หนังสือสัมมนาวิชาการ (Processdings)

การสัมมนาผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา

สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม ระดับชาติ ครั้งที่ 8 ประจำปีการศึกษา 2561

“การส่งเสริมความสัมพันธ์ของสัมพันธภาพมนุษย์”

จัดโดย

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ

สมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย (สสสท.)

และ สมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย

ณ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

วันศุกร์ที่ 12 กรกฎาคม 2562

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภุชงค์	เสนานุช	ประธาน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธันยา	รุจิเสถียรทรัพย์	กองบรรณาธิการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัจฉรา	ชลายนนาวิน	กองบรรณาธิการ
นางสาวปิยภัทร	คุณเจริญ	กองบรรณาธิการ
นางสาวสุธิมา	วุฒิการ	กองบรรณาธิการ

คณะกรรมการประเมินคุณภาพผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา

คณะกรรมการภายในสถาบัน

1. คณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์	ที่ปรึกษา
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภุชงค์ เสนานุช	ประธาน
3. ศาสตราจารย์ ระพีพรรณ คำหอม	กรรมการ
4. ศาสตราจารย์ ดร.กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์	กรรมการ
5. รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร	กรรมการ
6. รองศาสตราจารย์ เล็ก สมบัติ	กรรมการ
7. รองศาสตราจารย์ วรรณวดี พูลพอกสิน	กรรมการ
8. รองศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ สันติกุล	กรรมการ
9. รองศาสตราจารย์ ชานนท์ โกมลมาลย์	กรรมการ
10. รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณลักษณ์ เมียนเกิด	กรรมการ
11. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิริพรรณ ศรีมีชัย	กรรมการ
12. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง	กรรมการ
13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิรินทร์รัตน์ กาญจนกุญชร	กรรมการ
14. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิไลภรณ์ โคตรบึงแก	กรรมการ
15. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาดี ลิ่มสกุล	กรรมการ
16. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัจฉรา ชลายนนาวิน	กรรมการ
17. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปรียานุช โชคธนวณิชย์	กรรมการ
18. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธันยา รุจิเสถียรทรัพย์	กรรมการ
19. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นราเขต ยิ้มสุข	กรรมการ
20. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิฤมน รัตนะรัต	กรรมการ
21. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรพรรณ นฤภัทร	กรรมการ
22. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นหทัย หนูนวล	กรรมการ

23. อาจารย์ ดร.มาลี จิรวัฒนานนท์ กรรมการ
24. อาจารย์ ดร.สิริยา รัตนช่วย กรรมการ
25. นางอภิสรา รัตนศรทอง กรรมการและเลขานุการ
26. นางสาวปิยภัทร คุณเจริญ กรรมการและเลขานุการ
27. นางสาวสุธิมา วุฒิการ กรรมการและเลขานุการ
28. นางสุนันทา สาระบุตร กรรมการและเลขานุการ
29. นางสาวอุษณีย์ น้อยอยู่นิตย์ กรรมการและเลขานุการ
30. นางสาวจุฬารัฎ เมืองโคตร กรรมการและเลขานุการ
31. นายณัฐพล จันทร์เหล็ก กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการจากภายนอกสถาบัน

1. ศาสตราจารย์ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร กรรมการ
2. รองศาสตราจารย์ ดร.ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช กรรมการ
3. รองศาสตราจารย์ ดร.วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์ กรรมการ
4. รองศาสตราจารย์ สุรางค์รัตน์ วศินารมณ์ กรรมการ
5. รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญประภา ภัทรานุกรม กรรมการ
6. รองศาสตราจารย์ ศักดิ์ชัย เลิศพานิชพันธุ์ กรรมการ
7. รองศาสตราจารย์ กิตติยา นรามาศ กรรมการ
8. รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิฏฐ์ ศรีทอง กรรมการ
9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุรงค์ บุณยรัตนสุนทร กรรมการ
10. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ อมรสิริพงศ์ กรรมการ
11. อาจารย์ ดร.ทิพาภรณ์ โพธิ์ถวิล กรรมการ
12. อาจารย์ ดร.ปิยฉัตร กลิ่นสุวรรณ กรรมการ
13. อาจารย์ ดร.ปทุมทิพย์ ทองเจริญ กรรมการ
14. ดร.สดใส คุ้มทรัพย์อนันต์ กรรมการ
15. ดร.ขนิษฐา บูรณพันศักดิ์ กรรมการ
16. ดร.ชาตรี ทองสาริ กรรมการ
17. ดร.สงัด หมื่นตาบุตร กรรมการ

คำนำ

ด้วย คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ สมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย (สสสท.) และ สมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ได้จัดสัมมนาวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 8 ประจำปีการศึกษา 2561 ในวันศุกร์ที่ 12 กรกฎาคม 2562 ณ ห้อง สค. 102 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ภายใต้หัวข้อเรื่อง **“การส่งเสริมความสัมพันธ์ของสัมพันธภาพมนุษย์”** ซึ่งเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับวาระแห่งโลกเพื่อการสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม (ปี 2019-2020) ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาระหว่างสถาบันการศึกษา นักวิชาการ และผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม ได้นำเสนอผลงานวิจัยของบัณฑิตสู่สาธารณะ ตลอดจนเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะเพื่อนำไปบูรณาการกับการปฏิบัติงาน ตลอดจนการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมคุณค่าและพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย (เด็กและเยาวชน ผู้กระทำผิด สตรีและครอบครัว คนพิการและผู้สูงอายุ)

การสัมมนาในภาคเช้า จะเป็นการอภิปราย นำเสนอผลงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ดีเด่น ส่วนการสัมมนาในภาคบ่าย มีผลงานวิชาการที่ผ่านการคัดเลือกโดยผู้ทรงคุณวุฒิให้นำเสนอในงานสัมมนาวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 8 ประจำปีการศึกษา 2561 ฉบับนี้ จำนวน 18 เรื่อง ซึ่งนำเสนอใน 3 ห้องย่อย ได้แก่ ห้องย่อยที่ 1 หัวข้อเรื่อง “ความเสมอภาคและการส่งเสริมสัมพันธภาพมนุษย์” ห้อยย่อยที่ 2 หัวข้อเรื่อง “พลังชุมชน สร้างสังคมเป็นธรรม” และ ห้องย่อยที่ 3 หัวข้อเรื่อง “เสริมพลัง สร้างคุณค่าพัฒนาสังคม”

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าการจัดสัมมนาวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาในครั้งนี้ จะนำประโยชน์ไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน สังคมมั่นคง และยั่งยืนต่อไป

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภุชงค์ เสนานุช)
รักษาการแทนในตำแหน่งรองคณบดีฝ่ายวิจัยและวิชาการ

สารบัญ

คำนำ V

กำหนดการ IX

บทความวิชาการและวิจัย

บทบาทวิชาชีพสังคมสงเคราะห์: การรับมือกับสัมพันธภาพมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลง 3

ศาสตราจารย์ ระพีพรรณ คำหอม

วันสังคมสงเคราะห์โลก 2019: การส่งเสริมความสำคัญของสัมพันธภาพมนุษย์ 11

ศาสตราจารย์ ดร.กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์

ห้อยย่อยที่ 1 ความเสมอภาค และการส่งเสริมสัมพันธภาพมนุษย์

การเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชน ของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน 20

นายพนัส ศรีไชยบาล

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับ การฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น 33

นางสาวพิมประภัส ป่องเต่า

แนวทางการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพด.) ตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี 45

นายศุภสิทธิ์ ศุภชัยศิริจันทร์

การรับรู้ และการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหา การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นของบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว 60

นางสาวนันท์ทกานต์ สายแวว

การประเมินผลโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวโดยใช้ตัวแบบ CIPPI MODEL 76

นางสาวธารทิพย์ อนันชัย

การศึกษาการรับรู้และการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม 90

นายเกรียงไกร บุญเทียร

ห้องย่อยที่ 2 พลังชุมชน สร้างสังคมเป็นธรรม

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน 102

นายภาณุพัฒน์ อรัญดร

การเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน 119

นางสาวณิชมน สุดทอง

การสร้างอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชน 131

นางสาวอุรธิดา โตสกุล

ภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบ้านสลักคอก อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด 143

นางสาวสุนทราภรณ์ เจริญสุข

วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์กับการพึ่งพาตนเองของชุมชน 155

นางสาธินี สาดบุญสร้าง

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดิน อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 169

นายธีรพล พรมเพชร

ห้องย่อยที่ 3 เสริมพลัง สร้างคุณค่า พัฒนาสังคม

วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกกับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ : บทสังเคราะห์จากการประยุกต์ใช้ในการฝึกภาคปฏิบัติ 183

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิริพรรณ ศรีมีชัย

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง 203

อาจารย์ ดร.กาญจนา รอดแก้ว

วิเคราะห์โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุน กรณีศึกษา :กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 215

นายกฤษฎา ศุภกิจไพศาล

การปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการ จังหวัดนครราชสีมา 234

นางสาวปดิวรัดา ลุนบง

การทำกิจกรรมเพื่อสังคมของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ กรณีศึกษาสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน 252

นางสาวสิริพร วรยศ

แนวทางการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ตามหลักปฏิบัติของกรมอนามัย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต 263

นายโกวิท เป็งวงศ์

กำหนดการ

สัมมนาผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม ระดับชาติ
ครั้งที่ 8 ประจำปีการศึกษา 2561
โดย ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และ ภาควิชานโยบายสังคม การพัฒนาสังคม และการพัฒนาชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ
สมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย (สสสท.) และ
สมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย

เรื่อง "การส่งเสริมความสัมพันธ์ของสัมพันธภาพมนุษย์"

วันศุกร์ที่ 12 กรกฎาคม 2562
ณ ห้อง สค. 102 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

****

08.00-09.00 น. ลงทะเบียนรับเอกสาร

09.00-09.30 น. **พิธีเปิดการสัมมนา** โดย **รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภสวัสดิ์ ชัชวาลย์**
รองอธิการบดีฝ่ายบริหารท่าพระจันทร์และศูนย์พัทยา
รักษาการแทนในตำแหน่งคณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กล่าวรายงานโดย **ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภุชงค์ เสนานุช**
รักษาการแทนในตำแหน่งรองคณบดีฝ่ายวิจัยและวิชาการ
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

09.30-10.00 น. **นำเสนอผลงานรางวัลนักวิจัยรุ่นใหม่ดีเด่นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี 2561**
"งานวิจัยกับการส่งเสริมความสัมพันธ์ของสัมพันธภาพมนุษย์"
โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รณรงค์ จันใด
รักษาการแทนในตำแหน่งรองคณบดีฝ่ายบริหารและการวางแผน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

10.00-12.00 น. เสวนา "ผลการเรียนรู้งานวิจัยมหาบัณฑิต สู่การส่งเสริมความสัมพันธ์ของสัมพันธภาพมนุษย์"

"การศึกษาประวัติชีวิตและการเสริมพลังอำนาจในตนเองของผู้ดูแลเด็กมะเร็งเม็ดเลือดขาว"

โดย นายธีรนิตย์ อุ่นหล้า หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต

"แนวทางการพัฒนางานสืบเสาะและพินิจกรมคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม"

โดย นางสาวพรรษพร สุวรรณากาศ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

"กระบวนการจัดการตนเองเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษากลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี"

โดย นายกฤษฎา ศุภกิจไพศาล หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต

ดำเนินการโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธันยา รุจิเสถียรทรัพย์

12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน

13.00-16.00 น. การนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา

ห้องย่อยที่ 1 สค. 205 หัวข้อเรื่อง "ความเสมอภาค และการส่งเสริมสัมพันธภาพมนุษย์"

ห้องย่อยที่ 2 สค. 206 หัวข้อเรื่อง "พลังชุมชน สร้างสังคมเป็นธรรม"

ห้องย่อยที่ 3 สค. 207 หัวข้อเรื่อง "เสริมพลัง สร้างคุณค่า พัฒนาสังคม"

16.30-17.00 น. พิธีมอบประกาศนียบัตรผู้นำเสนอผลงานวิชาการ (ตามห้องที่นำเสนอ)

****

พิธีกรดำเนินงาน รองศาสตราจารย์ ชานนท์ โกมลมาลย์ และ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัจฉรา ชาลายนนาวิน

กำหนดการการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคม ระดับชาติ ครั้งที่ 8 ประจำปีการศึกษา 2561

โดย ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และ ภาควิชานโยบายสังคม การพัฒนาสังคม และการพัฒนาชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ร่วมกับ
สมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย (สสสท.) และ
สมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย

เรื่อง "การส่งเสริมความสัมพันธ์ของสัมพันธภาพมนุษย์"

วันศุกร์ที่ 12 กรกฎาคม 2562 เวลา 13.00-17.00 น.

****

ห้องย่อยที่ 1 หัวข้อเรื่อง "ความเสมอภาค และการส่งเสริมสัมพันธภาพมนุษย์"

ห้อง สค. 205 ชั้น 2 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ท่าพระจันทร์

<u>ผู้ดำเนินการและให้ข้อเสนอแนะ</u> ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาดี ลิ่มสกุล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นหทัย หนูนวล

<u>เจ้าหน้าที่ประจำห้อง</u> นางสาวสุธิมา วุฒิการ
นางสุวรรณา บรรดิสถ์

ลำดับ	ชื่อผู้นำเสนอ	ชื่อบทความ
1	นายพนัส ศรีไชยบาล	การเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน
2	นางสาวพิมประภัส ป่องเต่า	สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น
3	นายศุภสิทธิ์ ศุภชัยศิริจันทร์	แนวทางการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพด.) ตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี
4	นางสาวนันท์ทกานต์ สายแวว	การรับรู้และการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นของบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว
5	นางสาวธารทิพย์ อนันชัย	การประเมินผลโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวโดยใช้ตัวแบบ CPPI MODEL
6	นายเกรียงไกร บุญเทียร	การศึกษาการรับรู้และการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม

กำหนดการการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 8 ประจำปีการศึกษา 2561
โดย ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และ ภาควิชานโยบายสังคม การพัฒนาสังคม และการพัฒนาชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ร่วมกับ
สมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย (สสสท.) และ
สมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
เรื่อง "การส่งเสริมความสัมพันธ์ของสัมพันธภาพมนุษย์"
วันศุกร์ที่ 12 กรกฎาคม 2562 เวลา 13.00-17.00 น.
****

ห้อยย่อยที่ 2 หัวข้อเรื่อง "พลังชุมชน สร้างสังคมเป็นธรรม"
ห้อง สค. 206 ชั้น 2 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ผู้ดำเนินการและให้ข้อเสนอแนะ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัจฉรา ชลายนนาวิน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รณรงค์ จันใด

เจ้าหน้าที่ประจำห้อง นางสาวปิยภัทร คุณเจริญ
นายณัฐพล จันทร์เหล็ก

ลำดับ	ชื่อผู้นำเสนอ	ชื่อบทความ
1	นายภาณุพัฒน์ อรัญดร	กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน
2	นางสาวณิชมน สุดทอง	การเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน
3	นางสาวอุรธิดา โตสกุล	การสร้างอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชน
4	นางสาวสุนทราภรณ์ เจริญสุข	ภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบ้านสลักคอก อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด
5	นางสาวสาธินี ลาดบุญสร้าง	วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์กับการพึ่งพาตนเองของชุมชน
6	นายธีรพล พรมเพชร	การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดิน อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

กำหนดการการนำเสนอผลงานวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมระดับชาติ ครั้งที่ 8 ประจำปีการศึกษา 2561
โดย ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และ ภาควิชานโยบายสังคม การพัฒนาสังคม และการพัฒนาชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ร่วมกับ
สมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย (สสสท.) และ
สมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
เรื่อง "การส่งเสริมความสัมพันธ์ของสัมพันธภาพมนุษย์"
วันศุกร์ที่ 12 กรกฎาคม 2562 13.00-17.00 น.
****

ห้องย่อยที่ 3 หัวข้อเรื่อง "เสริมพลัง สร้างคุณค่า พัฒนาสังคม"

ห้อง สค. 207 ชั้น 2 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ผู้ดำเนินการและให้ข้อเสนอแนะ ศาสตราจารย์ ดร.กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์
รองศาสตราจารย์ ชานนท์ โกมลมาลย์

เจ้าหน้าที่ประจำห้อง นางสุนันทา สาระบุตร
นางสาววิภาวี โพธิ์ทอง

ลำดับ	ชื่อผู้นำเสนอ	ชื่อบทความ
1	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิริพรรณ ศรีมีชัย	วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกกับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ : บทสังเคราะห์จากการประยุกต์ใช้ในการฝึกภาคปฏิบัติ
2	อาจารย์ ดร.กาญจนา รอดแก้ว	กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
3	นายกฤษฎา ศุภกิจไพศาล	วิเคราะห์โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุน กรณีศึกษา: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
4	นางสาววปดิวรัดา ลุนบง	การปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการ จังหวัดนครราชสีมา
5	นางสาวสิริพร วรยศ	การทำกิจกรรมเพื่อสังคมของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ กรณีศึกษาสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน
6	นายโกวิท เป็งวงศ์	แนวทางการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ 4 ด้านตามหลักปฏิบัติของกรมอนามัย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

บทความวิชาการและบทความวิจัย

บทบาทวิชาชีพสังคมสงเคราะห์: การรับมือกับสัมพันธภาพมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลง

ระพีพรรณ คำหอม*

บทนำ

สังคมดิจิทัลเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโลกสมัยใหม่ครั้งใหญ่ที่กระทบต่อความเป็นมนุษย์ จากรายงานข้อมูลผู้ใช้ดิจิทัลในปี 2560 พบว่า ประเทศไทยมีประชากร 69.11 ล้านคน (53% อยู่ในเขตเมือง) แบ่งเป็นประชากรผู้หญิงร้อยละ 51.3 ผู้ชายร้อยละ 48.7 รายได้ต่อหัวประชากรไทย โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 525,326 บาทต่อคนต่อปี หรือเท่ากับ 16,946 ดอลลาร์สหรัฐต่อคนต่อปี ประเทศไทยมีผู้ใช้งานโทรศัพท์มือถือ 93.61 ล้านเลขหมาย (สูงกว่าจำนวนประชากรไทย) มีผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ต 57 ล้านคน มีผู้ใช้งาน Social Media มากถึง 51 ล้านคน มีผู้ใช้งานโทรศัพท์มือถือ สูงถึง 93.61 ล้านเลขหมาย มากกว่าจำนวนประชากรทั้งประเทศ ในจำนวนผู้ใช้งานอินเทอร์เน็ตทั้งหมด มีผู้ใช้ Social Media เป็นประจำผ่าน Smart Device 46 ล้านคน 5 เมืองที่มีผู้ใช้ Facebook มากที่สุดในโลกอันดับ 1 กรุงเทพฯ 22,000,000 คน อันดับ 2 ธากา (บังคลาเทศ) 20,000,000 คน และอันดับ 3 เบกาซิ (อินโดนีเซีย) 18,000,000 คน สถิติจาก “Similarweb” และ “Alexa” มีผลอันดับ 1 ตรงกัน คือ คนไทยเข้าใช้งาน “Google.co.th” มากที่สุด แสดงให้เห็นว่าทุกวันนี้ Google.co.th เป็น Portal web อันดับหนึ่งของคนไทยไปแล้ว (https://www.brandbuffet.in.th/2018/02/global-and-thailand-digital-report-2018/สืบค้นวันที่ 17 มีนาคม 2562) คนไทยใช้เวลาเข้าอินเทอร์เน็ตต่อวันมากที่สุดในโลก กรุงเทพฯ ยังคงครองแชมป์เมืองที่มีผู้ใช้ Facebook มากที่สุดในโลก ไมเคิล โฮเบน (1990) บัญญัติศัพท์ เรียกว่า พลเมืองเน็ต (Netizen) หมายถึง ประชาชนในทุกเขตภูมิศาสตร์ที่ให้ความสำคัญและการทำงานอย่างแข็งขันในการพัฒนาอินเทอร์เน็ตเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก พลเมืองเน็ตในโลกประชาธิปไตยเชื่อมั่นในประชาธิปไตยเต็มรูปแบบ มองโลกในแนวระนาบ พวกเขาสร้างคอนเทนต์การสื่อสารสร้างและแชร์โดยประชาชนเพื่อประชาชน ไม่สนใจเรื่องการปกครอง การควบคุมมากนัก ชื่นชอบก็กดไลน์เปิดเผย และแชร์ข้อมูลกับบุคคลอื่น โดยไม่มีเส้นแบ่งกั้นทางภูมิศาสตร์ หากไม่พอใจก็จะเกิดการกลั่นแกล้งบนออนไลน์ (Cyber Bullying) สัมพันธภาพของมนุษย์ถูกเปลี่ยนตำแหน่งจากสัมพันธภาพเชิงอำนาจแนวดิ่งมาเป็นสัมพันธภาพแนวระนาบที่ยอมรับและให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ผ่านภาษาเน็ต ที่ทุกคนเป็นผู้เขียนบท นำเสนอ สะท้อนเรื่องราวด้วยตนเอง

ขณะเดียวกันในปี 2562 รัฐบาลไทยได้กำหนดยุทธศาสตร์ 20 ปี พ.ศ.2561-2580 ให้ประเทศไทยเป็น “ไทยแลนด์ 4.0” กำหนดการพัฒนาประเทศเป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลางเป็นประเทศที่มีรายได้ปานกลางขั้นสูง เปลี่ยนจากการขับเคลื่อนประเทศด้วยภาคอุตสาหกรรม และการส่งออกไปสู่การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรมเปลี่ยนแปลงจากการเน้นภาคผลิตสินค้าไปสู่การเน้นภาคบริการมากขึ้น จุดเด่นของสังคมดิจิทัลทำให้ประชาชนเข้าถึงทรัพยากรทางสังคมจากทั่วโลกได้ง่าย สะดวกมากขึ้น

---

* ศาสตราจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และประธานสมาคมสภาการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และสวัสดิการสังคมไทย (สสสท.) Thailand Association of Social work and Social Welfare Education: TASWE.

รวมทั้งประชาชนที่ลงทะเบียนโครงการสวัสดิการแห่งรัฐสามารถได้รับเงินผ่านระบบพร้อมเพย์ของธนาคาร ลดเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทางมารับเงินสวัสดิการของรัฐลง รูปแบบการสื่อสารบนโลกออนไลน์ผ่านไลน์ แฟนคลับในเฟซบุ๊ก (Facebook Fans) ผู้ติดตามในทวิตเตอร์ (Twitter Followers) และผู้ติดตามใน Instagram Followers ประชาชนสามารถติดต่อหน่วยงานภาครัฐได้หลายช่องทาง รายการทีวีดิจิทัลที่ได้รับความสนใจ เช่น ไมค์ปลดหนี้ สิ่งที่สื่อสะท้อนผ่านเรื่องราวชีวิตของผู้เข้าประกวดที่พร้อมเล่าเรื่องราวความทุกข์ในชีวิต สัมพันธภาพของรายการเป็นการสื่อสารผ่าน 3 ฝ่าย ตั้งแต่ผู้ประกวด คณะกรรมการ ผู้ชมรายการ เรื่องราวที่ถ่ายทอดสู่สาธารณะหลายเรื่องถูกติดตามจากผู้ชม ทั้งๆ ที่สิ่งเหล่านี้อาจเกี่ยวข้องกับงานสังคมสงเคราะห์แต่คนเหล่านี้กลับเลือกใช้ช่องทางการเปิดตัวสู่สาธารณะมากกว่าการมาใช้บริการของรัฐแทน

การใช้สัมพันธภาพมนุษย์ถือเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์

บทความชิ้นนี้ เป็นการทบทวนสัมพันธภาพมนุษย์ที่จะเปลี่ยนแปลงในสังคมดิจิทัลทั้งความคิด ทัศนคติ มุมมองของคนตามวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน การรับมือกับโจทย์การทำงานที่เปลี่ยนไปในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ทั้งในระดับจุลภาค มัชฌิมภาค และระดับมหภาค ผู้เขียนขอนำเสนอในประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

(1) การนิยามความหมายใหม่ สัมพันธภาพมนุษย์ที่ครอบคลุมมากขึ้น

นิยามความหมายสัมพันธภาพมนุษย์จากเดิม หมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์ การมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล กลุ่ม ชุมชนที่จะทำให้เกิดความรัก ความร่วมมือ ความเคารพนับถือระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การติดต่อสื่อสารระหว่างกัน การปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่นเป็นไปด้วยความราบรื่นและทำให้เกิดความสุขในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม อาจจะต้องทบทวนสัมพันธภาพที่มีหลายมิติกว้าง (ระดับมหภาค ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพใหม่ของสังคมภายใน) ปัจจุบันโลกดิจิทัลได้เพิ่มสัมพันธภาพมนุษย์กับเทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) หุ่นยนต์ที่เข้ามาทำหน้าที่แทนมนุษย์ การติดต่อผ่านระบบเครือข่ายโทรคมนาคมที่เชื่อมโยงทุกภูมิภาคเข้าด้วยกัน การเกิดช่องทางการติดต่อสื่อสารที่มีหลายรูปแบบให้ผู้สื่อสารสามารถเลือกใช้การสื่อสารที่แสดงความสัมพันธ์ผ่านสัญลักษณ์ โลโก้แสดงความรู้สึกอารมณ์ มิติเชิงลึก การสื่อสารระบบออนไลน์ต้องเข้าสู่ระบบ lock in การแสดงสถานะตัวตนของผู้ใช้งานกับระบบปฏิบัติการของโปรแกรมใช้งานต่างๆ ที่อาจส่งผลให้กลุ่มคนที่ไม่เท่าทันกับเทคโนโลยีอาจถูกหลอกลวงธุรกรรมทางการเงินได้ง่าย หรือเกิดปัญหาอาชญากรรมทางการเงินกับเด็กเยาวชน ผู้หญิงและผู้สูงอายุได้ เช่น การถูกชักจูงจากบริษัทจัดหางานทำต่างประเทศเรียกจ่ายค่านายหน้า ผู้ใช้แรงงานหลายคนคำนึงว่าจะได้ค่าจ้างสูงกว่าในประเทศไทย ยอมจ่ายเงินล่วงหน้าไว้ก่อนโดยไม่คาดคิดว่ารายได้ที่จะได้เมื่อไปทำงานต่างประเทศจะถูกหักจนรายได้ที่ได้รับไม่ตรงกับที่นายจ้างสัญญาไว้ รวมทั้งหากผู้ใช้แรงงานเสียชีวิตในต่างประเทศ ปัญหาการสื่อสารภาษาจะเป็นอุปสรรคมากที่ทำให้ครอบครัวผู้ใช้แรงงานไม่รู้ว่าจะไปติดต่อหน่วยงานใด สัมพันธภาพแบบใหม่ที่มีเป้าหมายร่วมเฉพาะเรื่อง ต่างฝ่ายก็เป็นคนแปลกหน้าซึ่งกันและกัน ญาติทั้งผู้ให้ข้อมูลมักจะเลือกให้ข้อมูลบางส่วนเพราะไม่ไว้ใจหน่วยงานรัฐที่เข้าไปเกี่ยวข้องว่าจะเอาผิดทางกฎหมายหรือไม่ เนื่องจากไม่ได้ผ่านกรมการจัดหางาน ญาติของผู้ใช้แรงงานจะกังวลเรื่องการทำผิดกฎหมาย สัมพันธภาพมนุษย์ในโลกดิจิทัลจึงมีทั้งเชิงบวกและเชิงลบที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายได้มีความเท่าทันทางเทคโนโลยี Website ต่างๆ

(2) ปัจจัยภายนอก: การรับมือกับสัมพันธภาพที่เปลี่ยนแปลง

ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อสัมพันธภาพที่เปลี่ยนแปลงของมนุษย์ หากใช้กรอบการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก PESTEL วิเคราะห์สังคมดิจิทัลดังต่อไปนี้

2.1 ปัจจัยทางการเมือง (Political Factors) เช่น เสถียรภาพของรัฐบาล ที่มาจากการเลือกตั้งหลังวันที่ 24 มีนาคม 2562 การจัดตั้งรัฐบาลผสมที่มาจากหลายพรรคจะส่งผลต่อความมั่นใจของประชาชนต่อระบอบประชาธิปไตยโดยเฉพาะ นโยบายพรรคการเมืองต่างๆ ที่หาเสียงไว้เกือบทุกพรรค เช่น นโยบายสวัสดิการสังคมของรัฐที่ใช้แนวประชานิยมของรัฐบาล เพิ่มสวัสดิการผู้สูงอายุ เพิ่มเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิด เป็นต้น แต่ไม่มีพรรคไหนเสนอการจัดเก็บภาษีอย่างเป็นธรรมกับคนทุกกลุ่ม การแก้ไขปัญหาการคอร์รัปชั่น การบังคับใช้กฎหมายทางสังคมให้มีประสิทธิภาพ

2.2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Economic Factors) อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ อัตราเงินเฟ้อ อัตราดอกเบี้ย อัตราการว่างงานที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการออมมากกว่าการใช้จ่ายของประชาชน

2.3 ปัจจัยทางสังคม (Social Factors) โครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลง การเป็นสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มรูปแบบ วัฒนธรรมการดูแลผู้สูงอายุของคนรุ่นใหม่จะเป็นอย่างไร สัมพันธภาพระหว่าง GenX กับ GenZ หรือกลุ่ม Netizen การใช้ชีวิตที่แตกต่างกัน ค่านิยม ปทัสฐานทางสังคม วัฒนธรรมที่มีการปรับตัวตลอดเวลา กล่าวคือขณะที่คนรุ่นใหม่วิ่งไล่ล่านวัตกรรมใหม่ในการใช้งานชีวิตประจำวัน แต่ GenX ส่วนหนึ่งจะปฏิเสธวิถีชีวิตการสื่อสารผ่านระบบมือถือตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้กลุ่มผู้สูงอายุ มีภาะโดดเดี่ยวเดียวดายมากขึ้น การใช้ชีวิตในบ้านที่มีคนอยู่ในบ้านแต่ไม่มีใครคุยกับผู้สูงอายุ สัมพันธภาพระหว่างบุคคลในครอบครัวเริ่มมีเส้นบางๆ เกิดขึ้นระหว่างรุ่น สถานการณ์แนวโน้มการฆ่าตัวตายของผู้สูงอายุทั่วโลกเริ่มมีมากขึ้น

ประเด็นเชื้อชาติ การเคลื่อนย้ายแรงงานทั่วโลก การอพยพตั้งถิ่นฐานใหม่ โดยเฉพาะเชื้อชาติมุสลิม อาจทำให้เกิดอคติระหว่างคนในชาติกับคนต่างชาติที่เข้ามาใช้ชีวิตในอีกประเทศหนึ่งและอาจนำไปสู่นโยบายการกีดกันการเข้าประเทศ การเลือกปฏิบัติ การลดทอนความเป็นมนุษย์ เช่น นโยบายการกีดกันการเข้าประเทศของ 7 ประเทศ ได้แก่ ประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม 5 ประเทศ คือ อิหร่าน ลิเบีย โซมาเลีย ซีเรีย และเยเมน รวมกับอีกสองประเทศ คือ เวเนซุเอล่า และเกาหลีเหนือของประธานาธิบดีโดนัล ทรัมป์ของสหรัฐอเมริกา

2.4 ปัจจัยทางเทคโนโลยี (Technology Factors) เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิตของบุคคล ครอบครัว องค์กร เกิดกลุ่มและรูปแบบการสื่อสารเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละภูมิภาคอย่างทันท่วงที การรายงานสด Live แลกเปลี่ยนร่วมกันผ่านโลกไซเบอร์ เช่น การประท้วงของประชาชนในกรุงปารีส การช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่ติดในถ้ำนางนอน เชียงรายที่สื่อสารทั่วโลกและทำให้เกิดการะดมผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศจากอังกฤษและออสเตรเลียเข้ามาให้การช่วยเหลือเยาวชนที่ติดอยู่ในถ้ำ 13 ชีวิต ออกมาอย่างปลอดภัยในระยะเวลา 53 วัน การช่วยเหลือกรณีการเกิดเหตุภัยพิบัติเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทั่วโลกเฝ้าจับตามอง การทำงานของหน่วยงานต่างๆ ร่วมกัน สัมพันธภาพร่วมมือร่วมใจ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การแชร์ประสบการณ์การทำงานจากที่ต่างๆ มาเป็นบทเรียนการทำงานในอีกเหตุการณ์หนึ่ง การสร้างทีมเฉพาะที่เน้นงาน (Task–centre) มุ่งสู่เป้าหมายการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ร่วมกัน

2.5 ปัจจัยสิ่งแวดล้อม (Environment Factors) การให้ความสำคัญกับมุมมองนิเวศวิทยาที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตประชาชน เช่น อากาศ ภูมิอากาศ การลดคาร์บอน นโยบายสิ่งแวดล้อมของประเทศ บทบาทของภาคธุรกิจเอกชนต่อการสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม ที่มุ่งเน้นให้ภาคธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานด้านสังคมเพิ่มขึ้นและเป็นตัวบ่งชี้ของการนำสินค้าเข้าสู่ตลาดการส่งออกทั่วโลกได้

2.6 ปัจจัยกฎหมาย (Law Factors) ปัจจัยตัวนี้อาจมีความทับซ้อนกับปัจจัยการเมือง แต่จะเน้นที่กฎหมายเฉพาะ เช่น กฎหมายการไม่เลือกปฏิบัติ กฎหมายการจ้างงาน กฎหมายการคุ้มครองผู้บริโภค กฎหมายลิขสิทธิ์ กฎหมายความปลอดภัยด้านสุขภาพ เป็นต้น ปัจจัยภายนอกทั้ง 6 ด้าน เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำให้สัมพันธภาพมนุษย์มีการปรับ เปลี่ยนลักษณะความสัมพันธ์จากเดิมไปสู่ลักษณะใหม่ เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายการสื่อสารที่เข้าถึงกันได้ง่ายมากขึ้น รวมทั้งงานสังคมสงเคราะห์ที่มีการรวมตัวกันในทั่วโลกที่กำหนดให้มีการจัดงานวันสังคมสงเคราะห์โลกในวันที่ 19 มีนาคมของทุกปี และอาจมีหัวข้อการประชุมที่จัดร่วมกันทั่วโลก แต่อาจมีประเด็นที่แตกต่างกันตามบริบทของแต่ละประเทศ

กรอบการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก (PESTEL ANALYSIS)

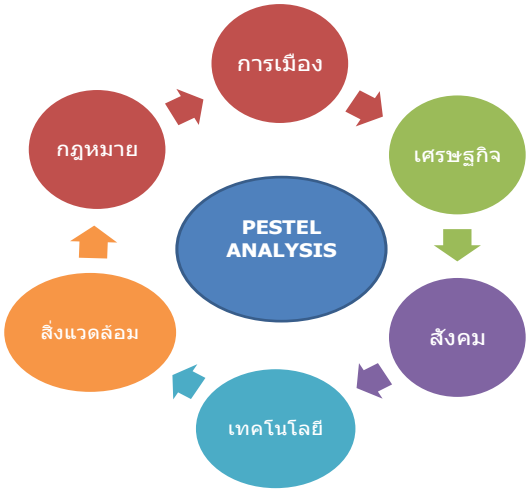

(3) การทบทวนการจัดประเภทของกลุ่มเป้าหมายการทำงานสังคมสงเคราะห์ใหม่

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบกับกลุ่มเป้าหมายใหม่ในประเด็นต่างๆที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เช่น ผู้ลี้ภัยที่อพยพจากภาวะสงคราม การเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ ภัยพิบัติ การประท้วงนโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตประชาชน กลุ่มเพศสภาพ การใช้ความรุนแรงต่อเด็ก สตรีและครอบครัว การค้ามนุษย์ การเพิ่มบทบาทของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ชัดเจนในกฎหมายหลายฉบับที่กำหนดให้นักสังคมสงเคราะห์ทำหน้าที่การให้ข้อมูลข่าวสาร การเสริมพลังอำนาจ การพิทักษ์สิทธิเพื่อให้อำนาจการตัดสินใจกับผู้ใช้บริการที่จะเลือกใช้บริการหรือปฏิเสธที่จะใช้บริการ รวมทั้งการให้อำนาจกับผู้ใช้บริการในการตรวจสอบการให้บริการของรัฐว่าเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลหรือไม่ การทบทวนการจัดประเภทของกลุ่มเป้าหมายการทำงานสังคมสงเคราะห์ใหม่เป็นสิ่งเร่งด่วนมาก การจัดระเบียบโลกใหม่ (New World Order) ไม่เพียงแต่ทำให้ประเทศมหาอำนาจต้องจัดกลุ่ม G 7 แต่ทำให้เกิดกลุ่ม G 20 เช่นเดียวกับงานสังคมสงเคราะห์ที่ต้องให้ความสำคัญกับ“กลุ่ม Inclusive”ไม่ให้กลายเป็น

"กลุ่ม Exclusive" โดยเฉพาะกลุ่ม Inclusive ที่ควรคำนึงมากขึ้นโดยเฉพาะผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจน การเคลื่อนย้ายแรงงาน โครงสร้างทางสังคมที่ไม่เป็นธรรม ความยากจน ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตประชาชน

การกำหนดกลุ่มเป้าหมายใหม่ทางสังคมสงเคราะห์อาจจะต้องมีหลายมิติร่วมกัน เช่น ฟิลิป คอตเลอร์ (Philip Kotler) ศาสตราจารย์กิติคุณด้านการตลาดระหว่างประเทศ ประจำคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยนอร์ทเวสต์เทิรน์ สหรัฐอเมริกาบิดาแห่งวิชาการตลาดสมัยใหม่ได้กล่าวถึงการตลาด 0.4 สู่การตลาดดิจิทัลที่วิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายการตลาดสมัยใหม่เป็น กลุ่มผู้หญิง (1 กลุ่ม ได้แก่ 3 ที่เริ่มมีบทบาทการเป็นผู้นำประเทศเพิ่มขึ้น กลุ่มเยาวชนที่จะเป็นกำลังแรงงานในการรับผิดชอบต่อสังคมกับสังคมผู้สูงอายุโลก (2 และ กลุ่ม (3 Netizen ได้นำเอาการเชื่อมโยงระหว่างเครื่องมือถึงเครื่องมือ (Machine-To Machine Connectivity) และเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) มาพัฒนาผลิตภาพสินค้าสำหรับผู้สูงอายุ เช่น แผ่นผ้าที่วางไว้ใต้ที่นอนผู้สูงอายุที่มีโปรแกรมคอมพิวเตอร์อ่านพฤติกรรมการเคลื่อนไหว การนอนหลับ การอยู่ในห้องหรือไม่ ของสถานดูแลผู้สูงอายุแห่งหนึ่งเมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมการนอนของผู้สูงอายุรายวันรายเดือนและการจำลองแผนภาพการดูแลด้านสุขภาพผู้สูงอายุที่ตรงกับความต้องการของผู้สูงอายุรายบุคคล เป็นต้น การใช้นวัตกรรมมาเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ถึงมนุษย์ (Human to Human Connectivity) เพื่อให้ระบบการดูแลผู้สูงอายุติดเตียงมีประสิทธิภาพและลดปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุที่ไม่สามารถสื่อสารกับผู้ดูแลได้ เป็นต้น

(4) สมรรถนะทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์กับการทำงานข้ามวัฒนธรรมที่แตกต่าง หลากหลาย

สมรรถนะการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ด้านวัฒนธรรม ได้มีการทบทวนโดย National Committee on Racial and Ethnic Diversity (NCORED) 2014–2016 กล่าวถึง บทบาทการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์ต้องมีความรู้กับการทำงานข้ามวัฒนธรรม ความเข้าใจกับวัฒนธรรมอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนกับกลุ่ม Inclusive ที่มีมิติด้านประวัติศาสตร์ ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ ระบบครอบครัว การแสดงออกต่อเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ สถานะของผู้อพยพชนเผ่า หรือการแสดงออกต่อชนชั้นทางสังคม ภาวะสุขภาพจิต นักสังคมสงเคราะห์ต้องใช้ทักษะการทำงานทั้ง 3 ระดับคือระดับมหภาค ระดับมัชฌิมภาค ระดับจุลภาค การปฏิบัติงานที่ให้ความสำคัญกับการเคารพในวัฒนธรรมทั้งในนโยบายและการวิจัย การพิทักษ์สิทธิ การเสริมพลังกับกลุ่มที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ กลุ่มชายขอบ การให้ความสำคัญกับการใช้ภาษา การสื่อสารกับคนพิการประเภทต่างๆ ตัวแบบการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ PIE งานสังคมสงเคราะห์จึงเน้นการทำงานกับสิ่งแวดล้อม (the Person-In-Environment: PIE) Bartlett (1970) Karls and O'Keefe (2008) ได้ใช้มุมมองนิเวศวิทยา ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการประเมินปัญหาของผู้ใช้บริการ สมรรถนะหลักวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ไทยได้กำหนดบทบาทหน้าที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องเข้าใจความแตกต่างหลากหลาย ทั้งในแง่ของอายุ วัฒนธรรม ความพิการ เศรษฐานะ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ศาสนา เพศสภาพ เพศวิถี อัตลักษณ์ และการแสดงออก ฯลฯ และเข้าใจว่าความแตกต่างหลากหลายมีอิทธิพลต่อประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีความแตกต่างกัน (สมรรถนะที่ (2 ข้อสังเกตรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.นโยบายแห่งรัฐ 6 ในหมวด 2560 ให้ความสำคัญไม่ครอบคลุมทุกประเด็น ประเด็นวัฒนธรรม เช่น การคุ้มครองชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ให้มีสิทธิดำรงชีวิตในสังคมตามวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิมตามความสมัครใจได้อย่างสงบสุข (มาตรา 70 และการจัดสรรงบประมาณ รัฐพึงคำนึงถึงความจำเป็นและความต้องการที่แตกต่างกันของเพศ วัย และสภาพของบุคคล ทั้งนี้เพื่อความเป็นธรรม (มาตรา 71) เช่น กรณีศึกษาจอบิ (ชาวกะเหรี่ยง) ที่ถูกกล่าวหายิงรถนักเรียนและถูกทำร้าย

กว่า 50 คน แต่ครอบครัวผู้เสียชีวิตไม่เชื่อว่านายจอบิเป็นผู้กระทำ ชาวบ้านจึงรวมตัวเรียกร้องขอความเป็นธรรม รวมทั้งการขอสัญชาติไทยให้นายจอบิ คดีนี้ถูกเรียกว่า “คดีแพะจับคนผิดตัว” การรวมตัวกันของครอบครัวผู้ตายที่เรียกร้องให้ศาลให้ความเป็นธรรมกับจอบิจนศาลยกฟ้อง เนื่องจากมีพยานบุคคลมายืนยันในขณะเกิดเหตุนายจอบิเก็บมะเขืออยู่ในหมู่บ้าน การรวมตัวของภาคประชาชนที่ต่อสู้ให้ความเป็นธรรมกับนายจอบิ ถือเป็นการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่เข้ามาช่วยเหลือให้เกิดความเป็นธรรมกับนายจอบิและครอบครัว แนวโน้มการแสดงพลังของประชาชนในประเด็นความไม่เป็นธรรมทางสังคมจะมีแนวโน้มมากขึ้น นักสังคมสงเคราะห์จึงมีบทบาทในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายในบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน ดังสมรรถนะที่ 2

สมรรถนะที่ 2: ความตระหนักรู้และสามารถปฏิบัติงานกับกลุ่มเป้าหมาย และบริบทที่มีความแตกต่างหลากหลาย (C.2)

นักสังคมสงเคราะห์มีความละเอียดอ่อนและเข้าใจความแตกต่างหลากหลาย ทั้งในแง่ของอายุ วัฒนธรรม ความพิการ เศรษฐานะ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ศาสนา เพศสภาพ เพศวิถี อัตลักษณ์ และการแสดงออก ฯลฯ และเข้าใจว่าความแตกต่างหลากหลายมีอิทธิพลต่อประสบการณ์ของมนุษย์ที่มีความแตกต่าง

(5) ความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพแนวระนาบมากกว่าแนวดิ่ง

ความท้าทายของนักสังคมสงเคราะห์ในยุคดิจิทัลที่น่าสนใจ คือ วิทยาการหุ่นยนต์ (Robotics) และปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) รวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตคนเราแบบเดียวกับสมารท์โฟนกลายเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในชีวิตประจำวัน ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่คาดการณ์ว่าปรากฏการณ์เหล่านี้จะเกิดขึ้นอีก ในปี 2025 (อีก 6 ปีข้างหน้า) คำถามที่จะเกิดขึ้น คือ “ความเป็นมนุษย์คืออะไรในโลกดิจิทัล” นักสังคมสงเคราะห์ส่วนใหญ่จะโต้แย้งไม่เห็นด้วยกับการใช้วิทยาการหุ่นยนต์ (Robotics) และปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) แต่สิ่งที่ท้าทายคือการวิจัยมานุษยวิทยาเชิงดิจิทัล (Digital Anthropology) ที่เน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยีดิจิทัล ดูว่ามนุษย์มีพฤติกรรมอย่างไรเวลาใช้เทคโนโลยี่ดิจิทัล และใช้เทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างไร สัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับเทคโนโลยีดิจิทัลได้ประยุกต์ใช้ทักษะและเทคนิค Social Listening ในโซเชียลมีเดียและชุมชนออนไลน์ต่างๆ โดยใช้ซอฟต์แวร์ตรวจสอบโซเชียลมีเดียเพื่อคัดกรองข้อมูลที่ไม่มีโครงสร้างชัดเจน การใช้ซอฟ์แวร์ตรวจสอบโซเชียลมีเดียเพื่อเก็บข้อมูลและแปลผลออกมาเป็นภาพ (Data Visualization) การใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลจำนวนมหาศาลในเชิงลึก (Big Data Analytics) การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาในอินเทอร์เน็ต (Netnography) ที่ผู้วิจัยต้องเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เฝ้าสังเกต เก็บข้อมูลกับอาสาสมัคร การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านโปรแกรม ATLAS ต่อมาพัฒนามาเป็นโปรแกรมที่รวมการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณร่วมกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเช่น โปรแกรม MACQDA การใช้โปรแกรมแอดิเมชั่น การใช้อินโฟกราฟิค เป็นต้น

ดังนั้นนักสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องพัฒนาตนเองกับการใช้ดิจิทัล วิธีการศึกษาวิจัยเป็นเครื่องมือการทำงานร่วมกับนักสังคมศาสตร์ นักภูมิสถาปัตย์ นักภาษาศาสตร์ นักออกแบบกราฟิค ฯลฯ นวัตกรทางสังคมเพื่อสร้างการสื่อสารกับการสร้างสัมพันธภาพในสมรรถนะทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ที่กำหนดไว้ในสมรรถนะที่ อาจจะ 6

ต้องปรับเปลี่ยน พัฒนาวิธีการทำงานสังคมสงเคราะห์จากระดับจุลภาคที่มุ่งเน้นบุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร และชุมชนให้ตอบโจทย์ใหม่ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงเร็วขึ้น

สมรรถนะที่ : 6**ความสามารถในการสร้างสัมพันธภาพ** ประเมินและวินิจฉัยทางสังคม ปฏิบัติงานติดตามและประเมินผลบุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร และชุมชน นักสังคมสงเคราะห์ปฏิบัติงานอย่างเป็นวิชาชีพบนฐานของกระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับพลวัตและ **ปฏิสัมพันธ์ในการสร้างสัมพันธภาพทางวิชาชีพ** การประเมินและวินิจฉัย และให้บริการ และการประเมิน ติดตามผลการทำงานกับบุคคล กลุ่ม ครอบครัว องค์กร และชุมชน ความรู้และทักษะทางสังคมสงเคราะห์อย่างเป็นบูรณาการ รวมทั้งการปฏิบัติงานบนหลักฐานเชิงประจักษ์ (Evidence-Based Practice)

(6) บทบาทวิชาชีพสังคมสงเคราะห์: การรับมือกับสัมพันธภาพมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลง

บทบาทท้าทายการทำงานของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์เพื่อการรับมือกับสัมพันธภาพมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

1) การปรับตัวของนักสังคมสงเคราะห์ครั้งใหญ่ต่อการเรียนรู้การทำงานกับโลกดิจิทัลอย่างเท่าทัน การใช้โปรแกรมมาช่วยการประเมิน การวิเคราะห์การทำงานกับบุคคล กลุ่ม ชุมชนข้ามวัฒนธรรม การวางแผนการทำงานเชิงระบบที่เชื่อมโยงกับฐานข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ใช้บริการ การพัฒนาระบบการทำงานที่มีมาตรฐานทั้งในระดับสากลและระดับประเทศ

2) การมองโลกที่เป็นจริงแบบองค์รวม (Holistic system) อย่างเข้าใจ เท่าทัน มีทักษะการทำงานที่สามารถรับมือกับปัญหาทางสังคมระดับโลก เช่น ภัยพิบัติที่จะรุนแรงมากขึ้น การอพยพย้ายถิ่นจากการก่อการร้าย การใช้ความรุนแรงกับเด็ก สตรี และครอบครัว เนื่องจากปัญหามีความซับซ้อนหลายมิติและเกี่ยวข้องกับการทำงานข้ามวัฒนธรรม รวมทั้งนักสังคมสงเคราะห์จะถูกคาดหวังในความเป็นมืออาชีพจากทุกระดับมากขึ้น

3) การยกระดับการทำงานของวิชาชีพจากระดับจุลภาค จากสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย สังคมสงเคราะห์กลุ่มชน การถอดบทเรียนจากกรณีศึกษามาเป็นการทำงานระดับมัชฌิมภาค และระดับมหภาค เช่น การทำคู่มือการทำงาน การมีแนวทางการปฏิบัติงาน การจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย มาตรการทางสังคมเพื่อสร้างโอกาสทางสังคมให้กับกลุ่มที่ถูกกดขี่ กลุ่มที่ไม่รับความเป็นธรรมทางสังคม

4) การคุ้มครอง พิทักษ์สิทธิอาสาสมัครที่เป็นกลุ่มเปราะบางในงานวิจัย การใช้งานวิจัยเพื่อพัฒนาระบบบริการทางสังคมอาจจะใช้กลุ่มเปราะบางเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา จรรยาบรรณวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ได้กำหนดบทบาทหน้าที่นักสังคมสงเคราะห์จะต้องมีการให้ข้อมูล การปกป้อง การพิทักษ์สิทธิของอาสาสมัคร การรักษาความลับของกลุ่มเปราะบาง รวมทั้งอาสาสมัครสามารถถอนตัวหรือยุติการเข้าร่วมโครงการวิจัยได้หากรู้สึกอึดอัดหรือไม่สบายใจในการร่วมโครงการวิจัยได้ ซึ่งผู้เขียนข้อสรุปดังภาพข้างล่างนี้

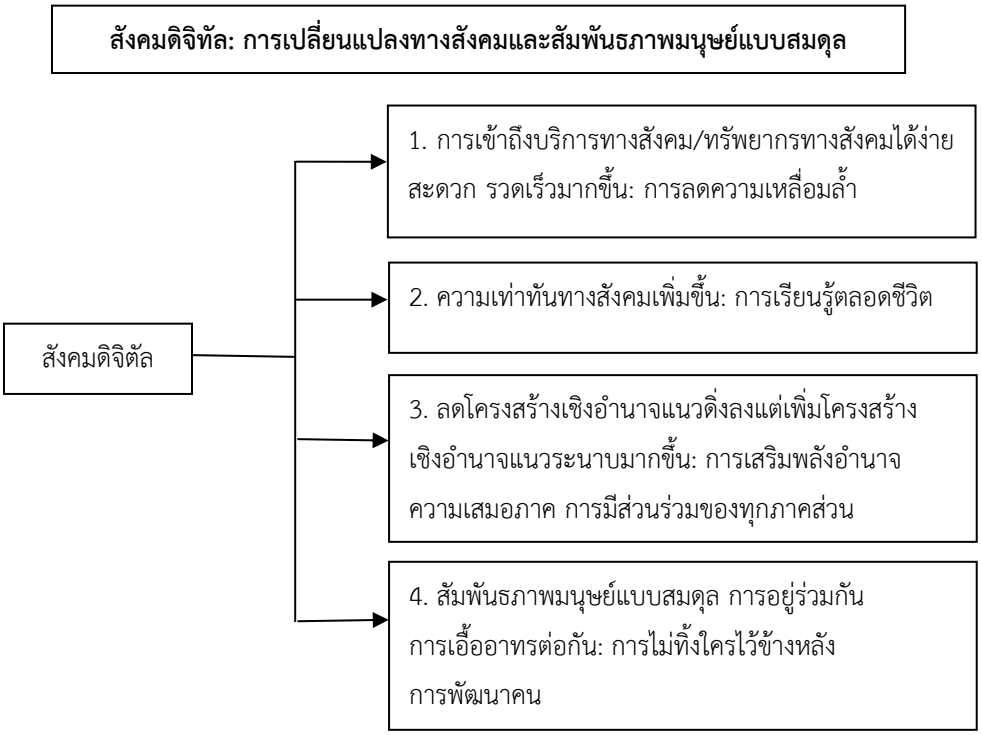

รายการอ้างอิง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานปลัดกระทรวง, กองมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2560) *คู่มือการนิเทศงานสังคมสงเคราะห์.* กรุงเทพฯ: บริษัท ทูเกเตอร์ เอ็ดดู เทนเมนท์ จำกัด.

ณงลักษณ์ จารุวัฒน์. แปล. (2560). *การตลาด 4..สู่ยุคการตลาดดิจิทัล 0* โดย PHILIP KOTLER. ผู้เขียน. สมุทรปราการ: บริษัท ดับบลิวพีเอส (ประเทศไทย) จำกัด.

สถิติผู้ใช้ดิจิทัลทั่วโลก “ไทย” เสพติดเน็ตมากสุดในโลก-“กรุงเทพ” เมืองผู้ใช้ Facebook สูงสุด. สืบค้นจาก https://www.brandbuffet.in.th/2018/02/global-and-thailand-digital-report-2018/

วันสังคมสงเคราะห์โลก 2019: การส่งเสริมความสำคัญของสัมพันธภาพมนุษย์

ดร. กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์*

บทนำ

วันอังคารที่ 19 มีนาคม พ.ศ.2562 เป็นวันสังคมสงเคราะห์โลก (World Social Work Day) สหพันธ์นักสังคมสงเคราะห์นานาชาติ (International Federation of Social Workers-IFSW) สถาปนาให้มีวันสังคมสงเคราะห์โลก (WSWD) มาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1983 โดยนัดหมายกันว่า ทุกวันอังคารที่ 3 ของเดือนมีนาคมในทุกปี จะเป็นวันที่นักสังคมสงเคราะห์ที่มีอยู่ทั่วโลกจะร่วมกันเฉลิมฉลองอย่างพร้อมเพรียงกัน ทั้งยังนับว่าเดือนมีนาคมของทุกปีเป็นเดือนแห่งการสังคมสงเคราะห์อีกด้วย ในวันสังคมสงเคราะห์โลกจะเป็นวันที่องค์กรสังคมสงเคราะห์ทั่วโลก ใช้วาระนี้เป็นโอกาสในการสื่อสารข้อมูลไปยังรัฐบาล ชุมชน กลุ่มเพื่อนร่วมวิชาชีพต่างๆ ถึงการมีส่วนร่วมอย่างสำคัญของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ การดำเนินการในวันสังคมสงเคราะห์โลกเป็นการเน้นแนวคิดแนวทางของสังคมสงเคราะห์ในการเอื้อให้เกิดชุมชนที่มีความยั่งยืน โดยการประยุกต์ใช้แนวคิดการสร้างสรรค์สมรรถนะภาพและการพัฒนา ควบคู่ไปกับการพิทักษ์สิทธิเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางสังคมและสิทธิมนุษยชน (IFSW, 2017 cited in Sandford-Reed, 2019)

การกำหนดประเด็นเรื่อง (Theme) วันสังคมสงเคราะห์โลก

IFSW จะประกาศประเด็นเรื่อง (Theme) ที่จะเน้นเป็นการเฉพาะในแต่ละปี ดังเช่นในปีนี้ WSWD เป็นการเน้นประเด็นเรื่อง “การส่งเสริมความสำคัญของสัมพันธภาพมนุษย์” (Promoting the Importance of Human Relationships) อันที่จริง ประเด็นเรื่องที่จะเน้นนั้นเป็นประเด็นที่ใช้ควบกันสามหรือสองปี และเป็นประเด็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับเป้าหมายของวาระแห่งโลกเพื่อการสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม (Global Agenda for Social Work and Social Development) ซึ่งเริ่มพัฒนาขึ้นเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 2010 (Sandford-Reed, 2019)

ประเด็นเรื่องที่ใช้ในวันสังคมสงเคราะห์โลกในอดีต มีดังนี้

- ค.ศ. 2012-2014: Promoting Social and Economic Equality.
- ค.ศ. 2015-2016: Promoting the Dignity and Worth of Peoples.
- ค.ศ. 2017-2018: Promoting Community and Environmental Sustainability.
- ค.ศ. 2019-2020: Promoting the Importance of Human Relationships.

นับตั้งแต่การเริ่มต้นวาระแห่งโลก (Global Agenda) วันสังคมสงเคราะห์โลกก็ถูกกำหนดขึ้นโดยมีสมาชิกของ IFSW ร่วมตัวกันเฉลิมฉลองวันสังคมสงเคราะห์โลกกันทุกปี โดยใช้ประเด็นเรื่องที่ต้องการเน้นร่วมกัน และภาพลักษณ์ของวิชาชีพก็ยิ่งทวีความสำคัญยิ่งขึ้นในระดับนานาชาติ

วาระแห่งโลกเพื่อการสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม

วาระแห่งโลกเพื่อการสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม 2012 (พ.ศ.2555) หรือ The Global Agenda for Social Work and Social Development 2012 (หรือเรียกย่อว่า Global Agenda) เป็นผลจากความร่วมมือของ

* ศาสตราจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

องค์กรระดับโลกด้านสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม สามองค์กร ได้แก่ IASSW (International Association for Schools of Social Work), IFSW (International Federation of Social Workers) และ ICSW (International Council of Social Work) โดย Global Agenda นั้นมีเป้าหมายเพื่อสร้างความตระหนักรู้และตอบสนองต่อ "ความอยุติธรรมที่ล้ำลึก ความไม่เป็นธรรม และความไม่ยั่งยืนของระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมืองในโลกร่วมสมัย" (Tasse, 2014, p. 283 cited in Truell, & Jones, 2014, p. 4)

นักสังคมสงเคราะห์และคนทำงานด้านพัฒนาสังคมถือว่าเป็นแนวหน้าของการขจัดความยากลำบากและความท้าทายทั้งหลาย ที่ประชาชน ชุมชนและสังคมเผชิญหน้าอยู่ องค์กรวิชาชีพระดับโลกทั้งสามองค์กรเห็นว่า ภาวะเศรษฐกิจถดถอยของโลก ระบบเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ ความไม่เสมอภาคเท่าเทียมที่สูงยิ่งขึ้นทั้งในระหว่างประเทศและภายในแต่ละประเทศ การอพยพเคลื่อนย้ายของประชาชนจำนวนมาก การแพร่ระบาดที่เพิ่มมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงของอากาศ (climate change) หายนะภัยจากธรรมชาติ และความขัดแย้งรูปแบบใหม่ๆ บังคับให้นักสังคมสงเคราะห์ ผู้ปฏิบัติงาน นักการศึกษาและวิชาชีพด้านการพัฒนาสังคมจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางใหม่ๆ ในการตอบสนองความเป็นจริงที่เกิดขึ้นนี้ (Truell, & Jones, 2014, p. 4, อ้างถึงใน กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2561, น. 21)

วาระแห่งโลก หรือ Global Agenda นี้ ออกแบบขึ้นมาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและสร้างความชัดเจนให้กับวิชาชีพสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม ช่วยให้องค์กรได้ภาคีหุ้นส่วนใหม่ๆ เพื่อเพิ่มพูนความเชื่อมั่นของนักสังคมสงเคราะห์ และเสริมบทบาทในการพัฒนานโยบายให้กับนักสังคมสงเคราะห์ Global Agenda เป็นทั้งชุดเอกสารและกระบวนการที่ตอบสนองต่อความสลับซับซ้อนที่เพิ่มมากขึ้นของสังคม วาระแห่งโลกนี้เป็นการวางตำแหน่งแห่งที่ของชุมชนสังคมสงเคราะห์โลกขึ้นใหม่ โดยควบคู่ไปกับวิชาชีพด้านการพัฒนาสังคม มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความมั่นใจว่า ประสบการณ์และทักษะของวิชาชีพด้านสังคมจะเป็นที่ตระหนักรู้และนำไปประยุกต์ใช้จนบรรลุผลสำเร็จที่มีความยั่งยืน

สาระสำคัญที่เป็นเสาหลักสี่เสาหลัก (Four Pillars) ได้แก่

1. การส่งเสริมความเสมอภาคเท่าเทียมทางสังคมและเศรษฐกิจ (Promoting Social and Economic Equalities),
2. การสร้างความมั่นใจในศักดิ์ศรีและคุณค่าของบุคคล (Ensuring the Dignity and Worth of the Person),
3. การส่งเสริมการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน (Promoting Sustainable Communities and Environmentally Sensitive Development), และ
4. การส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีผ่านสัมพันธภาพของมนุษย์ที่ยั่งยืน (Promoting Wellbeing Through Sustainable Human Relationships). (Truell, & Jones, 2014, p. 7, อ้างถึงใน กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2561, น. 21)

วันสังคมสงเคราะห์โลกกับสังคมสงเคราะห์แนวเสรีนิยมใหม่

เมื่อพิจารณาจากการเน้นประเด็นเรื่องหรือ Themes ที่ต้องการเน้นในวันสังคมสงเคราะห์โลก เป็นถ้อยคำที่นำมาจากวาระแห่งโลกเพื่อสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม หรือ Global Agenda ทำให้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ประเด็นเรื่องเหล่านี้มีนัยของการแข็งขืนต่อต้านลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) หรือไม่ เพียงใด ยกตัวอย่างเช่น ประเด็นเรื่องใน ปี ค.ศ. 2012-2014 อันได้แก่ "การส่งเสริมความเสมอภาคเท่าเทียมทางสังคมและเศรษฐกิจ" (Promoting Social and Economic Equality) นั้นก็เป็นถ้อยคำเดียวกันกับเสาหลักประการแรกของ Global Agenda นั่นเอง

ถ้าจะพิเคราะห์สังคมโลกปัจจุบัน เราจะเห็นว่า อิทธิพลของลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่นั้นมีกำลังแรงมาก วิชาชีพสังคมสงเคราะห์ก็เช่นเดียวกัน เราตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่อย่างน้อยในสามด้านด้วยกัน คือ (1) การปรับให้เป็นระบบการตลาด (Marketisation) (2) การเน้นการเป็นผู้บริโภค (Consumerisation) และ (3) การปรับเปลี่ยนการจัดการให้ทันสมัย (Managerialisation) (Harris, 2013)

การปรับให้เป็นระบบการตลาด

ลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ทำให้เราเชื่อว่า การตลาดจำเป็นสำหรับสังคมสงเคราะห์ และรัฐมีบทบาทที่จะต้องสร้างสรรค์ให้มีกรอบแนวคิดที่ทำให้เกิดตลาดการบริการด้านสังคม ในครรลองของเสรีนิยมใหม่การสถาปนาให้มีการตลาดเกิดจากความเชื่อว่า ตลาดจะช่วยสร้างการแข่งขันทั้งในเชิงคุณภาพและราคา โดยตลาดที่มีการแข่งขันสูงทำให้คุณภาพสูงขึ้น ขณะเดียวกันราคาก็จะลดลง อย่างไรก็ตาม นักวิชาการสังคมสงเคราะห์มองว่า ระบบการตลาดเสรีทำให้เกิดการแข่งขันเฉพาะเรื่องราคาแต่อย่างเดียว ทว่า มันทำลายคุณค่าของบริการสังคมที่มีมาแต่ก่อนเก่า โดยคุณค่าดังกล่าวมักจะต้องปะทะกับมูลค่าทางการตลาดมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้คุณค่าที่เน้นสิทธิความเป็นพลเมือง สิทธิประโยชน์ที่จะได้รับ และความต้องการจำเป็น-กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ตลาดเสรีไม่ใช่พื้นที่ของความเป็นธรรมทางสังคม (Harris, 2013)

รัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับระบบตลาดเสรีอย่างมาก ก็มักจะมีนโยบายทางสังคมที่เน้นการลงโทษประชาชนที่ไม่อาจเข้าสู่ระบบตลาดเสรี หากวันสังคมสงเคราะห์โลกเน้นการส่งเสริมสนับสนุนให้มีความเท่าเทียมทางสังคมและเศรษฐกิจ นั่นหมายความว่า นักสังคมสงเคราะห์ต้องมีแนวคิดที่ปะทะกับการแข่งขันเสรีในระบบตลาดเสรี หรือไม่ เพียงใด

การเน้นการเป็นผู้บริโภค

ตลาดเสรีจำเป็นต้องมีผู้บริโภค ลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ให้คำมั่นสัญญาว่า ตลาดเสรีจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงผู้ใช้บริการของสังคมสงเคราะห์ (Users of Social Work) จากการจำนนในบทบาทผู้รับความช่วยเหลือมาเป็นผู้บริโภคที่มีความกระตือรือล้น มีเหตุผล สนใจในประโยชน์ของตนเอง และสามารถตัดสินใจเลือก ลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่เห็นว่า ประชาชนผู้บริโภคต้องมีความคาดหวังสูง หลอมรวมอยู่ในวัฒนธรรมบริโภค เติบโตไปกับการสังคมสงเคราะห์ได้ อย่างไรก็ตาม เสรีนิยมใหม่ให้ความสำคัญกับการจัดการให้เกิดวิถีการเป็นผู้บริโภค (Customer Means) อย่างง่ายๆ และคับแคบ เสมือนว่า ความพึงพอใจของผู้บริโภค (Customer Satisfaction) เป็นมาตรการที่สำคัญอย่างที่สุด ตัวอย่างเช่น นักสังคมสงเคราะห์คนหนึ่ง เมื่อลงมือปฏิบัติงานในวิชาชีพ เขาหรือเธอถ้าจะถูกประเมินคุณภาพการปฏิบัติงานด้วยเกณฑ์เรื่องความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ นักสังคมสงเคราะห์อาจจะได้รับผลการประเมินที่ต่ำมาก อาจจะถูกมองว่าไม่ฟังความคิดเห็นของผู้ใช้บริการ หรือมีการกระทำเป็นการกดขี่-ก็ได้ ตราบเท่าที่ มาตรฐานคุณภาพการปฏิบัติงานถูกกำหนดด้วยความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ (Harris, 2013)

เมื่อลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่เน้นความพึงพอใจของผู้บริโภค ทำให้เกิดการละเลยคำถามเรื่องความยุติธรรม ความไม่เสมอภาคเท่าเทียม และการกดขี่เอารัดเอาเปรียบ นักสังคมสงเคราะห์เองก็ได้รับอิทธิพลการเรียนรู้จากเสรีนิยมใหม่ และมีการกระทำเสมือนเป็นผู้บริโภคด้วย ลัทธิบริโภคนิยมเป็นการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนฐานคิดเรื่องชนชั้น และเชื่อมโยงกับการจำแนกทางสังคมอื่นๆ อาทิ อายุ ความพิการ เพศวิถี เพศสภาพ เชื้อชาติ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ลัทธิบริโภคนิยมยังซ่อนเร้นความเป็นจริง ที่ประชาชนส่วนใหญ่หรืออาจจะทั้งหมดที่ติดต่อสัมพันธ์กับการสังคมสงเคราะห์

ประชาชนเหล่านี้ไม่ได้ตัดสินใจ “เลือกในฐานะเป็นผู้บริโภค” แต่ประการใดเลย ทว่า ประชาชนผู้ใช้บริการของสังคมสงเคราะห์ล้วนมาจากสภาวะการณ์ที่เป็นความกดดัน ผู้ใช้บริการมีการดำเนินชีวิตอย่างที่แสนจะเหลืออดเหลือทนหลายกรณี เขาหรือเธอไม่ได้อยากพบสังคมสงเคราะห์ เพียงแต่มีใครบางคนแนะนำหรือบังคับให้ไปพบและบ่อยครั้งเขาหรือเธอก็ไม่ได้รับการต้อนรับที่ดีจากสังคมสงเคราะห์ ดังนั้นประชาชนผู้ใช้บริการนั้นพยายามที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตน มากกว่าที่จะมองตนเองเป็นผู้บริโภคที่สามารถเข้าถึงสินค้าและบริการในตลาดเสรี (Harris, 2013)

การปรับเปลี่ยนการจัดการให้ทันสมัย

เพื่อที่ขับเคลื่อนไปสู่ทิศทางของระบบตลาดเสรีและการเน้นการบริโภค สังคมสงเคราะห์ยิ่งเพิ่มพูน การปรับเปลี่ยนการจัดการให้ทันสมัย (Managerialised) ทั้งนี้ การแสวงหาการจัดการที่ดีกว่า (Better Management) คือ การรวมศูนย์ไปที่โลกของการจัดการภาคธุรกิจเอกชน ด้วยความเชื่อว่ารูปแบบการบริหารจัดการที่ดีต้องสามารถลดช่องว่างความแตกต่างระหว่างธุรกิจเอกชนกับสังคมสงเคราะห์ให้เหลือน้อยที่สุด

ความเชื่อดังกล่าวทำให้เกิดผลกระทบสำคัญที่ตามมา 3 ประการ คือ ประการแรก การทำให้บริการกลายเป็นสินค้า โดยผ่านทาง (ก) การคัดกรองประเด็นปัญหาที่มีรูปธรรมชัดเจน (ข) การมีชุดการบริการให้เลือก (Menu of Service Options) และ (ค) การทำให้ผลการบริการ (Service Outputs) มีต้นทุนค่าใช้จ่าย (Costing) และมีปริมาณนับได้ เมื่อบริการสังคมกลายเป็นสินค้าเช่นนี้ ผลที่เกิดกับนักสังคมสงเคราะห์ก็คือ สัมพันธภาพในการทำงานที่มีความหมายและการมีพันธะความผูกพันกับผู้ใช้บริการก็จะเริ่มหดหายไป สังคมสงเคราะห์ก็จะถูกลดทอนรูปแบบลงเป็นเพียงแค่ชุดความสัมพันธ์ที่ฉาบฉวย หรือธุรกรรมที่ติดต่อกันแค่ครั้งเดียว (One-off Transactions) (Harris, 2013)

ประการที่สอง การปรับเปลี่ยนการจัดการให้ทันสมัย ต้องมีการตัดลดงบประมาณ แต่ขณะเดียวกันกลับคาดหวังประสิทธิภาพสูง เพราะแรงกดดันที่ต้องการลดต้นทุนค่าใช้จ่าย (Harris, 2013)

ประการที่สาม การควบคุมการบริหารจัดการที่มากขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อพื้นที่เชิงวิชาชีพ ตัวอย่างเช่นในการจัดการที่เน้นผลการปฏิบัติงาน (Performance Management) ซึ่งมีการจัดการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กรที่กำหนดไว้ สิ่งที่เป็นเครื่องมือสำคัญคือตัวชี้วัดการปฏิบัติงาน (Performance Indicators) ที่พัฒนาขึ้นจากการสะท้อนวัตถุประสงค์ขององค์กร ภายในตัวชี้วัดการปฏิบัติงานมีการกำหนดเป้าหมายและการกำกับความก้าวหน้าของการปฏิบัติงาน ปัญหาที่พบบ่อยครั้ง คือ ประเด็นวิสัยทัศน์แบบอุโมงค์ (Tunnel Vision) ที่คล้ายคลึงกับการที่ยิ่งขับรถด้วยความเร็วมากเท่าไร ก็ยิ่งตกอยู่ในสภาพอุโมงค์ ที่ไม่สามารถมองเห็นภาพทัศน์รอบข้างได้ จึงเกิดอันตรายได้ง่าย กล่าวคือ เมื่อตัวชี้วัดการปฏิบัติงานพิจารณาระบบการจัดการผลการปฏิบัติงานอยู่ในรูปเชิงปริมาณ ก็ยิ่งทำให้ละเลย มองไม่เห็นด้านมุมการปฏิบัติงานที่ไม่ได้อยู่ในรูปของปริมาณ (Harris, 2013)

อีกตัวอย่างหนึ่งของปัญหาการจัดการที่เน้นผลการปฏิบัติงานจนส่งผลต่อสังคมสงเคราะห์ ได้แก่ ปัญหาการกำหนดตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงานที่เข้าข่าย “การเล่นเกม” (Gaming) กล่าวคือ การกำหนดขอบเขตของการปรับปรุงตัวชี้วัดให้อยู่ในระดับน้อยที่สุดหรือง่ายที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงความคาดหวังในเป้าหมายและผลการปฏิบัติงานที่จะสูงมากตามมาในอนาคต ถ้ากำหนดให้ยากมาก สลับซับซ้อนมากตั้งแต่ต้น อนาคตก็จะทำให้บรรลุเป้าหมายได้ยากยิ่งขึ้น (Harris, 2013)

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งที่สะท้อนการขยายการจัดการที่เป็นการควบคุมพื้นที่ของสังคมสงเคราะห์ ได้แก่ การบริการทางโทรศัพท์ (Call Centers) นักวิชาการมองว่า การบริการทางโทรศัพท์นี้เป็นการสะท้อนการมองผู้ใช้บริการเปลี่ยนไปเป็นผู้บริโภคอย่างชัดเจน การบริการทางโทรศัพท์ทำให้เกิดกระบวนการจัดการกับผู้ใช้บริการเสมือนอยู่ในภาคธุรกิจ ทำให้ละเลยความใส่ใจต่อความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างเพื่อนมนุษย์ เหมือนเป็นการทิ้งขว้างการย้ำเน้นแนวทางของสังคมสงเคราะห์ที่ต้องแสวงหาการสร้างความไว้วางใจและการเข้าถึงอัตลักษณ์เฉพาะของผู้ใช้บริการแต่ละคน (Harris, 2013)

ผู้ที่สนับสนุนการจัดการแบบธุรกิจมักจะโอ้อวดว่า การบริการทางโทรศัพท์นี้เป็นสิ่งที่ดีมาก เพราะว่าเป็นการเอาชนะอุปสรรคเรื่องสถานที่และเวลาในการให้บริการได้ อย่างไรก็ตาม การรับรู้เรื่องสถานที่และตำแหน่งแห่งที่มีนัยความหมายที่มีคุณค่าต่ออัตลักษณ์ของผู้ใช้บริการ รวมทั้งความต้องการที่จะได้ไปใช้บริการในสถานที่ใดและอย่างไร สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาและเป็นส่วนประกอบสำคัญตามธรรมชาติของสังคมสงเคราะห์มาเนิ่นนานแล้ว แรงบันดาลใจหลายๆ ประการที่เป็นความก้าวหน้าของสังคมสงเคราะห์ มีประเด็นเรื่องความภาคภูมิใจในการตอบสนองต่อความเป็นท้องถิ่นอยู่เสมอ ดังนั้น สังคมสงเคราะห์ไม่ปฏิเสธการก้าวเข้ามาของบริการทางโทรศัพท์ ทว่า นักสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องตระหนักว่า ความสามารถในการใช้เครือข่ายท้องถิ่นและทรัพยากรท้องถิ่นอาจจะถูกลดความสำคัญลงไป (Harris, 2013)

คิดให้ไกลระดับโลก แต่กระทำในระดับท้องถิ่น (Think global, act local)

กระแสการพัฒนาสำคัญของลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่สามประการ คือ (1) การปรับให้เป็นระบบการตลาด (Marketisation) (2) การเน้นการเป็นผู้บริโภค (Consumerisation) และ (3) การปรับเปลี่ยนการจัดการให้ทันสมัย (Managerialisation) ดังกล่าวทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า แนวคิดเสรีนิยมใหม่ได้ฝังรากลงลึกอยู่ในสำนึกของผู้ใช้บริการ นักสังคมสงเคราะห์ และผู้บริหารผู้จัดการองค์กรสังคมสงเคราะห์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ดังนั้น นักวิชาการจึงมองว่า รูปแบบการสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบัน มีเพียงรูปแบบเดียวคือ สังคมสงเคราะห์แนวเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal Social Work) เท่ากับว่า ลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ อาจจะเรียกผู้ใช้บริการ นักสังคมสงเคราะห์ และผู้บริหารผู้จัดการองค์กรเสมือนเป็นเพียงแค่ “ผู้ถูกเรียกมาตอบคำถาม” (Interpellated) เท่านั้น (Harris, 2013)

จากมุมมองเช่นนี้ นักสังคมสงเคราะห์ (และคนอื่นๆ) อาจจะถูกเรียก แต่อาจจะไม่ตอบสนองต่อการถูกตั้งคำถาม หรืออาจจะตอบสนองไปในหนทางที่ไม่ได้มีการคาดหวังมาก่อน กล่าวได้ว่า มีช่องว่างระหว่างคตินิยมแบบลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่และสิ่งที่นักสังคมสงเคราะห์แต่ละบุคคลต้องการบรรลุความสำเร็จในการต่อสู้แข็งขืนเพื่อผลประโยชน์ของผู้ใช้บริการ ที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องปฏิบัติงานอยู่ด้วยในทุกๆ วัน การต่อสู้แข็งขืนกับคตินิยมของลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่เป็นการร่วมกันอย่างกว้างขวางในการสนับสนุนวาระแห่งโลก ในวันสังคมสงเคราะห์โลกทั้งในระดับนานาชาติและในระดับท้องถิ่น (Harris, 2013)

การส่งเสริมความสำคัญของสัมพันธภาพมนุษย์

สำหรับประเด็นเรื่อง (Theme) ของวันสังคมสงเคราะห์โลกปีนี้ คือ “การส่งเสริมความสำคัญของสัมพันธภาพมนุษย์” เราจะเห็นได้ว่า IFSW ถอดออกมาจากเสาหลักที่สี่ของวาระแห่งโลกเพื่อสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคมที่ว่า “การส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีผ่านสัมพันธภาพของมนุษย์ที่ยั่งยืน (Promoting Wellbeing Through

Sustainable Human Relationships)" ถ้าจะวิเคราะห์เนื้อหาของเสาหลักที่สี่ เราอาจจะตีความได้ว่า การที่มนุษย์ในสังคมจะมีสวัสดิการที่ดี (ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี = สวัสดิการ) ได้ การมีสัมพันธภาพที่ยั่งยืนของมนุษย์เป็นคำตอบนั่นเอง ทั้งนี้ สัมพันธภาพของมนุษย์ที่ยั่งยืนคงไม่ใช่เพียงการมาล้อมวงกัน ดื่มกินและร้องรำทำเพลง ทว่า สัมพันธภาพที่ยั่งยืนน่าจะเป็นการแบ่งปันและดูแลกัน (Caring and Sharing) ซึ่งกินความไปถึงการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข การที่มนุษย์ในสังคมมาให้หลักประกันซึ่งกันและกัน ว่าทุกคนจะมีชีวิตที่ดี มีสุขภาพดี มีการศึกษาดี มีที่อยู่อาศัยดี มีงานทำ มีความมั่นคงปลอดภัย และมีบริการสังคมที่ตอบสนองความต้องการ ฯลฯ

และสัมพันธภาพที่ยั่งยืนของมนุษย์ ยังน่าจะกินความไปถึงการที่มนุษย์ในประเทศ ในสังคม ในโลกดูแลกัน ไม่ให้ใครคนใดคนหนึ่งต้องถูกกดขี่ เอารัดเอาเปรียบ ไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ไม่ตกเป็นเหยื่อความรุนแรง ไม่ตกเป็นเหยื่อการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ ไม่มีใครถูกทอดทิ้ง ถูกละเลย ถูกลืม ฯลฯ

วันสังคมสงเคราะห์โลกกับสังคมสงเคราะห์ไทย

นักวิชาการสังคมสงเคราะห์อย่าง จอห์น แฮริส (John Harris, 2013) แห่งมหาวิทยาลัยวอร์ริก (University of Warwick) ในบทความเรื่อง World Social Work Day: Against Neoliberal Social Work? ให้ความเห็นสนับสนุนการกำหนดประเด็นเรื่อง (Themes) ของวันสังคมสงเคราะห์โลก ที่เชื่อมโยงโดยตรงกับวาระแห่งโลกเพื่อการสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม แฮริส มองว่า การกำหนดประเด็นเรื่องของ IFSW รวมถึงวาระแห่งโลกดังกล่าวเป็นการให้คุณค่าที่อยู่ตรงกันข้ามกับลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ แฮริสยังเชื่อมโยงลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่เข้ากับสังคมสงเคราะห์ที่ธำรงรักษาอำนาจของเสรีนิยมใหม่ว่า สังคมสงเคราะห์แนวเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal Social Work) แฮริสแยกแยะความเป็นเสรีนิยมใหม่เอาไว้ ประหนึ่งเป็นการวิพากษ์สังคมสงเคราะห์ที่ถูกเสรีนิยมใหม่กลืนกิน แต่น้ำหนักของการหักล้างและเสนอแนวทางของสังคมสงเคราะห์ที่ไม่ใช่เสรีนิยมใหม่ แฮริสก็ไม่ได้บอกให้ชัดเจน และไม่ได้ระบุถึงคำว่า สังคมสงเคราะห์แนววิพากษ์ (Critical Social Work) แต่ประการใด

พิจารณาจากประเด็นเรื่องที่ถอดมาจากเสาหลักสำคัญสี่เสาหลักของวาระแห่งโลกเพื่อการสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม มีถ้อยคำที่ชวนให้ตีความว่า-แข็งขืนกับลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ก็คือ "การส่งเสริมความเสมอภาคเท่าเทียมทางสังคมและเศรษฐกิจ" ส่วนอีกสามเสาหลัก ได้แก่ การสร้างความมั่นใจในศักดิ์ศรีและคุณค่าของบุคคล การส่งเสริมการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน และการส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีผ่านสัมพันธภาพของมนุษย์ที่ยั่งยืน-นั้น ไม่น่าจะทำให้ลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ต้องสะดุ้งสะเทือนอะไรมากมายนัก

อันที่จริง บทความของแฮริสมีคุณค่า ที่ชวนให้คิดว่า สังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพที่ถูกลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่กลืนกินไปแล้วมากน้อยเพียงใด และน่าพิจารณาต่อไปว่า สังคมสงเคราะห์วิชาชีพในไทยถูกเสรีนิยมใหม่กลืนกินไปหรือไม่ เพียงใด

ถ้าพิจารณาจากจุดกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงของการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ รวมถึงการเรียนการสอนสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ อันที่จริง ตลอดประวัติศาสตร์ของสังคมสงเคราะห์ไทย เราพยายามแข็งขืนกับการถูกกำหนดอัตลักษณ์ให้เป็นการกุศลหรือการสงเคราะห์แบบบรรเทาทุกข์ชั่วครั้งคราวมากกว่า คำว่า "ช่วยเขาให้ช่วยตนเองได้" หรือ "เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ใช้บริการ" หรือ "มนุษยชาติมีพันธะที่ต้องมอบสิ่งที่สุดสำหรับเด็ก" ฯลฯ เป็นคำอธิบายที่มีพลังเพื่อการสำแดงการแข็งขืนกับชุดคำอธิบายที่พันธนาการสังคมสงเคราะห์ไทยไว้กับการกุศล การพันธนาการนี้ทำให้คุณค่าที่แท้จริงของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์-ไม่ได้ฉายแววออกจากการจองจำ

วิสัชนาของ พระเทพเวที (ปยุต ปยุตโต) ตั้งแต่ พ.ศ.2531 (วันทนีย์ วาสิกะสิน, สุรางค์รัตน์ วศินารมณ์ และกิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2553, น. 39-44) เรื่องความหมายแท้ของสังคมสงเคราะห์ เป็นชุดคำอธิบายที่น่าทึ่ง เพราะเป็นการปอกเปลือกของความหมายออกเป็นชั้นๆ และใช้ครรลองของพุทธธรรมล้วนๆ ในการกลับมารื้อสร้างความหมายของสังคมสงเคราะห์เสียใหม่ คำอธิบายชุดนี้นับว่ามีพลังการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในเชิงเนื้อหาของความหมาย แต่การนำมาแข็งขืนกับอัตลักษณ์การกุศล ยากจะหลุดจากพันธนาการ เพราะผู้ที่จะเข้าใจความหมายแท้ของสังคมสงเคราะห์ตามที่ปราชญ์ทางพุทธศาสนาวิสัชนาไว้เช่นนั้น ย่อมเป็นผู้คนในวงวิชาชีพสังคมสงเคราะห์เท่านั้น

การยอมจำนนต่อบทบาทสังคมสงเคราะห์ที่เป็นการบรรเทาทุกข์ชั่วครั้งคราว มีผลเป็นการทำให้ประชาชนผู้ใช้บริการเป็นเพียงผู้ขอ รอรับ (เป็นวาทกรรมของท่านนายกสภาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ รองศาสตราจารย์อภิญญา เวชยชัย ใช้บรรยาย ทำให้เห็นภาพชัดเจนยิ่ง) นับเป็นการสนับสนุนแนวทางลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ที่ไม่ได้เน้นการสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมให้กับประชาชนผู้ใช้บริการอย่างแท้จริง

การที่นักสังคมสงเคราะห์ไม่ได้จริงจังกับการช่วยเขาให้ช่วยตนเองได้ และยัดเยียดความเป็นผู้ขอ รอรับให้ผู้ใช้บริการ ยังมีผลเป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์แนวดิ่ง หรือระบบอุปถัมภ์ ยิ่งปฏิบัติงานแล้วทำให้ความหมายแท้ของสังคมสงเคราะห์กลายไปเป็นความหมายผิวเผิน หรือความหมายแปลกปลอม ก็ยิ่งทำให้ประชาชนผู้ใช้บริการสูญเสียอำนาจ สูญเสียศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ และลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ก็ไม่ได้ต้องการให้นักสังคมสงเคราะห์ทำอะไรมากมายนัก เพราะต้องการแต่ให้เศรษฐกิจโตเร็วๆ โตมากๆ

สรุป

การมีวันสังคมสงเคราะห์โลกทุกๆ ปีเป็นเรื่องดี อย่างน้อย IFSW ก็สามารถผลักดันให้โรงเรียนสอนสังคมสงเคราะห์ประมาณ 90 ประเทศทั่วโลก ประสานเสียงออกมาดังๆ ทำให้เห็นคุณค่าของความเป็นวิชาชีพและเห็นความสำคัญของสัมพันธภาพของมนุษย์ ที่ผ่านมาทางช่องทางการรวมตัวอย่างเข้มแข็งของวิชาชีพ ส่วนการแข็งขืนหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่อย่างที่ จอห์น แฮริสตั้งคำถามไว้ เป็นเรื่องท้าทายที่รอคอยการเคลื่อนไหวผลักดัน มากกว่าการหยิบประเด็นมาเฉลิมฉลองกันเพียงปีละครั้ง

สำหรับสังคมสงเคราะห์ไทย เราก้าวมาไกลพอสมควร การมีพระราชบัญญัติวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ พ.ศ. 2556 ทำให้มีกำลังใจที่จะพัฒนาก้าวเดินต่อไป แต่ยังมีภารกิจที่ต้องสร้างต้องทำกันอีกมากมาย และไม่ควรให้มีอุปสรรคใดๆ มาขัดขวางพัฒนาการของสังคมสงเคราะห์ไทยให้ต้องชะงักงันโดยใช่เหตุ

รายการอ้างอิง

กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2561). *วาระแห่งโลกเพื่อการสังคมสงเคราะห์และพัฒนาสังคม 2012: การพัฒนางานสังคมสงเคราะห์ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน 2030.* เอกสารคำสอน วิชา สค.411 การสัมมนาทางสังคมสงเคราะห์. ภาค 2/2560 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วันทนีย์ วาสิกะสิน สุรางค์รัตน์ ,วศินารมณ์ และ กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2553). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Gray, M., & Webb, S. A. (2014). The making of a civil society politics In social work: Myth and misrepresentation with the Global Agenda. *International Social Work*, 57 (4): pp. 346-359.

Harris, J. (2013). World social work day: Against neoliberal social work? https://blog.oup.com//03/2013world-social-work-day-neoliberalism/

La Rose, T. (2015). Reading World Social Work Day 2010 through multi-modal analysis. *Critical Social Work*, 16(1): pp. 22-38.

Sandford-Reed, L. (2019). Discussion paper: World social work day and New Zealand social workers day. https://anzasw.nz/wp-content/uploads/World-SW-Day-NZ-Social-Workers-Day-Discussion-Paper.pdf

Truell, R., & Jones, D. N. (2014). *The global agenda for social work and social development: Extending the influence of social work.* cdn.ifsw.org/assets/ifsw_.10-24848pdf

ห้องย่อยที่ 1

ความเสมอภาค และการส่งเสริมสัมพันธภาพมนุษย์

การเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

Preparedness for Juveniles Before Trial of Personnel in Observation and Protection Center

นายพนัส ศรีไชยบาล*

Panus Srichaibal *

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความรู้ ทัศนคติ การปฏิบัติงานของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในกระบวนการเตรียมความพร้อมดังกล่าว ตลอดจนศึกษาถึงข้อเสนอแนะ ความเห็นต่อการพัฒนาความรู้ การสร้างทัศนคติ การพัฒนาการปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง คือ พนักงานคุมประพฤติ นักจิตวิทยา และนักสังคมสงเคราะห์ กลุ่มงานประสานกิจกรรมชุมชนสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน 77 จังหวัด จำนวน 231 คน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีช่วงอายุ 31-35 ปี ระดับการศึกษาปริญญาตรี ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งพนักงานคุมประพฤติ ระยะเวลาในการทำงาน 13 ปีขึ้นไป กลุ่มตัวอย่างมีความรู้อยู่ในระดับมาก มีทัศนคติอยู่ในระดับมากที่สุดและการปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีอยู่ในระดับมาก ส่วนข้อเสนอแนะจากการศึกษา คือ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาชน ควรจัดทำสื่อกระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองให้ทันสมัย ชัดเจน ในทิศทางเดียวกันและเป็นมาตรฐาน ควรประสานงานระหว่างสถานพินิจฯ และศูนย์ฝึกและอบรมฯ ขอความร่วมมือเจ้าหน้าที่ศูนย์ฝึกและอบรมฯ ร่วมบรรยายให้ความรู้ในกิจกรรมเตรียมความพร้อมฯ หรือสนับสนุนแผ่นพับหรือวิดีทัศน์ แนะนำศูนย์ฝึกและอบรมฯ เพื่อให้ความรู้ในการเตรียมตัวเข้ารับการฝึกอบรม ตลอดจนสิทธิประโยชน์ต่างๆ ของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมฯ เช่น การลาเยี่ยมบ้าน การลดระยะเวลาฝึก การเลื่อนขั้น เป็นต้น นอกจากนั้น ควรพัฒนาศักยภาพและเพิ่มองค์ความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (ม.86) และการปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดี ให้กับบุคลากรตำแหน่งอื่น ตลอดจนอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์แก่บุคลากรและเจ้าหน้าที่ และประชุมผู้ปฏิบัติงานเพื่อสร้างความเข้าใจถึงความสำคัญของการประเมินผลการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีต่อไป

คำสำคัญ: เด็กและเยาวชน, การเตรียมความพร้อมเด็กและเยาวชนก่อนการพิจารณาคดี

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Social Work Program in Social Welfare Administration and Policy, Faculty of Social Administration, Thammasat University

ABSTRACT

The study of " Preparedness for juveniles before trial of personnel in Observation and Protection Centre" aims to investigate knowledge, attitudes, and personnel operation and officer in the process of preparedness. Along with the study about recommendations and opinions towards knowledge development, attitude creation, preparedness for juveniles, who receive a temporary release, before trial operation development, and the parents. By using questionnaire as a research tool, the data were collected from the sample group which are probation officers, psychologists and social workers, and community activity coordination workgroup at Observation and Protection Centers in 77 provinces, in the total of 231 people. Most of the samples is female aged between 31-35 years old and a bachelor's degree graduate, working as a probation officer for at least 13 years. The sample group has a high level of knowledge, a highest level of attitude, and a high level of preparedness operation before trial. For the recommendations from the study, Department of Juvenile Observation and Protection should create media of the process in preparedness for juveniles, who receive a temporary release, before trial operation development, and the parents. The media should be modern, clear, going in the same direction, and have standards. Observation and Protection Centers should coordinate with Vocational Training Center, by asking for a collaboration from Vocational Training Center's officers to do lectures together about preparedness activities, or support by pamphlets or videos introducing Vocational Training Center. These media can help the juveniles to prepare for the training, along with their privileges at Vocational Training Center; for example, a home visit, reducing the period of training, and a promotion. Moreover, other personnel's capacity should be developed and body of knowledge should be increased regarding the 'Special Measure in lieu of Criminal Prosecution (Section 86)', and preparedness operation before trial. Along with organizing workshops in family relation activities for personnel and officers, and have officers' meetings to raise awareness of the importance of preparedness before trial evaluation.

Keywords: Juveniles, Preparedness for juveniles before trial

คำนำ

สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ ซึ่งมีภารกิจในการดูแลและให้การบำบัดฟื้นฟูเบื้องต้นแก่เด็กและเยาวชนที่อยู่ในระหว่างรอการพิจารณาคดี เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้จำเป็นต้องได้รับการเอาใจใส่ดูแลให้กำลังใจและให้การบำบัด แก้ไข ฟื้นฟูเบื้องต้น ด้วยกระบวนการที่รอบด้านและครอบคลุมเพื่อให้เด็กและเยาวชนกลับคืนสู่สังคมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เด็กและเยาวชนเมื่อกระทำผิด จะเข้าสู่ขั้นตอนการดำเนินทางกฎหมาย ในช่วงระยะเวลานี้นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของชีวิตเด็กและเยาวชน เพราะอยู่ในระหว่างรอการพิจารณาคดี ซึ่งภายหลังศาลมีคำพิพากษา เด็กและเยาวชนบางรายอาจจะได้รับการปล่อยตัวและกลับไปอยู่กับครอบครัว หรืออาจปล่อยตัวแบบมีเงื่อนไขการคุมประพฤติ หรืออาจจะเข้ารับการฝึกอบรมตามระยะเวลาที่ศาลกำหนด เด็กและเยาวชนกลุ่มนี้จึงจำเป็นต้องได้รับข้อมูลเหล่านี้ล่วงหน้าว่าศาลจะมีแนวทางในการพิจารณาอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นการเตรียมใจให้สามารถยอมรับได้กับผลการตัดสินของศาลที่จะเกิดขึ้น ในขณะเดียวกันครอบครัว บิดามารดา และผู้ปกครองก็จะต้อง

ร่วมรับทราบเช่นกันว่าศาลจะพิจารณาออกมาในรูปแบบใดบ้างเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมเตรียมใจให้กับบิดามารดาและผู้ปกครองด้วย และกำหนดวิธีการปฏิบัติภายหลังที่ศาลมีคำพิพากษากับบุตรหลานของตนเองอย่างเหมาะสม เป็นการส่งเสริมและให้ความรู้เกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมก่อนพิจารณาคดี ทำให้เด็ก เยาวชนและผู้ปกครองรู้ขั้นตอนกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชน ตลอดจนเป็นการส่งเสริมการป้องกันการกระทำผิดซ้ำ รวมถึงเด็ก เยาวชนและผู้ปกครองมีความจำเป็นต้องทราบถึงแหล่งทรัพยากรที่จะสามารถนำไปขอรับบริการจากหน่วยงานภาครัฐได้ การเตรียมความพร้อมและการเตรียมใจของบิดามารดาและผู้ปกครองก็มีความจำเป็นไม่ยิ่งหย่อนไปจากเด็กและเยาวชน

ดังนั้น ผู้ศึกษาซึ่งปฏิบัติหน้าที่นักสังคมเคราะห์ กลุ่มงานประสานกิจกรรมชุมชน ซึ่งดูแลเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงเล็งเห็นว่าการศึกษาการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เกี่ยวกับประเด็น ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติงานของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง กรณีศึกษาสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ จะทำให้ทราบถึงความรู้ ทัศนคติ การปฏิบัติงานของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในกระบวนการเตรียมความพร้อมดังกล่าวฯ ตลอดจนศึกษาถึงความเห็นต่อการพัฒนาความรู้ การสร้างทัศนคติ การพัฒนาการปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง

ในการที่บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จะปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ ต้องมีความรู้ในเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมและขั้นตอนการดำเนินคดี ทั้งคดีอาญา และอัตราโทษที่ไม่เกิน 5 ปี (มาตรการพิเศษ) ขั้นตอนการตรวจวินิจฉัยทางจิตวิทยา การวิเคราะห์ทางจิต การทำการจำแนก รวมถึงให้คำแนะนำแก่ผู้ปกครองในกรณีที่เด็กและเยาวชนมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพทางจิต การรายงานตัวหรือการเข้าร่วมกิจกรรมหรือการทำบริการสังคมของเด็กและเยาวชนที่ผ่านการประชุมเพื่อจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรการพิเศษ (ม.86) ตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดมาจากประสบการณ์ หรือความรู้ที่ได้จากเอกสาร ตำราข้อมูลต่างๆ เมื่อบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ มีความรู้ ความเข้าใจในการเตรียมความพร้อมดังกล่าวฯ ทัศนคติก็จะเปลี่ยนแปลงด้วย ส่งผลต่อความเชื่อ ความคิด ความรู้สึก และความคิดเห็น ทั้งเชิงบวกและเชิงลบของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมดังกล่าวฯ ต่อสถานการณ์เด็กและเยาวชนที่กระทำผิด นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการปฏิบัติงานของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ และทำให้มีการดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ เพื่อเตรียมสภาพจิตใจและลดความวิตกกังวลของเด็ก เยาวชน และครอบครัวกับสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตหลังจากที่ศาลมีคำพิพากษา เด็ก เยาวชน และครอบครัวได้รับทราบถึงแหล่งทรัพยากรที่จะสามารถไปขอรับบริการได้ ตลอนจนเด็ก เยาวชน และผู้ปกครองมีเป้าหมายและแผนการในอนาคตชัดเจน รวมถึงการมีส่วนร่วมระหว่างเด็ก เยาวชน และผู้ปกครองในการกำหนดแผนการในอนาคต และมีความความเห็นต่อการพัฒนากระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง เพื่อพัฒนาความรู้ สร้างทัศนคติ และพัฒนาการปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองต่อไป

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติงาน (ทฤษฎี KAP)

ทฤษฎี KAP เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับตัวแปร 3 ตัวแปร คือ ความรู้ (Knowledge) ทัศนคติ (Attitude) และการปฏิบัติ (Practice) ของผู้รับสารโดยมีหลักว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติขึ้นอยู่กับความรู้ ถ้าบุคคลมีความรู้ความเข้าใจที่ดี ทัศนคติก็จะเปลี่ยนแปลง เมื่อทัศนคติเปลี่ยนแปลงแล้ว ก็จะมีการยอมรับปฏิบัติหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้นความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน การที่จะมีการยอมรับหรือปฏิเสธสิ่งใดต้องพยายามเปลี่ยนแปลงทัศนคติก่อนโดยการให้ความรู้ ซึ่งมีรายละเอียดของความรู้ (Knowledge) ทัศนคติ (Attitude) และการปฏิบัติ (Practice)

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสาเหตุการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชน

สาเหตุมาจาก 1) ตนเอง เนื่องมาจากการถ่ายทอดพันธุกรรม ความพิการ หรือจากโรคภัยไข้เจ็บ จากสภาพจิตใจ และจากระดับสติปัญญาของบุคคลนั้น 2) ครอบครัว เกิดจากการที่ครอบครัวของเด็กผู้นั้นมีสภาพไม่เอื้ออำนวยให้เด็กได้เติบโตขึ้นมาภายใต้ความรักและความอบอุ่น ครอบครัวที่ขาดความรักความเข้าใจ ไม่มีความสามัคคี ไม่ให้อภัยกัน มีการทะเลาะวิวาทกัน หยาบคาย หรือบิดามารดาพึ่งการพนันและอบายมุขเป็นทางระบายความเครียด เด็กจะขาดที่พึ่งทางใจ และหันหน้าไปหาที่พึ่งที่อื่นแทน และมีโอกาสกระทำผิดในที่สุด 3) สาเหตุจากเศรษฐกิจ ความยากจนเป็นสาเหตุหนึ่งที่บีบบังคับให้บุคคลกระทำผิดได้ง่าย โดยเฉพาะด้านการประทุษร้ายต่อทรัพย์ โดยผู้กระทำผิดอ้างการอยู่รอดในการกระทำดังกล่าว และ 4) ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม สภาพสังคมที่มีการแก่งแย่งแข่งขัน สถาบันทางสังคมไม่ทำหน้าที่อย่างเข้มแข็ง เช่น สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนาไม่สามารถกล่อมเกลาให้คนเป็นคนดีได้ สภาพการเปลี่ยนของชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ฯลฯ ทำให้คนมีคุณธรรมเสื่อมลงและถูกบีบคั้นจากความยากแค้นมากขึ้น ทำให้ตัดสินใจกระทำผิดได้ง่าย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิด

การปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนที่กระทำความผิดในปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดหรือปรัชญาในการปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดของสำนักอาชญาวิทยาสองสำนัก คือ 1) สำนักคลาสสิค (Classical School) ได้เสนอให้ใช้วิธีลงโทษเป็นเครื่องข่มขู่ยับยั้งการกระทำผิดเป็นการป้องกันอาชญากรรม และ 2) สำนักปฏิฐานนิยม (Positive School) วิธีการลงโทษผู้กระทำผิดมุ่งที่การข่มขู่ให้เข็ดหลาบ ให้ผู้ที่กระทำผิดกลับตัวอยู่ในสังคมเป็นพลเมืองดีและไม่กระทำผิดซ้ำอีก ส่วนแนวทางปฏิบัติต่อเด็กและเยาวชนทั้งในต่างประเทศและของไทยนั้น ได้มีการปฏิบัติที่แตกต่างกันจากการปฏิบัติคดีที่เป็นผู้ใหญ่ คือ มีการแยกกระบวนการยุติธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนออกจากคดีของผู้ใหญ่อย่างเด็ดขาด โดยมีวัตถุประสงค์ในการสงเคราะห์ เยียวยา บำบัด แก้ไข ฟื้นฟูมากกว่าการลงโทษ ซึ่งมีกระบวนการฝึกอบรมให้เด็กและเยาวชนให้กลับตนเป็นพลเมืองดีของสังคม

แนวคิด ทฤษฎี และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปล่อยตัวชั่วคราว

ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ซึ่งกำหนดว่า ในคดีอาญาต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุด แสดงว่าบุคคลได้กระทำความผิดจะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดไม่ได้ตามมาตรา 39 วรรคสองและวรรคสาม และยังมีสิทธิได้รับการสอบสวนหรือพิจารณาคดีที่ถูกต้อง รวดเร็วและเป็นธรรม โอกาสในการต่อสู้คดีอย่างเพียงพอ การตรวจสอบหรือได้รับทราบพยานหลักฐานตามสมควร การได้รับความช่วยเหลือในทางคดีจากทนายความ และการได้รับการปล่อยตัวชั่วคราว ตามมาตรา 40 (7) จะเห็นได้ว่า กฎหมายรัฐธรรมนูญ กำหนดให้คดีอาญาตราบใดที่ศาลยังไม่ได้มีคำพิพากษาอันถึงที่สุดว่าบุคคลใดกระทำความผิดและต้องรับโทษ ตราบนั้นบุคคลนั้นยังไม่ได้เชื่อว่าเป็นผู้กระทำความผิด ตามที่

ถูกกล่าวหาหรือถูกฟ้อง และย่อมจะได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวในระหว่างที่ถูกดำเนินคดี และขอประกันตัวของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาก็ต้องได้รับการพิจารณาอย่างรวดเร็ว หากจะเรียกหลักประกันเกินควรแก่กรณีมิได้ การไม่ให้ประกันต้องอาศัยเหตุตามหลักเกณฑ์ที่บัญญัติไว้ด้วยโดยเฉพาะในกฎหมาย และต้องแจ้งเหตุผลให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยทราบโดยเร็ว มีสิทธิที่จะอุทธรณ์คัดค้านไม่ให้ประกัน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามที่กฎหมายบัญญัติ บุคคลผู้ถูกควบคุม คุมขังหรือจำคุก ย่อมมีสิทธิพบและปรึกษาทนายความเป็นการเฉพาะและมีสิทธิได้รับการเยี่ยมตามสมควร

แนวคิดการเตรียมความพร้อม

ในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ผู้ศึกษาได้ทบทวนความรู้เกี่ยวกับ “ความพร้อม” หมายถึง การพัฒนาที่สมบูรณ์ขึ้นในสภาพที่เตรียมพร้อมเพื่อปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ให้สามารถบรรลุสำเร็จลุล่วงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นผลจากการเตรียมการไว้ก่อนแล้วอย่างพร้อมมูลสำหรับกิจกรรมนั้นๆ

กระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง

โดยมีขั้นตอนดังนี้ 1) นัดเด็ก เยาวชนและผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรม 2) รายงานรายชื่อเด็กและเยาวชนต่อผู้อำนวยการฯ โดยเจ้าหน้าที่ธุรการคดีเสนอรายชื่อเด็ก เยาวชนต่อผู้อำนวยการฯ เพื่อให้มีคำสั่งให้นักสังคมสงเคราะห์ดำเนินการ 3) ส่งรายชื่อเด็กและเยาวชนยังนักสังคมสงเคราะห์ โดยเจ้าหน้าที่ธุรการคดีส่งรายชื่อเด็ก เยาวชน พร้อมวันนัดหลังจากได้รับคำสั่งจากผู้อำนวยการฯ ให้นักสังคมสงเคราะห์ 4) จัดกิจกรรม โดยนักสังคมสงเคราะห์จัดกิจกรรมเตรียมความพร้อมฯ ร่วมกับสหวิชาชีพ 5) รายงานต่อผู้อำนวยการสถานพินิจฯ นักสังคมสงเคราะห์จัดทำรายงานสรุปผลการเข้าร่วมกิจกรรมเด็กและเยาวชนเสนอผู้อำนวยการสถานพินิจฯ เพื่อส่งผลการประเมินต่อพนักงานคุมประพฤติเจ้าของคดีเพื่อรายงานเพิ่มเติมเสนอศาล

แผนกลยุทธ์และแผนปฏิบัติราชการ 4 ปี (พ.ศ.2555-2558) กรมพินิจฯ และนโยบายการบริหารของอธิบดีกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม (นายฐานิส ศรียะพันธ์) 6 ด้าน (ยุทธศาสตร์ 5+1)

สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ ปฏิบัติงานภายใต้แผนการปฏิบัติราชการทุกปี (ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2557) ของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ซึ่งจัดทำขึ้นภายใต้กรอบและทิศทางของแผนกลยุทธ์และแผนปฏิบัติราชการ 4 ปี (พ.ศ.2555-2558) กรมพินิจฯ และนโยบายการบริหารของอธิบดี (นายฐานิส ศรียะพันธ์) จำนวน 6 ด้าน (ยุทธศาสตร์ 5+1) ประกอบด้วย

1) การลดจำนวนเด็กและเยาวชนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน
2) พัฒนาระบบดูแลและบริหารจัดการตามผลการจำแนก
3) การพัฒนาระบบการจำแนกเด็กและเยาวชนอย่างมีประสิทธิภาพ
4) การพัฒนาประสิทธิภาพด้านการบำบัด แก้ไข ฟื้นฟูเด็กและเยาวชน
5) การพัฒนาระบบบริหารทรัพยากรบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ
6) การเพิ่มศักยภาพเพื่อเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

ซึ่งการทบทวนแผนปฏิบัติราชการเป็นไปตามกระบวนการมีส่วนร่วมจากผู้ที่เกี่ยวข้องในโครงการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ “การทบทวนแผนกลยุทธ์และแผนปฏิบัติราชการ 4 ปี พ.ศ.2555-2558 กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน (ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2557)” ระหว่างวันที่ 27-29 พฤศจิกายน 2556 เพื่อให้แผนปฏิบัติราชการสอดคล้องกับสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการปฏิบัติราชการของหน่วยงานในสังกัดกรมพินิจฯ ทุกระดับ รวมถึงสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยาด้วย

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงปริมาณแบบสำรวจ (Quantitative Research) รูปแบบพรรณนา (Descriptive Statistics) ประชากรที่ศึกษา คือ บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ จำนวน 77 จังหวัด โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ พนักงานคุมประพฤติ กลุ่มงานคดี นักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์ กลุ่มงานประสานกิจกรรมชุมชน 3 ตำแหน่งๆ ละ 1 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 231 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยมีการทดสอบเครื่องมือก่อนนำแบบสอบถามไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยทดสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) และความน่าเชื่อถือ (Reliability) ของแบบสอบถาม ที่สร้างขึ้นเสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาของคำถามในแต่ละข้อว่าตรงตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยครั้งนี้หรือไม่ และหลังจากนั้นนำมาแก้ไขปรับปรุงเพื่อดำเนินการทดสอบแบบสอบถาม (Pre-test) ไปทดสอบกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย ทั้งหมด 30 ชุด และทดสอบแบบความน่าเชื่อถือของเนื้อหา โดยใช้วิธีการของค่าสัมประสิทธิ์แอลฟ่า (Alpha Coefficient) ของครอนบาค เมื่อนำแบบสอบถามมาวิเคราะห์หาความเชื่อมั่นรายข้อและรวมฉบับ ผลปรากฏว่าได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามเท่ากับ 0.8638 ซึ่งสูงกว่าความความเชื่อมั่นที่ยอมรับได้ที่กำหนดไว้ที่ 0.800 จึงกล่าวได้ว่าข้อคำถามในแบบสอบถามนี้เชื่อถือได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยทำหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือจากโครงการปริญญาโทสาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถึง กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และประสานงานกับเจ้าหน้าที่กลุ่มงานวิจัย และสำนักพัฒนาระบบงานยุติธรรมฯ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลจาก บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ ได้แก่ พนักงานคุมประพฤติ นักสังคมสงเคราะห์ และนักจิตวิทยา จำนวน 77 แห่งทั่วประเทศ พร้อมขอความอนุเคราะห์สถานพินิจฯ แต่ละแห่ง ในการส่งข้อมูลกลับมาที่ผู้ศึกษา โดยผู้ศึกษาอธิบายวัตถุประสงค์และแนวทางในการตอบแบบสอบถามแก่กลุ่มเป้าหมาย เพื่อขอความร่วมมือเก็บข้อมูลตามแบบสอบถาม เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้ว ผู้ศึกษาตรวจสอบความครบถ้วนและความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม จัดระเบียบลงรหัสและนำไปวิเคราะห์ประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (Statistical Package for the Social Science: SPSS) ต่อไป แล้วจึงนำผลการศึกษามาวิเคราะห์และอภิปรายผล

ผลการศึกษา

ความรู้ของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (ม.86)

ในข้อความรู้ที่เกี่ยวกับด้านการดำเนินคดีที่มีอัตราโทษที่ไม่เกิน 5 ปี (มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา) บุคลากรตอบถูก ร้อยละ 90.97 ตอบผิด ร้อยละ 9.03 ส่วนประเด็นความรู้เกี่ยวกับการรายงานตัวตามมาตรการพิเศษ (ม.86) บุคลากรตอบถูก ร้อยละ 81.14 ตอบผิด ร้อยละ 18.86 ประเด็นความรู้เกี่ยวกับการเข้าร่วมกิจกรรมตามมาตรการพิเศษ (ม.86) บุคลากรตอบถูก ร้อยละ 80.96 ตอบผิด ร้อยละ 19.04 และประเด็นความรู้

เกี่ยวกับการทำบริการสังคมของเด็กและเยาวชนที่ผ่านการประชุมเพื่อจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรการพิเศษ (ม.86) บุคลากรตอบถูก ร้อยละ 80.96 ตอบผิด ร้อยละ 19.04

จากการรวบรวมคะแนนและหาค่าเฉลี่ยรวม คิดคะแนนค่าเฉลี่ย 18 ซึ่งเป็นเกณฑ์ ในการแปลผล สามารถแปลผลได้ว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ของสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน มีค่าเฉลี่ยคะแนนรวมต่ำกว่า 18 คะแนน ร้อยละ 39.00 ซึ่งถือว่าเป็นบุคลากรที่มีความรู้น้อย และบุคลากรที่มีคะแนนรวม 18 คะแนนขึ้นไป ร้อยละ 61.00 แสดงว่าบุคลากรมีความรู้มาก

ทัศนคติในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า ทัศนคติในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.37 ซึ่งอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทัศนคติต่อด้านการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.39 แสดงว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ มีทัศนคติต่อการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน อยู่ในระดับมากที่สุด ทัศนคติต่อด้านการแก้ไข บำบัด ฟื้นฟูเด็กและเยาวชน มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.57 แสดงว่าบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ มีทัศนคติต่อการแก้ไข บำบัด ฟื้นฟูเด็กและเยาวชน อยู่ในระดับมากที่สุด และด้านการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดี มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.16 แสดงว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ มีทัศนคติต่อการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีอยู่ในระดับมาก

การปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า การปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ ของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ร้อยละ 87.71 ปฏิบัติ โดยหากแยกเป็นประเด็นพบว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่มีการปฏิบัติงานด้านการลดความวิตกกังวลของเด็ก เยาวชน และครอบครัว มากที่สุด ร้อยละ 90.3 ไม่ปฏิบัติ ร้อยละ 9.7 รองลงมาคือ ด้านการแนะนำแหล่งทรัพยากรที่จะสามารถไปขอใช้บริการได้ ร้อยละ 88.45 ปฏิบัติ ร้อยละ 11.57 ไม่ปฏิบัติ และลำดับสุดท้าย คือ ด้านการวางแผนอนาคตของเด็กและเยาวชนและผู้ปกครอง ร้อยละ 84.40 ปฏิบัติ และร้อยละ 15.30 ไม่ปฏิบัติงาน

ข้อเสนอแนะในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

จากการศึกษาครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะในการพัฒนาการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ดังนี้

1) ควรมีกิจกรรม เน้นให้เด็ก เยาวชน และผู้ปกครองตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ของแต่ละคนที่มีต่อครอบครัวและสังคม และที่สำคัญเด็กและเยาวชนยังไม่รู้จักหน้าที่ของตนเองและขาดการวางเป้าหมายชีวิต จึงยังไม่มี “เข็มทิศชีวิต” และน้อยรายที่จะประสบผลสำเร็จ ร้อยละ 21.65 (50 คน)

2) ในกรณีที่เด็กและเยาวชนกรระทำผิดครั้งที่ 2 (ครั้งต่อไป) เป็นการกระทำผิดซ้ำ ทางสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน ควรมีโปรแกรมพิเศษหรือกิจกรรมพิเศษเฉพาะสำหรับเด็กและเยาวชนและครอบครัว เพื่อไม่ให้เกิดความเบื่อหน่ายในการเข้าร่วมกิจกรรม หรือไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าเคยเข้าร่วมกิจกรรมมาแล้ว และต้องมีความเฉพาะเจาะจงกับกลุ่มเป้าหมายที่กระทำผิดซ้ำ ร้อยละ 15.15 (35 คน)

3) ให้เยาวชนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง โดยให้คำแนะนำจากนักจิตวิทยาหรือนักสังคมสงเคราะห์ ร้อยละ 27.27 (63 คน)

4) บุคลากรที่เกี่ยวข้องในส่วนต่างๆ ต้องมีความตระหนักและมีความตื่นตัวในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ร้อยละ 18.18 (42 คน)

5) ควรสร้างความเข้าใจกับผู้ปกครอง เพื่อให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง รวมทั้งให้คำแนะนำเรื่องการอบรมเลี้ยงดูให้เหมาะสม เพื่อให้เยาวชนไม่กระทำความผิดซ้ำอีก ร้อยละ 32.90 (76 คน)

6) ควรมีการประชาสัมพันธ์และชี้แจงให้ผู้ปกครองทราบถึงวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่จะได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชน ร้อยละ 11.69 (27 คน)

7) ควรจัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการสำหรับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งนักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา พนักงานคุมประพฤติ และผู้แทนชุมชนหรือเครือข่าย เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางที่ชัดเจน เพื่อให้กิจกรรมการเตรียมความก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง เป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีมาตรฐาน โดยเพิ่มกิจกรรมบทบาทสมมุติ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้เห็นภาพชัดเจน และต้องมีการประชุมลักษณะนี้อย่างต่อเนื่อง ร้อยละ 43.29 (132 คน)

8) ควรจัดอบรมให้ความรู้แก่บุคลากรในสายงานอื่นให้ครอบคลุม เพราะบุคลากรในตำแหน่งอื่น หรือเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนบางแห่งมีส่วนร่วมในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ร้อยละ 38.53 (89 คน)

9) งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงานการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองไม่เพียงพอ ร้อยละ 24.68 (57 คน)

10) ควรมีการประสานงานระหว่าง สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนกับศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เพื่อขอความร่วมมือเจ้าหน้าที่ศูนย์ฝึกฯ ในการร่วมบรรยายให้ความรู้ในกิจกรรมเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีหรือขอเอกสารแผ่นพับและ VDO แนะนำศูนย์ฝึกฯ เพื่อให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเตรียมตัวเข้ารับการฝึกกอบรมตลอดจนสิทธิประโยชน์ต่างๆ ของเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกฯ เช่น การลาเยี่ยมบ้าน การลดระยะเวลาฝึกอาชีพ การเลื่อนขั้น เป็นต้น ร้อยละ 61.47 (142 คน)

11) กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม ควรมีการจัดทำสื่อเกี่ยวกับกระบวนการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง โดยให้มีความทันสมัย ชัดเจน เป็นมาตรฐาน เพื่อให้สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนแต่ละแห่งมีการดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกันและเป็นมาตรฐาน ร้อยละ 73.16 (169 คน)

การอภิปรายผลการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง “การเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน” เกี่ยวกับประเด็น ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติงานของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง กรณีศึกษา สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความรู้ ทัศนคติและการปฏิบัติงานของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีฯ พบประเด็นที่น่าสนใจที่สามารถนำมาอภิปรายได้ดังนี้

ความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (ม.86)

มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (ม.86) หมายถึง การจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูในคดีที่พิจารณาแล้วเห็นว่าเด็กหรือเยาวชนอาจกลับตนเป็นคนดีได้โดยไม่ต้องฟ้อง ภายใต้หลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดเพื่อการแก้ไขปรับเปลี่ยนความประพฤติของเด็กหรือเยาวชน การบรรเทาผลร้าย ทดแทนหรือชดเชยความเสียหาย สร้างความปลอดภัยหรือความสงบสุขแก่ชุมชนและสังคม และเสนอแผนดังกล่าวให้พนักงานอัยการพิจารณา ซึ่งการศึกษาความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (ม.86) แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการดำเนินคดีที่มีอัตราโทษที่ไม่เกิน 5 ปี (มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา) ด้านการรายงานตัวตามมาตรการพิเศษ (ม.86) ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมมาตรการพิเศษ (ม.86) และด้านการทำบริการสังคมของเด็กและเยาวชนที่ผ่านการประชุมเพื่อจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรการพิเศษ (ม.86)

ผลการศึกษาในด้านความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (ม.86) พบว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับด้านการดำเนินคดีที่มีอัตราโทษที่ไม่เกิน 5 ปี (มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา) ร้อยละ 90.97 แสดงว่าบุคลากรมีความรู้อยู่ในระดับมาก บุคลากรตอบความรู้ด้านการรายงานตัวตามมาตรการพิเศษ (ม.86) ถูกต้องร้อยละ 81.14 ความรู้ด้านการเข้าร่วมกิจกรรมตามมาตรการพิเศษ (ม.86) ตอบถูก ร้อยละ 80.96 และความรู้ด้านการทำบริการสังคมของเด็กและเยาวชนที่ผ่านการประชุมเพื่อจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูตามมาตรการพิเศษ (ม.86) ตอบถูกร้อยละ 80.96 แสดงว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 86) อยู่ในระดับมากในทุกๆ ด้าน อาจเนื่องมาจาก ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายจากพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว (ฉบับ 3) พ.ศ.2548 เป็นพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2553 มีการใช้มาตรา 63 คือ การหันเหคดีออกจากกระบวนการยุติธรรม ซึ่งมีสาระสำคัญและแนวทางคล้ายคลึงกับ มาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 86) บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานจึงมีความรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติงานในมาตรา 63 ประกอบกับเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมาย ทางกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนได้มีการเผยแพร่ข้อมูลความรู้และแนวทางในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 86) อย่างแพร่หลาย จึงช่วยให้บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานมีความรู้ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงาน ก.พ.ร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2548, อ้างถึงใน นภาวิลัยกรวด, 2553) ที่ให้ทัศนะว่า ความรู้ (Knowledge) เป็นผลที่เกิดจากการเรียนรู้ เกิดจากความเข้าใจในสิ่งที่เรียนรู้ เป็นความสามารถในการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ซึ่งความรู้ที่ทุกคนมีนั้น มาจากความรู้รอบตัว ความรู้ทางวิชาการที่ได้เรียนรู้มาจากแต่ละสาขาวิชาชีพ ตลอดจนความรู้ใหม่ที่เกิดจากการเรียนรู้ในการปฏิบัติงานและคิดค้นสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา ซึ่งเป็นความรู้ที่สามารถพัฒนาองค์กรให้ดียิ่งขึ้น ดังนั้น ความรู้จึงเกิดจากการที่บุคคลเมื่อได้รับข้อมูลแล้วนำข้อมูลไปผ่านกระบวนการคิดและไตร่ตรอง สังเคราะห์ วิเคราะห์ โดยสมองของตนเอง จึงเกิดเป็นความรู้และปัญญาขึ้นมา ซึ่งมนุษย์ทุกคนมีความรู้และปัญญาแตกต่างกันออกไป เนื่องจากปัจจัยต่างๆ เช่น สภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ พื้นฐานการศึกษา รวมทั้งความสามารถทางสมองที่ทำให้มนุษย์คิดหรือมีความรู้ที่แตกต่างกัน เมื่อบุคคลสามารถจดจำได้ ระลึกได้ เกิดเป็นความเข้าใจ แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมให้ปรากฏ จนสามารถนำความรู้นั้นไปประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไปกับความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 86) พบว่า อายุ ตำแหน่ง และระยะเวลาในการทำงานมีความสัมพันธ์ความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 86) ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ที่มีอายุตั้งแต่ 35 ปีขึ้นไป เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (ม.86) มากกว่าผู้ที่มีอายุ 25-35 ปี ในขณะที่ผู้ที่มีระยะเวลาในการทำงานตั้งแต่ 8 ปีขึ้นไป มีความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (ม.86)

มากกว่าผู้มีระยะเวลาในการทำงาน 1-8 ปี โดยบุคลากรที่มีอายุตั้งแต่ 35 ปีขึ้นไปและระยะเวลาในการทำงานตั้งแต่ 8 ปีขึ้นไป จะมีการสะสมองค์ความรู้ ทั้งความรู้จากประสบการณ์ในการทำงานที่ผ่านมา การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และประสบการณ์จากการแสวงหา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนร่วมงาน หรือผู้เชี่ยวชาญ จนสามารถนำความรู้ที่มีมาประยุกต์ใช้ในการทำงานหรือในหน้าที่ของแต่ละบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในส่วนของตำแหน่ง พบว่า ตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ มีความรู้เกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 86) มากกว่าพนักงานคุมประพฤติและนักจิตวิทยา ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน (2556) โดยนักสังคมสงเคราะห์เป็นตำแหน่งที่มีบทบาทในการเป็นผู้ประสานการประชุม รับผิดชอบและพิจารณาความจำเป็นและความเหมาะสมในการเชิญบุคคลเข้าร่วมการประชุมจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู รวมทั้งเป็นผู้เตรียมการประชุม การดำเนินประชุม กำกับติดตามให้มีการปฏิบัติตามแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู และสรุปผลการปฏิบัติงานเสนอผู้อำนวยการ ซึ่งนักสังคมสงเคราะห์จะต้องดำเนินการในหลายๆ ส่วน จึงทำให้ต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรการพิเศษแทนการดำเนินคดีอาญา (มาตรา 86) อย่างชัดเจน

ทัศนคติในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

หมายถึง ความเชื่อ ความคิด ความรู้สึกของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ซึ่งการศึกษาทัศนคติในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน แบ่งออกเป็น 3 ด้านได้แก่ ด้านการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน ด้านการแก้ไข บำบัด ฟื้นฟู และด้านการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดี

ผลการศึกษาทัศนคติในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน พบว่า มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.37 ซึ่งทัศนคติอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.39 แสดงว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง มีทัศนคติอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านการแก้ไข บำบัด ฟื้นฟูเด็กและเยาวชน มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.57 แสดงว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง มีทัศนคติอยู่ในระดับมากที่สุด และด้านการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดี มีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.16 แสดงว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง มีทัศนคติอยู่ในระดับมาก การที่บุคลากรและเจ้าหน้าที่มีทัศนคติเชิงบวกในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ลูดอน และ เดลล่า (Loudon & Della, 1993, p. 425) ได้ให้ทัศนะว่าเกิดจากการเห็นคุณค่าในงานที่บุคคลได้รับมอบหมาย โดยบุคคลจะกำหนดคุณค่า โดยยึดถือหลักเกณฑ์ แนวความคิด และการกระทำที่บุคคลเหล่านั้น เห็นว่ามีคุณค่าควรแก่การกระทำ เช่น บุคคลเห็นคุณค่าของบทบาทหน้าที่ในการทำงาน การทำงานจึงเป็นสิ่งมีคุณค่า สอดคล้องกับ ตะวัน ทัศนาจุรีสกุล (2556) ซึ่งศึกษาเรื่อง “ความรู้ ทัศนคติ และการดำเนินการประชุมจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู ของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน” พบว่า ทัศนคติของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนขึ้นอยู่กับการประเมินปัจจัยต่างๆ ได้แก่ หลักเกณฑ์ตามกฎหมาย พฤติกรรมของเด็กและเยาวชน การยินยอมจากผู้เสียหาย หากบุคลากรมีทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับกระบวนการเหล่านี้ จะส่งผลให้บุคลากรนำกระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูมาปฏิบัติในระดับมาก ทัศนคติจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลให้บุคลากรนำกระบวนการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟูไปปฏิบัติ

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไปกับทัศนคติในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองของบุคลากรในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน พบว่า เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และระยะเวลาในการทำงานที่แตกต่างกัน บุคลากรมีทัศนคติในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองไม่แตกต่างกันในทุกๆ ด้าน

การปฏิบัติของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง

การปฏิบัติของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง หมายถึง การที่พนักงานคุมประพฤติ นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ดำเนินงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ โดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการลดความวิตกกังวลของเด็ก เยาวชน และครอบครัว ด้านการแนะนำแหล่งทรัพยากรที่จะสามารถไปขอใช้บริการได้ และด้านการวางแผนอนาคตของเด็ก เยาวชน และผู้ปกครอง

ผลการศึกษาการปฏิบัติของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง พบว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่มีการปฏิบัติงานด้านการลดความวิตกกังวลของเด็ก เยาวชน และครอบครัว ร้อยละ 90.3 ด้านการแนะนำแหล่งทรัพยากรที่จะสามารถไปขอใช้บริการได้ บุคลากรและเจ้าหน้าที่มีการปฏิบัติงาน ร้อยละ 88.45 และด้านการวางแผนอนาคตของเด็กและเยาวชนและผู้ปกครอง บุคลากรและเจ้าหน้าที่มีการปฏิบัติงาน ร้อยละ 84.40 แสดงว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่มีการปฏิบัติงานทั้งสามด้านอยู่ในระดับมาก การปฏิบัติเป็นพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคล ซึ่งเกิดจากความรู้ที่ก่อให้เกิดความเข้าใจ ส่งผลให้เกิดทัศนคติที่ดี มีความคิด ความเชื่อ ที่ทำให้เกิดแรงจูงใจที่จะปฏิบัติพฤติกรรม และก่อให้เกิดความสามารถในการที่จะปฏิบัติงาน การมีความรู้ที่ถูกต้องและเหมาะสมจะทำให้บุคคลทราบว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไรและมีความรู้สึกพร้อมในการปฏิบัติงานจริง นอกจากนี้การปฏิบัติงานของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองถือเป็นบทบาทที่ถูกกำหนดขึ้นจากกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม (กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน, 2556) สอดคล้องกับแนวความคิดของ ประเสริฐ แย้มกลิ่นฟุ้ง และคณะ (2544) ที่กล่าวว่า บทบาทเป็นพฤติกรรมที่ถูกกำหนดขึ้น จึงทำให้ได้เห็นบุคคลในตำแหน่งนั้นๆ ปฏิบัติหน้าที่ภายในขอบเขตฐานะของตน เช่นเดียวกับ Keith Davis (1981) ได้กล่าวว่า การที่บุคคลจะดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งต้องมีบทบาทและความรับผิดชอบกำหนดควบคุมไว้เสมอ บทบาท ความรับผิดชอบ ที่รู้จักและเข้าใจกันระหว่างบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งกับบุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้อง บทบาทแต่ละบทบาทจะเป็นตัวกำหนดทัศนะและพฤติกรรมของบุคคลที่สวมบทบาทนั้นๆ

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไปกับการปฏิบัติของบุคลากรและเจ้าหน้าที่ในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง เยาวชน พบว่า เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง และระยะเวลาในการทำงานที่แตกต่างกัน บุคลากรมีการปฏิบัติในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง ไม่แตกต่างกันในทุกๆ ด้าน

สรุป

การเตรียมความพร้อมเด็กและเยาวชนก่อนการพิจารณาคดี เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมด้านสภาพจิตใจและอารมณ์ของเด็ก เยาวชนให้เข้มแข็งและพร้อมที่จะยอมรับถึงผลการพิจารณาพิพากษาของศาลและตั้งเป้าหมายของชีวิตโดยให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมและรับทราบถึงแหล่งทรัพยากรในชุมชนเพื่อขอรับบริการ โดย

สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ เอาใจใส่ดูแลให้การบำบัดฟื้นฟูเบื้องต้นแก่เด็กและเยาวชนที่อยู่ระหว่างรอการพิจารณาคดี ช่วงระยะเวลานี้นับเป็นช่วงที่สำคัญและเป็นเหมือนจุดเปลี่ยนชีวิตของเด็กและเยาวชน กล่าวคือ ภายหลังศาลมีคำพิพากษา เด็กและเยาวชนบางรายอาจจะได้รับการปล่อยตัวและกลับไปอยู่กับครอบครัว หรืออาจปล่อยตัวแบบมีเงื่อนไขคุมประพฤติ หรืออาจเข้ารับการฝึกอบรมตามระยะเวลาที่ศาลกำหนด เด็กและเยาวชนเหล่านี้จึงจำเป็นต้องได้รับการฝึกอบรมตามระยะเวลาที่ศาลกำหนด เด็กและเยาวชนเหล่านี้จึงจำเป็นต้องได้รับทราบล่วงหน้าก่อนแล้วว่าศาลจะมีแนวทางการพิจารณาอย่างไรบ้าง เพื่อเตรียมใจตนเองให้สามารถยอมรับได้กับผลการตัดสินของศาลที่เกิดขึ้น ในขณะเดียวกัน ครอบครัว พ่อแม่ ผู้ปกครอง ก็จะต้องร่วมรับทราบเช่นกันว่าศาลจะพิจารณาออกมาในรูปแบบใดบ้าง เพื่อเตรียมตัวเตรียมใจของตนเอง และกำหนดวิธีการปฏิบัติของตนเอง ภายหลังที่ศาลมีคำพิพากษาแล้วว่าจะทำอย่างไรต่อไปกับบุตรหลานและชีวิตของตนเอง จะมีแนวทางที่ปฏิบัติกับบุตรหลานของตนเหมาะสม ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กและเยาวชนให้เป็นไปตามช่วงวัยแล้ว ยังเป็นการป้องกันการกระทำผิดซ้ำ รวมถึงมีความจำเป็นที่จะต้องทราบถึงแหล่งทรัพยากรที่จะสามารถไปขอรับบริการได้ การเตรียมความพร้อมและการเตรียมใจของผู้ปกครอง บิดา มารดา ก็จะมีความจำเป็นไม่ยิ่งหย่อนไปจากเด็กและเยาวชน

การเตรียมความพร้อมเด็กและเยาวชนก่อนที่ศาลจะมีคำพิพากษา จึงจำเป็นต้องให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วม พร้อมกับบิดา มารดา และผู้ปกครอง เพื่อการเตรียมความพร้อมที่เหมาะสม ดังนั้นบุคลากรและเจ้าหน้าที่จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจ ทัศนคติที่ดี และทราบถึงขั้นตอนการปฏิบัติงานอย่างครบถ้วนตามกระบวนการเตรียมความพร้อมดังกล่าวฯ นอกจากนี้ผู้ศึกษามองว่าข้อเสนอแนะจากการศึกษาสามารถต่อยอดพัฒนาความรู้ สร้างทัศนคติ พัฒนาการปฏิบัติงานในการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครองแก่กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. (2556). *เอกสารการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชน.* (อัดสำเนา).

กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. (2557). *เกี่ยวกับกรมพินิจฯ.* สืบค้นจาก http://www2.djop.moj.go.th/index.php

กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน. (2557). *แนวทางการเตรียมความพร้อมก่อนการพิจารณาคดีสำหรับเด็กและเยาวชนที่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและผู้ปกครอง.* (อัดสำเนา).

ชนิดา วิชัยคำ. (2550). *ทัศนะของเจ้าหน้าที่ต่อการปฏิบัติงานของตนเองกับเด็กและเยาวชนในศูนย์และอบรมเด็กและเยาวชน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ,คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ชัชวิน วรปรีชา และ ลัดดา ปินตา. (2554). *รายงานการวิจัยเรื่องการเตรียมความพร้อมของบุคลากรวัยกลางคนมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เพื่อวัยสูงอายุในอนาคต 10-20 ปี ข้างหน้า จังหวัดเชียงใหม่.* มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา พื้นที่ภาคพายัพ จังหวัดเชียงใหม่.

ฐิตาภรณ์ อุเทนสุต. (2543). *แนวทางในการแก้ไขเด็กและเยาวชนกระทำผิดในชุมชน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ณภัสสร บุญเพ็ง. (2549). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการกระทำผิดซ้ำของเด็กและเยาวชน กรณีศึกษา: สถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดปทุมธานี.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ตะวัน ทัศนาจุรีสกุล. (2556). *ความรู้ ทัศนคติ และการดำเนินการจัดทำแผนแก้ไขบำบัดฟื้นฟู.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

ธีระ กิ่งแก้ว. (2555). *การคุ้มครองผู้ต้องหาหรือจำเลยที่เป็นเด็กหรือเยาวชนในการปล่อยตัวชั่วคราว.* การอบรมหลักสูตร "ผู้พิพากษาผู้บริหารในศาลชั้นต้น" รุ่นที่ 10. สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม, สำนักงานศาลยุติธรรม.

นงลักษณ์ คำนึงธรรม. (2540). *ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติงานของครูพี่เลี้ยงเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมพัฒนาทางร่างกายในศูนย์อบรมเด็กด้อยโอกาสในวัดกรุงเทพมหานคร.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์ ,สาขาการศึกษา.

นภา วิลัยกรวด. (2553). *ความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติงานด้านสวัสดิการสังคมในหน่วยงานสังกัดกรุงเทพฯ ที่มีต่อแผนบริหารราชการกรุงเทพฯ พ.ศ. 2552-2555.* (สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

เบญจวรรณ เนียบพลับ. (2547). *ความรู้และทัศนะของผู้ปฏิบัติงานองค์การสวัสดิการสังคมภาคเอกชนต่อพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการ พ.ศ.2546.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

ประภา เมฆอรุณ. (2550). *ความรู้ การปฏิบัติ และทัศนคติต่อการคุ้มครองข้อมูลข่าวสารส่วนบุคคลในภาครัฐตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 ศึกษาเฉพาะกรณี คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

ประเสริฐ แย้มกลิ่นฟุ้ง และคณะ. (2544). *สังคมและวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ: ด่านสุทธาการพิมพ์.

ผดุง อารยะวิญญู. (2542). *เด็กที่มีปัญหาทางพฤติกรรม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แก่นแก้ว.

พรรณี ชูทัย. (2522). *จิตวิทยาการเรียนการสอน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะศึกษาศาสตร์, ภาควิชาการศึกษา.

เฟื่องฟ้าลัดดา คำกรฤๅชา. (2554). *การเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการประเมินภายนอกของโรงเรียนในอำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.* (ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยนครพนม, คณะครุศาสตร์, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.

ภารุจีร์ เจริญเผ่า. (2550). *ความรู้ ทัศนคติ และการปฏิบัติของข้าราชการ ตามระบบมาตรฐานสากลของประเทศไทย กรณีศึกษากลุ่มงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานพื้นที่ และสำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงานจังหวัดในเขตปริมณฑล กระทรวงแรงงาน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

เอมอร เสียงใหญ่. (2541). *การศึกษาการเตรียมความพร้อมให้แก่ผู้ต้องขังเพื่อกลับเข้าสู่สังคมปกติ.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, บัณฑิตวิทยาลัย.

Davis Keith. (1981). *Human Behavior* (6th ed). McGraw-Hill Back.

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น

Condition of Juveniles' Domestic Violence Problems Before Receive Training at Vocational Training Center for Juveniles, Khet 4, Khon Kaen

พิมประภัส ป่องเต่า*

Pimpraphat Pongtao*

บทคัดย่อ

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวในปัจจุบัน เกิดความรุนแรงเพิ่มขึ้นส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัว และปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัว แบ่งออกเป็น 4 ปัญหาหลัก ได้แก่ 1) ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว 2) ปัญหายาเสพติด 3) ปัญหาครอบครัวยากจน 4) ปัญหาผู้สูงอายุ ผลกระทบตกมาอยู่ที่บุตร ซึ่งได้รับรู้สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการทำร้ายร่างกายโดยพ่อทำร้ายแม่ แม่ทำร้ายพ่อ พ่อทำร้ายลูก หรือแม่ทำร้ายลูกหรือการถูกทอดทิ้งจากพ่อแม่วัยเยาว์ การหย่าร้างของพ่อแม่จนทำให้ครอบครัวแตกแยก ซึ่งส่งผลต่อการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน จากสาเหตุเหล่านี้ล้วนทำให้เด็กและเยาวชนต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อที่จะปรับตัวให้อยู่กับสังคมได้อย่างปกติสุข บทความวิจัยนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น และการศึกษาพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของเด็กและเยาวชนขณะเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น โดยจากสถิติข้อมูลเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 จังหวัดขอนแก่น มีจำนวนเยาวชนทั้งหมด จำนวน 480 ราย สามารถจำแนกออกเป็น 3 คดีหลักๆ คือ 1. คดีชีวิตและร่างกาย 2. คดีเพศ 3. คดีทรัพย์ เพื่อสามารถศึกษาข้อมูลได้อย่างชัดเจนคดีทั้ง 3 คดี ที่มีความเกี่ยวข้องกับความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชน และการศึกษาในครั้งนี้สามารถแบ่งการทารุณกรรมออกได้เป็น 3 ประเภท 1. การทารุณกรรมทางเพศ 2. การทารุณกรรมทางร่างกาย 3. การทารุณกรรมทางจิตใจ ความรุนแรงในครอบครัวที่ส่งผลกระทบต่อการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนและพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของเด็กและเยาวชนหรือไม่ เพื่อจะได้มีแนวทางในการช่วยเหลือเด็กและเยาวชนอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

คำสำคัญ: ความรุนแรงในครอบครัว, ศูนย์ฝึกอบรม, เด็กและเยาวชน

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Social Work Program in Social Welfare Administration and Policy, Faculty of Social Administration, Thammasat University

ABSTRACT

Condition of domestic violence problems is currently increasing, which impacts family institutions. Problems that have impacts on family institutions can be divided into 4 main problems. They are 1) Domestic violence problems 2) Drug problems 3) Family poverty problems, and 4.) Elder problems. The impacts fall into the child, which acknowledged the condition of domestic violence clearly. Whether it was a battery, which a father abused a mother, a mother abused a father, a father abused a child, or a mother abused a child, or being abandoned by parents since childhood, and the divorce of parents breaking the family. All these can affect juvenile delinquency.

From these reasons, the juveniles need to adjust to the ever-changing environments and situations, in order for them to adjust to the society peacefully. The objectives of this research article are to study the condition of juveniles' domestic violence problems before receiving training at Vocational Training Center for Juveniles, Khet 4, Khon Kaen, and to investigate the juveniles' problematic behavior while receiving training at Vocational Training Centers for Juveniles, Khet 4, Khon Kaen. According to the statistics of juvenile offenders at Vocational Training Centers for Juveniles, Khet 4, Khon Kaen, the total number of juveniles is 480. In order to study the information clearly, it can be classified into 3 major cases, which are 1. Life and body cases 2. Sexual cases 3. Property cases. All 3 cases are related to domestic violence of the juveniles. Moreover, this study can classify abuse into 3 types, 1. Sexual abuse 2. Physical abuse 3. Mental abuse, which have impacts on domestic violence and the juveniles' behavioral expression. Consequently, it should be further investigated if domestic violence has impacts on juvenile delinquency and juvenile problematic behavior or not, in order to have a proper way to help the juveniles in the future.

Keywords: Domestic violence, Vocational training center, Juveniles

บทนำ

ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการครอบครัวไทย พบว่า ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา โครงสร้างครัวเรือนไทยเปลี่ยนรูปแบบไปอย่างชัดเจน ข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ แสดงให้เห็นว่า แม้ครัวเรือนส่วนใหญ่จะอยู่กันแบบครอบครัวเดี่ยว คือ มีพ่อแม่ลูก แต่มีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ จากร้อยละ 56.1 ในปี 2545 เหลือร้อยละ 50.0 ในปี 2555 ขณะที่ครอบครัวขยายที่มีพ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่ด้วยกัน และการอยู่คนเดียวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ครอบครัวที่อยู่เฉพาะสามีและภรรยา เฉพาะสามีและภรรยาและลูก และอยู่เฉพาะสามีหรือภรรยาและลูก จะพบว่า ครอบครัวที่อยู่ครบทั้งสามีและภรรยาและลูกลดลงอย่างเห็นได้ชัด จาก 1 ใน 3 (ร้อยละ 34.9) ในปี 2545เหลือเพียง 1 ใน 4 (ร้อยละ 27.5) ในปี 2555 เช่นเดียวกับ ครอบครัวที่อยู่เฉพาะสามีหรือภรรยาและลูกก็ลดลง เช่นกัน ส่วนครอบครัวที่อยู่เฉพาะสามีและภรรยากลับเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 13.3 ในปี 2545 เป็นร้อยละ 15.7 ในปี 2555 สอดคล้องกับข้อมูลของครัวเรือนที่หลานอยู่กับปู่ย่าตายายมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 29.9 ในปี 2545 เป็นร้อยละ 33.9 ในปี 2555 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปัญหาด้านเศรษฐกิจจึงทำให้คู่สมรสตัดสินใจย้ายถิ่นเพื่อหางานทำโดยให้ลูกอยู่กับปู่ย่าตายาย ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาเด็กขาดความอบอุ่นจากพ่อแม่ตามมา

ที่เห็นได้ชัดเจนมาที่สุด คือ ผลกระทบตกมาอยู่ที่บุตร ซึ่งได้รับรู้สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการทำร้ายร่างกายโดยพ่อทำร้ายแม่ แม่ทำร้ายพ่อ พ่อทำร้ายลูก หรือแม่ทำร้ายลูกหรือการถูกทอดทิ้งจากพ่อแม่จากวัยเยาว์ การหย่าร้างของพ่อแม่จนทำให้ครอบครัวแตกแยก ซึ่งอาจจะส่งผลต่อการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนจากสาเหตุเหล่านี้ล้วนทำให้เด็กและเยาวชนต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อที่จะปรับตัวให้อยู่กับสังคมได้อย่างปกติสุข หากเด็กและเยาวชนไม่สามารถปรับตัวได้ก็จะทำให้เกิดความสับสน วิตกกังวล เครียด จะแสดงออกมาในวัยเยาว์หรือแสดงออกมาเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ อาจก่อปัญหาให้สังคมหรือทำตัวเป็นบุคคลมีปัญหาและทำผิดกฎหมายได้ง่าย สามารถจำแนกคดีการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนทั่วประเทศได้ดังนี้

จำนวนคดีอาญาประเภทความผิด คดีชีวิตร่างกายและเพศ คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์และคดียาเสพติดทั่วประเทศ รายเดือน ปี พ.ศ.2561

ปี / เดือน		ประเภทความผิด			
		คดีชีวิตร่างกายและเพศ	คดีประทุษร้ายต่อทรัพย์	คดียาเสพติด	รวมคดีอาญา
2561	มกราคม	1,570	4,508	25,683	31,761
	กุมภาพันธ์	1,314	4,015	25,546	30,875
	มีนาคม	1,536	4,452	29,106	35,094
	เมษายน	1,445	3,777	28,689	33,920
	พฤษภาคม	1.607	4,594	32,369	38,570
	มิถุนายน	1,508	4,814	32,365	38,365

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าเด็กและเยาวชนกระทำความผิดตามร้อยละของสถิติทั้งประเทศ ทำให้ทราบว่าเด็กและเยาวชนกระทำความผิดแต่ละฐานความผิดดังนี้ 1. ฐานความผิดยาเสพติดให้โทษมากที่สุด 2. ฐานความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ 3. ฐานความผิดอื่นๆ 4. ฐานความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย เป็นต้น ในแต่ละปีเด็กและเยาวชนกระทำผิดเพิ่มมากขึ้นทุกปี ซึ่งสามารถนำสถิติร้อยละการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนจากข้อมูลของกรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กระทรวงยุติธรรม สามารถนำมาอ้างอิงในการศึกษาได้ เนื่องจากในแต่ละปีส่วนใหญ่เด็กและเยาวชนจะกระทำผิดในฐานความผิดที่กล่าวไว้ข้างต้น

จากสถิติจะเห็นได้ว่าคดีความผิดเกี่ยวกับคดีความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกายมีเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดจำนวน 44 คน คดีทรัพย์จำนวน 54 คน และคดีเพศ จำนวน 29 คน การศึกษาเรื่องสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรม โดยจะศึกษาสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรบในศูนย์ฝึกฯรวมถึงสภาพความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนที่ส่งผลต่อการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนและแนวทางการบำบัดแก้ไขฟื้นฟูเด็กและเยาวชน โดยศึกษาจากเด็กและเยาวชนทั้ง 3 ประเภทคดี เป็นเรื่องที่น่าศึกษาถึงเด็กและเยาวชน ดังกล่าวว่า ความรุนแรงในครอบครัวส่งผลกระทบต่อการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนหรือไม่

จะเห็นได้ว่า ความรุนแรงในครอบครัว ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อร่างกาย และจิตใจของผู้ที่ตกเป็นเหยื่อเท่านั้น ยังส่งผลต่อความปกติสุขของครอบครัวและสังคมอีกด้วยก่อให้เกิดความวุ่นวายทางเศรษฐกิจและยังสะท้อนถึงความอ่อนแอของระบบกลไกลพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 ซึ่งมีบทบัญญัติบังคับใช้ แต่การนำกฎหมายและบทบัญญัติมาปฏิบัติก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จ จากการช่วยเหลือผู้ถูกกระทำ

ความรุนแรงในครอบครัวยังไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ เนื่องจากคนในสังคมส่วนใหญ่คิดว่าปัญหาความรุนแรงในครอบครัวเป็นเรื่องส่วนตัวไม่ควรเข้าไปแทรกแซง

จากการปฏิบัติงานของผู้ศึกษาที่ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น ทำให้อยากทราบว่าก่อนที่เด็กและเยาวชนจะเข้ารับการฝึกอบรม เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมความรุนแรงมาจากครอบครัวหรือไม่ เนื่องจากเด็กและเยาวชนเมื่อเข้ารับการฝึกอบรมแล้ว เด็กและเยาวชนยังแสดงพฤติกรรมความรุนแรงต่อเพื่อน เช่น การทะเลาะวิวาท การทำร้ายร่างกายคนอื่น ลักขโมย เป็นขาใหญ่ในกลุ่มเพื่อน เป็นต้น ซึ่งลักษณะการกระทำของเด็กและเยาวชนดังที่กล่าวมานั้น ทำให้ผู้ศึกษาต้องการที่จะศึกษาสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมและขณะเข้ารับการฝึกอบรมว่า เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมความรุนแรงจากครอบครัว จนส่งผลต่อเนื่องทำให้เด็กและเยาวชนมาแสดงพฤติกรรมความรุนแรงในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น ที่ผู้ศึกษาต้องศึกษาข้อมูลจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น เนื่องจากผู้ศึกษาปฏิบัติงานโดยตรงและสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลจากศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่นได้ และจากการปฏิบัติงานสามารถมองเห็นพฤติกรรมความรุนแรงของเด็กและเยาวชนที่แสดงออกขณะฝึกอบรมอยู่ในศูนย์ฝึกฯ เขต 4 ขอนแก่น เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษาจะทำให้ทราบว่าเด็กและเยาวชนยังแสดงพฤติกรรมความรุนแรงในขณะฝึกอบรมอยู่ในศูนย์ฝึกฯ มาจากสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนจริงหรือไม่ ปัจจุบันยังพบว่าเด็กและเยาวชนทำผิดกฎระเบียบของ ศูนย์ฝึกฯอยู่เป็นประจำเพราะเด็กและเยาวชนมีปัญหาทำร้ายร่างกายกันหรือผู้ปกครองไม่เคยมาเยี่ยมเยาวชนจนทำให้เยาวชนรู้สึกเครียดจนต้องทำผิดกฎระเบียบเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาและระบายออกให้ตนเองรู้สึกดีขึ้น หรือมาจากปัญหาด้านอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนกระทำผิด เพื่อเป็นแนวทางในปฏิบัติงานแก้ไขฟื้นฟูเด็กและเยาวชนต่อไป และเป็นเรื่องที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของเด็กและเยาวชนขณะเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ตัวแปรต้น

ข้อมูลทั่วไป
- เพศ
- อายุ
- การศึกษา
- สถานภาพการสมรสของบิดามารดา
- อาชีพของบิดามารดา
- ขนาดของครอบครัว
- สิ่งเสพติดที่ใช้
- การพนัน, หนี้สิน
- การคบเพื่อน
- จำนวนครั้งที่ฝึกอบรม

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรม
- ทารุณกรรมทางด้านร่างกาย
- ทารุณกรรมทางด้านจิตใจ
- ทารุณกรรมทางเพศ
- การเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย

ตัวแปรตาม

พฤติกรรมที่เป็นปัญหาของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น
- ทะเลาะวิวาททำร้ายร่างกายคนอื่น
- ลักขโมย
- พูดโกหกฯลฯ
- เก็บตัว
- ซึมเศร้า
- หงุดหงิดฯลฯ

วิธีการดำเนินวิจัย

การศึกษาเรื่อง สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative) โดยใช้วิธีการศึกษาเป็นการวิจัยแบบผสานวิธี คือมีทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ จากแบบสอบถาม และการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้กรณีศึกษา (Case Studies) รวมกับการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participatory observation)

1. ค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ บทความ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ

2. ศึกษาภาคสนาม (Field Research) ได้แก่ การออกศึกษาภาคสนาม ในสถานที่ศึกษา คือ ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น โดยมีการใช้แบบสอบถาม และสัมภาษณ์เด็กชายจากกลุ่มประชากร

เกณฑ์การคัดเข้า

เด็กและเยาวชนที่มีคำสั่งศาลให้เข้ารับฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น เป็นผู้มีความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ ชีวิต และร่างกาย เพศ ความสงบสุข เสรีภาพ ชื่อเสียงและการปกครอง ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษ อาวุธและวัตถุระเบิด และความผิดอื่นๆ เด็กและเยาวชนที่เข้ารับการฝึกอบรมตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป รับเด็กและเยาวชนที่อ่านหนังสือออกและเขียนได้

เกณฑ์การคัดออก

บุคคลที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์คัดเข้าข้างต้น แต่พอวันไปเก็บข้อมูลอาจเจอปัญหา/อุปสรรค ที่ทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้เสร็จสิ้น

เครื่องมือและวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการศึกษาโดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม เช่น อายุ การศึกษา อาชีพบิดามารดา เป็นต้น ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิดให้ผู้ตอบแบบสอบถามเลือกตอบจากคำถามที่กำหนดไว้แล้ว

ส่วนที่ 2 ข้อมูลด้านสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น ที่ส่งผลต่อการกระทำความรุนแรง โดยเลือกตอบคำตอบที่มีให้สามารถตอบได้มากกว่า 1 ข้อ เพื่อให้รับทราบปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน

ส่วนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะเข้ารับการฝึกอบรมที่ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะเป็นแบบคำถามปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างเสรี

ส่วนที่ 5 การสัมภาษณ์ (Interview) โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้สัมภาษณ์เด็กชายจำนวน 4 ราย เพื่อให้ได้ข้อมูลแบบเจาะลึกของประชากรที่เลือกเป็นกรณีศึกษาดังกล่าวดังนี้

5.1 แนวคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพของบิดามารดา การศึกษา อาชีพของบิดามารดา ขนาดของครอบครัว เป็นต้น

5.2 เป็นแนวคำถามเกี่ยวกับสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น

5.3 เป็นแนวคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะเข้ารับการฝึกอบรมที่ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น

การทดสอบแบบสอบถาม

ในการทำแบบทดสอบ (Pre-test) ได้นำแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบแก้ไขจากอาจารย์ที่ปรึกษาไปทดสอบหาค่าความน่าเชื่อถือ (Reliability) กับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เยาวชนที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น รวมจำนวน 30 คน หลังจากได้แบบสอบถามครบแล้ว ได้วิเคราะห์หาค่าความเชื่อถือ (Reliability) โดยวิธีสัมประสิทธิ์แอลฟ่า (Alpha Coefficient) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS ผลการทดสอบหาค่าความน่าเชื่อถือของแบบสอบถามปรากฏว่าผลรวมความน่าเชื่อถือได้ค่าแอลฟ่า (Alpha) เท่ากับ 0.878 หลังจากนั้นได้นำผลการทดสอบดังกล่าวเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบข้อมูลและแก้ไขปรับปรุงในส่วนที่บกพร่อง แล้วจึงนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายจริงจำนวน 120 คนต่อไป

การขอจริยธรรมการวิจัยในคน

จัดทำร่างแบบโครงร่างการวิจัยโดยผ่านการตรวจสอบความถูกต้องจากอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อเข้ารับการพิจารณาจากคณะอนุกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ชุดที่ 2) และได้ผ่านการรับรองการพิจารณาด้านจริยธรรมการวิจัยในคนตามมติการพิจารณาแบบ Expedited Review ในวันที่ 10 เมษายน 2560

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวมรวมแบบสอบถาม ผู้ศึกษาได้นำแบบสอบถามที่ผ่านการทดสอบหาค่าความน่าเชื่อถือ และการปรับปรุงที่สมบูรณ์มาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งได้แก่เด็กและเยาวชนที่เข้ารับการฝึกอบรมที่ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น จำนวน 120 ชุด ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ผู้ศึกษาได้ทำการแจกแบบสอบถามด้วยตนเองให้กับเด็กและเยาวชนที่เข้ารับการฝึกอบรมที่ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น จำนวน 120 ชุด

2. ดำเนินการตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามและนำไปวิเคราะห์ข้อมูลโดยคอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS

การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบแบบสอบถามแล้ว ผู้ศึกษาทำการวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผลข้อมูลโดยเครื่องคอมพิวเตอร์ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติดังนี้

1. สถิติที่ใช้ได้แก่ค่าร้อยละ (Percent) ความถี่ (Frequency) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ในการอธิบายข้อมูลบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษาของเยาวชนออกจากโรงเรียนกลางคันขณะศึกษาอยู่ระดับชั้น สถานภาพสมรสของบิดามารดา อาชีพของบิดามารดา ขนาดของครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัว

2. ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระที่มีระดับการวัดเป็น Nominal Scale ซึ่งได้แก่ข้อมูลด้านขนาดครอบครัวและพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน ขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น จำแนกตามขนาดของครอบครัวโดยใช้สถิติค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

3. ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระที่มีระดับการวัดเป็น Nominal Scale ซึ่งได้แก่อายุ การศึกษา สถานภาพสมรสของบิดามารดา อาชีพของบิดามารดา ขนาดของครอบครัว และสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวทั้ง 3 ด้าน ทางร่างกาย ทางจิตใจ และทางเพศ ใช้สถิติ one-way ANOVA

4. ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระที่มีระดับการวัดเป็น Interval scale ซึ่งได้แก่สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น ใช้สถิติสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson’s PRODUCT MOMENT)

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ตารางที่ 1

ค่าเฉลี่ยข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (N=120)	ร้อยละ (100.0)
เพศ		
ชาย	120	100
อายุ		
14-18 ปี	90	75.00
19-22 ปี	30	25.00
การศึกษา		
เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	31	25.8
เรียนไม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	7	5.8
เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	50	41.7
เรียนไม่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	18	15.0
เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6	10	8.3
เรียนไม่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6	4	3.3

ตารางที่ 1
ค่าเฉลี่ยข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (N=120)	ร้อยละ (100.0)
เยาวชนออกจากโรงเรียนกลางคันขณะศึกษาอยู่ระดับชั้น		
ประถมศึกษา	7	5.8
มัธยมศึกษา	22	18.3
ไม่ตอบคำถาม	91	75.9
สถานภาพการสมรสของบิดา มารดา		
อยู่ด้วยกัน	50	41.7
หม้าย	32	26.7
หย่าร้าง/แยกกันอยู่	38	31.6
อาชีพของบิดา มารดา		
รับจ้างทั่วไป	64	53.3
เกษตรกรรม	23	19.2
ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	18	15.0
รับราชการ/พนักงานของรัฐ	6	5.0
อื่นๆ (พนักงานบริษัท, เจ้าของกิจการ)	5	4.2
ว่างงาน	4	3.3
ขนาดของครอบครัว		
ครอบครัวใหญ่	65	54.1
ครอบครัวขนาดเล็ก	47	39.2
อื่นๆ (ครอบครัวแหว่งกลาง)	8	6.7
ความสัมพันธ์ในครอบครัว		
สัมพันธภาพที่ไม่ดีในครอบครัว	55	45.8
ฐานะยากจน	17	14.2
ผู้ปกครองขาดทักษะในการดูแล	12	10.0
อื่นๆ (อยู่ด้วยกันแต่ไม่มีความผูกพันกัน)	11	9.2
ผู้ปกครองขาดศักยภาพในการดูแล	10	8.3
ขาดผู้อุปการะดูแล	8	6.7
บุคคลในครอบครัวเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี	7	5.8

จากตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น ทั้งหมดเป็นเพศชาย คือ ร้อยละ 100.0 มีอายุต่ำสุด คือ 14 ปี และมีอายุสูงสุด คือ 22 ปี มีอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 18 ปี พบว่า ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 14-18 ปี ร้อยละ 75.0 และมีอายุระหว่าง 19-22 ปี ร้อยละ 25.0 ส่วนใหญ่เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ร้อยละ 41.7 รองลงมา เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ร้อยละ 25.8 และน้อยที่สุด คือ เรียนไม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ร้อยละ 3.3 ซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนที่ออกจากโรงเรียนการคันขณะศึกษาอยู่ระดับชั้นมัธยมศึกษา ร้อยละ 18.3 และระดับชั้นประถมศึกษา ร้อยละ 5.8 และสถานภาพการสมรสของบิดามารดาส่วนใหญ่อยู่ด้วยกันร้อยละ 41.7 รองลงมาหย่าร้าง/แยกกันอยู่ร้อยละ 31.6 และน้อยที่สุดคือหม้ายร้อยละ 26.7

อาชีพของบิดามารดาส่วนใหญ่รับจ้างทั่วไปร้อยละ 53.3 รองลงมาเกษตรกรรมร้อยละ 19.2 และน้อยที่สุด คือ ว่างงานร้อยละ 3.3 ขนาดของครอบครัวส่วนใหญ่เยาวชนและเด็กอาศัยแบบครอบครัวขยายร้อยละ 54.1 รองลงมา ครอบครัวเดี่ยวร้อยละ 39.2 และน้อยที่สุดคืออื่นๆ (เช่น ครอบครัวแหว่งกลางอาศัยอยู่กับปู่ยาตายายเพียงลำพัง) ร้อยละ 6.7 ด้านครอบครัวสัมพันธภาพในครอบครัว พบว่า ส่วนใหญ่มีสัมพันธภาพที่ไม่ดีในครอบครัวร้อยละ 45.8 รองลงมาฐานะยากจนร้อยละ 14.2 และน้อยที่สุดคือบุคคลในครอบครัวเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีร้อยละ 5.8

ตารางที่ 2

ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของภาพรวมสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชน ก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชน	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
การทารุณกรรมทางด้านร่างกาย	1.6	1.0	น้อยที่สุด
การทารุณกรรมทางด้านจิตใจ	2.0	1.13	น้อย
การทารุณกรรมทางเพศ	1.8	0.9	น้อย
ค่าเฉลี่ยรวม	1.8	1.01	น้อย

จากตารางที่ 2 ผลภาพรวมสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น พบว่า เด็กและเยาวชนมีปัญหาความรุนแรงในครอบครัว อยู่ในระดับน้อยที่สุดซึ่งมีค่าเฉลี่ยรวมของปัญหาความรุนแรงในครอบครัวเท่ากับ 1.01 หากพิจารณารายด้าน พบว่า มีปัญหาการทารุณกรรมทางด้านจิตใจมากที่สุด อยู่ในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.13 รองลงมาคือ การทารุณกรรมทางเพศ อยู่ในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0.9 และมีการทารุณกรรมทางร่างกายน้อยที่สุด อยู่ในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.0

ตารางที่ 3

จำนวน ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมใน ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น จำแนกตามขนาดของครอบครัว

ขนาดครอบครัว	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
ครอบครัวขนาดใหญ่	1.21	0.279	น้อย
ครอบครัวขนาดเล็ก	1.71	0.849	ปานกลาง
อื่นๆ	0.00	0.000	น้อยที่สุด
รวม	1.40	0.784	ปานกลาง

จากตารางที่ 3 พบว่า ผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-way Analysis of Variance) และการทดสอบความมีนัยสำคัญโดยการหาค่า F-test เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างขนาดของครอบครัวกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น พบว่า เด็กและเยาวชนที่มีขนาดของครอบครัวขนาดเล็กมีการปฏิบัติพฤติกรรมมากที่สุด คือ มีค่าเฉลี่ย 1.71 และเด็กและเยาวชนที่มีขนาดของครอบครัวอื่นๆ มีการปฏิบัติพฤติกรรมน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ย 0.00 เมื่อทำการศึกษาวิเคราะห์ความแปรปรวนเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างโดยใช้สถิติ F-test (One-Way Anova) พบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 (P = 0.000*) แสดงว่า เด็กและเยาวชนที่มีขนาดของครอบครัวแตกต่างกันมีการปฏิบัติพฤติกรรมแตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบรายคู่โดยวิธีการของ Scheffe พบว่า มีความแตกต่างของค่าเฉลี่ยรายคู่ จำนวน 3 คู่ ได้แก่ 1) เด็กและ

เยาวชนที่มีขนาดครอบครัวขยายมีการปฏิบัติพฤติกรรมมากกว่าเด็กและเยาวชนที่มีขนาดครอบครัวเดี่ยวมีค่าเฉลี่ย 1.71 และ 1.21 ตามลำดับ 2) เด็กและเยาวชนที่มีขนาดครอบครัวเดี่ยวมีการปฏิบัติพฤติกรรมมากกว่าเด็กและเยาวชนที่มีขนาดครอบครัวอื่นๆ มีค่าเฉลี่ย 1.21 และ 0.00 ตามลำดับ 3) เด็กและเยาวชนที่มีขนาดครอบครัวขยายมีการปฏิบัติพฤติกรรมมากกว่าเด็กและเยาวชนที่มีขนาดครอบครัวอื่นๆ มีค่าเฉลี่ย 1.71 และ 0.00 ตามลำดับ

ตารางที่ 4
ค่าสหสัมพันธ์เพียร์สันระหว่างสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัว	ค่าเฉลี่ย		
	r.	P.	ระดับความสัมพันธ์
การทารุณกรรมทางด้านร่างกาย	-0.105	0.255	ต่ำ
การทารุณกรรมทางด้านจิตใจ	0.897	0.000*	สูง
การทารุณกรรมทางเพศ	0.071	0.444	ต่ำ
ภาพรวม	0.570	0.000*	ปานกลาง

จากตารางที่ 4 ผลการศึกษาเปรียบเทียบการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น ผลปรากฏดังนี้

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวด้านการทารุณกรรมทางด้านร่างกายของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมมีความสัมพันธ์ทางลบกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (P = 0.255) แสดงว่าไม่มีความสัมพันธ์กัน

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวด้านการทารุณกรรมทางด้านจิตใจของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (P = 0.000*) โดยมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.897 แสดงว่ามีความสัมพันธ์เป็นไปในทิศทางเดียวกันในระดับสูง

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวด้านการทารุณกรรมทางเพศของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (P = 0.444) แสดงว่าไม่มีความสัมพันธ์กัน

ภาพรวมปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (P = 0.000*) โดยมีขนาดความสัมพันธ์เท่ากับ 0.570 แสดงว่ามีความสัมพันธ์เป็นไปในทิศทางเดียวกันในระดับปานกลาง

การอภิปรายผลการศึกษา

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรม

สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชน เป็นการศึกษาประสบการณ์การเคยถูกใช้ความรุนแรงหรือได้รับรู้เรื่องการใช้ความรุนแรงในครอบครัวที่พ่อทำความรุนแรงต่อแม่ แม่มีความรุนแรงต่อพ่อ พ่อแม่มีความรุนแรงต่อลูก หรือพี่น้องมีความรุนแรงต่อกัน โดยสาเหตุของการใช้ความรุนแรง ได้แก่ ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย ความผิดเกี่ยวกับเพศ ความผิดเกี่ยวกับความสงบสุขเสรีภาพ ชื่อเสียงและการปกครอง ความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดให้โทษ ความผิดเกี่ยวกับอาวุธและวัตถุระเบิด และความผิดอื่น โดยแบ่งสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ทารุณกรรมทางร่างกาย ทารุณกรรมทางด้านจิตใจ ทารุณกรรมทางเพศ ซึ่งผลการศึกษาภาพรวมสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับ

การฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น พบว่า เด็กและเยาวชนมีปัญหาความรุนแรงในครอบครัว อยู่ในระดับน้อยซึ่งมีค่าเฉลี่ยรวมของปัญหาความรุนแรงในครอบครัวเท่ากับ 1.8 หากพิจารณารายด้าน พบว่า มีปัญหาการทารุณกรรมทางด้านจิตใจมากที่สุด อยู่ในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.00 รองลงมาคือ การทารุณกรรมทางเพศ อยู่ในระดับน้อย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.8 และมีการทารุณกรรมทางร่างกายน้อยที่สุด อยู่ในระดับน้อยที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.6 และปัญหาการทารุณกรรมทางด้านจิตใจอยู่ในระดับน้อย

พฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น

จากการศึกษาพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนขณะที่ฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาขณะเข้ารับการฝึกอบรมที่ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น ในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.40) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมเอาแต่ใจตนเองมากที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.53) รองลงมารู้สึกหมดหวังไร้ที่พึ่ง ไร้ความสามารถและหากจำเป็นจะใช้ความรุนแรงเพื่อรักษาสิทธิของตนเอง (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.28) และเห็นแก่ตัว น้อยที่สุด (ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.48) ซึ่งในงานวิจัยของ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2544) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนในด้านต่างๆ พบว่า เด็กและเยาวชนกระทำผิดส่วนใหญ่ได้ใช้ชีวิตผ่านกระบวนการขัดเกลาในครอบครัวที่เจ็บปวดโหดร้าย จากการถูกบิดาหรือมารดา หรือทั้งสองฝ่ายทอดทิ้งมาแล้วและต้องประสบกับการถูกเลือกปฏิบัติจากการแบ่งชนชั้นทางสังคม ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าพฤติกรรมการแสดงออกของเด็กและเยาวชน เป็นผลมาจากการอบรมเลี้ยงดู และสัมพันธภาพในครอบครัวด้วยประการหนึ่ง พฤติกรรมเอาแต่ใจตนเองมีระดับมากที่สุด

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษา สภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน เขต 4 ขอนแก่น สามารถสรุปแนวทางเพิ่มประสิทธิภาพของการลดความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนก่อนเข้ารับการฝึกอบรมในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน ดังนี้

ข้อเสนอต่อรัฐบาล

1. ระบบกำกับติดตามการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวต้องมีแนวทางร่วมกันและบริการให้การปรึกษาปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ควรช่วยเหลือผู้เป็นเหยื่อ ด้านกฎระเบียบต้องปฏิบัติได้จริงจัง

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมมีการจัดทำยุทธศาสตร์ในแผนงานเกี่ยวกับความรุนแรงในความครอบครัวที่ส่งผลต่อการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนเพื่อทราบถึงสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิด ให้เป็นรูปธรรมมากขึ้นและควรสนับสนุนด้านบุคคลากรและงบประมาณเพื่อให้ความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาความรุนแรงในครอบครัวของเด็กและเยาวชน แก่คณะดำเนินงานและประชาชนในชุมชนส่งเสริมการทำงานของภาคประชาสังคมให้เกิดการทำงานแบบบูรณาการเพื่อสร้างเครือข่ายในการทำงานรวมกับชุมชนต่อไปในอนาคต

3. ต้องมีการให้ความรู้แก่ประชาชนอย่างเพียงพอในด้านสิทธิเด็ก ด้านการทำความรุนแรงต่อสตรีและเด็กเพื่อสร้างทัศนคติในทางป้องกันให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะต่อสมาชิกในครอบครัว

1. ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวส่งผลต่อการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชน ครอบครัวจึงต้องเข้ามามีบทบาทเข้าร่วมกิจกรรมในการดูแลเด็กและเยาวชนในอนาคตต่อไป

2. สร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว พ่อ แม่ ผู้ปกครองควรมีข้อตกลงเรื่อง อำนาจการตัดสินใจเรื่องในครอบครัวโดยไม่ใช้ความรุนแรง

3. ควรมีพฤติกรรมที่แสดงความรัก ความเอื้ออาทร และช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างพ่อแม่ลูกและคนอื่นๆ ในครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ

4. มีการกำหนดเป้าหมายและแนวทางการดำเนินชีวิต ตลอดจนกติกาต่างๆ ภายในครอบครัวโดยสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วม

5. สมาชิกในครอบครัวมีความยืดหยุ่น ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัวอย่างปกติ

ข้อเสนอแนะต่อศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น

1. ศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 4 ขอนแก่น ควรจัดโปรแกรมการบำบัดแก้ไขฟื้นฟูให้กับเด็กและเยาวชนร่วมทำกิจกรรมครอบครัวให้หลากหลายมากยิ่งขึ้นเพื่อจะได้เป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไปในอนาคต

2. ควรจัดทำคู่มือในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว ในการฝึกอบรมเด็กและเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมฯ เพื่อให้ครอบครัวได้มีความรู้ความเข้าใจในบทบาท วิธีการ ขั้นตอนการแก้ไขปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัวร่วมกับเด็กและเยาวชนและศูนย์ฝึกและอบรมฯในด้านต่างๆ ซึ่งจะส่งผลให้ครอบครัวตื่นตัวมากยิ่งขึ้นในการตระหนักถึงปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัว

3. ควรมีการจัดประชุมร่วมกับหน่วยงานภาคส่วนต่างๆ เพื่อเป็นภาคีเครือข่ายในการช่วยเหลือดูแลเด็กและเยาวชนหลังจากที่ได้รับการปล่อยตัวกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวและให้ครอบครัวทราบว่าจะมีหน่วยงานที่อยู่ในพื้นที่สามารถขอคำปรึกษาและคำแนะนำได้ เพื่อไม่ให้เด็กและเยาวชนหวนกลับมากระทำผิดซ้ำอีก รวมถึงเป็นแนวทางการป้องกันปัญหาความรุนแรงในครอบครัวที่อาจจะเกิดขึ้นอีกให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้เกิดความรุนแรงในครอบครัวของสังคมในปัจจุบันในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนและศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนอื่นๆ

2. ควรมีการศึกษาเรื่องการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวเพื่อลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

เอกสารอ้างอิง

คะนึงนิจ วิหคมาตย์. (2552). *การมองตนเองในภาวะคืนสู่ครอบครัวและสังคมของเด็กและเยาวชนที่กระทำผิดซ้ำในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ทัศนลักษณ์ วงศ์สุริยศักดิ์. (2552) *การรับรู้ของนักสหวิชาชีพในการพิทักษ์คุ้มครองสิทธิผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ธิตินัย พาติกบุตร. (2547). *ประสบการณ์ความรุนแรงในครอบครัววัยเด็กกับการกระทำผิดของผู้ต้องขัง: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดนนทบุรี.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

พระบัณฑิต สิทธิพล. (2553). *การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับสวัสดิการด้านการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

รัชนีกร โชติชัยสถิตย์. (2552). *การศึกษาปัญหาอุปสรรคของผู้ปฏิบัติงานด้านการคุ้มครองเด็กตาม พ.ร.บ. คุ้มครองเด็กพ.ศ.2546 แนะแนวทางในการเฝ้าระวังการละเมิดสิทธิเด็กและปัญหาครอบครัวในจังหวัดนนทบุรี.* รายงานการวิจัย.

วรัญญา เขียวเล็ก. (2555). *ทัศนะคติของเด็กและเยาวชนต่อปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมความรุนแรงเขตห้วยขวางกรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สุทธาพร ขุขันธิ. (2554). *แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ต่อการคุ้มครองเด็กและสตรีที่ถูกกระทำความรุนแรงในครอบครัว : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

แนวทางการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพด.) ตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

Guidelines for Community Family Development Center Movement Tambon Wat Kaew Amphur Bang Pae Ratchaburi Province

ศุภสิทธิ์ ศุภชัยศิริจันทร์*

Suppasit Supachaisirijan*

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษา แนวทางการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นต้นแบบ รูปแบบ แนวทางในการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี และเพื่อศึกษากลไกการขับเคลื่อนงานพัฒนาสถาบันครอบครัว ผู้ศึกษาเลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษา ทั้งหมด 11 ท่าน ประกอบด้วย คณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว จำนวน 7 ท่าน เจ้าหน้าที่ของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี จำนวน 2 ท่าน และเจ้าหน้าที่ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว จำนวน 2 ท่าน โดยผลการศึกษามีดังนี้

จากการศึกษาค้นพบว่า ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี จัดตั้งในปี 2548 สามารถบรรลุภารกิจ ทั้งการเฝ้าระวังป้องกันและเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมในการขับเคลื่อน ทั้งในการเป็นพื้นที่ต้นแบบในการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวได้ และบูรณาการกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างชัดเจนและมีความต่อเนื่อง มีความเป็นต้นแบบทั้งหมด 4 ด้าน ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนเข้มแข็งและคนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาสถาบันครอบครัว 2) แผนงานรองรับการขับเคลื่อนงานของโครงการและกิจกรรมอย่างชัดเจน 3) การสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ และ 4) กรณีศึกษาในพื้นที่ซึ่งสามารถยุติความรุนแรงในครอบครัวได้ในระดับชุมชน โดยมีรูปแบบการสร้างเครือข่ายเฝ้าระวังความรุนแรงในครอบครัวระดับตำบล และ รูปแบบการบูรณาการงานพัฒนาสถาบันครอบครัวร่วมกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีกลไกการขับเคลื่อนที่สำคัญ คือ กลไกส่วนกลาง กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (สค.) กลไกส่วนภูมิภาค สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์จังหวัดราชุบรี (พมจ.) และ กลไกส่วนท้องถิ่นและท้องที่ องค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว (อบต.) เป็นภาคีเครือข่ายสนับสนุนในด้านงบประมาณ ด้านนโยบาย ด้านวิทยากร ด้านองค์ความรู้ และด้านสถานที่ ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว จึงมีแนวทางและกลไกการขับเคลื่อน ที่สามารถนำไปปรับใช้เป็นแนวทางการขับเคลื่อนให้ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา คือ ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ควรมีการปรับโครงสร้างของคณะกรรมการในส่วนของคณะทำงาน ให้เป็นรูปแบบเครือข่ายการทำงาน เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการขับเคลื่อน และควรมีการจัดกระบวนการจัดการความรู้ ส่งต่อการทำงานหรือมีตัวแทนในการรับช่วงต่อส่งมอบภารกิจ รวมทั้ง

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Social Work, Faculty of Social Work, Thammasat University

สร้างความตระหนักและความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของการพัฒนาสถาบันครอบครัวในบริบทพื้นที่ตำบลวัดแก้ว เพื่อสร้างความต่อเนื่องยั่งยืนในการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้วในอนาคตต่อไป
คำสำคัญ: ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน, กลไกการขับเคลื่อน, การพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชน

ABSTRACT

This research study presents the results of guidelines for Community Family Development Center movement Tambon Wat Kaew Amphur Bang Pae Ratchaburi Province. The study aims to investigate the role model, pattern, guidelines for Wat Kaew Community Family Development Center movement and to study the mechanism of family development movement. The researcher chose qualitative methodology, and in-depth interview was conducted to collect the data. There were 11 interviewees including 7 officers of Wat Kaew Community Family Development Center, 2 officers of Social Development and Human Security Officer in Ratchaburi, and 2 officers of Department of Women's Affairs and Family Development.

The study revealed that Community Family Development Center Movement Tambon Wat Kaew, Amphur Bang Pae, Ratchaburi Province founded in 2005 could achieve the mission of surveillance and healthy family support, gain clear movement, settle as a role model of zero violence in families and integrate those with Sufficiency Economy Philosophy clearly and continuously.

Moreover, Wat Kaew Community Family Development Center Movement could take 4 main models: 1) strong leader and people in community realizing the significance of Community Family Development Center 2) concise movement plan and activities 3) network creation in and out of the area, and 4) case studies showing an ability to stop domestic violence in the community level with the pattern of surveillance networking in subdistrict level combed with integration between family development and Sufficiency Economy Philosophy.

There were 3 significant mechanisms: center mechanism (Department of Women's Affairs and Family Development), regional mechanism (Social Development and Human Security Officer in Ratchaburi) and local mechanism (Subdistrict Administration Organization of Wat Kaew). Those were partners supporting budget, policies, instructors, knowledge and venues. Accordingly, Wat Kaew Community Family Development Center had guideline and movement mechanism to adapt the process of community family development center in other areas.

The suggestions from this study were that Wat Kaew Community Family Development Center should restructure the working group to be working network to facilitate the movement. The knowledge management should be done to pass the knowledge and there should be someone to take the mission. Moreover, raising awareness and owner sense for Wat Kaew Community Family Development Center should be done for sustainable movement of Wat Kaew Community Family Development Center
Keywords: Community family development center, Movement mechanism, Community Family Development

บทนำ

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้มีนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว (พ.ศ.2547-2556) โดยเนื้อหาสาระสำคัญในการทำให้นโยบายและยุทธศาสตร์ฯ นี้มีความเป็นรูปธรรม จำเป็นต้องอาศัยกลไกในการดำเนินงานในระดับท้องถิ่นและภาคประชาชน ดังนั้น ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) จึงจัดตั้งขึ้นตามแนวนโยบายและยุทธศาสตร์ฯ ดังกล่าว จนกระทั่งในปัจจุบัน ได้มีนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว (พ.ศ.2560-2564) ซึ่งเป็นฉบับที่สาม จึงเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมกับสถาบันหลักอื่นๆ ของสังคม เพื่อให้การสนับสนุนแก่สถาบันครอบครัว โดยทุกภาคส่วนต้องดำเนินงานในหน่วยงานของตนอย่างสอดคล้องเพื่อให้บรรลุเป้าหมายและสอดรับกับความต้องการของประชาชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมดำเนินการตั้งแต่การขับเคลื่อน ติดตาม ผลักดัน ร่วมปรับปรุงแก้ไข และร่วมพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยการให้หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม รวมถึงทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องให้ตระหนักและร่วมเป็นภาคีเครือข่ายการพัฒนาสถาบันครอบครัว รวมทั้งส่งเสริมให้มีการจัดทำแผนพัฒนาครอบครัวระดับจังหวัด และระดับตำบลโดยมีคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชน เป็นกลไกหลักในพื้นที่ร่วมกับกลไกภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคีเครือข่ายอื่นในระดับตำบล เพื่อนำนโยบายและยุทธศาสตร์ฯ ไปสู่การปฏิบัติให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการส่งเสริมความเข้มแข็งและแก้ไขปัญหาของสถาบันครอบครัวในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดี (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2559)

ปัจจุบัน มีศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ที่ได้จัดตั้งในปี 2547 จนถึงปี 2561 มีจำนวนทั้งสิ้น 7,133 แห่ง ในแต่ละตำบลของทั่วประเทศ 76 จังหวัด (ยกเว้นกรุงเทพมหานคร) ทั้งนี้ มีศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ที่เป็นองค์กรสาธารณประโยชน์จำนวนเพียง 235 แห่ง และเป็นองค์กรสวัสดิการชุมชน 20 แห่ง เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ยังมีศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน อีกหลายแห่งที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (5 มาตรฐาน 8 ตัวชี้วัด) ที่จัดทำตั้งแต่ปี 2554 จนถึงในปี 2562 ทั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนระดับดีเด่น จำนวน 450 แห่ง และระดับดี 383 แห่ง รวมทั้งหมด 833 แห่ง ทั่วประเทศ (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2562)

จังหวัดราชบุรีแบ่งการปกครองเป็น 10 อำเภอ และ 104 ตำบล มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตั้งแต่ปี 2547 จนถึง ปี 2562 โดยได้รับการสนับสนุนจากทั้งสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี และกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ปัจจุบัน มีจำนวนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนทั้งหมด 66 แห่ง ครอบคลุมทุกอำเภอของจังหวัด พบว่า อำเภอที่มีจำนวนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนมากที่สุด คือ อำเภอเมือง มีจำนวน 13 แห่ง (ร้อยละ 20.63) รองลงมา อำเภอดำเนินสะดวก มีจำนวน 9 แห่ง (ร้อยละ 14.29) ถัดมา อำเภอโพธาราม มีจำนวน 7 แห่ง (ร้อยละ 11.11) ในขณะที่อำเภอบางแพ จัดอยู่ในอันดับที่ 6 มีจำนวน 5 แห่ง (ร้อยละ 7.94) (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี, 2560)

ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี จัดตั้งในปี 2548 ได้มีผลการดำเนินการที่ชัดเจน และได้เชื่อมโยงประเด็นการดำเนินงานในเรื่องความรุนแรงในครอบครัวมาอย่างต่อเนื่อง ด้วยผลการขับเคลื่อนที่เด่นชัดในเรื่องของการป้องกันแก้ไขความรุนแรงในครอบครัว ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้วได้ออกอากาศรายการเดินหน้าประเทศไทย วันที่ 7 กันยายน 2559 (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี, 2560) จึงเป็นพื้นที่ต้นแบบในการป้องกันความรุนแรงในครอบครัวที่มีการดำเนินงานแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวโดยกลไกของชุมชนร่วมกับกระบวนการตาม พระราชบัญญัติ

คุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 สามารถบรรลุบทบาทหน้าที่และภารกิจทั้งในการสำรวจและศึกษาปัญหา การเฝ้าระวังป้องกัน แก้ไขปัญหาและให้คำแนะนำ และการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว โดยเกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมทั้งในเชิงป้องกันแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวสามารถยุติความรุนแรงในครอบครัวในระดับชุมชนได้ (Zero violence) และในเชิงส่งเสริมพัฒนาในงานพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชน โดยบูรณาการเชื่อมโยงเข้ากับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างชัดเจนและมีความต่อเนื่อง ทำให้สถาบันครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้วมีความเข้มแข็งและมีความน่าสนใจที่จะเข้าไปศึกษาทั้งในจุดเริ่มต้นพัฒนาการ และแนวโน้มการขับเคลื่อนในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นต้นแบบ รูปแบบ แนวทางในการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

2. เพื่อศึกษากลไกการขับเคลื่อนงานพัฒนาสถาบันครอบครัว ที่มีความเกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการสร้างเครือข่ายการทำงานในชุมชน

เครือข่าย หมายถึง ตาข่าย (Net) ที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะ “Work” เมื่อต้องการใช้งาน เครือข่ายจึงกลายเป็นรูปแบบการประสานงานของบุคคล กลุ่ม และองค์กรในหลายองค์กร ที่ต่างก็มีทรัพยากร มีเป้าหมายวิธีการทำงาน และกลุ่มเป้าหมายเป็นของตัวเองอย่างชัดเจน (กาญจนา แก้วเทพ, 2538) เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้เกิดการติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เกิดความช่วยเหลือและความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ บนความเป็นอิสระต่อกัน (Starkey, 1997) ดังนั้น ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชน มิอาจทำได้โดยองค์กรของรัฐในส่วนกลาง คือ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (สค.) ที่ดำเนินการตามนโยบาย หรือกฎหมายเพื่อป้องกันและแก้ไขความรุนแรงในครอบครัว และการสร้างสถาบันครอบครัวให้มีความเข้มแข็ง แต่เพียงภาคส่วนเดียว หากต้องอาศัยความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐในอีก 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนภูมิภาค คือ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.) ส่วนท้องถิ่น คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลไกในระดับชุมชน คือ ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรภาคประชาชน ที่เป็นกลไกระดับปฏิบัติงานในพื้นที่ ดังนั้นองค์กรในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และ ส่วนท้องถิ่น จึงถือว่าเป็นกลไกในการทำงานร่วมกัน จึงนำไปสู่การเป็นเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขความรุนแรงในครอบครัว และการสร้างสถาบันครอบครัวให้มีความเข้มแข็ง ตั้งแต่ระดับชาติ จังหวัด และท้องถิ่น ตลอดจนในชุมชน เกิดการบูรณาการทุกภาคส่วนของสังคม โดยต้องให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายการทำงานในชุมชนและกลไกการขับเคลื่อนในทุกภาคส่วนของสังคม

แนวคิดการสนับสนุนทางสังคม

การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง การที่บุคคลได้รับข้อมูลที่ทำให้เชื่อว่ามีบุคคลให้ความรัก ความเอาใจใส่ ยกย่องและมองเห็นคุณค่าและรู้สึกได้ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งในสังคม (Cobb, 1976) ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่บุคคลจะต้องได้รับการให้การดูแล ความห่วงใย การให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ได้แก่ การสนับสนุนทางด้าน

อารมณ์ (Emotional) ด้านทรัพยากร (Instrumental Support) ด้านข้อมูลข่าวสาร (Informational Support) ด้านการประเมินผล (Appraisal Support) ซึ่งทำให้บุคคลได้รับความรัก การยอมรับนับถือ คำแนะนำ ข้อมูล วัตถุสิ่งของ หรือบริการต่างๆ จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (House, 1981) อีกทั้ง การสนับสนุนทางสังคมยังเป็นการที่บุคคลในเครือข่ายของสังคมได้รับการช่วยเหลือด้านอารมณ์ สังคม ข้อมูลข่าวสารและด้านทรัพยากร ซึ่งการสนับสนุนที่จะช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญและตอบสนองต่อความเครียดได้ในระยะเวลาที่รวดเร็วขึ้น (Thoits, 1986) ดังนั้น เมื่อมีการสร้างเครือข่ายการทำงานในชุมชน ส่งผลให้เกิดรูปแบบการสนับสนุนทางสังคม ทั้งหมด 5 ด้าน คือ ด้านงบประมาณ ด้านนโยบายและแผนงาน ด้านวิทยากร ด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ และ ด้านสถานที่อำนวยความสะดวก ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเป็นผู้วางรากฐานการคิดและการปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ทรงพระราชทานให้น้อมนำมาปฏิบัติจนเกิดผลเป็นรูปธรรมส่งผลให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ วิกฤตสังคมและวิกฤตการเมืองได้อย่างเป็นปกติสุขเพราะเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเน้นการสร้างรากฐานให้มั่นคง เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักปรัชญาที่ชี้ให้เห็นถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ (โกวิทย์ พวงงาม, 2551, น. 567) ภายใต้แนวคิดนี้ ได้มีตัวบ่งชี้วัดครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง ครอบครัวผาสุกและคุณภาพชีวิตที่ดี หมายถึงครอบครัวที่สามารถทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์อันจะก่อเกิดกิจกรรมที่จะนำไปสู่ความพอเพียง โดยมีคุณลักษณะ 6 ด้าน คือ ครอบครัวมีการลดรายจ่ายครอบครัวมีการเพิ่มรายได้ ครอบครัวมีการออม ครอบครัวมีการดำรงชีวิตที่ดีมีศีลธรรม ครอบครัวมีการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และครอบครัวมีการเอื้ออาทร การแบ่งปัน และการช่วยเหลือกันและกัน (เกรียงไกร ธุระพันธ์, 2551, น. 36-37) ดังนั้น ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน จึงสามารถน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้เป็นแนวทางในงานพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชน โดยเริ่มต้นจากสมาชิกในครอบครัว ให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามทางสายกลาง และสอดคล้องกับคุณลักษณะของความเป็นครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดและหลักการของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.)

ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน มีจุดเริ่มต้น ในปี 2544 รัฐบาลมีนโยบายในการสร้างครอบครัวให้อบอุ่นเข้มแข็ง ซึ่งการจัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกภาคส่วน ในปี 2545 สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ได้จัดตั้งขึ้น ต่อมารัฐบาลได้มีนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ.2547-2556 ซึ่งการทำให้นโยบายและยุทธศาสตร์ฯ นี้มีความเป็นรูปธรรมจำเป็นต้องอาศัยกลไกในการดำเนินงานในระดับท้องถิ่นและภาคประชาชน ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน จึงจัดตั้งขึ้นเป็นกลไกระดับปฏิบัติงานในพื้นที่และขับเคลื่อนตามแนวนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ครอบครัว เพื่อสร้างสถาบันครอบครัวให้มีความเข้มแข็งในชุมชน โดยเป็นองค์กรภาคประชาชน มีคณะกรรมการ ประกอบด้วย คณะที่ปรึกษาและคณะทำงาน ที่มีจิตอาสาอยากช่วยเหลือชุมชน โดยมีบทบาทหน้าที่ในการเฝ้าระวัง ป้องกัน แก้ไขปัญหา ให้คำแนะนำและส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ครอบครัว โดยมีการทำงานผ่านคนในชุมชนเป็นหลัก ทำให้เกิดการประสานทรัพยากรในชุมชนและระดมทุนจากทุกภาคส่วนเพื่อทำงานร่วมกัน เพื่อพัฒนาสถาบันครอบครัวร่วมกันของทุกภาค

ส่วนในสังคมทั้งในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2559, น. 2) ตั้งแต่ในช่วงปี 2547 ถึง 2550 เป็นช่วงของการจัดตั้ง คัดเลือกพื้นที่ ที่มีศักยภาพเพื่อนำร่องการดำเนินงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน คัดเลือกต้นแบบการดำเนินงานที่ดีของแต่ละจังหวัดให้มาเป็นศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเฉลิมพระเกียรติ และในช่วงตั้งแต่ปี 2551 ถึง ปัจจุบัน มีการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนให้เกิดขึ้นในทั่วประเทศ วางแนวทางการดำเนินงานให้มีทิศทางเดียวกัน มีการจัดทำมาตรฐานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ส่งเสริมศักยภาพศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนในแต่ละจังหวัดด้วยทีมวิทยากรด้านครอบครัวระดับจังหวัด (Node) นำร่อง 12 จังหวัด เป็นต้น

นโยบาย แผนยุทธศาสตร์ และกฎหมายเกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว

ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเป็นกลไกการทำงานด้านครอบครัวในชุมชน จัดตั้งขึ้นในปี 2547 ตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ.2547-2556 และในปัจจุบันได้กลายเป็นกลไกที่สำคัญและปรากฏในหลายส่วนของเนื้อหาของนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ รวมถึง กฎหมายฉบับสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ.2560-2564 ได้กำหนด แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ ได้กำหนดกลไกการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564 ตั้งแต่ นโยบาย/ชาติ ส่วนกลาง จังหวัด และ พื้นที่ กล่าวคือ กลไกการทำงานด้านครอบครัวระดับชาติ ได้แก่ คณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัวแห่งชาติ (กยค.) ซึ่งได้แต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว (กสค.) ดำเนินการตามนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแผนระดับชาติตามที่ได้รับมอบหมาย รวมถึงให้ความสำคัญกับการพัฒนากลไกการทำงานด้านครอบครัวในระดับพื้นที่ คือ ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งและแก้ไขปัญหาของครอบครัวในชุมชน

โดยสรุป ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน เกิดขึ้นตามแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว เพื่อเป็นกลไกในการดำเนินงานในระดับท้องถิ่นและภาคประชาชน ในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัว ให้เกิดการสร้างสถาบันครอบครัวให้มีความเข้มแข็งในชุมชน โดยต้องอาศัยเครือข่ายการทำงาน ประสานทรัพยากรในชุมชนจากทุกภาคส่วน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุน ทั้งในเชิงการส่งเสริมและป้องกันแก้ไขปัญหาครอบครัวที่เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนในแต่ละแห่ง จะมีพัฒนาการ รูปแบบการดำเนินโครงการและกิจกรรม แนวทางการขับเคลื่อนงานพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชน และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ที่มีความหลากหลายตามแต่ละบริบทของพื้นที่ สำหรับบริบทของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ได้มีการบูรณาการงานครอบครัวมาร่วมใช้กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างโดดเด่น

วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษาเรื่อง “แนวทางการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการแบบสโนว์บอลล์ (Snowball Sampling) ที่มาจากการถูกคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งมาจากการแนะนำของผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษามีจำนวนทั้งหมด 11 ท่าน ประกอบด้วย 1) คณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว จำนวน 7 ท่าน เป็นผู้ปฏิบัติงาน มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องโดยกับบทบาทภารกิจของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน

2) เจ้าหน้าที่ของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี จำนวน 2 ท่าน เป็นผู้ปฏิบัติงานด้านการเสริมประสิทธิภาพการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนโดยตรง ของจังหวัดราชบุรี และ 3) เจ้าหน้าที่ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว จำนวน 2 ท่าน เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการส่งเสริมการจัดตั้ง สนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนทั่วประเทศ หลังจากรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบความสมบูรณ์แล้ว ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา เน้นการตีความและการให้ความหมายการสร้างแก่นสาระ (Theme) ด้วยการบรรยายเชิงพรรณนาอย่างลุ่มลึกและรอบด้าน (Intensive and Holistic)

ผลการวิจัย

ข้อมูลบริบทของพื้นที่ศึกษา: ตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

ตำบลวัดแก้ว เดิมทีมีการจัดตั้งบ้านเรือนไม่มีใครทราบแน่ชัด แต่มีวัดแก้วเกิดขึ้นก่อน และชาวบ้านก็เริ่มอพยพเข้ามาใกล้บริเวณวัดจัดตั้งบ้านเรือนมากขึ้น จึงให้ชื่อตามวัดว่า “ตำบลวัดแก้ว” เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอบางแพของจังหวัดราชบุรี มีเนื้อที่ 24.44 กิโลเมตร หรือประมาณ 15,276 ไร่ โดยแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 11 หมู่บ้าน หลังคาเรือนทั้งหมด 1,739 หลังคาเรือน ประชากรทั้งหมด 5,802 คน แบ่งเป็นเพศชาย จำนวน 2,830 คน เพศหญิง จำนวน 2,972 คน เนื่องจากบริบทของพื้นที่มีความสังคมเป็นกึ่งเมืองกึ่งชนบท วิถีชีวิตของคนในชุมชนจึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพเลี้ยงสัตว์ รวมถึงประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป โดยอาณาเขต ทางด้านทิศเหนือ ติดกับตำบลวังเย็น อำเภอบางแพ ด้านทิศใต้ ติดกับตำบลบ้านไร่ อำเภอดำเนินสะดวก ด้านทิศตะวันออก ติดกับตำบลบางแพ และตำบลบางโพ อำเภอบางแพ และด้านทิศตะวันตก ติดกับตำบลบ้านฆ้องและตำบลบ้านสิงห์ อำเภอโพธาราม

แนวทางการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี จัดตั้งในปี 2548 แนวทางการดำเนินงานในช่วงแรก ปี 2548-2554 เน้นเพียงกลุ่มเป้าหมายเดียว คือ ผู้สูงอายุ โดยมีวัดเป็นเครือข่าย จนกระทั่งในช่วงปี 2555 ได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างบุคลากรของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว และปรับเปลี่ยนแนวความคิด โดยการจัดโครงการและกิจกรรมในพื้นที่ เน้นการดึงกลุ่มเป้าหมายในทุกวัยในครอบครัว เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันได้ ทั้งกลุ่มเด็ก กลุ่มวัยผู้ใหญ่ และกลุ่มผู้สูงอายุ ส่งผลให้ ในปี 2556 และ 2557 ผ่านเกณฑ์มาตรฐานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน จัดอยู่ในประเภทระดับดี ในช่วงนี้ ได้มีการแสวงหาบุคคลสำคัญในชุมชนที่มีศักยภาพซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน และพบทรัพยากรทางสังคม คือ ศูนย์เรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านสะพานดำ เข้ามาช่วยขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ในปี 2558 ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาระบบงานศูนย์ปฏิบัติการเพื่อป้องกันการกระทำความรุนแรงในครอบครัว ได้ดำเนินการสำรวจสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัว และสถานการณ์ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในตำบลวัดแก้ว และพบกรณีศึกษาซึ่งสามารถยุติแก้ไขความรุนแรงได้ในระดับชุมชน ต่อมา ในปี 2559 เป็นปีที่มีการต่อยอดและขยายผลการดำเนินงานของโครงการตำบลเข้มแข็งไร้ความรุนแรง ซึ่งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ได้ออกอากาศรายการเดินหน้าประเทศไทย วันที่ 7 กันยายน 2559 เป็นพื้นที่ต้นแบบในการป้องกันความรุนแรงในครอบครัว ที่มีการดำเนินงานแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวโดยกลไกของชุมชนร่วมกับกระบวนการตาม

พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 ดังนั้น ตั้งแต่ ปี 2560 เป็นต้นไป จึงมีแนวทางการขับเคลื่อนที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ด้วยการบูรณาการเชื่อมโยงเข้ากับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างชัดเจนและมีความต่อเนื่อง ผ่านการจัดกิจกรรมรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ดึงสมาชิกในครอบครัวทุกช่วยวัยเข้ามาทำกิจกรรมสร้างสัมพันธภาพภายในครอบครัวร่วมกัน

โครงสร้าง บทบาท ภารกิจ และรูปแบบการขับเคลื่อน

โครงสร้างคณะกรรมการศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว แบ่งออกเป็น คณะที่ปรึกษา และคณะทำงาน ในปัจจุบันคณะทำงานมีจำนวน ประมาณ 22 คน แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ประกอบไปด้วย 1) ด้านผู้นำท้องถิ่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว ดำรงตำแหน่งเป็นประธาน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล 2) ด้านผู้นำท้องที่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 3) ด้านเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น นักพัฒนาชุมชน 4) ด้านปราชญ์ชาวบ้าน และ 5) ด้านอาสาสมัครหรือแกนนำจิตอาสา ทั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และ อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) ทั้งนี้ คณะทำงานส่วนใหญ่ต่างเป็นบุคคลที่สวมหมวกหลายใบ จึงมีบทบาทของการเป็นทั้งผู้นำและแกนนำจิตอาสาในชุมชน

ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว มีรูปแบบการขับเคลื่อนงานการพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชน ทั้งสองรูปแบบ คือ 1) รูปแบบการขับเคลื่อนการแก้ไขและป้องกันความรุนแรงในครอบครัวมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในรูปแบบนี้จะเห็นถึงบทบาทที่คณะทำงานที่ได้เข้าไปสำรวจและศึกษาปัญหาทั้งสถานการณ์ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัว วิเคราะห์ข้อมูล จัดเวทีประชาคม คืนข้อมูลกลับสู่ชุมชน และได้ถอดบทเรียนรู้ร่วมกับทางสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี ในการดำเนินการเฝ้าระวังป้องกัน แก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวได้ โดยการสร้างข้อตกลงในชุมชน ภายใต้เงื่อนไขร่วมกันระหว่างผู้กระทำความรุนแรงและคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน และ 2) รูปแบบที่นำการบูรณาการงานครอบครัวมาร่วมใช้กับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างโดดเด่น ซึ่งในรูปแบบนี้จะเห็นถึงบทบาทที่คณะทำงานได้มีการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว โดยบูรณาการศูนย์เรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริบ้านสะพานดำ เข้ามาเป็นเครือข่ายในการขับเคลื่อนและมีปราชญ์ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นคณะทำงาน โดยทั้งสองรูปแบบการขับเคลื่อนสามารถเชื่อมโยงได้ด้วยการสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว ผ่านกิจกรรมในรูปแบบของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครอบครัว เป็นตัวช่วยสร้างความรัก ความอบอุ่นให้ครอบครัวได้ ในขณะเดียวกัน การนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นในครัวเรือน ก็เป็นสร้างลดและยับยั้งปัจจัยเสี่ยงในสาเหตุของความรุนแรงในครอบครัวได้เช่นเดียวกัน

ต้นแบบการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

ด้านที่ 1 ผู้นำชุมชนเข้มแข็งและคนในชุมชนเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาสถาบันครอบครัว โดยคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว เป็นกลไกหลักของการขับเคลื่อนงานครอบครัว โดยทุกท่านนอกจากมีตำแหน่งอย่างเป็นทางการ ในฐานะของการเป็นผู้นำท้องที่และผู้นำท้องถิ่น เพื่อปกครองดูแลคนในชุมชนแล้ว ยังได้มีบทบาทเพิ่มเติมที่ทำควบคู่กัน คือ การเป็น “จิตอาสาในชุมชน” ด้วย “การสวมหมวกหลายใบ” รวมทั้งการเป็นอาสาสมัครในชุมชน ทำให้มีบทบาทหน้าที่หลายอย่างในการดูแลกลุ่มเป้าหมายในชุมชน ทั้งผู้ป่วย ผู้ป่วยจิตเวช สตรี เด็ก ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการ และผู้สูงอายุ โดยทุกคนในชุมชน ต่างเป็นเป้าหมายในการทำงาน ไม่อาจแยก

การทำงานออกเป็นกลุ่มเป้าหมายเดียวได้ ทำให้ในภาพรวมการปกครอง ภาคผู้นำมีความเข้มแข็งให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นทีม มีความร่วมมือ ตั้งแต่ภาคผู้นำท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว จนมาถึง ภาคผู้นำท้องที่ ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ทำให้การบริหารจัดการในภาพของตำบลวัดแก้วเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ในลักษณะ “หัวขบวนเข้มแข็ง หางขบวนตามมา” และไม่มีปัญหาการเมืองท้องถิ่นภายในตำบล เป็นไปในลักษณะ “ทำงานแบบพี่น้อง” มีแนวทางการดำเนินงานในทิศทางที่สอดคล้องกัน องค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้วจึงเป็นเหมือน “พี่เลี้ยง” คอยสนับสนุนการดำเนินงานให้ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ทำให้สามารถขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันได้ ทั้งนี้ภาคผู้นำได้มองเห็นความจำเป็นที่ต้องมีศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน เพราะเป็นส่วนช่วยให้เอื้อต่อการทำงานในภาพรวมในทิศทางที่คลอบคลุม ส่งผลให้เกิดสัมพันธภาพภายในครอบครัวที่ดีขึ้น ครอบครัวในชุมชนมีความอยู่ดีมีสุข

ด้านที่ 2 แผนงานรองรับการขับเคลื่อนงานอย่างชัดเจน เดิมทีการพัฒนาชุมชนในตำบลวัดแก้ว จะเป็นการวางรากฐานในเชิงโครงสร้างพื้นฐาน ระบบสาธารณูปโภค ระบบคมนาคมขนส่ง จากนั้นเมื่อในตำบลเริ่มมีความเจริญเข้ามาแล้ว ผู้นำท้องถิ่นจึงเริ่มพัฒนาคนให้มีการประกอบอาชีพแน่นอน มีรายได้ และมองในบริบทของชุมชนและครอบครัวมากยิ่งขึ้น มีแผนงานรองรับการดำเนินงานของโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนอย่างชัดเจนและมีความต่อเนื่อง เป็นลักษณะของการขับเคลื่อนประเด็นด้านครอบครัวในชุมชนทั้งองคาพยพกับหลายกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ เช่น เด็กและเยาวชน ผู้สูงอายุ เป็นต้น โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว ได้เข้ามาเป็นหน่วยงานสนับสนุนเป็นพี่เลี้ยง ในด้านงบประมาณ ความรู้วิชาการ สถานที่จัดประชุม และกิจกรรม ซึ่งได้มีการระบุไว้ในแผนพัฒนาสามปีขององค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว (พ.ศ.2560-2562) และศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ยังมีแนวทางการดำเนินโครงการและกิจกรรมตามกรอบแนวทางของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว และสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี ที่ได้กำหนดและจัดสรรเงินอุดหนุนงบประมาณให้ในแต่ละปี

ด้านที่ 3 การสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ โครงสร้างของคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ประกอบด้วย ภาคผู้นำ ซึ่งได้สวมบทบาทของการเป็นอาสาสมัครในพื้นที่อย่างหลากหลาย การขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว จึงมีการประสานติดต่อกับหน่วยงานต่างๆ ในชุมชนทั้งด้านการศึกษา ด้านศาสนา และด้านสาธารณสุข โดยในการประสานติดต่อกับหน่วยงานอื่นทั้งในระดับตำบลกับระดับจังหวัด จุดศูนย์กลางของการติดต่อประสานงานจะอยู่องค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว โดยมีนักพัฒนาชุมชนเป็นบุคคลหลักในการติดต่อประสานงาน รวบรวมข้อมูลเอกสาร และกระจายข่าวสารให้คณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ประชาสัมพันธ์ไปยังภาคประชาชนในพื้นที่ให้รับรู้ จึงมีเครือข่ายการทำงานที่หลากหลายมากขึ้น ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว จึงมีเครือข่ายทั้ง โรงเรียน วัด โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ศูนย์เรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านสะพานดำ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว เข้ามาร่วมขับเคลื่อนการพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชน

ด้านที่ 4 กรณีศึกษาในพื้นที่ ซึ่งสามารถยุติความรุนแรงในครอบครัวได้ กรณีศึกษานี้ เกิดขึ้นเมื่อช่วงปี 2557 ในชุมชนหมู่ที่ 9 บ้านใหม่ นายเอ (นามสมมติ) เป็นบุคคลที่อาศัยอยู่ภายในชุมชน ได้อยู่กินกันกับภรรยา กับบุตร โดยนายเอ เคยประกอบอาชีพและมีรายได้ที่แน่นอน แต่ได้ถูกเลิกจ้างออกจากงานประจำ และมีภาวะความเครียด จึงเลือกมีพฤติกรรมดื่มสุราหนักมากขึ้นตั้งแต่เช้าจรดค่ำ ไม่ได้ประกอบอาชีพ ทำให้อยู่ในภาวะพึ่งพิงของครอบครัว การมีปากเสียงทะเลาะกันจึงเป็นสิ่งที่ตามมาในแต่ละวัน เมื่อนายเอ มีอาการเมาสุรา จึงตอบโต้ด้วยวาจาที่ รุนแรง และทำร้ายร่างกายภรรยา จนทำให้ภรรยาขอเลิกทางและย้ายออกจากบ้านไปอยู่ที่อื่น คนในชุมชนได้เห็นเหตุการณ์ดังกล่าว แต่ยังไม่เลือกที่จะเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ในช่วงปี 2558 ตำบลวัดแก้ว ได้รับการคัดเลือกพื้นที่นำร่องในการขับเคลื่อนระบบศูนย์ปฏิบัติการเพื่อป้องกันการกระทำความรุนแรงในครอบครัว ผลของการโครงการนี้ ทำให้พบกรณีศึกษาเกิดขึ้นในหมู่ 9 มีความรุนแรงในครอบครัวเกิดขึ้น มีการเข้าไปยับยั้งป้องกัน โดยบทบาทของคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ที่ประกอบด้วยภาคผู้นำท้องถิ่น ภาคผู้นำท้องที่ และภาคจิตอาสา ในการเข้าไปยับยั้งป้องกันเหตุได้โดยซึ่งหน้า เจรจาไกล่เกลี่ย การชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมของการทำร้ายร่างกายภรรยามีความผิดและมีโทษทางกฎหมาย การสร้างข้อตกลงในชุมชน ด้วยการให้นายเอ สามารถดื่มสุราได้ในเวลาช่วงเย็นหลังเลิกงาน และต้องไม่ให้กระทบต่อหน้าที่การงาน โดยนายกองค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว และผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 ได้ชักชวนให้นายเอ ไปทำงานกิจการส่วนตัว เพื่อให้อยู่ในสายตาความดูแล สอดส่องพฤติกรรมการดื่มสุรา และทราบชีวิตความเป็นอยู่ของทั้งนายเอและครอบครัว ต่อมา ภรรยากับบุตรชายได้กลับเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านด้วยกันกับนายเอตามเดิม และปัจจุบันครอบครัวของนายเอ มีการประกอบอาชีพเป็นกิจจะลักษณะและมีรายได้แน่นอน ไม่มีภาวะเครียด ปัจจุบันตำบลวัดแก้ว ไม่ปรากฏสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวเกิดขึ้นอีก

กลไกการขับเคลื่อนงานพัฒนาสถาบันครอบครัว ในการสนับสนุนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน

แนวทางการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ภาพส่วนภูมิภาค/ระดับจังหวัด และภาพส่วนกลาง/ระดับประเทศ ในกรณีนี้ คือ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี และกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ตามลำดับ ซึ่งทั้งสองหน่วยงานนี้ เป็นเหมือน “กลไกร่วม”และเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ทั้งใน 1) ภาพงานการพัฒนาสถาบันครอบครัวและชุมชนของแต่ละจังหวัด จะมีภาพการสนับสนุนงานของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน โดยมีสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด ที่ต้องดำเนินการร่วมกับศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนในแต่ละตำบลและอำเภอของทุกจังหวัด โดยมีการจัดประชุมหารือความสมัครใจในการจัดตั้ง ติดต่อประสานงาน ส่งเสริมสนับสนุน อุดหนุนงบประมาณจัดโครงการและกิจกรรม การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารประชาสัมพันธ์ การรับแจ้งเรื่องราว ให้คำปรึกษาแนะนำ รวมถึง การลงพื้นที่นิเทศการดำเนินงานในแต่ละตำบล และ 2) ภาพงานการพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชนระดับประเทศ กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว เป็นหน่วยงานภาครัฐ ที่มีการเสริมสร้างมาตรการ กลไกในการพัฒนาศักยภาพ การคุ้มครองสวัสดิภาพบุคคลในครอบครัว สร้างความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัว กระบวนการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนทั่วประเทศ ส่งเสริมให้ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเข้มแข็งและผลักดันให้เป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ กำหนดนโยบาย ขับเคลื่อนแผนยุทธศาสตร์และกฎหมาย ประสานการดำเนินงานทุกภาคส่วน ทบทวนมาตรฐานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนมาตรฐาน (ศพค.มฐ) และให้ความสำคัญต่อกลไกจังหวัด ด้วยการนำกระบวนการมีส่วนร่วมของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด

เข้าไปเป็นกลไกรับรองผลการดำเนินงานในบางพื้นที่ที่ไม่ได้มีการรายงานอย่างต่อเนื่อง รวมถึง การลงในพื้นที่ นิเทศติดตามการดำเนินงาน

การอภิปรายผลการศึกษา

แนวทางการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี

ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ภายใต้การดูแลและสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลวัดแก้ว ประกอบไปด้วย ภาคผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งทั้งผู้นำท้องถิ่นและผู้นำท้องที่ ผู้นำในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านและอาสาสมัครหรือแกนนำจิตอาสา ส่งผลให้เกิดเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วมในเชิงป้องกันแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว โดยสามารถยุติความรุนแรงในครอบครัวได้ และในเชิงส่งเสริมพัฒนาในงานพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชน สามารถบูรณาการเชื่อมโยงเข้ากับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ จนทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของการพัฒนาสถาบันครอบครัว ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมจากแผนงานรองรับการดำเนินงานของโครงการอย่างชัดเจนและมีความต่อเนื่อง มีรูปแบบการขับเคลื่อนงานพัฒนาสถาบันครอบครัว 2 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง คือ การสร้างเครือข่ายเฝ้าระวังความรุนแรงในครอบครัวระดับตำบลด้วยบทบาทที่คณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ได้เข้าไปสำรวจและศึกษาปัญหาทั้งสถานการณ์ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัว วิเคราะห์ข้อมูล จัดเวทีประชาคม คืนข้อมูลกลับสู่ชุมชนและได้ถอดบทเรียนรู้ร่วมกันกับสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี พบว่า การยุติความรุนแรงในครอบครัว ไม่จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการ วิธีการ และขั้นตอนตามพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว พ.ศ.2550 เสมอไป เนื่องจากกรณีศึกษาความรุนแรงในครอบครัวในพื้นที่ตำบลวัดแก้วสามารถยุติได้ในระดับชุมชน ซึ่งเบื้องหลังความสำเร็จของการยุติความรุนแรงในครอบครัวได้นั้น ไม่ใช่เพราะเรื่องส่วนตัวที่ทำให้ผู้กระทำความรุนแรงเปลี่ยนใจ หากแต่เป็นเพราะการปฏิบัติหน้าที่ของคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ที่สามารถแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว ด้วยการทำงานในเชิงบูรณาการทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเริ่มต้นมาจากบทบาทของผู้นำ ที่สามารถใช้อำนาจลักษณะ “พระเดช พระคุณ” เป็นข้อตกลงให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดื่มสุรา ภายใต้เงื่อนไขการเสนอการมีงานทำและมีรายได้เป็นหลักแหล่งซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของผู้นำ ทำให้เกิดการติดตามดูแลอย่างใกล้ชิด และกลายเป็นพื้นที่ต้นแบบในการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวได้ในระดับตำบล

2. รูปแบบการขับเคลื่อนที่เด่นชัด คือ การบูรณาการงานครอบครัวร่วมกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างโดดเด่น คณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้วได้มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวโดยบูรณาการศูนย์เรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านสะพานดำ เข้ามาเป็นเครือข่ายในการขับเคลื่อนและมีปราชญ์ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นคณะทำงาน ทำให้การจัดกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงปี 2560 ถึงปัจจุบัน เป็นไปในทิศทางการพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชนผสมผสานกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ โดยกำหนดกรอบกิจกรรมให้ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย ดึงคนทุกช่วงวัย เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเกษตร อาทิ การปลูกต้นทานตะวัน ปลูกพืชผักสวนครัวภายในบ้าน การปลูกผักในตะกร้า การผลิตน้ำยาล้างจาน การแปรรูปผลไม้ ซึ่งสามารถช่วยสร้างรายได้ในครัวเรือน และสามารถนำไปใช้ในภายในครอบครัวตัวเองได้ เป็นตัวช่วยสร้างความรัก ความอบอุ่นให้ครอบครัวได้ จึงเป็นกิจกรรมในลักษณะการสร้างแนวกำแพงป้องกันมากกว่า

แก้ไข เนื่องจากการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นในครัวเรือน เป็นสร้างลดและยับยั้งปัจจัยเสี่ยงในสาเหตุของความรุนแรงในครอบครัวได้ สอดคล้องกับตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงของ เกรียงไกร ธุระพันธ์ (2551) ได้กล่าวถึง สมาชิกในครอบครัวมีรายได้จากการพัฒนาอาชีพให้มีประสิทธิภาพ มีรายได้ ลดรายจ่าย เลิกอบายมุข และมีการออม

แผนภาพที่ 1

สรุปผลการศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว

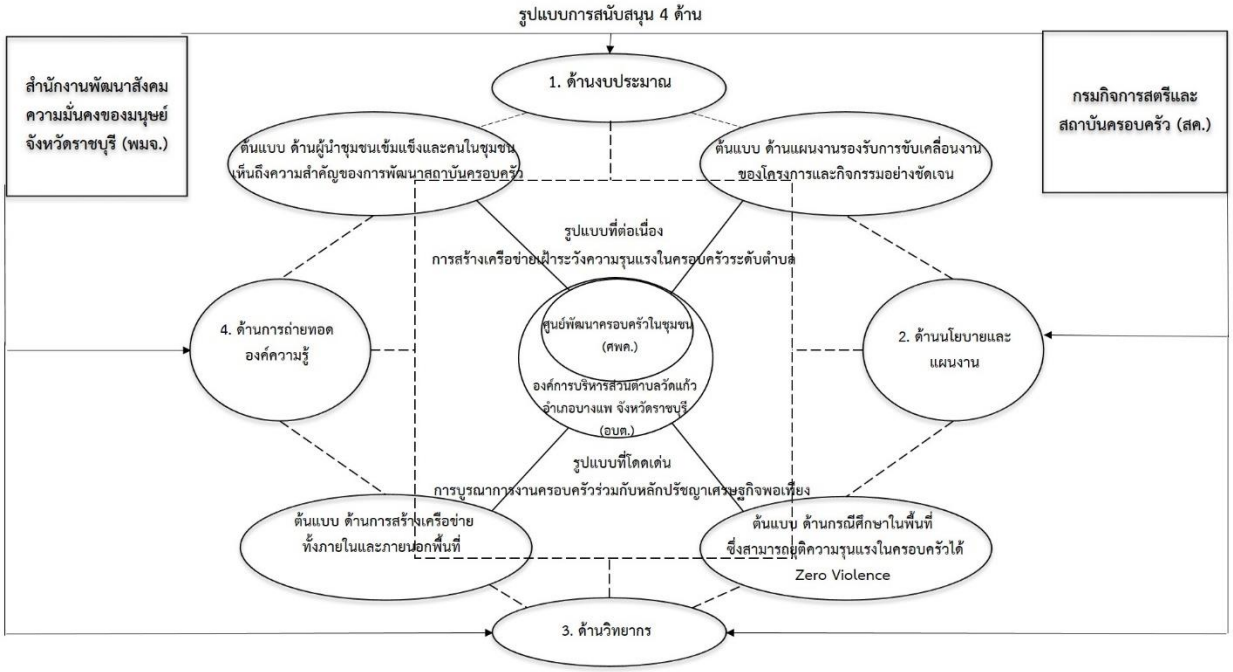

ที่มา: ผู้ศึกษา.

กลไกการขับเคลื่อนและการบูรณาการงานพัฒนาสถาบันครอบครัว

ในการพัฒนาความเข้มแข็งและเสริมศักยภาพของคณะกรรมการศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ให้สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนางานสถาบันครอบครัวในชุมชนของตนเองได้ เกิดการดำเนินงานที่ผ่านหลักเกณฑ์ตามแบบรายงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนมาตรฐาน (ศพค.มฐ.) จนกระทั่งยกระดับเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ได้นั้น ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ไม่อาจขับเคลื่อนได้โดยเพียงลำพัง หากต้องอาศัย “กลไกร่วม” ทั้งจากสำนักงานพัฒนาสังคมความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี (พมจ.) ที่ต้องมีกระบวนการสนับสนุนการขับเคลื่อนร่วมกับศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนในแต่ละตำบลของทุกอำเภอ ทั้งการประชุมหารือความสมัครใจในการจัดตั้ง ติดต่อประสานงาน ส่งเสริมสนับสนุน อุดหนุนงบประมาณจัดกิจกรรม การลงพื้นที่นิเทศการดำเนินงาน การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารประชาสัมพันธ์ รับแจ้งเรื่องราว ให้คำปรึกษาแนะนำ และอื่นๆ ที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน และกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (สค.) ที่ต้องมีกระบวนการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนทั่วประเทศ ส่งเสริมให้ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนเข้มแข็ง และผลักดันให้เป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ กำหนดนโยบาย ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ วางกรอบแนวทาง ประสานการดำเนินงานทุกภาคส่วน ให้

ความสำคัญต่อกลไกจังหวัด ด้วยการนำกระบวนการมีส่วนร่วมของสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด และลงในพื้นที่นิเทศและติดตามการดำเนินงาน ทั้งนี้ กลไกร่วมทั้งสององค์กรได้มีรูปแบบการสนับสนุนทางสังคมแก่ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว 4 ด้าน จาก 5 ด้าน ดังนี้

1. ด้านงบประมาณ ได้มีระเบียบกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวว่าด้วยเงินอุดหนุน พ.ศ.2560 โดยระพีพรรณ คำหอม และ สุรางค์รัตน์ วศินารมณ์ (2554) กล่าวว่า มีการใช้งบประมาณในโครงการศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนสูงที่สุด งบประมาณที่จัดสรรผ่านสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด มีการบริหารจัดการด้านการเงินในลักษณะหารยาว จำนวนงบประมาณที่ได้รับน้อย ทำให้กลุ่มเป้าหมายทำงานได้ยาก แต่ในทางตรงกันข้ามกลับมีมุมมองอีกด้านที่มองว่า แม้ว่างบประมาณจะน้อยแต่เป็นการท้าทายในลักษณะการหล่อลื่น หรือเป็นเชื้อให้มีการต่อยอด โดยการเสาะแสวงหาทุนจากแหล่งอื่นเพื่อมาร่วมดำเนินกิจกรรมให้ลุล่วง

2. ด้านนโยบายและแผนงาน ประชุมรับฟังแนวทาง นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว นโยบายของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ แนวทางการส่งเสริมความเข้มแข็งให้กลไกศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน คู่มือ แนวทาง กรอบการจัดกิจกรรมในแต่ละพื้นที่ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง พูดคุยแลกเปลี่ยนการดำเนินงาน เชิญชวนหรือเสนอบริบทพื้นที่การขับเคลื่อนให้ไปศึกษาดูงาน

3. ด้านวิทยากร มีการติดตามงานในระดับพื้นที่ ทั้งเจ้าหน้าที่หน่วยงานส่วนกลางและส่วนภูมิภาค รวมถึง ทีมวิทยากรด้านครอบครัวระดับจังหวัด ที่มีลักษณะ “กัดไม่ปล่อย” และ “มีใจอยากทำ” เปรียบเหมือน “ครู ก” อบรมให้ความรู้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ให้แก่ “ครู ข” คือ ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน ส่งผลให้ทีมวิทยากรด้านครอบครัวระดับจังหวัด มีส่วนสำคัญและได้เป็นกลไกการพัฒนาสถาบันครอบครัวระดับส่วนภูมิภาค (Node) ร่วมกับสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด ซึ่งเปรียบเสมือนจุดศูนย์กลาง (Center) ในจังหวัด

4. ด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ มีการจัดอบรม คู่มือการปฏิบัติงาน การส่งข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง สื่อประชาสัมพันธ์ โดยมีเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับ นโยบายและยุทธศาสตร์ รวมถึงกฎหมาย การเฝ้าระวังป้องกันแก้ไขปัญหาครอบครัว และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน

ทั้งนี้ รูปแบบการสนับสนุนทางสังคม ด้านที่ 5 สถานที่อำนวยความสะดวก กล่าวได้ว่า ในการจัดโครงการและกิจกรรมของศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว จะดำเนินการจัดเตรียมสถานที่ ในบริบทพื้นที่ของตนเอง โดยอาศัยการบูรณาการร่วมกันกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภายนอกจึงไม่ได้มีบทบาทในการสนับสนุน

แผนภาพที่ 2

สรุปผลการศึกษากลไกการขับเคลื่อนและการบูรณาการงานพัฒนาสถาบันครอบครัว

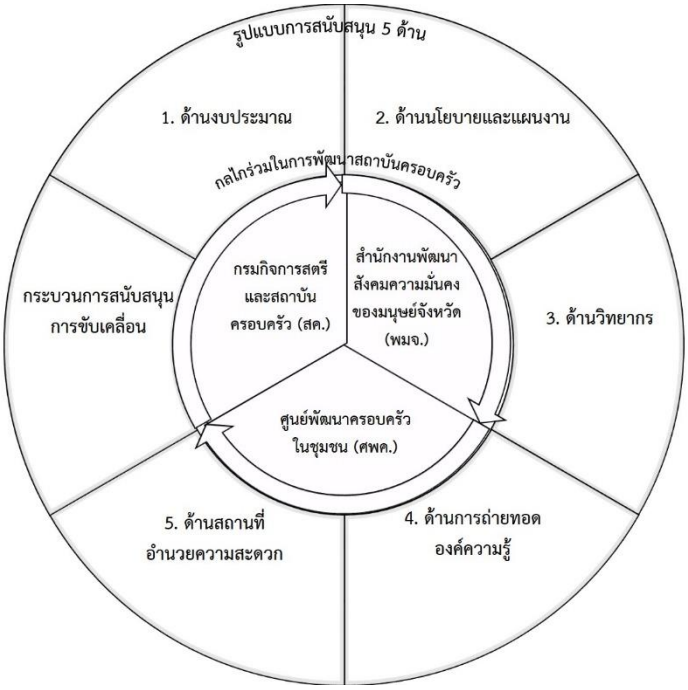

ที่มา: ผู้ศึกษา.

โดยสรุป ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว เป็นกลไกการทำงานในระดับพื้นที่หรือชุมชน (Micro) ที่เล็กที่สุด (Spot) ในการขับเคลื่อนการพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชนบนความเป็นเจ้าของ ที่อยู่ในความรับผิดชอบดูแลของตนเอง ด้วยการทำงานในลักษณะเครือข่าย (Network) โดยเน้นการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วน ตั้งแต่หน่วยงานกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นกลไกส่วนกลางหรือระดับประเทศ (Macro) ที่มีฐานะเป็นศูนย์รวม (Hub) และสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด เป็นกลไกในส่วนภูมิภาคหรือระดับจังหวัด (Mezzo) เปรียบเหมือน ศูนย์กลาง (Center) ในแต่ละส่วนภูมิภาค ที่เชื่อมไปยังระดับพื้นที่ เพื่อร่วมขับเคลื่อนติดตาม ประสานงาน ผลักดัน ส่งเสริมสนับสนุน ร่วมปรับปรุงแก้ไข ร่วมพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และร้อยเรียงการขับเคลื่อนให้เป็นไปในทิศทางสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและสอดรับกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นลักษณะ “ครอบครัวเข้มแข็ง ไร้ความรุนแรง”

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. ควรมีการปรับโครงสร้างของคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ให้เป็นรูปแบบเครือข่ายการทำงานในลักษณะกลุ่มย่อยภายใต้โครงสร้างในระดับตำบล โดยมีตัวแทนคณะทำงานที่มีความหลากหลายทางอาชีพและบทบาทหน้าที่ มีเวลาและมีความพร้อม ที่จะเข้าร่วมประชุมวางแผนออกแบบโครงการและกิจกรรม และนำสิ่งที่ได้ตกผลึกจากเวทีประชุมย่อย นำไปเสนอในประชุมใหญ่ต่อไป เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการขับเคลื่อน

2. ควรมีการจัดกระบวนการจัดการความรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ ให้แก่คณะทำงาน ทั้งภาคผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ เจ้าหน้าที่ ปราชญ์ชาวบ้าน และแกนนำจิตอาสาในพื้นที่ ได้มีความเข้าใจ ในเชิงทักษะในการเขียนโครงการและแบบรายงานของหน่วยงานภาครัฐ วิเคราะห์ระบบข้อมูลสถานการณ์ครอบครัวในตำบล ติดต่อประสานงานสร้างเครือข่ายภายในและภายนอกพื้นที่ ส่งต่อการทำงานหรือมีตัวแทนในการรับช่วงต่อส่งมอบภารกิจได้ รวมทั้งสร้างความตระหนักและความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของการพัฒนาสถาบันครอบครัวในพื้นที่ตำบลวัดแก้ว เพื่อเตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงโครงสร้างคณะทำงาน ให้สามารถรักษาความต่อเนื่องและยั่งยืนในการขับเคลื่อนศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลวัดแก้ว ในอนาคตต่อไปได้

3. ควรพิจารณารูปแบบการจัดกิจกรรมในรูปแบบอื่น นอกจากประเด็นความรุนแรงในครอบครัว ตามกรอบของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เพื่อให้การจัดกิจกรรมมีความหลากหลาย ท่ามกลางบริบทสถานการณ์ทางสังคมที่เป็นพลวัต บนทิศทางการพัฒนาสถาบันครอบครัวในชุมชนให้มีความเข็มแข็งอย่างยั่งยืน

รายการอ้างอิง

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2559). *คู่มือแนวทางการดำเนินงานโครงการตำบลเข้มแข็งไร้ความรุนแรง (Fight for Zero Violence)*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2562). *ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน.* กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย.

เกรียงไกร ธุระพันธ์. (2551). *ตัวบ่งชี้ครอบครัวเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนในชนบทอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาพัฒนาสังคม.

โกวิทย์ พวงงาม. (2551). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น (น. 567).* กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

ระพีพรรณ คำหอม, และ สุรางค์รัตน์ วศินารมณ์. (2554). *ประเมินผลภารกิจเพื่อพิชิตความเข้มแข็งของสตรีและครอบครัว โครงการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานด้านสตรีและครอบครัว.* กรุงเทพฯ: จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์.

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดราชบุรี. (2560). *สรุปข้อมูลการกระทำความรุนแรงต่อเด็กและสตรี จังหวัดราชบุรี เปรียบเทียบระหว่างเดือนมกราคม ถึง ธันวาคม ตั้งแต่ ปี 2557 ถึง 2560.*

Cobb, S. (1976). *Social Support as a moderator of life stress.* Psychosomatic Medicine 38 (5): 300-314.

House, J. S. (1981). *Work stress and social support.* Reading, Massachusetts: Addison Wesley.

Starkey, Paul. (1997). *Networking for Development.* London: IFRTD (The International for Rural Transport and Development)

Thoits, P. A. (1986). *Social support as coping assistance*. Journal of consulting and critical psychology 54 (4): 416-423.

การรับรู้ และการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นของบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว

Perception and Social Welfare Management about prevention and solution of the adolescent pregnancy problem in Shelter for Children and Families.

นันท์ทกานต์ สายแวว*

Nanthakarn Saysaew*

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการรับรู้และการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นของบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการรับรู้มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากร การจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และศึกษาการรับรู้ที่มีความสัมพันธ์กับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น โดยใช้แบบสอบถาม เก็บข้อมูลจากบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว 77 แห่ง โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ หัวหน้าบ้านพักเด็กและครอบครัว ผู้ปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคม และเจ้าหน้าที่สภาเด็กและเยาวชน รวมทั้งสิ้น 221 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าสถิติทดสอบหาสัมพันธ์แบบตาราง 2 ทาง ซึ่งผลการศึกษา มีดังนี้ กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 31-40 ปี ระดับการศึกษาปริญญาตรี และปฏิบัติงานในตำแหน่งด้านการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และเจ้าหน้าที่สภาเด็กและเยาวชน ทั้งนี้ส่วนมากมีระยะเวลาทำงานตั้งแต่ 3 เดือน-5 ปี สำหรับภาพรวมการรับรู้ มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากร พบว่าการรับรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานของเอกชนอยู่ในระดับสูง และการรับรู้การจัดให้มีการฝึกอาชีพอยู่ในระดับต่ำ ในส่วนของภาพรวมการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พบว่า การปฏิบัติงานการให้ความช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์และครอบครัวอยู่ในระดับมาก และการจัดหาครอบครัวทดแทนอยู่ในระดับน้อย นอกจากนี้ ยังพบว่า การรับรู้ มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากร มีความสัมพันธ์กับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

ข้อเสนอแนะ ผลักดันให้เกิดนโยบายการทำงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่นและครอบครัว รวมทั้งการป้องกันและแก้ไขปัญหาตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ประสานหน่วยงานในท้องถิ่นทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และกำหนดหลักสูตรสำหรับการพัฒนาบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่ในการดูแล ช่วยเหลือ และจัดสวัสดิการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่นและครอบครัวให้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

คำสำคัญ: การรับรู้, การจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหา, การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Social Work, Faculty of Social Work, Thammasat University

ABSTRACT

The study of " Perception and Social Welfare Management about prevention and solution of the adolescent pregnancy problem in Shelter for Children and Families" aims to investigate the personnel perception towards Section 9 according to the Act for prevention and solution of the adolescent pregnancy problem, B.E .2559)2016(, social welfare management about prevention and solution of the adolescent pregnancy problem, and learn about perception that relates to social welfare management about prevention and solution of the adolescent pregnancy problem . By using questionnaire, the data were collected from the 77 shelters for children and families ' personnel .The target group is the head of shelters for children and families, social welfare management officers, and the Children and Youth Council officers, in the total number of 221 people .The data were analyzed by value of percentage, mean, and the statistical test of relationship by using two-way tables .The results of the study are as follows .The sample group is female, aged between 31 – 40 years old, Bachelor' s degree graduates, and operate in social welfare management about prevention and solution of the adolescent pregnancy and the Children and Youth Council officers .Most of the samples has been working for 3 months-5 years .The overall personnel perception of Section 9 according to the Act for prevention and solution of the adolescent pregnancy problem, B.E .2559)2016(, it was found that perception about government sector and private sector support are at a high level .And perception about vocational management is at a low level .For the overall image of social welfare management about prevention and solution of the adolescent pregnancy, it was found that assisting operation of pregnant adolescents and families are at a high level, and providing foster family is at a low level . Furthermore, it was discovered that personnel perception about Section 9 according to the Act for prevention and solution of the adolescent pregnancy problem, B.E .2559)2016(is related to social welfare management about prevention and solution of the adolescent pregnancy problem .

For recommendations, policies on social welfare management for adolescent mothers and families should be pushed forward, along with prevention and solution of the adolescent pregnancy problem, coordinating with local sectors both government and private, determine the course to develop foster duty personnel, and help provide social welfare for adolescent mothers and families and can be put to practice.

Keywords: Perception, Social Welfare Management about prevention and solution of problem, Adolescent pregnancy

บทนำ

สภาพสังคมปัจจุบันส่งผลให้การดำรงชีพของครอบครัวไทยจำนวนมากต้องดิ้นรน เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในโลกโลกาภิวัตน์ ครอบครัวไทยส่วนหนึ่งไม่สามารถดูแลวัยรุ่นให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ เยาวชนจำนวนมากไม่สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของตนเองเมื่อก้าวเข้าสู่วัยรุ่นและไม่อาจปรับตัวให้เท่าทันสภาพแวดล้อมรอบตัวได้ ขณะเดียวกันวัยรุ่น ยังขาดโอกาสเรียนรู้เรื่องทักษะชีวิตและไม่สามารถเข้าถึงบริการปรึกษาแนะนำ ที่เป็นมิตรกับเยาวชน ประกอบกับความก้าวหน้าของยุคไซเบอร์และการไหลเวียนทางวัฒนธรรมทำให้วัยรุ่นเข้าถึงสื่อทุกรูปแบบได้โดยไร้ขีดจำกัด รวมถึงการพัฒนาด้านสาธารณสุขและการกินอยู่ที่ดีขึ้นทำให้เด็กเติบโตสู่วัยเจริญพันธุ์ได้เร็วขึ้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีผลให้เด็กมีพฤติกรรมทางเพศเร็วขึ้นโดยขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องเพศ และอนามัยเจริญพันธุ์ ขาดการฝึกฝน

ทักษะชีวิตเพื่อดูแลและรักษาความสัมพันธ์ทางเพศให้ราบรื่นปลอดภัย ทำให้ปัญหาการตั้งครรภ์วัยรุ่นในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นอายุน้อยซึ่งเป็นวัยที่ยังขาดความพร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ซึ่งในแต่ละปีมีสตรีวัยรุ่นคลอดบุตรทั่วโลกราว 14 ล้านคน โดยประมาณ 12.8 ล้านคน หรือมากกว่าร้อยละ 90 อยู่ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา อัตราคลอดในวัยรุ่นอายุ 15-19 ปี เฉลี่ยทั่วโลกประมาณ 65 รายต่อสตรีวัยรุ่น 1,000 ราย สูงสุด ในกลุ่มประเทศแถบแอฟริกาใต้ บางประเทศในเอเชียใต้ และลาตินอเมริกา รองลงมาคือ ตะวันออกกลาง แอฟริกาเหนือ สหรัฐอเมริกา และยุโรปตะวันออก ส่วนประเทศที่มีอัตราคลอดในสตรีวัยรุ่นต่ำสุด คือ ประเทศแถบสแกนดิเนเวีย สวิตเซอร์แลนด์ ญี่ปุ่น เกาหลี และจีน (มนฤดี เตชะอินทร์ และ พรรณี ศิริวรรธนาภา, 2555)

สำหรับประเทศไทยสถานการณ์ประชากรเด็กและเยาวชนปี พ.ศ.2513 มีแนวโน้มลดลงร้อยละ 45.1 และคาดการณ์ว่าจะลดลงเหลือร้อยละ 14 ในปี พ.ศ.2579 จากสถานการณ์ดังกล่าว พบว่าอัตราการเจริญพันธุ์ลดลงอย่างต่อเนื่องโดยหนึ่งครอบครัวมีบุตรเฉลี่ยจาก 6.3 ในปี พ.ศ.2507 ลดเป็น 1.6 ในปี พ.ศ.2559 และคาดว่าจะลดลงเป็น 1.3 ในปี พ.ศ.2583 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชากรเด็กและเยาวชนมีแนวโน้มลดลง จากจำนวนเด็ก ที่เกิดลดน้อยลงกลับพบว่าเด็กเกิดจากแม่วัยรุ่นอายุต่ำกว่า 20 ปี เพิ่มมากขึ้น จากประมาณ 95,000 คน ในปี พ.ศ.2546 เป็นประมาณ 104,300 คน ในปี พ.ศ.2558 ในจำนวนนี้เป็นการคลอดบุตร โดยวัยรุ่น ที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี ประมาณ ปีละ 3,000 คน นอกนั้นวัยรุ่นอายุ 10-19 ปี ที่คลอดบุตรซ้ำหรือคลอดบุตรเป็นครั้งที่ 2 ขึ้นไป มีมากถึง 25,689 คน หรือเท่ากับร้อยละ 18.7 ของการคลอดของวัยรุ่นอายุ 10-19 ปี ทั้งหมด (สำนักอนามัยการเจริญพันธุ์, 2560) การตั้งครรภ์ของวัยรุ่น ส่งผลกระทบต่อสุขภาพสังคม และเศรษฐกิจทำให้แม่วัยรุ่นซึ่งควรอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียน เพื่อมีอนาคตที่ดี และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ แต่ต้องมาประสบปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นทำให้เด็กเกิดมาไม่มีคุณภาพ ได้รับการเลี้ยงดูไม่เหมาะสม หรือถูกทอดทิ้ง จึงนำไปสู่ปัญหา “การเกิดน้อยด้อยคุณภาพ” อาจส่งผลต่อโครงสร้างประชากร รวมทั้งปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม ซึ่งการมีจำนวนวัยรุ่นตั้งครรภ์ เพิ่มมากขึ้นนับเป็นปัญหาระดับชาติที่เป็นเช่นนั้นเพราะการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชากร ถึง 2 รุ่น ในทันที คือมีแม่ที่ไม่พร้อมจะดูแลลูกเด็กในครรภ์ไม่ได้รับโอกาสพัฒนาและเกิดมาบนความไม่พร้อม ทำให้ตกอยู่ในสภาวะยากลำบากเสี่ยงที่จะได้รับการเลี้ยงดูไม่เหมาะสม และมีพัฒนาการไม่สมวัย จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการสร้างความเข้มแข็งให้กับคุณภาพของประชากรที่เกิดใหม่ อีกทั้งเป็นการวางรากฐานที่สำคัญให้กับเด็กและวัยรุ่นที่จะเข้าสู่วัยแรงงานในอนาคตได้อย่างมีคุณภาพ เพื่อรองรับโครงสร้างทางประชากรในประเทศ ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเป็นเรื่องที่ทั่วโลกให้ความสำคัญ องค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดให้การลดอัตราคลอดในวัยรุ่น อายุ15-19 ปี เป็นหนึ่งในตัวชี้วัดของเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals, MDGs) และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals, SDGs) กำหนดให้การลดอัตราคลอดในวัยรุ่นอายุ 15-19 ปี และอายุ 10-14 ปีเป็นส่วนหนึ่งของตัวชี้วัดในการบรรลุเป้าหมายที่ 3 ว่าด้วยการสร้างหลักประกันให้คนมีชีวิตที่มีคุณภาพและส่งเสริมสุขภาวะที่ดีของคนทุกเพศทุกวัย ที่นานาชาติต้องการบรรลุให้ได้ภายในปี พ.ศ.2573

จนกระทั่งเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2559 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบต่อร่างพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 และได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2559 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ.2559 เพื่อมุ่งป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างบูรณาการบนพื้นฐานสิทธิของวัยรุ่น โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ซึ่งประเทศไทยเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on Rights of the Child-CRC) อันเป็นตราสารด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศของสหประชาชาติ และ

สอดคล้องกับพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546 คือ การไม่เลือกปฏิบัติ และคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของเด็ก ซึ่งกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ดำเนินงานตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 มาตรา 9 ในการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ซึ่งพระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นกฎหมายใหม่ บุคลากรยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ในด้านกลไกการทำงาน แนวทาง แผนงาน หรือโครงการที่ดำเนินการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถส่งเสริมและสนับสนุนให้สภาเด็กและเยาวชน หน่วยงานของรัฐและเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไข และเฝ้าระวังปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น รวมทั้งการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่นให้ได้รับการช่วยเหลือตรงกับสภาพปัญหาความต้องการ และให้แม่วัยรุ่นมีครอบครัวอบอุ่น มั่นคง สามารถเลี้ยงดูบุตรให้มีพัฒนาการสมวัย ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการรับรู้ มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากรที่มีความสัมพันธ์กับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นเพื่อให้บุคลกรในบ้านพักเด็ก และครอบครัวสามารถดำเนินงานได้อย่างถูกต้อง และประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาการรับรู้ของบุคลากร มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหา การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559
2. เพื่อศึกษาการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไปและการรับรู้กับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรมต่างๆ ดังต่อไปนี้

แนวคิดการรับรู้

การรับรู้ หมายความว่า ความรู้เป็นความสามารถของสมองในอันที่จะทรงไว้หรือรักษาไว้ ซึ่งเรื่องราวต่างๆ ที่บุคคลได้รับรู้ไว้ในสมอง การระลึกถึงเรื่องราวต่างๆ ที่เคยประสบการณ์แล้วรวมถึงการจำเนื้อเรื่องต่างๆ ทั้งที่ปรากฏอยู่ในแต่ละเนื้อหาวิชานั้นด้วย เช่น ระลึกหรือจำได้ถึงวัตถุประสงค์ แบบแผนและเค้าโครงของเรื่อง ซึ่งสามารถแบ่งได้หลายระดับตั้งแต่ระดับการรับรู้ต่ำที่สุด ถึงระดับการรับรู้สูงที่สุด และการแปลความหมายของสิ่งของ สิ่งเร้าที่บุคคลพบเห็น หรือมีความเกี่ยวพัน เกี่ยวข้องในสภาพแวดล้อมหนึ่งๆ องค์ประกอบที่มีผลต่อการรับรู้ของบุคคล ได้แก่ ประสบการณ์ ความต้องการ และหน้าที่ความรับผิดชอบของบุคคล การรับรู้ที่แตกต่างกันจะมีผลทำให้พฤติกรรมของบุคคลแตกต่างกัน กระบวนการแปลความหมายการตีความจากสิ่งที่สัมผัสหรือสิ่งเร้านั้นเป็นกระบวนการทางสมองที่ทำให้เราทราบว่า สิ่งเร้าหรือสิ่งแวดล้อมที่เราสัมผัส คืออะไร มีความหมายและลักษณะอย่างไร โดยจำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์เดิมหรือเครื่องช่วยในการตีความหมาย หรือแปลความหมาย (บุญชม ศรีสะอาด, 2538); บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ (2535) ซึ่งบุคลากรมีบทบาทและภารกิจในการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและ

แก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ทั้งในเชิงรุกและเชิงรับโดยการส่งเสริมสนับสนุนสภาเด็กและเยาวชนระดับจังหวัดและระดับอำเภอสร้างเครือข่ายเด็กและเยาวชนในระดับพื้นที่ในการป้องกัน แก้ไข และเฝ้าระวังปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น รวมทั้งจัดสวัสดิการสังคมสำหรับ แม่วัยรุ่น จึงจำเป็นจะต้องมีการรับรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายแนวทางที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ

แนวคิดสวัสดิการสังคม

สวัสดิการสังคมเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นวัฏจักรชีวิต (Life Cycle) ของคนในสังคม ซึ่งทุกคนที่เกิดมาจะต้องได้รับการจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐาน เช่น การบริการด้านสุขภาพ การบริการด้านการศึกษา การบริการด้านประกันสังคม การบริการด้านที่อยู่อาศัย การบริการด้านปัจจัย 4 และการบริการอื่นๆ ตามความเหมาะสม ซึ่งการจัดสวัสดิการสังคมแก่ประชาชนจะต้องได้รับอย่างทั่วถึง เป็นธรรม และเสมอภาคกัน ซึ่งในอดีตการดูแลคุ้มครองสมาชิกในครอบครัว เป็นหน้าที่ของครอบครัวตามฐานะของแต่ละครอบครัว ถ้าครอบครัวไม่สามารถที่จะดูแลสมาชิกในครอบครัวได้ ญาติ หรือเพื่อนบ้าน จะเข้ามาให้ความช่วยเหลือชั่วคราว ด้วยสาเหตุนี้รัฐจึงเข้ามาให้ช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคมขั้นพื้นฐานให้กับกลุ่มบุคคลที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือเรียกว่ากลุ่มด้อยโอกาสทางสังคม ซึ่งการให้ความช่วยเหลือประชาชนที่มีปัญหาอย่างเดียว ดังนั้นรัฐจะต้องมีบทบาทในการรับผิดชอบในการดูแลประชาชน ขจัดทุกข์ บำรุงสุข ให้กับประชาชนทุกคนในสังคมได้รับบริการสังคม และบริการสวัสดิการสังคมจากรัฐ เพื่อให้ประชาชนสามารถที่จะดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งระบบบริการสวัสดิการจะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดบริการสวัสดิการสังคมมากขึ้น โดยไม่ใช่บทบาทของรัฐเพียงฝ่ายเดียว ประชาชนเข้ามาเพื่อเรียกร้องผลักดันให้เกิดระบบสวัสดิการสังคมที่มีรูปแบบหลากหลายมาก โดยตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างระบบความมั่นคงทางสังคมให้กับกลุ่มของตนเองในลักษณะของกองทุนสวัสดิการชุมชน ที่อาศัยการระดมทุนตามศักยภาพของคนในชุมชนเป็นหลัก เน้นรูปแบบการบริการจัดการที่มีความยืดหยุ่นคำนึงถึงปัญหาและความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก กระแสการเปลี่ยนแปลงระบบสวัสดิการสังคมไทยจึงขึ้นอยู่กับประชาคมต่างๆ มากกว่าการปล่อยให้รัฐทำหน้าที่ดูแลด้านสวัสดิการสังคมต่อไป ซึ่งสวัสดิการสังคมเป็นระบบการจัดบริการทางสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกัน การแกไขปัญหา การพัฒนา และการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้อย่างทั่วถึง เหมาะสมเป็นธรรม และให้เป็นไปตามมาตรฐาน ทั้งทางด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย การทำงาน และการมีรายได้ นันทนาการ กระบวนการยุติธรรม และบริการสังคมทั่วไป โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์ สิทธิที่ประชาชนจะต้องได้รับ และการมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคม ทุกระดับ (ป๋วย อึ๊งภากรณ์ อ้างถึงใน ญาณากร พิชญานิน (2547, น. 25); ระพีพรรณ คำหอม (2549, น. 1-5); กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2547, น. 201-202))

ในการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่น โดยจัดให้มีการฝึกอาชีพตามความสนใจและความถนัด ประสานงานจัดหางานให้ได้ประกอบอาชีพตามความเหมาะสมจัดหาครอบครัวทดแทน และการจัดสวัสดิการสังคมในด้านอื่นๆ ตามความเหมาะสม เพื่อให้แม่วัยรุ่นอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข มีครอบครัวอบอุ่น มั่นคง สามารถเลี้ยงดูบุตรให้มีพัฒนาการสมวัย เติบโตเป็นประชากรที่มีคุณภาพในอนาคตต่อไป รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐเอกชน และและภาคีเครือข่าย ที่เกี่ยวข้องทำหน้าที่ประสานงานเฝ้าระวัง และให้ความช่วยเหลือแก่วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์และครอบครัว

พระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559

พระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2559 และมีผลบังคับใช้ในวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ.2559 โดยมีรัฐมนตรี ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข รักษาการตามพระราชบัญญัติ และรัฐมนตรีแต่ละกระทรวงมีอำนาจในการออกกฎกระทรวงและระเบียบเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ด้วยโดยมีกลไกคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหา การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ซึ่งมีคณะอนุกรรมการในกำกับ ได้แก่ 1) คณะอนุกรรมการพัฒนากฎหมาย กฎกระทรวง ระเบียบและแนวทางปฏิบัติ 2) คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การป้องกัน และแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น 3) คณะอนุกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นระดับจังหวัดและกรุงเทพมหานคร มีสาระสำคัญ ดังนี้

มาตรา 5 วัยรุ่นมีสิทธิตัดสินใจด้วยตนเอง และมีสิทธิได้รับข้อมูลข่าวสารและความรู้ ได้รับการบริการอนามัยการเจริญพันธุ์ ได้รับการรักษาความลับและความเป็นส่วนตัว ได้รับการจัดสวัสดิการสังคม อย่างเสมอภาคและไม่ถูกเลือกปฏิบัติ และได้รับสิทธิอื่นใดที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตาม พ.ร.บ. นี้อย่างถูกต้องครบถ้วนและเพียงพอ

มาตรา 9 ให้มีการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น โดย (1) ส่งเสริมสนับสนุนให้สภาเด็กและเยาวชนระดับจังหวัดและระดับอำเภอสร้างเครือข่ายเด็กและเยาวชนในพื้นที่เพื่อเป็นแกนนำป้องกัน แก้ไข และเฝ้าระวังปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น (2) ส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานของเอกชนที่เกี่ยวข้อง ทำหน้าที่ประสานงานเฝ้าระวัง และให้ความช่วยเหลือแก่วัยรุ่น ที่ตั้งครรภ์และครอบครัว (3) จัดให้มีการฝึกอาชีพตามความสนใจและความถนัดแก่วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ก่อน และหลังคลอดที่ประสงค์จะเข้ารับฝึกอาชีพ และประสานงานเพื่อจัดหางานให้ได้ประกอบอาชีพ ตามความเหมาะสม (4) จัดหาครอบครัวทดแทนในกรณีที่วัยรุ่นไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองได้ (5) การจัดสวัสดิการสังคมในด้านอื่นๆ เพื่อส่งเสริมการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

ในการขับเคลื่อนงานตามพระราชบัญญัติการป้องกันแก้ไขและปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 มาตรา 9 โดยจะเน้นการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นทั้งในเชิงรุกและเชิงรับการปรับเปลี่ยนมุมมอง ทัศนคติเรื่องเพศที่ไม่ใช่เรื่องส่วนตัวหรือคนในครอบครัวเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของทุกคนและสมาชิกในชุมชนที่จะสื่อสารเรื่องเพศอย่างสร้างสรรค์กับบุตรหลาน และมีส่วนร่วมในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อเด็กและเยาวชน ให้มีชีวิตที่เป็นสุขและปลอดภัย และผลักดันให้ภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไข และเฝ้าระวังปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น รวมทั้งจัดสวัสดิการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่นและครอบครัวให้ได้รับการจัดสวัสดิการสังคมที่เหมาะสม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

ผลการศึกษา พบว่า การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์วัยรุ่นจะมีประสิทธิภาพ และลดอัตราการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มตั้งแต่เด็ก พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน โรงพยาบาล ภาคีเครือข่าย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยการทำงาน เชิงบูรณาการและมีนโยบายที่ชัดเจน เพื่อ

นำสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมและที่สำคัญควรสร้างเวทีให้วัยรุ่นได้แสดงออก และส่งเสริมเยาวชน ความเข้าใจในเรื่องสิทธิและความรับผิดชอบต่างๆ ในกลุ่มวัยรุ่น รวมทั้งข้อมูล การรับรู้ปัญหาของประชาชน นำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการดำเนินงานด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหา การตั้งครรภ์ในวัยรุ่น การจัดให้มีการสอนเพศศึกษาที่มีเนื้อหาชัดเจนถูกต้อง สนับสนุนให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง พูดคุยแลกเปลี่ยนกับลูกในเรื่องเพศและความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงอย่างเหมาะสม การสื่อสารในพื้นที่และการมีส่วนร่วมของ สภาเด็กและเยาวชนเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของผู้ประสานงานระหว่างภาคราชการ องค์กรพัฒนาภาคเอกชนกับภาคประชาชนและผู้รณรงค์สร้างความตระหนักในกลุ่มเด็กและเยาวชน ตลอดจนผู้ใหญ่ในสังคม ทั้งนี้ สิ่งแรกที่สภาเด็กและเยาวชนจะต้องทำเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็กและเยาวชน ในสังคม ตลอดจนการรณรงค์ให้สังคมตระหนักถึงปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พร้อม รวมทั้งการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของวัยรุ่น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษา การจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนในระดับพื้นทีเพื่อเปิดโอกาสให้วัยรุ่นได้เรียนรู้ และก้าวเข้าสู่บทบาทการเป็นแกนนำในการให้คำปรึกษากลุ่มเพื่อนที่กำลังจะก้าวเดินในทางที่ไม่ถูกต้อง รวมถึงจัดอบรมให้ความรู้กับกลุ่มเยาวชนโดยบูรณาการร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ภายในท้องถิ่นเพื่อร่วมกันเฝ้าระวังป้องกันปัญหาการตั้งครรภ์ (ปาจารีย์ ผลประเสริฐ และคณะ, 2554, น. 12; กิ่งดาว มะโนวรรณ, 2554; ทิพย์วัลย์ สุรินยา, 2557; โครงการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นในต่างประเทศ, 2012; สุดาภรณ์ อรุณดี และคณะ, 2559; สราญภัทร อนุมัติราชกิจ, 2557, น. 21-22; รักเกล้า มีศิล และ ฟ้ารุ่ง มีอุดร, 2558, น. 769)

การบริการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่น

การบริการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่น เป็นการจัดสวัสดิการสังคมที่มีการประสานงานเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาคีต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ เพื่อให้การช่วยเหลือวัยรุ่นตั้งครรภ์ให้ได้รับบริการสังคมที่เหมาะสมและตรงกับความต้องการของแม่วัยรุ่น โดยเริ่มตั้งแต่การให้กำลังใจ การสร้างสัมพันธภาพที่ดี การบริการให้คำปรึกษา แนะนำ เมื่อประสบปัญหาหรือทางเลือก รวมทั้งการบริการทางสังคมด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้ที่พักอาศัย ประสานให้ความช่วยเหลือกรณีวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ต้องการศึกษาการฝึกอาชีพ และจัดหางาน เพื่อให้มีรายได้สามารถเลี้ยงดูบุตรได้ หากแม่วัยรุ่นไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรของตนเอง ได้มีการให้ความช่วยเหลือในเรื่องครอบครัวอุปถัมภ์ และการรับเป็นบุตรบุญธรรมหรือประสานส่งต่อไปยัง สถานสงเคราะห์ สอดคล้องกับ การศึกษาการจัดการเพื่อให้เกิดการแทรกแซงที่เหมาะสมในภาวะวิกฤตสำหรับหญิงตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พบว่า การเข้าถึงผู้ใช้บริการ คือ การปลอบใจ กำลังใจ พูดคุยกับหญิงตั้งครรภ์วัยรุ่น เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่าเขาสามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้ นอกจากนี้ พบว่า การบริการทางสังคมสำหรับครอบครัว พ่อแม่วัยรุ่น จากหน่วยงานของรัฐ และเอกชนในการให้คำแนะนำปรึกษา และการให้ความช่วยเหลือพ่อแม่วัยรุ่นที่ประสบปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับการสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เป็นจุดรองรับการดูแลเด็กเล็กในชุมชน โดยเสนอให้ใช้กลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหลักในการดูแลช่วยเหลือแม่วัยรุ่น และทบทวนระบบการจ่ายเงินในโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด 600 บาทต่อเดือนของรัฐให้การเบิกจ่ายทั่วถึงมากขึ้น และให้จัดสวัสดิการอื่นๆ เพิ่มเติมให้แม่วัยรุ่นที่มีฐานะยากจนด้วย อาทิ นมผง เป็นต้น รวมทั้งให้ทุกหน่วยงาน บูรณาการการทำงานกันมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนที่เป็นบุตรของแม่วัยรุ่น สนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จัดตั้งสถานรับเลี้ยงเด็กแรกเกิดถึงก่อนอนุบาลในเขตพื้นที่ของแต่ละตำบล และกระทรวงสาธารณสุขได้รับการตรวจการตั้งครรภ์ จำนวน 5 ครั้ง และการดูแลแม่วัยรุ่นหลังคลอด และเด็กจะได้รับการตรวจสุขภาพและรับวัคซีนตามกำหนด รวมทั้งกระทรวงศึกษาธิการ

สนับสนุนให้แม่วัยรุ่นได้รับการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา พร้อมทั้งมีมาตรการการดูแลช่วยเหลือและส่งต่อสำหรับนักเรียนที่ตั้งครรภ์ในวัยเรียน ซึ่งกระทรวงแรงงานได้กำหนดวุฒิการศึกษาขั้นต่ำระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และมีอายุมากกว่า 15 ปี หากแม่วัยรุ่นที่มีอายุน้อยกว่า 15 ปี จึงควรได้รับข่าวสารประชาสัมพันธ์จากกรมพัฒนาฝีมือแรงงานและจากกรมจัดหางาน (สุธาทิพย สุทธิ, 2554; ขวัญตา ตุ้มหิรัญ และคณะ, 2553; มนชนก พัฒน์คล้าย และคณะ, 2559; พรรัมมา ขวัญยืน, 2557; กนกวรรณ ธราวรรณ และ จิตติมา ภาณุเตชะ, 2559)

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษาวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Study) ประกอบด้วย ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) โดยการศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เป็นบทความในเว็บไซต์ต่างๆ เพื่อนำมาใช้อ้างอิงประกอบการศึกษาให้สมบูรณ์ และศึกษาภาคสนาม (Field Study) โดยการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือ เพื่อจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการการรับรู้ของบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กับการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไข ปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เลือกตัวอย่างจากบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว 77 แห่ง สังกัดกรมกิจการเด็กและเยาวชน ได้แก่ หัวหน้าบ้านพักเด็กและครอบครัว ผู้ปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และเจ้าหน้าที่สภาเด็กและเยาวชน และมีกลุ่มตัวอย่างในการเข้าร่วมการวิจัย จำนวน 221 คน ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ เพื่อการศึกษาวิจัยทางสังคม (SPSS) สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการวิเคราะห์หาความสัมพันธ์แบบตาราง 2 ทาง (Cosstab) นอกจากนี้การวิจัยในครั้งนี้ยังคำนึงถึงจริยธรรมในการวิจัยตลอดเวลา โดยได้เสนอโครงร่างวิจัยเพื่อขอรับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคนจากคณะอนุกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุดที่ 2 สาขา สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ รหัสโครงร่างการวิจัย 078/2561 และได้รับการพิจารณาอนุมัติด้านจริยธรรมการวิจัยในคน ณ วันที่ 28 กันยายน 2561-28 กันยายน 2562

ผลการศึกษา และการอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การรับรู้และการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นของบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว เป็นการศึกษาถึงการรับรู้ในการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว ซึ่งกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 31-40 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ระดับปริญญาตรี และปฏิบัติงานในตำแหน่งผู้ปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และเจ้าหน้าที่สภาเด็กและเยาวชน ทั้งนี้ส่วนมากมีระยะเวลาการปฏิบัติงานตั้งแต่ 3 เดือน-5 ปี โดยผลการศึกษา ดังนี้

การรับรู้ มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากร

จากการศึกษาการรับรู้มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากร จำแนกออกเป็น 6 ด้าน คือ ความหมายเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น การส่งเสริมสนับสนุนสภาเด็กและเยาวชน การส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานของเอกชน การจัด

ให้มีการฝึกอาชีพ การหาครอบครัวทดแทน การจัดสวัสดิการสังคมในด้านต่างๆ ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ด้านความหมายเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พบว่า การจัดสวัสดิการสังคม หมายถึง การจัดสวัสดิการสังคมตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม มีระดับการรับรู้ สูงที่สุด รองลงมาคือ บุคลากรในบ้านพักเด็กและครอบครัว มีการรับรู้ว่า วัยรุ่น หมายถึง บุคคลอายุสิบปีบริบูรณ์ พบว่า แต่ยังไม่ถึงยี่สิบปีบริบูรณ์

ด้านการส่งเสริมสนับสนุนสภาเด็กและเยาวชน พบว่า การส่งเสริมสภาเด็กและเยาวชนได้ทราบข้อมูลข่าวสารและความรู้เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น มีระดับการรับรู้สูงที่สุด รองลงมา คือ การส่งเสริมสภาเด็กและเยาวชนได้ทราบข้อมูลข่าวสารการเข้าถึงช่องทางบริการและการให้ความช่วยเหลือวัยรุ่นที่ประสบปัญหาการตั้งครรภ์อย่างถูกต้อง

ด้านการส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานของเอกชน พบว่า การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์วัยรุ่น รวมทั้งการช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง มีระดับการรับรู้สูงที่สุด รองลงมา คือ การบริการและสวัสดิการทางสังคมต่างๆ ในการช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์และครอบครัวมีการให้ข้อมูลข่าวสารแก่หน่วยงานรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง

ด้านการจัดให้มีการฝึกอาชีพ พบว่า การประสานงานเพื่อจัดหางานให้ประกอบอาชีพตามความเหมาะสม ระดับการรับรู้สูงที่สุด รองลงมา คือ การจัดให้มีการฝึกอาชีพ หรือจัดหาที่ฝึกอาชีพตามความสนใจและความถนัดของแม่วัยรุ่น

ด้านการหาครอบครัวทดแทน พบว่า การบริการให้คำปรึกษาแก่วัยรุ่นและครอบครัวทางสายด่วนของกระทรวงโดยผู้ให้คำปรึกษาที่มีความเชี่ยวชาญ เพื่อปรึกษาทางเลือก และเครือข่ายในการให้ความช่วยเหลือและส่งต่อ มีการรับรู้สูงที่สุด รองลงมา คือ ในกรณีที่แม่วัยรุ่นไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรได้ แม่วัยรุ่นขอให้หน่วยงานมีการจัดหาครอบครัวทดแทน เพื่อให้เด็กได้รับการเลี้ยงดูที่เหมาะสม

ด้านการจัดสวัสดิการสังคมในด้านต่างๆ พบว่า การจัดหาที่พักที่เหมาะสมและปลอดภัยตามความจำเป็นของวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ มีระดับการรับรู้สูงที่สุด รองลงมาคือ การจัดให้วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสมและต่อเนื่องเพื่อให้ได้รับการศึกษาและมีงานทำที่ดี

การปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

การปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ประกอบด้วยการปฏิบัติ 6 ด้าน คือ ได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนสภาเด็กและเยาวชนสร้างเครือข่ายเด็กและเยาวชนในพื้นที่ การประสานและเฝ้าระวัง การให้ความช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์และครอบครัว การฝึกอาชีพ การจัดหาครอบครัวทดแทน และการจัดสวัสดิการสังคมด้านอื่นๆ ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 จากการศึกษา พบว่า ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นอยู่ในระดับสูง ทั้ง 6 ด้าน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ด้านการส่งเสริมสนับสนุนสภาเด็กและเยาวชนสร้างเครือข่ายเด็กและเยาวชนในพื้นที่ พบว่า หน่วยงานได้ประสานความร่วมมือในการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ในการจัดกิจกรรมให้เครือข่าย เด็กและเยาวชน Dj teen มีระดับการปฏิบัติงานมากที่สุด รองลงมา คือ หน่วยงานได้ส่งเสริมให้เครือข่ายเด็กและเยาวชน Dj teen สื่อสาร รณรงค์

ผ่านช่องทางสื่อออนไลน์ สื่อวิทยุ และสื่อพื้นบ้าน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นและช่องทางในการเข้ารับบริการ รวมทั้งสิทธิที่วัยรุ่นควรได้รับเมื่อประสบปัญหาตั้งครรภ์

ด้านการประสานและเฝ้าระวัง พบว่า หน่วยงานให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ หรือสนับสนุนบุคลากรแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการให้ความรู้เกี่ยวกับป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น มีระดับการปฏิบัติงานมากที่สุด รองลงมาคือ หน่วยงานประสานส่งต่อวัยรุ่นเพื่อรับบริการอนามัยการเจริญพันธุ์จากสถานบริการทางสาธารณสุข

ด้านการให้ความช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์และครอบครัว พบว่า หน่วยงานจัดหาที่พักชั่วคราวแก่วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ กรณีที่ครอบครัวไม่ยอมรับ หรือไม่พร้อมจะเปิดเผย มีระดับการปฏิบัติงานมากที่สุด รองลงมาคือ หน่วยงานประสานงานให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษากับวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์

ด้านการฝึกอาชีพ พบว่า หน่วยงานได้จัดบริการให้คำปรึกษา แนะนำแนวทางการประกอบอาชีพที่เหมาะสม มีระดับการปฏิบัติงานมากที่สุด รองลงมาคือ หน่วยงานได้จัดหาที่ฝึกอาชีพ และช่วยเหลือด้านการประกอบอาชีพเพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงดูบุตร

ด้านการจัดหาครอบครัวทดแทน พบว่า หน่วยงานมีการวางแผนและเตรียมความพร้อมในการช่วยเหลือแม่วัยรุ่น บุตร และครอบครัวทดแทน มีระดับการปฏิบัติงานมากที่สุด รองลงมาคือ หน่วยงานได้มีการเตรียมแม่วัยรุ่นให้พร้อมต่อการแยกจากบุตร กรณีที่ต้องยกบุตรให้กับครอบครัวทดแทน

ด้านการจัดสวัสดิการสังคมด้านอื่นๆ พบว่า หน่วยงานให้คำปรึกษาแนะนำตามกระบวนการสังคมสงเคราะห์เพื่อเตรียมความพร้อมในการคลอดและดูแลบุตร มีระดับการปฏิบัติงานมากที่สุด รองลงมาคือ หน่วยงานวางแผนร่วมกับครอบครัวเด็กหลังจากคลอดประเมินความพร้อม และประเมินความศักยภาพแม่วัยรุ่นในการเลี้ยงดูบุตร

การทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับการปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ใน พบว่า เพศ อายุ การศึกษา ตำแหน่ง และระยะเวลาในการปฏิบัติมีความสัมพันธ์กับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นกับการปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พบว่า ระดับความรู้มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติเกี่ยวกับการปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น

การอภิปรายผลการศึกษา

การรับรู้ มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว ด้านการรับรู้ความหมายการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พบว่า ร้อยละ 87.3 มีการรับรู้และเข้าใจในเรื่องเพศวิถีศึกษา หมายถึง การเรียนรู้ในเรื่องเพศที่ครอบคลุมถึงพัฒนาการช่วงวัยการมีสัมพันธภาพกับผู้อื่น การพัฒนาทักษะส่วนบุคคล พฤติกรรมทางเพศ สุขภาวะทางเพศ และมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ในระดับต่ำที่สุด ซึ่งบุคลากรจำเป็นจะต้องศึกษาและทำความเข้าใจในความหมายของนิยามคำศัพท์ให้ถูกต้อง เพื่อสามารถที่จะปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง ซึ่งการสร้างการรับรู้ในกับบุคลากรจำเป็นจะต้องสร้างสื่อต่างๆ

เพื่อเป็นการสร้างการรับรู้ และการประชาสัมพันธ์ ซึ่งพบว่า การสร้างสื่อต่างๆ ทราบกันดีว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้มี 2 ปัจจัย คือ คุณสมบัติของสิ่งเร้าและคุณสมบัติของผู้รับรู้ ซึ่งสามารถนำปัจจัยเหล่านี้มาช่วยให้ผู้ใช้บริการหรือกลุ่มเป้าหมายทราบถึงวิธีการ/ขั้นตอนของบริการที่ให้รวมทั้งประโยชน์ของบริการที่ได้รับ มีความต้องการทดลองใช้และเกิดพฤติกรรมการเลือกใช้บริการในช่องทางดังกล่าว จุฑามาศ สิทธิขวา (2542) ด้านการส่งเสริมสนับสนุนสภาเด็กและเยาวชน พบว่า ร้อยละ 90.0 ไม่มีการรับรู้การส่งเสริมและสนับสนุนให้สภาเด็กและเยาวชนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ให้คำปรึกษาแนะนำ ป้องกัน แก้ไข และเฝ้าระวังปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น ข้อสังเกตเนื่องจากสภาเด็กและเยาวชนบางพื้นที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาศักยภาพให้เด็กกล้าที่จะเป็นเป็นผู้นำ ซึ่งบุคลากรจะต้องมีการรับรู้และทำความเข้าใจในกระบวนการทำงาน เพื่อที่จะให้คำแนะนำ ปรึกษาให้พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กเป็นผู้นำ และ กล้าคิด การแสดงออก ซึ่งตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 ส่งเสริมให้เด็กแสดงความสามารถและความคิดเห็นหรือแสดงออกอย่างสอดคล้องกับความรู้ ความสามารถที่พัฒนาไปตามวัยของเด็ก และเยาวชน นอกจากนี้ สราญภัทร อนุมัติราชกิจ (2557) เห็นว่า การจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนในระดับพื้นที่ เพื่อเปิดโอกาสให้วัยรุ่นได้เรียนรู้และก้าวเข้าสู่บทบาท การเป็นแกนนำในการให้คำปรึกษากลุ่มเพื่อนที่กำลังจะก้าวเดินในทางที่ไม่ถูกต้องรวมถึงจัดอบรมให้ความรู้กับกลุ่มเยาวชน โดยบูรณาการร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ภายในท้องถิ่นเพื่อร่วมกันเฝ้าระวังป้องกันปัญหาการตั้งครรภ์ ด้านการส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานของเอกชน พบว่า ร้อยละ 98.2 มีการรับรู้การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้ระหว่างหน่วยงาน และองค์กรอื่น สอดคล้องกับ ปาจารีย์ ผลประเสริฐ และคณะ (2554) ได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาท้องก่อนวัยอันควรไว้ คือ “ต้องอาศัยความร่วมแรงร่วมใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ศาสนา โดยผลักดันอย่างมีส่วนร่วมจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง” โดยการร่วมกันแก้ไขปัญหาในเชิงบูรณาการร่วมกัน และมีนโยบายที่ชัดเจน เพื่อนำสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมให้มากขึ้น ด้านการจัดให้มีการฝึกอาชีพ พบว่า ร้อยละ 84.6 มีการรับรู้การฝึกอาชีพสามารถขอรับเงินอุดหนุนจากกองทุน หรือเงินอุดหนุนจากกรมกิจการเด็กและเยาวชน เนื่องการขอรับทุนจากกองทุนต่างๆ ยังมีการประชาสัมพันธ์น้อย และจุดมุ่งหมายมุ่งเน้นไปยังการสงเคราะห์ และคุ้มครองเด็ก หากมองถึงพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 มารตรา 9 มุ่งเน้นที่จะให้แม่วัยรุ่นมีอาชีพ มีรายได้ และสามารถเลี้ยงดูบุตรให้มีพัฒนาการสมวัย ด้านการหาครอบครัวทดแทน พบว่า ร้อยละ 93.2 บุคลากรรู้ว่าการจัดหาครอบครัวทดแทนในกรณีที่แม่วัยรุ่น ไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรได้ แม่วัยรุ่นขอให้หน่วยงานมีการจัดหาครอบครัวทดแทน เพื่อให้เด็กได้รับการเลี้ยงดูที่เหมะสม ข้อสังเกตเนื่องจากบุคลากรในบ้านพักเด็กและครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงบุคลากรบ่อยครั้ง จึงทำให้บุคลากรขาดการรับรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ตามพระราชบัญญัติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม พ.ศ.2522 และฉบับที่แก้ไขปรับปรุง (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2533 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 เพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กที่จะเป็นบุตรบุญธรรมการขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม และการจดทะเบียนรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม โดยคำนึงถึงประโยชน์ของเด็กเป็นสำคัญ และป้องกันการค้าเด็กในรูปแบบของการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม เพื่อคุ้มครองประโยชน์ของบิดามารดาที่แท้จริงของเด็ก ตลอดจนประโยชน์ของผู้ขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม ด้านการจัดสวัสดิการสังคมในด้านต่างๆ พบว่า ร้อยละ 92.8 การจัดให้วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสม และต่อเนื่องเพื่อให้ได้รับการศึกษา และมีงานทำที่ดีสอดคล้องกับ พรรัมมา ขวัญยืน (2557) พบว่า กรณีที่เกิดจากการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์มาตรการให้ความช่วยเหลือระหว่าง

ตั้งครรภ์และการป้องกันการตั้งครรภ์ซ้ำ รวมทั้งมาตรการช่วยเหลือให้กลับไปศึกษาต่อหรือทำงานหลังคลอดและกลไกในการเฝ้าระวังทางสังคมระดับพื้นที่ประสานงานติดต่อเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาคีต่างๆ อย่างเป็นระบบ เพื่อให้การช่วยเหลือวัยรุ่นตั้งครรภ์

การปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559

จากการศึกษาการปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากรด้านการส่งเสริมสนับสนุนสภาเด็กและเยาวชนสร้างเครือข่ายเด็กและเยาชนในพื้นที่ พบว่า ร้อยละ 93.2 หน่วยงานได้จัดอบรมสร้างเครือข่ายเด็กและเยาวชน (DJ TEEN) เป็นแกนนำในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 4 ในการส่งเสริมให้สภาเด็กและเยาวชนสร้างเครือข่ายเด็กและเยาชนในพื้นที่เป็นแกนนำป้องกันและแก้ไข ปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560 มาตรา 9 หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องให้ความความร่วมมือ ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของสภาเด็ก นอกจากนี้ รักเกล้า มีศิล และ ฟ้ารุ่ง มีอุดร (2558) เห็นว่า การจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนในระดับพื้นที่เพื่อเปิดโอกาสให้วัยรุ่นได้เรียนรู้และก้าวเข้าสู่บทบาทการเป็นแกนนำ ในการให้คำปรึกษากลุ่มเพื่อนที่กำลังจะก้าวเดินในทางที่ไม่ถูกต้องรวมถึงจัดอบรมให้ความรู้กับกลุ่มเยาวชน โดยบูรณาการร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ภายในท้องถิ่น เพื่อร่วมกันเฝ้าระวังป้องกันปัญหาการตั้งครรภ์ ด้านการประสานและเฝ้าระวัง พบว่า ร้อยละ 91.9 หน่วยงานได้ส่งเสริมบทบาทครอบครัว ชุมชน เป็นผู้ให้ความรู้เรื่องเพศวิถีศึกษาแก่บุตรหลาน สอดคล้องยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น 2560-2569 ยุทธ์ศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมบทบาทครอบครัว ชุมชน และสถานประกอบกิจการในการเลี้ยงดูสร้างสัมพันธภาพ และการสื่อสารด้านสุขภาวะทางเพศของวัยรุ่น

นอกจากนี้ มนชนก พัฒน์คล้าย และคณะ (2559) กล่าวไว้ว่า การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ของวัยรุ่นควรบูรณาการด้วยการประสานงานและร่วมแรงร่วมใจกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ได้แก่ ครอบครัว ศาสนา ชุมชนท้องถิ่น สถานศึกษา และควรพัฒนาข้อมูลการป้องกัน การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร เพื่อสะท้อนปัญหาสังคมในปัจจุบันให้เด่นชัดและสร้างความตระหนักถึงปัญหาของการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร โดยเน้นกระบวนการสื่อสารอย่างทันสมัยเหมาะสมกับวัยรุ่น และสอดคล้องต่อการวางแผนและบริหารจัดการแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างเป็นระบบ ด้านการให้ความช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์และครอบครัว พบว่า ร้อยละ 89.6 หน่วยงานได้จัดหาทุนการศึกษาสำหรับวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ที่ประสงค์จะศึกษาต่อ ข้อสังเกต เนื่องจากบุคลากรบางส่วนยังไม่ทราบว่ามีหน่วยงานไหนบ้างที่ให้การสนับสนุนทุนการศึกษาสำหรับแม่วัยรุ่น ซึ่งพบว่าความต้องการความช่วยเหลือของวัยรุ่น โดยส่วนใหญ่ต้องการเงินทุนในการประกอบอาชีพ นมเลี้ยงบุตร ทุนการศึกษาบุตร การส่งเสริมอาชีพ การฝึกอาชีพ และหาแหล่งเงินกู้ที่ปลอดดอกเบี้ยต่ำหรือเสียดอกเบี้ยน้อยที่สุด ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงเด็ก และต้องการให้เจ้าหน้าที่ลงเยี่ยมบ้าน เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับหน่วยงานที่จะให้ความช่วยเหลือ ซึ่งรูปแบบการให้บริการ พ่อแม่วัยรุ่น คือ การให้เข้าถึงบ้าน การให้บริการที่เข้าถึงได้ง่าย รวดเร็ว และมีความเป็นมิตรการให้บริการเสมอภาคไม่เลือกปฏิบัติ การให้บริการที่มีคุณภาพมาตรฐานให้สอดคล้องกับการศึกษาของ สมคิด สมศรี และคณะ (2554) จิตตินันท เดชะคุปต และคณะ (2550) ด้านการฝึกอาชีพ พบว่า ร้อยละ 85.1 หน่วยงานได้ประสานกรมจัดหางาน หรือสถานประกอบการ เพื่อจัดหางานให้

วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ได้ประกอบอาชีพ ตามความเหมาะสม เนื่องจากแม่วัยรุ่นไม่สามารถที่จะเข้าไปทำงานในสถานประกอบการได้เพราะต้องเลี้ยงดูบุตร และมีอายุต่ำกว่า 18 ปี สอดคล้องกับ กนกวรรณ ธราวรรณ และ จิตติมา ภาณุเตชะ (2559) พบว่า แม่วัยรุ่นต้องมีวุฒิการศึกษาขั้นต่ำระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และมีอายุมากกว่า 15 ปี หากแม่วัยรุ่นที่มีอายุน้อยกว่า 15 ปี จึงควรได้รับข่าวสารประชาสัมพันธ์จากกรมพัฒนาฝีมือแรงงาน และจากกรมจัดหางาน กระทรวงแรงงาน

นอกจากนี้กรกาญจน์ ปานสุวรรณ (2558) กล่าวว่า แม่วัยรุ่นมีความต้องการผู้ช่วยดูแลเลี้ยงดูบุตร อาชีพเพื่อหารายได้ ต้องการความช่วยเหลือในด้านการบริการจัดหางาน และค่าใช้จ่ายเงินสงเคราะห์ และความไม่รับผิดชอบของพ่อของบุตรต้องการคำปรึกษาเรื่อง การแจ้งชื่อพ่อเด็ก การทำหลักฐานสูติบัตร และต้องการให้ทุกคนให้อภัย ด้านการจัดหาครอบครัวทดแทน พบว่า ร้อยละ 93.2 หน่วยงานมีการเยี่ยมบุตรของแม่วัยรุ่นที่อยู่ในครอบครัวทดแทนทุกเดือน อยู่ในระดับต่ำ อาจเนื่องจากบุคลกรมีไม่เพียงพอ รวมทั้งมีภาระงานเป็นจำนวนมาก จึงไม่สามารถเยี่ยมบ้านครอบครัวทดแทน และติดตามการพัฒนาการของเด็กที่เกิดจากแม่วัยรุ่นได้ ทุกเดือน และบางพื้นที่มีการบูรณาการร่วมกับ อปท. อสม. อพม. ในการลงเยี่ยมบ้านเพื่อติดตามพัฒนาการของเด็ก ซึ่งพบว่า กระทรวงสาธารณสุขมีการตรวจการตั้งครรภ์ จำนวน 5 ครั้ง และการดูแลแม่วัยรุ่นหลังคลอด โดยการเยี่ยมบ้านครั้งสุดท้ายเมื่อเด็กมีอายุ 1 เดือน หลังจากนั้นแม่วัยรุ่นและเด็กจะได้รับการตรวจสุขภาพและรับวัคซีน ตามกำหนด ด้านการจัดสวัสดิการสังคมด้านอื่นๆ พบว่า ร้อยละ 70.1 หน่วยงานมีการติดตามผลการให้ความช่วยเหลือแม่วัยรุ่น และบุตรว่าสามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตได้อย่างปกติ ซึ่งจากข้อสังเกตบุคลากรไม่สามารถที่จะลงเยี่ยมบ้านและติดตามผลการให้ความช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง เนื่องจากบุคลากรไม่เพียงพอต่อการปฏิบัติงานแต่ได้รับความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่ในการติดตามการให้ความช่วยเหลือ และดูพัฒนาการของบุตรที่เกิดจากแม่วัยรุ่น ซึ่งสอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์การคุ้มครองเด็กแห่งชาติ พ.ศ.2560 – 2564 ยุทธศาสตร์ที่ 4 การยกระดับมาตรฐานและขีดความสามารถการจัดบริการที่สอดคล้องต่อสภาพปัญหาและความต้องการอย่างต่อเนื่องเป็นระบบและครบวงจร มีการส่งเสริมให้มีกลไกในการคุ้มครองเด็กและจัดสวัสดิการสังคมสำหรับเด็ก และครอบครัว โดยบูรณาการทำงานด้านการคุ้มครองเด็กของหน่วยงานต่างๆ ให้ครอบคลุมเด็กทุกกลุ่ม และเชื่อมโยงในทุกระดับ

การหาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ของบุคลากรกับการปฏิบัติงานการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559

การศึกษาการรับรู้ กับการปฏิบัติงานการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 โดยภาพรวม พบว่า บุคลากรมีการรับรู้เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นอยู่ในระดับสูง ก็จะเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ที่ถูกต้องและส่งผลให้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และตรงกับความต้องการของผู้ใช้บริการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดว่าการรับรู้ ให้ความหมายว่า ความรู้เป็นความสามารถของสมองในอันที่จะทรงไว้หรือรักษาไว้ซึ่งเรื่องราวต่างๆ ที่บุคคลได้รับรู้ไว้ในสมอง การระลึกถึงเรื่องราวต่างๆ ที่เคยมีประสบการณ์แล้วรวมถึงการจำเนื้อเรื่องต่างๆ ทั้งที่ปรากฏอยู่ในแต่ละเนื้อหาวิชานั้นด้วย เช่น ระลึกหรือจำได้ถึงวัตถุประสงค์แบบแผนและเค้าโครงของเรื่อง ดังนั้นการรับรู้ หมายถึง ความรู้ ความจำ ที่เกิดจาก

การได้รับฟัง ได้ยิน การอ่าน การได้เห็น หรือเกิดจากประสบการณ์ที่เคยผ่านมาซึ่งสามารถแบ่งได้หลายระดับตั้งแต่ระดับการรับรู้ต่ำที่สุด ถึงระดับการรับรู้สูงที่สุด (บุญชม ศรีสะอาด (2538,20); บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์ (2535, น.7-8); พรรัมมา ขวัญยืน (2557)) กล่าวว่า บ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดเชียงใหม่ ได้ให้ความรู้และสร้างความตระหนักเพื่อป้องกันการส่งเสริมบทบาทครอบครัว และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และการเสริมสร้างบทบาทและองค์ความรู้แก่ผู้นำทางความคิดของเด็กและเยาวชน กรณีที่เกิดจากการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ มาตรการให้ความช่วยเหลือระหว่างตั้งครรภ์และการป้องกันการตั้งครรภ์ซ้ำและมาตรการช่วยเหลือให้กลับไปศึกษาต่อหรือทำงานหลังคลอด และกลไกในการเฝ้าระวังทางสังคมระดับพื้นที่ ประสานงานติดต่อเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาคีต่างๆ อย่างเป็นระบบ เพื่อให้การช่วยเหลือวัยรุ่นตั้งครรภ์

ดังนั้น การจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น เจ้าหน้าที่บ้านพักเด็กและครอบครัว ต้องมีความรู้ความเข้าใจในการป้องกัน แก้ไข และเฝ้าระวังปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น รวมทั้งจัดสวัสดิการสังคมให้แก่วัยรุ่นที่ประสบปัญหา ซึ่งจะต้องบูรณาการทำงานร่วมกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สถานศึกษา และหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และควรพัฒนาข้อมูลในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น เพื่อสะท้อนปัญหาสังคมในปัจจุบันให้เด่นชัด เพื่อให้ตระหนักถึงปัญหา โดยเน้นกระบวนการสื่อสารอย่างทันสมัยเหมาะสมกับวัยรุ่น สอดคล้องต่อการวางแผนและการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ หากเกิดการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นจะต้องมีการบริการด้านอนามัยการเจริญพันธุ์ในด้านการส่งเสริม ป้องกัน รักษา และฟื้นฟูทั้งด้านร่างกายและจิตใจ รวมทั้งการบริการทางสังคม เช่น การให้คำปรึกษาแนะนำการบริการ ที่พักอาศัย การศึกษาต่อ การฝึกอาชีพ การจัดกิจกรรม และการหาครอบครัวทดแทนในกรณีที่ไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรได้ เพื่อให้วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเอง สามารถกลับไปดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุขเลี้ยงดูบุตรให้มีพัฒนาการสมวัยและเติบโตอย่างมีคุณภาพ

สรุปผลการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะ

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 31-40 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ระดับปริญญาตรี และปฏิบัติงานในตำแหน่งผู้ปฏิบัติงานด้านการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น และเจ้าหน้าที่สภาเด็กและเยาวชน ทั้งนี้ส่วนมากมีระยะเวลาการทำงานปฏิบัติงานตั้งแต่ 3 เดือน-5 ปี กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น มาตรา 9 ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559 ของบุคลากรบ้านพักเด็กและครอบครัว โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 94.6 มีการรับรู้เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวันรุ่นอยู่ในระดับสูง และเมื่อมีการแบ่งการรับรู้ออกเป็น 6 ด้าน พบว่า ด้านการส่งเสริมสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานของเอกชนมีการรับรู้สูงที่สุด คือ การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์วัยรุ่น รวมทั้งการช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และด้านการจัดให้มีการฝึกอาชีพ มีการรับรู้ต่ำที่สุด คือ การฝึกอาชีพสามารถขอเงินสนับสนุนจากกองทุนหรือเงินอุดหนุนจากกรมกิจการเด็กและเยาวชน ในส่วนของการปฏิบัติงานการจัดสวัสดิการสังคมเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 96.4 มีการปฏิบัติเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์และครอบครัวในระดับมาก และเมื่อมีการแบ่งการปฏิบัติงานออกเป็น 6 ด้าน พบว่า ด้านการให้ความช่วยเหลือวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์และครอบครัว มีการปฏิบัติงานมากที่สุด คือ หน่วยงานจัดหาที่พักชั่วคราวแก่วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ กรณีที่ครอบครัว ไม่ยอมรับ หรือไม่พร้อมจะเปิดเผย และหน่วยงาน

ประสานงานให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษากับวัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ ด้านการจัดหาครอบครัวทดแทน มีการปฏิบัติงานน้อยที่สุด คือ หน่วยงานมีการเยี่ยมบุตรของแม่วัยรุ่นที่อยู่ในครอบครัวทดแทนทุกเดือน

ข้อเสนอแนะจากการศึกษามีดังนี้

ระดับนโยบาย

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย ผลักดันให้เกิดนโยบายการทำงานด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาตั้งครรภ์ในวัยรุ่น รวมทั้งการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่นและครอบครัว โดยแบบบูรณาการร่วมกับภาคีที่เกี่ยวข้อง

2. ควรกำหนดนโยบายเกี่ยวกับหลักสูตรสำหรับการพัฒนาบุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่ในการดูแลช่วยเหลือ และจัดสวัสดิการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่น และครอบครัว และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงต่อเนื่อง และเป็นระบบ

3. ควรมีการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลสถานการณ์ด้านเด็กและเยาวชน การบริการและสิทธิ รวมทั้งสวัสดิการทางสังคมที่เหมาะสมอย่างต่อเนื่อง

ระดับปฏิบัติ

1. จัดอบรมให้ความรู้แก่บุคลากรด้านการจัดหาครอบครัวทดแทน และการฝึกอาชีพ รวมแหล่งเงินทุนประกอบอาชีพ เพื่อให้ความรู้แก่แม่วัยรุ่นและครอบครัวได้อย่างถูกต้อง

2. สร้างและพัฒนาองค์ความรู้ให้กับบุคลากรอย่างต่อเนื่อง เช่น จัดทำคู่มือ แนวทาง และวิดีโอ ประกอบการปฏิบัติงาน เป็นต้น

3. ควรมีการนิเทศงานบุคลกรผู้ปฏิบัติงาน รวมทั้งมีการติดตามการให้ความช่วยเหลือแม่วัยรุ่น และครอบครัวอย่างต่อเนื่องและมีการติดตามทุกๆ 3 เดือน

การศึกษาครั้งต่อไป

1. การศึกษางานวิจัยเชิงคุณภาพในการติดตามพัฒนาการของเด็กที่เกิดจากแม่วัยรุ่น

2. การศึกษาการเข้าถึงบริการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับแม่วัยรุ่นและครอบครัว โดยการสัมภาษณ์ผู้บริหารแม่วัยรุ่นและครอบครัว

รายการอ้างอิง

กนกวรรณ ธราวรรณ. (2559). *การประชุมวิชาการด้านนโยบายการพัฒนาสวัสดิการแม่วัยรุ่นในสังคมไทย*. เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2559. มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.

กรมกิจการเด็กและเยาวชน. (2560). *การศึกษาสถานการณ์การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นที่อยู่นอกสถานศึกษาเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น.* กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมกิจการเด็กและเยาวชน.

กลุ่มกฎหมาย. (2559). *พระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559*. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมกิจการเด็กและเยาวชน.

กองยุทธศาสตร์และแผนงาน. (2559). *ยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นระดับชาติ พ.ศ.2560-2569 พระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559.*

ขวัญตา ตุ้มหิรัญ และคณะ. (2553). *สภาพการดำเนินชีวิตครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่น และบริการทางสังคมสำหรับครอบครัว.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, คณะมนุษยนิเวศศาสตร์.

จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และคณะ. (2550). *การวิเคราะห์สถานการณ์และการศึกษานโยบาย/มาตรการในการให้ความช่วยเหลือครอบครัวที่มีลักษณะพิเศษ ระยะที่ 2*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สาขามนุษยนิเวศศาสตร์.

เติมศักดิ์ คทวณิช. (2550). *จิตวิทยาทั่วไป.* กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.

บุญฤทธิ์ สุขรัตน์ และคณะ. (2560). *สถิติการคลอดของแม่วัยรุ่นประเทศไทยปี พ.ศ.2558.* กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

ปาจรีย์ ผลประเสริฐ และคณะ. (2554). *แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนการสมรสและการตั้งครรภ์ของวัยรุ่นในจังหวัดกำแพงเพชร.* วิจัยทุนสนับสนุนจากสานักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการจังหวัดลพบุรี. มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.

พรรัมมา ขวัญยืน. (2557). *การบริหารการช่วยเหลือวัยรุ่นตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ในจังหวัดเชียงใหม่ การประชุมวิชาการการพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ 4 ประจำปี 2557.* ระหว่าวันที่11-13 มิถุนายน 2557, วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

มนชนก พัฒน์คล้าย และคณะ. (2559). ประสบการณ์การตั้งครรภ์ และการเลี้ยงดูบุตรของวัยรุ่นในเขตพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารการพัฒนาสุขภาพชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น 4*(1),21

ระพีพรรณ คำหอม. (2557). *สวัสดิการสังคมกับสังคมไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รักเกล้า มีศิล, และ รุ่งฟ้า อุดร. (2558). *การตั้งครรภ์ไม่พร้อมในวัยรุ่น "สาเหตุ และแนวทางแก้ไข" กรณีศึกษาวัยรุ่นในเขตชนบทแห่งหนึ่งจังหวัดขอนแก่น การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 "งานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น".* สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะศิลปะศาตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.

สมคิด สมศรี และคณะ. (2554). *การตั้งครรภ์และพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของวัยรุ่นที่มีเพศสัมพันธ์ ก่อนวัยอันควรและความต้องการความช่วยเหลือในเขตพื้นที่ จังหวัดพิจิตร นครสวรรค์ อุทัยธานี ลพบุรี อ่างทอง สิงห์บุรี และชัยนาท.* กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ.

สราญภัทร อนุมัติราชกิจ. (2557). *การเตรียมความพร้อมของประชากรสู่สากล: กรณีศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมของสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดสมุทรสาคร ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ไม่พร้อมในวัยรุ่นในพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร.* กระทรวงการต่างประเทศ, สถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ.

สิทธิโชค วรานุสันติกูล. (2551). *จิตวิทยาสังคม.* กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์.

สุธาทิพย สุทธิ. (2554). *บริการสังคมสำหรับมารดาวัยรุ่นในทัศนะของนักสังคมสงเคราะห์ทางการแพทย์กรุงเทพมหานคร.* (สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

เสรี วงษ์มณฑา. (2547). *ครบเครื่องเรื่องการสื่อสารการตลาด.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสาร.

สำนักงานอนามัยการเจริญพันธุ์. (2560). *ยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2560-2569 ตามพระราชบัญญัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น พ.ศ.2559* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เทพเพ็ญวานิสย์.

การประเมินผลโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวโดยใช้ตัวแบบ CIPPI MODEL

The Evaluation of Love and Warmth from Family Program with CIPPI Model

ธารทิพย์ อนันชัย*

Tantip Ananchai*

บทคัดย่อ

"การประเมินผลโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวโดยใช้ตัวแบบ CIPPI MODEL" เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว ของสถานคุ้มครองและพัฒนาคนพิการบ้านเฟื่องฟ้า โดยมีการประเมินผลโครงการใน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม จากเจ้าหน้าที่ของสถานคุ้มครองฯ จำนวน 14 คน และผู้ดูแลคนพิการที่เข้าร่วมโครงการฯ จำนวน 20 คน ผลการศึกษาในการประเมินด้านบริบท พบว่า โครงการนี้เป็นโครงการที่มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาและความต้องการของเจ้าหน้าที่และผู้ดูแลเด็กพิการ ในด้านการส่งเสริมให้ครอบครัวสามารถดูแลเด็กพิการด้วยตนเอง ด้านปัจจัยป้อนเข้า พบว่า ทรัพยากรที่ใช้ในสนับสนุนให้แก่ครอบครัว ยังมีจำนวนไม่เพียงพอกับความต้องการของครอบครัว แต่ครอบครัวยังมีความพึงพอใจที่ได้รับความช่วยเหลือ ด้านกระบวนการ พบว่า เจ้าหน้าที่มีกระบวนการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ให้แก่ครอบครัว ซึ่งทั้งเจ้าหน้าที่และผู้ดูแลเด็กพิการต่างมีความพึงพอใจในกระบวนการทำงาน ด้านผลผลิต พบว่า ครอบครัวสามารถดูแลเด็กพิการได้ด้วยตนเอง ทำให้ครอบครัวเกิดความเข้มแข็ง ทำให้เด็กพิการได้รับความรักความอบอุ่นจากครอบครัว ส่งผลต่อพัฒนาการที่ดีขึ้นของเด็ก และสามารถลดจำนวนเด็กพิการในสถานคุ้มครองฯ เนื่องจากเด็กพิการได้อยู่กับครอบครัวมากขึ้น ด้านผลกระทบ พบว่า ผลกระทบในทางบวก ทำให้องค์กรมีภาพลักษณ์ที่ดีในการจัดสวัสดิการแก่เด็กพิการ อีกทั้งจำนวนเด็กพิการในสถานคุ้มครองฯที่ลดลง ส่งผลต่อคุณภาพการดูแลเด็กพิการในสถานคุ้มครองฯที่มีคุณภาพ และทำให้เด็กพิการในสถานคุ้มครองเสียชีวิตลดลง ส่วนผลกระทบทางลบนั้น ทำให้สถานคุ้มครองได้รับงบประมาณลดลง และบางครอบครัวมีการพึ่งพิงสถานคุ้มครองฯ ในระยะยาว ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งนี้ ควรมีการปรับปรุงและพัฒนาโครงการ เช่น การเพิ่มบทบาทของทีมสหวิชาชีพ การวางแผนช่วยเหลือครอบครัวโดยใช้รูปแบบแผนการดูแล เป็นต้น นอกจากนี้ ควรมีการผลักดันโครงการฯให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบ เพื่อให้เกิดรูปแบบการจัดสวัสดิการแก่เด็กพิการและครอบครัวในอนาคต ซึ่งผลจากการศึกษาในครั้งนี้ จะสามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาโครงการต่อไป

คำสำคัญ: การประเมินผลโครงการ, CIPPI Model, โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Social Work, Faculty of Social Work, Thammasat University

ABSTRACT

The study is a qualitative research aiming to evaluate Love and Warmth from Family with CIPPI Model. Context, input, process, products and effects were evaluated with in-depth interview and group conversation of 14 officers from Fueng Fah Home for Persons with Disabilities Protection and Development and 20 caretakers of disabled children joining the program. The evaluation of context found that this program was in accordance with problems and needs of the officers and the caretakers to support families to look after the disabled children by themselves. The input was evaluated that the facilities were insufficient, but they were still satisfied with the assistance. The process was evaluated that the officers had good working process for activity creation, and both the officers and the caretakers were satisfied with the process. The products were evaluated that the families could take care of those disabled children by themselves. This could strengthen families, brought love and warmth to those children and lessen the number of disabilities in the care centers because the children could live with their family .The effects were also evaluated in both positive and negative ways. The positive effects were that the image of the child center was perceived better, the number of disabilities in the care center decreased, the quality of the care center increase and the possibility of disabilities to die in the care center decreased .The negative effects were that the budget was decreased and some families relied on the care center longer. The suggestions were that the program should be improved and developed . For example, roles of interdisciplinary should be increased, and care plan to help family should be proposed. Moreover, the program should be informed to relevant organization to enhance welfare for disabilities and their families in the future .The results from this study can be used to improve and develop the program.

Keywords: Program evaluation, CIPPI Model, Love and warmth from family program

บทนำ

คนพิการเป็นบุคคลที่มีข้อจำกัดในการปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคม เนื่องจากมีความบกพร่องทางการเห็น การเคลื่อนไหว การสื่อสาร จิตใจ อารมณ์พฤติกรรม สติปัญญา การเรียนรู้ หรือความบกพร่องอื่นใด ประกอบกับมีอุปสรรคในด้านต่างๆ และมีความจำเป็นพิเศษที่จะต้องได้รับความช่วยเหลือด้านใดด้านหนึ่ง เพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมในชีวิตประจำวัน หรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางสังคมได้อย่างบุคคลทั่วไป (พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550) โดยหน่วยงานหลักในการทำงานด้านคนพิการ คือ กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ มีวิสัยทัศน์ “เป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อนและส่งเสริมให้คนพิการเข้าถึงสิทธิ สวัสดิการ อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม สู่ระดับสากล” ซึ่งสถานคุ้มครองและพัฒนาคนพิการบ้านเฟื่องฟ้า เป็นองค์กรหนึ่งของกรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ที่มีภารกิจในการดูแลเด็กพิการอายุตั้งแต่แรกเกิดถึง 7 ปี ที่ประสบปัญหาทางสังคม ให้เด็กพิการได้รับการเลี้ยงดู ฟื้นฟู และพัฒนา ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี แต่ทั้งนี้สถานคุ้มครองและพัฒนาคนพิการบ้านเฟื่องฟ้า มีจำนวนเด็กพิการในความอุปการะเพิ่มมากขึ้น ส่งผลต่อคุณภาพการเลี้ยงดูเด็กพิการในสถานคุ้มครองฯ จึงส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายและความเจ็บป่วยของเด็กพิการในสถานคุ้มครองฯ จึงได้เริ่มต้นโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ.2557-ปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นกลไกใน

การดำเนินงาน เพื่อลดจำนวนการนำส่งเด็กเข้าสถานคุ้มครองฯ และส่งเสริมให้ครอบครัวสามารถดูแลเด็กพิการได้ด้วยตนเอง จากการดำเนินโครงการตลอดระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา โครงการประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ แต่ยังมีสภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินโครงการทั้งจากเจ้าหน้าที่และครอบครัวสมาชิก อันทำให้เกิดอุปสรรคในการดำเนินโครงการ

ผู้ศึกษาในฐานะนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพที่ปฏิบัติงานอยู่ในสถานคุ้มครองฯ และเป็นผู้ที่รับผิดชอบหลักในการจัดทำโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว จึงเห็นความสำคัญของการปรับปรุงและพัฒนาโครงการต่อไปในอนาคต เพื่อให้สถานคุ้มครองฯ สามารถจัดสวัสดิการให้แก่ครอบครัวได้อย่างเหมาะสม โดยผู้ศึกษาต้องการประเมินโครงการดังกล่าวเพื่อเป็นทิศทางในการทำงาน โดยใช้รูปแบบการประเมินผลโครงการ CIPPI Model ของ Stufflebeam เพื่อให้ทราบถึงผลของการดำเนินโครงการในด้านบริบท (Context) ปัจจัยเบื้องต้น (Input) กระบวนการ (Process) ผลผลิต (Product) และผลกระทบ (Impact) เพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการจัดสวัสดิการสำหรับเด็กพิการและครอบครัวต่อไป

ผู้ศึกษานำแนวคิดการดูแลคนพิการ แนวคิดครอบครัวเป็นฐาน แนวคิดการสนับสนุนทางสังคม และแนวคิดการประเมินผลโครงการ มาเป็นแนวคิดหลักที่มีความเชื่อมโยงและสนับสนุนกัน อีกทั้งยังมีการศึกษาเกี่ยวกับนโยบายด้านการดูแลคนพิการ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานคุ้มครองฯและโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นข้อมูลสำหรับการศึกษาในครั้งนี้

การดูแลมีความสำคัญต่อเด็กพิการ เนื่องจากเด็กพิการมีข้อจำกัดในการดำรงชีวิตที่มีความแตกต่างกันตามสภาพความพิการและมีพัฒนาการช้า อันเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิต เด็กพิการจึงจำเป็นที่จะต้องมีผู้ดูแลคอยช่วยเหลือและส่งเสริมศักยภาพ โดยผู้ดูแลเด็กพิการเป็นสมาชิกในครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กัน ญาติพี่น้อง หรือบุคคลอื่นใดที่เป็นผู้ดูแลคนพิการอย่างใกล้ชิด มีหน้าที่ในการดูแลเด็กพิการให้มีพัฒนาการที่ดีตามศักยภาพของเด็กพิการ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ ซึ่งครอบครัวหรือผู้ดูแลเด็กพิการนั้น เป็นหัวใจสำคัญในการดูแลเด็กพิการ มีพื้นฐานจากความรักความสัมพันธ์ที่ดี อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กพิการเติบโตสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้ แนวคิดการดูแลคนพิการถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุดต่อการพัฒนาคนพิการในทุกด้าน เพราะคนพิการมีข้อจำกัดในการดูแลตนเอง การได้รับการดูแลที่เหมาะสมตามแต่ละประเภทของความพิการจึงถือเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยเสริมให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี

แนวคิดครอบครัวเป็นฐาน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการให้การดูแลเด็กพิการในครอบครัว เพราะครอบครัวเป็นต้นทุนที่สำคัญที่สุดในการทำหน้าที่เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว แนวคิดครอบครัวเป็นฐานจึงเป็นการให้ความสำคัญกับครอบครัวเป็นหลัก โดยใช้ครอบครัวเป็นฐานการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ที่เชื่อว่าครอบครัวแต่ละครอบครัวมีความสามารถ ความเข้มแข็ง และศักยภาพที่ดูแลสมาชิกในครอบครัวได้ (ระพีพรรณ คำหอม, 2544, น. 83, อ้างถึงใน พราวรวี ดีกล้า, 2552, น.22) แต่ในทางตรงกันข้าม หากครอบครัวประสบปัญหาไม่สามารถดูแลเด็กพิการได้ ครอบครัวก็ต้องเผชิญกับทางเลือกในการส่งเด็กเข้าสถานสงเคราะห์หรือสถานคุ้มครอง

การสนับสนุนทางสังคม เป็นแนวคิดสำคัญในการดำเนินโครงการ เนื่องจากครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวนั้น เป็นครอบครัวที่ประสบปัญหาทางสังคม มีฐานะยากจน แต่มีความต้องการที่จะดูแลเด็กพิการด้วยตนเอง สถานคุ้มครองฯจึงมีบทบาทในการเป็นผู้ให้การสนับสนุนทางสังคมแก่เด็กพิการและครอบครัว โดยให้การสนับสนุนทรัพยากรต่างๆ แก่ครอบครัว แต่เป็นการช่วยเหลือเพียงบางส่วนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของครอบครัว ซึ่งครอบครัวต้องเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการดูแลเด็กพิการ โดยสถานคุ้มครองฯจะทำหน้าที่สนับสนุนทรัพยากร

ต่างๆ ตามความเหมาะสม โดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสนับสนุนให้บุคคลเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของตนเอง ซึ่งจากการดำเนินโครงการที่ผ่านมา เกิดผลต่อโครงการทั้งในด้านที่ดีและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน

ผู้ศึกษาได้เลือกรูปแบบการประเมินแบบ CIPPI Model ของ Stufflebeam มาใช้เนื่องจากองค์ประกอบทั้ง 5 ด้าน ทั้งด้านบริบท ด้านปัจจัยป้อนเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ ที่ครอบคลุมรายละเอียดในการประเมินตั้งแต่เริ่มโครงการจนสิ้นสุดโครงการ ช่วยให้สามารถพิจารณาถึงผลการดำเนินโครงการที่ผ่านมา ซึ่งจะสามารถนำมาพัฒนาโครงการต่อไปในอนาคตได้

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษาวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การประเมินผลโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว โดยใช้ตัวแบบ CIPPI Model” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับการทำงานสังคมสงเคราะห์ที่นักสังคมสงเคราะห์จะเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ในการจัดทำโครงการด้านสวัสดิการสังคมให้แก่ผู้ใช้บริการ ซึ่งในการดำเนินโครงการมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการประเมินผลโครงการ เพื่อวัดผลการดำเนินงาน ทำให้ทราบถึงผลการดำเนินงานที่บรรลุตามวัตถุประสงค์ หรือข้อบกพร่องที่ต้องปรับปรุงแก้ไข และสามารถนำผลที่ได้ไปใช้ในการวางแผนงานหรือพัฒนาโครงการให้ประสบผลสำเร็จได้ โดยใช้การประเมินผลโครงการ CIPPI Model ของ Stufflebeam โดยผู้ศึกษาได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) เป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา ทั้งนี้ผู้ศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงและเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ นำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาตอบวัตถุประสงค์ในการศึกษา สามารถนำมาใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาโครงการในอนาคตต่อไป

ผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาครั้งนี้มี 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ เจ้าหน้าที่ของสถานคุ้มครองฯ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว ได้แก่ เจ้าหน้าที่ในฝ่ายสวัสดิการสงเคราะห์ และทีมสหวิชาชีพ โดยเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในสถานคุ้มครองฯ เป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 1 ปี และกลุ่มที่สอง คือ ผู้ดูแลเด็กพิการหลักในครอบครัว ซึ่งหมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ดูแลเด็กพิการเป็นหลักในครอบครัว เข้าร่วมโครงการเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 1 ปี อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพและปริมณฑล ผู้ศึกษาคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายโดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ลักษณะของกลุ่มที่เลือกเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีการประชาสัมพันธ์เพื่อเข้าร่วมวิจัย โดยผู้ให้ข้อมูลมีความยินยอมและเต็มใจให้ข้อมูลด้วยตนเอง มีผู้เข้าร่วมวิจัยจำนวนทั้งสิ้น 34 คน เจ้าหน้าที่ จำนวน 14 คน และผู้ดูแลเด็กพิการ จำนวน 20 คน

ผู้ศึกษาใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยการตั้งประเด็นคำถามกว้างๆ เป็นข้อคำถามที่มีความยืดหยุ่น มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยได้แสดงความคิดเห็นของตนเอง และถ่ายทอดประสบการณ์ของตนผ่านการบอกเล่าเรื่องราว โดยไม่มีคำถามชี้นำ เพื่อใช้เป็นแนวทางทั้งการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่ม ซึ่งประเด็นคำถามมีความสอดคล้องกับรูปแบบการประเมินผลโครงการ CIPPI MODEL โดยแบ่งประเด็นคำถามหลักใน 5 ด้าน ได้แก่ การประเมินด้านบริบท (Context) การประเมินด้านปัจจัยป้อนเข้า (Input) การประเมินด้านกระบวนการ (Process) การประเมินด้านผลผลิต (Product) และการประเมินด้านผลกระทบ (Impact) โดยจะแบ่งชุดคำถาม 2 ชุด คือ คำถามสำหรับเจ้าหน้าที่บ้านเฟื่องฟ้า และคำถามสำหรับผู้ดูแลเด็กพิการ ซึ่งในแต่ละกลุ่มจะมีข้อคำถามที่แตกต่างกัน โดยคำถามของแต่ละกลุ่มจะใช้ทั้งในการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม

หลังจากที่ผู้ศึกษาได้กำหนดผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยและได้ติดต่อนัดหมายเพื่อเก็บข้อมูลแล้ว ผู้ศึกษาจึงเริ่มการเก็บข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย โดยผู้ศึกษาจะนัดหมายผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม โดยจะมีการชี้แจงถึงข้อมูลในการเข้าร่วมวิจัย การขออนุญาตบันทึกเสียงสนทนา รวมทั้งมีการลงนามในเอกสารยินยอมในการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม หากผู้เข้าร่วมวิจัยต้องการถอนตัวจากการวิจัยด้วยเหตุผลส่วนตัวก็สามารถทำได้ ทั้งนี้ ผู้ศึกษาพึงตระหนักถึงจริยธรรมการวิจัยในคนและได้มีการดำเนินการขอรับรองพิจารณาด้านจริยธรรมการวิจัยในคน จากคณะอนุกรรมการจริยธรรมในคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ชุดที่ 2 และได้ผ่านการรับรองตามหนังสือรับรองเลขที่ 121/2561 ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2562-6 กุมภาพันธ์ 2563

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาเป็นการทำให้เข้าใจถึงผลของการดำเนินโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวที่ผ่านมา เพื่อนำมาพัฒนาแนวทางในการดำเนินโครงการต่อไป ซึ่งมีกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจะทำการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผลโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว โดยใช้ตัวแบบ CIPPI MODEL ใน 5 ด้าน ได้แก่ การประเมินเกี่ยวกับบริบท (Context) ปัจจัยป้อนเข้า (Input) กระบวนการ (Process) ผลผลิต (Product) และผลกระทบ (Impact) เพื่อเป็นแนวทางในการประเมินผลโครงการในด้านต่างๆ ทั้งนี้ หากข้อมูลที่ได้มามีจำนวนมาก ผู้ศึกษาจะจัดรวบรวมข้อมูลและจำแนกข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นศึกษาให้สัมพันธ์เชื่อมโยงกันกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งข้อมูลที่มีความหลากหลาย ผู้ศึกษาต้องตรวจสอบ วิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นที่แตกต่าง และทำความเข้าใจกับมุมมองที่แตกต่างกันที่มีต่อประเด็นที่ศึกษา ในการสร้างความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา ผู้ศึกษาได้นำหลักการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยตรวจสอบจากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทั้งกลุ่มใหญ่และกลุ่มย่อย ที่มีความแตกต่างกันในประเด็นในการสัมภาษณ์เดียวกัน การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย โดยให้อาจารย์ที่ปรึกษาช่วยตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาว่ามีความน่าเชื่อถือหรือมีอคติมากน้อยเพียงใด โดยอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมอ่านวิเคราะห์ผลการศึกษา และได้ให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนา และปรับปรุงรูปแบบการนำเสนอข้อมูลให้มีความน่าสนใจและเป็นไปตามแบบแผนการวิจัย การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการสังเกตควบคู่ไปกับการสอบถามในระหว่างการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ผู้ศึกษาได้เขียนบรรยายการค้นพบอย่างละเอียดตามความเป็นจริง โดยสรุปและวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลทั้งสองกลุ่ม พร้อมยกตัวอย่างข้อความสำคัญ คำพูดที่สำคัญ การอ้างคำพูด (Quotation) เพื่อแสดงความชัดเจนของข้อมูล เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น ซึ่งผู้ศึกษาจะนำเสนอข้อมูลการประเมินผลโครงการตามรูปแบบ CIPPI MODEL ทั้ง 5 ด้าน

ผลการศึกษา

การประเมินผลโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวโดยใช้ตัวแบบ CIPPI Model เป็นการประเมินทั้ง 5 ด้าน โดยผลการประเมินโครงการมีดังนี้

1. ผลการประเมินด้านบริบท (Context) จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม พบข้อสรุปว่า โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว เป็นโครงการที่สถานคุ้มครองและพัฒนาคนพิการบ้านเฟื่องฟ้าจัดทำขึ้น โดยเริ่มต้นจากสถานการณ์ปัญหาภายในสถานคุ้มครองฯ ที่ครอบครัวประสบปัญหาในการดูแลเด็กพิการ ครอบครัวจึงต้องส่งเด็กเข้ามา แต่ภายหลังการส่งเด็กเข้าสถานคุ้มครองฯ เด็กพิการได้รับผลกระทบทั้งทางด้านจิตใจและสุขภาพ ทำให้ครอบครัว

ต้องการรับกลับไปดูแลด้วยตนเอง โดยที่ครอบครัวยังขาดแหล่งการสนับสนุนทางสังคม โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวจึงเริ่มต้นขึ้น

> คือ เขาเดือดร้อนมาจริงไม่มีที่พึ่ง มันหมดหนทางแล้ว แต่ว่าใจของพ่อแม่วางลูกไม่ลง อย่างสมมติว่าทำเรื่องเข้าสถานสงเคราะห์แล้วกลับไปแค่คืนเดียวพ่อแม่นอนไม่หลับคิดถึงลูก ตื่นเช้ามาต้องเสียเวลามาหอบลูกกลับไป คือยอมอดตายด้วยกันดีกว่าเอาลูกมาทิ้งไว้ตรงนี้ เราเลยมีความคิดขึ้นมาว่าเราจะช่วยเหลือเขาอย่างไรได้บ้างให้ลูกเขาได้อยู่กับครอบครัวของเขา ก็เลยเริ่มต้นคุยกันว่าเราจะช่วยเขายังไง เราก็พอมีของบ้างก็เลยเสนอช่วยเหลือเขาไป (เจ้าหน้าที่งานสังคมสงเคราะห์, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2562)

ในระยะแรกที่เริ่มดำเนินโครงการ เจ้าหน้าที่คิดว่าโครงการมีความขัดแย้งกับนโยบายของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่มีนโยบายฝากลูกไว้กับ พม. หากครอบครัวไม่สามารถดูแลเด็กได้ ซึ่งแตกต่างจากสิ่งที่สถานคุ้มครองฯทำก็คือ การสนับสนุนให้เด็กได้อยู่กับครอบครัวมากกว่าการส่งเด็กเข้าสถานคุ้มครองฯ ซึ่งเจ้าหน้าที่มองว่าการที่เด็กเข้ามาอยู่ในสถานคุ้มครองฯ จะทำให้เด็กได้รับผลกระทบในการดำรงชีวิตทั้งทางร่างกายและจิตใจเป็นสำคัญ การมีนโยบายที่เปิดโอกาสให้คนนำเด็กมาฝากในสถานคุ้มครองฯ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ได้ตอบสนองความต้องการของเด็กและครอบครัว เพราะยิ่งมีเด็กในสถานคุ้มครองฯ มาก ก็ทำให้การดูแลไม่ทั่วถึง เกิดผลต่อคุณภาพการเลี้ยงดูเด็กและคุณภาพในการทำงานของเจ้าหน้าที่

ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของโครงการมุ่งเน้นเพื่อสนับสนุนให้ครอบครัวสามารถดูแลเด็กพิการด้วยตนเองที่บ้าน เพื่อให้เด็กพิการได้รับความรักความอบอุ่น เมื่อครอบครัวสามารถดูแลเด็กพิการด้วยตนเองแล้ว จึงทำให้ครอบครัวส่งเด็กพิการเข้าสถานคุ้มครองลดลง เป็นความคาดหวังของทั้งเจ้าหน้าที่และครอบครัวเด็กพิการ ที่จะร่วมกันดูแลเด็กพิการให้ได้รับการดูแลที่เหมาะสม ซึ่งเจ้าหน้าที่และผู้ดูแลเด็กพิการรับรู้ถึงวัตถุประสงค์ของโครงการ คิดว่าวัตถุประสงค์ของโครงการมีความเหมาะสม

"โครงการนี้ก่อตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเด็กพิการ ที่ฐานะของพ่อแม่ยากจน ให้ดูแลลูกเองที่บ้าน สำหรับคนที่ออกไปทำงานข้างนอกไม่ได้เพราะต้องคอยเลี้ยงลูกแบบนี้หนูว่ามันดีนะ ก็คือได้ช่วยเหลือ สามารถสนับสนุนครอบครัวได้ส่วนหนึ่ง" (ผู้ดูแลเด็กพิการ, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2562)

จากการดำเนินโครงการเด็กอุ่นรักมาตลอดระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา ทำให้สถานคุ้มครองฯ เปลี่ยนแปลงบทบาทขององค์กรอย่างชัดเจน จากบทบาทของการทำงานเชิงรับ มาเป็น การทำงานเชิงรุก เพื่อปรับเปลี่ยนองค์กรให้เข้ากับสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้สมกับวิสัยทัศน์ขององค์กรในการ "ก้าวสู่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กอ่อนพิการ"

2. ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input) มีการประเมินแบบ 4M คือ บุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) ทรัพยากร (Materials) และการจัดการ (Management) จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม พบข้อสรุปว่า

2.1 บุคลากร (Man) ผู้รับผิดชอบในการดำเนินโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว คือ เจ้าหน้าที่ในงานสังคมสงเคราะห์ ที่มีบทบาทหน้าที่ตั้งแต่การให้บริการแก่ครอบครัวเด็กพิการที่มาขอรับคำแนะนำและให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวในการดูแลเด็กพิการ ไปจนกระทั่งยุติบริการ อีกทั้งยังหน้าที่ในงานสังคมสงเคราะห์ยังเป็นผู้ประสานงานกับครอบครัว ชุมชน และเจ้าหน้าที่ในสถานคุ้มครองฯ ในการช่วยเหลือครอบครัวสมาชิกในโครงการ ซึ่งเจ้าหน้าที่และผู้ดูแลเด็กพิการมองว่าจำนวนบุคลากรที่ดำเนินโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว มีความเพียงพอ หากครอบครัวมา

ติดต่อขอรับบริการต่างๆ เป็นรายกรณี เช่น การให้คำปรึกษา การมารับเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น แต่หากทางโครงการมีการจัดกิจกรรมประจำปี หรือการเยี่ยมบ้าน จำนวนเจ้าหน้าที่จะไม่เพียงพอ เพราะต้องใช้เวลาในการเตรียมการ การวางแผนล่วงหน้าซึ่งเจ้าหน้าที่มีหน้าที่ต้องดูแลเด็กพิการทั้งภายในและภายนอก

สำหรับพี่มันมองได้ 2 รูปแบบ ถ้าเป็นลักษณะของการเดินทางเข้ามาขอคำแนะนำปรึกษาพี่มองว่าเพียงพอ ทั้งนักสังคมสงเคราะห์ นักกายภาพบำบัด พยาบาล จะมาช่วยเหลือตรงนี้ แต่มองว่าเราไม่เพียงพอในการที่จะไปเยี่ยมเยียนเคส เพราะนักสังคมเราก็มีบุคลากรน้อย หรือว่าทำให้มันช้าในเรื่องของเวลาที่เราจะลงไปเยี่ยมบ้าน กว่าจะได้ลงเยี่ยมบ้าน เยี่ยมเคส (นักกายภาพบำบัด, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2562)

ในด้านความรู้ความสามารถของบุคลากร เจ้าหน้าที่มองว่าบุคลากรมีความรู้ทางวิชาชีพ ทั้งนักสังคมสงเคราะห์ นักกายภาพบำบัด พยาบาล และเจ้าหน้าที่ทุกคนต่างมีประสบการณ์การทำงานกับเด็กพิการและครอบครัวเป็นอย่างดี แต่ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ยังขาดผู้เชี่ยวชาญทางด้านจิตวิทยาเด็ก ทำให้ไม่สามารถให้คำแนะนำด้านพฤติกรรมของเด็กได้ ในส่วนของผู้ดูแลคนพิการมองว่า เจ้าหน้าที่มีความรู้ความสามารถในด้านการดูแลเด็กพิการและการช่วยเหลือครอบครัวเป็นอย่างดี ซึ่งครอบครัวมักจะสอบถามเกี่ยวกับการดูแลเด็กพิการ สิทธิคนพิการเบื้องต้น นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ ยังได้อธิบายเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของสถานคุ้มครองฯ ผลกระทบ ข้อจำกัด หรือปัญหาต่างๆ ให้ครอบครัวทราบ เพื่อสามารถตัดสินใจว่าจะดูแลเด็กพิการด้วยตนเองหรือไม่ นอกจากนี้หากครอบครัวต้องการให้ข้อมูลด้านการทำกายภาพ การดูแลสุขภาพ เจ้าหน้าที่ก็สามารถให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวได้

“คิดว่าพี่ๆ มีความรู้ความสามารถ พี่ที่ทำงานกับครอบครัวเขาก็แนะนำสิ่งดีๆ ให้ดีมาก ถ้าไม่มีตรงนี้เราก็ไม่รู้อะไรเท่านี้ ไม่ได้มาเจออะไรแบบนี้” (ผู้ดูแลเด็กพิการ, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2562)

บทบาทของทีมสหวิชาชีพในโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวนั้น นักสังคมสงเคราะห์จะเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการจัดทำโครงการและดำเนินโครงการ ทีมสหวิชาชีพจะเข้ามามีส่วนร่วมในกรณีที่ครอบครัวต้องการความช่วยเหลือเฉพาะด้าน เช่น กรณีครอบครัวที่ต้องการคำแนะนำปรึกษาด้านกายภาพบำบัดหรือกายอุปกรณ์ นักสังคมสงเคราะห์จะประสานกับนักกายภาพบำบัดในการให้ความช่วยเหลือ นอกจากนี้ในการจัดกิจกรรมประจำปี ทีมสหวิชาชีพจะมีบทบาทร่วมกันในการให้ความรู้แก่ครอบครัวในการดูแลเด็กพิการ สำหรับผู้ดูแลเด็กพิการนั้น มีความพึงพอใจกับการทำงานของทีมสหวิชาชีพ เพราะเข้าใจถึงภารกิจที่ต้องดแลเด็กในสถานคุ้มครองฯ แต่สำหรับเจ้าหน้าที่มองว่า ทีมสหวิชาชีพควรเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น การเยี่ยมบ้านโดยทีมสหวิชาชีพ การจัดประชุมทีมสหวิชาชีพ

2.2 งบประมาณ (Money) งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินโครงการมาจากการสนับสนุนของมูลนิธิสงเคราะห์เด็กอ่อนพิการทางสมองและปัญญา โดยให้การสนับสนุนปีละ 516,000 บาท สำหรับใช้ในการมอบเงินสนับสนุนการเลี้ยงดูเด็กพิการในครอบครัว จำนวน 20 ครอบครัว ครอบครัวละ 2,000 บาทต่อเดือน งบประมาณในการจัดกิจกรรมเฟื่องฟ้าสัมพันธ์ อุ่นรักจากครอบครัว รวมทั้งมอบค่าเดินทางให้แก่ครอบครัวเวลามาร่วมกิจกรรม สำหรับเจ้าหน้าที่มองว่า งบประมาณโครงการมีความเพียงพอในการดำเนินโครงการในแต่ละปี และคิดเห็นต่อเงิน 2,000 บาท ที่มอบให้กับครอบครัวนั้น เป็นจำนวนที่เหมาะสม เพราะวัตถุประสงค์ของการมอบเงินเพื่อช่วยเหลือและบรรเทาความเดือดร้อนด้านรายจ่ายให้แก่ครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวนำเงินไปใช้ประโยชน์แก่เด็กพิการ โดยที่ครอบครัวก็ต้องเป็นหลักในการดูแลเด็ก

เงินช่วยเหลือครอบครัวเดือนละ 2,000 บาท คิดว่ามันก็พออยู่นะ เพราะว่าเราจะไปช่วยเขาทั้งหมดเลย มันก็ไม่ได้ใช่ไหม มันก็ต้องให้เขาช่วยเหลือตนเองบ้าง ไม่ใช่ว่าจะไปช่วยเหลือเขาอย่างเดียว ก็คือเหมาะสมแล้ว ถ้าให้มากกว่านี้คิดว่าเขาจะรอแต่เงินเรา พึ่งพิงเรอย่างเดียว เขาจะไม่พยายามดิ้นรนให้ตัวเองมีรายได้ เราก็อยากให้พ่อแม่ญาติพี่น้องเขาร่วมมือด้วย ช่วยกัน (เจ้าหน้าที่งานสังคมสงเคราะห์, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2562)

สำหรับผู้ดูแลเด็กพิการ พอใจกับสิ่งที่ได้รับจากโครงการ ซึ่งเงินสนับสนุนการเลี้ยงดูเดือนละ 2,000 บาท อาจไม่ได้เพียงพอกับรายจ่ายในครอบครัว แต่ก็เป็นรายได้ส่วนหนึ่งจะนำไปใช้ในการดูแลเด็กพิการในครอบครัว สามารถบรรเทาความเดือดร้อนของครอบครัวได้ ผู้ดูแลพอใจที่ได้รับการช่วยเหลือ และอยากให้ช่วยเหลือในระยะยาว หรือจนกว่าครอบครัวจะมีความพร้อมในการดูแลเด็กพิการด้วยตนเอง

"หลักๆ เลยใช้ซื้อผ้าอ้อมสำเร็จรูป ค่ากินค่าอยู่ ค่าห้อง ค่าบ้าน ค่าหมอ ไม่มีเก็บออม มีค่าใช้จ่ายทุกเดือน เราไม่มีเงินขนาดต้องเก็บออมให้เขา มีมาก็ใช้ไป ทุกคนถ้ารวยคงไม่มาพึ่งตรงนี้หรอก ทุกอย่างคือใช้ในการดูแลลูกเป็นหลัก" (ผู้ดูแลเด็กพิการ, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2562)

2.3 ทรัพยากร (Materials) โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว ได้สนับสนุนเครื่องอุปโภคให้แก่ครอบครัว ทุก 1-3 เดือน หากครอบครัวจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนด้านอุปกรณ์ทางกายภาพ อุปกรณ์ทางการแพทย์ เจ้าหน้าที่ก็จะจัดหาให้แก่ครอบครัว ซึ่งทรัพยากรที่ได้มาจากการรับบริจาคของสถานคุ้มครองฯ ซึ่งในบางครั้งไม่เพียงพอ เช่น ผ้าอ้อมสำเร็จรูป เจ้าหน้าที่จึงต้องอธิบายให้ครอบครัวเข้าใจ โดยภาพรวมผู้ดูแลเด็กพิการพอใจกับการได้รับการสนับสนุนทรัพยากรจากโครงการ แม้ว่าทรัพยากรที่ได้แต่ละเดือนจะเป็นเพียงบางส่วนที่เด็กพิการจำเป็นต้องใช้ แต่ก็เข้าใจเพราะเจ้าหน้าที่ต้องนำสิ่งของไปใช้กับเด็กพิการในสถานคุ้มครองฯ เป็นหลักก่อน

2.4 การจัดการ (Management) โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวมีการจัดตั้งทีมงานรับผิดชอบโครงการ คือ งานสังคมสงเคราะห์ ซึ่งนักสังคมสงเคราะห์จะเป็นผู้จัดทำโครงการต่อเนื่องทุกปี และมีเจ้าหน้าที่ในงานสังคมสงเคราะห์ดำเนินโครงการร่วมกันในทุกขั้นตอน มีการวางแผนการดำเนินโครงการรายปี และสามารถดำเนินกิจกรรมตามแผนที่วางไว้ มีการจัดทำแฟ้มครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการ เพื่อบันทึกการรับบริการของครอบครัว นอกจากนี้ยังมีการประสานงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ในสถานคุ้มครองฯ ในการทำงานร่วมกับครอบครัว ซึ่งเจ้าหน้าที่มีความพึงพอใจกับการจัดการในโครงการ เพราะสามารถดำเนินโครงการตามเป้าหมายที่วางไว้ได้ แต่ทั้งนี้สิ่งที่เจ้าหน้าที่อยากให้มีการปรับปรุงในด้านของระบบการติดตามครอบครัวให้มากขึ้น มีการเยี่ยมบ้านทุก 1-2 ครั้งต่อปี หากครอบครัวขาดการติดต่อก็ควรมีติดตามครอบครัว ส่วนผู้ดูแลเด็กพิการมีความพึงพอใจต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่ในการได้รับบริการที่เหมาะสม

3. ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process) จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม พบข้อสรุปว่า กระบวนการดำเนินโครงการมีความเหมาะสม มีแนวทางในการทำงานที่ชัดเจนในแต่ละกระบวนการ โดยมีกระบวนการในการดำเนินโครงการ เริ่มต้นจากการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวเด็กพิการ เพื่อให้ครอบครัวมีข้อมูลในการตัดสินใจที่จะดูแลเด็กพิการด้วยตนเองและตัดสินใจเข้าร่วมโครงการด้วยตนเอง จากนั้นเจ้าหน้าที่จะมีการประเมินครอบครัวโดยการเยี่ยมบ้าน เพื่อวางแผนการช่วยเหลือ โดยมีการจัดบริการแก่ครอบครัว การสนับสนุนทรัพยากร ทั้งเครื่องอุปโภคบริโภค อุปกรณ์ทางกายภาพ อุปกรณ์ทางการแพทย์ รวมทั้งงบประมาณแก่ครอบครัว ทั้งเงินสนับสนุนการเลี้ยงดูเดือนละ 2,000 บาท ค่าเดินทาง เพื่อให้ครอบครัวนำไปใช้ประโยชน์ในการดูแลเด็กพิการ นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมประจำปี

ให้ครอบครัวได้มาพบปะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การดูแลเด็กพิการ ทำให้ครอบครัวเกิดกำลังใจและเกิดเครือข่ายครอบครัว และมีการประเมินผลภายหลังสิ้นสุดโครงการ เพื่อประเมินเด็กพิการและครอบครัว เพื่อวางแผนการช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง ซึ่งในกระบวนการในการดำเนินโครงการนั้น เจ้าหน้าที่และผู้ดูแลเด็กพิการมีความพึงพอใจต่อกระบวนการทำงาน เพราะมีระบบการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน มีการประเมินและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง

4. ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product) จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม พบข้อสรุปว่า ผลผลิตที่เกิดขึ้นแก่เด็กพิการและครอบครัว ทำให้เด็กพิการได้อยู่กับครอบครัว ครอบครัวมีความเข้มแข็ง ทำให้เด็กพิการได้รับความรักความอบอุ่นจากครอบครัว ได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิด ทำให้เด็กพิการมีพัฒนาการที่ดีขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยที่ครอบครัวไม่ต้องการส่งเด็กพิการเข้าสถานคุ้มครองฯ อีก ครอบครัวมองถึงผลที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมโครงการว่า

"เรารู้ว่าลูกอยู่กับเราแล้วมีความสุข คิดว่าการที่เด็กอยู่กับครอบครัวดีกว่าอยู่ในสถานคุ้มครองฯ เยอะ อย่างน้อยเราก็ยังรู้ว่าลูกเราชอบอะไร ต้องการอะไร ถ้ามาอยู่ที่นี่เขาไม่รู้" (ผู้ดูแลเด็กพิการ, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2562)

นอกจากนี้ยังเกิดผลที่ดีแก่องค์กร ทำให้จำนวนเด็กพิการที่เข้าอุปการะในสถานคุ้มครองฯลดลง เพราะนักสังคมสงเคราะห์ใช้โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวเป็นเครื่องมือในการทำงาน เพื่อสร้างทางเลือกให้แก่ครอบครัวให้สามารถดูแลเด็กพิการที่บ้านด้วยตนเอง แทนการส่งเด็กพิการเข้าสถานคุ้มครองฯ โดยครอบครัวจะได้รับการสนับสนุนทางสังคมในด้านต่างๆ เพื่อให้ครอบครัวมีปัจจัยในการดำรงชีวิต มีเจ้าหน้าที่คอยช่วยเหลือครอบครัวในการดูแลเด็กพิการ

"เห็นได้ชัดว่าจำนวนการรับเด็กเข้ามาลดลง จากสถิติที่เราทำลดลงมากจริงๆ ครึ่งต่อครึ่งด้วยซ้ำแต่ก่อนรับเข้าเป็นร้อย ตอนนี้เหลือแค่สี่สิบกว่า มันก็ทำให้เราเห็นว่าเรามีการคัดกรองมากขึ้น มีช่องทางในการช่วยเหลือมากยิ่งขึ้น มันก็ดีต่อองค์กร เป็นนวัตกรรมทางสังคม ช่วยสนับสนุนองค์กรของเรา" (เจ้าหน้าที่งานสังคมสงเคราะห์, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2562)

5. ผลการประเมินด้านผลกระทบ (Impact) จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม พบข้อสรุปว่า ในด้านผลกระทบทางบวก จำนวนเด็กพิการที่เข้าสถานคุ้มครองฯ ลดลง ทำให้คุณภาพการดูแลเด็กพิการในสถานคุ้มครองฯ ดีขึ้น เพราะสามารถลดความแออัดของเด็กพิการลง ทำให้เจ้าหน้าที่สามารถดูแลเด็กได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง อีกทั้งเจ้าหน้าที่ยังมีการพัฒนาระบบการทำงานในการดูแลเด็กพิการมากขึ้น ทำให้เด็กพิการได้รับการดูแลที่เหมาะสม ซึ่งยังส่งผลทำให้เด็กพิการในสถานคุ้มครองฯ เสียชีวิตลดลงอีกด้วย นอกจากนี้ผู้ดูแลเด็กพิการยังได้กล่าวว่าการที่ครอบครัวได้ดูแลเด็กพิการด้วยตนเองนั้น ทำให้เด็กพิการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพราะได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด ทำให้สุขภาพร่างการที่แข็งแรงขึ้น สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ อีกทั้งครอบครัวยังมีการวางแผนการดูแลเด็กพิการในระยะยาว

"คุณภาพชีวิตก็ดี เขามีความสุขดี ชีวิตที่ดีของลูก ก็คือ เขามีเรานี่แหละ ดีที่สุด" (ผู้ดูแลเด็กพิการ, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2562)

"ผมสามารถดูแลลูกได้ในระยะยาว อีก 3-4 ปี แฟนเกษียณจะเอาไปเลี้ยงเอง เพราะดูแลได้เหมือนกัน เวลาผมกลับบ้านแฟนก็จะดูให้" (ผู้ดูแลเด็กพิการ, สัมภาษณ์, 27 มีนาคม 2562)

ส่วนผลกระทบทางลบนั้น เจ้าหน้าที่มองว่าบางครอบครัวอาจมีการพึ่งพิงหน่วยงานมากเกินไป ซึ่งในประเด็นนี้เจ้าหน้าที่มองว่า มีครอบครัวส่วนน้อยที่ต้องการพึ่งพิงสถานคุ้มครองฯ และไม่พยายามช่วยเหลือตนเอง ซึ่งเจ้าหน้าที่คิดว่าการที่โครงการมีการกำหนดเกณฑ์การช่วยเหลือ และทำความความเข้าใจกับครอบครัวตั้งแต่เริ่มแรก และมีการประเมินครอบครัวอย่างต่อเนื่อง จะทำให้ครอบครัวเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของโครงการเป็นอย่างดี

การที่จำนวนเด็กที่อุปการะในสถานคุ้มครองฯ ลดลง ทำให้สถานคุ้มครองฯ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐบาลลดลง แต่เจ้าหน้าที่ก็มองว่าการที่เด็กพิการได้รับการดูแลที่ดีจากครอบครัว ย่อมมีความสำคัญกว่าจำนวนงบประมาณที่ลดลง เพราะสถานคุ้มครองฯ ก็ยังประสานทรัพยากรภายนอก มีผู้บริจาคสิ่งของให้แก่เด็กในสถานคุ้มครองฯ มีมูลนิธิสงเคราะห์เด็กอ่อนพิการทางสมอง ที่เป็นองค์กรสำคัญในการสนับสนุนด้านงบประมาณแก่สถานคุ้มครองฯอยู่แล้ว

"คิดว่าถ้าเด็กลดลงจะได้รับงบประมาณลดลง มันต้องลดแน่นอนเพราะเขาคิดต่อหัว แต่ก็ไม่ใช่ว่าสถานคุ้มครองจะดูแลเด็กไปตลอดชีวิต เราจึงพยายามผลักดันให้เด็กได้กลับไปอยู่กับครอบครัวมากกว่า เพราะเขาได้รับความรักความอบอุ่นได้สังคม มีพ่อแม่ญาติพี่น้อง" (เจ้าหน้าที่งานสังคมสงเคราะห์, สัมภาษณ์, 22 พฤษภาคม 2562)

การอภิปรายผลการศึกษา

1. ด้านบริบท (Context) โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวเกิดขึ้นจากสถานการณ์ปัญหาของสถานคุ้มครองที่มีจำนวนเด็กพิการในความอุปการะมากขึ้น ส่งผลต่อคุณภาพการเลี้ยงดูเด็กพิการในสถานคุ้มครองฯ ทำให้เด็กพิการไม่ได้มีชีวิตที่ดีขึ้นดังที่ครอบครัวคาดหวัง นักสังคมสงเคราะห์ที่สัมผัสถึงปัญหาและความคาดหวังของครอบครัวจึงความต้องการช่วยเหลือครอบครัวให้สามารถดูแลเด็กพิการด้วยตนเอง โดยไม่ส่งเด็กพิการเข้าสถานคุ้มครองฯ โดยวัตถุประสงค์ของโครงการนี้มีแนวคิดในการทำงานโดยใช้แนวคิดครอบครัวเป็นฐาน (Family Based) ซึ่งครอบครัวถือเป็นต้นทุนสำคัญในการดูแลเด็กพิการ เพราะครอบครัวที่มีความรัก ความผูกพัน จะสามารถดำรงบทบาทหน้าที่ในการดูแลเด็กพิการได้อย่างดีที่สุด นักสังคมสงเคราะห์และเจ้าหน้าที่ในสถานคุ้มครอง จึงเชื่อว่าครอบครัวทุกครอบครัวมีศักยภาพในการดูแลเด็กพิการได้ด้วยตนเอง โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวจึงมุ่งเน้นให้สมาชิกในครอบครัวได้มามีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ การทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้ครอบครัวรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า เพราะสามารถทำหน้าที่ในการดูแลสมาชิกในครอบครัวที่มีความเจ็บป่วยหรือมีความพิการได้ แนวคิดครอบครัวเป็นฐานจึงเป็นจุดแข็งของการดำเนินโครงการนี้ เพื่อเป้าหมายในการให้ครอบครัวสามารถดูแลเด็กพิการได้ด้วยตนเองเป็นสำคัญ

2. ด้านปัจจัยป้อนเข้า (Input) โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว มุ่งเน้นการช่วยเหลือครอบครัวให้สามารถดูแลเด็กพิการได้ด้วยตนเอง โดยการใช้การสนับสนุนทางสังคมเป็นเครื่องมือสำคัญในการช่วยเหลือครอบครัว ซึ่งมีการสนับสนุนทรัพยากรด้านต่างๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของครอบครัว ได้แก่ เครื่องอุปโภคบริโภค อุปกรณ์ทางกายภาพ อุปกรณ์ทางการแพทย์ และเงินสนับสนุนการเลี้ยงดูเด็กพิการในครอบครัว รวมทั้งการสนับสนุนทางสังคมด้านข้อมูลข่าวสาร ที่บุคลากรมีการให้คำแนะนำ ข้อมูลข่าวสาร และให้คำปรึกษาแก่ครอบครัว ซึ่งการสนับสนุนทางสังคมมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของครอบครัวเด็กพิการ ทำให้เกิดความรู้สึกมีกำลังใจในการดูแลเด็กพิการ และเกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตของครอบครัว ทำให้ครอบครัวเกิดศักยภาพเพื่อที่จะสามารถเผชิญกับสถานการณ์และวิกฤติต่างๆ ในชีวิตได้ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ของสถานคุ้มครองฯ ต้องการให้ครอบครัวที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคม นำทรัพยากรที่ได้รับไปใช้ในการดูแลเด็กพิการในครอบครัวให้เป็นประโยชน์มากที่สุด แต่การสนับสนุนทางสังคมของโครงการนั้น เป็นการสนับสนุนเพียงส่วนหนึ่ง เพื่อช่วยสนับสนุนให้ครอบครัวยังสามารถดำรงบทบาทของการดูแลเด็กพิการได้ โดยให้ครอบครัวเป็นหลักในการดูแลเด็กพิการ

3. ด้านกระบวนการ (Process) โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวมีกระบวนการทำงานที่เป็นขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มแรกที่ครอบครัวประสบปัญหาต้องการนำเด็กพิการเข้าสถานคุ้มครองฯ โดยได้รับคำปรึกษา คำแนะนำข้อมูลข่าวสารต่างๆ จากเจ้าหน้าที่ในสถานคุ้มครอง เพื่อให้ครอบครัวได้ทราบข้อมูลข้อเท็จจริง ได้รู้ข้อมูลข้อเท็จจริงที่จะสามารถนำไปใช้ในการตัดสินใจด้วยตนเอง ว่าจะสามารถดูแลเด็กพิการด้วยตนเองหรือไม่ ซึ่งความต้องการข้อมูล

ข่าวสารของครอบครัวนั้นถือเป็นสิ่งจำเป็นที่ครอบครัวต้องได้รับ โดยมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ลิธัฎ ชูโต (2553) เรื่องการสนับสนุนทางสังคมของผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเวชในครอบครัว สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา โดยผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวต้องการได้รับการสนับสนุนในด้านข้อมูลข่าวสารมากที่สุด เพราะข้อมูลข่าวสารจะเป็นประโยชน์ต่อครอบครัวในการดูแลเด็กพิการ เมื่อครอบครัวได้รับข้อมูล คำแนะนำ และได้รับคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่ในโครงการแล้ว ครอบครัวจะสามารถตัดสินใจเข้าร่วมโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวด้วยตนเอง ซึ่งเป็นวิธีการทางสังคมสงเคราะห์ที่มองผู้ใช้บริการเป็นศูนย์กลาง ให้เขาสามารถตัดสินใจด้วยตนเอง และเมื่อเข้าร่วมโครงการแล้วเจ้าหน้าที่จะมีการเยี่ยมบ้านเพื่อประเมินครอบครัว วางแผนการช่วยเหลือ โดยให้การสนับสนุนทางสังคมแก่ครอบครัวเพื่อให้ครอบครัวสามารถทำหน้าที่ดูแลเด็กพิการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุจิญา ก่ำแสง (2557) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยสนับสนุนทางสังคมและความสามารถในการพึ่งตนเองของครอบครัวเด็กพิการ กรณีศึกษาผู้ปกครองเด็กพิการศูนย์เรียนรู้ฟื้นฟูเด็กพิการโดยครอบครัว ผลการศึกษาพบว่า ความต้องการของครอบครัวมีความต้องการบริการและสวัสดิการสำหรับครอบครัวเด็กพิการ เนื่องจากเบี้ยยังชีพคนพิการและทุนการศึกษาที่ได้จากหน่วยงานไม่เพียงพอที่จะช่วยสนับสนุนครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เพราะเด็กพิการไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ครอบครัวจึงต้องดูแลทั้งหมด เพราะฉะนั้น กระบวนการในการสนับสนุนช่วยเหลือครอบครัวจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของเด็กพิการและครอบครัวอย่างมาก แต่แม้ว่าสิ่งที่ครอบครัวได้รับจะไม่เพียงพอสำหรับการนำไปใช้ แต่ครอบครัวก็รู้สึกว่าสิ่งที่ได้รับมีคุณค่าและมีประโยชน์แก่ครอบครัวอย่างแท้จริง

4. ด้านผลผลิต (Product) ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัวเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการที่ตั้งไว้ โดยทำให้เด็กพิการได้อยู่กับครอบครัว แม้ว่าครอบครัวจะมีฐานะยากจน แต่ครอบครัวก็มีความต้องการที่จะดูแลเด็กพิการด้วยตนเองแล้ว ทำให้เกิดความรักความอบอุ่นในครอบครัว ทำให้เด็กพิการมีพัฒนาการที่ดีขึ้น มีสุขภาพที่แข็งแรงขึ้น บางคนมีพัฒนาการตามวัยสามารถไปเรียนหนังสือได้ นอกจากนี้ยังส่งผลให้ครอบครัวต้องการดูแลเด็กพิการเองมากขึ้น จึงสามารถลดการนำส่งเด็กพิการเข้าสถานคุ้มครองฯ ได้ ผู้ดูแลเด็กพิการในสถานคุ้มครองจึงสามารถดูแลเด็กพิการได้อย่างทั่วถึงมากขึ้น อันเกิดผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของเด็กพิการทั้งภายในและภายนอกสถานคุ้มครองฯ และคุณภาพชีวิตที่ดีของครอบครัวเด็กพิการอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องของงานวิจัยของ พัชราวดี สารวุฒิพันธ์ (2555) ที่ได้ศึกษาเรื่องการสนับสนุนทางสังคมที่มีผลต่อผู้ปกครองเด็กสมาธิสั้น กรณีศึกษาโรงพยาบาลศรีธัญญา ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าการได้รับการสนับสนุนทางสังคม ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้ปกครองและเด็กพิการอยู่ในระดับมาก ทั้งในด้าน ชีวิตจิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านร่างกาย และสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลการศึกษาสอดคล้องกับผลผลิตของโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว

5. การประเมินด้านผลกระทบ (Impact Evaluation) ผลกระทบทางบวกที่เกิดขึ้นส่งผลให้องค์กรมีภาพลักษณ์ที่ดี เนื่องจากได้มีการประชาสัมพันธ์โครงการให้หน่วยงานภายนอกได้ทราบ ว่าสถานคุ้มครองฯ มีรูปแบบของการจัดสวัสดิการแก่ครอบครัวเด็กพิการ ที่เน้นให้เด็กพิการได้อยู่กับครอบครัวเป็นหลัก แทนการส่งเข้าสถานคุ้มครองฯ ซึ่งทำให้องค์กรได้รับการยอมรับ ได้ทำให้หน่วยงานภายนอกได้เห็นว่า สถานคุ้มครองฯ สามารถมีบทบาทในการส่งเสริม สนับสนุนครอบครัวภายนอกให้ดูแลเด็กพิการได้ โดยเป็นการทำงานเชิงรุก ไม่ใช่การทำงานเชิงรับเหมือนบทบาทที่ผ่านมา ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สุนารี หน่อไชย (2547) ที่ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของสถาบันครอบครัวต่อการจัดสวัสดิการสำหรับผู้พิการทางจิต โดยผลการศึกษาพบว่า การจัดสวัสดิการสำหรับผู้พิการทางจิตนั้น สถานสงเคราะห์ควรปรับปรุงรูปแบบการให้บริการมาเป็นการสนับสนุนบริการ มีบทบาทเป็นผู้กระตุ้น ผู้ให้การศึกษา และผู้อำนวยความสะดวก โดยมีเป้าหมายในการส่งเสริมให้ผู้พิการทางจิตได้อยู่กับครอบครัว ซึ่งเป็นการทำงานแบบประสานความร่วมมือกับองค์กรท้องถิ่นและชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางการดูแลเด็กพิการของสถานคุ้มครองหรือสถานสงเคราะห์ ที่ไม่ได้มีบทบาทการดูแล

คนพิการแค่ในสถาบัน หากแต่ยังสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งบุคลากร ทรัพยากร เงินงบประมาณ และบริการต่างๆ แก่คนพิการ มาปรับใช้ในการส่งเสริมและสนับสนุนครอบครัว ให้สามารถดำรงบทบาทในการดูแลเด็กพิการด้วยตนเองได้ โดยให้ครอบครัวเป็นฐานในการดูแลเด็กพิการ ส่วนสถานคุ้มครองฯ เป็นผู้มีบทบาทในการสนับสนุนทางสังคม

สรุปผลการศึกษา

1. ด้านบริบท (Context) โครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว เกิดขึ้นจากสถานการณ์ปัญหาภายในสถานคุ้มครองฯ เนื่องด้วยเด็กพิการมีจำนวนมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการดูแลเด็กพิการ ครอบครัวจึงต้องการดูแลเด็กพิการด้วยตนเอง โดยที่สถานคุ้มครองฯมีบทบาทเป็นผู้ให้การสนับสนุนทางสังคม วัตถุประสงค์ของโครงการจึงมุ่งเน้นให้ครอบครัวดูแลเด็กพิการด้วยตนเองเป็นหลัก โดยไม่ต้องส่งเด็กเข้าสถานคุ้มครองฯ ซึ่งการดำเนินโครงการในระยะแรก โครงการมีความขัดแย้งกับนโยบายของกระทรวง ที่มีนโยบายฝากลูกไว้กับพม. หากครอบครัวไม่สามารถดูแลเด็กได้ ซึ่งเป็นสถานคุ้มครองฯมองว่า เด็กควรได้อยู่กับครอบครัวมากกว่าการส่งเด็กเข้าสถานคุ้มครองฯ การที่เด็กเข้ามาอยู่ในสถานคุ้มครองฯ ยิ่งมีเด็กในสถานคุ้มครองฯมาก ก็ทำให้การดูแลไม่ทั่วถึง เกิดผลต่อคุณภาพการเลี้ยงดูเด็กและคุณภาพในการทำงานของเจ้าหน้าที่ อย่างไรก็การดำเนินโครงการเด็กอุ่นรักมาตลอดระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา ทำให้สถานคุ้มครองฯสามารถทหน้าที่ในการดูแลเด็กพิการได้ทั้งภายในและภายนอก ตามสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อให้สมกับวิสัยทัศน์ขององค์กรในการ “ก้าวสู่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กอ่อนพิการ”

2. ด้านปัจจัยป้อนเข้า (Input) ในภาพรวมของปัจจัยป้อนเข้า ทั้งด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ด้านทรัพยากร และด้านการจัดการ ยังพบอุปสรรคปัญหาในการดำเนินงานอยู่บ้าง เช่น บุคลากรไม่เพียงพอในการเยี่ยมบ้าน เครื่องอุปโภคและเงินสนับสนุนไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้แก่ครอบครัว แต่ทั้งเจ้าหน้าที่ก็ทำงานอย่างเต็มที่เพื่อจัดเตรียมทรัพยากรเหล่านี้ให้แก่ครอบครัวอย่างเหมาะสม และแม้ว่าครอบครัวจะได้รับการช่วยเหลือเพียงบางส่วน ครอบครัวเข้าใจในข้อจำกัดของสถานคุ้มครองฯ และมีความพึงพอใจกับสิ่งที่ตนได้รับ พอใจในการทำงานของเจ้าหน้าที่ ที่เป็นกำลังใจสำคัญให้แก่ครอบครัวในการดูแลเด็กพิการ

3. ด้านกระบวนการ (Process) เจ้าหน้าที่และผู้ดูแลเด็กพิการมีความพึงพอใจต่อกระบวนการทำงานของโครงการ ที่มีกระบวนการทำงานที่ความเหมาะสม มีแนวทางในการทำงานที่ชัดเจนในแต่ละกระบวนการ โดยมีกระบวนการในการดำเนินโครงการ เริ่มต้นจากการให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวเด็กพิการ เพื่อให้ครอบครัวมีข้อมูลในการตัดสินใจที่จะดูแลเด็กพิการด้วยตนเองและตัดสินใจเข้าร่วมโครงการด้วยตนเอง จากนั้นเจ้าหน้าที่จะมีการประเมินครอบครัวโดยการเยี่ยมบ้าน เพื่อวางแผนการช่วยเหลือ โดยมีการจัดบริการแก่ครอบครัว การสนับสนุนทรัพยากรต่างๆ เพื่อช่วยเหลือครอบครัวนำไปใช้ประโยชน์ในการดูแลเด็กพิการ มีการจัดกิจกรรมประจำปีให้แก่ครอบครัว และมีการประเมินผลภายหลังสิ้นสุดโครงการ เพื่อวางแผนการช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง

4. ด้านผลผลิต (Product) ผลผลิตที่เกิดขึ้นแก่เด็กพิการและครอบครัว ทำให้เด็กพิการได้อยู่กับครอบครัว ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัวอย่างใกล้ชิด ทำให้เด็กพิการได้รับความรักความอบอุ่นจากครอบครัว ส่งผลต่อพัฒนาการที่ดีขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยที่ครอบครัวไม่ต้องการส่งเด็กพิการเข้าสถานคุ้มครองฯอีก อีกทั้งครอบครัวยังเกิดความเข้มแข็งในการที่จะดูแลเด็กพิการต่อไปในอนาคต นอกจากนี้ผลที่เกิดขึ้นต่อสถานคุ้มครองฯ ทำให้จำนวนเด็กพิการที่เข้าอุปการะในสถานคุ้มครองฯลดลง เพราะมีโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบ ครัวที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงานของนักสังคมสงเคราะห์ เพื่อป้องกันการส่งเด็กเข้าสถานคุ้มครองฯ

5. ด้านผลกระทบ (Impact) ผลกระทบทางบวก การที่มีจำนวนเด็กพิการที่เข้าสถานคุ้มครองฯ ลดลง ทำให้คุณภาพการดูแลเด็กพิการในสถานคุ้มครองฯ ดีขึ้น ทำให้เจ้าหน้าสามารถดูแลเด็กได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง เจ้าหน้าที่มีคุณภาพในการทำงานดีขึ้น มีการพัฒนาระบบการดูแลเด็กพิการดีขึ้น ทำให้เด็กพิการได้รับการดูแลที่เหมาะสม อีกทั้งยังส่งผลทำให้เด็กพิการในสถานคุ้มครองฯ เสียชีวิตลดลงอีกด้วย เพราะได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดมากขึ้น นอกจากนี้เด็กพิการในครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพราะได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดจากครอบครัว ส่วนผลกระทบทางลบนั้น มีบางครอบครัวเกิดการพึ่งพิงองค์กรมากเกินไป และสถานคุ้มครองฯ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐบาลลดลง แต่เจ้าหน้าที่ก็มองว่าการที่เด็กพิการได้รับการดูแลที่ดีจากครอบครัวย่อมมีความสำคัญกว่าจำนวนงบประมาณที่ลดลง เพราะสถานคุ้มครองฯ ก็ยังได้รับการสนับสนุนทรัพยากรและงบประมาณจากเครือข่ายภายนอก

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สถานคุ้มครองฯ ควรมีการประชาสัมพันธ์โครงการแก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ทราบ เพื่อเป็นต้นแบบในการจัดสวัสดิการด้านเด็ก เพราะมีหลายหน่วยงานที่มีภารกิจในการดูแลเด็ก โครงการนี้สามารถนำไปปรับใช้ได้ทุกหน่วยงาน เพื่อส่งเสริมให้ครอบครัวดูแลกลุ่มเป้าหมายด้วยตนเอง แทนการส่งเข้าสถานสงเคราะห์หรือสถานคุ้มครอง

2. สถานคุ้มครองฯ ควรผลักดันโครงการสู่ระดับนโยบาย เพื่อให้เกิดรูปแบบการจัดสวัสดิการสังคมแก่เด็กพิการและครอบครัว และเพื่อขอรับการจัดสรรงบประมาณและบุคลากรจากรัฐ ในการนำไปสนับสนุนครอบครัวเด็กพิการต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. การประชาสัมพันธ์ให้เจ้าหน้าที่ในสถานคุ้มครองฯ ทราบเกี่ยวกับการดำเนินโครงการเด็กอุ่นรักจากครอบครัว เพื่อสร้างความเข้าใจ สร้างการมีส่วนร่วม ในการดูแลเด็กพิการทั้งภายในและภายนอก

2. การเพิ่มบทบาทของทีมสหวิชาชีพในกระบวนการดำเนินโครงการให้มากขึ้น ทั้งการเยี่ยมบ้าน การประชุมร่วมกันเพื่อประเมินความช่วยเหลือแก่ครอบครัวเด็กพิการ และการวางแผนการช่วยเหลือครอบครัวเด็กพิการร่วมกันโดยใช้รูปแบบ Care Plan

3. การวางแผนและมีระบบการติดตามครอบครัวอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้ทราบสาเหตุที่ครอบครัวขาดการติดต่อเจ้าหน้าที่จะได้วางแผนการช่วยเหลือได้ทันท่วงที

4. การประสานบุคลากรภายนอก ที่มีความเชี่ยวชาญด้านจิตเวชเด็ก มาให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่และผู้ดูแลเด็กพิการ เพื่อให้มีองค์ความรู้ในการปฏิบัติงานและการดูแลเด็กพิการมากขึ้น

5. ควรมีการประเมินผลโครงการจากบุคคลภายนอก เนื่องจากโครงการมีการดำเนินเข้าสู่ปีที่ 6 เพื่อให้เกิดการปรับปรุงและพัฒนาโครงการต่อไป

รายการอ้างอิง

กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2561). *พระราชบัญญัติ ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550.* สืบค้นจาก. http://dep.go.th/sites/default/files/files/law/37_0.pdf.

พราวรวี ดีกล้า. (2552). *เจตคติของครอบครัวต่อผู้ป่วยจิตเวช: กรณีศึกษาครอบครัวผู้ป่วยจิตเวชที่เข้าร่วมอบรมหลักสูตรสายใยครอบครัว (Family Link) ของโรงพยาบาลศรีธัญญา และครอบครัวผู้ป่วยจิตเวชที่เข้ากลุ่ม Family Education ของโรงพยาบาลรามาธิบดี.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

พัชราวดี สารวุฒิพันธ์. (2555). *การสนับสนุนทางสังคมที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้ปกครองเด็กสมาธิสั้น: กรณีศึกษาโรงพยาบาลศรีธัญญา.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ลิธัฎ ชูโต. (2553). *การสนับสนุนทางสังคมของผู้ดูแลผู้ป่วยจิตเวชในครอบครัว สถาบันจิตเวชศาสตร์สมเด็จเจ้าพระยา.* (สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

สุจิญา ก่ำแสง. (2557). *ปัจจัยสนับสนุนทางสังคมและความสามารถในการพึ่งตนเองของครอบครัวเด็กพิการ: กรณีศึกษาผู้ปกครองเด็กพิการศูนย์เรียนรู้ฟื้นฟูเด็กพิการโดยครอบครัว.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สุนารี หน่อไชย. (2547). *บทบาทของสถาบันครอบครัวต่อการจัดสวัสดิการสำหรับผู้พิการทางจิต.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

การศึกษาการรับรู้และการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม

The Study of Perceptions and Strategies for Human Trafficking Prevention and Protection Operated in Nakhon Panom

เกรียงไกร บุญเทียร*

Kriangkrai Boontien*

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้ยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม พ.ศ.2561-2564 และเพื่อศึกษาการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในจังหวัดนครพนม โดยกลุ่มตัวอย่างที่เป็นข้าราชการ เจ้าหน้าที่ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม จำนวน 166 คน ด้วยวิธีวิจัยเชิงปริมาณ และได้นำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม พ.ศ.2561-2564 ตัวแบบด้านการพัฒนาองค์การ มาเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้ด้านการป้องกันอยู่ในระดับสูง และการรับรู้ด้านการบริหารจัดการอยู่ในระดับต่ำ ส่วนการรับรู้ต่อกลไกการขับเคลื่อนงานการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนมอยู่ในระดับต่ำ ภาพรวมความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการนำนโยบายการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่จังหวัดนครพนม พบว่า ระดับปฏิบัติการด้านภาวะผู้นำอยู่ในระดับมาก ด้านการจูงใจอยู่ในระดับปานกลาง ด้านการทำงานเป็นทีมอยู่ในระดับมาก ด้านการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก และด้านความผูกพันและการยอมรับอยู่ในระดับมาก ข้อเสนอแนะจากการศึกษา กองต่อต้านการค้ามนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรส่งเสริมให้มีการจัดทำบันทึกข้อตกลงระหว่างเมือง ในจังหวัดที่มีพื้นที่ติดชายแดนเพื่อสร้างความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์ กลไกการขับเคลื่อนงานในระดับพื้นที่ควรมีการส่งเสริมให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ฯ ให้มีการประชาสัมพันธ์ไปยังหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และรวมไปถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกระดับ ควรมีการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง การบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง และบูรณาการให้เป็นรูปธรรม การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายทั้ง เด็ก เยาวชน สตรี แรงงาน เพื่อให้มีความรู้ในการป้องกันตนเอง และการเฝ้าระวังแจ้งเบาะแสให้กับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง

คำสำคัญ: การรับรู้, การนำยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Social Work, Faculty of Social Work, Thammasat University

ABSTRACT

This research aims to investigate the perceptions of the strategies of Nakhorn Panom Operation Center on Prevention and Suppression of Human Trafficking B.E .2561-2564 and to study the application of the strategies of human trafficking prevention and protection in Nakorn Panom. The samples were 166 governmental officers working in Nakhorn Panom Operation Center on Prevention and Suppression of Human Trafficking. Conducted with quantitative methodology, the study employed strategies of Nakhorn Panom Operation Center on Prevention and Suppression of Human Trafficking B.E .2561-2564 as a model to develop organization .The research found that the samples had a perception of protection at a high level, and a perception of the management mechanism of human trafficking prevention and protection at a low level . The overall opinion of the sample group towards the policy of human trafficking prevention and protection in Nakorn Panom was that the leadership was at a high level, persuasion was at a medium level, teamworking was at a high level, participation was at a high level, and relationship together with acceptance was at a high level .The suggestions from this study were that Division of Anti-Trafficking in Persons, Ministry of Social Development and Human Security should enhance the Memorandum of Understanding between the provinces located in border areas to solve the problems of human trafficking . Provincial mechanism movement should enhance the relevant organizations to participate in strategy development. This should be also publicized to the other relevant organizations and officers at all levels .Moreover, this should be operated continuously, the law must be enforced seriously, and the integration should be objectified. The training of human trafficking prevention should cover all target groups :children, women and labors, to acknowledge them to protect themselves, to keep surveillance and to blow the whistle on the relevant government.

Keywords: Perception, Implementing strategy into practice

บทนำ

การค้ามนุษย์จัดเป็นอาชญากรรมที่ร้ายแรงมากในสังคมไทยและสังคมโลก การค้ามนุษย์ถือได้ว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรง โดยในแต่ละปีมีประชาชนทั้งชาย หญิง และเด็กตกเป็นเหยื่อจากการค้ามนุษย์ จากรายงานการค้ามนุษย์ หรือทิปรีพอร์ต ประจำปี 2560 (Trafficking in Persons (TIP) Report 2017) ประเทศสหรัฐอเมริกาให้ประเทศไทยอยู่ในระดับเทียร์ 2 ต้องจับตา (Tier 2 watch List) 2 ปีติดต่อกัน โดยระบุว่าประเทศไทยยังไม่บรรลุมาตรฐานขั้นต่ำ แต่มีความพยายามอย่างมีนัยสำคัญเพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐาน ทั้งนี้สหรัฐฯ ยังคงให้ความสำคัญ เรื่องการดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้ามนุษย์ การคัดแยกผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ในกลุ่มเสี่ยง เปราะบาง เช่น กลุ่มลูกเรือประมง บุคคลไร้รัฐ และกลุ่มผู้ลี้ภัย รวมถึงประสิทธิภาพในการตรวจแรงงาน อย่างไรก็ตามประเทศไทยยังคงประสบปัญหาการค้ามนุษย์เช่นเดียวกับนานาประเทศ ซึ่งเป็นปัญหาในระดับสากล รัฐบาลจะต้องดำเนินการป้องกันและผลักดันการปราบปรามการค้ามนุษย์ต่อไปโดยให้มีผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรมและมีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

จังหวัดนครพนมเป็นจังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกับแขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงไหลกั้นพรมแดน ซึ่งมีจุดผ่านแดน 2 แห่ง ได้แก่ สะพานมิตรภาพ ไทย-ลาว แห่งที่ 3 และท่าเรือเทศบาลเมืองนครพนม แต่กระนั้นที่ผ่านมาด้วยความเป็นเมืองพี่เมืองน้อง และการกั้นชายแดนแม่น้ำโขงเป็นระยะทาง 175 กิโลเมตร ทำให้การข้ามไปมาหาสู่กันระหว่างไทย-ลาว สามารถข้ามกันโดยผ่านเส้นทางธรรมชาติโดยทางเรือ จึงเป็นสาเหตุทำให้มีรูปแบบของอาชญากรรมที่แฝงมากับการข้ามตามจุดธรรมชาติเหล่านี้ อาทิเช่น การขนส่งยาเสพติด การลักลอบเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย รวมถึงปัญหาการค้ามนุษย์ ซึ่งจากการช่วยเหลือผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ส่วนใหญ่นั้นเข้ามาโดยไม่ได้ผ่านกระบวนการทางกฎหมาย มีนายหน้าพาลักลอบมาจากช่องทางธรรมชาติเกือบทุกกรณี การดำเนินงานยุทธศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดนครพนม เนื่องจากนโยบาย ยุทธศาสตร์ และมาตรการในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2560–2564 เป็นนโยบายระดับชาติที่มีเนื้อหาค่อนข้างกว้าง จังหวัดนครพนมจึงได้นำยุทธศาสตร์มาแปลงสู่การปฏิบัติในระดับจังหวัด เพื่อให้มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทสังคม วัฒนธรรมจังหวัดนครพนม จึงนำมาสู่การจัดทำยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม พ.ศ.2561–2564 โดยใช้กลไกคณะอนุกรรมการศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม โดยเน้นยุทธศาสตร์ 5 ด้าน ได้แก่การป้องกัน การป้องปราม การปราบปราม/ดำเนินคดี การคุ้มครอง/เยียวยา และการบริหารจัดการ

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณ ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) โดยการศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้อ้างอิงประกอบการศึกษาให้สมบูรณ์ และการศึกษาภาคสนาม (Field Research) โดยการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือ เพื่อจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้ยุทธศาสตร์ในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ ทีมีความสัมพันธ์กับแนวทางการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนมไปปฏิบัติในระดับพื้นที่ โดยประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม จำนวน 166 คน ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงาน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม พ.ศ.2561-2564 เช่น ตำรวจภูธรจังหวัดนครพนม แรงงานจังหวัดนครพนม สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดนครพนม เป็นต้น นอกจากนี้การวิจัยครั้งนี้ยังคำนึงถึงจริยธรรมในการวิจัยตลอดเวลาโดย ได้เสนอโครงร่างการวิจัยเพื่อขอรับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคนจากคณะอนุกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุดที่ 2 สาขาสังคมศาสตร์ รหัสโครงร่าง การวิจัยที่ 138/2561 และได้รับการพิจารณาอนุมัติด้านจริยธรรมการวิจัยในคน ณ วันที่ 11 มกราคม 2562-วันที่ 11 มกราคม 2563

ผลการศึกษา และอภิปรายผลการศึกษา

การรับรู้ของข้าราชการ เจ้าหน้าที่ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม ต่อยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม พ.ศ.2561-2564 แบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่ การป้องกัน การป้องปราม การปราบปราม/ดำเนินคดี การคุ้มครอง/เยียวยา และการบริหารจัดการ ซึ่งสามารถสรุปข้อมูลได้ดังนี้

ด้านการป้องกัน พบว่า การประชาสัมพันธ์ให้ความรู้สร้างจิตสำนึกให้เห็นโทษของการค้ามนุษย์ มีการรับรู้ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ การรับรู้เรื่องมีการรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ และการส่งเสริมการเรียนรู้การค้ามนุษย์ในสถานศึกษา และรับรู้น้อยที่สุดคือเรื่องมีการสร้างภาคีเครือข่ายและแหล่งข่าวในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์โดยใช้กลไกประชารัฐ

ด้านการป้องปราม ในด้านนี้มีการรับรู้ด้านการมีการจัดระเบียบสถานประกอบการและพื้นที่เสี่ยงต่อการค้ามนุษย์ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ การรับรู้เรื่องมีการตั้งจุดตรวจจุดสกัดเพื่อป้องกันและปราบปราม การค้ามนุษย์ และรับรู้น้อยที่สุดคือ มีการลาดตระเวนชายแดนเพื่อป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์

ด้านการปราบปราม/ดำเนินคดี พบว่า มีการรับรู้เกี่ยวกับการมีการจัดตั้งชุดปฏิบัติการในการปราบปรามการค้ามนุษย์ มีการรับรู้ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ การรับรู้เรื่องการบูรณาการสืบสวน ตรวจค้นจับกุมในพื้นที่เสี่ยงต่อการค้ามนุษย์ และรับรู้เรื่องการพิจารณาเสนอร่างแก้ไขข้อกฎหมายระเบียบข้อบังคับให้ทันสมัย อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ด้านการคุ้มครอง/เยียวยา พบว่า มีการรับรู้เรื่องการส่งเสริมให้มีระบบคุ้มครองผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ตามหลักสิทธิมนุษยชนอย่างเสมอภาค และการให้ความรู้แก่เจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติงานด้านการคุ้มครองผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือ การให้ความรู้แก่ผู้ดูแลผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ในชุมชน และการพัฒนาคู่มือในการปฏิบัติงานด้านการช่วยเหลือคุ้มครอง อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ด้านการบริหารจัดการ พบว่า มีการรับรู้เรื่องมีการจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ที่ประกอบด้วยทีมสหวิชาชีพ ในระดับมากที่สุด รองลงมาคือการรับรู้เรื่องการมีการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ และ การส่งเสริมงานวิจัยเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ระดับการปฏิบัติต่อการนำนโยบายการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่จังหวัดนครพนม แบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่ ภาวะผู้นำ การจูงใจ การทำงานเป็นทีม การมีส่วนร่วม และความผูกพันและการยอมรับ ซึ่งสามารถสรุปข้อมูลได้ดังนี้

ด้านภาวะผู้นำ พบว่า ประเด็นผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญกับการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ มีระดับการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมาคือ ผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธภาพที่ดีของบุคลากรในศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม และผู้บังคับบัญชามอบแนวคิด นโยบายในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์อย่างสม่ำเสมอ มีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด

ด้านการจูงใจ พบว่า ประเด็นการให้รับเงินรางวัล และค่าตอบแทนในการนำจับและดำเนินคดีความผิดฐานค้ามนุษย์ มีระดับการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมาคือ การได้รับการประกาศเกียรติคุณจากการปฏิบัติงานตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม และการได้รับการเลื่อนตำแหน่งจากการปฏิบัติงานตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม มีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด

ด้านการทำงานเป็นทีม พบว่า ประเด็นการมีแผนปฏิบัติงานตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนมร่วมกัน มีระดับการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมาคือ การมีการทำงานตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนมในรูปแบบทีมสหวิชาชีพ และการมีโครงสร้างการปฏิบัติงานตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนมที่ชัดเจน มีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด

ด้านการมีส่วนร่วม พบว่า ประเด็นการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนงานโครงการตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม มีระดับการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการคิดนโยบาย แผน ยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม และการมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ จังหวัดนครพนม มีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด

ด้านความผูกพันและการยอมรับ พบว่า ประเด็นการการให้เกียรติการยอบรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนร่วมงานที่อยู่ในวิชาชีพเดียวกันและต่างวิชาชีพ ในศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม มีระดับการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมาคือ การมีทัศนที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานในศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม และมีทัศนที่ดีต่อศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม มีระดับการปฏิบัติน้อยที่สุด

ผลการศึกษาความแตกต่างข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งงาน หน่วยงาน และระยะเวลาในการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ในจังหวัดนครพนม พบว่า เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งงาน และระยะเวลาในการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ใน จังหวัดนครพนม ที่แตกต่างกัน มีระดับการนำยุทธศาสตร์ฯ ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม ไม่แตกต่างกัน

ผลการศึกษาความแตกต่างระหว่างข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้นโยบาย ยุทธศาสตร์ฯ กับการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม พบว่า การรับรู้ยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม และกลไกการขับเคลื่อนงาน ของคณะอนุกรรมการศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ที่แตกต่างกัน มีระดับการนำยุทธศาสตร์ฯ ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม แตกต่างกัน

การอภิปรายผลการศึกษา

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 21-40 ปี และมีอายุมากที่สุดถึง 68 ปี ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในคณะอนุกรรมการศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ เป็นบุคลากรที่เป็นผู้สูงอายุที่มีความรู้เกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีตำแหน่งงานอยู่ในระดับปฏิบัติการที่มีระยะเวลาในการปฏิบัติงานด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ในจังหวัดนครพนม 1-4 ปี ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานที่เป็นกลไกในระดับจังหวัดในการดำเนินงานด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ในพื้นที่

การรับรู้ยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม พ.ศ.2561-2564 จากการศึกษาพบว่า การรับรู้ของข้าราชการ เจ้าหน้าที่ ต่อยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม พ.ศ.2561-2564 ด้านการป้องกัน พบว่า ร้อยละ 94.6 มีการรับรู้ด้านการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้สร้างจิตสำนึกให้เห็นโทษของการค้ามนุษย์ จากภาพรวมทำให้เห็นได้ว่า การประชาสัมพันธ์ให้ความรู้สร้างจิตสำนึกให้เห็นโทษของการค้ามนุษย์ในจังหวัดนครพนมนั้นมีรูปแบบการประชาสัมพันธ์ทั้งในรูปแบบของสื่อประชาสัมพันธ์ อาทิ แผ่นพับ โปสเตอร์ การประชาสัมพันธ์ทางวิทยุ และการถ่ายทอดทางสถานีโทรทัศน์ ทำให้การประชาสัมพันธ์เป็นกลยุทธ์หลักที่ทำให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงปัญหา และเกิดการเฝ้าระวังไม่ให้คนในครอบครัว ชุมชน สังคม ตกเป็นเหยื่อ

ของการค้ามนุษย์ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดนครพนม และจังหวัดใกล้เคียง ด้านการป้องปราม พบว่า ร้อยละ 92.8 มีการรับรู้ด้านการจัดระเบียบสถานประกอบการและพื้นที่เสี่ยงต่อการค้ามนุษย์มากที่สุด รองลงมาคือ การตั้งจุดตรวจ จุดสกัด เพื่อป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ เป็นผลสืบเนื่องมาจากจังหวัดนครพนมได้จัดให้มีชุดปฏิบัติการด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ ในการบูรณาการการตรวจพื้นที่เสี่ยงตามสถานประกอบการ ร้านอาหาร ร้านคาราโอเกะ ที่ประกอบทั้ง ทหาร ตำรวจ ฝ่ายปกครอง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยให้สำนักงานพัฒนาสังคมฯ ในฐานะเลขานุการ คณะอนุกรรมการฯ เป็นแกนหลักในการจัดตารางเวรในการลงพื้นที่ เพื่อจัดระเบียบป้องปราม การค้ามนุษย์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ.2560-2564 ในยุทธศาสตร์ที่ 1 ด้านการพัฒนากลไกเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนในเรื่องของการพัฒนาศักยภาพและเพิ่มมาตรการกลไกการป้องกันและแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์ที่มีอยู่ในทุกระดับให้ปฏิบัติหน้าที่และรับผิดชอบตามอำนาจและหน้าที่กำหนด ด้านการปราบปราม/ดำเนินคดี พบว่า ร้อยละ 90.4 มีการรับรู้ในเรื่องของการจัดตั้งชุดปฏิบัติการในการปราบปรามการค้ามนุษย์ เนื่องจากยุทธศาสตร์ฯ ด้านการป้องปราม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันในการดำเนินการปราบปราม ดำเนินคดี กับผู้กระทำความผิดฐานค้ามนุษย์ โดยมีการจัดตั้งชุดปฏิบัติการฯ ขึ้นมาโดยอาศัยความร่วมมือในรูปแบบของทีมสหวิชาชีพ ทั้งฝ่ายปกครอง ตำรวจ นักสังคมสงเคราะห์ ภายใต้คณะอนุกรรมการศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นกลไกในการดำเนินการบริหารนโยบายยุทธศาสตร์ และมาตรการในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ในระดับพื้นที่ ร่วมกันในการปราบปรามการค้ามนุษย์ในจังหวัดนครพนม การดำเนินคดีกับผู้กระทำการค้ามนุษย์ และการคุ้มครองผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ด้านการคุ้มครอง/เยียวยา พบว่า ร้อยละ 84.3 มีระดับการรับรู้ในเรื่องของการส่งเสริมให้มีระบบคุ้มครองผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ตามหลักสิทธิมนุษยชนอย่างเสมอภาค โดยภารกิจของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีหน้าที่หลักในการคุ้มครองสวัสดิภาพของผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ ทั้งด้านการช่วยเหลือ คุ้มครอง และส่งกลับ รวมถึงการพัฒนาศักยภาพผู้เสียหายฯ จังหวัดนครพนม มีหน่วยงานแรกรับในการคุ้มครองช่วยเหลือผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ ได้แก่ บ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดนครพนม ซึ่งให้บริการด้านการคุ้มครองผู้เสียหาย การให้ที่พักอาศัย อาหาร การพาไปตรวจที่โรงพยาบาล โดยการทำงานแบบทีมสหวิชาชีพร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จนกว่าจะดำเนินคดีจนแล้วเสร็จ เพื่อส่งต่อกลับครอบครัว หรือประเทศต้นทางต่อไป ด้านการบริหารจัดการ พบว่า ร้อยละ 85.5 รับรู้เรื่องการจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม ที่ประกอบด้วยทีมสหวิชาชีพซึ่งคณะทำงานฯ ผ่านการเห็นชอบจากคณะอนุกรรมการศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ จังหวัดนครพนม เพื่อเป็นกลไกในการดำเนินงานด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ทั้งทางด้านการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการ การจัดทำโครงการ การลงพื้นที่ปฏิบัติงานทั้งด้านป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ในพื้นที่อย่างบูรณาการของทีมสหวิชาชีพ

การรับรู้ของข้าราชการ เจ้าหน้าที่ ต่อกลไกการขับเคลื่อนงานด้านการป้องกันและปราบปราม การค้ามนุษย์ของคณะอนุกรรมการศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม พบว่า ร้อยละ 72.3 มีการรับรู้ในประเด็นเรื่องมีการดำเนินการโดยคณะทำงานทีมสหวิชาชีพ ภายใต้คณะอนุกรรมการศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัด เพื่อให้เกิดความคุ้มครองช่วยเหลือผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ในกรณีเร่งด่วน ประเทศไทยเป็นประเทศ ต้นทาง ทางผ่าน และปลายทางสำหรับการค้ามนุษย์ทั้ง ชาย หญิง และเด็ก โดยส่วนมาที่

พบจะถูกแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าประเวณี การบังคับใช้แรงงานหรือบริการ และการนำมาขอทาน เหยื่อค้ามนุษย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติบางส่วนถูกบังคับ ขู่เข็ญหรือล่อลวงมาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเพศ และการบังคับใช้แรงงานหรือบริการ ดังนั้น การดำเนินงานของคณะทำงานฯ นั้นต้องมีความพร้อมในการปฏิบัติงานตลอดเวลา เพื่อที่สามารถช่วยเหลือ คุ้มครอง ผู้เสียหายได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะจังหวัดนครพนม ที่มีชายแดนติดกับแขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สามารถที่จะเป็นเส้นทางของการค้ามนุษย์ ดังนั้นจึงต้องเพิ่มการเฝ้าระวังเป็นพิเศษในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์รวมถึงการคุ้มใครองผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์

ภาพที่ 1

ตัวแบบด้านการพัฒนาองค์การ

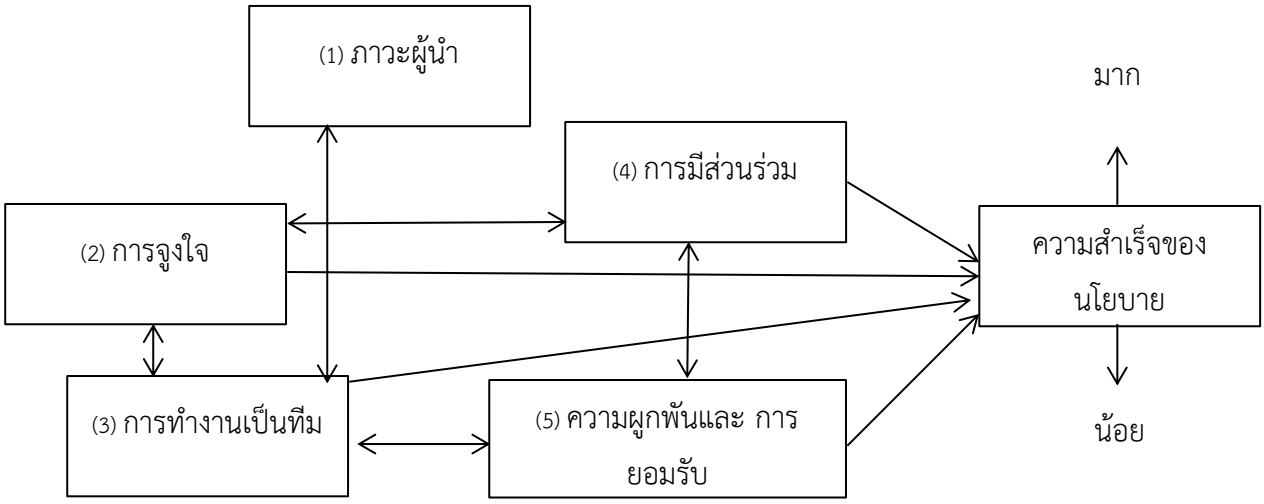

การศึกษาระดับการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่จังหวัดนครพนม โดยแบ่งข้อคำถามเป็น 5 ด้าน ได้แก่ ภาวะผู้นำ การจูงใจ การทำงานเป็นทีม การมีส่วนร่วม และความผูกพันและการยอมรับ ซึ่งสอดคล้องกับ วรเดช จันทรศร (2552) ตัวแบบด้านการพัฒนาองค์การ (แผนภาพ 1) ที่มุ่งเน้นที่บุคลากรในหน่วยงานเป็นสำคัญ โดยถือว่าบุคลากรเป็นทรัพยากรที่สำคัญสุดในองค์การ จึงให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของบุคลากร คำนึงถึงการจูงใจ การใช้ภาวะผู้นำอย่างเหมาะสม ความรู้สึกผูกพันกับองค์การ การยอมรับ การพัฒนาทีม มากกว่าการใช้อำนาจบังคับบัญชาควบคุม เมื่อจำแนกผลการศึกษารายด้าน พบว่า ระดับของการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม ด้านภาวะผู้นำพบว่า อยู่ในระดับมาก โดยประเด็นที่มีระดับปฏิบัติมากที่สุดคือ ผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญกับการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ รองลงมาคือผู้บังคับบัญชาให้ความสำคัญกับการสร้างสัมพันธภาพที่ดีของบุคลากรในศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม ด้านการจูงใจ พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง โดยประเด็นที่มีระดับปฏิบัติมากที่สุดคือ การให้เงินรางวัล และค่าตอบแทนในการนำจับและดำเนินคดีฐานค้ามนุษย์ รองลงมาคือ ได้รับการประกาศเกียรติคุณจากการปฏิบัติงานตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม โดยได้มีประกาศคณะกรรมการประสานและกำกับการดำเนินงานป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ เรื่องการจ่ายเงินรางวัลและค่าตอบแทนในการนำจับและดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิด

ฐานค้ามนุษย์ จากกองทุนเพื่อการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ เพื่อให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องตลอดจนบุคคลทั่วไปที่รู้เบาะแสมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังและแจ้งเบาะแสจนนำไปสู่การจับกุมผู้กระทำความผิดฐานค้ามนุษย์จนสำเร็จ ด้านการทำงานเป็นทีม พบว่า อยู่ในระดับมาก โดยประเด็นที่มีระดับปฏิบัติมากที่สุดคือ มีแผนปฏิบัติงานตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการฯ ร่วมกัน และรองลงมาคือ มีการทำงานตามยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการฯ ในรูปแบบทีมสหวิชาชีพ โดยจังหวัดนครพนมได้มีชุดปฏิบัติการฯ ที่ประกอบไปด้วยทีมสหวิชาชีพ เช่น ตำรวจ ปกครอง นักสังคมสงเคราะห์ แพทย์ พยาบาล อาจารย์ ครู ในการที่จะเข้ามาขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ โดยเริ่มตั้งแต่การจัดทำแผนฯ การดำเนินการตามแผนฯ และไปจนถึงการติดตามประเมินผล ด้านการมีส่วนร่วม พบว่าอยู่ในระดับมาก โดยประเด็นที่มีระดับปฏิบัติมากที่สุด คือ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนงานโครงการ ตามยุทธศาสตร์ศูนย์ฯ รองลงมาคือ การมีส่วนร่วมในการคิดนโยบาย แผนยุทธศาสตร์ศูนย์ฯ ซึ่งมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ ยุทธศาสตร์ที่ 5 ด้านการพัฒนาความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายกันอย่างจริงจังในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ด้านความผูกพันและการยอมรับ พบว่า อยู่ในระดับมาก โดยประเด็นที่มีระดับปฏิบัติมากที่สุด คือ การให้เกียรติการยอมรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนร่วมงานที่อยู่ในวิชาชีพเดียวกันและต่างวิชาชีพ รองลงมาคือ มีทัศนคติที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานในศูนย์ ซึ่งอย่างที่ได้เกริ่นไว้ในตอนแรก จังหวัดนครพนมได้มีทีมสหวิชาชีพที่ปฏิบัติงานร่วมกันตั้งแต่เริ่มต้นในการจัดทำยุทธศาสตร์ โดยมีผู้บริหารนั้นเห็นถึงความสำคัญและสนับสนุน ทำให้ทีมสหวิชาชีพในจังหวัดนครพนมด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีการทำงานแบบพี่น้อง ช่วยเหลือเกื้อหนุนซึ่งกันและกันทำให้ความผูกพันและการยอมรับของบุคลากรในศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนมอยู่ในระดับมาก

ผลการศึกษาความแตกต่างระหว่างข้อมูลพื้นฐานกับการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม พบว่า เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งงานและระยะเวลาในการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ในจังหวัดนครพนม ที่แตกต่างกัน มีระดับการนำยุทธศาสตร์ฯ ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม ไม่แตกต่างกัน สอดคล้องกับการศึกษาของธันภัทร โคตรสิงห์ (2556) ได้กล่าวถึงการนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นกระบวนการหรือขั้นตอนของการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายไปสู่ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ และเมื่อมีนโยบายจะต้องมีความพยายามในการแปลงนโยบายจากนามธรรมไปสู่รูปธรรมในรูปของมาตรการเชิงปฏิบัติที่มีความชัดเจน โดย ประณยา ชัยรังษี และคณะ (2556) ได้มีการกล่าวถึงการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติเป็นการแปลงวัตถุประสงค์ของนโยบายที่กำหนดขึ้นเป็นแผนงาน โครงการ กิจกรรม ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน โดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนำไปปฏิบัติอย่างเป็นกระบวนการมีการระดมทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่เพื่อแก้ไขปัญหาให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ของนโยบายนั้นๆ และได้ให้ข้อคิดเห็นว่าปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการกำหนดนโยบายไปปฏิบัติมี 5 ปัจจัย ได้แก่ 1. ภาวะของผู้บริหาร 2. การมีส่วนร่วมของผู้บริหารและข้าราชการ 3. การจูงใจของผู้บริหาร 4. ความผูกพันและการยอมรับของผู้บริหารและข้าราชการ 5. การทำงานเป็นทีมของผู้บริหารและข้าราชการซึ่งสอดคล้องกับการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติของเจฏช์ชณัช สุรัฐมาลย์ (2558) ที่กล่าวถึงกระบวนการซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ทั้งหมดในการนำนโยบายไปปฏิบัติ เป็นความพยายามในการแปลงรูปแบบของการตัดสินใจของนโยบายในรูปของนามธรรมแปลงให้มาเป็นรูปธรรมในรูปของมาตรการเชิงปฏิบัติการที่มีความชัดเจน จะเห็นได้ว่าการนำนโยบายสู่การปฏิบัตินั้น

เป็นกระบวนการที่นำนโยบายในภาพกว้างที่ได้กำหนดขึ้นมาแปลงไปสู่ในระดับปฏิบัติการ แผนงาน โครงการที่เป็นรูปธรรมสามารถปฏิบัติงานเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของนโยบายได้อย่างชัดเจน จากการศึกษาพบว่านักวิชาการอีกกลุ่มได้ให้นิยามของการนำนโยบายสู่การปฏิบัติไว้ในรูปแบบของการบริหาร จุมพล หนิมพานิช (2554) กล่าวว่า การนำนโยบายสู่การปฏิบัติ หมายถึง การบริหารนโยบายที่ครอบคลุมถึงการวิเคราะห์พฤติกรรมองค์กร ปฏิสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่มบุคคล สมรรถนะ ความร่วมมือของพนักงานภาครัฐและภาคเอกชน สภาพแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อการบรรลุเป้าหมายของนโยบาย รวมถึง วรเดช จันทรศร (2556) ศึกษาพบว่า “องค์กร หรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องสามารถนำ และกระตุ้นทรัพยากรทางการบริหารทั้งมวลปฏิบัติงานให้บรรลุตามนโยบายที่ระบุหรือไม่ แค่ไหนเพียงใด” ซึ่งแนวคิดของ จุมพล และ วรเดช นั้นมีความคิดเห็นเชิงการนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นการบริหาร และพูดถึงความสัมพันธ์ของผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน รวมถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง ที่จะดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของนโยบายที่กำหนด

ผลการศึกษาความแตกต่างระหว่างข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้นโยบาย ยุทธศาสตร์ฯ กับการนำยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม พบว่า การรับรู้ยุทธศาสตร์ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม และกลไกการขับเคลื่อนงาน ของคณะอนุกรรมการศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ที่แตกต่างกัน มีระดับการนำยุทธศาสตร์ฯ ไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ ณ จังหวัดนครพนม แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับ ตัวแบบทางทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติของ Van Horn and Van Meter (1975) ได้กล่าวถึงมาตรฐานและวัตถุประสงค์ของนโยบาย เป็นปัจจัยสำคัญที่จะตัดสินว่านโยบายมีสมรรถนะมากน้อยเพียงใด การกำหนดตัวชี้วัดสมรรถนะของนโยบายเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทำเป็นอันดับแรก นั่นคือ มาตรฐานและวัตถุประสงค์ของนโยบายจะต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง นอกจากนี้นโยบายจะต้องประกอบด้วยทรัพยากร ซึ่งรวมถึงงบประมาณ และแรงกระตุ้นสนับสนุนอื่นๆ ทั้งด้านความช่วยเหลือคำแนะนำต่างๆ เพื่อช่วยทำให้การนำนโยบายไปปฏิบัติเกิดประสิทธิผล ทั้งนี้จะต้องอาศัยการสื่อสารเกี่ยวกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนโยบาย ไปยังหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องในทุกลำดับขั้นขององค์การ รวมถึงผู้นำนโยบายไปปฏิบัติต้องรู้ว่าเขาต้องทำอะไร โดยการสื่อสารที่สร้างให้เกิดความสำเร็จในการนำนโยบายไปปฏิบัติ จะต้องมีความชัดเจน มีความเที่ยงตรง และมีความเสมอต้นเสมอปลาย องค์การที่นำนโยบายไปปฏิบัติต้องมีเจ้าหน้าที่ และผู้นำที่มีความสามารถ มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการกับผู้กำหนดนโยบาย และสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ได้แก่ ความเห็นสาธารณะ กลุ่มผลประโยชน์ จะต้องสนับสนุนการนำนโยบายไปปฏิบัติด้วย Van Meter and Van Horn (1975) ได้กล่าวถึงลักษณะขององค์การ ที่มีโครงสร้างอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการที่นำนโยบายไปปฏิบัติได้สำเร็จ เกี่ยวข้องกับปริมาณและความสามารถของบุคลากรในหน่วยงาน ระดับของการควบคุมที่เป็นลำดับชั้นในการตัดสินใจและดำเนินการ ทรัพยากรทางการเมืองหรือแรงสนับสนุนจากฝ่ายการเมืองต่อหน่วยงาน ความสามารถในการยืนหยัดของหน่วยงานระดับของการสื่อสารแบบเปิด หรือการมีเครือข่ายสื่อสารที่เป็นอิสระ รวมทั้งการเชื่อมโยงอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการของผู้กำหนดนโยบาย และผู้ที่เกี่ยวข้องในการนำนโยบายไปปฏิบัติ Van Meter and Van Horn (1975) ได้กล่าวถึงการใช้อำนาจ 3 ชนิด ตามแนวคิดของ Etzioni (1961, อ้างถึงใน วรเดช จันทรศร, 2552) มากระตุ้นผู้ปฏิบัติเพื่อให้การปฏิบัติตามนโยบายสำเร็จ ได้แก่ อำนาจในการใช้กฎระเบียบเป็นตัวบังคับ เหมาะสำหรับใช้ในองค์การที่ผู้มีส่วนร่วมต่างๆ ในกิจกรรมขององค์การมีความรู้สึกแปลกแยก ไม่ต้องการเข้ายุ่งเกี่ยวในกิจกรรมเท่าที่ควร อีกทั้งยังมีความรู้สึกในทางลบต่อองค์การด้วย

สำหรับองค์การที่มีลักษณะตรงข้ามนั่นคือ องค์การที่บุคลากรส่วนใหญ่มีความจงรักภักดี อุทิศตัวเพื่องาน วิธีการทำให้ปฏิบัติตามที่เหมาะสมที่สุด คือ การใช้อำนาจทางใจหรือความผูกพันทางใจ โดยการใช้รางวัลตอบแทนโดยวิธีการและรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะในลักษณะของสัญลักษณ์ สำหรับองค์การที่บุคลากรส่วนใหญ่มักมีส่วนร่วมต่อเมื่อมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ วิธีการทำให้ปฏิบัติตามที่เหมาะสม คือ การใช้อัตราเงินเดือน ค่าตอบแทน และสวัสดิการต่างๆ ซึ่งถือเป็นการใช้อำนาจที่มาจากมาตรการที่เป็นบรรทัดฐาน อย่างไรก็ตามความสำเร็จของการปฏิบัติตามนโยบายยังเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองซึ่งส่งผลกระทบทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ซึ่งสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ ความร่วมมือหรือการตอบสนองของผู้นำนโยบายไปปฏิบัตินับเป็นหัวใจสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

1. กองต่อต้านการค้ามนุษย์ กระทรวง พม. ควรส่งเสริมให้มีการจัดทำบันทึกข้อตกลงระหว่างเมือง ในจังหวัดที่มีพื้นที่ติดชายแดนเพื่อสร้างความร่วมมือร่วมกันในการแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์

2. ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม ในฐานะกลไกการขับเคลื่อนงานในระดับพื้นที่ควรมีการส่งเสริมให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ฯ โดยให้เสนอโครงการ กิจกรรม เพื่อให้มีการขับเคลื่อนงานด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์อย่างครอบคลุม

ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติการ

1. เพิ่มกิจกรรมที่เน้นการพัฒนาศักยภาพผู้ปฏิบัติงานด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ เพื่อให้มีการรับรู้ และสามารถปฏิบัติงานด้านการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์อย่างมีความเป็นมืออาชีพ

2. นโยบายและยุทธศาสตร์การป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนมมีแผน โครงการที่ดีและครอบคลุมประเด็นดีแล้ว เพียงแต่การปฏิบัติงานยังไม่เป็นไปตามนโยบายที่วางไว้อย่างเป็นรูปธรรม ควรให้มีการประชาสัมพันธ์ไปยังหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และรวมไปถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกระดับ ควรมีการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง การบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง และบูรณาการให้เป็นรูปธรรม

3. ศูนย์ปฏิบัติการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์จังหวัดนครพนม ควรดำเนินการประชาสัมพันธ์หรืออบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการป้องกันการค้ามนุษย์ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายทั้ง เด็ก เยาวชน สตรี แรงงาน เพื่อให้มีความรู้ในการป้องกันตนเอง และการเฝ้าระวังแจ้งเบาะแสให้กับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาในเรื่องการพัฒนากระบวนการคุ้มครองผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์ ในเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกกว่าการวิจัยเชิงปริมาณ อันจะนำไปสู่การจัดทำคู่มือในการคุ้มครองผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์

2. ควรมีการศึกษาเรื่องแรงงานข้ามชาติที่ทำงานในสถานประกอบการที่เสี่ยงต่อการตกเป็นผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์

รายการอ้างอิง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กองต่อต้านการค้ามนุษย์. (2559). *รายงานผลการดำเนินงานป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ของประเทศไทย ประจำปี 2559.* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กองต่อต้านการค้ามนุษย์. (2560). *คู่มือการปราบปรามการค้ามนุษย์และคุ้มครองช่วยเหลือผู้เสียหายจากการค้ามนุษย์.* กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 1-12. (2560). *รายงานผลการศึกษาวิจัยการสร้างและพัฒนากระบวนการทำงานเครือข่ายแก้ไขปัญหาการค้ามนุษย์ที่เหยื่อเป็นเด็กและสตรีในประเทศไทย.*

จุมพล หนิมพานิช. (2547). *การวิเคราะห์นโยบาย: ขอบข่ายแนวคิดทฤษฎีและกรณีตัวอย่าง.* นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

จุมพล หนิมพานิช. (2554). *การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ มุมมองในทัศนะทางรัฐศาสตร์การเมืองและรัฐประศาสนศาสตร์ การบริหารและกรณีศึกษาของไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธันภัทร โคตรสิงห์. (2556). *การนำนโยบายโฉนดชุมชนไปปฏิบัติ.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม.

ประณยา ชัยรังษี, เสน่ห์ จุ้ยโต และ ชัยรัตน์ สมสืบ. (2556). *การนำนโยบายการพัฒนาสังคมไปปฏิบัติ: กรณีศึกษา สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์*. สืบค้นจาก http://sms-stou.org/pr/media/journal/article/56-2/56-2-article13.pdf

วรเดช จันทรศร. (2556). *ทฤษฎีการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: บริษัท พริกหวาน กราฟฟิค จำกัด.

Van Horn, Carl E., & Van Meter, Donald S. (1975, February). The Policy Implementation Process: A Conceptual Framework. *Administration & Society. 6*(4): 463.

ห้องย่อยที่ 2
พลังชุมชน สร้างสังคมเป็นธรรม

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน

Community Mobilization Process for Community Empowerment

ภาณุพัฒน์ อรัญดร*

Phanupat Arundorn*

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการศึกษากระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อเป็นพลังในการพัฒนาชุมชน โดยการศึกษาจากการวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีและองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อการสร้างพลังชุมชน ประกอบด้วย 1) ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการนำศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วย ทุนชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และประเพณีท้องถิ่น 2) กลไกการขับเคลื่อนชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่ม และเครือข่าย เป็นการขับเคลื่อนที่ต้องเชื่อมประสานทั้งคนในชุมชนและภายนอกชุมชน เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชน 3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ การเรียนรู้ และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คือ การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนผ่านการร่วมกิจกรรมในประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงการร่วมกันอนุรักษ์และถ่ายทอดระหว่างกันของคนในชุมชน โดยทั้ง 3 กระบวนการ ดังกล่าวส่งผลต่อการสร้างพลังให้เกิดขึ้นในชุมชนและขับเคลื่อนชุมชนให้พัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็ง

คำสำคัญ: กระบวนการขับเคลื่อนชุมชน, การสร้างพลังชุมชน

ABSTRACT

This article “Community mobilization process for community empowerment”, aims to study the community mobilization process to be power for community development .According to the conceptual, theory, and knowledge analysis, the result of this study revealed that the community mobilization process for community empowerment consists of 1(Local tradition and culture .By applying the capacity that the community already has as tools for development which comprise of community fund, community culture, and local tradition .2 (Driving mechanism of community, which is a leader, groups, and network .It is the drive that must hold the people within and outside the community, in order to mobilize community development .3 (Learning process of the community, which is learning and culture resource management, that is the collective learning of people in the community through activities, local tradition, and culture including preserving together and passing on the knowledge among people in the community .These 3 processes result in community empowerment and community mobilization for development towards a strong community.

Keywords: Community mobilization process, Community empowerment

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Science (Community Development) Faculty of Social Administration Thammasat University

บทนำ

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเป็นกระบวนการหนึ่งในการพัฒนาชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการสร้างการขับเคลื่อนให้เกิดขึ้นภายในชุมชนเพื่อการพัฒนาไปในทิศทางร่วมกัน โดยกระบวนการขับเคลื่อนจะสำเร็จได้หรือไม่นั้นจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและกลไกการขับเคลื่อนของชุมชนมาหนุนเสริมกัน เพื่อสร้างพลังให้เกิดขึ้น ดังนั้นการจะสร้างพลังชุมชนได้นั้นจึงจำเป็นต้องดึงศักยภาพของชุมชนออกมาให้ได้มากที่สุด โดยการแสวงหาทุนที่อยู่ภายในชุมชน

โดยในแต่ละชุมชนจะประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีด้านต่างๆ ระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและระหว่างกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ (จิตติ มงคลชัยอรัญญา, 2540, อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, น. 39) ซึ่งทุนชุมชนที่พบเห็นได้ชัดเจนและสร้างพลังได้มากที่สุดก็คือ ทุนวัฒนธรรม โดยการนำประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่อยู่ในชุมชนมาเป็นเครื่องมือในกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน

พลังชุมชนจึงเกิดจากความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน ความสามารถในการจัดการความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันทั้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ ความสามารถในการสร้างความร่วมมือ และตัดสินใจในการต่อสู้ปัญหาด้วยตนเองของชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านสามารถพัฒนาขึ้นมาจากการมองเห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ค่านิยม และวัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกัน (บุญเพรง บ้านบางพูน, 2547, น. 41-51)

กล่าวได้ว่า ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการดังกล่าว เนื่องจากเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน โดยเปรียบเสมือนเป็นตัวกลางในการยึดโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน และสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในชุมชนให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ทำให้ชุมชนมีจิตวิญญาณร่วมกัน และสร้างอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนให้เกิดขึ้นได้ โดยมีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมต่างๆ ที่หล่อหลอมทำให้คนในชุมชนได้ยอมรับยึดถือ และมีแบบแผนในปฏิบัติตามประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งการขับเคลื่อนดังกล่าวจะเป็นบ่อเกิดของความสมัครสมานสามัคคีอันจะเป็นพลังในการนำพาชุมชนไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งได้

นอกจากนี้กลไกสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความเป็นชุมชนได้เป็นอย่างดีและมีพลังในการทำให้ผู้คนตระหนักถึงศักยภาพของตนเองมาก คือ ความเชื่อและพิธีกรรมที่มีอยู่ในแต่ละวัฒนธรรมของท้องถิ่น ในเนื้อหาของความเชื่อและพิธีกรรมนั้นแฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชน เป็นระบบคุณค่าที่สำคัญทางสังคมของชุมชน ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมจึงมีความหมายต่อความเป็นชุมชนโดยการชักนำผู้คนที่อยู่ร่วมกันในกลุ่มเดียวกันหรือในสังคมเดียวกันมาพบปะกัน ก่อให้เกิดการรู้จักและสัมพันธ์กันขึ้น อีกทั้งยังมีการสื่อความหมายให้เข้าใจกันในการอยู่ร่วมกัน เพราะเรื่องพิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ของการสื่อสารทั้งสิ้น และเป็นเรื่องทางด้านจิตใจที่เป็นผลมาจากทั้งความเชื่อและการกระทำ เชื่อว่าเป็นสิริมงคลทำให้เกิดความสบายใจมั่นใจจนเป็นที่ยอมรับอะไรต่างๆ ร่วมกันได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2536, อ้างถึงใน ณัฐภัทร์ สุรินทร์วงศ์, 2552, น. 3)

จะเห็นได้ว่า ประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชนเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคคลทั้งในระดับปัจเจก ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และระดับสังคมที่กว้างขึ้นไป สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงกับทั้งคน ธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นด้วยสิ่งที่แสดงออกที่มองเห็นได้และระบบคุณค่าทางจิตใจที่ต้องพิจารณาไตร่ตรองจึงจะเห็น และเป็นสิ่งที่สามารถยึดโยงคนทั้งในระดับขนาดเล็กกระทั่งระดับขนาดใหญ่ อันนำไปสู่ความเป็นชุมชนได้ ซึ่งจำเป็นที่

จะต้องอาศัยองค์ความรู้และความเข้าใจถึงบริบท ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรมภายในชุมชน โดยประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญต่อการนำไปปรับใช้ในการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากสามารถทำให้นักพัฒนาเข้าถึงชุมชนได้ง่าย และแสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชุมชน ทำให้นักพัฒนาสามารถสร้างการมีส่วนร่วมหรือการเรียนรู้ของชุมชนผ่านการใช้ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือ เพื่อนำไปขับเคลื่อนการพัฒนาและสร้างพลังชุมชนให้เกิดขึ้นในชุมชน

ดังนั้นบทความวิชาการเรื่อง กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน ผู้ศึกษาได้อธิบายจากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎี และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะเสนอการนำประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการขับเคลื่อนและสร้างพลังในชุมชนผ่านประเด็นหลัก 4 ประเด็น คือ

1. กระบวนการขับเคลื่อนชุมชน
2. การสร้างพลังชุมชน
3. แนวทางการขับเคลื่อนชุมชน
4. กรณีศึกษากระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชน

การพัฒนาชุมชนมีเป้าหมายที่สำคัญคือ ชุมชนเข้มแข็ง และพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมายต้องมีกระบวนการ วิธีการ เครื่องมือ และกลไกในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน นอกจากนี้การพัฒนาชุมชนยังใช้พลังชุมชนในการขับเคลื่อนโดยอาศัยทุนประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็นทุนชุมชนที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ ได้ โดยก่อให้เกิดกระบวนการสร้างสำนึกของความเป็นชุมชน รู้สึกรักและหวงแหนท้องถิ่นบนฐานของกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายในการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับชุมชน ดังนั้นกระบวนการขับเคลื่อนชุมชน จึงประกอบด้วย 1) ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น 2) กลไกการขับเคลื่อนชุมชน 3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อการสร้างพลังชุมชน กล่าวคือ

ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบด้วย ทุนชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และประเพณีท้องถิ่น โดยกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชนจำเป็นที่จะต้องใช้ทุนชุมชนเพื่อค้นหาศักยภาพที่แท้จริงของชุมชน โดย ทุนชุมชน หมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทรัพยากร ทุนที่เป็นผลผลิต ทุนที่มีการสะสม ทุนความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางสังคมหรือความไว้ใจและความเป็นพี่น้องของผู้คนในชุมชน (เสรี พงศ์พิศ และ วิชิต นันทสุวรรณ, 2545, น. 212)

นภาภรณ์ หะวานนท์ และ พิสมัย รัตนโรจน์สกุล (2548, น. 135) ได้กล่าวว่า ทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สะท้อนวิถีการดำรงชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่คนในชุมชนได้สร้างสรรค์และสืบทอดต่อกันมา ด้วยเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า และมีประโยชน์ในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่คนทั่วไปมองเห็นได้ง่าย ก็คือ รูปแบบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่แต่ละชุมชนมีอยู่ เช่น การทำนา การทำไร่ การทอผ้าไหม การจักสาน การทำยาสมุนไพร การให้บริการการท่องเที่ยวของชุมชน

ทุนชุมชนจึงเป็นสิ่งที่เป็นคุณค่าหรือความดีงามที่มีอยู่ภายในชุมชน โดยสิ่งเหล่านั้นได้ยึดโยงคนในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน สามารถรวมคนเข้ามาร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาจนก่อเกิดเป็นพลังของชุมชน ทำให้เกิดเป็นสำนึกของความเป็นชุมชนร่วมกันหรือมีความไว้เนื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน จนกลายเป็นเครือข่ายระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน

ขณะที่ กาญจนา แก้วเทพ (2538, น. 24-25) ได้นิยามคำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งสรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่สามารถมองเห็นได้ เป็นส่วนที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เช่น วิถีชีวิต รสนิยม ประเพณี พิธีกรรม วิถีปฏิบัติต่าง ๆ และส่วนที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ได้แก่ เรื่องของระบบคิด ระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยมที่อยู่เบื้องหลังซึ่งเป็นส่วนที่เปลี่ยนแปลงยากและถือเป็นแก่นแท้ของวัฒนธรรมซึ่งเราต้องค้นหาส่วนนี้ให้พบ ดังนั้น เมื่อเราสัมผัสกับวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ เช่น ดูการละเล่น พิธีกรรมต่างๆ เราจะต้องไตร่ตรองวิเคราะห์ให้เห็นคุณค่าที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งเป็นเนื้อหาที่แท้จริงของวัฒนธรรมนั้นด้วย

วัฒนธรรมจึงมีหลากหลายรูปแบบและมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป โดยวัฒนธรรมเป็นตัวสร้างคุณค่าที่สามารถยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสิ่งต่าง ๆ ภายในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน และทำหน้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน ออกมาในลักษณะเฉพาะของชุมชนนั้น ๆ นอกจากนี้สามารถนำวัฒนธรรมชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาหรือขับเคลื่อนพลังให้เกิดขึ้นในชุมชนได้

ดังนั้น ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงเปรียบเสมือนตัวกลางในการทำหน้าที่สะท้อนอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของแต่ละชุมชนออกมาให้คนภายนอกได้รับรู้ ผ่านทางกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่คนในชุมชนได้ร่วมปฏิบัติกัน นอกจากนี้ประเพณีท้องถิ่นยังทำหน้าที่ในการปลูกฝังระบบคุณค่า ภูมิปัญญา ค่านิยม และความเชื่อให้กับคนในชุมชน รวมถึงการเป็นตัวกลางในการยึดโยงคนในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและสำนึกรักในท้องถิ่น

กลไกการขับเคลื่อนชุมชน นอกจากประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชนจำเป็นต้องมีกลไกการขับเคลื่อนชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่ม และเครือข่าย ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเข้ามามีส่วนในการเป็นฟันเฟืองเชื่อมประสานทั้งคนในชุมชนและภายนอกชุมชนเข้ามาร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชน สำหรับบทบาทของผู้นำท้องถิ่น วิโรจน์ ภู่จินดา (2527, น. 29) ได้อธิบายไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. บทบาทในฐานะผู้ให้ความรู้ ความเข้าใจถูกต้องแก่ประชาชน ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ประชาชนในหมู่บ้านในด้านต่างๆ ทั้งในด้านเกี่ยวกับทางโลกและทางธรรม ในทางโลกนั้นจะต้องให้ความรู้ในการดำรงชีพโดยมัธยัสถ์ ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีการพัฒนาอาชีพ ตลอดจนมีความสามัคคีระหว่างหมู่คณะ ส่วนในทางธรรมนั้นจะต้องยึดคติธรรมในอันที่จะมุ่งให้ทุกคนทำดี ละเว้นการกระทำความชั่ว และการไม่เบียดเบียนผู้อื่น

2. บทบาทในฐานะผู้นำที่ทำให้เกิดพลัง ผู้นำท้องถิ่นจะต้องมีบทบาทในการเป็นผู้นำในการรวมตัว รวมกลุ่มของประชาชนในท้องถิ่นเพื่อประกอบกิจกรรมใดๆ อย่างจริงใจ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านเกิดพลังการพัฒนาในด้านต่างๆ

3. บทบาทในฐานะเป็นผู้ประสานงาน และผู้แก้ไขปัญหา ผู้นำท้องถิ่นจะต้องเป็นผู้ประสานการพัฒนาในด้านต่างๆ ทุกระดับ เพื่อให้การดำเนินโครงสร้างการพัฒนาของหมู่บ้านเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งในการประสานงานนั้นนอกจากต้องเป็นไปในลักษณะของการร่วมมือกันอย่างจริงจังแล้ว ผู้นำยังต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาหรือข้อขัดข้องต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อให้การพัฒนาดำเนินไปได้ด้วยดี

ผู้นำชุมชน จึงเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือยกย่องนับถือจากคนในชุมชน เป็นผู้ที่สามารถชักจูงและก่อให้เกิดแรงศรัทธาในกลุ่มคน เป็นผู้เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และเป็นผู้ที่สามารถร่วมขับเคลื่อนให้การพัฒนาในด้านต่างๆ ของชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ได้ โดยผู้นำมีประเภท มีบทบาท หน้าที่ และลักษณะที่หลากหลาย

การจะขับเคลื่อนชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ชุมชนจำเป็นต้องมีการสร้างกลุ่มและเครือข่าย เพื่อติดต่อประสานงานและขยายผลการขับเคลื่อนให้กว้างออกไป พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ (2549, น. 121-123) ได้ให้ความหมายว่า กลุ่ม หมายถึง มวลชนตั้ง 2 คนขึ้นไปมารวมกันเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อรวมกันแล้วในที่สุดก็สามารถเกิดพลังขึ้น ถ้ามีการจัดตั้งและมีวิธีการดำเนินงานที่แน่นแฟ้น เคลื่อนไหวไปในทิศทางที่วางไว้ ประชาชนเกิดความเชื่อถือศรัทธาที่จะร่วมมือให้ความสนับสนุนมากขึ้น เมื่อประชาชนสนับสนุนมากยิ่งขึ้น กลุ่มก็เคลื่อนไหวมากขึ้น ทำให้กลุ่มนั้นขยายผลได้กว้างขวาง เมื่อกลุ่มขยายผลกว้างขึ้น พลังกลุ่มและขีดความสามารถของกลุ่มจะสูงขึ้นโดยประเภทของกลุ่มอาจแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. กลุ่มที่เป็นทางการ (Formal Group) ซึ่งทุกฝ่ายภายในกลุ่มนี้ค่อนข้างจะมีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน มีกฎเกณฑ์แบ่งความรับผิดชอบกันเป็นสัดส่วน เป็นกลุ่มที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่กว่า มีพิธีการมากกว่าธรรมดา ถือหลักการติดต่อกันในทางสังคมเป็นใหญ่หรือพูดง่ายๆ กลุ่มประเภทจัดตั้งขึ้นมาเพื่อที่จะปฏิบัติงานซึ่งต้องใช้ความชำนาญงานพิเศษเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ และนับเป็นกลุ่มที่มีเสถียรภาพมั่นคง ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายของกลุ่มประเภทนี้ คือ หน่วยงานราชการต่างๆ ซึ่งมีระเบียบวินัยและสายการบังคับบัญชาที่แน่นอน เป็นต้น ในบางครั้งเราเรียกกลุ่มประเภทนี้ว่ากลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) โดยกลุ่มที่เป็นทางการสามารถแบ่งประเภทของออกได้เป็นอีก 2 ประเภท คือ

1.1 กลุ่มชนิดถาวร กลุ่มชนิดนี้เป็นหัวใจสำคัญของสังคมหรือองค์กรต่างๆ เช่น คณะผู้บริหารชั้นสูง แผนกต่างๆ ของห้างร้าน บริษัท คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาตำบล สภาตำบล กลุ่มสหกรณ์ชาวนา

1.2 กลุ่มชนิดชั่วคราว ได้แก่ คณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้นมาทำงานในงานใดงานหนึ่งในชั่วระยะเวลาอันจำกัด ผลงานสำเร็จคณะกรรมการที่แต่งตั้งก็หมดหน้าที่แล้วเลิกไป ฯลฯ เช่น คณะกรรมการจัดการปีใหม่ หรือคณะกรรมการจัดงานวัด

2. กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal Group) กลุ่มนี้เกิดขึ้นได้โดยสมาชิกรวมตัวกันตามธรรมชาติ หรือที่เราเรียกว่ากลุ่มธรรมชาตินั่นเอง กลุ่มนี้มีขนาดค่อนข้างเล็ก มีการติดต่อกันแบบเผชิญหน้าหรือสนิทสนมคุ้นเคยกันโดยตรง ตัวอย่างของกลุ่มนี้ ได้แก่ กลุ่มเพื่อนเล่น กลุ่มสันทนาการ กลุ่มทำงานระหว่างเพื่อนฝูงและครอบครัว กลุ่มประเภทนี้บางครั้งเรียกกันว่า กลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) อย่างไรก็ดี กลุ่มเหล่านี้พอนานเข้าก็อาจจะมีโอกาสพัฒนาไปสู่กลุ่มที่เป็นทางการต่อไป

จากความหมายข้างต้นจึงกล่าวได้ว่า กลุ่ม จึงเป็นการที่แต่ละคนมารวมตัวกันภายใต้เงื่อนไข หลักการ หรือความต้องการเดียวกัน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทชุมชน เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนให้มีดำเนินการเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

ขณะเดียวกัน สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2540, น. 89-91) ได้มีการจัดประเภทของเครือข่าย โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1. เครือข่ายความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้ หรือเทคนิคต่างๆ เครือข่ายเหล่านี้เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่แนวคิดของตน และได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับคนอื่นๆ ทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้น เครือข่ายความคิดมักเน้นเครือข่ายของกลุ่มคนที่อยู่สถานภาพคล้ายคลึงกันแต่อยู่ต่างถิ่นกันได้ร่วมกันสร้างเครือข่ายขึ้น เพื่อจะได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เช่น เครือข่ายครู เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน

2. เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากมักเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกของเครือข่ายอาจเป็นเครือญาติ หรือสายสัมพันธ์เป็นครูและลูกศิษย์ หรืออาจอยู่ร่วมกันในกลุ่มกิจกรรมเดียวกัน สมาชิกของเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือหรือร่วมมือกัน ยังผลให้งานพัฒนาของผู้นำประสบความสำเร็จ แต่มีผู้ที่มีบารมีบางท่านสามารถระดมความร่วมมือการกระทำกิจกรรมระหว่างหมู่บ้าน ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างหมู่บ้านได้

3. เครือข่ายสนับสนุน กิจกรรมพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน นอกจากจะมีความคิดในการวิเคราะห์หาทางออกในการแก้ไขปัญหา มีการทำกิจกรรมแก้ปัญหาแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมาก คือ จะต้องมีทุน ที่มาของทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนาอาจมาจากการระดมทุนภายในหมู่บ้าน โดยระดมหุ้นจากสมาชิก เช่น กองทุนร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว การทอดผ้าป่า หรืออาจเป็นทุนที่มาจากภายนอก

ดังนั้น เครือข่ายจึงมีลักษณะที่สำคัญ คือ มีการรวมกลุ่ม บุคคล หรือองค์กร ทั้งที่ไม่เป็นทางการหรือเป็นทางการ และมีรูปแบบที่หลากหลาย โดยเครือข่ายเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ยึดโยงใจระหว่างกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียม มีการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน มีการจัดการอย่างเป็นระบบซึ่งยังคงมีความเป็นอิสระต่อกันหรือเป็นการเข้าร่วมที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ของตนได้

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย การเรียนรู้ และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง สิ่งที่เรียนรู้จากและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น การเรียนรู้ของชุมชนไม่แยกขาดจากสำนึกสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของ” ชุมชน การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดีหรือชุมชนที่ประชาสังคมเข้มแข็ง จึงมิได้เป็นอะไรอื่น นอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้ (เดวิท แมทิวส์/เขียน, ฐิรวุฒิ เสนาคำ/แปล, 2540, อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552, น. 11)

โกวิทย์ พวงงาม (2553, น. 228-229) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนจำเป็นต้องมีการบูรณาการกันระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิม ภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาใหม่ที่เป็นความรู้ทำความเข้าใจจากภายนอกชุมชนผ่านสื่อบุคคล เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ จนทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวที่จะนำมาพัฒนาหรือสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนจึงมองถึงกระบวนทัศน์ใหม่ของชุมชน ดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ชุมชน เพื่อสร้างฐานการเรียนรู้และองค์ความรู้ที่เป็นของตนเอง รวมไปถึงการวางแผนพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมของสมาชิก โดยผู้นำหรือผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นแกนกลาง คุณลักษณะนี้เป็นจุดแข็งที่ชุมชนใช้สร้างความเป็นเอกภาพและศักยภาพของตน สามารถพัฒนาและรวบรวมความรู้ต่างๆ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน

2. กระบวนการสร้างทุนชุมชนหรือทุนทางสังคม ที่มองครอบคลุมทั้งการสะสมเงินตรา ทุนสังคมที่มาจากบุคลากร ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน สถาบัน สาธารณสมบัติ ทรัพยากรธรรมชาติของมนุษย์ เป็นต้น โดยสร้างทุนเหล่านี้ให้หลากหลายรูปแบบและมากขึ้น

3. กระบวนการศึกษาวิจัย เป็นการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนา ได้แก่ แสวงหาความร่วมมือจากนักวิชาการ สถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานภายนอกชุมชน และส่งเสริมให้ชุมชนหรือสถาบันในชุมชนทำงานวิจัยเอง เพื่อนำผลที่ได้มาวางแผนพัฒนาชุมชนต่อไป

4. กระบวนการสร้างความหลากหลายจากปัจจัยที่เป็นคุณต่อการพัฒนา เป็นการเปิดรับเอาความรู้และความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน โดยเปิดเวทีแลกเปลี่ยนทัศนะเรียนรู้ระหว่างกัน โดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินและวางแผนการพัฒนาตนเอง สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่ความร่วมมือพัฒนาแบบภาคีต่างๆ ที่ผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ มีศักยภาพ และมีการประสานงานการวางแผนหรือการทำงานในทุกระดับ

5. กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นการต่อยอดความรู้ในการพัฒนาตนเองและเครือข่ายอยู่ตลอดเวลา นำไปสู่การยกระดับทุนที่เกิดจากการร่วมทุนกันระหว่างองค์กรในการพัฒนาด้านต่างๆ

นอกจากนี้ สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (2547, น. 79) ได้กล่าวถึงการนำการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมาใช้ในงานพัฒนาชุมชน ว่าการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน (Cultural Resource Management in Community Development: CRM in CD) หมายถึง กระบวนการหรือชุดของการกระทำใดๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่า มรดก หรือ Heritage ที่เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมืองและชุมชนโบราณ แหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีปฏิบัติ และศิลปวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยมีความมุ่งหมายเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาในทุกระดับ ตั้งแต่การสร้างพลังปัญญาและความสามารถให้แก่คนที่มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ ที่นำไปสู่การเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในการพัฒนาในมิติอื่นๆ ของชุมชนอย่างรู้เท่าทัน มีอำนาจต่อรอง มีความสามารถในการพึ่งตนเองและจัดการตนเองได้ในทุกระดับ รวมไปถึงการพัฒนาจิตใจให้สามารถยกระดับคุณธรรมจริยธรรมที่ทำให้ชุมชนสงบร่มเย็นอยู่ร่วมกันได้เป็นปกติสุขอย่างยาวนาน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม จึงเกิดจากการที่ชุมชนเกิดความตระหนักและเข้าไปจัดการหรือให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ในชุมชน ได้แก่ ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา วิถีชุมชน และความเชื่อ ด้วยการที่คนในชุมชนได้เกิดสำนักรักและหวงแหนท้องถิ่นของตน จึงได้เข้ามามีส่วนร่วมกันในการให้ความหมายและคุณค่าตลอดจนการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชน และร่วมกันสืบทอดให้คงอยู่คู่กับชุมชน

ดังนั้น การเรียนรู้และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มีลักษณะการดำเนินที่ให้คนในชุมชนเป็นตัวกลางในการนำประเพณีและวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในชุมชนมาเรียนรู้ร่วมกันด้วยตัวของคนในชุมชนเอง เพื่อความยั่งยืนในการนำไปสู่อนุรักษ์และสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน กระบวนการดังกล่าวจึงสามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนพลังชุมชน ตลอดจนการพัฒนาชุมชนให้ไปสู่ความยั่งยืนได้ เนื่องจากเป็นการนำทุนทางสังคมหรือมรดกที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการโดยการให้คนในชุมชนเป็นศูนย์กลาง หรือการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษามรดกในชุมชนจนกลายเป็นการเรียนรู้ และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่คนในชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ ซึ่งจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน การเข้าใจถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมา ตลอดจนเข้าถึงอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างแท้จริง เนื่องจากเป็นการจัดการของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน และนำไปสู่ความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่สร้างความตระหนักของชุมชนให้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ

การสร้างพลังชุมชน

การสร้างพลังชุมชน ประกอบด้วย ความเป็นชุมชน พลังชุมชน ชุมชนเข้มแข็ง และการดำรงอยู่ของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดย พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ (2549, น. 14-17) ได้อธิบายถึง การใช้พลังชุมชนในการพัฒนาชุมชนว่า ตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่เชื่อและศรัทธาว่า มนุษย์มีพลังความสามารถที่จะสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและชุมชนที่ตนอยู่อาศัยได้ เป็นความสามารถของชุมชนในการรวมกลุ่มเพื่อต่อสู้กับปัญหา แล้วเสริมความสามารถให้กับกลุ่มจนเกิดความเคลื่อนไหวในกิจกรรมต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ยิ่งกลุ่มต่างๆ มีความเคลื่อนไหวมากเท่าไหร่ ก็หมายถึงพลังชุมชนยิ่งมากขึ้นเท่านั้น แล้วความเจริญก้าวหน้าของชุมชนก็จะเกิดตามมา โดยการสร้างพลังชุมชนนั้นทุกคนต้องอย่าหยุดยั้ง โดยที่ประชาชนเป็นทั้งผู้ที่สร้างอำนาจ และได้รับประโยชน์จากการใช้อำนาจนั้น

จะเห็นได้ว่า เมื่อมีการสร้างพลังให้เกิดขึ้นในชุมชนย่อมนำพาการขับเคลื่อนชุมชนไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่ง โกวิทย์ พวงงาม (2553, น. 255-257) ได้สรุปบทเรียนรู้และประสบการณ์ของกรณีศึกษาที่เกี่ยวกับการส่งเสริมชุมชนเข้มแข็งในมิติการพัฒนาชุมชนว่ามีตัวชี้วัดที่เป็นองค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง 11 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. คนในชุมชนต้องเป็นคนที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) เพื่อเสริมศักยภาพของตนเอง ความเป็นผู้นำชุมชน เป็นผู้นำทางความคิด เป็นแบบอย่างของการเสียสละ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีวินัยในตนเอง ที่สำคัญสามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้

2. ต้องเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community Learning) คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวสารในด้านต่างๆ ทั้งที่อยู่นอกชุมชนและความรู้เกี่ยวกับชุมชน เป็นความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกันเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ร่วมกันของชุมชน รวมถึงการคิดวิธีการที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนของตน

3. มีภาวะผู้นำ (Community Leadership) คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานแนวความคิดต่างๆ ของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมที่จะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น และผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่นเพื่อร่วมทำประโยชน์ให้กับชุมชน

4. จิตสำนึกชุมชน (Community Consciousness) หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกันและเป็นมิตรภาพ ยอมรับในศักยภาพของกันและกัน และยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

5. มีจิตวิญญาณ (Community Spirituality) คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน หวงแหนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทำให้เกิดความปิติ ความสุขล้นเหลือ เกิดพลังอย่างมโหฬาร และเป็นพลังเยียวยา (Healing Power) ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งแล้ว ยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านอื่นๆ ที่พร้อมจะรวมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนต่อไป

6. มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง (Strengthens Community Organization) คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชนผนึกกำลังกัน เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

7. มีการจัดการชุมชนที่ดี (Community Management) คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและประเมินผลการการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากขึ้น

8. มีเครือข่ายชุมชน (Community Networks) คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

9. เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ (Self-Help Management) คือ สมาชิกและองค์กรต่างๆ ในชุมชน มีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติและประสบกับภาวะวิกฤตต่างๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึงประสงค์

10. เป็นชุมชนสงบสุข (Solidarity) ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสงบสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

11. เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) ชุมชนเข้มแข็งที่ลักษณะดังกล่าวมาข้างต้นทำให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปได้โดยไม่ล่มสลาย อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

ดังนั้น พลังชุมชน จึงเป็นตัวที่ยึดเหนี่ยวหรือยึดโยงคนในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนา โดยพลังชุมชนนั้นสามารถเสริมสร้างหรือฟื้นฟูให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ผ่านกลไกและกระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ผู้นำ กลุ่ม เครือข่าย และการะบวนการเรียนรู้ของชุมชน

แนวทางการขับเคลื่อนชุมชน

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนและการสร้างพลังชุมชนดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น โดยผู้ศึกษาจะเสนอแนวทางการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน ดังนี้

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชน ดังนี้

ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการนำศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วย ทุนชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และประเพณีท้องถิ่น กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนโดยการนำประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นแกนหลักในการสร้างพลังชุมชนจะส่งผลไปในวงกว้าง เนื่องจากประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นเปรียบเสมือนเป็นตัวกลางในการทำหน้าที่สะท้อนอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นของแต่ละชุมชนออกมาให้คนภายนอกได้รับรู้ผ่านทางกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่คนในชุมชนได้ร่วมปฏิบัติกัน โดยประเพณีและวัฒนธรรม ท้องถิ่นมีบทบาทที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนี้

1. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ กล่าวได้ว่า ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นแฝงคติความเชื่อที่สอดคล้องกับบริบทในแต่ละชุมชน ในอดีตก่อนที่จะมีความเจริญเข้ามาสู่ชุมชน คนในชุมชนต้องใช้ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อเป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับธรรมชาติ ขณะที่ปัจจุบันขนบธรรมเนียมบางอย่างยังคงมีการสืบทอดอยู่เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจหรือเสริมกำลังใจให้กับคนในชุมชน เช่น การทำขวัญข้าว

2. เป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน คือ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความผูกพันดำรงอยู่ชุมชนมาอย่างยาวนาน ย่อมปลูกฝังระบบคุณค่า คติและความเชื่อ ให้กับคนในชุมชน โดยจัดว่าเป็นการขัดเกลาทางสังคมอย่างหนึ่งที่สามารถหล่อหลอมให้คนในชุมชนมีแบบแผนหรือเป็นกฎของชุมชน ที่ถือร่วมกันว่าต้องกระทำหรือห้ามกระทำ

3. เป็นสัญลักษณ์ชี้นำให้เข้าใจสาระสำคัญของชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในแต่ละชุมชนต่างมีสาระสำคัญที่ต่างกันออกไปตามบริบทในพื้นที่ เช่น การหมั่นทำความดี ความกตัญญู หรือความสามัคคี สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดที่นอกเหนือจากความเชื่อที่แฝงอยู่ในประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

4. เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกัน คือ ความเป็นชุมชนเกิดจากประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนผ่านสิ่งต่างๆ เช่น การแต่งกาย อาหาร วิถีชีวิต หรือแบบแผนการการปฏิบัติของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะต่างไปจากชุมชนอื่น แม้จะเป็นประเพณีและวัฒนธรรมเดียวกัน

5. เป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกัน คือ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความเป็นพลวัตต้องมีการปรับตัวเพื่อให้ดำรงอยู่เสมอ ขณะเดียวกันก็เป็นตัวกลางในการเชื่อมความสัมพันธ์ของพหุวัฒนธรรมที่อยู่ในชุมชนจนผสมผสานความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกัน รวมถึงในด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และการแสดง

ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงเป็นกลไกในการขับเคลื่อนชุมชน โดยเป็นตัวกลางในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนทุกระดับ ทุกกลุ่ม เข้าด้วยกัน เนื่องจากเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันของคนในชุมชนและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนภายในชุมชนให้แน่นแฟ้นได้มากยิ่งขึ้น ทำให้ชุมชนมีจิตวิญญาณร่วมกัน และสร้างอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนให้เกิดขึ้นได้ โดยมีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่หล่อหลอมทำให้คนในชุมชนยอมรับยึดถือ และมีแบบแผนปฏิบัติตามประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน การขับเคลื่อนดังกล่าวจะเป็นบ่อเกิดของความสมัครสมานสามัคคีอันจะนำพาชุมชนไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งได้

กลไกการขับเคลื่อนชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่ม และเครือข่าย เป็นการขับเคลื่อนที่ต้องประสานทั้งคนในชุมชนและภายนอกชุมชนเพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการพัฒนา โดยผู้นำชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในกลไกการขับเคลื่อนชุมชน เนื่องจากกลุ่มและเครือข่ายเกิดจากการมีกลุ่มหลายๆ กลุ่ม มีเจตนารมณ์เดียวกันจึงเข้ามาเป็นเครือข่ายร่วมกัน โดยในแต่ละกลุ่มและเครือข่ายต่างมีผู้นำที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อน และด้วยผู้นำชุมชนที่เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับหรือยกย่องจากคนในชุมชน เป็นผู้ที่สามารถชักจูงและก่อให้เกิดแรงศรัทธาในกลุ่มคน เป็นผู้เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและเป็นผู้ที่สามารถร่วมขับเคลื่อนให้การพัฒนาในด้านต่างๆ ของชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ได้สำหรับผู้นำชุมชนในกลไกการขับเคลื่อนชุมชนจึงมีบทบาท ดังนี้

1. บทบาทในฐานะผู้ให้ความรู้ เนื่องจากผู้นำชุมชนมักจะเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งสามารถทำประโยชน์หรือเป็นที่พึ่งให้กับคนในชุมชนได้ ไม่ว่าจะเป็น ด้านภูมิปัญญา ศิลปะและวัฒนธรรม ด้านสาธารณสุข และด้านวิชาการ

2. บทบาทในฐานะผู้ที่ทำให้เกิดพลัง คือ เป็นผู้ที่สามารถรวมคนในชุมชนให้เข้ามาร่วมขับเคลื่อนชุมชนได้ มักจะเป็นผู้นำชุมชนด้านศาสนา และด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นผู้นำที่ค่อนข้างจะใกล้ชิดหรือได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนค่อนข้างสูง

3. บทบาทในฐานะเป็นผู้ประสานงาน ผู้นำชุมชนจะต้องเป็นผู้ประสานการพัฒนาในด้านต่างๆ ทุกระดับตั้งแต่คนในชุมชน กลุ่ม และเครือข่าย เพื่อให้การขับเคลื่อนเกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งในการประสานงานนั้นนอกจากต้องเป็นไปในลักษณะของการร่วมมือกันอย่างจริงจังแล้ว ผู้นำยังต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาหรือข้อขัดข้องต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อให้การขับเคลื่อนไปได้ด้วยดี

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ การเรียนรู้ และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คือ การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมในประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น และมีคนในชุมชนเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อน โดยวิธีการและเทคนิคในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่

1. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือ การเรียนรู้ที่ทำให้เกิดความรู้จริง เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่ได้จากการได้เข้าร่วม โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรม การร่วมเตรียมงาน หรือการถ่ายทอดภูมิปัญญา เป็นต้น

2. การเรียนรู้แบบไม่มีส่วนร่วม เช่น การเรียนรู้จากการศึกษา การชมการแสดงหรือการละเล่น การฟังบรรยาย การชมนิทรรศการ โดยเป็นการเรียนรู้แบบทางเดียว คือ ผู้เรียนรู้เป็นเพียงผู้รับสารไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์หรือตอบกลับกับสื่อที่กำลังเรียนรู้อยู่ จึงเป็นเพียงสังเกตการณ์เท่านั้น

สำหรับเครื่องมือที่ใช้เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย 5 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องมือที่เป็นตัวบุคคล คือ บุคคลผู้ที่คอยทำหน้าที่เชื่อมประสาน หรือเป็นผู้บอกเล่า โดยการนำประสบการณ์หรือองค์ความรู้ที่ตนเองมีมาถ่ายทอดให้กับคนในชุมชน เช่น ผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้ทรงความรู้หรือผู้ที่ชุมชนให้การยอมรับ

2. เครื่องมือที่เป็นประเพณีและวัฒนธรรม คือ การเรียนรู้จากทุนของชุมชน โดยคนในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้จากการเข้าร่วม ซึ่งจะทำให้ได้รับองค์ความรู้ คติความเชื่อ รวมถึงประวัติศาสตร์และความเป็นมาที่มีการถ่ายทอดผ่านระหว่างดำเนินการในประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ ศิลปะการแสดง รวมไปถึงการละเล่นที่มีอยู่ในประเพณีและวัฒนธรรมนั้น

3. เครื่องมือที่เป็นกิจกรรม คือ การที่คนในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนที่ถ่ายทอดออกมาผ่านการจัดนิทรรศการ เวทีเสวนา การจัดแหล่งเรียนรู้ หรือมีศูนย์เรียนรู้ รวมไปถึงกิจกรรมที่มีการแสดง การละเล่น เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ดังกล่าว

4. เครื่องมือที่เป็นวัตถุสิ่งของ คือ การเรียนรู้ผ่านผลงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม เครื่องหัตถกรรม หรือวัตถุต่างๆ ที่สะท้อนออกให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ ลวดลายที่แฝงไปด้วยความเชื่อ หรือบอกเล่าความเป็นมาของชุมชน เป็นต้น

5. เครื่องมือทางวิชาการ คือ การเรียนรู้จากผลงานทางวิชาการด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสื่อ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เอกสารทางวิชาการ บทความ และงานวิจัย

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จึงมีลักษณะเป็นการเรียนรู้ที่รูปแบบ มีวิธีการ และเครื่องมือเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยชุมชนสามารถนำไปปรับใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และบริบทของชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบของการเรียนรู้ หรือใช้เครื่องมือเพื่อเรียนรู้ที่เหมือนกันเพียงแต่ใช้กระบวนการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนในการสร้างเข้มแข็งเพื่อเป็นพลังให้เกิดขึ้นในชุมชนของตน

การสร้างพลังชุมชน สำหรับแนวทางในการขับเคลื่อนกระบวนการชุมชนเพื่อการสร้างพลังชุมชน โดยประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น คือ ชุมชนจะเกิดพลังหรือศักยภาพในการขับเคลื่อนเรื่องต่างๆ ไปตามความต้องการของชุมชนนั้น ต้องประกอบด้วย

1. มีกระบวนการเรียนรู้ คือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน รวมถึงองค์ความรู้และภูมิปัญญาในประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ร่วมกันของชุมชน รวมถึงการคิดวิธีการที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชน

2. มีการประสานความร่วมมือ คือ การมีกระบวนการประสานความร่วมมือและเชื่อมโยงคนในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกัน ด้วยประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและวิญญาณของคนในชุมชนและองค์กรชุมชนต่างๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

3. มีการรวมตัว คือ การรวมกลุ่มของคนในชุมชน และมีการจัดการอย่างเป็นระบบทั้งวัตถุประสงค์ การแบ่งหน้าที่ โดยคนในชุมชนเข้าไปร่วมตามศักยภาพและความสนใจในด้านต่างๆ ตามกำลังของตน เพื่อทำให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนขึ้นในชุมชน

4. มีผู้นำ คือ ผู้นำทางการ หรือบุคคลที่ชุมชนยอมรับให้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในเพื่อนำการขับเคลื่อนของชุมชนตลอดจนเป็นประสานความร่วมมือไปยังคนในชุมชน กลุ่ม และเครือข่ายต่างๆ ให้เข้ามาร่วมกันสร้างพลังในชุมชน

5. มีการสร้างเครือข่ายและการเชื่อมโยงเครือข่าย คือ การรวมกันของกลุ่มต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์การขับเคลื่อนร่วมกันที่ชัดเจน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีกิจกรรมร่วมกัน เครือข่ายจึงเป็นพลังในการยึดโยงผลประโยชน์ ความสัมพันธ์และการขับเคลื่อนเข้าไว้ด้วยกัน

จากองค์ประกอบดังที่กล่าวแล้วนั้น จะทำให้ชุมชนมีศักยภาพและพลังในการขับเคลื่อนชุมชนในเรื่องต่างๆ ได้โดยการพึ่งตนเอง การสร้างพลังชุมชนจึงมีแนวทางเน้นไปที่การเปิดพื้นที่และโอกาสให้คนในชุมชนทุกช่วงวัยได้เข้าถึงประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การถ่ายทอด และซึมซับ ระหว่างกันของคนในชุมชน จะนำไปสู่การรู้สึกเป็นเจ้าของ อยากที่จะอนุรักษ์และสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนของตนไว้

กรณีศึกษากระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน

กรณีศึกษาชุมชนที่มีการนำกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน คือ ตำบลนาหม่อม อำเภอนาหม่อม จังหวัดสงขลา โดยมีการนำประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนมาใช้ในกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน ดังนี้

ภาพที่ 1

ประเพณีลากพระเดือนห้า วันศรัทธาบูชาพ่อท่านทุ่งเมรุ[1]

[1] องค์การบริหารส่วนตำบลนาหม่อม (2562)

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชน

1. ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น คือ ประเพณีลากพระเดือนห้า วันศรัทธาบูชาพ่อท่านทุ่งเมรุ ซึ่งเป็นทุนชุมชนที่สำคัญของคนในชุมชน ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ของทุกปี บรรดาลูกหลานญาติพี่น้องที่แยกย้ายกันไปทำงานต่างถิ่นจะกลับมารวมตัวกันที่บ้านเพื่อร่วมกันทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมสำคัญที่ทำร่วมกัน คือ การลากพระ โดยคนในชุมชนจะร่วมกันลากพระจากวัดนาหม่อมไปยังบริเวณ “ทุ่งเมรุ” หรือป่าช้าของตำบลนาหม่อม โดยทุ่งเมรุเป็นที่ตั้งของวิหารและที่ประดิษฐานอัฐิของหลวงพ่อทวดลิ้นดำ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พ่อท่านทุ่งเมรุ” เจ้าอาวาสรูปแรกของวัดนาหม่อม ซึ่งเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและได้รับความเลื่อมใสศรัทธาของชาวบ้านในอำเภอนาหม่อมมาเป็นเวลาช้านาน รวมถึงการไปเคารพอัฐิเพื่ออุทิศบุญกุศลให้กับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ จึงทำให้คนในชุมชนได้เดินทางไปทำบุญกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา และได้พบปะปฏิสัมพันธ์เพื่อถามไถ่สาระทุกข์สุขดิบระหว่างกัน ตลอดจนการสร้างความสนุกสนานและความครื้นเครงให้กับผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งนับได้ว่าเป็นกุศโลบายของบรรพบุรุษที่ได้สร้างความสามัคคีและสำนึกรักท้องถิ่นให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อที่จะให้คนในชุมชนได้เดินทางไปทำบุญกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา และได้พบปะปฏิสัมพันธ์เพื่อถามไถ่สาระทุกข์สุขดิบระหว่างกัน ตลอดจนการสร้างความสนุกสนานและความครื้นเครงให้กับผู้เข้าร่วมกิจกรรมผ่านการโห่ร้องรำทำเพลงตลอดระยะทางที่มีการลากพระ ประเพณีดังกล่าวจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สามารถยึดโยงคนจำนวนมากในชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวได้ ความเป็นชุมชนของตำบลนาหม่อมถึงถูกแสดงออกมาผ่านประเพณีดังกล่าว จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนในที่สุด

2. กลไกการขับเคลื่อนชุมชน ประกอบกอบ ผู้นำชุมชน กลุ่ม และเครือข่าย โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลนาหม่อม เป็นแกนหลักในการติดต่อประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วนตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด จากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาร่วมให้การสนับสนุน เพื่อจัดประเพณีดังกล่าว ในแต่ละระดับมีการรวมกลุ่มและประสานความร่วมมือรวมกันเป็นเครือข่ายในการสนับสนุนทั้งงบประมาณและทรัพยากรต่างๆ ซึ่งเป็นอีกทุนทางสังคมที่สำคัญที่นำมาสู่การสร้างพลังให้เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงกลุ่มสตรีของแต่ละหมู่บ้านที่รวมตัวกันฟ้อนรำในงาน ตลอดจนการประกวดการแต่งกายย้อนยุค มีทั้งกลุ่มที่มาจากหมู่บ้านเดียวกัน ต่างหมู่บ้านต่างตำบล ไปจนถึงกลุ่มอิสระที่รวมตัวกันจากคนหลายพื้นที่ และยังมีชาวบ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมประกวด แต่ร่วมแต่งกายย้อนยุคเพื่อสร้างสีสันอีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีกลุ่มศิลปวัฒนธรรมอื่นๆ ในอำเภอนาหม่อมเข้าร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มกลองยาว เป็นต้น

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้ผ่านตัวบุคคลและกิจกรรมในประเพณีลากพระเดือนห้า วันศรัทธาบูชาพ่อท่านทุ่งเมรุ เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มช่างทำเรือพระ ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนผ่านการทำเรือพระ โดยเรือพระได้มีการประดับตกแต่งเกี่ยวกับบุคคลสำคัญและเรื่องราวในอำเภอนาหม่อม ได้แก่ รูปภาพของพระเกจิอาจารย์ที่เคารพศรัทธาของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการแสดงพื้นบ้านและจัดนิทรรศการภูมิปัญญาท้องถิ่นจากกลุ่มและหน่วยงานต่างๆ เช่น การแสดงมโนราห์ที่มีการทำบทโดยกล่าวถึงประวัติและความเป็นมาของประเพณีให้คนในชุมชนได้รับรู้ และเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีดังกล่าว ตลอดจนเรื่องราวตำนานต่างๆ ในอำเภอนาหม่อม ที่จะหยิบยกเข้ามาด้วยเช่นกัน ในปี 2562 ได้กล่าวถึงตำนาน “ควนคันหลาว” สถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ของอำเภอนาหม่อมที่กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและบอกเล่าความเป็นมาให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน

การสร้างพลังชุมชน คือ การที่คนในตำบลนาหม่อมมีประเพณีลากพระเดือนห้า วันศรัทธาบูชาพ่อท่านทุ่งเมรุเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวหรือยึดโยงคนในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนา เห็นได้จากการที่ในแต่ละปีคนในชุมชนไม่ว่าจะไปอาศัยอยู่ต่างถิ่นในที่แห่งใด มักจะกลับมาร่วมประเพณีเกือบทุกครั้งไป และจะใช้ช่วงเวลาในการจัดประเพณีดังกล่าวเพื่อทำคุณประโยชน์ให้กับชุมชน เช่น เมื่อต้องการขอความช่วยเหลือจากคนในชุมชนก็จะได้รับการตอบรับ เนื่องจากคนในชุมชนอยากที่จะมีส่วนร่วมด้วยว่าเป็นประเพณีที่คนในชุมชนศรัทธาและผูกพันมาอย่างยาวนาน เช่น มีการเสนอให้แต่งเพลง “เสน่ห์นาหม่อม” ที่บรรยายถึงเรื่องราวของประเพณีและของดีในอำเภอนาหม่อม และให้แต่ละหมู่บ้านรวบรวมคนที่สนใจเข้ามาฟ้อนรำเพื่อร่วมแสดงในประเพณี โดยมีการร่วมกันคิดท่ารำประกอบและกำหนดให้ใช้เป็นแม่แบบเดียวกันทั้งตำบลนาหม่อม นอกจากนี้ยังเป็นประเพณีที่ส่งเสริมให้เกิดการร่วมกิจกรรมในกันเป็นกลุ่ม เป็นครอบครัว จึงทำให้คนทุกเพศ ทุกวัย ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนเป็นการปลูกฝังการสำนึกรักในท้องถิ่นอยากที่จะอนุรักษ์และหวงแหนประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนให้ยังคงดำรงอยู่ต่อไป

ภาพที่ 2

การฟ้อนรำหน้าเรือพระของกลุ่มสตรีทั้ง 10 หมู่บ้าน[2]

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชนของตำบลนาหม่อม จึงเกิดขึ้นจากการที่องค์การบริหารส่วนตำบลนาหม่อมเข้ามาเป็นแกนหลักในกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน โดยการรวมตัวกันของคนในชุมชนและกลุ่มต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่ศรัทธาและตระหนักถึงความสำคัญของประเพณีดังกล่าวที่มีมาอย่างยาวนานนับร้อยปี จึงก่อเกิดเป็นพลังของชุมชนจากภาคส่วนต่างๆ ในการเข้ามาร่วมกันขับเคลื่อนชุมชนตลอดจนการใช้การสร้างกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจนได้นำมาสู่การสร้างพลังชุมชนให้เกิดขึ้นในตำบลนาหม่อม และได้นำไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งและการดำรงอยู่ของประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่นดังแผนภาพที่ 3

[2] องค์การบริหารส่วนตำบลนาหม่อม (2562)

ภาพที่ 3

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชนในตำบลนาหม่อม

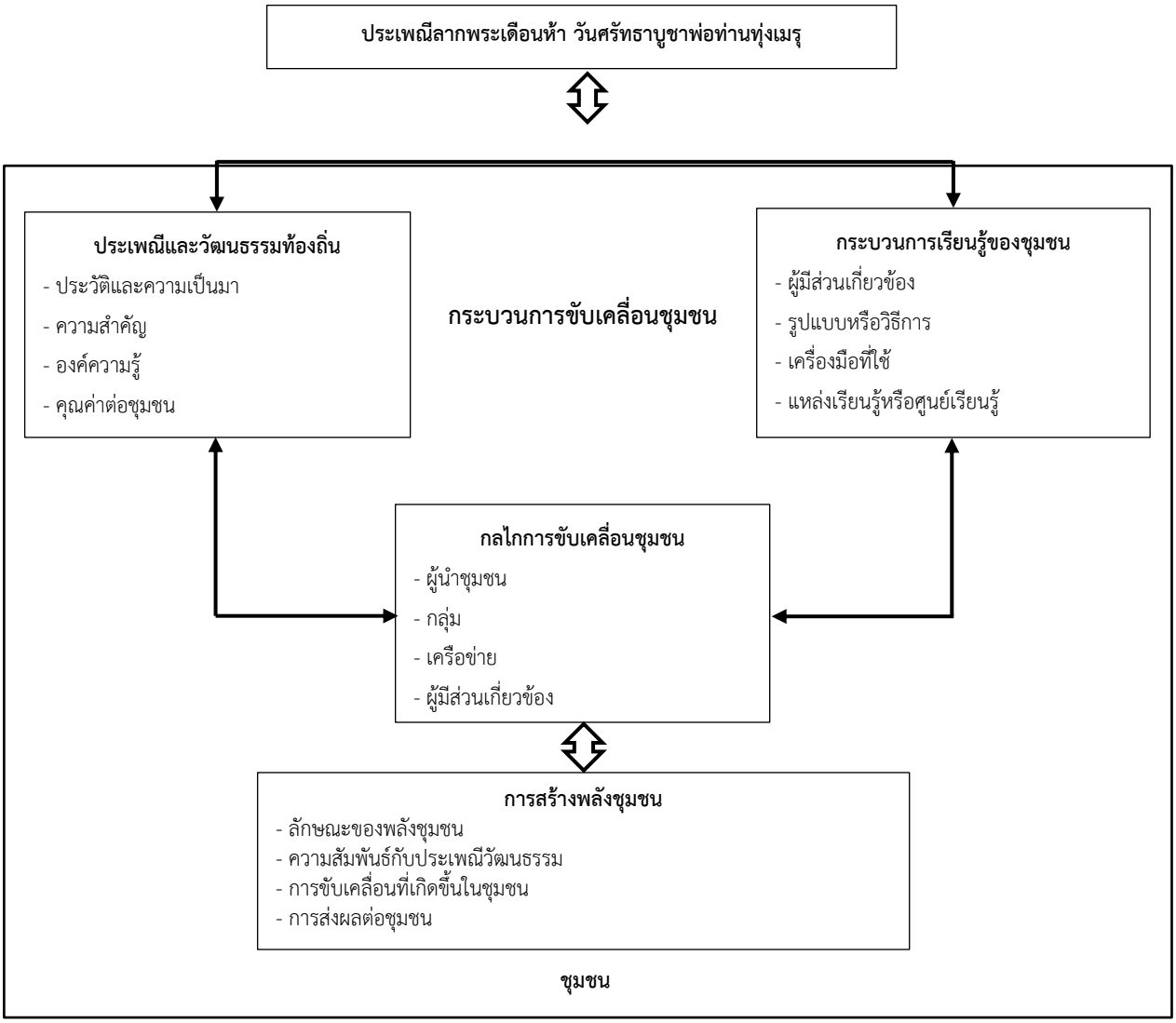

จากภาพที่ 3 จะเห็นได้ว่า ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนสามารถเป็นตัวกลางในการเชื่อมประสานการรวมคนในชุมชนเข้าด้วยกันในทุกระดับตั้งแต่ ชาวบ้านไปจนถึงกลุ่ม องค์กร และกลายเป็นเครือข่าย ที่มาร่วมกันขับเคลื่อนชุมชนไปในทิศทางต่างๆ ได้ หากประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความสำคัญกับชุมชนนั้นมากเพียงใดก็จะเกิดเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาในชุมชนมากยิ่งขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน

ขณะเดียวกันประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นก็เป็นกระบวนการที่นำไปสู่การตระหนักในคุณค่าสำนึกรักท้องถิ่น และความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เนื่องจากเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การ พัฒนาชุมชน กล่าวคือเป็นพื้นที่ในการสร้างการเรียนรู้ การอนุรักษ์ และสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้แก่คนในชุมชนได้ทุกช่วงวัย เนื่องจากสามารถหล่อหลอมคนในชุมชนให้เห็นถึงความสำคัญที่จะต้องเข้ามาร่วมทำกิจกรรมเป็นประจำทุกปี ซึ่งเป็นกระบวนการการขัดเกลาทางสังคมที่สร้างสำนึกรักท้องถิ่นให้เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้วิถีชีวิต ระบบคุณค่า พฤติกรรม และความเชื่อของชุมชนยึดโยงกับตัวประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นจนกลายเป็นอัตลักษณ์ ของชุมชนในที่สุด

จะเห็นได้ว่า แนวทางการขับเคลื่อนชุมชนโดยใช้ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาสร้างพลังชุมชน เมื่อกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนได้เริ่มขึ้น พลังที่เกิดจากการร่วมกันขับเคลื่อนในชุมชนย่อมทำให้ชุมชนมีความตระหนักอยากที่จะพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น ขณะเดียวกันประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นก็ยังคงดำรงอยู่ควบคู่ไปด้วย เนื่องจากการเปิดพื้นที่และโอกาสให้คนในชุมชนทุกช่วงวัยได้เข้าถึงประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การถ่ายทอด และเกิดการซึมซับความเป็นชุมชนของคนในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การรู้สึกเป็นเจ้าของ ต้องการจะอนุรักษ์เกิดความรู้สึกหวงแหนประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในชุมชนของตน โดยมีพลังชุมชนดังกล่าวเป็นตัวที่ยึดเหนี่ยวหรือยึดโยงคนในชุมชนเข้าไว้ด้วยกันเพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนา เมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งแล้ว การอนุรักษ์และสืบสานดำรงอยู่ของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงสามารถทำได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการใช้กระบวนการ เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือต่างๆ เข้าไปสนับสนุนเพื่อให้คนในชุมชนได้เข้าถึงและเรียนรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การสำนึกรักท้องถิ่นอยากที่จะอนุรักษ์และสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน

สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชน เป็นกระบวนการที่ต้องใช้การบูรณาการกันระหว่างแนวคิดประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น กลไกการขับเคลื่อนชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และการสร้างพลังชุมชน โดยต้องสร้างการขับเคลื่อนที่มีส่วนร่วมให้เกิดกับคนในชุมชน ไม่ใช่แค่การมีส่วนร่วมในกิจกรรม แต่ให้รู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน อีกทั้งต้องทำให้ชุมชนเข้าใจและตระหนักถึงประวัติศาสตร์ รากเหง้า และวิถีชีวิตของชุมชน การให้ความสำคัญกับการสร้างการขับเคลื่อนของคนในชุมชนดังกล่าว จึงต้องใช้ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อให้ทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย ได้เข้ามามีบทบาทตามศักยภาพของตน และเป็นการเปิดพื้นที่ เปิดโอกาสเพื่อที่จะสร้างบรรยากาศของการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ระหว่างกันให้เกิดขึ้น นอกจากจะเกิดเป็นสำนึกรักท้องถิ่นและกระตุ้นให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชน อันจะนำมาสู่การขับเคลื่อนพลังของชุมชนให้เกิดขึ้นนั้น จึงต้องมีกลไกการขับเคลื่อนที่ประสานความร่วมมือกับทุกภาคส่วนได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และสถาบันการศึกษาทั้งในท้องถิ่น ระดับจังหวัด หรือจากส่วนกลางในระดับประเทศ กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างพลังชุมชนจึงจะก่อให้เกิดสำนึกรักท้องถิ่นขึ้นในชุมชนได้อย่างแท้จริง อันนำมาสู่การขับเคลื่อนพลังของชุมชนให้มีความยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อสร้างพลังชุมชนเกิดผลสำเร็จสูงสุด นักพัฒนา ผู้นำชุมชน และคนในชุมชน ควรมีบทบาทในการร่วมกันส่งเสริมและพัฒนาในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น คือ ต้องค้นหาประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งเป็นทุนชุมชนที่มีศักยภาพมากพอที่จะเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชน และสร้างความเป็นชุมชนหรือเป็นอัตลักษณ์ให้กับชุมชนได้ เพื่อนำคนในชุมเข้ามาร่วมกันขับเคลื่อนชุมชนได้

2. กลไกการขับเคลื่อนชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน กลุ่ม และเครือข่าย โดยการดึงผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเข้ามามีบทบาทและศักยภาพในด้านต่างๆ เข้ามาร่วมขับเคลื่อน ตลอดจนการส่งเสริมการดำเนินการของกลุ่มและเครือข่ายให้มีการเคลื่อนไหวอยู่เสมอ เพื่อรักษาสถานภาพของกลุ่มและกระชับความสัมพันธ์ให้แนบแน่นยิ่งขึ้น

3. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จำเป็นต้องมีวิธีการ เทคนิค และเครื่องที่หลากหลายเพื่อที่จะสร้างการเรียนรู้ให้กับคนทุกเพศทุกวัย รวมถึงสามารถถ่ายทอดออกมาให้เข้าใจได้ง่าย โดยต้องอยู่บนพื้นฐานที่ให้คนในชุมชนได้เข้ามาร่วมดำเนินการ

4. การสร้างพลังชุมชน ต้องสร้างพลังให้เกิดขึ้นด้วยการบูรณาการระหว่างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและกลไกการขับเคลื่อนชุมชนผ่านกิจกรรมในประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น คนในชุมชนจึงจะตระหนักถึงความสำคัญและสามารถนำมาเป็นพลังในการขับเคลื่อนชุมชนได้

รายการอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน: โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง.* กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิคแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.* กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

ณัฐภัทร์ สุรินทร์วงศ์. (2552). *ความเชื่อและพิธีกรรมฟ้อนผีกับกระบวนการสร้างความเป็นชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี: บ้านดอกบัว.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาการพัฒนาชุมชน.

นภาภรณ์ หะวานนท์, และ พิสมัย รัตนโรจน์สกุล. (2548). *การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อชุมชนเข้มแข็ง.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

บุญเพรง บ้านบางพูน. (2547). *ศรัทธาพลังชุมชน: ข้อคิดและประสบการณ์ในงานพัฒนาชนบท.* กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิคแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2552). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์. (2549). *การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้ง 2). กรุงเทพฯ: เลิฟและลิพเพรส.

วิโรจน์ ภู่จินดา. (2527). นโยบายและโครงสร้างการพัฒนาชนบทของรัฐบาล. *เทศาภิบาล.*

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2540). *การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน.* ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สถาบันวิจัยและพัฒนา.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (2547). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาการพัฒนาชุมชน, โครงการโบราณคดีชุมชน

เสรี พงศ์พิศ, และ วิชิต นันทสุวรรณ. (2545). *แผนแม่บทชุมชน ประชาพิจัยและพัฒนา.* กรุงเทพฯ: เจริญวิทยาการพิมพ์.

การเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน
Women's Empowerment in Community Development

ณิชมน สุดทอง*
Nitchamon Sudthong*

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง การเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีเพื่อเข้าไปมีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน จากการศึกษาพบว่า กลุ่มสตรีอาศัยกระบวนการเสริมพลังอำนาจในการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย การค้นหาความสามารถคุณค่าที่มีอยู่ภายในตนเอง การค้นหาทรัพยากรแหล่งสนับสนุน การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม การส่งเสริมให้เรียนรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การดำเนินกิจกรรมและโครงการที่เน้นการเสริมสร้างพลังอำนาจโดยใช้กระบวนการเสริมพลังอำนาจที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของสตรี ทำให้สตรีเข้าไปมีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน ได้แก่ การสร้างภาวะผู้นำสตรีในชุมชน การสร้างอาชีพในชุมชน การเรียนรู้ของชุมชน และการสร้างสวัสดิภาพและสวัสดิการในชุมชน

คำสำคัญ: การเสริมสร้างพลังอำนาจ,บทบาทสตรี

ABSTRACT

The article "Women's empowerment in community development "aims to study woman's empowerment process to play a role in mobilizing community development .According to the study, women's groups used empowerment process to proceed activities which let women participate in community development .These consist of the search of ability and value within oneself, the search of the supported source of resources, create collective learning group, and support learning that leads to change . Proceedings of activities and projects which focus on empowerment by suitable empowerment process and conform to the requirement of women that leads to women's roles in community development; which is community women's leadership creation, community jobs creation, community learning, and community welfare and benefit's creation.

Keywords: empowerment, women's role

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Science (Community Development) Faculty of Social Administration Thammasat University

บทนำ

จากการที่ประเทศไทย ได้เริ่มมีการดำเนินงานด้านสตรีอย่างชัดเจนในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) โดยเชื่อว่าสตรีเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ทรงคุณค่า และในฐานะผู้กระทำในกระบวนการพัฒนา สตรีมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ไม่น้อยกว่าบุรุษ เป็นพลังสำคัญของการพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ดังนั้นการพัฒนาประเทศจะเกิดผลอย่างเต็มที่ หากสตรีมีโอกาสพัฒนาตนเอง และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้านต่างๆ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัว พัฒนาหมู่บ้าน พัฒนาตำบล พัฒนาอำเภอ ที่สตรีอาศัยอยู่ องค์การสหประชาชาติจึงได้กำหนดให้ปี 2516 เป็นปีสตรีสากล และได้ให้ความช่วยเหลือประเทศต่างๆ ทั่วโลกในการพัฒนาสตรี โดยการสนับสนุนให้สตรีได้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและสร้างความเสมอภาคในฐานะผู้ที่มีบทบาทร่วมตัดสินใจเช่นเดียวกับชาย เพื่อให้ทั่วโลกตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาให้สตรีมีศักยภาพ เพื่อนำเอาความรู้ความสามารถมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาสังคมในที่สุด ดังจะเห็นได้จากการประชุมระดับโลก เรื่องสตรี ครั้งที่ 4 ขององค์การสหประชาชาติ เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.2538 ณ นครปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน และให้ประกาศปฏิญญาปักกิ่งและแผนการปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรีเพื่อใช้ในทุกประเทศที่เป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ รัฐบาลไทยในฐานะประเทศสมาชิกได้รับแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรีมาใช้ด้วย ซึ่งได้กำหนดให้รัฐบาลและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีนโยบายที่ทำให้พลังของการพัฒนาสตรีมีความแข็งแกร่งและมั่นคงมากขึ้น (UN-the Nairo Forward Looking Strategies for the Advancement of Women, 1984, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, บัณฑิตศึกษา, สาขาคหกรรมศาสตร์, 2545)

สำหรับประเทศไทยได้จัดทำแผนพัฒนาสตรี ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) กำหนดวิสัยทัศน์ ให้สตรีทุกคนได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพในทุกด้าน สามารถพึ่งพาตนเองได้ มีคุณภาพชีวิตที่ดี อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขตลอดทุกช่วงอายุ มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและตัดสินใจในทุกด้านทุกระดับ ได้รับการคุ้มครองจากครอบครัว ชุมชนและสังคม และได้รับการปฏิบัติอย่างเสมอภาคกับชาย รวมทั้งได้รับประโยชน์จากการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และละเอียดอ่อนในเรื่องมิติหญิงชาย โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และศักยภาพสตรีทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความถนัด สังคมและขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ ให้สตรีได้รับการคุ้มครองทุกด้านในฐานะที่มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมบุรุษ และส่งเสริมให้สตรีมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง รวมทั้งการพัฒนาสันติสุขในครอบครัว ประเทศ และประชาคมโลก (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2545, น. 3) ซึ่งมุ่งเน้นหลักการในการดำเนินงานที่ตรงกับแนวคิดพื้นฐานของการทำงานพัฒนาชุมชนโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนมากที่สุด (Man is the most important) เชื่อว่าคนพัฒนาทักษะความสามารถได้ เพื่อที่จะทำให้สตรีถึงพร้อมด้วยความรู้ ความมั่นใจและเชื่อมั่นในตนเองเกี่ยวกับการทำงานที่จะสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ การเพิ่มพลังอำนาจให้แก่สตรี จึงเป็นแนวทางล่าสุดที่สตรีในโลกที่สามให้การยอมรับแนวทางนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างพลังอำนาจให้แก่สตรีให้พึ่งพาตนเองได้มากขึ้น (Moser, 1993, pp. 62-79) โดยเชื่อว่าความด้อยสถานภาพของสตรีไม่ได้เกิดจากผู้ชายเท่านั้น แต่เป็นการกดขี่จากประเทศเจ้าอาณานิคม และลัทธิอาณานิคมในรูปแบบใหม่ ได้แก่ การทำงานบ้านเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกในครอบครัว การทำงานสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และทำกิจกรรมเพื่อชุมชนหรือสังคม และมุ่งที่จะตอบสนองความต้องการที่จะนำไปสู่การยกสถานภาพของสตรีโดยอ้อมด้วยโครงการต่างๆ ที่ตอบสนองความต้องการเฉพาะหน้าของสตรี การเข้าถึงพลังอำนาจ คือ การที่สตรีได้รับการยอมรับ สามารถเข้าถึงการควบคุม และใช้ทรัพยากรโดยเสมอภาคกับชาย และเนื่องจากสตรียังเผชิญอุปสรรคในการเข้าถึงพลังอำนาจ จึงจำเป็นต้องมีแนวทางขจัดอุปสรรคให้หมดไป เมื่อเกิดความ

เสมอภาคแล้วอาจจะนำมาสู่การเสริมสร้างความเสมอภาคให้กับสตรี เพื่อขจัดความยากจนแก่สตรีได้และเกิดความธรรมแก่สตรี

จากแนวทางในการนำสตรีเข้าสู่การพัฒนา มีการให้คุณค่ากับสตรีมากขึ้น เพื่อให้สตรีลุกขึ้นมามีบทบาทเทียบเท่ากับความเป็นชาย เพราะฉะนั้นความเชื่อของคนในสังคมจะต้องถูกเปลี่ยน เพราะในบางพื้นที่จะต้องมีการเปลี่ยนความเชื่อว่าชายเป็นใหญ่มากกว่าหญิง และหญิงได้ลุกขึ้นมาแสดงบทบาทถึงแม้ว่าจะไม่ใช่การต่อสู้ ในเชิงที่ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อทวงคืนความเท่าเทียม แต่ผู้หญิงก็ได้ออกมาพิสูจน์ตัวเองว่าสตรีสามารถที่จะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน ฉะนั้นแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจนำมาใช้เพื่อให้เข้าใจกระบวนการ ภายใต้การเสริมสร้างพลังอำนาจสตรี จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่นำสตรีเข้าสู่การพัฒนา ซึ่งในแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ มีลักษณะเป็นกระบวนการเพื่อพัฒนาสตรีให้มีพลังเข้มแข็งในการดำเนินชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสม ตามสภาพสังคมที่ตนอยู่ การเสริมสร้างพลังอำนาจนี้ เป็นการสร้างแรงจูงใจให้สตรีมีความมั่นใจในตนเอง และสามารถดึงพลังและศักยภาพที่มีอยู่ออกมาใช้ ซึ่งในกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจจำเป็นต้องให้ บุคคล กลุ่ม หรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา วางแผนแก้ไขปัญหา และร่วมแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ตลอดจนมีการพัฒนาวิธีการที่จะแก้ไขอุปสรรคปัญหาให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตนต้องการ เพื่อให้เข้ามามีบทบาทในการทำงานเพื่อชุมชนมากยิ่งขึ้น ทำให้สตรีมีการพึ่งตนเองได้มากขึ้น ไม่ด้อยไปกว่าผู้ชาย เนื่องจากการถูกกดทับของสตรีมีอยู่ในสังคมอยู่มาก จากการที่รัฐบาลพยายามผลักดันนโยบายในการตั้งกลุ่มสตรีขึ้น เหตุผลอย่างหนึ่งที่สำคัญคือต้องการให้สตรีลุกขึ้นมามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาตนเองให้มีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน ไม่ได้ถูกกดทับอย่างในอดีตที่ผ่านมา

สตรีในปัจจุบันจึงนับว่ามีบทบาทและความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาชุมชน ทั้งการทำงานด้านการบริหารงานสาธารณกุศล งานช่วยเหลือสังคม การสร้างโอกาสในการทำงานและสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน การพัฒนาศักยภาพสตรีและเครือข่ายสตรี การเพิ่มบทบาทและสร้างภาวะผู้นำสตรี การรณรงค์ให้สังคมเข้าใจปัญหาสตรีในทุกมิติ ตลอดจนส่งเสริมและการพัฒนาไปสู่การสร้างสวัสดิภาพและสวัสดิการให้แก่สตรี โดยผ่านองค์กรสตรีในทุกจังหวัดของประเทศไทย เพื่อมุ่งสู่เป้าหมาย คือ ยกระดับคุณค่าของสตรี โดยผ่านการเสริมสร้างพลังอำนาจ ให้สตรีเกิดความรู้ ความมั่นใจ และมีมาตรการทางกฎหมายและมาตรการอื่นๆ ที่เป็นการดำเนินการจากระดับล่างสู่ระดับบน เพื่อให้สตรีมีอำนาจในการต่อรองและตัดสินใจทางด้านๆ เพื่อลดความไม่เท่าเทียมระหว่างหญิงชายลง

ด้วยเหตุนี้ บทความฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีเพื่อเข้าไปมีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน โดยผ่านกระบวนการเสริมพลังอำนาจที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของสตรี จนสามารถผลักดันให้การสร้างพลังอำนาจให้กับสตรีเกิดสัมฤทธิ์ผล ก็ย่อมจะทำให้สตรีมีความเข้มแข็ง และเป็นการเปิดโอกาสให้สตรีที่มีมุ่งมั่นในการช่วยเหลือสังคม ได้เข้ามาพัฒนาศักยภาพเพื่อให้เกิดความมั่นใจในพลังอำนาจที่ตนมีอยู่มากยิ่งขึ้น พร้อมเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนประเทศชาติที่สำคัญในทำงานพัฒนาชุมชน เพื่อเป็นแนวทางการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชนให้แก่ชุมชนอื่นๆ ต่อไป

กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจในการพัฒนาชุมชน

การเสริมพลังอำนาจเป็นกระบวนการของบุคคลที่จะใช้พัฒนาและใช้ความรู้ ความสามารถและความเชื่อมั่นที่จะทำให้ความคิดของตนเองมีความหมาย เป็นกระบวนการทางสังคมที่ให้การยอมรับ ส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของบุคคลเพื่อให้บุคคลสามารถแสวงหาวิธีการ เพื่อให้บรรลุความต้องการและการแก้ปัญหาของตนเอง รวมถึงความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นในการควบคุมความเป็นอยู่หรือชีวิตของตนในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมในแต่ละบุคคล Gibson (1995, อางถึงใน ผลทิพย ปานแดง, 2547, น. 33)

กล่าวคือ กระบวนการ ที่ดำเนินการโดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลาง คนในชุมชนยอมรับในการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน ให้มีพลังเข้มแข็ง ในการดำเนินชีวิตของตนได้อย่างเหมาะสมตามสภาพสังคมที่ตนอยู่ การเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองนี้เป็นการสร้างแรงจูงใจให้สตรีมีความมั่นใจในตนเอง และสามารถดึงพลังและศักยภาพที่มีอยู่ออกมาใช้ ซึ่งในกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองนี้จะต้องให้ บุคคล กลุ่ม หรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา วางแผนแก้ไขปัญหา และร่วมแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ตลอดจนมีการพัฒนาวิธีการที่จะแก้ไขอุปสรรคปัญหาให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตนต้องการ (อภิญญา เวชยชัย และ กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2546) เพื่อให้เข้ามามีบทบาทในการทำงานเพื่อชุมชนมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีตได้อย่างเหมาะสม สำหรับกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจในการพัฒนาชุมชน ผู้เขียนได้ทำการสังเคราะห์และสรุปไว้เป็นกระบวนการเสริมพลังอำนาจด้วยกัน 4 ขั้นตอน ได้แก่ การค้นหาความสามารถคุณค่าที่มีอยู่ภายในตนเอง การค้นหาทรัพยากรแหล่งสนับสนุน การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม และ การส่งเสริมให้เรียนรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่ง อภิญญา เวชยชัย (2555) ให้ความหมายในกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ ว่าเป็นการส่งเสริมและพัฒนาความสามารถหรือศักยภาพภายในของบุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน ให้มีพลังเข้มแข็งในการดำเนินชีวิต และดำเนินการตามเป้าหมายอย่างเหมาะสม สามารถแก้ไขปัญหา และตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายได้ด้วยความเชื่อมั่นในคุณค่า พลังความสามารถและความเข้มแข็งในระดับต่างๆ ผู้ศึกษาได้ศึกษากระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจในการพัฒนาชุมชน พบว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชนควรมีกระบวนกการที่สำคัญ 4 กระบวนการ ดังต่อไปนี้ ประการแรก คือ การค้นหาความสามารถคุณค่าที่มีอยู่ภายในตนเอง เป็นการส่งเสริมให้สตรี ทบทวน ค้นหาความสามารถ ความเชี่ยวชาญ จุดแข็ง คุณค่าที่มีอยู่ภายในตนเอง เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ในพลังแห่งตน ประการที่สอง คือ การค้นหาทรัพยากร แหล่งสนับสนุน เป็นการส่งเสริมให้สตรี ค้นหาทรัพยากร แหล่งสนับสนุนความช่วยเหลือจากระบบความสัมพันธ์ภายในและภายนอก อันจะเป็นปัจจัยเสริมหรือสนับสนุนให้เกิดการทำงานอย่างมีพลังมากขึ้น ประการที่สาม คือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้สตรี ทำความเข้าใจปัญหาข้อท้าทายที่เผชิญ รวมถึงการสำรวจพฤติกรรมของตนที่มีต่อผู้อื่น หรือพฤติกรรมของบุคคลอื่นที่กระทำต่อตนว่าเกิดจากสาเหตุใด อันจะนำไปสู่การพิจารณาเหตุปัจจัยที่เกิดจากตัวตนของตนเอง หรือผลกระทบจากโครงสร้าง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่กระทำต่อบุคคล ประการที่สี่ คือ การส่งเสริมให้เรียนรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การส่งเสริมให้สตรี เกิดการยอมรับในเหตุผลที่ตนเองได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เหมาะสม และเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาวะจิตใจให้เกิดความกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงทั้งจากตนเองสู่โครงสร้างสังคม

กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ เป็นกระบวนการที่พัฒนาชีวิตให้บุคคลมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความรู้สึกเป็นอิสระ รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า และสามารถทำให้ผู้อื่นยอมรับ ชื่นชมตนเองได้ เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และสิ่งแวดล้อม ในการเสริมสร้างพลังอำนาจโดยในกระบวนการนั้นควรมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนการเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับสตรี เพื่อให้มองเห็นศักยภาพและความสามารถของสมาชิกในชุมชนได้ชัดเจนมากขึ้น

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนการเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับสตรี

การที่จะนำการเสริมสร้างพลังอำนาจมาใช้ อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจจะต้องมีการเรียนรู้ว่าปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลต่อการเสริมสร้างพลังอำนาจในการพัฒนาชุมชน เพื่อทำให้เกิดแนวทางในการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการชุมชน และในเรื่องอำนาจนั้น คานเตอร์ (Kanter, 1993, cited in Laschinger, Wong, McMabon & Kaufmann, 1999, pp. 28-39) ได้เสนอเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้าง

พลังอำนาจ ว่าการเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นข้อกำหนดเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อพฤติกรรมขององค์กรและทัศนคติของบุคคล เสนอว่าได้รับมาจาก 2 แหล่ง คือ

1. อำนาจที่เป็นทางการ (Formal Power) เป็นอำนาจที่พบในการทำงานที่มีรูปแบบที่เห็นได้ชัดเจนในองค์กร คือ การทำงานที่มีความยืดหยุ่น งานที่เป็นที่ยอมรับ งานที่ตัดสินใจด้วยความรอบครอบ งานที่มีความคิดสร้างสรรค์และมีการพัฒนา มีความสัมพันธ์กับกระบวนการความร่วมมือ สนับสนุนทั้งภายในและภายนอกองค์กรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

2. อำนาจที่ไม่เป็นทางการ (Informal Power) เป็นอำนาจที่พัฒนามาจากความสัมพันธ์ของบุคลากรที่มีความสำคัญในองค์การ เป็นอำนาจที่แต่ละคนมีอยู่ในตำแหน่งต่างๆ กันไปอำนาจทั้ง 2 ส่วนนี้ จะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเสริมพลังอำนาจสตรีในการเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 4 ด้าน คือ

1) ด้านการได้รับทรัพยากร หมายถึง ความสามารถในการจัดหาสิ่งที่จำเป็นในการสนับสนุนในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ได้แก่ ปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน ดังนี้

- ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย วัสดุอุปกรณ์ (Material) เงินทุน (Fund) ขอบเขต (Space) และเวลา (Time) ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ หมายถึง อาคารสถานที่ ที่ให้ความสะดวก หรือเอื้อต่อการทำงาน รวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีประสิทธิภาพเพื่อส่งเสริมให้บรรลุเป้าหมาย เงินทุน หมายถึง งบประมาณ ขอบเขต หมายถึง การเปิดช่องว่างให้กว้างเพื่อให้บุคลากรได้ปฏิบัติงานได้อย่างเต็มความสามารถ ส่วนเวลา หมายถึง การใช้เวลาที่เหมาะสมต่อการทำงาน

- ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย คุณลักษณะส่วนบุคคลของบุคลากร ซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนบุคคล ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับตนเองด้านบวก ทักษะการรับรู้ ความสามารถในการปรับตัว ความกล้าหาญ อดทน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นทรัพยากรภายในที่ควรได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดขึ้นเพื่อให้สามารถนำทรัพยากรภายนอก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสำเร็จได้ตามเป้าหมาย เป็นการเอื้ออำนวยต่อการทำงาน และทำให้เกิดความพึงพอใจเนื่องจากได้รับการตอบสนองความต้องการ มีความผูกพัน และทุ่มเทให้อย่างเต็มที่เพื่อประโยชน์ และมีความสุข

2) ด้านการได้รับการสนับสนุน หมายถึง การที่ผู้บริหารสนับสนุนและส่งเสริมบุคลากรด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การให้การยอมรับและเห็นชอบตามกฎหมาย ส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างบุคคลและหมู่คณะเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน และเป็นการสร้างเครือข่ายในการทำงาน รวมไปถึงการที่ผู้บริหารสนับสนุนให้บุคลากรมีพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ (Grady, 1986) ได้แก่ การส่งเสริมสนับสนุนให้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ให้โอกาสตัดสินใจแก้ปัญหา พัฒนา หรือปรับปรุงแนวทางในการทำงานให้ดีขึ้น การให้ข้อมูลย้อนกลับเกี่ยวกับผลการทำงาน (Feedback) การยืดหยุ่น การยอมรับในความผิดพลาด การแสดงความพึงพอใจในการให้การทำงานได้ทำสำเร็จ การแสดงความห่วงใย รับฟัง และเข้าใจปัญหาทุกด้านของบุคลากร ตลอดจนการแสดงไมตรีจิตยิ้มแย้ม และให้ความเป็นกันเอง การได้รับการสนับสนุนจะทำให้บุคลากรรู้สึกสุขใจ และมีคุณค่า มีการรับรู้ถึงการได้รับการเสริมสร้างพลังอำนาจในงานเป็นแรงจูงใจให้เกิดความพึงพอใจในการทำงาน เมื่อบุคลากรมีความพึงพอใจในการทำงานแล้ว ย่อมมีขวัญและกำลังใจที่จะทำหน้าที่อย่างเต็มกำลังความสามารถ มีความกระตือรือร้นขยันหมั่นเพียรและยึดมั่นผูกพัน

3) ด้านการได้รับข้อมูลข่าวสาร หมายถึง ข้อมูลความรู้ทางเทคนิค ทักษะความชำนาญในการปฏิบัติงานและข่าวสารการเมือง ข้อมูลข่าวสารที่ผู้บริหารควรแบ่งปันให้บุคลากร ควรเป็นข้อมูลที่สนับสนุนการตัดสินใจ และวางแผนในการดำเนินการและได้รับข้อมูลข่าวสาร ทำให้บุคลากรรู้การเคลื่อนไหว ทราบนโยบายและการตัดสินใจ

ข้อมูลข่าวสารที่ได้ควรมีการสื่อสารแบบสองทาง ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและทันต่อเหตุการณ์ จะช่วยสนับสนุนการตัดสินใจของบุคลากร และทำให้เกิดคุณภาพและประสิทธิผล ในทางตรงข้ามถ้าหากไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องเพียงพอ และไม่ทราบว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้าง (Gunden & Crissman, 1992) บุคลากรจะรู้สึกผิดหวัง ไม่พอใจกับการกระทำของผู้บริหาร ส่งผลให้เกิดความไม่พึงพอใจและประสิทธิผลต่ำลง

4) การได้รับโอกาส ผู้บริหารตระหนักถึงการเติบโตและความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่และการงาน รวมทั้งโอกาสในการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความสามารถของบุคลากรด้วย ซึ่งการได้รับโอกาสนี้ คานเตอร์ (Kanter, 1979) แบ่งเป็น 3 ด้าน คือ

- การได้รับความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน (Advancement) การส่งเสริมสนับสนุนผู้ปฏิบัติงานในการเลื่อนตำแหน่ง พิจารณาความดีความชอบ เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งอย่างยุติธรรม ให้โอกาสก้าวหน้าในการทำงานในระดับที่สูงขึ้น
- การได้รับความเพิ่มพูนทักษะความสามารถ (Competence and Skill) การให้โอกาสบุคลากรในการอบรม เพิ่มพูนความรู้ในการประชุมวิชาการ การศึกษาดูงาน
- การได้รับการยกย่องชมเชยและการยอมรับ (Reward and Recognition) การให้ความสำคัญกับบุคลากรที่ปฏิบัติงานดี โดยการกล่าวคำยกย่องชมเชย ประกาศเกียรติคุณหรือให้รางวัล เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจ เกิดความภาคภูมิใจและรู้สึกตัวเองมีคุณค่า

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างพลังอำนาจ ทำให้มองเห็นถึงสมรรถนะตนเอง และเป็นการเพิ่มศักยภาพของบุคคล โดยได้รับการโอนอำนาจจากบุคคล หรือกลุ่มที่เกี่ยวข้องในการเข้าไปทำงานเพื่อชุมชนอย่างมีอิสระในการตัดสินใจ และจัดหาทรัพยากรรวมถึงการส่งเสริม ให้บุคคล หรือกลุ่มเกิดความสามารถและแก้ปัญหาต่างๆ ได้ บรรลุผลสำเร็จของตนเองในการเข้าไปทำงานเพื่อชุมชน ทำให้มีความมั่นใจ มีกำลังใจ และรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจที่ต้องทำบทบาทหน้าที่ของตน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลทางด้านพฤติกรรม และทัศนคติ ซึ่งเป็นผลสะท้อนโดยตรงในการเข้าไปทำงานเพื่อชุมชนได้อย่างมีคุณภาพ

สตรีมีบทบาทในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน

บทบาทสามารถใช้อธิบายพฤติกรรมสังคมได้ดีในหลายๆ ด้าน และสามารถใช้อธิบายได้ดีเพราะเป็นทฤษฎีมีลักษณะเป็นทางการน้อยกว่าและมีโครงสร้างที่กว้างกว่า ทฤษฎีบทบาทไม่สนใจเรื่องของปัจเจกบุคคล แต่จะอธิบายพฤติกรรมของบุคคลในแง่ของบทบาทที่มีอยู่ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทเป็นแนวคิดที่กล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม แต่ละคนมีการแสดงออกทางสังคมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ แต่ละบุคคลมีหลายบทบาทในเวลาเดียวกัน อาจเป็นทั้ง พ่อ ลูก ลูกเขย ลูกน้อง ลูกหนี้ สามี เป็นต้น บทบาทที่บุคคลแสดงออกมีทั้งที่เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกและบุคคลอื่นรับรู้ นอกจากนั้นยังมีบทบาทที่บุคคลอื่นคาดหวังให้แสดงออก แนวคิดของ สมคิด เพ็งอุดม (อ้างถึงใน สุพรรณี สุขสมกิจ, 2546) ให้ความหมาย บทบาท ว่าเป็นสถานภาพ เป็นฐานะหรือตำแหน่ง ซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคลตำแหน่งและบทบาท จึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เปรียบเสมือนเหรียญคือ ถ้าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่ง อีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบทบาท กล่าวได้ว่า บทบาทสตรีในการพัฒนาชุมชน เป็นกิจกรรมการดำเนินงานของสตรีที่เกี่ยวเนื่องกับบทบาทกิจกรรมทางพฤติกรรมที่กระทำร่วมกันของสตรี โดยหลักสำคัญสำหรับบทบาทสตรีในการพัฒนาชุมชน คือ ผู้ที่มีจิตอาสา เพื่อเข้าไปขับเคลื่อนงานใน

การพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน จากการสังเคราะห์แนวคิดข้างต้น พบว่าการเสริมพลังอำนาจสตรีส่งผลให้สตรีมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ดังนี้

1) เกิดการสร้างภาวะผู้นำสตรีในชุมชน การเริ่มต้นพัฒนาสตรีให้มีคุณภาพควรจะมีการกำหนดบทบาทและการพัฒนาด้านศักยภาพความพร้อมของสตรีก่อนที่สตรีจะออกไปสู่สังคมในปัจจุบัน อาทิ เรื่องของการให้ความสำคัญในเรื่องของการศึกษา เพราะการศึกษาถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา สตรีทุกคนจึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อยกระดับให้ตนเองมีความรู้ ความสามารถเท่าเทียมกับผู้อื่น และจะต้องรู้จักพัฒนาตนเอง ก้าวทันกับเทคโนโลยีที่กำลังมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในโลกปัจจุบัน เรื่องของสุขภาพอนามัยที่ดีของสตรี ก็ถือเป็นเรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่ส่งผลให้สตรีมีกำลังกาย กำลังใจที่สมบูรณ์ แข็งแรง และมีภูมิต้านทานภูมิคุ้มกันที่ดีต่อการดำรงชีวิตร่วมกับคนอื่นๆ เพราะหากสตรีมีสุขภาพที่ไม่แข็งแรงอาจจะทำให้ขาดโอกาสในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่างๆ

2) เกิดการสร้างอาชีพในชุมชน ในสังคมปัจจุบันถือได้ว่าเงิน เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับปากท้องที่มีผลต่อการดำรงชีวิตในแต่ละวัน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่สตรีทุกคนจะต้องมีอาชีพและมีรายได้เพียงพอเพื่อช่วยเหลือครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวดำรงอยู่ในสภาวะที่มั่นคง ซึ่งหากสตรีทุกคนมีรายได้ที่แน่นอน มั่นคง ถาวร ก็จะส่งผลให้สภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวอยู่ดีกินดี ครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขที่จะนำไปสู่การพัฒนาในระดับต่อไป คือ ระดับชุมชน

3) เกิดการเรียนรู้ของชุมชน คือการที่คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิด ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน นอกจากจะทำให้แต่ละคนได้เกิดความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงแล้วยังต้องฝึกการทำงานร่วมกันในชุมชน มีการคิดและกระทำร่วมกัน ซึ่งการเรียนรู้ของชุมชนนี้ จะทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่ามีพลังสนับสนุนมากพอที่จะทำการแก้ไขปัญหาหรือเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ต้องการ

4) เกิดการสร้างสวัสดิภาพและสวัสดิการในชุมชน การที่สตรีมีภาวะผู้นำในการเข้าร่วมบริหารจัดการกับกลุ่มองค์กร ที่มีการผสมผสานในมิติชายหญิง เพื่อสร้างความเข้มแข็งโดยการมองกิจกรรมที่ปฏิบัติ คือ หากสตรีได้รับข่าวสารที่ดี ทันสมัยจะช่วยให้ผู้นำชุมชนที่เป็นสตรีได้ใช้ประโยชน์ในการรู้สภาพปัญหา สาเหตุของปัญหา

บทบาทสตรีในการพัฒนาชุมชน จึงเป็นบทบาทของผู้ที่มีจิตอาสา เพื่อเข้าไปขับเคลื่อนงานในการพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยจะต้องเป็นผู้ที่มีศักยภาพ เห็นคุณค่าในตนเอง มีความสามารถ มีการเรียนรู้และยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชน และสร้างความเคารพนับถือจากชาวบ้าน เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมของชุมชนตั้งแต่ริเริ่มจนสิ้นสุด เป็นผู้ที่มีบทบาทหลักต่อการทำงานเพื่อชุมชนและพัฒนาชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

การดำเนินงานโดยอาศัยกระบวนการเสริมพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน ของกลุ่มสตรีในอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

กลุ่มพัฒนาสตรีเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นจากภาครัฐ โดยมีคณะกรรมการพัฒนาสตรีเป็นผู้ดำเนินงานตามระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยคณะกรรมการพัฒนาสตรี พ.ศ.2538 และฉบับที่ 2 พ.ศ.2552 โดยกำหนดให้คณะกรรมการพัฒนาสตรีมี 4 ระดับ ได้แก่ คณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน มีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี โครงสร้างของกลุ่มพัฒนาสตรีระดับอำเภอในอำเภออู่ทอง หรือที่มีชื่อกลุ่มว่า กลุ่ม

คณะกรรมการพัฒนาสตรีอู่ทอง คณะทำงานที่มีอำนาจในการบริหารและดำเนินงานซึ่งประกอบด้วย ประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ และคณะทำงานฝ่ายต่างๆ (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กันยายน 2560)

เมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มพัฒนาสตรีขึ้น ตามนโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาสตรี โดยกลุ่มสตรีในอำเภออู่ทอง มีบทบาทและความสำคัญยิ่ง ทั้งการทำงานด้านการบริหาร งานสาธารณกุศล เรียกว่า ทำงานหนักเอาเบาสู้ไม่แพ้ชายอกสามศอก โดยกลุ่มสตรีในอำเภออู่ทอง มีการเพิ่มบทบาทและสร้างภาวะผู้นำสตรี การรณรงค์ให้สังคมเข้าใจปัญหาสตรีในทุกมิติ มีการเฝ้าระวังดูแลปัญหา และการช่วยเหลือเยียวยาสตรี การคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิ ตลอดจนการส่งเสริม และการพัฒนาไปสู่การสร้างสวัสดิภาพ และสวัสดิการให้แก่สตรี โดยผ่านองค์กรสตรีในทุกจังหวัดของประเทศไทย จนทำให้กลุ่มสตรีในอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีความเข้มแข็งอย่างยิ่ง และเข้ามีบทบาทในการทำงานเพื่อชุมชน

คณะกรรมการพัฒนาสตรีอำเภออู่ทอง ถือเป็นกลไกสำคัญโดยมีกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนที่ดี ในการเข้าไปแก้ไขปัญหาให้กับชุมชน มีการดำเนินงานที่จะพัฒนาองค์กรให้มั่นคงสนับสนุนให้สตรีมีแนวคิดในการทำงานเพื่อสังคม โดยเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีเพื่อให้สตรีเกิดความมั่นใจและเห็นคุณค่าในตนเอง และดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมอย่างหลากหลาย โดยนำความรู้ที่ได้ในหลายๆด้านมาถ่ายทอดให้กลุ่มสตรีเพื่อพัฒนาต่อยอดเป็นโครงการ อาทิ โครงการสร้างบ้านที่อยู่อาศัยแบบมั่นคงถาวรให้กับสตรีผู้ยากไร้หรือพิการ โดยใช้ชื่อ โครงการปันน้ำใจ 1 ตำบล 1 หลังคาเรือน เป็นการช่วยเหลือและเสริมสร้างพลังอำนาจผู้ที่อยู่ในภาวะวิกฤตในชีวิต โดยใช้กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจเพื่อให้กลุ่มผู้ที่อยู่ในภาวะวิกฤต เข้าใจในประเด็นของปัญหา และค่อยๆเรียนรู้ความสามารถคุณค่าที่มีอยู่ภายในตนเอง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนจากคุณภาพชีวิตที่ดีมากยิ่งขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้มองเห็นว่ากลุ่มสตรีถือได้ว่าเป็นทั้งผู้เสริมและรับการเสริมสร้างพลังอำนาจส่วนหนึ่งที่เกิดภาวะวิกฤต และส่วนหนึ่งที่มีความมุ่งมั่นที่จะเข้ามาทราบถึงปัญหาและความต้องการของคนในชุมชน ทำให้เริ่มมีการค้นหาทรัพยากร แหล่งสนับสนุน ทำให้ภาครัฐ ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือในสิ่งที่ยังขาดอยู่ ซึ่งการดำเนินกิจกรรม หรือการทำงานของกลุ่มพัฒนาสตรีนั้น เป็นการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและขยายไปยังตำบลทุกๆ ตำบล ที่มีการต่อยอดกิจกรรมและโครงการ การทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้น และสามารถเข้าไปมีบทบาทในกลุ่มต่างๆ เพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน

อย่างไรก็ตาม การที่ทำให้สมาชิกสตรีได้พัฒนาตนเองทั้งทางด้านองค์ความรู้ และจิตสำนึกสาธารณะผ่านโครงการเพิ่มศักยภาพผู้นำของกลุ่มสตรีในอำเภออู่ทอง จนก่อให้เกิดความร่วมมือในการดูแลสมาชิกในชุมชนของตนเอง มีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเด็ก ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง ถูกทารุณกรรม รวมทั้งยังมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในภาวะยากลำบาก เช่น การเยี่ยมบ้านในโครงการปันน้ำใจ การสร้างบ้านให้กับผู้ยากไร้ การดำเนินกิจกรรมและโครงการต่างๆ ทางกลุ่มสตรีในอำเภออู่ทอง ได้ดำเนินงานโดยอาศัยการเสริมพลังอำนาจสตรี (Women Empowerment) จนทำให้สตรีมีความมั่นใจในตนเอง และเข้ามามีบทบาทในการทำงานเพื่อชุมชนมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีต ด้วยเหตุนี้เมื่อนำกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรี มาพิจารณาการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน พบว่า

1. การค้นหาความสามารถคุณค่าที่มีอยู่ภายในตนเอง การที่สตรีมีความรู้สึกเห็นคุณค่าของตนเองหรือมีความภาคภูมิใจในตนเอง เช่น ความสามารถความชำนาญในตนเอง รวมทั้งสามารถยอมรับการเห็นคุณค่าที่ผู้อื่นมีต่อตน มีความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความนับถือตนเอง เนื่องจากกลุ่มพัฒนาสตรีขาดความมั่นใจในตนเอง ทำให้เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในชุมชน สตรีขาดความมั่นใจที่จะช่วยเหลือกลุ่มคนที่ได้รับความไม่เป็นธรรม การค้นหาความสามารถคุณค่าที่มีอยู่ภายในตนเองจะทำเกิดผลดีในด้านต่างๆ ต่อกลุ่มสตรี ครอบครัวของสตรี

2. การค้นหาทรัพยากรแหล่งสนับสนุน เป็นการส่งเสริมให้สตรี ค้นหาทรัพยากร แหล่งสนับสนุนความช่วยเหลือจากระบบความสัมพันธ์ภายในและภายนอก อันจะเป็นปัจจัยเสริมหรือสนับสนุนให้เกิดการทำงานอย่างมีพลังมากขึ้น เช่น อำเภอได้ขยายโครงการให้กับเทศบาลในการดำเนินกิจกรรมโครงการ จึงมีการกำหนดโครงการพัฒนาศักยภาพกลุ่มพัฒนาสตรีในเทศบัญญัติ ส่งผลกลุ่มพัฒนาสตรีมีการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นและเข้ามามีบทบาทในการทำงานเพื่อชุมชน โดยเทศบาลและกลุ่มสตรีได้ค้นหาทรัพยากรแหล่งสนับสนุน เพื่อต่อยอดโครงการและเพิ่มกิจกรรมเพื่อให้สตรีเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมการช่วยเหลือผู้ประสบภาวะยากลำบาก การดำเนินงานขายบัตรโต๊ะจีน จนทำให้กลุ่มพัฒนาสตรีมีงบประมาณสำหรับช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนที่ประสบภาวะยากลำบาก และสตรียังมีส่วนร่วมในการสอดส่องดูแลสมาชิกในชุมชน เมื่อพบว่าใครอยู่ในภาวะยากลำบาก สตรีจะเป็นผู้เสนอในที่ประชุม เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มพัฒนาสตรีลงความเห็นว่าต้องการช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในภาวะยากลำบากด้วยวิธีการใด

3. การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยให้มีกิจกรรมที่ทำให้สมาชิกเกิดความรู้สึกผ่อนคลายทางอารมณ์ เช่น งานกีฬาสัมพันธ์สตรีอู่ทอง งานทวารวดีสตรีศรีอู่ ทำให้สมาชิกกลุ่มสตรีได้ร่วมคิด ได้พบปะพูดคุยเรื่องต่างๆ ในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มสตรีอู่ทอง

4. การส่งเสริมให้เรียนรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การเสริมแรง การส่งเสริมให้สตรีรับมือการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้กลุ่มสตรีเกิดการเรียนและพร้อมเผชิญปัญหา นำความรู้และประสบการณ์ที่ได้ในหลายๆ ด้านมาถ่ายทอดให้กลุ่มสตรี เพื่อพัฒนาต่อยอดพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งกลุ่มสตรีในอำเภออู่ทอง ถือเป็นกลุ่มที่มีบทบาทที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชนในแทบทุกด้าน กิจกรรมและบทบาทของสตรีในแต่ละด้านยังคงมีความสำคัญเสมอมา

การเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้สตรีแสดงออกถึงบทบาทและศักยภาพของตนเองและได้เข้ามาร่วมขับเคลื่อนงานในงานพัฒนาชุมชน โดยบทบาทที่สำคัญของกลุ่มสตรี ในอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในการทำงานเพื่อชุมชน ได้แก่ เกิดการสร้างภาวะผู้นำสตรีในชุมชน เกิดการสร้างอาชีพในชุมชน เกิดการเรียนรู้ของชุมชน เกิดการสร้างสวัสดิภาพและสวัสดิการในชุมชน ดังนี้

1. เกิดการสร้างภาวะผู้นำสตรีในชุมชนอำเภออู่ทองได้ดำเนินโครงการพัฒนาศักยภาพกลุ่มพัฒนาสตรี โดยมีการประสานงานกับเครือข่ายในการจัดหาวิทยากรในการฝึกอบรมสตรี ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งสถาบันการศึกษา จัดอบรมให้ความรู้แก่สตรีในเรื่องต่างๆ อย่างรอบด้าน เช่น สวัสดิการภาครัฐ กฎหมาย มารยาทในสังคม การทำงานเพื่อชุมชน ทำให้สตรีเกิดผู้นำในชุมชนมากขึ้น

2. เกิดการสร้างอาชีพในชุมชน การนำสินค้าทางการเกษตรที่มีอยู่ในชุมชนมาแปรรูปเพื่ออุปโภคบริโภคภายในครัวเรือนและขายในตลาดภายในและภายนอกชุมชน ก่อให้เกิดการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ นอกจากนี้ยังส่งเสริมกลุ่มผ้าด้นมือ ซึ่งเป็นโครงการถนนสายผ้าทอกลุ่มสตรีในอำเภออู่ทอง สนับสนุนให้สตรีทอผ้าใส่เอง เพื่อเป็นการอนุรักษ์ผ้าทอ ทำไว้ใช้เองหรือจำหน่ายเป็นของฝาก เพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจในชุมชนให้ดีขึ้น

3. เกิดการเรียนรู้ของชุมชน กลุ่มสตรีได้พัฒนาทักษะและความรู้ผ่านการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกกลุ่มสตรี เช่น ปัญหาทางความคิดช่วงเริ่มต้นก่อตั้งกลุ่มสตรี ที่ยังมีความรู้สึกไม่มั่นใจในตนเอง ขาดความรู้ในด้านต่างๆ ที่ถูกต้อง จึงมีกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรี โดยมีการเพิ่มศักยภาพผู้นำ การอบรมเพิ่มความรู้ด้านกฎหมาย แก่ผู้นำสตรีอำเภออู่ทอง ส่งผลให้สมาชิกของกลุ่มสตรี มีความรู้ด้านกฎหมาย เกิดความมั่นใจในการเข้าไปดำเนินกิจกรรมในชุมชนของตนเอง

4. เกิดการสร้างสวัสดิภาพและสวัสดิการในชุมชน การจัดสวัสดิการแก่สมาชิกของกลุ่มสตรีในอำเภออู่ทองให้ความสำคัญกับความมั่นคงปลอดภัยของสมาชิกในกลุ่ม จึงร่วมกันตั้งกองทุนขึ้นมา 2 กองทุน คือ กองทุนฌาปนกิจสำหรับช่วยสตรีที่เสียชีวิต และกองทุนพัฒนาสตรี โดยนำเงินกองทุนนี้มาพัฒนาสตรีแบบยั่งยืน เป็นการให้กู้ยืมแบบไม่มีดอกเบี้ย วงเงินไม่เกิน 50,000 บาท เช่น การนำคณะไปศึกษาดูงานที่ได้รับการเชิญจากหน่วยงานราชการ หรือทำกิจกรรมร่วมนำความรู้ที่ได้ในหลายๆ ด้านมาถ่ายทอดให้กลุ่มสตรีเพื่อพัฒนาต่อยอด และทำโครงการสร้างบ้านที่อยู่อาศัยแบบมั่นคงถาวรให้กับสตรีผู้ยากไร้หรือพิการโดยใช้ชื่อ โครงการปันน้ำใจ 1 ตำบล 1 หลังคาเรือน โครงการปันน้ำใจ 1 ตำบล 1 หลังคาเรือน ในการหารายได้ขององค์กรสตรี มีการจัดกิจกรรมต่างๆ ประสานความร่วมมือจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทำให้ได้รับความร่วมมือร่วมใจ และดำเนินการต่อไปจนเกิดเป็นสวัสดิการของชุมชน

ดังนั้นบทบาทสตรีในการพัฒนาชุมชนของสตรีอำเภออู่ทอง จึงเป็นบทบาทของผู้ที่ได้รับการเสริมสร้างพลังอำนาจในการพัฒนาชุมชน เพื่อเข้าไปขับเคลื่อนงานในการพัฒนาชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยจะต้องเป็นผู้ที่มีศักยภาพ เห็นคุณค่าในตนเอง มีความสามารถ มีการเรียนรู้และยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชนและสร้างความเคารพนับถือจาก ชาวบ้าน เป็นผู้มีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมของชุมชนตั้งแต่ริเริ่มจนสิ้นสุด เป็นผู้มีบทบาทหลักต่อการทำงานเพื่อชุมชนและพัฒนาชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

บทสรุปแนวทางการในการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน

จากการศึกษาการดำเนินงานของสตรีในอำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน จะเกิดขึ้นได้นั้นต้องทำให้สมาชิกกลุ่มสตรีรับรู้ความสามารถของตน เกิดความมั่นใจว่าตนเองมีความสามารถ (Belief in Personal Efficacy) ในการทำกิจกรรมและดำเนินโครงการในด้านต่างๆ โดยใช้กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน อาทิ การค้นหาความสามารถคุณค่าที่มีอยู่ภายในตนเอง การค้นหาทรัพยากรแหล่งสนับสนุน การสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม การส่งเสริมการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ทำให้สตรีต้องการที่จะเข้ามามีบทบาทในการทำงานเพื่อชุมชน ในการสร้างภาวะผู้นำสตรีในชุมชน การสร้างอาชีพในชุมชน การเรียนรู้ของชุมชน การสร้างสวัสดิภาพและสวัสดิการในชุมชน จนกระทั่งส่งผลให้สมาชิกในชุมชนที่ประสบปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิตเข้าถึงสวัสดิการต่างๆ และมีสุขภาวะที่ดีมากยิ่งขึ้น เพื่อที่กลุ่มสตรีในอำเภออู่ทอง หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ สามารถนำกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชน เหล่านี้ไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนต่อไป ถึงแม้ว่าการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรี ในรูปแบบผู้หญิงเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มสตรีจะเห็นได้ในทุกชุมชน แต่ผู้ชายก็สามารถเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มสตรีได้ในสังคมปัจจุบัน แต่ในรูปแบบไหนนั้น เป็นสิ่งที่หลายฝ่ายจับตามอง แต่สิ่งที่ สำคัญนั้นควรให้ชายและหญิงเป็นส่วนหนึ่ง มิใช่แค่ ส่วนร่วมในการเสริมสร้างพลังอำนาจ และการดำเนินงานของการพัฒนาสตรีนั้นจะมีทิศทางอย่างไร ทั้งนี้กลุ่มสตรีนับเป็นพลังสำคัญที่เข้าไปขับเคลื่อนงานในการพัฒนาชุมชนได้อย่างเด่นชัด

แต่การดำเนินงานของกลุ่มสตรีในอำเภออู่ทองดังกล่าวในช่วงที่ผ่านมา ได้รับการการยอมรับและสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ในพื้นที่เป็นอย่างดี โดยเฉพาะสมาชิกในชุมชนที่เป็นทั้งผู้รับการเสริมสร้างพลังอำนาจ และผู้เสริมพลังอำนาจ พวกเขาพร้อมที่จะเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม นับได้ว่า การขับเคลื่อนโดย “กลุ่มสตรี” ประสบความสำเร็จในเรื่องการสร้างกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ เพื่อให้ผู้รับและผู้เสริมพลังอำนาจสตรีเกิดพลังและเห็นคุณค่าภายในตนเอง มีอำนาจในการต่อรองมากขึ้น ปัญหาที่ชายเป็นใหญ่มากกว่าหญิงในประเทศไทยมิอาจหมดไปจากสังคมได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างแนวทางในการเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ต่างๆ จะต้องสร้างความรู้สึกให้สมาชิกไม่ว่าจะชายหรือหญิงในพื้นที่ร่วมกันแก้ไขปัญหาและสร้างเสริมเครือข่าย ภาคีจากทุกภาคส่วนของสังคมเข้าไปมีส่วนร่วม และขับเคลื่อนกระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจโดยเน้นการพึ่งพา และจัดการตนเองในพื้นที่ด้วยศักยภาพและทุนที่มีอยู่ในชุมชน การเสริมสร้างพลังอำนาจนับว่าเป็นกลไกที่สำคัญและเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก สำหรับการพัฒนาสตรีที่เต็มไปด้วยปัญหาและความวุ่นวายในปัจจุบันและอนาคต เนื่องจากปัญหาทางสังคมที่เป็นพลวัตร การเสริมสร้างพลังอำนาจจะช่วยให้สตรีเกิดความมั่นใจ และมีอำนาจในการต่อรอง เพื่อแก้ไขปัญหาในหลายด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม แต่ทั้งนี้การเสริมสร้างพลังอำนาจสตรีในแต่ละพื้นที่จะต้องดูระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ สภาพภูมิสังคม ทรัพยากร และความพร้อมของภาพส่วนต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของสตรี ฉะนั้นการดำเนินงานของกลุ่มสตรีในชุมชนจากนี้ไปจะเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศได้มากน้อยขนาดไหนนั้น เป็นสิ่งที่หลายฝ่ายจับตามอง แต่สิ่งที่สำคัญนั้นควรให้สตรีเกิดความรู้สึกเชื่อมั่นในการแก้ไขปัญหา รวมถึงการมีอำนาจในการควบคุมและเข้าถึงทรัพยากรด้วยตนเอง มีจิตสำนึกเพื่อสาธารณะ ร่วมมือกันอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างพลังอำนาจในลักษณะกระบวนการที่เป็นประโยชน์ให้กับกลุ่มสตรีในทุกๆชุมชนและสมาชิกในชุมชนได้ประโยชน์ของการเสริมสร้างพลังอำนาจอย่างแท้จริง

รายการอ้างอิง

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2560). *ยุทธศาสตร์การพัฒนาสตรี พ.ศ.2560-2564*. สืบค้นจาก https://www2.opsmoac.go.th

คณะกรรมการพัฒนาสตรีอำเภออู่ทอง. (ม.ป.ป.). *ข้อมูลสภาพทั่วไป.* สืบค้นจาก http://www.uthongwomengroup.com

ผลทิพย์ ปานแดง. (2547). *ผลการเสริมสร้างพลังอำนาจผู้ป่วยและผู้ดูแลต่อพฤติกรรมการใช้ยาตามเกณฑ์การรักษาในผู้ป่วยจิตเภท.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะพยาบาลศาสตร์, สาขาวิชาการพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, บัณฑิตศึกษา. สาขาคหกรรมศาสตร์. (2545). *ประมวลชุดวิชาการศึกษาบทบาทชายหญิง หน่วยที่ 11-15.* นนทบุรี: สำนักพิมพ์สุโขทัยธรรมาธิราช.

สุพรรณี สุขสมกิจ. (2546). *การปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการพัฒนาสตรีตำบลในจังหวัดนครปฐม.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). สถาบันราชภัฏนครปฐม, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ. (2545). *ร่างแผนพัฒนาสตรีในช่วงแผนการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549).* กรุงเทพฯ: บริษัท เซเว่น พริ้นติ้ง กรุปจำกัด,

อภิญญา เวชยชัย, และ กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2546). *การพัฒนาระบบสวัสดิการ สำหรับคนจนและด้อยโอกาส: กลุ่มคนจนผู้ด้อยโอกาส และกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาทางสังคม.* รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์.

อภิญญา เวชยชัย. (2555). *การเสริมสร้างพลังอำนาจในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Gibson, C. H. (1991). A Concept Analysis of Empowerment. *Journal of Advanced Nursing, 16*, 354-361.

Gibson, C. H. (1995). The Process of Empowerment in Mothers of Chronically ill Children. *Journal of Advanced Nursing, 21*, 1201-1210.

Grady, T., Porter. (1986). *Creative nursing administration: participative management into the 21st century*. Rockville, Md.: Aspen Systems

Good Shepherd Sister. (1992). *Euphrasia Pelletier*. Anger, France.

Gunden, E., & Crissman, S. (1992). Leadership Skills for Empowerment. *Journal of Nursing Administration Quarterly, 16* (3), 6-10

Laschinger, H. K. S., Wong, C., McMabon, L., & Kaufmann, C. (1999). Leader behavior impact on staff nurse empowerment, job tension, and work effectiveness. *Journal of Nursing Administration,* 29(5): 28-39.

Kanter, R. M. (1979). *Power Failure in Management Circuits.* Harvard Business Review, 57, 65-75.

Moser, C. Gender. (1993). *Planning and Development: Theory, Practice and Training.* New York: Routledge.

การสร้างอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชน
The Community Identity for Community Development

อุรธิดา โตสกุล*
Urathida Tosakun*

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ขั้นตอนและกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน จากการศึกษาพบว่า กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนที่สำคัญ ประกอบไปด้วย การร่วมกลุ่ม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการบูรณาการ อีกทั้งเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน ประกอบด้วย วัฒนธรรมชุมชน ที่จะทำให้เกิดการขับเคลื่อนให้คนในชุมชนเกิดการร่วมกลุ่ม และมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ เมื่อคนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์และมีความเชื่อร่วมกันจึงเกิดเป็นอัตลักษณ์ร่วมกัน ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งแรงและพึ่งพาตนเองได้ เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจและหวงแหนชุมชนของตนเอง เพราะมีอัตลักษณ์ชุมชนที่โดดเด่นและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ชุมชน, วัฒนธรรมชุมชน, พัฒนาชุมชน

ABSTRACT

The study of the community identity for community development aimed to strength up the community the influential factor is through four important processes. These four processes comprise people participation, Community participation, knowledge sharing and integration in result of these processes, the community will unite which leads to sustainable development.

Keywords: The community identity, The cultural community, Community development

บทนำ

ในบริบทของสังคมไทย มีความหลากหลายประกอบด้วยหลายกลุ่ม ซึ่งมีความเป็นกลุ่มคนดั้งเดิม หรือการผสมผสานกลมกลืนอาทิเช่น กลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบรวมกันเป็นรัฐชาติ จึงทำให้เรามองเห็นความผสมผสานทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ที่มีความเฉพาะ หรือเรียกว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มนั้นๆ ที่มีความโดดเด่นและมีความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน ซึ่งวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนนั้นๆ ทำให้มองเห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่ม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ประพฤติปฏิบัติและยอมรับสืบต่อกันมา ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติจนกลายเป็นความเคยชิน หรือที่เรียกกันว่า วิถีชีวิตวัฒนธรรม วัฒนธรรมถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ตอบสนอง และประโลมจิตใจให้กับสังคม

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Science (Community Development) Faculty of Social Administration Thammasat University

ได้ วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการหยั่งลึกและปฏิบัติสืบทอดกันมาในชุมชน จนเสมือนเป็นการยอมรับในวิถีปฏิบัตินั้นร่วมกัน มีจิตสำนึกความเป็นกลุ่มเดียวกัน ทำให้เกิดการอนุรักษ์สืบทอด ซึ่งวัฒธรรมท้องถิ่นของแต่ละชุมชนย่อมมีความแตกต่างกัน ไปตามบริบทของพื้นที่ จารีตประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ อันเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นอัตลักษณ์ชุมชนที่ไม่เหมือนกัน เราจึงไม่อาจจะปฏิเสธได้ว่า วัฒนธรรมนั้นๆ เป็นส่วนสำคัญของชุมชนและคนในชุมชน และวัฒนธรรมยังสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของพฤติกรรม กิจกรรม และการปฏิบัติของคนในชุมชนนั้นๆด้วย ซึ่งในการพัฒนาชุมชนนักพัฒนาชุมชนจะต้องเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งจะสะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน จึงต้องปฏิบัติให้สอดคล้องและให้การเคารพกับวัฒนธรรมของชุมชนที่ศึกษา อันเป็นสิ่งที่คนในชุมชนยอมรับ ยึดถือและปฏิบัติกันมาเป็นระยะเวลานาน ยกตัวอย่าง วัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นนามธรรมไม่สามารถจับต้องได้ เช่น ความเชื่อ ความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ของชุมชน หรือวัฒนธรรมที่สามารถสัมผัส มองเห็นได้ เช่น ภาษา อาหารการกิน ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งล้วนเป็นอัตลักษณ์ชุมชนที่มีความเฉพาะ เพราะเป็นการบอกถึงที่มาภูมิหลังประวัติของชุมชนและความเป็นไปของชุมชน ทำให้สามารถเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนนั้นได้อย่างแท้จริง ดังที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2534) ได้กล่าวถึงความคิดของ บาทหลวงนิพจน์ เทียนวิหาร เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน ไว้ 2 ประการ คือ

1. ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว มีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้นๆ มีแกนกลาง คือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคนและแก่ความผสมกลมกลืน (Harmony) กันในชุมชน การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่ได้เป็นเวลาช้านานเพราะว่ามีความผสมกลมกลืนกันระหว่างสมาชิกในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนรรมชุมชนอันเป็นปราการที่แข็งแกร่งที่สุดของ ชาวบ้าน หากวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมใดๆ ก็สำเร็จได้ไม่ยากและสามารถต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกด้วย

2. วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง เพราะฉะนั้น หากนักพัฒนาต้องการเข้าใจและปฏิบัติการให้สอดคล้องกับชาวบ้าน ก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมขุมชน ต้องศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้วัฒนธรรมชุมชนจะใช้เป็นประโยชน์ได้ก็เมื่อมีการปลุกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรมนั้นของตนเอง

สำหรับความหมายของอัตลักษณ์ชุมชนคือ ลักษณะที่มีความเฉพาะในแต่ละชุมชน ซึ่งมีความโดดเด่นในแต่ละด้าน เช่น ด้านวัฒนธรรมชุมชนที่ก่อตัวขึ้นมา ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งได้ถูกนำมาใช้เพื่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้เกิดการสำนึกในความเป็นพวกพ้องเดียวกัน มีกิจกรรมหรือบรรทัดฐานรวมกัน อัตลักษณ์ชุมชนอาจจะเป็นสิ่งที่มีอยู่แต่เดิมแล้ว หรือเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ แต่คนกลุ่มเดียวกันชุมชนเดียวกันมีความรู้สึกร่วมกัน เป็นเจ้าของร่วมกันเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนนั้นๆ

การสร้างอัตลักษณ์ เป็นการนิยามตัวตนของผู้คนกับระบบสังคมซึ่งมีมิติซ้อนและลดหลั่นกัน อยู่หลายระบบ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล (2546) เมื่อผู้คนแต่ละกลุ่มต้องการรักษาความเป็นหนึ่งเดียว หรือความเป็นปึกแผ่นในพวกเดียวกัน ด้วยกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มคนจึงมีผลต่อการสร้าง "ความเหมือน" ในพวกเรา และ "ความต่าง" ในพวกเขาให้เกิดขึ้น การสร้างอัตลักษณ์เป็นการนิยามตัวตนเฉพาะ หรือ การนิยามกลุ่มคนนั้นๆ โดยผ่านอัตลักษณ์ที่โดดเด่น และผ่านความเข้าใจร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่คนจากภายนอก (หรือแตกต่างจากลุ่ม) มองเห็นภาพรวมของอัตลักษณ์นั้นๆ ผ่านภาพจำ เช่น กลุ่มผู้ใช้แรงงาน ชาวนา ชาวไร่ ชาวบ้านในชนบท หรือแม้กระทั่งกลุ่มชาติพันธุ์จะมีภาพลักษณ์ในแง่ของผู้มีฐานะยากจน งมงายในวัฒนธรรมประเพณี สกปรก ไม่มีกิริยามารยาท แต่ในทางกลับกัน

เรามองคนมีฐานะทางสังคมเป็นผู้ที่มีการศึกษา สะอาดสะอ้าน เป็นผู้มีสติปัญญา ได้รับการอบรมสั่งสอนมาดี จึงทำให้มุมมองในด้านการเขียนประวัติศาสตร์หรือการสร้างอัตลักษณ์ จึงได้รับการถ่ายทอดจากกลุ่มคนที่เป็นชนชั้นนำหรือเป็นผู้มีฐานะทางสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) อธิบายว่า อัตลักษณ์ คือ พลังในการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม ดังนั้นอัตลักษณ์จึงหมายถึงความพยายามในการสร้างความชอบธรรมให้สิทธิชุมชนบนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ เพื่อจะตอบสนองและปรับตัวกับสถานการณ์ใหม่ที่เผชิญอยู่ ในการทำความเข้าใจในเรื่องของอัตลักษณ์ชุมชนจะต้องมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมประเพณี ที่ทำให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน เล่าเรื่องราวของคนในชุมชนถ่ายทอดผ่านกิจกรรม วัฒนธรรมประเพณี ซึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์จะมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม อีกทั้งยังมีการรวมตัวกันเพื่อแสดงออกของความเป็นพวกเดียวกันของกลุ่ม ร่วมแบ่งปัน ร่วมเรียนรู้ซึ่งส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน การมีอัตลักษณ์ของชุมชนจัดเป็นแนวทางที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน ให้ชุมชนเกิดความมั่นคง เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ โดยผ่านกลไกที่สำคัญ คือ การรวมกลุ่มและการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้การที่แต่ละชุมชนจะเกิดการมีส่วนร่วมดังกล่าว เกิดจากการที่ชุมชนมีวัฒนธรรมชุมชนของตนเองเป็นจุดรวมที่สำคัญ ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้หรือเกิดจากการสังเกตุ ปรากฏให้เห็นได้ในหลากหลายรูปแบบในสังคม เช่น ในเรื่องของพิธีกรรม การละเล่น หรือวัฒนธรรมที่เป็นจุดเด่นเฉพาะกลุ่ม อาทิเช่น ภาษาพูด การกิน ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตประจำวัน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กับธรรมชาติเกี่ยวข้องกับมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คนในกลุ่มหรือชุมชนเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความต้องการ หรือความเป็นพวกเดียวกัน จนเกิดการยอมรับ และในบางครั้งวัฒนธรรมเป็นกฎเกณฑ์ของกลุ่มที่อาจจะกลายเป็นกฎข้อบังคับร่วมของคนในสังคม และวัฒนธรรมยังคงแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชน หรือดึงความโดดเด่นของกลุ่มให้เป็นที่รับรู้จากกลุ่มอื่นๆ สังคมอื่นๆ ที่มีอัตลักษณ์ที่แตกต่าง ด้วยการสืบทอดและยอมรับร่วมกันวัฒนธรรมชุมชนจึงทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของชุมชนที่ไม่หยุดนิ่ง เพื่อสอดรับกับการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย โดยยังคงซึ่งอัตลักษณ์เดิม หรือเพื่อเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตวัฒนธรรมใหม่ และเกิดการปรับตัวของชุมชน ภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อมซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน และในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้ชุมชนต้องคิดค้นและแสวงหาทิศทางและแนวทางของการพัฒนาที่หลากหลายช่องทาง เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันที่เกิดขึ้นในชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การเรียนรู้และวิธีคิดแบบองค์รวม ความสัมพันธ์ต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันที่จะเป็นพลังสำคัญของชุมชนในการสร้างสรรค์และผลิตวัฒนธรรมใหม่ หรือ เป็นการทบทวนจุดเด่นของชุมชนในด้านของวัฒนธรรมที่มีความเชื่อและยึดถือร่วมกัน

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน

สภาวการณ์การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ตามธรรมชาติจะอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งแสดงความเป็นตัวตนและความเป็นพวกพ้องเดียวกัน จากการเห็นพ้องต้องกันและมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่นเจตนารมณ์ ความเชื่อ และการดำเนินชีวิต เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มจึงทำให้เกิดความเป็นชุมชน ในแต่ละชุมชนล้วนมีความโดดเด่นที่แตกต่างกัน สำหรับความโดดเด่นนั้นเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่ม โดยได้รับการยอมรับด้วยกันเองภายในกลุ่มประกอบเป็น อัตลักษณ์ คือจิตสำนึกส่วนตัวและจิตสำนึกร่วมในสังคม ที่เกิดจากการนิยามตัวเองว่าตัวเอง คือใครมีความเป็นมาอย่างไร แตกต่างจากคนอื่นอย่างไร และจะใช้อะไรเป็นเครื่องหมายของการแสดงออก คำว่า "อัตลักษณ์" นั้น หมายถึง สิ่งที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของคน ซึ่งส่วนหนึ่งก็จะเป็นลักษณะของตัวตนภายนอก เช่น กิริยาท่าทาง

ภาษาและการแสดงออกต่อบุคคลอื่น กับลักษณะของตัวตนภายใน ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิด นิสัยใจคอ คตินิยม ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ อัตลักษณ์เป็นเพียงคำที่ต้องการสื่อถึงคำพูดบางประการเพื่อแสดงความเป็นตัวตนของบุคคลและเป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะของตัวบุคล สังคม ชุมชน เช่น เชื้อชาติ ภาษาวัฒนธรรมท้องถิ่นและศาสนา ฯลฯ ซึ่งคือลักษณะที่ไม่เหมือนกับของคนอื่นๆ (ยุรฉัตร บุญสนิก, 2546)

อัตลักษณ์แบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล และอัตลักษณ์ทางสังคม ซึ่ง นันทนา น้ำฝน (2336) สรุปว่าอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในตัวบุคคลที่ทำให้บุคคลนั้นมีความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งแตกต่างจากผู้อื่น ในส่วนอัตลักษณ์ทางสังคม อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ในทางสังคมวิทยามองว่าเมื่อบุคคลมาอยู่ร่วมกันในสังคมมีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการกระทำทางสังคมระหว่างกัน (Social Interation) โดยพฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกมาเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) ขึ้นอยู่กับสังคม (Social Norms) ตามโครงสร้างทางสังคมนั้นๆ การกระทำระหว่างกันทางสังคมทำให้บุคคลมีบทบาทตามสถานการณ์ที่ตนสัมพันธ์อยู่ เพื่อศึกษาความคาบเกี่ยวและปฏิสัมพันธ์ของทั้งสองระดับนี้ บุคลิกภาพ ไม่ได้หมายถึงการตอบสนอง ต่อสิ่งเร้าข้างนอกแต่เป็นความพร้อมหรือแนวโน้มที่จะตอบสนอง (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2546)

อย่างไรก็ตาม การสร้างอัตลักษณ์ชุมชนที่เริ่มต้นจากปัจเจกบุคคล หรือ เรียกได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ส่วนบุคคลเป็นการแสดงออกส่วนบุคคลที่ทำให้ตัวปัจเจกแสดงตัวตน และ เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ทางสังคม ที่ปัจเจกเข้าไปมีส่วนร่วมหรือกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการการสร้างอัตลักษณ์ โดยผู้เขียนได้ทำการสังเคราะห์และสรุปไว้เป็นขั้นตอนด้วยกัน 4 ขั้นตอน ดังมีรายละเอียด ได้แก่

1. ขั้นตอนการร่วมกลุ่ม

อัตลักษณ์ชุมชนที่มีความโดดเด่นเริ่มจากปัจเจกรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่มีความคิดและการแสดงออกร่วมกัน เมื่อเกิดการรวมกลุ่มจะแสดงออกถึงการมีอัตลักษณ์ร่วมกัน มีความต้องการร่วมกัน และทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ ดังเช่น โกวิทย์ พวงงาม (2553) มีมุมมองว่า กระบวนการกลุ่มเป็นการรวมกันเพื่อสร้างพลังอำนาจในการจัดการตนเอง เพื่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนต่อสู้อันจะส่งผลให้ได้รับในสิ่งที่กลุ่มนั้นๆ ต้องการ ดังนั้น กระบวนการกลุ่มที่สามารถจัดการตนเองได้ ต้องเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมเด่นชัดแล้วค่อยๆ ขยายเครือข่ายกลุ่มเป็นแรงขับเคลื่อนให้สามารถพึ่งตนเองได้ จนสามารถตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้ ก็จะทำให้ชุมชนนั้นสามารถจัดการตนเองได้ และ จิตติ มงคลชัยอรัญญา (ม.ป.ป, อ้างถึงใน โกวิทย์ พวงงาม, 2553) ให้ความหมายเกี่ยวกับกลุ่มว่าเป็นการรวมพลังของคนจำนวนหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ หรือร่วมกันกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (หรือหลายสิ่ง) เพื่อให้ได้รับประโยชน์ตามที่ตน (และกลุ่มของตน) ปรารถนา การรวม (หรือร่วม) พลังนี้อาจมองได้ 2 นัย คือ

1.1 รวมพลังเพื่อต่อรอง เรียกร้อง ขอรับความช่วยเหลือจากภายนอก

1.2 การรวมพลังเพื่อต่อรองให้สามารถดำเนินการด้วยตนเองให้มากที่สุด เพื่อการแก้ไขปัญหาของตน

ตามหลักการของการพัฒนาแล้ว การรวมพลังที่เหมาะสมในการพัฒนาน่าจะอยู่ในรูปแบบหลังมากกว่าเพราะสามารถจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด การมีประสบการณ์ด้วยตนเองย่อมจะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มากยิ่งขึ้น ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาอื่นๆ ที่ผ่านเข้ามาแม้ว่าปัญหานั้นๆ จะมีความยากลำบากในการแก้ไขก็ตาม มิติในการรวมกลุ่มเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีความเป็นพวกพ้องกัน ซึ่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือชุมชนมีอัตลักลักษณ์ร่วมกัน หรือสิ่งที่เหมือนกันรวมไปถึงการมีวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน ทำให้การรวมกลุ่มกัน

เกิดพลัง พลังในที่นี้แสดงให้เห็นถึงอำนาจการต่อรอง หรือ การแสดงออกว่าเป็นพวกเดียวกัน เป็นพวกพ้องเดียวกัน ซึ่งอาจจะส่งผลให้กลุ่มหรือชุมชนนั้นๆ สามารถพึ่งพาตนเอง และเป็นชุมชนที่เข็มแข็ง มีอัตลักษณ์ร่วมกัน เพื่อแสดงตัวตนในสังคมนั้นๆ เมื่อเกิดการรวมกลุ่มแล้ว อาจจะส่งผลให้เกิดการขยายตัวและเกิดเป็นเครือข่ายที่มีขนาดใหญ่ขึ้น ยกตัวอย่างเช่น ชาติพันธุ์ลาวเวียงที่มีอยู่หลากหลายพื้นที่หลายจังหวัดแต่มีอัตลักษณ์ที่เหมือนกัน

เมื่อเกิดการรวมกลุ่มผลที่เกิดขึ้น ทุกคนคือเข้ามารวมกันในลักษณะของคนที่มีความคิดความเชื่อที่เหมือนกัน อีกทั้งยังเป็นกลุ่มที่เห็นพ้องต้องกัน และแสดงออกทางความคิดที่เหมือนกัน รวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมบางอย่างและขับเคลื่อนชุมชนของตนเอง เมื่อเกิดการรวมตัวจะทำให้เกิดความเข้มแข็ง มีการคิดค้น แก้ปัญหา หาแนวทางการแก้ไขปัญหา หรือ ในกระบวนการรวมกลุ่มของการสร้างอัตลักษณ์ทำให้ชุมชนถกเถียงและมีความคิดเห็นที่สอดคล้องในเรื่องการอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมชุมชน ให้คงอยู่คู่กับชุมชน และทำให้ชุมชนดำรงอัตลักษณ์ และเข้มแข็งเพราะเกิดจากการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาต่อยอดชุมชนในด้านต่างๆ

2. ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน ต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ยังรวมถึงการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การเสนอแนะ และการรับผลประโยชน์ร่วม ซึ่งอัตลักษณ์ที่ชุมชนสร้างขึ้นดังกล่าวจะเป็นการแสดงตัวตนของชุมชน หรือ แสดงถึงลักษณะที่โดดเด่นของชุมชนนั้น ผ่านวัฒนธรรมวิถีชีวิต อันเป็นแนวทาง ทำให้เกิดการพัฒนาชุมชน ดังแนวคิดของ ปาริชาติ วลัยเถียร (2543) สรุปลักษณะของการมีส่วนร่วมแบ่งเป็น 2 ประการ ได้แก่

2.1 การสนับสนุนทรัพยากร คือ การสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือ การช่วยทำกิจกรรม คือ การเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตามและประเมินผล อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม

2.2 เป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ซึ่งการมีส่วนร่วมลักษณะนี้แสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วม จึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วมโดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชน เป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเพียงบางส่วน เพราะหลายกรณีประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งทางออกที่ควรเป็น คือ การเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ประชาชน อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ โกวิทย์ พวงงาม (2553) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหัวใจของงานพัฒนาชุมชน โดยยึดหลักของการมีส่วนร่วมที่ว่าประชาชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชนนั่นเอง

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วม จะส่งผลให้คนในชุมชนหรือกลุ่มสามารถแสดงความคิดเห็น และสร้างโอกาสในการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และการมีอัตลักษณ์ร่วมกันของชุมชน จะทำให้สามารถตัดสินใจ ร่วมรับฟังและกำหนดปัญหา รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สืบทอด อัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อให้คงอยู่ต่อไป ซึ่งจะสร้างจิตสำนึกและการหวงแหนชุมชนของตนเอง และทำให้เกิดการปลูกฝังส่งต่อความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกิดจากการมีส่วนร่วมของปัจเจก และผ่านการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมปฏิบัติ ผลที่เกิดขึ้นของการมีส่วนร่วม ทำให้คนในชุมชนได้เข้ามาแสดงความคิดเห็น ร่วมกันคิดวิเคราะห์และมองหาจุดเด่นของชุมชนตนเอง ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชม เกิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และ

ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ด้วยการปฏิบัติกิจกรรม และมองเห็นการทำงานร่วมกันในชุมชนซึ่งจะทำให้เกิดความกลมเกลียวในชุมชนยิ่งขึ้น

3. ขั้นตอนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนมีปัจจัยจำเป็นอีกประการคือ การที่คนในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น หรือเสนอความคิดเพื่อการปรับเปลี่ยนและเรียนรู้ปัญหา หรือ จุดเด่นของชุมชนของตนเองร่วมกัน อีกทั้งเป็นการเรียนรู้ข้อดีหรือจุดเด่นของชุมชนตนเองเพื่อเกิดการพัฒนา หรือสืบทอดสิ่งที่ดีงามของชุมชน ดังที่ ทวีศักดิ์ นพเกสร (อ้างถึงใน โกวิทย์ พวงงาม, 2553) กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการสร้างชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง สิ่งที่ประชาชนเรียนรู้ซึ่งกันและกันผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดกับคนในชุมชนสาธารณะ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ไม่ใช่ประชาชนหรือชุมชนเพียงรับฟังข้อมูลและข้อเสนอแนะเท่านั้น ประชาชนจำต้องพูดคุยถกเถียง แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพราะไม่มีใครมีประสบการณ์ที่เหมือนกันในเรื่องเดียวกัน ต่างคนต่างมีประสบการณ์และมองสิ่งเดียวกันจากมุมมองและการให้คุณค่าที่แตกต่างกัน ชุมชนที่เข้มแข็งจึงเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้นอกจากนี้ โกวิทย์ พวงงาม (2553) ได้กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นว่ากระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองในชุมชน พัฒนาองค์ความรู้ที่มีอยู่ผนวกกับประสบการณ์ส่วนบุคคล และเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนภายนอก นำมาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสม โดยลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ดีต้องเป็นการเรียนรู้แบบถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ที่รักษาไว้ซึ่งฐานความรู้เดิมด้วยการถ่ายทอดและพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาใช้ได้อีกด้วย ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนจะทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และสามารถจัดการชุมชนตนเองให้สามารถพึ่งพาตนเองและเป็นชุมชนเข้มแข็ง อีกทั้งยังสามารถแสดงศักยภาพของชุมชน ดึงจุดเด่นของชุมชนตนเองมาพัฒนาต่อยอด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้น จึงทำให้อัตลักษณ์ชุมชนเป็นจุดเด่นและทำให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง

ผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชนในขั้นตอนของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ชุมชนจะได้องค์ความรู้ใหม่ที่ทำให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์ และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนเมื่อเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะทำให้เกิดวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ใหม่ให้กับชุมชน ทำให้เกิดการรวมตัวของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และทำให้ชุมชนเกิดการอนุรักษ์สืบทอดอย่างเป็นระบบในส่วนของอัตลักษณ์ดั้งเดิม ซึ่งทำให้ทราบถึงจุดเด่นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนตนเอง

4. ขั้นตอนของการบูรณาการ

การรวมกลุ่มของคนในชุมชน เมื่อเกิดการมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะทำให้เกิดการพัฒนาและทำให้เกิดการสร้างอัตลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับร่วมกันของคนในชุมชน หรืออัตลักษณ์เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชนจึงต้องทำให้เกิดการพัฒนาและการสืบทอดผ่านการบูรณาการ กิจกรรมในการสร้างอัตลักษณ์ต้องมีการบูรณาการเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกมิติ ทั้งนี้ Lte (2545, อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2542) ให้ความหมายว่า บูรณาการหมายถึง การทำให้สมบูรณ์ คือ การทำให้หน่วยย่อยๆ ที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันทำหน้าที่อย่างผสมกลมกลืน ซึ่ง ปาริชาติ วลัยเสถียร (2542) ได้สรุปการพัฒนาอย่างบูรณาการว่า เป็นกระบวนการจัดการความสัมพันธ์ของความแตกต่างให้มีดุลยภาพบนฐานความยุติธรรมทางสังคม และความยั่งยืนของระบบนิเวศ มีผลของการดำเนินงานที่ตอบสนองต่อชีวิตชุมชนในทุกด้าน โดยผ่านกระบวนการ วิธีการทำงานที่สอดคล้องและสนับสนุนกัน

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนมีกระบวนการขั้นตอนที่ทำให้ชุมชนได้ทราบถึงอัตลักษณ์ของตนเองตามขั้นตอน ประกอบด้วย การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการบูรณาการ เมื่อเกิดการบูรณาการในการทำงานร่วมกัน หรือการบูรณาการองค์ความรู้ ทำให้เกิดการมองเห็นถึงจุดเด่นของอัตลักษณ์ร่วมกัน ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาต่อยอด นำจุดเด่นมาปรับใช้อย่างมีความรู้สึกภาคภูมิใจที่ไม่เหมือนกับที่ไหน และทำให้ชุมชนเกิดความคล่องตัวในการทำงานทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ และทำให้มองเห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ที่ไม่เหมือนกับที่ไหนและมีความเป็นแบบแผนมากยิ่งขึ้น กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน มีขั้นตอนที่สำคัญ 4 ขั้นตอน คือ การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การบูรณาการ เป็นขั้นตอนที่สะท้อนให้เห็นการรวมตัวและมีความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ทำให้ชุมชนได้รวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนา และระดมความคิดเพื่อปรับเปลี่ยนชุมชนของตนเองให้เกิดความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้และมีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นกลมเกลียว คนในชุมชนได้ร่วมกันแสดงออก ร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง และอีกประการที่สำคัญการบูรณาการจะทำให้ชุมชนเกิดอัตลักษณ์ใหม่ ที่สามารถแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน คนในชุมชนเกิดความรู้สึกรักและหวงแหนชุมชน พร้อมที่จะดูแลและฟื้นฟูอัตลักษณ์ชุมชนของตนเอง เมื่อเกิดการรวมกลุ่ม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนบูรณาการเชื่อมโยงกับส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจนเกิดการพัฒนาชุมชนที่มีอัตลักษณ์เข็มแข็ง และพึ่งพาตนเองได้

ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน

การมีอัตลักษณ์ของชุมชนจัดเป็นแนวทางที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน ให้ชุมชนเกิดความมั่นคง เข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ โดยผ่านกลไกที่สำคัญคือ การรวมกลุ่มและการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้ การที่แต่ละชุมชนจะเกิดการมีส่วนร่วมดังกล่าว เกิดจากการที่ชุมชนมีวัฒนธรรมชุมชนของตนเองเป็นจุดรวมที่สำคัญ รวมถึงการมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมี 3 มิติ ได้แก่ (บุญเทียน ทองประสาน, 2531)

1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านหรือระบบเครือญาติเดียวกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเรียนรู้กันและกัน ในระดับนี้ การสร้างความสัมพันธ์ภายในหน่วยย่อยของชุมชนจะมีความคุ้นเคยและกระชับความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกันมากในหมู่เครือญาติเดียวกัน

2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการแสดงถึงศักยภาพในการคิดค้นของมนุษย์โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิตของตนเองและมีความสอดคล้องกับธรรมชาติ อาทิ เครื่องมือในการทำการเกษตร หรือการพึ่งพาธรรมชาติเกี่ยวกับปัจจัยสี่ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นการสร้างสัญลักษณ์แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีคุณและโทษกับมนุษย์ เพราะว่ามนุษย์มีความปรารถนาที่จะได้รับความปลอดภัยและมีความหวังว่าอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะช่วยได้ ดังนั้น เมื่อตัวเรารักษาสภาวะอำนาจแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ได้สร้างจากความคิดคำนึงของตน และถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังต่อมาได้ก็ด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เคร่งครัด และการกระทำอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นการปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ความเชื่อของคนในสังคมนั้นๆ

กรณีศึกษา กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชน ชุมชนชาติพันธุ์ลาวเวียง

ชุมชนลาวเวียง ตำบลดอนคา อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ชาวลาวเวียงได้มีการอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยคุณพ่อหงษ์ คุณแม่อ่ำ พร้อมชาวลาวเวียงจำนวนหนึ่งได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณบ้านสมอลม อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ด้วยเห็นว่าภูมิประเทศอุดมสมบูรณ์ใกล้ลำน้ำสุพรรณบุรี และในเวลาต่อมาจึงได้มีการอพยพมายังโนนเก่าที่เรียกในปัจจุบันว่า บ้านดอนคา อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ในปัจจุบันชุมชมชาติพันธุ์ลาวเวียงในตำบลดอนคา อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม มีอตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น มีความเฉพาะเจาะจง และเป็นเอกลักษณ์ที่ได้รับอิทธิพลจากชาวลาวเวียงจันท์ และยังมีการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อ ทำให้ชุมชนลาวเวียงตำบลดอนคาเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญในจังหวัดสุพรรณบุรี อีกทั้งยังคงมีการปฏิบัติสืบทอดจนถึงปัจจุบัน

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่

1. ขั้นตอนการรวมกลุ่ม คือ ในแต่ละชุมชมจุดเริ่มต้นเริ่มจากการร่วมตัวกันเป็นกลุ่มและเกิดการพัฒนาเป็นชุมชน ปัจเจกบุคคลหรือคนในชุมชนมีความคิดและความเชื่อที่เหมือนกัน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน รวมไปถึงการมีวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน จึงทำให้การรวมกลุ่มเป็นปึกแผ่นและทำให้เกิดพลัง ซึ่งจะสามารถสร้างศักยภาพให้กับชุมชนในการพัฒนาในด้านต่างๆ เกิดการรวมตัวได้อย่างเข้มแข็ง อาทิเช่น การรวมกลุ่มสตรีทอผ้าและจกลายซิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง ลายผ้าที่ชาวลาวเวียงทอขึ้นมา ล้วนบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ที่ได้รับอิทธิพลจากลาวเวียงจันท์ รวมไปถึงสะท้อนวิถีชีวิต ซึ่งการร่วมกลุ่มนั้นเกิดการแสดงความคิดเห็น และได้มีแนวทางยึดถือปฏิบัติรวมกัน เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในการนำเสนอวิถีชีวิตของตนเอง อีกทั้งการรวมกลุ่มยังส่งผลให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนชุมชน และการรวมกลุ่มส่วนใหญ่เกิดจากการอิงแอบไปตามวิถีชีวิต เพราะอาชีพส่วนใหญ่ของชาวลาวเวียงในตำบลดอนคา จะมีอาชีพทำไร ทำนา เลี้ยงสัตว์ จึงเกิดการรวมกลุ่มต่างๆ มากมาย มีอาชีพเสริม เช่น กลุ่มทำผลิตภัณฑ์ไม้ กลุ่มแปรรูปน้ำตาล เป็นต้น จนทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ของชุมชนชาติพันธุ์ลาวเวียง

2. ขั้นตอนการมีส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วม ของชาวบ้านในชุมชนชาติพันธุ์ลาวเวียงในด้านการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่นการร่วมกิจกรรมประเพณีแห่พระอุปคุตและบุญข้าวจี่ เดือน 3 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านของประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมตั้งแต่ต้นจนจบและยังทำให้คนในชุมชนได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นร่วมกัน อีกทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมของภายนอก เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลดอนคา เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชาวบ้าน อาทิเช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ มีคุณค่าและความหมายต่อวิถีการดำเนินชีวิตในด้านความเชื่อของชาวลาวเวียงในเรื่องของการเกษตรกรรม เพราะอาชีพของชาวลาวเวียงในพื้นที่ตำบลดอนคาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงเกิดพิธีกรรมการขอฝน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจของชาวลาวเวียงตำบลดอนคา ที่มีความสามัคคี และยังคงธำรงรักษาประเพณีนี้ เปรียบได้ว่าเป็นกุศโลบายในการทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมพบปะพูดคุยกัน ถ่ายทอดประสบการณ์ต่างๆ และร่วมมือกันพัฒนาชุมชนตนเองให้มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น ประเพณีบุญบั้งไฟยังได้รับการสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนตำบลดอนคา อำเภออู่ทอง องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุพรรณบุรี และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ส่งผลให้

ชุมชนได้แสดงถึงอัตลักษณ์ชุมชน และเป็นการส่งเสริมให้เป็นเทศกาลประจำที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเผยแพร่วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนชาติพันธุ์ลาวเวียง ตำบลดอนคา

3. ขั้นตอนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในสถานการณ์ปัจจุบันการอยู่ร่วมกันของชาวลาวเวียงตำบลดอนคา มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ อาทิเช่น ผ้าซิ่นจกลาย มีการปรับเปลี่ยนลวดลายให้มีความทันสมัยมากขึ้น แต่ยังคงอัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มตนเอง ซึ่งภายในชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อสืบสานและอนุรักษ์การทอผ้าซิ่นลาวเวียง และได้รับการฟื้นฟูให้ดำรงอยู่ต่อไป กล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ที่มีความโดดเด่นของชาติพันธุ์ลาวเวียงได้ผ่านการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนเพื่อเกิดองค์ความรู้ใหม่ เพื่อพัฒนาต่อยอดให้ชุมชนเป็นชุมชนที่โดด ในเรื่องของวัฒนธรรมชุมชนที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน ดังเช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ที่แสดงให้เห็นความร่วมมือและความเป็นชุมชนชาติพันธุ์ลาวเวียงของตำบลดอนคา การปฏิบัติกิจกรรมเป็นประจำอย่างต่อเนื่องทุกปีจึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้รากเหง้าความเป็นมาของตนเองและชุมชนว่าสืบเชื้อสายมาจากลาวเวียงจันท์ ถือเป็นการตอกย้ำในรากเหง้าให้คนในชุมชนไม่ลืมว่าพื้นเพเดิม หรือบรรพบุรุษของตนมาจากที่ใด ตนเองสืบเชื้อสายมาจากกลุ่มไหน เป็นการส่งเสริมสำนึกรักท้องถิ่นให้คนไม่ลืมรากเหง้าความเป็นมาของตนเองและชุมชน อีกทั้ง การที่ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันจัดงานตั้งแต่ขั้นตอนการเริ่มเตรียมงานกระทั่งเสร็จสิ้นประเพณี ทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกภาคภูมิใจในประเพณีดังกล่าว และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ประเพณีชุมชนตนเองอีกด้วย

4. ขั้นตอนการบูรณาการ ในการขับเคลื่อนชุมชนชาติพันธุ์ลาวเวียง เกิดการบูรณาการความร่วมมือกันระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อให้การสร้างอัตลักษณ์เกิดการบูรณาการ อาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมใหม่เกิดการผันเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ทางสังคมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่คนในชุมชนทำร่วมกันและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติได้จัดเวทีบูรณาการความร่วมมือ เกิดการเกื้อหนุนช่วยเหลือกัน เพื่อพัฒนาชุมชนชาติพันธุ์ลาวเวียง ตำบลดอนคา อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ที่ส่งผลต่อชุมชนชาติพันธุ์ลาวเวียง

การสร้างอัตลักษณ์จะทำให้ชุมชนได้ทราบถึงศักยภาพและความโดดเด่นของชุมชนตนเอง เพื่อเกิดการพัฒนาชุมชนของตนให้เกิดความเข้มแข็ง และทำให้ชุมชนได้เกิดการพัฒนา อีกทั้งคนในชุมชนร่วมกันแสดงความคิดเห็น และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เป็นการทำงานชุมชนร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ชุมชนสามารถทราบถึงอัตลักษณ์ของตนเองและเกิดการอนุรักษ์กิจกรรมประเพณี เปรียบเสมือนกุศโลบายที่ทำให้คนชุมชนมารวมตัวกัน เกิดการแลกเปลี่ยนรู้ ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ อีกทั้งทำให้คนมีสำนึกรักชุมชน หวงแหนชุมชนของตนเอง

กระบวนการสร้างอัตลักษ์ชุมชนสิ่งที่สำคัญควบคู่ไปกับการสร้างอัตลักษณ์ คือ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ วัฒนธรรม ประเพณี จึงเป็นตัวบ่งชี้และแสดงถึงอัตลักษณ์ร่วมกันของคนในชุมชน ดังตัวอย่างของประเพณีแห่พระอุปคุตเป็นประเพณีที่คนในชุมชนลาวเวียงเข้ามามีส่วนร่วม เกิดการรวมตัวของชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมงาน โดยแบ่งออกเป็น 1) การจัดเตรียมสถานที่ ต้องมีการคัดเลือกหมู่บ้านที่จะนำพระอุปคุตไปซ่อน หมู่บ้านที่ได้เป็นตัวแทนในการซ่อนพระอุปคุต ถือได้ว่าเป็นหมู่บ้านที่มีบุญ ทำอะไรก็เจริญงอกงาม และมีการจัดตั้งเครื่องสักการะบูชา ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในวัดและคนในชุมชน 2) การจัดเตรียมเสลี่ยง คานหาบ เพื่อใช้ในการประกอบพิธี ประเพณีดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การรวมตัวกันประกอบประเพณี ในมิติของการพัฒนาชุมชนอาจเรียกลักษณะดังกล่าวว่า การเกิดขึ้นของ "กระบวนการกลุ่มและการมี

ส่วนร่วม" ของคนในชุมชน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation) และร่วมรับผลประโยชน์ และสิ่งนี้เอง คือ จุดเริ่มต้นในการสร้างความเป็นชุมชน ทั้งนี้ความเป็นชุมชนดังกล่าวไม่ได้หมายถึงชุมชนในขอบเขตของพื้นที่ แต่คือความเป็นชุมชนในมิติของความสัมพันธ์ ความรู้สึกทางใจของคนที่ผูกพันยึดโยงกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว อาจไม่ได้เป็นหนึ่งเดียวกันทั้งหมดหรืออาจมีความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้าง แต่คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันและสามารถช่วยเหลือและปฏิบัติการใดๆ ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ประเพณีจึงนำมาซึ่งการยกระดับหรือกระชับความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว ในกลุ่ม ในชุมชน และในสังคมให้มีความผูกพันใกล้ชิดกันมากขึ้นและเกิดความรู้สึกเป็นหมู่พวกเดียวกัน คุณลักษณะนี้ คือ การเสริมสร้างพลังชุมชน (Empowerment) พลังใจหรือพลังความสัมพันธ์ที่จะสามารถนำไปสู่ความเป็นชุมชนได้ในที่สุด

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชน ทำให้เห็นว่า กระบวนการสร้างอัตลักษณ์มีความสำคัญต่อชุมชน ทำให้ชุมชนทราบถึงอัตลักษณ์ของตนเองและมองเห็นศักยภาพที่โดดเด่นของชุมชน สามารถพัฒนาชุมชนของตนเองให้มีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเอง ตลอดจนได้มีการสืบทอดและอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน คนในชุมชนร่วมกันแสดงความคิดเห็น และเข้าร่วมกับกิจกรรมของชุมชนที่สะท้อนอัตลักษณ์สำคัญของชุมชน

ในการส่งเสริมกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ควรมีแนวทางร่วมกันของคนในชุมชน ในการสืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ โดยอาจมีการปรับเปลี่ยน ประยุกต์รูปแบบการปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่อดีต ให้เกิดความสอดคล้องกับบริบทในปัจจุบัน อีกทั้งมีการสร้างรูปแบบเพิ่มเติมเพื่อให้วัฒนธรรมนั้นๆ สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม

2. ควรมีการปลูกฝังคนรุ่นใหม่อย่างเข้มข้นให้มองเห็นและเข้าใจถึงคุณค่าที่แฝงอยู่ในแต่ละวัฒนธรรมประเพณีชุมชน เช่น ประโยชน์ของประเพณีในฐานะเครื่องมือสร้างความสามัคคีในชุมชน และสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุน เพื่อให้เห็นประโยชน์ในการสืบทอดประเพณี รวมทั้งเป็นแรงผลักดันให้คนรุ่นหลังไม่ลืมรากเหง้าความเป็นมาของตนเองเพื่อให้เกิดสำนึกรักท้องถิ่นและเกิดความเต็มใจที่จะอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนให้ดำรงอยู่ต่อไปได้

3. องค์กร หน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่น เช่น โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องให้ความสำคัญและเข้ามามีส่วนในการร่วมกันสืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การเปิดหลักสูตรหรือจัดอบรมเกี่ยวกับการเขียนและอ่านภาษาถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น รวมทั้งเป็นคนกลางในการประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกในการขับเคลื่อนกิจกรรม ที่ช่วยส่งเสริมความเป็นชุมชนแก่กลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การเป็นกระบอกเสียงเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักแก่ภายนอก การถอดบทเรียนวัฒนธรรมชุมชนเพื่อประยุกต์เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนตามวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น

รายการอ้างอิง

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.* กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2534). *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นันทนา น้ำฝน. (2536). *เอกลักษณ์ของพยาบาลวิชาชีพ.* สงขลา: เทมการพิมพ์.

บุญเทียน ทองประสาน. (2531). *แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สายันต์ ไพรชาญาจิตร์. (2549). *กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลป วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น.* รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: โครงการเสริม สร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อภิญญา เฟื่องฟูสกุล. (2546). *อัตลักษณ์.* กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2542). "การวิจัยแบบเครือข่ายและการวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม" ใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), *มิติวัฒนธรรม* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือและสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม.

ภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบ้านสลักคอก อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด

Women's leadership in Local Administrative Organization and the Mobilization of Community Development: A Case Study of Ban Salak Khok Community, Amphoe Koh Change, Trat.

สุนทราภรณ์ เจริญสุข*

Suntaraphorn Charoensuk*

บทคัดย่อ

ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ประชาชนมีสิทธิเท่าเทียมกัน โดยบทบาทสตรีมีมากขึ้นในการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ การเป็นผู้นำทั้งภาครัฐและเอกชนมากยิ่งขึ้น การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้แนวคิดภาวะผู้นำ แนวคิดการพัฒนาชุมชน และแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ ซึ่งได้นำมาใช้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของผู้นำสตรีได้สำเร็จนั้น คือ การเป็นผู้นำที่มุ่งเน้นทั้งงานและคน เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษา การเรียนรู้ สุขภาพอนามัย ของคนในชุมชน ซึ่งเป็นบทพิสูจน์ว่าความเข้มแข็งภายในชุมชนผ่านการร่วมมือต่างๆ ด้วยชุมชนเอง จะนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งได้

คำสำคัญ: ผู้นำสตรี, ภาวะผู้นำ, การพัฒนาชุมชน

ABSTRACT

Nowadays, people have the equality of rights that raise women's roles in varieties of activities operation, women are leaders in the government and private sector. The mobilization of community development by women leaders in Local Administrative Organization, using leadership concept, community development concept, and empowerment concept as driving mechanism in a successful community development by women leaders are being a leader that focus both in work and people. It emphasizes on people participation in the community for self-reliant to raise the quality of life for all aspects such as economy, education, learning, and health of people in the community. This proves that the strength in the community that came from the participation by community themselves can lead to a strong community.

Keywords: women leaders, leadership, community development

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Science (Community Development) Faculty of Social Administration Thammasat University

บทนำ

สถานการณ์ทั่วโลกในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ประชาชนมีสิทธิเท่าเทียมกัน มีประเทศที่มีผู้นำทั้งสิ้น 193 ประเทศทั่วโลก ซึ่งมีประเทศที่เคยมีผู้นำหญิงมาแล้วจำนวน 87 ประเทศทั่วโลก คิดเป็นร้อยละ 45.07 มีผู้นำหญิงบริหารประเทศรวมทั้งสิ้น 23 คน เป็นนายกรัฐมนตรี จำนวน 12 คน อาทิเช่น นางอินทิรา คานธี อดีตนายกรัฐมนตรีอินเดีย นางสิริมาโว บันดาราไนยาเก อดีตนายกรัฐมนตรีศรีลังกา และเป็นนายกรัฐมนตรีหญิงคนแรกของโลก เมื่อปี พ.ศ.2503 นางอังเกลา แมร์เคิล นายกรัฐมนตรีเยอรมัน (ธนพัฒน์ จงมีสุข, 2556) ประธานาธิบดี 10 คน และที่ปรึกษาประเทศ จำนวน 1 คน ทั้งนี้ในอาเซียนเคยมีผู้นำหญิงมาแล้ว 6 ประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย เมียนมา สิงคโปร์ เวียดนาม รวมถึงประเทศไทย (The standard, 2562) ผู้นำสตรีของไทยที่ควรค่าแก่การยกย่อง ประชาชนมีความเคารพ สักการะอย่างสูงสุด และมีความจงรักภักดีอย่างแนบแน่นตลอดมา เป็นที่ยอมรับของนานาประเทศ คือ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงพระปรีชาสามารถในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ภายใต้โครงการส่งเสริมศิลปาชีพ ที่ได้จัดตั้งมูลนิธิขึ้นเมื่อ 21 กรกฎาคม พุทธศักราช 2519 มาจนถึงปัจจุบัน และโครงการพระราชดำริ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 948 โครงการ แบ่งเป็น โครงการพัฒนาด้านส่งเสริมอาชีพ 260 โครงการ โครงการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม 61 โครงการ โครงการพัฒนาด้านแหล่งน้ำ 499 โครงการ และโครงการพัฒนาเกษตร 38 โครงการ โครงการพัฒนาด้านคมนาคม/การสื่อสาร 14 โครงการ โครงการสวัสดิการพัฒนาสังคม/การศึกษา 5 โครงการ โครงการพัฒนาด้านบูรณาการ/อื่นๆ 71 โครงการ (มติชน, 2562) อีกหนึ่งพระองค์ที่เป็นผู้นำสตรีของไทยที่มีความโดดเด่นทางด้านกระบวนการยุติธรรม คือ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี เช่น โครงการกำลังใจในพระราชดำริ พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา โดยวัตถุประสงค์ของโครงการ คือ การให้การช่วยเหลือผู้ต้องขังชายและหญิง ในเรือนจำ และทัณฑสถานต่างๆ รวมทั้งเด็กติดผู้ต้องขัง ตลอดจนผู้มีปัญหาทางกฎหมายให้สามารถกลับมาเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคม ซึ่งในปี 2562 นี้ โครงการได้เข้าสู่ปีที่ 13 และพระองค์ทรงเปิดโครงการกำลังใจไปในเรือนจำและทัณฑสถานหญิงไปแล้ว 18 แห่งทั่วประเทศ (ไทยรัฐ, 2562)

ภาวะผู้นำของสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หากมองย้อนไปในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน สถานะทางเพศระหว่างหญิงกับชายในสังคมไทย ได้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดบทบาทหน้าที่ทางสังคม ผู้หญิงต้องเผชิญกับอุปสรรคและข้อจำกัดทางสังคมวัฒนธรรม เป็นเพียงผู้รับความช่วยเหลือและมีหน้าที่ตามเพศสรีระมาหลายทศวรรษ ถูกเปรียบเปรยว่าเป็น ช้างเท้าหลัง ที่มีบทบาทเป็นเพียงแม่บ้าน หุงหาอาหาร ดูแลบุตร สามี รวมถึงบิดามารดาและญาติเพียงเท่านั้น จนมีการถกเถียงถึงอำนาจ โอกาส และฐานะทางสังคมของผู้หญิง ทั้งนี้ มีจุดเปลี่ยนที่สำคัญ เรื่องความเสมอภาคทางเพศให้เห็นในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ.2540 มาตรา 30 รับรองความเท่าเทียมหญิงชาย และมาตรา 80 รัฐต้องส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงชาย เป็นแนวทางการส่งเสริม การกระจายอำนาจโดยเฉพาะในเรื่องของสิทธิและความเป็นธรรมที่ควรอยู่เหนือข้อจำกัดทางเพศ (ไพลิน ภู่จีนาพันธ์, 2560) ปัจจุบันนี้การขับเคลื่อนประเทศของไทยก็ยังคงให้ความสำคัญกับความเสมอภาคทางเพศ ซึ่งเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) ที่ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาสตรีฉบับใหม่ขึ้น ภายใต้ชื่อ ยุทธศาสตร์การพัฒนาสตรี พ.ศ.2560-2564 ซึ่งเป็นแผนหลักด้านการพัฒนาสตรี โดยได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ การพัฒนาสตรีไว้ว่า สร้างสังคมเสมอภาค ปราศจากการเลือกปฏิบัติ สตรีมีคุณภาพชีวิตที่ดี มั่งคงปลอดภัย ร่วมสร้างชาตินำสมัย สอดคล้องกับทิศทางของยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) ที่มุ่งเน้นคนในช่วงทุกวัยเป็นศูนย์กลางของ

การพัฒนา การมีส่วนร่วมของทุกคน และการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน เพื่อลดความเลื่อมล้ำระหว่างประชาชนกลุ่มต่างๆ (กรมกิจกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2562) ทั้งนี้ มีข้อมูลการสำรวจจำนวนประชากรหญิงทั่วราชอาณาจักร โดยสำนักทะเบียนกลาง ปี พ.ศ.2561 ปี พ.ศ.2560 ปี พ.ศ.2559 ปี พ.ศ.2558 ปี พ.ศ.2556 ปี พ.ศ.2555 และปี 2549 พบว่า จำนวนประชากรหญิงทั่วราชอาณาจักร มีจำนวนที่เพิ่มสูงขึ้นในทุกๆ ปี (สำนักทะเบียนกลาง, 2562) จังหวัดตราด ซึ่งเป็นพื้นที่ของการศึกษา มีจำนวน 7 อำเภอ มีประชากรหญิง รวมทั้งสิ้น 115,413 คน (ที่ทำการปกครองจังหวัดตราด, ข้อมูล ณ วันที่ 30 มิถุนายน 2560) และในพื้นที่อำเภอเกาะช้าง (มีจำนวนประชากรหญิงรวมทั้งสิ้น 3,958 คน (ที่ว่าการอำเภอเกาะช้าง, 2561) โดยแบ่งออกเป็น 2 ตำบล คือ ตำบลเกาะช้าง มีจำนวนประชากรหญิง จำนวน 2,624 คน และตำบลเกาะช้างใต้ มีจำนวนประชากรหญิง จำนวน 1,334 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะช้างใต้, 2562)

ชุมชนบ้านสลักคอก ตั้งอยู่บนพื้นที่ตำบลเกาะช้าง อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด เป็นชุมชนหนึ่งที่กลไกในการขับเคลื่อนชุมชนคือผู้นำสตรี บทบาทภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นค่อนข้างเด่นชัด ตามคุณลักษณะของผู้นำ ได้แก่ มีความเสียสละโดยไม่หวังผลประโยชน์อื่นใดตอบแทน มีการเรียนรู้ สั่งสมประสบการณ์ นำไปสู่การเกิดวิสัยทัศน์ต่างๆ (Vision) เป็นผู้นำทางความคิด (Change Agent) ที่สามารถนำความคิดของชุมชนลงไปสู่การปฏิบัติได้จริง ยอมรับเสียงข้างมากโดยไม่ละทิ้งเสียงข้างน้อย เห็นผลเป็นรูปธรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น คิดเป็นระบบ วางแผนงานกันอย่างชัดเจน กล้าที่จะรับผิดชอบ ไม่ว่างานนั้นจะประสบความสำเร็จและล้มเหลว มีความมุ่งมั่นสูง ชอบขวนขวายเรียนรู้ และมีผู้นำที่มีคุณธรรมโดยยึดหลักศาสนาควบคุมจิตใจ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) ทั้งนี้ บทบาทภาวะผู้นำของสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของชุมชนบ้านสลักคอกเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ที่ได้ร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในชุมชนบ้านสลักคอก ชุมชนละแวกข้างเคียง หน่วยงานภาครัฐ เอกชน หรือนักวิชาการต่างๆ ก่อให้เกิดจุดเด่น ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนของชุมชนบ้านสลักคอก

ด้วยลักษณะข้อเท็จจริงจากความเท่าเทียมของหญิงชายในปัจจุบัน การสร้างภาวะผู้นำของสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงนับว่ามีความสำคัญมาก ด้วยเหตุนี้ บทความฉบับนี้จึงต้องการนำเสนอ ภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ของชุมชนบ้านสลักคอก โดยใช้แนวคิดภาวะผู้นำ แนวคิดการพัฒนาชุมชน และแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ เป็นกรอบในการศึกษา

วัตถุประสงค์และประเด็นที่ท้าทาย

บทความวิจัยฉบับนี้ ได้ตั้งประเด็นคำถามที่สนใจไว้ว่า กลไกและกระบวนการใดบ้าง ที่ส่งเสริมให้เกิดการสร้างภาวะผู้นำของสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก่อให้เกิดจุดเด่น ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนให้เกิดขึ้นในเชิงประจักษ์ได้อย่างไรบ้าง

จากประเด็นคำถามดังกล่าวนี้ จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและอภิปรายถึงกลไกและกระบวนการที่ส่งเสริมให้เกิดการสร้างภาวะผู้นำของสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผ่านการศึกษาและวิเคราะห์ตามทฤษฎีภาวะผู้นำ (Leadership Theories) อีกทั้งศึกษาและอภิปรายถึงแนวคิด “การพัฒนาชุมชน” และแนวคิด “การเสริมสร้างพลังอำนาจ” ในฐานะที่ผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้นำมาปรับใช้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของชุมชนบ้านสลักคอก

ว่าด้วยทฤษฎีภาวะผู้นำ: ความหมาย บทบาทผู้นำท้องถิ่น และประเภทของผู้นำ

ทฤษฎีภาวะผู้นำ (Leadership Theories) เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงการเกิดผู้นำและลักษณะผู้นำ โดยมีนักวิชาการที่เกี่ยวข้องได้ทำการศึกษาเป็นจำนวนมาก อาทิ Yukl (2006, อ้างถึงใน อรรณพ นิยมเดชา, 2557) ได้ให้นิยามภาวะผู้นำว่า การที่บุคคลมีความสามารถมีอิทธิพลต่อกลุ่ม ในการมุ่งสู่ความสำเร็จในจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ (Lussier & Achua, 2001) นิยามว่าภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการสื่อสารทางความคิดของผู้นำสู่ผู้ตาม โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้ตามยอมรับและสนับสนุนความคิดตามแนวคิดของผู้นำ ซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์การตามที่ตั้งไว้หรือ นิตย์ สัมมาพันธ์ (2546) ที่กล่าวว่า ผู้นำคือพลังชนิดหนึ่งที่สามารถขับเคลื่อนการทำงานของกลุ่มคนและระบบขององค์การให้ไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ รวมทั้ง สิริอร วิชชาวุธ (2554) ได้ให้คำจำกัดความของภาวะผู้นำว่า การที่บุคคลมารวมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน โดยจะมีสมาชิกผู้หนึ่งที่ได้รับการคัดเลือกหรือเลือกที่จะเป็นผู้นำ และสมาชิกที่เหลือตัดสินใจที่จะเป็นผู้ตาม

สำหรับทฤษฎีภาวะผู้นำ มีนักวิชาการจำนวนมากทำให้เห็นถึงวิวัฒนาการของภาวะผู้นำแต่ละยุคสมัย โดยสามารถแบ่ง ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำออกเป็น 4 ทฤษฎี ดังนี้ (สำเริง บุญเรืองรัตน์, 2557)

1) ทฤษฎีคุณลักษณะภาวะผู้นำ (Trait Theories) เป็นแนวคิดที่มีความเชื่อว่า สังคมยุโรปและอเมริกาช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1904-1948 ถือเป็นยุคแรกของการศึกษาภาวะผู้นำ เป็นการศึกษาลักษณะของผู้นำตามความคิดของอริสโตเติล ที่มองว่าลักษณะผู้นำติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด เกิดมาเพื่อเป็นผู้นำ คือ มีสติปัญญาดี ร่างกายสูงใหญ่แข็งแรง สามารถป้องกันผู้ตามได้ จะสร้างขึ้นและปรุงแต่งพัฒนาไม่ได้ (Hoy and Miskel, 2008)

2) ทฤษฎีพฤติกรรมผู้นำ (Behavioral Theories) เป็นแนวคิดที่มีกำเนิดมาจากงานวิจัยที่ มหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอไอโอ สหรัฐอเมริกา ในช่วง ค.ศ. 1940-1950 (อ้างถึงใน สำเริง บุญเรืองรัตน์, 2557) ซึ่งค้นพบว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมของผู้นำ กับผลสำเร็จของการปฏิบัติงานแทนที่จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะของผู้นำกับประสิทธิภาพของการทำงานของผู้นำ

3) ทฤษฎีตามสถานการณ์ (Situational or Contingency Leadership Theories) ทฤษฎีสถานการณ์ (situation modal) หรือเรียกอีกอย่างว่าทฤษฎีอุบัติการณ์ (Contingency Modal) เป็นแนวคิดที่เริ่มโดย (Fiedler, 1964) ที่กล่าวว่า ประสิทธิภาพของกลุ่มหรือขององค์การขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของผู้นำและสถานการณ์ร่วมกัน ต่อมา (Vroom & Yetton, 1973) ที่เชื่อในการตัดสินใจของผู้นำว่าขึ้นอยู่กับสถานการณ์หรืออุบัติการณ์ ผู้นำที่มีประสิทธิภาพต้องสามารถประยุกต์หลักการของภาวะผู้นำที่หลากหลายได้ในสถานการณ์ต่าง ๆ นั่นคือนำเอาปัจจัยสิ่งแวดล้อมของผู้นำมาพิจารณาว่า มีความสำคัญต่อความสำเร็จของผู้บริหารขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่อำนวยให้

4) ทฤษฎีความเป็นผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Theories) แนวคิดนี้ได้ถูกพัฒนาครั้งแรกโดย Burn (1978, อ้างถึงใน วีรยา พวงไทย, 2550) เป็นแนวคิดที่เชื่อว่า ผู้บริหารมีลักษณะความเป็นผู้นำเชิงเป้าหมาย โดยอธิบายว่า เป็นวิธีการที่ให้ผู้บริหารจูงใจผู้ตามให้ปฏิบัติตามที่คาดไว้ โดยการระบุข้อกำหนดงานอย่างชัดเจน และให้รางวัลเป็นการแลกเปลี่ยนกับความพยายามที่จะบรรลุเป้าหมายของผู้ตาม ซึ่งจะทำให้สมาชิกพึงพอใจกับการทำงานร่วมกัน

ทั้งนี้ กล่าวโดยสรุป คือ ทั้ง 4 แนวคิดนี้จะมีวิวัฒนาการที่แตกต่างกันออกไป โดยเริ่มจากมองว่าผู้นำนั้นจะมีลักษณะที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด หากเกิดในตระกูลที่เป็นผู้นำ บุคคลในครอบครัวนั้นก็จะเป็นผู้นำตามไปด้วยโดยวิวัฒนาการขั้นต่อมาคือ เปลี่ยนเป็นมาดูที่ความสัมพันธ์ของพฤติกรรมของผู้นำที่นำไปสู่ผลสำเร็จของการปฏิบัติงาน

ลำดับต่อมาดูเรื่องสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อความสำเร็จของงานที่บริหารภายใต้ผู้นำ และผู้นำเป็นผู้นำเชิงเป้าหมาย โดยมีวิธีการจูงใจให้ผู้ตามปฏิบัติตาม โดยอาจจะให้รางวัลตอบแทนกับเป้าหมายที่ทำไว้สำเร็จ

เมื่อมีองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้นำ จนต้องมองไปถึงบทบาทของผู้นำชุมชนในงานพัฒนาและพฤติกรรมของผู้นำ บทบาทของผู้นำชุมชนในงานพัฒนา (ชลกาญจน์ ฮาชันนารี, 2548) ได้แบ่งเป็นบทบาทภายนอกและบทบาทภายใน ดังนี้ 1) บทบาทภายนอก กล่าวคือ บทบาทในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกหรือชุมชนภายนอก ผู้นำจะต้องเป็นผู้นำความรู้ ความคิดและวิทยาการแผนใหม่มาสู่ชาวบ้าน โดยเป็นความรู้ที่ได้รับ การถ่ายทอดจากประสบการณ์หรือความรู้วิชาการต่างๆ จากการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ที่ทางผู้นำได้รับจะถูกนำมาถ่ายทอดให้แก่สมาชิกในชุมชน เพื่อการรับรู้และเข้าใจตรงกัน ทำให้การดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ของทางชุมชนถูกพัฒนาขึ้น 2) บทบาทภายใน กล่าวคือ การชักจูงให้สมาชิกในชุมชนเข้ามาร่วมมือในการพัฒนา สร้างสาธารณประโยชน์ร่วมกัน การรับผิดชอบและทำงานร่วมกับชาวบ้าน ผู้นำจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ชาวบ้าน มีความน่าเชื่อถือ เป็นผู้รวบรวมปัญหา ความต้องการของชาวบ้าน เป็นผู้รับฟังที่ดี เมื่อสมาชิกแจ้งให้ทราบถึงปัญหาของชุมชน ก็นำปัญหาเหล่านั้นมาร่วมกันแก้ไข เพื่อประโยชน์ในการทำงานพัฒนาชุมชน อีกทั้งเป็นผู้ช่วยนักพัฒนา ผลักดันงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ส่วนพฤติกรรมของผู้นำ ได้มีการแบ่งผู้นำออกเป็น 2 ลักษณะ จากการศึกษาของมหาวิทยาลัยโอไฮโอ The Ohio State Studies (อ้างถึงใน ธัญญามาส โลจนานนท์, 2557) ที่ได้มีการรวบรวมผลงานวิจัย เกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำ เมื่อปลายปี 1940 ไว้ดังนี้ 1) พฤติกรรมแบบมุ่งงาน คือ จะยึดถืองานเป็นสิ่งสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด โดยหวังผลการทำงาน และผลผลิตสูงสุด โดยไม่ได้คำนึงถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บริหารกับผู้ใต้บังคับบัญชา 2) พฤติกรรมแบบมุ่งคนหรือมุ่งความสัมพันธ์ คือ จะยึดถือจิตใจ ความรู้สึกของผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นสำคัญ เน้นความอบอุ่นในความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารและผู้ใต้บังคับบัญชา เห็นอกเห็นใจกัน

แนวคิดการพัฒนาชุมชน

แนวคิดการพัฒนาชุมชน เป็นแนวคิดที่นักพัฒนาชุมชนนำหลักการดำเนินงานพัฒนามาใช้ในประเทศไทย โดยยึดถือหลักการพัฒนาชุมชนขององค์การสหประชาชาติ ได้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของสังคมไทย (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) โดยมีผู้ให้นิยามและอธิบายไว้ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน อย่างเช่น สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (2559) กล่าวไว้ว่า การทำให้เกิดความเจริญอย่างถูกต้องตามกฎธรรมชาติ เป็นกระบวนการเพิ่มความสามารถของคนในการที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนเองอย่างต่อเนื่อง ด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพึ่งตนเองและจัดการตนเอง ในการสร้างสรรค์ความเป็นชุมชน หรือองค์รวมของความสัมพันธ์อันเกื้อกูล มีเมตตาไมตรีกับคนอื่นกับธรรมชาติกายภาพ ดิน น้ำ ลม ไฟ สัตว์อื่น สิ่งอื่น สรรพสิ่ง สรรพสาร และกับธรรมชาติส่วนที่มีอำนาจเหนือมนุษย์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติหรือ โกวิทย์ พวงงาม (2553) กล่าวการพัฒนาชุมชนไว้ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลง การสร้างสรรค์ปรับปรุงอย่างมีกระบวนการ (Process) และเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบมีโครงสร้างและแบบแผน (Planed and Structured Change) หรือมีการกำหนดทิศทางเป้าหมายที่แน่นอน (Ultimate goal) ที่อาจเป็นไปได้ทั้งการกระทำหรือความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน หรือเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชน ทั้งนี้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษาเรียนรู้ สุขภาพอนามัย วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ในขณะเดียวกันยังหมายถึง การเรียนรู้และ

การธำรงไว้ซึ่งทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ชุมชนมีมาตั้งแต่ดั้งเดิม คือ ภูมิปัญญา ระบบนิเวศ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี ขนบธรรมเนียม ชาติพันธุ์ ศาสนา และภาษา อีกทั้ง พัฒน์ บุณยรัตพันธุ์ (2549) กล่าวว่า เป็นกระบวนการที่รัฐบาลและประชาชนในชุมชนร่วมมือกันวางแผนเพื่อปรับปรุง สร้างสรรค์ชุมชนให้เจริญก้าวหน้าตามความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความคิดริเริ่ม การพึ่งตนเองของประชาชนเป็นสำคัญ แต่ถ้าหากประชาชนไม่เกิดความคิดริเริ่มด้วยตนเอง นักพัฒนาก็ต้องใช้เทคนิคกระตุ้นให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และถ้าหากเกินขีดความสามารถของชุมชน ก็ขอความสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ภายนอกชุมชน

แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ

แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ เป็นแนวคิดที่สามารถเพิ่มความเชื่อมั่นให้กับตนเองและผู้อื่น โดยมีผู้ให้นิยามคล้ายกัน อาทิ กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์ (2553) กล่าวว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจ คือ กระบวนการที่กลุ่มหรือปัจเจกสามารถมีอำนาจ สามารถเข้าถึงทรัพยากร และสามารถควบคุมชีวิตของตนเองได้ พิไลลักษณ์ โรจนประเสริฐ (2532, อ้างถึงใน สมภพ ไล้รักษา, 2554) กล่าวว่า เป็นกระบวนการที่จะช่วยเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ความคิด และการกระทำที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบุคคล โดยการให้การยอมรับสนับสนุนทั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังความคิด ทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกมั่นคง มั่นใจ เกิดความภาคภูมิใจ พึงพอใจ มีความพร้อม และความมุ่งมั่นที่จะพัฒนา ปรับปรุงการทำงานให้บรรลุตามเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือ กิตวิภา สุวรรณรัตน์ (2545) ได้ให้ความหมายของการเสริมสร้างพลังอำนาจ (Empowerment) ไว้ว่า เป็นกระบวนการพัฒนาบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน ให้มีพลังเข้มแข็งในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมตามสภาพสังคมที่ตนดำรงอยู่ การสร้างพลังอำนาจในตนเองนี้ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้บุคคล กลุ่มหรือชุมชนมีความเชื่อมั่นในตนเอง รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและความสามารถดึงพลังศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองออกมาใช้ กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจในตนเองนี้ จะต้องให้บุคคล กลุ่ม หรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ วางแผนและร่วมแก้ไขปัญหา ตลอดจนได้มีการพัฒนาการวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการอย่างเหมาะสม

แนวคิดดังกล่าวนับได้ว่าเป็นแนวคิดที่ทำให้ตัวเองรู้สึกมีอำนาจ มีความเชื่อมั่นใจในศักยภาพของตนเอง รวมทั้งเป็นการเพิ่มพลังหรือสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้อื่น นักพัฒนาหรือผู้นำชุมชนนิยมนำมาปรับใช้กับชุมชน ซึ่งเป็นการรวมพลังขับเคลื่อนด้วยสมาชิกในชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนเชื่อว่าจะสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้

ภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนบ้านสลักคอก อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด

ชุมชนบ้านสลักคอก ตั้งอยู่บนพื้นที่ตำบลเกาะช้าง อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด เป็นชุมชนหนึ่งที่มีกลไกในการขับเคลื่อนชุมชนคือผู้นำสตรี บทบาทภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นค่อนข้างเด่นชัด ตามคุณลักษณะของผู้นำ กล่าวคือ มีความเสียสละโดยไม่หวังผลประโยชน์อื่นใดตอบแทน มีการเรียนรู้ สั่งสมประสบการณ์นำไปสู่การเกิดวิสัยทัศน์ต่างๆ (Vision) เป็นผู้นำทางความคิด (Change Agent) ที่สามารถนำความคิดของชุมชนไปสู่การปฏิบัติได้จริง ยอมรับเสียงข้างมากโดยไม่ละทิ้งเสียงข้างน้อย คิดเป็นระบบ วางแผนงานอย่างชัดเจน กล้าที่จะรับผิดชอบไม่ว่างานนั้นจะประสบความสำเร็จและล้มเหลว มีความมุ่งมั่นสูง ชอบขวนขวายเรียนรู้ และเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมโดยยึดหลักศาสนาควบคุมจิตใจ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) ทั้งนี้ บทบาทภาวะผู้นำของสตรีในองค์กรปกครอง

ส่วนท้องถิ่นของชุมชนบ้านสลักคอก เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้ที่ได้ร่วมดำเนินกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกในชุมชนบ้านสลักคอก ชุมชนละแวกข้างเคียง หน่วยงานภาครัฐ เอกชน หรือนักวิชาการ ก่อให้เกิดจุดเด่น ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชนของชุมชนบ้านสลักคอก

ภาวะผู้นำสตรีในที่นี้ หมายถึง ผู้นำสตรี 3 ท่าน ที่สามารถก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งผู้นำสตรีทั้งในระดับท้องที่ ระดับท้องถิ่น และระดับกลุ่มในชุมชน กล่าวคือ ระดับท้องที่ คือ ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 บ้านสลักคอก และกรรมการศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านสลักคอก มีความสำคัญ คือ เป็นผู้นำสตรีด้านการปกครอง ปกครองลูกบ้านในชุมชนให้เกิดความปรองดอง สงบสุข รักใคร่สามัคคีกัน ผู้นำสตรีท่านที่ 2 เป็นผู้นำสตรีระดับท้องถิ่น โดยดำรงตำแหน่งเป็นรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะช้างใต้ และรองประธานศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านสลักคอก มีความสำคัญ คือ เป็นฝ่ายประสานงานกับหน่วยงานท้องถิ่น หรือรับเรื่องนโยบายมาแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านรวมถึงสมาชิกในชุมชนทราบ และท่านที่ 3 เป็นผู้นำสตรีระดับกลุ่มชุมชน โดยได้รับการคัดเลือกอย่างเป็นทางการให้ดำรงตำแหน่งเป็นเลขานุการศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านสลักคอก และวิทยากรศูนย์เรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ประจำตำบลเกาะช้างใต้ มีความสำคัญ คือ เป็นฝ่ายประสานงานที่เดินทางไปรับองค์ความรู้จากหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชน และนำความรู้จากประสบการณ์จริงกลับมาถ่ายทอดให้สมาชิกในชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป ซึ่งนับได้ว่าเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนสลักคอกให้มีความเข้มแข็ง ดังบทสัมภาษณ์ตอนหนึ่งของผู้นำระดับท้องถิ่นว่า “เราต้องเสียสละให้ลูกบ้านก่อน และลูกบ้านกับผู้นำเสมอภาคกัน แตกต่างกันเพียงตำแหน่งเท่านั้น” (จรรยา กิตติวิริยะวงษ์, 2561) จากคำกล่าวของผู้นำสตรีชุมชนท่านนี้ ส่งผลเป็นที่ประจักษ์ว่า ผู้นำสตรีบ้านสลักคอก เป็นทั้งผู้บริหารและนักพัฒนาและเป็นแบบอย่างจนทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความศรัทธา ไว้วางใจในตัวผู้นำ และเล็งเห็นถึงความมุ่งมั่นตั้งใจจริงในการพัฒนาชุมชนของผู้นำสตรี ยึดมั่นในคำพูดของตัวผู้นำ

ภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น : จากแนวคิดภาวะผู้นำ สู่การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของผู้นำสตรีชุมชนสลักคอกทั้ง 3 ระดับ หากหยิบยกแนวคิดแบ่งตามพฤติกรรมของผู้นำ จากการศึกษาของมหาวิทยาลัยโอไฮโอ The Ohio State Studies (อ้างถึงใน ธัญญามาส โลจนานนท์, 2557) ได้มีการแบ่งผู้นำออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ผู้นำที่มีพฤติกรรมแบบมุ่งงาน คำนึงถึงแต่เฉพาะผลงานเท่านั้น และผู้นำที่มีพฤติกรรมที่มุ่งคนหรือมุ่งความสัมพันธ์ เพ่งเล็งกระบวนการทำงาน ผู้นำสตรีทั้ง 3 ของชุมชนบ้านสลักคอกสามารถทำให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ คือ เป็นทั้งผู้นำที่มีพฤติกรรมแบบมุ่งงานและมีพฤติกรรมที่มุ่งคนหรือมุ่งความสัมพันธ์ กล่าวคือ มุ่งเน้นทั้งงานและคน เมื่อผู้นำสตรีได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานกลุ่ม จะเริ่มศึกษาบุคคลในกลุ่มก่อน จะทำการศึกษาผู้ที่เข้ามาร่วมงานด้วย มีความเชี่ยวชาญหรือเหมาะกับทำงานหน้าที่ใด แต่ละท่านเป็นอย่างไร รวมทั้งเปิดโอกาสให้สมาชิกอภิปรายเกี่ยวกับงานที่จะต้องทำร่วมกัน และพิจารณาร่วมกันในการมอบหมายงานตามความเหมาะสม

จากคำนิยามภาวะผู้นำของ Yukl (2006) ที่กล่าวไว้ว่า การที่บุคคลมีความสามารถในการมีอิทธิพลต่อกลุ่มในการมุ่งสู่ความสำเร็จในจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนโดยกลไกผู้นำสตรีทั้ง 3 ท่านของบ้านสลักคอก มีอิทธิพลสูงต่อการติดต่อประสานงานกับสมาชิกในชุมชนหรือหน่วยงานภาครัฐ โดยการตัดสินใจต่างๆ แต่ละเรื่องจะนำเรื่องเข้าสู่เวทีประชาคม ณ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านสลักคอก ทุกวันที่ 10 ของเดือน ซึ่งเป็นมติร่วมกัน ผู้นำสตรีชุมชนจะถามความคิดเห็นสมาชิกในชุมชนก่อนสม่ำเสมอ โดยไม่ว่ามติในที่ประชุมจะออกมาอย่างไร ย่อมยอมรับ

เคารพในเสียงข้างมาก โดยไม่ละทิ้งเสียงข้างน้อย อีกทั้งนำเสียงข้างน้อยมาพิจารณาว่าเพราะเหตุใดสมาชิกในชุมชนบางท่านถึงคิดเช่นนั้น เพื่อที่จะได้มีทางออกร่วมกันหลายทาง และผู้นำสตรีเองมองว่ายิ่งทางชุมชนพบปัญหามากเท่าไหร่ ก็จะทำให้มองเห็นถึงปัญหาของชุมชนมากยิ่งขึ้น หลังจากนั้นจึงค่อยๆ ร่วมกันหาแนวทางแก้ปัญหาอย่างรอบคอบซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในที่สุด

จากแนวความคิด สู่การศึกษากลไก กระบวนการและจุดเด่นในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนบ้านสลักคอก ภายใต้การนำของผู้นำสตรีชุมชน 3 ระดับ จากการศึกษาพบว่ากลไกที่ผู้นำสตรีร่วมกันขับเคลื่อนชุมชน คือ สมาชิกชุมชนบ้านสลักคอก รวมทั้งหน่วยงานราชการ อาทิ สำนักงานเกษตรอำเภอเกาะช้าง มีเจ้าหน้าที่มาให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องดิน การพัฒนาดิน สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเกาะช้าง มาถ่ายทอดองค์ความรู้และสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน ศูนย์การศึกษานอกระบบและศูนย์การศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) เข้ามาให้องค์ความรู้เกี่ยวกับการผลิตน้ำยาล้างจาน ทำให้คนในชุมชนลดรายจ่ายในครัวเรือน รวมทั้งนำเด็กนักเรียนเข้ามาศึกษาภายในศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของทางชุมชน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) เข้ามาสนับสนุนให้องค์ความรู้เรื่องการผลิตปุ๋ยชีวภาพ ทำให้ชุมชนลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ เพราะปุ๋ยมีราคาถูกกว่าท้องตลาด ชุมชนสามารถผลิตเพื่อการจำหน่ายให้แก่ชุมชนใกล้เคียงได้ ทั้งนี้องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) ยังได้เข้ามาให้ความรู้เรื่องของการทำบอลจุลินทรีย์ บำบัดน้ำเสียทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย ไม่ทำลายระบบนิเวศ จนทำให้ชุมชนบ้านสลักคอกมีแหล่งน้ำที่สะอาด ประจักษ์แก่สายตาผู้ที่สัญจรไปมา เป็นต้น

กระบวนการที่ทางผู้นำได้ใช้ในการขับเคลื่อนชุมชน ได้แก่ 1) กระบวนการกลุ่มที่เข้มแข็งและต่อเนื่อง กล่าวคือ มีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ในชุมชน อาทิ กลุ่มชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอก กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มประเพณีพื้นบ้านกลองยาว กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มผลิตภัณฑ์ OTOP และกลุ่มธนาคารปู ทั้งนี้ กลุ่มชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอก เป็นกิจกรรมร่วมกันของทางชุมชนที่เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2547 นับระยะเวลาร่วม 15 ปี โดยมี นางพัชรินทร์ ผลกาจ ผู้นำสตรีระดับกลุ่มชุมชน เป็นประธานชมรม ที่ทุกครัวเรือนเข้าร่วมเป็นสมาชิกครบ 100 % จะมีการปันผลค่าตอบแทนของชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอกในเดือนกรกฎาคมของทุกปี ซึ่งถือเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งและต่อเนื่อง สามารถสร้างรายได้ให้สมาชิกในชุมชนทุกครัวเรือนให้มีอาชีพสำรอง และเป็นกิจกรรมแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ยั่งยืน เพราะเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชน ลูกหลานสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ในอนาคตได้ (พัชรินทร์ ผลกาจ, 2561) 2) กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กล่าวคือ หลังจากที่ผู้นำสตรีได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านวิชาการ จากหน่วยงานต่างๆ จะนำเรื่องเข้าสู่เวทีประชาคม ในวันที่ 10 ของเดือน เพื่อถ่ายทอดและตัดสินใจร่วมกันกับสมาชิกในชุมชน เช่น ได้รับองค์ความรู้จาก องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) ผู้นำสตรีได้ทำการเผยแพร่วิธีการทำปุ๋ยชีวภาพ และบอลจุลินทรีย์บำบัดน้ำเสีย Dasta Ball เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนลดรายจ่าย และสามารถเพิ่มรายได้ให้กับทางชุมชน และได้เผยแพร่ข่าวสารให้สมาชิกและผู้สนใจทราบถึงคุณประโยชน์ของบอลจุลินทรีย์ หรือองค์ความรู้ต่างๆ ซึ่งเป็นกลไกหลักที่ผลักดันให้คนในชุมชนหันมาดูแลแหล่งน้ำให้ใสสะอาด ชวนมองแก่นักท่องเที่ยว 3) กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ หากผู้นำสตรีมีกฎของชุมชนหรือนัดหมายวันเวลากับทางสมาชิกชุมชนไว้แล้ว ก็จะลงมือปฏิบัติงานนั้นให้สำเร็จลุล่วง เช่น ทุกวันที่ 15

ของเดือน จะมีกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกระบวนการทำงานที่มีมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยผู้เข้าร่วมในกิจกรรมจะมาด้วยความสมัครใจ หากวันใดผู้นำสตรีติดภารกิจกับหน่วยงานอื่น ก็จะต้องมีผู้นำสตรีท่านอื่นลงพื้นที่ปฏิบัติงานร่วมกับสมาชิกในชุมชน หรือหากผู้นำสตรีไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ ทางสมาชิกก็จะร่วมกันปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ และ 4) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน กระบวนการนี้ถือเป็นกระบวนการหลักที่สำคัญที่ผู้นำสตรีมักนำมาปรับใช้เป็นอันแรก เพราะการจะขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในเรื่องต่างๆ นั้น จะต้องสอบถามจากสมาชิกในชุมชนก่อนเป็นอันดับแรก เป็นสิทธิเสมอกันที่นำมาใช้ในชุมชน ผ่านเวทีประชาคมหมู่บ้าน ไม่ว่าจะขอมติจากที่ประชุมหรือใช้กฎข้อบังคับชุมชนร่วมกันในเรื่องของความเสมอภาค การขอความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ จากทางสมาชิกซึ่งถือเป็นจุดแข็งที่มักจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี จากทั้งตัวผู้นำด้วยกันเอง และลูกบ้านที่มีความสามัคคี ทั้ง 4 กระบวนการดังที่กล่าวมานั้น หากขาดกระบวนการใดกระบวนการหนึ่ง จะทำให้การดำเนินงานต่างๆ ภายในชุมชนเกิดความล่าช้า คนในชุมชนเกิดการรับรู้ข่าวสารไม่ทั่วถึง เพราะขาดการพูดคุย นำไปสู่การมองเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม จึงส่งผลให้ทั้ง 4 กระบวนการมีความสำคัญมาก ในการหลอมชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน นำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข็มแข็งในที่สุด

กระบวนการดำเนินงานของผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนเหล่านี้ ผู้นำสตรีทำแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยให้ความสำคัญกับสมาชิกในชุมชนเป็นสำคัญ อะไรที่ถือเป็นประโยชน์กับทางชุมชนที่จะสามารถพัฒนาชุนชนตนเองได้ ก็จะนำมาขอมติและดำเนินการ หากโครงการใดๆ ที่ทางภาครัฐหยิบยื่นให้เกินความจำเป็นก็จะไม่ขอรับ เพราะมองว่าทางชุมชนอาจจะเข้มแข็งในการพัฒนาตามโครงการนั้นอยู่แล้ว ก็จะกระจายความช่วยเหลือจากภาครัฐให้ทางชุมชนอื่นได้รับการพัฒนาควบคู่กัน โดยคำนึงถึงประโยชน์ของชุมชนและประเทศเป็นหลัก

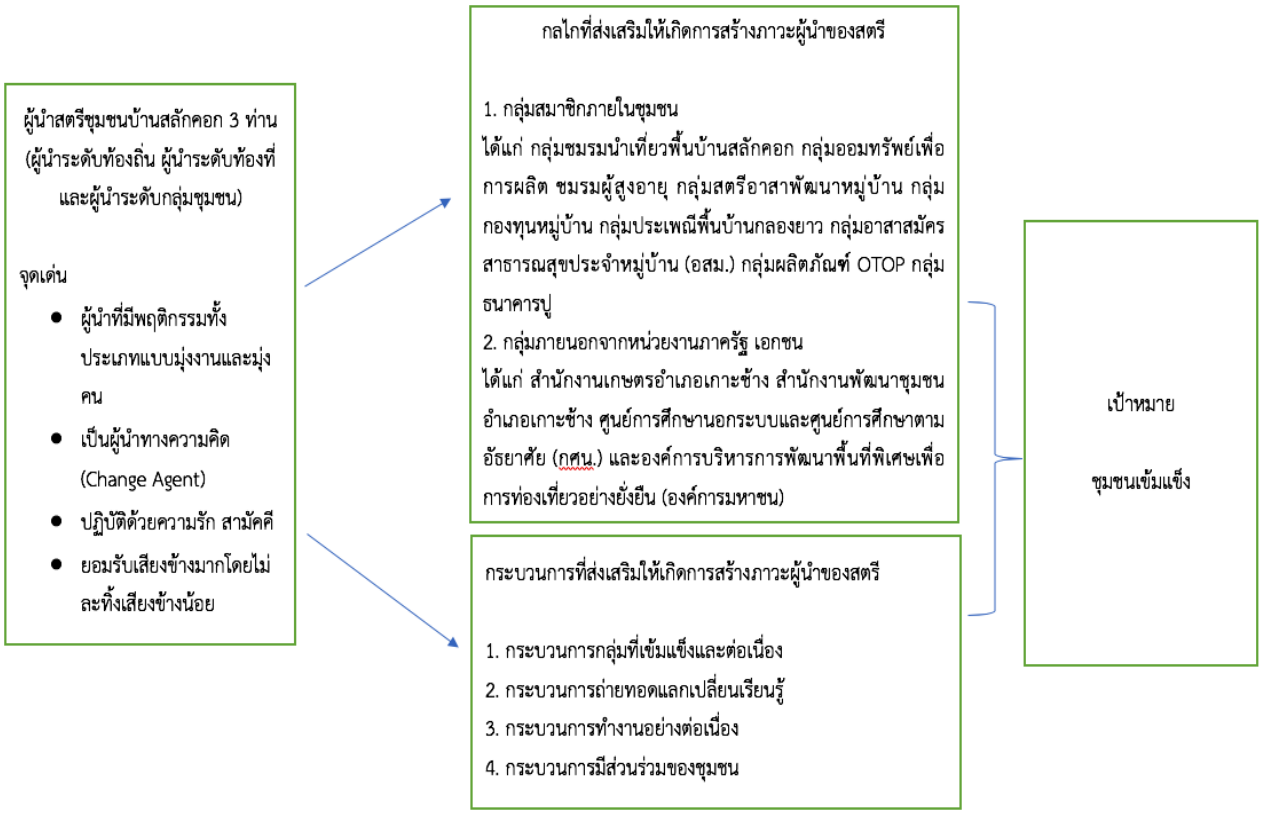

ผลที่ได้รับจากการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ผลจากการดำเนินงานของผู้นำสตรีในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนบ้านสลักคอกในระยะที่ผ่านมา พบว่า ชุมชนได้รับรางวัลมากมาย จากทั้งภาพรวมของชุมชนและผู้นำชุมชนเอง เช่น ได้รับรางวัลเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ประจำปีงบประมาณ 2554 จากกรมการพัฒนาชุมชน ได้รับเลือกเป็น 23 ชุมชนต้นแบบของ ปตท. ชุมชนดีเด่นทางด้านการท่องเที่ยวจากเศรษฐกิจพอเพียงสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จากหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย ปี 2550 เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (จากข้อมูลเว็บไซต์ พื้นที่พิเศษหมู่เกาะช้างและพื้นที่เชื่อมโยง) อีกทั้ง ยังได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับหนึ่งการประกวดหมู่บ้านต้นแบบประชาธิปไตยดีเด่นระดับจังหวัด ประจำปี 2558 จากจังหวัดตราด ได้รับรางวัลชมเชยเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ดีเด่นระดับจังหวัด ประจำปีงบประมาณ 2556 ตามโครงการเชิดชูเกียรติผู้นำเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น จากกรมการพัฒนาชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านสลักคอก ได้รับรางวัลชนะเลิศ รางวัลกลุ่ม/องค์การชุมชนแกนหลักในการพัฒนาหมู่บ้าน ดีเด่นระดับจังหวัด ประจำปี 2556 ตามโครงการเชิดชูเกียรติผู้นำเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น จากกรมการพัฒนาชุมชน และยังได้รับรางวัลชนะเลิศ หมู่บ้าน/ชุมชนสะอาด ระดับท้องถิ่นในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะช้างใต้ ในโครงการประกวดการบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชน ระดับตำบล และระดับอำเภอ ตามแผนปฏิบัติการประเทศไทยไร้ขยะ ตามแนวทางประชารัฐ ระยะ 1 ปี (พ.ศ. 2549-2560) จากกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น แต่รางวัลเหล่านี้ เทียบไม่ได้กับความสุขทางใจที่ผู้นำสตรีและคนในชุมชนได้รับ เพราะเป้าหมายของชุมชนที่แท้จริง คือ ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนน่าอยู่ ประชาชนในชุมชนไม่ย้ายถิ่น คนในชุมชนมีความสุข และมีทรัพยากรในชุมชนใช้อย่างยั่งยืน

บทสรุป: ภาวะผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน

การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนภายใต้การนำของสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลไกส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดความสำเร็จนั้น คือ ความเป็นผู้นำที่ดี ที่มุ่งเน้นทั้งงานและคน โดยเพ่งเล็งไปที่กระบวนการทำงาน และการศึกษาบุคคลในกลุ่มก่อน ทั้งจากกลุ่มสมาชิกภายในชุมชน อาทิ กลุ่มชมรมนำเที่ยวพื้นบ้านสลักคอก กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มประเพณีพื้นบ้านกลองยาว กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มผลิตภัณฑ์ OTOP กลุ่มธนาคารปู และกลุ่มภายนอกจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน อาทิ สำนักงานเกษตรอำเภอเกาะช้าง สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเกาะช้าง ศูนย์การศึกษานอกระบบและศูนย์การศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) และองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) เป็นต้น กลไกเหล่านี้จะขับเคลื่อนผ่านกระบวนการทั้ง 4 คือ กระบวนการกลุ่มที่เข้มแข็งและต่อเนื่อง กระบวนการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จะขาดกระบวนการใดกระบวนหนึ่งไม่ได้ เพราะจะทำให้การขับเคลื่อนการพัฒนาเกิดความล่าช้า เกิดความแตกแยกภายในชุมชน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม และส่งผลกระทบต่อชุมชนในเรื่องของความเข็มแข็งของชุมชนในที่สุด เมื่อชุมชนบ้านสลักคอกนำทั้ง 4 กระบวนการนี้มาปรับใช้กับชุมชน จึงส่งผลให้ชุมชนบ้านสลักคอกประสบความสำเร็จในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนภายใต้การนำของผู้นำสตรี โดยมีผลสะท้อนกลับเป็นรางวัลหรือรอยยิ้มแห่งความภาคภูมิใจของคนในชุมชน

ทั้งนี้ การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนบ้านสลักคอก โดยผู้นำสตรีในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถือเป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นว่า ผู้นำสตรีที่มีภาวะความเป็นผู้นำสูง เห็นถึงประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ไม่ได้มองว่าตนเองมีอำนาจเหนือสมาชิกในชุมชน เพียงแต่ทำตามหน้าที่ของตนเท่านั้น จึงทำให้สมาชิกในชุมชนยอมรับในความให้เกียรติในเรื่องของความเสมอภาคกัน ในเรื่องของการส่งเสริมของการมีส่วนร่วมภายในชุมชน และให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นการบ่งบอกว่า การบริหารการพัฒนา หรือการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของชุมชนบ้านสลักคอก ภายใต้การนำของภาวะผู้นำสตรีทั้ง 3 ท่าน สามารถบริหารจัดการดำเนินงานต่างๆ ภายในชุมชนได้ทัดเทียมกับผู้นำชุมชนอื่นๆ

สำหรับแนวทางการดำเนินงานขับเคลื่อนชุมชนบ้านสลักคอก ผู้นำสตรีได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนเป็นหลัก และรับองค์ความรู้ทางด้านวิชาการและงบประมาณจากทางภาครัฐที่เล็งเห็นว่าจำเป็นและเกิดประโยชน์กับทางชุมชนเพียงเท่านั้น ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาชุมชน แนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ และแนวคิดภาวะผู้นำ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เชื่อมั่นในศักยภาพของคนในชุมชน ยอมรับ ยินดี ชื่นชม และให้กำลังใจกัน เพื่อที่จะให้ชุมชนมีความสามารถที่จะพึ่งตนเอง อันจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น เช่น เศรษฐกิจ การศึกษา การเรียนรู้ สุขภาพอนามัย ของคนในชุมชน ซึ่งเป็นบทพิสูจน์อย่างหนึ่งว่า ความเข้มแข็งภายในชุมชนผ่านการร่วมมือต่างๆ ด้วยตัวชุมชนเอง จะนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของชุมชนบ้านสลักคอกได้

ข้อเสนอแนะ

จากการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของผู้นำสตรีบ้านสลักคอก นับว่าเป็นผู้นำสตรีที่มีบทบาทสำคัญต่อผู้ที่ได้ร่วมงานด้วย จนก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ ของชุมชนเป็นไปในทางที่ดีขึ้น แต่ทว่า การดำเนินงานของผู้นำสตรีของชุมชนบ้านสลักคอก ส่วนหนึ่งยังคงเป็นเรื่องของความเชื่อมั่นและความศรัทธาในตัวผู้นำเป็นอย่างมาก จึงมีข้อเสนอแนะการพัฒนาบทบาทผู้นำ ภายใต้แนวคิดภาวะผู้นำ แนวคิดการพัฒนาชุมชน และแนวคิดการเสริมสร้างพลังอำนาจ ได้ ดังนี้

1) ควรมีการเสริมสร้างพลังอำนาจระหว่างผู้นำสตรีด้วยกันเอง และสมาชิกในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นการยอมรับและชื่นชม การส่งเสริม การพัฒนาและเสริมสร้างความสามารถของบุคคลซึ่งกันและกัน

2) ควรปลูกฝังและเปิดโอกาสให้เยาวชนในชุมชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการเป็นผู้นำคนรุ่นใหม่ เพื่อที่จะช่วยแบ่งเบาและเรียนรู้ภารกิจงานของผู้นำชุมชนได้ในอนาคต

3) ควรเพิ่มบทบาทสมาชิกในชุมชน โดยการเสริมสร้างความสามารถของบุคคลในการตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาด้วยตนเอง รวมถึงส่งเสริมความสามารถในการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิต

รายการอ้างอิง

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2562). *ยุทธศาสตร์การพัฒนาสตรี พ.ศ.2560-2564.* สืบค้นจาก http://www.rd.go.th/publish/fileadmin/user_upload/sorpor/imagee_mf_equality/year60_61/womenplan_25602564.pdf

กิตวิภา สุวรรณรัตน์. (2545). *การสร้างพลังอำนาจในตนเองของสตรีที่ประสบปัญหาความรุนแรงในครอบครัว: ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์พิทักษ์สิทธิสตรี มูลนิธิเพื่อนหญิง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2553). *ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ร่วมสมัย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์ จำกัด.

ชลกาญจน์ ฮาชันนารี. (2548). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ไทยรัฐ. (2562). *พระองค์ภา ทรงนำธรรมะสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจแก่ผู้ต้องขัง.* สืบค้นจาก https://www.thairath.co.th/news/royal/1531901

ธัญญามาส โลจนานนท์. (2557). *ภาวะผู้นำและแรงจูงใจในการทำงานที่ส่งผลต่อความคิดสร้างสรรค์ของพนักงาน กรณีศึกษา บริษัท ซิลลิค ฟาร์มา จำกัด*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, บัณฑิตวิทยาลัย.

นิตย์ สัมมาพันธ์. (2546). *ภาวะผู้นำ: พลังขับเคลื่อนองค์การสู่ความเป็นเลิศ.* องค์การ อินโนกราฟฟิกส์ จำกัด.

พัฒน์ บุณยรัตพันธุ์. (2549). *การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เลิฟและลิฟเพรส.

ไพลิน ภู่จีนาพันธุ์. (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560). บทบาทผู้หญิงในการสร้างความเสมอภาคทางการเมืองและงานอาสาสมัครพัฒนาสังคม. *วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 14*(1).

มติชนออนไลน์. (2562). *พระราชประวัติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง*. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/court-news/news_1481039

วีรยา พวงไทย. (2550). *ภาวะผู้นำ ความสามารถในการตัดสินใจ การมองในแง่ดี การทำงานเป็นทีมกับผลการปฏิบัติงานของหัวหน้าระดับต้น โรงงานผลิตรถยนต์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาจิตวิทยาอุตสาหกรรม.

สมภพ ไล้รักษา. (2554). *การส่งเสริมอาชีพของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริและบริษัทเอกชนสนับสนุน : การศึกษาเฉพาะกรณี หมู่ 4 บ้านแม่เตาดิน ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่*. (สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาวิชาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. (กันยายน-ธันวาคม, 2559). *พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ผู้ทรงเป็น "พัฒนมหาราชา"*. สถาบันพระปกเกล้า, น. 32.

สิริอร วิชชาวุธ. (2554). *จิตวิทยาการเป็นผู้นำ.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักทะเบียนกลาง. (2562). *ประกาศสำนักทะเบียนกลาง เรื่อง จำนวนราษฎรทั่วราชอาณาจักรตามหลักฐานการทะเบียนราษฎร*. สืบค้นจาก http://www.bora.dopa.go.th/index.php/th/

สำเริง บุญเรืองรัตน์. (2557). *ทฤษฎีภาวะผู้นำ สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 48.* กรุงเทพฯ: ธนธัชการพิมพ์ จำกัด.

องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะช้างใต้. (2562). *ข้อมูลพื้นฐานและสภาพทั่วไป.* สืบค้นจาก http://www.kohchangtai.go.th/index.php?_mod=ZGl5&type=Mg

อรรณพ นิยมเดชา. (2557*). การรับรู้บทบาทภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การ ความผูกพันต่อองค์การ และผลการปฏิบัติงานของพนักงานองค์การธุรกิจค้าปลีกแห่งหนึ่ง โดยมีการสื่อสารในองค์การเป็นตัวแปรสื่อ.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์.

Hoy, W.K., and Miskel, C. G. (2008). *Education Administration: Theory, Research, and Practice*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.

Fieldler, F. E. (1964). A Contingency Model of Leadership Effectiveness. in L. Berkowitz, Advances in *Experimental Social Psychology.* (Vol. pp. 149-190). New York: Academic Press.

Lussier, Robert N., & Achua, Christopher F. (2001). *Leadership: Theory, Application, Skill Building.* Cincinnati, Ohio: South-Western College Pub.

The standard. (2562). *เปิดสถิติผู้หญิงกับพื้นที่ในการเมือง*โลก. สืบค้นจาก https://thestandard.co/women-in-politics/ เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2562.

UN. Bureau of Social Affair. (1955). *Social Progress Though Community Development.* New York: The UN Publication.

Vroom, V.H., and Yetton, P.W. (1973). *Leadership and Decision Making*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Yukl, G. A. (2006). *Leadership in Organizations.* New Jersey: Prentice Hal.

วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์กับการพึ่งพาตนเองของชุมชน
Darul Ibadah Community Enterprise and Self-Reliance Community

สาธินี สาดบุญสร้าง*
Satinee Sardboonsang*

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง "วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์กับการพึ่งพาตนเองของชุมชน" มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเอง โดยวิธีการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการวิสาหกิจชุมชน ผลที่เกิดขึ้นสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน และองค์ประกอบและเงื่อนไขการพึ่งพาตนเองของชุมชน รวมทั้งการศึกษาชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การจัดการวิสาหกิจชุมชน แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ การจัดการองค์กรและบุคลากร การจัดการการผลิตและการตลาด การจัดการการเงินและการบัญชี ซึ่งการจัดการวิสาหกิจชุมชนส่งผลดีต่อชุมชนในระดับบุคคลและครอบครัวทำให้เกิดการพัฒนาทักษะและความรู้ เกิดการจัดการรายได้ เกิดการจัดสวัสดิการแก่สมาชิกของวิสาหกิจชุมชน และเกิดคุณค่าต่อจิตใจ ในระดับชุมชนและระหว่างชุมชนทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ทำให้มีโอกาสได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกมากยิ่งขึ้น และเกิดการจัดสวัสดิการชุมชน และแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน ได้แก่ การพัฒนาด้านการจัดการวิสาหกิจชุมชนและการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกในการพัฒนาชุมชนสู่การพึ่งพาตนเอง

คำสำคัญ: วิสาหกิจชุมชน, เศรษฐกิจชุมชน, การพึ่งพาตนเองของชุมชน

ABSTRACT

The article, "Darul Ibadah community enterprise and Self-reliance community", aims to analyze guidelines for community enterprise development towards self-reliance community .For research methods, studying body of knowledge about community enterprise management, the results of community self-reliance, and elements and conditions of self-reliance community along with community research .According to the study, community enterprise management can be classified into 3 fields, which is organization and personnel management, production and marketing management, and financial and accounting management .Community enterprise management has positive impact on the community in personal and family level, generate skills and knowledge development, generate income management, generate welfare management for community enterprise members .It also produces sentimental value in community level and among community, which generate good relationship among community members and neighborhood community.

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Science (Community Development) Faculty of Social Administration Thammasat University

This increases opportunities to be supported by external sectors and generate community welfare management .Guidelines for community enterprise development towards self-reliance community are developing community enterprise management and developing community enterprise as a mechanism to help the community to be self-reliance.

Keywords: Community enterprise, Economic community, Self-reliance community

บทนำ

หลายท่านคงได้ทราบข่าวการออกพระราชบัญญัติวิสาหกิจชุมชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562 เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนสามารถขึ้นทะเบียนและประกอบกิจการในฐานะนิติบุคคลได้สะดวกมากยิ่งขึ้น ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 โดยการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ส่งผลให้กรมส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ผ่านการจัดกิจกรรมฝึกอบรมและช่วยเหลือสนับสนุนเพื่อพัฒนาการผลิตสินค้าและการให้บริการ รวมไปถึงการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน การออกพระราชบัญญัติวิสาหกิจชุมชนทั้ง 2 ฉบับ แสดงให้เห็นว่า วิสาหกิจชุมชนมีความสำคัญในฐานะกลไกในการพัฒนาชุมชน

สาเหตุที่ทำให้ภาครัฐเล็งเห็นความสำคัญในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนมีที่มาจากการพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 ที่ผ่านมา (พ.ศ.2504-2539) เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมจนก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544, ออนไลน์) กล่าวว่า การพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศไทยขยายตัวอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามการพัฒนาดังกล่าวยังขาดความสมดุล นำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาประเทศไทยโดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และ 9 ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 กล่าวถึงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและวิสาหกิจชุมชนให้เป็นฐานรากที่เข้มแข็งในการพัฒนาประเทศ

ชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์เป็นชุมชนแห่งหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือสิ่งแวดล้อมในชุมชนเสื่อมโทรม สมาชิกในชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต การที่ชุมชนประสบปัญหาส่งผลให้เมื่อสมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งจัดโดยสำนักงานเกษตรกรุงเทพฯ สมาชิกในชุมชนจึงเห็นถึงผลดีของการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ทั้งในด้านการสร้างรายได้และการสร้างความสามัคคีของสมาชิกในชุมชน สมาชิกในชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์จึงได้รวมตัวกันก่อตั้งและดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ร่วมกันดำเนินวิสาหกิจชุมชนผลิตสินค้าแปรรูปเพื่ออุปโภคบริโภค และขายในตลาดภายในและภายนอกชุมชน จนกระทั่งนำมาซึ่งการลดรายจ่ายและการเพิ่มรายได้ สมาชิกเพิ่มพูนทักษะและความรู้ เกิดพลังความสามัคคีระหว่างสมาชิกในชุมชน ผลที่ตามมาคือการจัดสวัสดิการสมาชิกวิสาหกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชน การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนดีขึ้น นำไปสู่การพึ่งพาตนเองด้านต่างๆ ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ทำให้คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนมอบรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 1 ระดับเขต ประจำปี 2558 ให้แก่วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ นอกจากนี้วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ยังได้รับความสนใจจากสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจออนไลน์ สถานีโทรทัศน์ช่อง 3 สถานีโทรทัศน์ช่อง 8 เป็นต้น

บทความวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์สู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนในประเด็นการจัดการวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ ผลที่เกิดขึ้นสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ และแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนเพื่อให้ชุมชนอื่นๆ ที่มีบริบทที่คล้ายคลึงกันสามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินงานพัฒนาวิสาหกิจชุมชนต่อไป และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน

ความเป็นมาของชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์และวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์

ชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์เป็นชุมชนที่สมาชิกส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิมมีเชื้อสายมาจากเมืองปัตตานี โดยบรรพบุรุษได้ถูกกวาดต้อนมาอยู่ในพระประแดงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จากนั้นครอบครัวชาวมุสลิมในตระกูลทองธาและตระกูลบุญมาที่อยู่ในพระประแดงจึงได้ย้ายถิ่นฐาน ล่องเรือมาตามคลองลัดหลวงจนเข้าสู่คลองบางครุ และตั้งถิ่นฐานริม 2 ฝั่งคลองบางครุซึ่งในขณะนั้นเป็นที่รกร้าง ทั้ง 2 ครอบครัวถางป่าเพื่อสร้างบ้านเรือน และจดใบเหยียบย่ำที่ทำกิน ในอดีตผู้คนจะใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ทำนาและหาอาหารจากลำคลอง คอยพึ่งพาอาศัยกัน ต่อมาจึงมีการทำไร่ ทำสวนส้มบางมด (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี-พระจอมเกล้าธนบุรี, 2551)

จากการเก็บข้อมูลที่ชุมชนทำให้ทราบว่าต่อมาชาวมุสลิมมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และแบ่งออกเป็นชุมชนต่างๆ เมื่อมีการการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยขาดการให้ความสำคัญกับสังคมและสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ได้รับผลกระทบ จากการที่ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ไปศึกษาข้อมูลทำให้ทราบว่า ในอดีตชุมชนแห่งนี้มีสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ประกอบอาชีพทำนาและเลี้ยงปลา และใช้น้ำฝนและน้ำจากแม่น้ำลำคลองในการอุปโภคบริโภค ต่อมาภายหลังสมาชิกในชุมชนได้เปลี่ยนจากทำนามาทำสวนโดยใช้สารเคมีเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมากและได้รับค่าตอบแทนที่ดีกว่า ประกอบกับการที่ชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คนเข้ามารวมตัวในกรุงเทพมหานครมากขึ้น เกิดการก่อสร้างบ้านจัดสรรหลายโครงการในบริเวณรอบๆ ชุมชน และการจราจรทางถนนที่หนาแน่น ส่งผลให้สภาพแวดล้อมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนประสบปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ น้ำในลำคลองสกปรก มีสารเคมีและขยะในแม่น้ำลำคลอง รวมถึงน้ำฝนเป็นพิษ ทำให้ไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้ดีเหมือนในอดีต และไม่สามารถใช้ประโยชน์จากน้ำในลำคลองและน้ำฝนได้ จากที่สามารถทำนา ทำไร่ ทำสวนส้มบางมดได้ผลผลิตดี คุณภาพของผลผลิตลดลงจนต้องล้มเลิกอาชีพทำสวนส้มสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่หันมาประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปและเลี้ยงแพะ ค่าใช้จ่ายของสมาชิกในชุมชนเพิ่มสูงขึ้น เพราะไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้เหมือนในอดีต อย่างไรก็ตาม ยังคงมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ยึดอาชีพทำสวนมะพร้าว ปลูกผัก และเลี้ยงปลา

ด้วยเหตุนี้เมื่อสมาชิกในชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์จำนวนหนึ่งได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานวิสาหกิจชุมชนซึ่งทางสำนักงานเขตทุ่งครุจัดขึ้น จึงเล็งเห็นถึงประโยชน์ของการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน และชักชวนสมาชิกในชุมชนมาร่วมกันระดมทุนเพื่อใช้ในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนและตั้งชื่อวิสาหกิจชุมชนตามชื่อชุมชนคือ “ดารุ้ลอิบาดะห์” ซึ่งมีความหมายว่า “การทำความดี” สมาชิกในชุมชนจึงเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนโดยอาศัยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ผลิตสินค้าแปรรูปเพื่ออุปโภคบริโภคภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เช่น ครีมนมแพะ สบู่นมแพะ ปลาบูดู มะยมเชื่อม ขนมไทย ฯลฯ จนก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน มีการจัดสวัสดิการชุมชน เช่น

การช่วยเหลือสมาชิกที่ประสบภาวะยากลำบาก การมอบทุนการศึกษา การจัดกิจกรรมดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมบริเวณชุมชน เป็นต้น และนำมาซึ่งการพึ่งพาตนเองในด้านต่างๆ

การจัดการวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์

การทำความเข้าใจการจัดการวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ ผู้ศึกษาได้ทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องและพบว่ามีผู้กล่าวถึงการจัดการวิสาหกิจชุมชนไว้ 2 แนวทาง แนวทางแรก คือ การแบ่งการจัดการวิสาหกิจชุมชนตามกระบวนการการจัดการ ได้แก่ งานของณัฏฐพันธ์ เขจรนันท์ (2548, น. 158-160) และงานของ Longenecker (1977, p. 33, อ้างถึงใน ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร, 2556, น. 21) ซึ่งแบ่งเงื่อนไขออกเป็น 1. การวางแผน (Planning) 2. การจัดองค์การ (Organizing) 3. การนำ (Leading) 4. การควบคุมตรวจสอบ (Controlling) จากการรวบรวมแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ สรุปได้ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) คือ การวางแผนในระยะต่างๆ เพื่อให้เกิดความชัดเจน ลดความซ้ำซ้อนและความสูญเปล่าของ ช่วยให้การดำเนินงานมีความต่อเนื่อง การวางแผนนำไปสู่การประเมินและการแก้ไขปรับปรุง

2. การจัดองค์กร (Organizing) คือ การแบ่งงานหรือการมอบหมายงาน และการประสานงานทรัพยากร การดำเนินงานขององค์กรโดยเฉพาะการประสานงานทรัพยากรมนุษย์ให้เหมาะสมกับงาน โดยกำหนดโครงสร้างให้เหมาะกับนโยบายขององค์กร กำหนดกฎ ระเบียบ แบบแผน ในการปฏิบัติงานขององค์กร และการปฏิบัติงานร่วมกันโดยใช้กระบวนการต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ

3. การนำ (Leading) เป็นการแนะนำและนิเทศงานผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้นำมีหน้าที่นิเทศงานควรมีความสามารถ คอยจูงใจและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนข้อมูลต่าง ๆ กับสมาชิก และบริหารจัดการด้านต่างๆ ของวิสาหกิจชุมชน หรือเป็นผู้นำความเปลี่ยนแปลงเพื่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน

4. การควบคุม (Controlling) เป็นการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานว่าเป็นไปตามเป้าหมายหรือมาตรฐานที่กำหนดหรือไม่ เพื่อปรับปรุงให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ส่วนแนวทางที่ 2 คือ การแบ่งการจัดการวิสาหกิจชุมชนตามลักษณะของกิจกรรม ได้แก่ งานของธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร (2556, น. 29-35) แบ่งการจัดการวิสาหกิจชุมชนออกเป็น 1. การตลาด 2. การผลิต 3. การบริหารการเงินและการบัญชี และงานของ ดาเรศร์ กิติโยภาส, นุกูล กรยืนยงค์, สุชิน ปลีหะจินดา (2547, น. 48-57) แบ่งการจัดการวิสาหกิจชุมชนออกเป็น 1. ด้านรูปแบบองค์กร 2. ด้านบุคลากร 3. ด้านการบริหารการเงิน 4. ด้านการจัดทำบัญชี จากการรวบรวมแนวคิดของผู้เชี่ยวชาญ สรุปได้ดังนี้

1. การจัดการคนและองค์กร การจัดการคนและองค์กรควรอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน สมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของและลูกจ้าง มีการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างคุ้มค่า มีการวางผังการบริหารองค์กรที่ชัดเจน ความหลากหลายของคนในชุมชนทำให้กลุ่มผู้ผลิตชุมชนไม่ขาดแคลนบุคลากรในทุกระดับ ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะเฉพาะด้านตามกิจกรรมที่ทำและความจำเป็น และในระยะแรกอาจจำเป็นต้องมีที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ แต่ควรมีเป้าหมายในการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก

2. การจัดการการตลาดและการผลิต วิสาหกิจชุมชนต้องใช้การตลาดนำการผลิต ต้องรู้ว่าผลิตเพื่ออะไร ขายใคร ขายที่ไหน ขายอย่างไร ราคาขายเท่าไร และสินค้าแบบไหนที่ลูกค้ากลุ่มเป้าหมายต้องการ เมื่อหาคำตอบได้แล้วจึงค่อยทำขั้นอื่นๆ การตลาดวิสาหกิจชุมชนแบ่งเป็นหลายแบบ เช่น ตลาดครัวเรือน (การผลิตเพื่อเน้นการบริโภคในครัวเรือน) ตลาดชุมชน (การผลิตเพื่อเน้นการบริโภคในชุมชน) ตลาดนอกชุมชน (ตลาดสินค้าทั่วไป) ส่วนในด้านการผลิต วิสาหกิจชุมชนต้องมีการจัดการที่ดีเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นการใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์หรือบริการ เน้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบหรือฐานทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น การมีส่วนร่วมจากชุมชนและเครือข่ายในระดับการผลิตและการบริโภค

3. การจัดการการเงินและการบัญชี ควรขายสินค้าเป็นเงินสดเพื่อให้มีเงินทุนหมุนเวียนเพียงพอ การใช้แหล่งเงินทุนระยะยาวกับการลงทุนสินทรัพย์ถาวร เพื่อป้องกันการเกิดปัญหาขาดแคลนสภาพคล่อง การใช้เงินทุนเป็นการลงทุนในสินทรัพย์ 2 กลุ่ม ได้แก่ สินทรัพย์หมุนเวียน และสินทรัพย์ถาวร โดยสินทรัพย์ถาวรจะเป็นฐานในการก่อให้เกิดรายได้ในการดำเนินกิจการ และสินทรัพย์หมุนเวียนทำให้เกิดการไหลเวียนของธุรกรรมต่างๆ เพื่อสร้างความเติบโตแก่กลุ่มผู้ผลิตชุมชน ส่วนการจัดสรรผลกำไรที่เหมาะสม คือ การจัดสรรกำไรส่วนหนึ่งเป็นทุนส่วนกลางในรูปทุนสำรองหรือทุนอื่นๆ ในรูปกองทุน ซึ่งไม่มีผลต่อยอดรวมของแหล่งเงินทุน และจัดสรรเงินบางส่วนเป็นกำไรแก่ผู้ถือหุ้น คนทำงาน หรืออื่นๆ โดยควรจัดทำบัญชีเพื่อที่จะได้ทราบรายรับรายจ่าย สามารถคำนวณต้นทุนการผลิตและกำหนดราคาขายสินค้าได้ถูกต้อง

ในบทความวิจัยนี้ ผู้ศึกษาได้นำเสนอ องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการวิสาหกิจชุมชนตามแนวทางที่ 2 คือ การแบ่งการจัดการวิสาหกิจชุมชนตามลักษณะของกิจกรรม ได้แก่ การจัดการคนและองค์กร การจัดการการผลิตและการตลาด และการจัดการการเงินและการบัญชี เนื่องจากผู้ศึกษาเห็นว่า ภายในประเด็นการจัดการวิสาหกิจชุมชนตามลักษณะของกิจกรรมครอบคลุมประเด็นการจัดการวิสาหกิจชุมชน ตามกระบวนการการจัดการ

1. การจัดการองค์กรและบุคลากร วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์มีสมาชิกของชุมชนเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น โดยเริ่มจากการที่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ส่วนหนึ่งได้เดินทางไปศึกษาดูงานวิสาหกิจชุมชน เมื่อเห็นถึงผลดีของการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนทั้งในด้านการสร้างรายได้และการสร้างความสมัครสมานสามัคคีของสมาชิกในชุมชน สมาชิกในชุมชนวัยหนุ่มสาวไม่จำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานเพื่อไปทำงาน จึงเกิดความต้องการที่จะจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ในช่วงเริ่มต้นมีสมาชิกเพียง 12 คน ร่วมลงทุนคนละ 100 บาท ทำให้มีทุนเริ่มต้น 1,200 บาท จึงกล่าวได้ว่า การก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์เกิดจากความต้องการของสมาชิกในชุมชน และเป็นวิสาหกิจชุมชนที่สมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินงานอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ประธานของวิสาหกิจชุมชนยังได้กระตุ้นให้สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนตระหนักว่า วิสาหกิจชุมชนแห่งนี้เป็นของสมาชิกทุกคน คอยแนะนำสมาชิกว่า ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษาข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ดำเนินงานด้วยความระมัดระวัง ผลิตสินค้าอย่างมีมาตรฐาน เพราะหากข้าวของหรือสินค้าเกิดความเสียหาย เงินทุนของทุกคนก็ต้องสูญเสียไปด้วย สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนจึงร่วมมือกันดำเนินงานด้วยความระมัดระวัง คอยตักเตือนกันเมื่อเห็นว่าการดำเนินงานผิดไปจากมาตรฐานที่ทางกลุ่มได้กำหนดไว้

การดำเนินงานเน้นการมีส่วนร่วมโดยแบ่งงานตามความถนัดและความสนใจของสมาชิกแต่ละคน โดยแบ่งงานออกเป็นฝ่ายผลิต ฝ่ายขาย ฝ่ายการตลาด ฝ่ายการเงินและบัญชี ฝ่ายก่อสร้างสถานที่ทำงานของวิสาหกิจชุมชน กลุ่มสตรีซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุดูแลการผลิตและการขาย เยาวชนในชุมชนดูแลการตลาด การเงินและ

บัญชี ผู้ชายดูแลการก่อสร้างสถานที่ทำงาน โดยสมาชิกทำงานกันอย่างร่วมแรงร่วมใจ มีการจัดการองค์กรโดยอาศัยหลักประชาธิปไตย รับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคน ตัดสินใจเรื่องที่มีความสำคัญโดยอาศัยเสียงข้างมาก โดยประธานวิสาหกิจชุมชนเป็นผู้คอยประสานความคิดเห็น หากสมาชิกมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน จะเสนอให้ตกลงกันว่าเมื่อปฏิบัติตามแนวทางซึ่งที่ประชุมเลือกแล้วไม่สำเร็จผล จึงค่อยลองทำตามแนวทางอื่นๆ ที่มีผู้ได้เสนอเข้ามา ด้วยวิธีการนี้จึงช่วยป้องกันความขัดแย้งในกลุ่ม และได้ข้อสรุปว่าจะปฏิบัติงานตามแนวทางใด

นอกจากการอาศัยหลักประชาธิปไตยแล้ว ยังมีการดำเนินงานโดยกระจายผลประโยชน์ เนื่องจากงานที่เข้ามาที่วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ไม่ได้มีมากเพียงพอให้สมาชิกทั้ง 35 คนเข้ามาดำเนินงานแปรรูปสินค้า จึงมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนสมาชิกเข้ามาทำงาน เพื่อที่จะได้กระจายรายได้ให้แก่สมาชิกของวิสาหกิจชุมชน การแบ่งผลกำไร จะแบ่งตามผลกำไรที่ได้จากงานที่สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการทำ ส่วนแบ่งที่สมาชิกจะได้รับจึงขึ้นอยู่กับผลกำไรในรอบการผลิตที่สมาชิกเข้าร่วม

2. การจัดการการผลิตและการตลาด เริ่มต้นสมาชิกได้เพาะเห็ดเพื่อทำเห็ดอบเนยขาย แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากตลาดภายนอกมีเห็ดอบเนยขายอยู่ทั่วไป จึงมีการวางแผนผลิตสินค้าให้มีเอกลักษณ์หลายชนิดโดยอาศัยความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล สินค้าบางชนิดผลิตขึ้น มีเป้าหมาย คือ ตลาดผู้ผลิตและตลาดเพื่อนบ้าน เช่น น้ำยาล้างจาน ส่วนสินค้าบางชนิดผลิตขึ้น มีเป้าหมาย คือ ตลาดนอกชุมชนเป็นหลัก เช่น ครีมนมแพะ (ไม่ใช่นมแพะสกัดที่มีขายทั่วไปตามท้องตลาด) สบู่นมแพะ นอกจากนี้ยังมีสินค้าที่ผลิตขึ้นโดยมีตลาด คือ ผู้ผลิต ตลาดเพื่อนบ้าน และตลาดนอกชุมชน เช่น ทองม้วนนมแพะ ปลาบูดู มะยมเชื่อม หอยทอดสูตรโบราณ ขนมไทย ทางกลุ่มจะเน้นผลิตสินค้าที่อยู่ได้นานเป็นหลัก ส่วนสินค้าที่อยู่ได้ไม่นานจะผลิตจำนวนน้อยเพื่อป้องกันการขาดทุน ในเรื่องปัจจัยการผลิต เนื่องจากชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์เป็นชุมชนเกษตรกรรม มีสมาชิกในชุมชนที่ประกอบอาชีพทำสวน เลี้ยงแพะ เลี้ยงปลา ทางวิสาหกิจชุมชนจึงได้ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนในกระบวนการการผลิต โดยรับซื้อสินค้าทางการเกษตรจากสมาชิกในชุมชนรวมถึงสินค้าทางการเกษตรจากชุมชนใกล้เคียง ในกรณีที่สินค้าทางการเกษตรในชุมชนมีไม่เพียงพอ และนำมาแปรรูปเป็นสินค้าต่างๆ

วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ได้เชื่อมโยงการผลิตกับตลาดภายนอก โดยการนำสินค้าไปขายตามงานที่ทางหน่วยงานภาครัฐจัดขึ้น นอกจากนี้วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ยังได้เชื่อมโยงการผลิตกับการท่องเที่ยวโดยการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในชุมชน คืองาน “กำปงในดงปรือ” เป็นประจำทุกเดือน มีการประชาสัมพันธ์สินค้าและงาน “กำปงในดงปรือ” ผ่านการออกรายการโทรทัศน์ รายการวิทยุ รวมถึงออกข่าวหนังสือพิมพ์ทั้งที่เป็นสิ่งพิมพ์และเป็นหนังสือพิมพ์ออนไลน์

3. การจัดการการเงินและการบัญชี วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ขายสินค้าต่างๆ เป็นเงินสด โดยเมื่อมีกำไรจากการขายสินค้าและการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว “กำปงในดงปรือ” จะนำกำไรที่ได้มาแบ่งเป็นส่วนต่างๆ ดังนี้

1) เงินกองกลาง เพื่อใช้สำหรับการก่อสร้างสถานที่ทำงาน การลงทุนครั้งต่อไป และค่าใช้จ่ายจิปาถะต่างๆ ของวิสาหกิจชุมชน เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ฯลฯ

2) เงินค่าแรงของสมาชิก จะหารค่าแรงให้แก่สมาชิกที่มีส่วนร่วมในการแปรรูปสินค้าและออกร้านขายสินค้าอย่างยุติธรรม

3) กองทุนศาสนา เป็นเงินที่ใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการให้สมาชิกในชุมชน ตามหลักศาสนาอิสลาม

การใช้เงินทุนเน้นการลดเงินทุนในการผลิตสินค้าและการก่อสร้างสถานที่ทำงาน การลดเงินทุนในการผลิตสินค้าโดยรับซื้อสินค้าจากเกษตรกรในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงโดยตรง ไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง และการให้สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนร่วมกันปลูกพืชที่สามารถนำมาใช้ในการผลิต ส่วนการก่อสร้างสถานที่ทำงานวิสาหกิจชุมชน ทางกลุ่มได้ใช้เงินทุนซื้อเฉพาะวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น และนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ เช่น การใช้จากมุงหลังคา โดยอาศัยความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนที่เป็นผู้ชายในการก่อสร้าง

ด้านบัญชี สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนสามารถคิดต้นทุนสินค้า เพื่อหาราคาขายที่จะทำให้ได้รับกำไรเบื้องต้น แต่ทางกลุ่มยังขาดการทำบัญชีอย่างต่อเนื่อง

ผลที่เกิดขึ้นสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน

การจัดการวิสาหกิจชุมชน และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับหน่วยงานภายนอก ส่งผลแก่ชุมชนในหลากหลายด้าน โดยมีผู้ที่กล่าวถึงผลจากการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนไว้ดังนี้

นันทิยา หุตานุวัตร และ ณรงค์ หุตานุวัตร (2551, น. 8) กล่าวว่า การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนมีข้อดี ดังนี้ 1. เป็นการรวมทักษะ เวลา ทรัพยากรของสมาชิกในกลุ่มในการทำงาน 2. มีโอกาสรับทักษะและความรู้ใหม่ๆ 3. มีการแบ่งงานกันทำเพื่อใช้เวลาแต่ละคนอย่างคุ้มค่า 4. การตัดสินใจโดยกลุ่มจะดีกว่าและเป็นจริงกว่าการตัดสินใจโดยบุคคลตามลำพัง 5. ให้ความเชื่อมั่นและสถานภาพแก่สมาชิก 6. มีโอกาสได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ (2548, น. 85-87) ยังได้กล่าวว่า หากวิสาหกิจชุมชนจัดการวิสาหกิจชุมชนโดยเน้นชุมชน ชุมชนเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินงาน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสากล รวมถึงความคิดสร้างสรรค์ในกระบวนการผลิตสินค้าหรือให้บริการ ดำเนินงานแบบบูรณาการโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ มีเป้าหมายในการดำเนินงานที่มุ่งสู่การพึ่งพาตนเอง วิสาหกิจชุมชนจะเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ใช่แข่งขัน เอาเปรียบ เอาชนะกัน

การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองโดย ประเวศ วะสี (2541, อ้างถึงใน กรมการพัฒนาชุมชน, 2561, น. 12-13) กล่าวว่า การพึ่งพาตนเอง หมายถึง การมีภูมิคุ้มกัน เป็นอิสระ ยั่งยืน มีความเข้มแข็ง เศรษฐกิจกระแสหลักควรเป็นเศรษฐกิจแห่งการพึ่งพาตนเอง โดยคำนึงถึงพื้นฐานของตนเอง สังคม วัฒนธรรม วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ เศรษฐกิจวัฒนธรรมเป็นเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงบูรณาการกับจิตใจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็ง

บำเพ็ญจิต แสงชาติ (2546, น. 10) กล่าวว่า การพึ่งพาตนเอง หมายถึง การที่บุคคลมีความเป็นอิสระและมีความสามารถในการประกอบอาชีพ สามารถแก้ไขปัญหาชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ และสังคม โดยพึ่งพาคนอื่นหรือภายนอกให้น้อยที่สุด สามารถดำเนินชีวิตท่ามกลางสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

เมธี ครองแก้ว (2544, น. 26) กล่าวว่า การเข้าใจถึงสภาพของโลกในปัจจุบัน แล้วสำรวจตนเองว่ามีความพร้อมที่จะรับมือกับสภาพแวดล้อมดังกล่าวได้มากน้อยเพียงใด การมีความสามารถในการปรับตัวของตนเอง ซึ่งประกอบด้วยความรู้ ความรอบรู้ และความระวังระไวต่อความเสี่ยง โดยอาศัยการปรับตัวเพื่อลดผลกระทบเชิงลบ และการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อไม่ให้ผลกระทบเชิงลบจากภายนอกมาทำอันตรายได้

สรุปได้ว่า การพึ่งพาตนเอง หมายถึง ความสามารถในการปรับตัวและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นของตนเองและชุมชน สามารถแก้ไขปัญหาโดยคำนึงถึงพื้นฐานของตนเอง สังคม และวัฒนธรรม และสามารถดำเนินชีวิตท่ามกลางสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ยุทธนา ศิริวรรณ (2544, น. 213-218) กล่าวว่า ผู้ที่มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ ต้องพึ่งพาตนเองไดใน 5 ดาน ไดแก 1. ดานเทคโนโลยี 2. ดานเศรษฐกิจ 3. ดานทรัพยากรธรรมชาติ 4. ดานจิตใจ 5. ดานสังคม

วรรณี แกมเกตุ (2545, น. 12) กล่าวว่า การพึ่งพาตนเองแบ่งเป็น 6 ด้าน ได้แก่ 1. การพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยี (Technological Self-Reliance) 2. การพึ่งพาตนเองด้านสาธารณสุข (Health Self-Reliance) 3. การพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ (Economic Self-Reliance) 4. การพึ่งพาตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self-Reliance) 5. การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจ (Psychological Self-Reliance) 6. การพึ่งพาตนเองดานสังคมวัฒนธรรม (Socio-Cultural Self-Reliance)

จากการสังเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนส่งผลดีทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน ในระดับบุคคลและครอบครัว ได้แก่ การเพิ่มพูนทักษะความรู้ การจัดการรายได้ การจัดสวัสดิการแก่สมาชิกของวิสาหกิจชุมชน และคุณค่าต่อจิตใจ ส่วนในระดับชุมชนและระหว่างชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์อันดี การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และการจัดสวัสดิการชุมชน จนนำไปสู่การพึ่งพาตนเองด้านต่างๆ ได้แก่ การพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ การพึ่งพาตนเองด้านสาธารณสุข การพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยี การพึ่งพาตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจ และการพึ่งพาตนเองด้านสังคมวัฒนธรรม

การจัดการวิสาหกิจชุมชน
- การจัดการองค์กรและบุคลากร
- การจัดการการผลิตและการตลาด
- การจัดการการเงินและการบัญชี

⇨

ผลที่เกิดขึ้นสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน

<u>ในระดับบุคคลและครอบครัว</u>
- การเพิ่มพูนทักษะความรู้
- การจัดการรายได้
- การจัดสวัสดิการแก่สมาชิกของวิสาหกิจชุมชน
- คุณค่าต่อจิตใจ

<u>ในระดับชุมชนและระหว่างชุมชน</u>
- ความสัมพันธ์อันดี
- การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก
- การจัดสวัสดิการชุมชน

เมื่อมีการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ตามแนวทางที่สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนร่วมกันคิดและตัดสินใจ ผลที่เกิดขึ้นซึ่งนำไปสู่การพึ่งพาตนเองมีดังต่อไปนี้

1. ผลที่เกิดขึ้นในระดับบุคคลและครอบครัว ได้แก่ การเพิ่มพูนความรู้ การจัดการรายได้ การจัดสวัสดิการแก่สมาชิกของวิสาหกิจชุมชน และคุณค่าต่อจิตใจ ดังนี้

1) การเพิ่มพูนความรู้ สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนได้พัฒนาทักษะและความรู้ ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนเมื่อประสบปัญหา เช่น ปัญหาการขายสินค้าได้จำนวนน้อยในช่วงเริ่มต้นก่อตั้งวิสาหกิจชุมชน และการจัดกิจกรรมอบรมการผลิตสินค้าแปรรูป ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเขตทุ่งครุ ส่งผลให้สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนมีความรู้ในการจัดการวิสาหกิจชุมชนด้านต่างๆ โดยเฉพาะการผลิตและการตลาด

การเพิ่มพูนความรู้ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านสังคมวัฒนธรรม ประธานและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนส่วนหนึ่งมีภาวะผู้นำสูงจากการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน มีความมั่นใจที่จะติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐ และการเพิ่มพูนความรู้ยังทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยี สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนผลิตสินค้าแปรรูปโดยการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน (ภูมิปัญญาท้องถิ่น) ผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การผลิตโลชั่นนมแพะ การผลิตสบู่นมแพะ การผลิตท้องม้วนนมแพะ การผลิตนมแพะพาสเจอร์ไรส์ นอกจากขั้นตอนการผลิตตัวสินค้าแล้ว ยังได้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการทำบรรจุภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานอีกด้วย โดยเฉพาะสินค้าที่มีเป้าหมายหลักคือตลาดภายนอกชุมชน เพื่อให้สินค้ามีอายุนานขึ้นและสร้างความน่าสนใจให้แก่สินค้า เช่น ขวดใส่ครีมนมแพะ กล่องใส่สบู่นมแพะ เป็นต้น

2) การจัดการรายได้ การนำสินค้าทางการเกษตรที่มีอยู่ในชุมชนมาแปรรูป เพื่ออุปโภคบริโภคภายในครัวเรือนและขายในตลาดภายในและภายนอกชุมชน ก่อให้เกิดการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการแปรรูปสินค้าทางการเกษตรเพื่อใช้ในครัวเรือน นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนคนอื่นๆ ยังสามารถซื้อสินค้าแปรรูปจากวิสาหกิจชุมชนในราคาถูกและมีรายได้จากการขายสินค้าทางการเกษตรให้แก่วิสาหกิจชุมชน การจัดการรายได้ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ สมาชิกในชุมชนมีอำนาจในการต่อรองบรรเทาปัญหาการถูกกดราคาสินค้าทางการเกษตรจากพ่อค้าคนกลาง และสามารถแข่งขันทางเศรษฐกิจได้มากยิ่งขึ้นเนื่องจากสินค้าแปรรูปของวิสาหกิจชุมชนมีเอกลักษณ์

3) การจัดสวัสดิการแก่สมาชิกของวิสาหกิจชุมชน สมาชิกของวิสาหกิจดารุ้ลอิบาดะห์ได้ให้ความสำคัญกับความมั่นคงปลอดภัยของสมาชิกในกลุ่ม จึงร่วมกันเก็บออมเงินเพื่อให้สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนยืมในยามจำเป็นโดยไม่คิดดอกเบี้ย เช่น ในกรณีที่ต้องเข้ารับการรักษาพยาบาล จ่ายค่าเทอมบุตรหลาน ซ่อมแซมที่พักอาศัย เป็นต้น และเมื่อทางกลุ่มอนุมัติแล้ว สมาชิกสามารถทยอยผ่อนชำระจนครบยอดเงินที่ยืมไป การจัดสวัสดิการแก่สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนสนับสนุนให้สมาชิก และครอบครัวของสมาชิกสามารถพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ เมื่อจำเป็นต้องใช้จ่าย ไม่ต้องกู้ธนาคารหรือเจ้าหนี้นอกระบบซึ่งคิดดอกเบี้ย

4) คุณค่าต่อจิตใจ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจนกระทั่งเกิดผลดีในด้านต่างๆ ต่อสมาชิกของวิสาหกิจชุมชน ครอบครัวของสมาชิก ชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ และชุมชนใกล้เคียง ทำให้สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนรู้สึกภาคภูมิใจที่ตนเองมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาเรื่องรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ปัญหาคูคลองในชุมชนและรอบๆ ชุมชนสกปรก ปัญหาการถูกกดราคาสินค้าทางการเกษตร เป็นต้น คุณค่าต่อจิตใจที่เกิดขึ้นนำไปสู่การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจ สมาชิกในชุมชนมีความเขมแข็งทางดานจิตใจในการแกไขปญหาอุปสรรค

2. ผลที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนและระหว่างชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์อันดี การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และการจัดสวัสดิการชุมชน ดังนี้

1) ความสัมพันธ์อันดี การดำเนินงานพัฒนาวิสาหกิจชุมชนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่เมื่อเข้าสวนทำงานเสร็จก็แยกย้ายเข้าบ้านของตน สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสมาพบปะพูดคุยกันบ่อยมากขึ้น เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ กิจกรรมการผลิตสินค้าแปรรูป กิจกรรมขายสินค้าแปรรูป ฯลฯ นอกจากนี้การจัดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ร่วมกับชุมชนใกล้เคียง เช่น การเก็บขยะในคูคลอง การรณรงค์ให้ออกไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง ฯลฯ ยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีกับสมาชิกในชุมชนใกล้เคียงอีกด้วย การมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันส่งผลให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านจิตใจ สมาชิกในชุมชนมีความพร้อมที่จะต่อสู้และแก้ไข

ปัญหาร่วมกัน เมื่อเจอปัญหาอุปสรรคจะคอยให้กำลังใจกันและช่วยกันคิดหาหนทาง นอกจากนี้ยังเอื้อให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านอื่นๆ ด้วย

2) การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก การที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันดำเนินงานพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างจริงจังทำให้หน่วยงานต่างๆ สนับสนุนวิสาหกิจชุมชนมากยิ่งขึ้น เช่น สำนักงานเขตทุ่งครุ กรมส่งเสริมสหกรณ์ รวมถึงมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในช่วงเริ่มต้นนี้ ช่วยเอื้อให้เกิดการพึ่งพาตนเองในด้านต่างๆ

3) การจัดสวัสดิการชุมชน การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนทำให้วิสาหกิจชุมชนมีงบประมาณในการจัดสวัสดิการชุมชน เช่น การช่วยเหลือคนที่อยู่ในภาวะยากลำบาก การช่วยเหลือเด็กกำพร้า การเก็บขยะในคูคลอง รวมไปถึงการจัดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์อื่นๆ เช่น การรณรงค์ให้สมาชิกในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงออกไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับการกำจัดลูกน้ำยุงลาย การร้องเพลงอนาซีด เป็นต้น

การจัดสวัสดิการชุมชนนำไปสู่การเพิ่มความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ แม้ว่าแหลงทรัพยากรธรรมชาติจะยังขาดความอุดมสมบูรณ์ แต่การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนโดยเฉพาะแหล่งน้ำในชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงเดินทางด้วยเรือได้สะดวกขึ้น ขยะไม่เข้าไปติดใบพัด วิสาหกิจชุมชนสามารถจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวราบรื่น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านสังคมวัฒนธรรม ทำให้เกิดการอนุรักษและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน ซึ่งก็คือการร้องเพลงอนาซีด ซึ่งเป็นการร้องเพลงโดยไม่ใช้เครื่องดนตรี ความไพเราะเกิดจากการประสานเสียงของกลุ่มผู้ร้อง

แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน

ก่อนที่จะนำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเอง ผู้ศึกษาเห็นว่าควรมีการทำความเข้าใจเกี่ยวกับโดยองค์ประกอบและเงื่อนไขการพึ่งพาตนเอง มีผู้กล่าวถึงองค์ประกอบและเงื่อนไขของการพึ่งพาตนเองไว้ ดังนี้

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล (2547, น. 72) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการพึ่งพาตนเอง 6 ประการ ได้แก่ 1. ทรัพยากรธรรมชาติ 2. ทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจ 3. ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ 4. ระบบการจัดการ การมีองค์กรชุมชนและการจัดการซึ่งช่วยประสานความร่วมมือ 5. การสนับสนุนจากภายนอกในกรณีที่จำเป็น เช่น ทุนทางเศรษฐกิจ เทคนิควิชาการ เพื่อเพิ่มความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนให้มากขึ้น 6. เงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อต่อการพึ่งพาตนเอง ได้แก่ 1) การยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการคิดและดำเนินชีวิต 2) ปรับความคิด ปรับจิตสำนึกในการเป็นผู้ให้ คอยให้ความช่วยเหลือ 3) จัดระเบียบสังคมใหม่ จัดระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนด้วยตนเอง จัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก ให้ตั้งอยู่บนฐานสำนึกใหม่ร่วมกัน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2529, น. 95) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขในการพัฒนาโดยมุ่งเน้นการพึ่งตนเอง 6 ประการ ได้แก่ 1. การพัฒนาจะต้องเป็นแบบกลุ่ม (Collective) ชาวบ้านต้องรวมกันเป็นชุมชน ไม่ใช่มีความสัมพันธ์แบบต่างคนต่างอยู่ 2. ต้องมีจิตสำนึกช่วยเหลือกันและกัน มีความสมัครใจที่ทำ 3. ต้องสร้างจิตสำนึกขึ้นมาใหม่อย่างต่อเนื่อง 4. ต้องรวมตัวเป็นกลุ่มในหน่วยย่อย รวมตัวในหมู่บ้าน และหมู่บ้านรวมตัวเป็นเขต มียุ้งฉาง โรงสี โรงเรียน ก่อให้เกิดเครือข่ายหมู่บ้าน 5. การประสานงานวัฒนธรรม ส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตนกับคนอื่นๆ ในสังคม 6. มีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ มีการอนุรักษ์ธรรมชาติ

Anyanwu (1992, cited in Charles C. Fonchingong & Lotsmart N) กล่าวว่า การพึ่งพาตนเองเป็นเรื่องสำคัญในงานพัฒนาชุมชนและเชื่อมโยงกับความคิดการช่วยเหลือตนเอง (Self-help) และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual-help) และการพัฒนาชนบท การพึ่งพาตนเองสนับสนุนให้ผู้คนพัฒนาสถานะความเป็นอยู่ของตนโดยใช้นวัตกรรมท้องถิ่นและทุนที่มีอยู่

Ghari (1980, cited in Charles C. Fonchingong & Lotsmart N) กล่าวว่า การพึ่งพาตนเองโดยอาศัยการมีส่วนร่วมได้รับการสนับสนุนผ่านการพัฒนาโลก เพื่อสังคมที่มีความเท่าเทียม ทุกสังคมจะสามารถระบุความต้องการของชุมชนได้ด้วยตนเอง การช่วยเหลือตนเอง (Self-help) ทำให้คนในท้องถิ่นสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีคุณค่า (Advantage Resources) ไม่เช่นนั้นทรัพยากรเหล่านั้นก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์ และการเพิกเฉยความยากจนจะดำเนินต่อไป

การทำความเข้าใจองค์ประกอบและเงื่อนไขของการพึ่งตนเองทำให้สามารถสรุปได้ว่า การพึ่งพาตนเองมีเงื่อนไข ได้แก่ การรวมตัวเป็นกลุ่ม การช่วยเหลือตนเอง (Self-help) การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สมาชิก มีจิตสำนึกในการช่วยหลือ ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อนุรักษ์ธรรมชาติ อยู่ร่วมกับคนอื่นๆ ในสังคมโดยการประสานวัฒนธรรมของตนกับคนอื่นๆ ในสังคม และการจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนและสังคมภายนอก

จากการศึกษาทำความเข้าใจการจัดการวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ และผลที่เกิดขึ้นสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน ประกอบกับการทำความเข้าใจองค์ประกอบและเงื่อนไขของการพึ่งพาตนเอง ผู้ศึกษาจึงเสนอแนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกสู่การพึ่งพาตนเอง ดังนี้

1. การพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาด้านการจัดการองค์กรและบุคลากร การพัฒนาด้านการผลิตและการตลาด การพัฒนาด้านการเงินและการบัญชี

1) การพัฒนาด้านการจัดการองค์กรและบุคลากร ควรมีการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของให้แก่สมาชิกในชุมชน โดยการที่สมาชิกเป็นเจ้าของและเป็นผู้ดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน การกระตุ้นให้สมาชิกตระหนักว่าวิสาหกิจชุมชนเป็นวิสาหกิจของสมาชิกทุกคน ดำเนินงานพัฒนาทักษะของบุคคลากร แบ่งงานตามความถนัดและความสนใจ ยึดหลักประชาธิปไตยและกระจายผลประโยชน์

2) การพัฒนาด้านการผลิตและการตลาด ควรเน้นการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเอง มีการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานเพื่อป้องกันการขาดทุน และควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาสินค้าของวิสาหกิจชุมชนให้มีเอกลักษณ์เพราะจะทำให้สามารถแข่งขันได้ อาศัยช่องทางหลากหลายช่องทางในการเชื่อมโยงการผลิตกับตลาดภายนอก

3) การพัฒนาด้านการเงินและการบัญชี ควรลดการใช้เงินทุนโดยเน้นการซื้อสินค้าทางการเกษตรจากเกษตรกรในชุมชน และชุมชนใกล้เคียงโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ลดเงินทุนในการจ้างแรงงานในการก่อสร้างสถานที่ทำงานโดยการขอความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน มีการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความมั่นคง สมาชิกมีทักษะความรู้เกี่ยวกับการจัดการการเงินและการบัญชี แบ่งเงินอย่างยุติธรรม และมีกองทุนสำหรับทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมเพื่อทำให้สมาชิกรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง

2. การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกในการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ โดยส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินวิสาหกิจชุมชน ร่วมกันพัฒนาภูมิปัญญาและองค์ความรู้ การดำเนินชีวิตโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลิตสินค้าเพื่อลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ เพื่อให้เกิดการช่วยเหลือตนเอง (Self-Help) และ

การพัฒนาทุนทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงการพัฒนาการจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก นอกจากนี้ควรพัฒนาจิตสำนึกในการเป็นผู้ให้และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีจิตสำนึก มีอุดมการณ์ร่วมกับชุมชนในการทำให้ชุมชนมั่นคงและเข้มแข็ง ซึ่งการพัฒนาในเรื่องนี้สามารถทำได้โดยการจัดสวัสดิการชุมชนเพื่อให้สมาชิกของวิสาหกิจชุมชน และสมาชิกในชุมชนได้เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ เกิดความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยมากยิ่งขึ้น เกิดการพัฒนาทุนทางสังคมและทุนทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินงานผลิตสินค้า และการจัดสวัสดิการชุมชนควรอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนใกล้เคียงเพื่อพัฒนาการประสานวัฒนธรรม เช่น การรับซื้อสินค้าทางการเกษตรจากชุมชนใกล้เคียงเมื่อสินค้าทางการเกษตรในชุมชนมีไม่เพียงพอ การประสานงานให้ชุมชนใกล้เคียงมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการโดยฐานทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาทำความเข้าใจการจัดการวิสาหกิจชุมชน ผลที่เกิดขึ้นสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน และแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน สรุปองค์ความรู้ดังนี้

การจัดการวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์

1) การจัดการองค์กรและบุคลากร วิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ มีสมาชิกของชุมชนเป็นเจ้าของ และเป็นผู้ดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนตั้งแต่เริ่มต้นอย่างแท้จริง การก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์เกิดจากความต้องการของสมาชิกในชุมชน สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนจึงร่วมมือดำเนินงานด้วยความระมัดระวัง คอยตักเตือนกันเมื่อเห็นว่าการดำเนินงานผิดไปจากมาตรฐานที่ทางกลุ่มได้กำหนดไว้ การดำเนินงานเน้นการมีส่วนร่วม โดยแบ่งงานตามความถนัดและความสนใจของสมาชิกแต่ละคน อาศัยหลักประชาธิปไตย รับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคน รวมถึงหลักกระจายผลประโยชน์ ทำให้ป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น

2) การจัดการการผลิตและการตลาด สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ ได้เรียนรู้จากความผิดพลาดและวางแผนผลิตสินค้าให้มีเอกลักษณ์หลายชนิด โดยอาศัยความคิดสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ทางกลุ่มจะรับซื้อสินค้าทางการเกษตรจากสมาชิกในชุมชนรวมถึงสินค้าทางการเกษตรจากชุมชนใกล้เคียง มีมาตรการป้องกันการขาดทุน โดยเน้นผลิตสินค้าที่อยู่ได้นานเป็นหลัก ส่วนสินค้าที่อยู่ได้ไม่นานจะผลิตจำนวนน้อยเพื่อป้องกันการขาดทุน มีการเชื่อมโยงการผลิตกับตลาดภายนอก โดยการออกร้านแสดงสินค้า การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน และการอาศัยสื่อต่างๆ

3) การจัดการการเงินและการบัญชี ทางวิสาหกิจชุมชนดารุ้ลอิบาดะห์ ขายสินค้าต่างๆ เป็นเงินสด โดยเมื่อมีกำไรจากการขายสินค้าและการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว “กำปงในดงปรือ” จะนำกำไรที่ได้มาแบ่งเป็นส่วนต่าง ๆ ได้แก่ เงินกองกลาง เงินค่าแรงของสมาชิก และกองทุนศาสนา การใช้เงินทุนเน้นการลดเงินทุนในการผลิตสินค้าและการก่อสร้างสถานที่ทำงานโดยอาศัยทุนในชุมชน ส่วนในด้านบัญชี สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนสามารถคิดต้นทุนสินค้าเพื่อหาราคาขายที่จะทำให้ได้รับกำไรเบื้องต้น แต่ทางกลุ่มยังขาดการทำบัญชีอย่างต่อเนื่อง

ผลที่เกิดขึ้นสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชน ผลที่เกิดขึ้นมีทั้งในระดับบุคคลและครอบครัว และในระดับชุมชนและระหว่างชุมชน ผลที่เกิดขึ้นในระดับบุคคลและครอบครัว ได้แก่ การเพิ่มพูนความรู้ การจัดการรายได้ การจัดสวัสดิการแก่สมาชิกของวิสาหกิจชุมชน และคุณค่าต่อจิตใจ ส่วนผลที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนและระหว่างชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์อันดี การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และการจัดสวัสดิการชุมชน จนนำไปสู่การพึ่งพาตนเองด้าน

เศรษฐกิจ การพึ่งพาตนเองด้านสังคมวัฒนธรรม การพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยี การพึ่งพาตนเองด้านจิตใจ การพึ่งพาตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ

แนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกสู่การพึ่งพาตนเอง แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้

1) การพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน และการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกในการพัฒนาชุมชน โดยการพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนมีแนวทางดังนี้ 1. การพัฒนาด้านการจัดการองค์กรและบุคลากร ควรมีการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของให้แก่สมาชิกในชุมชน ดำเนินงานพัฒนาทักษะของบุคคลากร แบ่งงานตามความถนัดและความสนใจ ยึดหลักประชาธิปไตยและกระจายผลประโยชน์ 2. การพัฒนาด้านการผลิตและการตลาด ควรเน้นการผลิตเพื่อการพึ่งพาตนเอง มีการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานเพื่อป้องกันการขาดทุน และควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาสินค้าของวิสาหกิจชุมชนให้มีเอกลักษณ์ อาศัยหลากหลายช่องทางในการเชื่อมโยงการผลิตกับตลาดภายนอก 3. การพัฒนาด้านการเงินและการบัญชี ควรมีการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความมั่นคง สมาชิกมีทักษะความรู้เกี่ยวกับการจัดการการเงินและการบัญชี แบ่งเงินอย่างยุติธรรม และมีกองทุนสำหรับทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

ส่วนแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกในการพัฒนาชุมชน คือ การส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ร่วมกันพัฒนาภูมิปัญญาและองค์ความรู้ การดำเนินชีวิตโดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลิตสินค้าเพื่อลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ นอกจากนี้ควรพัฒนาจิตสำนึกในการเป็นผู้ให้และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีจิตสำนึก มีอุดมการณ์ร่วมกับชุมชนในการทำให้ชุมชนมั่นคงและเข้มแข็ง การพัฒนาในเรื่องนี้สามารถทำได้โดยการจัดสวัสดิการชุมชน และการดำเนินงานผลิตสินค้า และการจัดสวัสดิการชุมชนควรอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนใกล้เคียงเพื่อพัฒนาการประสานวัฒนธรรม

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่า นอกจากการพัฒนาการจัดการวิสาหกิจชุมชนและการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกในการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ตามที่ได้กล่าวไว้ ภาครัฐควรปรับแก้กฎหมายที่มีช่องว่างซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มทุนขนาดใหญ่ ออกกฎหมายที่ป้องกันการเอารัดเอาเปรียบของกลุ่มทุนใหญ่ เพื่อนำไปสู่ความเป็นธรรมในสังคม ผู้ประกอบการขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็กอยู่ร่วมกันในสังคมแบบพึ่งพาอาศัยกัน นำมาซึ่งการลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ทำให้วิสาหกิจชุมชนซึ่งเป็นกิจการที่ช่วยเศรษฐกิจพื้นฐานของประเทศมั่นคงมากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน (2561). *ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสำเร็จในการดำเนินงานวิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ*. รายงานการศึกษา. กรมการพัฒนาชุมชน, กระทรวงมหาดไทย.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549)*. สืบค้นจาก https://www.nesdb.go.th/more_news.php?cid=230&filename=index

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2529). *บ้านกับเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สัมพันธ์.

ดาเรศร์ กิติโยภาส, นุกูล กรยืนยงค์ และ สุชิน ปลีหะจินดา. (2547). *สุดยอดการบริหารจัดการยุคใหม่สำหรับวิสาหกิจชุมไทย.* กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม.

ณัฏฐพันธ์ เขจรนันทน์. (2548). *การบริหารธุรกิจ.* กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.

ธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร. (2556). *การจัดการและการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน*. สงขลา: สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลา.

นันทิยา หุตานุวัตร, และ ณรงค์ หุตานุวัตร. (2551). *คิดกลยุทธ์ด้วย SWOT: กระบวนการคิดวิเคราะห์เพื่อพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนในการดำเนินวิสาหกิจชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 7). อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

บำเพ็ญจิต แสงชาติ. 2546. *รายงานวิจัย กรณีศึกษากลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระย่อย: การพึ่งตนเองของผู้มีอาชีพถีบจักรยานสามล้อในเขตเทศบาลนครขอนแก่น*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ไพโรจน์ ภัทรนรากุล. (2547). *ความขัดแย้งกันระหว่างผลประโยชน์ส่วนตนและผลประโชน์ส่วนรวม: ศึกษากลุ่มวิชาชีพข้าราชการและเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานข้าราชการพลเรือน, ศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม.

เมธี ครองแก้ว. (2544). *วิเคราะห์นโยบายเศรษฐกิจรัฐบาลทกษิณ*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร.

ยุทธนา ศิริวรรณ. (2544). *ศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษาชุมชนบ่านสามขา ตำบลคำป่าหลาย อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะศิลปศาสตร์, สาขาพัฒนาชนบทศึกษา.

วรรณี แกมเกตุ. 2545. *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์: โครงการการพัฒนาตัวบงชี้ความสามารถในการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชนชนบท*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ภาควิชาการวิจัยการศึกษาคณะคุรุศาสตร์

เสรี พงศ์พิศ. (2548). *วิธีคิด วิธีทำ แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.

Charles, C. Fonchingong, & Lotsmart, N. Fonjong. (2003). The Concept of Self-Reliance in Community Development Initiatives in the Cameroon Grassfields. *Nordic Journal of African Studies, 12 (2)*. Retrieved from http://www.njas.helsinki.fi/pdf-files/vol12num2/charles.pdf

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดิน อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม
Community-Based Tourism Management of Ban Saladin Community, Amphoe Buddha Monthon, Nakhon Pathom

ธีรพล พรมเพชร*

Teerapon Prompet*

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดิน อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และกลไกในการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดิน อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โดยวิธีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับองค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สำคัญ ประกอบด้วย การบริการด้านการท่องเที่ยว การตระหนักในทรัพยากรการท่องเที่ยว การส่งเสริมด้านวัฒนธรรมชุมชน และการวางแผนงานด้านการท่องเที่ยว กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย การเตรียมความพร้อมชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างอัตลักษณ์ชุมชน การจัดการทุนชุมชน ส่วนกลไกสนับสนุนที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่ม และเครือข่าย ทั้งหมดล้วนมีความสำคัญต่อการสร้างความยั่งยืนสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

คำสำคัญ: การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ABSTRACT

The article, “ Community- Based Tourism Management of Ban Saladin Community, Amphoe Buddha Monthon, Nakhon Pathom”, aims to study the key elements of community-based tourism, process of community-based tourism management, and the mechanism of promoting community-based tourism of Ban Saladin Community, Amphoe Buddha Monthon, Nakhon Pathom by using analysis, synthesis, concepts, theories, and related researches . The key elements of community-based tourism are tourism services, tourism resource awareness, community cultural promotion, and tourism planning . Process of community-based tourism management comprises of community preparedness, community participation, community identity creation, and community fund management . The mechanism of promoting community-based tourism is community leaders, groups, and network .All of these are important to create sustainability for community-based tourism.

Keywords: Community-based tourism management

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Science (Community Development) Faculty of Social Administration Thammasat University

บทนำ

นโยบายด้านการท่องเที่ยวมีความสอดคล้องกับวิสัยทัศน์สู่ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวผ่านการสนับสนุนทางด้านศักยภาพเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก เพื่อสร้างการกระจายรายได้และลดความเหลื่อมล้ำจากการท่องเที่ยว ในส่วนด้านรูปแบบการท่องเที่ยวจะเป็นไปตามแนวโน้มของตลาดโลก เพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เช่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสัมผัสวิถีชีวิตชุมชน เป็นต้น (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548) จากสถานการณ์ของโลก ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ให้ความสำคัญในด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียน หรือสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association Of South East Asian Nation : ASEAN) อย่างสมบูรณ์แบบในปี พ.ศ.2558 ภายใต้ความร่วมมือของประเทศสมาชิกที่มีความสัมพันธ์ในการส่งเสริมความเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม หนึ่งในข้อตกลงนั้น คือ ด้านมาตรฐานการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในเครือข่ายประเทศสมาชิก (กรมอาเซียน, 2560) อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยมีจุดเน้นด้านนโยบายที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความสนใจแก่นักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น ในปี พ.ศ.2558 รัฐบาลประกาศให้เป็นปีท่องเที่ยววิถีไทยผ่านการพัฒนากลุ่มเมืองท่องเที่ยว (Cluster Development) และการพัฒนาเมืองท่องเที่ยวรอง เพื่อการกระจายตัวนักท่องเที่ยวไปยังภูมิภาค และสร้างรายได้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนกับภาครัฐ และเอกชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลด้านคุณค่าต่อการสร้างความสนใจแก่นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560)

“การท่องเที่ยวโดยชุมชน” เป็นเครื่องมือที่สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในเรื่องของการสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วมของการเรียนรู้ เพื่ออนุรักษ์และหวงแหนทรัพยากรชุมชน การสร้างอาชีพเพื่อกระจายรายได้สู่ชุมชน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น สำหรับประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือของการเผยแพร่วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน , 2560; สำนักงานจังหวัดกระบี่, 2560)

“บ้านศาลาดิน” ตั้งอยู่บริเวณหมู่ที่ 3 ตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า“คลองมหาสวัสดิ์ ”เป็นคลองที่ถูกขุดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2400 -2403 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เพื่อเป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ คลองแห่งนี้ยังมีความสำคัญในการเป็นเส้นทางลำเรียงสินค้าที่สำคัญระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำท่าจีน ได้แก่ ข้าว อ้อย และน้ำตาล ถือว่าเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจตลอดระยะเวลาร้อยกว่าปี ส่งผลให้เกิดความเจริญเติบโตของชุมชนโดยรอบ มีการใช้ประโยชน์ของที่ดินมากขึ้นในรูปของการขอเช่าพื้นที่จากที่ดินพระราชทาน จนกระทั่งชุมชนเกิดการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นชุมชนใหม่ขึ้นในบริเวณโดยรอบ เช่น ชุมชนวัดสุวรรณาราม ชุมชนวัดมะเกลือ เป็นต้น โดยยึดอาชีพการทำนาข้าว นาบัวเป็นอาชีพหลัก (Kasemsangkul, Apichak, 2009) จากลักษณะเป็นที่ราบลุ่มของบ้านศาลาดิน มีลำคลองไหลผ่านหมู่บ้าน ได้แก่ คลองมหาสวัสดิ์ คลองปฏิรูป 2 และคลองหม่อมเจ้าเฉลิมศรี

ประชากรส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพทำนา และ ทำสวน โดยคลองมหาสวัสดิ์นับว่าเป็นคลองประวัติศาสตร์ เพื่อทำการเกษตร และยังเป็นคลองที่ใช้น้ำไปผลิตเป็นน้ำประปาของกรุงเทพมหานครในสมัยก่อน จึงนับได้ว่าเป็น คลองที่ยังคงสภาพธรรมชาติที่สวยงาม ระบบนิเวศน์ทางน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ เรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน แก่นักท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจอีกแห่งหนึ่ง สำหรับที่ผ่านมา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มท่องเที่ยวเชิงเกษตร “ล่องเรือชมสวนคลองมหาสวัสดิ์” ได้รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย (Thailand Tourism Awards 2007) ใน พ.ศ.2550 และรางวัลชนะเลิศต้นแบบด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนของจังหวัดนครปฐมใน พ.ศ.2561 ตลอดจนผ่านการคัดเลือก 50 ชุมชนต้นแบบด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนระดับประเทศใน พ.ศ.2561 จัดโดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย สำหรับชุมชนแห่งนี้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การล่องเรือชมวิถีการเกษตรริมคลองมหาสวัสดิ์ อาทิ นาบัว การแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร สวนกล้วยไม้ และสวนผลไม้ โดยเส้นทางการล่องเรือประกอบด้วย จุดที่ 1 คือ ชมนาบัว นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับวิถีชีวิตของการทำนาบัวชมการปลูกและเก็บบัว ในบริเวณท้องนากว้างประมาณ 20 ไร่ จุดที่ 2 คือ กลุ่มแปรรูปผลผลิตเกษตร ซึ่งมีผลิตภัณฑ์ชุมชนแปรรูปจำหน่าย อาทิ ข้าวตัง กล้วยตาก ไข่เค็มไอโอดีน มะม่วงกวน เป็นต้น จุดที่ 3 คือ การท่องเที่ยวชมบ้านฟักข้าว จำหน่ายผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผลผลิตของฟักข้าว จุดที่ 4 คือ สวนผลไม้ โดยมีพื้นที่ประมาณ 80 ไร่ มีลักษณะเป็นสวนผสม มีการปลูกผลไม้หลายชนิด อาทิ ส้มโอ กระท้อน ขนุน เป็นต้น จุดที่ 5 คือ สวนกล้วยไม้ เป็นการปลูกกล้วยไม้พันธุ์หวาย สำหรับส่งขายต่างประเทศ นักท่องเที่ยวจะได้รับฟังการบรรยายทางด้านทักษะการเพาะเลี้ยงกล้วยไม้ และสามารถซื้อกลับบ้านหรือเป็นของฝากได้

สำหรับบทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและกลไกในการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดิน อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โดยวิธีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการสำรวจองค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผ่านชุดเครื่องมือสำหรับตรวจสอบและจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการศึกษากรณีตัวอย่างของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านบทเรียนในต่างประเทศ มีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่แตกต่างกัน ประกอบด้วย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม เนปาล ลาว และอินโดนีเซีย Louise Twining Ward (2008) สำหรับองค์ประกอบสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแต่ละประเทศ สามารถจำแนกได้ดังนี้

1. ประเทศฟิลิปปินส์ กรณีตัวอย่าง Dolphin Watch Pamilacan/Marine Life Tourism พบองค์ประกอบที่สำคัญ 6 ประการ คือ 1) การสร้างคุณค่าของผลิตภัณฑ์ชุมชน 2) การสร้างความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยว 3) การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในการบริการนักท่องเที่ยว 4) การสร้างสรรค์ความบันเทิงแก่นักท่องเที่ยว 5) การสร้างแผนงานด้านการท่องเที่ยว 6) การสร้างตลาดชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว

2. ประเทศเวียดนาม กรณีตัวอย่าง Cultural Conservation and Proverty Reduction in Nam Don District พบองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การสร้างความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยว 2) การส่งเสริมด้านศิลปวัฒนธรรมโดยรัฐบาล 3) การฟื้นฟูวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

3. ประเทศเนปาล กรณีตัวอย่าง Tourism for Rural Proverty Alleviation Programme พบองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ คือ 1) การสร้างความตระหนักในชุมชน 2) ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยามนุษย์ 3) การสร้าง

สิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานสำหรับนักท่องเที่ยว 4) การส่งเสริมผู้ประกอบการในชุมชน 5) การวางแผนการตลาดชุมชน

4. ประเทศลาว กรณีตัวอย่าง Community Based Tourism, Muangngoi Community, Luang Prabang Province พบองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) การวางแผนเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2) การสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน 3) การประเมินผลและทบทวนบทเรียน

5. ประเทศอินโดนีเซีย กรณีตัวอย่าง Community Based Tourism Development, Central Java พบองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) การวางแผนสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2) การส่งเสริมสร้างความรู้แก่นักท่องเที่ยว 3) การสร้างความยั่งยืนแก่ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว 4) การสร้างรายได้แก่ชุมชน

Sally Asker, Loui Borongak, Naomi Carrard and Michael Padon. (2010) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงชุมชนที่มีประสิทธิภาพเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของกลุ่มการท่องเที่ยว APEC สำหรับองค์ประกอบสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของประเทศที่ประสบความสำเร็จสามารถจำแนกได้ดังนี้

(1) ประเทศญี่ปุ่น กรณีตัวอย่าง One Life, Japan พบองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) การสร้างความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม 2) การส่งเสริมด้านวัฒนธรรมชุมชน 3) การอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว 4) การสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลาย

(2) ประเทศนิวซีแลนด์ กรณีตัวอย่าง Tamaki Maori Village, New Zealand พบองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ 1) กิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 2) การสนับสนุนผ่านรัฐบาล 3) การสร้างธุรกิจในชุมชน 4) การฟื้นฟูวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านองค์ประกอบสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากกรณีตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในต่างประเทศมีหลากหลายด้าน ผู้ศึกษาได้ทำการสังเคราะห์องค์ประกอบที่สำคัญเพื่อนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบทเชิงพื้นที่ของบ้านศาลาดิน ดังนี้

(1) การบริการด้านการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชน การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยว สถานที่รองรับนักท่องเที่ยว การสร้างความปลอดภัย เป็นต้น

(2) การสร้างความตระหนักด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว การส่งเสริมให้ประชาชน และนักท่องเที่ยวรู้จักการแยกขยะ และไม่ทิ้งขยะในสถานที่ต้องห้าม การสร้างจิตอาสาพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนอยู่เสมอ

(3) การส่งเสริมด้านวัฒนธรรมชุมชน การจัดเวทีแสดงวัฒนธรรมประเพณีชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้รับชม การส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูสู่เยาวชนรุ่นหลัง

(4) การส่งเสริมผู้ประกอบการในชุมชน โดยให้ผู้ประกอบการเข้ามามีส่วนร่วม นำเสนอผลิตภัณฑ์ที่เป็นตัวตนของชุมชนผ่านตลาดชุมชน

(5) การวางแผนงานด้านการท่องเที่ยว การสร้างแผนงานที่สอดคล้องกับนโยบาย ยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐ การดำเนินงานตามโครงการชุมชนเพื่อประสานความร่วมมือจากทุกฝ่าย

กระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สำคัญ

กระบวนทัศน์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของสิทธิในการจัดการดูแล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (พจนา สวนศรี, 2546) นอกจากนี้ การท่องเที่ยว

ชุมชน เสมือนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นคนกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว หมายถึง จัดการโดยชุมชนตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยคำนึงถึงความยั่งยืนในเรื่องสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งของการท่องเที่ยวเท่านั้น (สินธุ์ สโรบล, 2546) อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะมีความแตกต่างระหว่างกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ ตรงเน้นที่ชุมชนเป็นศูนย์กลางโดยชุมชนเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่ง นอกจากนี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว (อดิศร ศักดิ์สูง, 2554) สำหรับกระบวนการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้เขียนได้นำ 2 แนวคิดมาประยุกต์และสังเคราะห์ คือ หลักการจัดการท่องเที่ยว (พจนา สวนศรี, 2546) ประกอบด้วยประเด็นที่น่าสนใจ คือ การสร้างอัตลักษณ์ภายในชุมชน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชน และการจัดการท่องเที่ยว (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2546) ประกอบด้วยการวางแผนการท่องเที่ยว การดำเนินการบริหารงานบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมอย่างเหมาะสม โดยผู้เขียนได้ทำการสังเคราะห์และสรุปไว้เป็น 5 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

(1) การเตรียมความพร้อมชุมชน คือ การประเมินศักยภาพชุมชนเบื้องต้น พิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญเพื่อการท่องเที่ยว อาทิ บุคคลากรชุมชน สถานที่อำนวยความสะดวก เส้นทางเพื่อการท่องเที่ยว ตลอดจนฐานทรัพยากรธรรมชาติ

(2) การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การมีส่วนร่วมต่อการเรียนรู้ และร่วมรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกภายในชุมชน ผ่านการดำเนินงาน ร่วมกันสร้างและพัฒนาการบูรณาการกลุ่มอาชีพ เพื่อร่วมขับเคลื่อนและกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน

(3) การสร้างอัตลักษณ์ชุมชน คือ การจัดตั้งกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้อง เช่น การสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนผสานความร่วมมือในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรม และประเพณี สู่การอนุรักษ์และฟื้นฟู

(4) การจัดการทุนชุมชน คือ มีการถ่ายทอดทางด้านศิลปวัฒนธรรมในแขนงต่างๆ ที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนสู่สมาชิกและกลุ่มนักเรียนในสถานศึกษาใกล้ชุมชน อันก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านทุนมนุษย์ (Human Capital) นอกจากนี้ การส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวเข้าใจถึงธรรมชาติ และระบบนิเวศในการดำรงชีวิต อันเป็นต้นทุนทางธรรมชาติ (Natural Capital) การบูรณะโบราณสถานและปรับปรุงบ้านเรือนและสถานที่ท่องเที่ยวให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของบรรพชนในชุมชน (Physical Capital) สิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการสานต่อเพื่อสร้างความมุ่งหวังสู่ความยั่งยืน คือ การสร้างความสามัคคี และรวมพลังชุมชนตลอดจนบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อันเป็นทุนทางสังคม (Social Capital) ที่ทรงคุณค่าภายในโลกทัศน์ของงานพัฒนา

กลไกการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สำคัญ

กลไกหลักสำคัญของการพัฒนาชุมชนประกอบด้วย ผู้นำ กลุ่ม และเครือข่าย อันเป็นสิ่งที่ประสานกัน เพื่อทำให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

1) ผู้นำชุมชน เป็นผู้ที่มีความรู้ ผู้ที่ใช้เหตุผลสามารถประยุกต์ใช้ความรู้นั้นได้อย่างชาญฉลาด ใช้ความรู้ได้ถูกที่ ถูกคน ถูกเวลา สามารถวิเคราะห์อดีต เข้าใจปัจจุบันและคาดการณ์อนาคตได้ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ใน

การดำเนินชีวิต ปรารถนาอุทิศตัวเพื่อการเผยแพร่แนวความคิด และถ่ายทอดสัจจะทางปัญญาที่เป็นประโยชน์แก่สังคมด้วยวิธีการต่างๆ และเป็นประโยชน์แก่สังคม (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543) นอกจากนี้ บทบาทของผู้นำชุมชนต่อการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย การเป็นผู้นำในฐานะบริหาร (The leader as Executive) เป็นผู้ประสานงานระหว่างกลุ่มต่างๆ เป็นผู้นำด้านการวางนโยบาย และตั้งวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้มีการปฏิบัติโดยถูกต้องครบถ้วน ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (The Leader as Controller of Internal Relations) ผู้นำมีหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินงานภายในกลุ่ม ไม่ว่าจะมีเรื่องอะไรเกิดขึ้นในกลุ่มผู้นำจะเป็นผู้คอยควบคุมสถานการณ์ และให้ความสนใจต่อสมาชิก (พนม ลิ้มอารี, 2529)

2) กลุ่ม เป็นเสมือนการพัฒนาจิตสำนึกให้คนในชุมชน หรือกลุ่มเป้าหมายเห็นความสำคัญในการร่วมมือกันแก้ปัญหาด้วยตนเองพึ่งพาอาศัยกันเอง ตลอดจนการกำหนดประเด็นที่จำเป็น ต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ขั้นตอนการทำงานเพื่อพัฒนาจิตสำนึกและดำเนินงาน (ปัญจศิลป์ เสนีย์, 2547) นอกจากนี้การพัฒนากลุ่มสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพนั้น ต้องประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การจัดตั้งกลุ่มเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Group Preparation Stage for CBT) เป็นการนำเอาข้อมูลของชุมชน ศักยภาพและปัญหาของกลุ่ม เพื่อสร้างเป้าหมายตลอดจนผลการวิเคราะห์เบื้องต้นโดยนักวิจัย หรือคณะทำงาน มานำเสนอและวิเคราะห์ร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ ที่เป็นผู้ประสานงาน และชาวบ้านเพื่อแสวงหาวิธีแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม และสอดคล้องกับเงื่อนไขความสามารถของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

ขั้นที่ 2 กลุ่มเรียนรู้สำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Group Learning Stage for CBT) เป็นการนำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลต่างๆ กับกลุ่ม ทั้งการจัดศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มอื่นๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การให้การศึกษาแก่ชาวบ้านซึ่งจำเป็นต้องอาศัยบุคคลหรือวิทยากรที่มีความรู้ และเป็นนักปฏิบัติ ทำหน้าที่แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และให้ข้อคิดแก่ชาวบ้านเป็นการเปิดโลกทัศน์ และสร้างแนวคิดทางเลือกใหม่แก่ชาวบ้านรวมทั้งการปรับปรุงเทคโนโลยีอันนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมในที่สุด วิธีการเรียนรู้จากวิทยากรท้องถิ่นที่ผ่านมา พบว่าน่าสนใจกว่าสำหรับชาวบ้าน และชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้มากกว่าการเรียนจากนักวิชาการ

ขั้นที่ 3 การดำเนินกลุ่มกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Action Group for CBT) จะต้องมีการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเหมาะสมเพื่อการท่องเที่ยว สมาชิกและกรรมการจะต้องได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรม กลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่มมีโครงสร้างการทำงานที่เกี่ยวข้องกันภายใต้การประสานงานและสร้างความร่วมมือซึ่งกันและกัน

3) เครือข่าย เป็นเสมือนขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจการบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศ ไม่ขึ้นต่อกัน หรืออีกความหมายหนึ่งคือ วัฒนธรรม องค์กร เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนแปลงการจัดการแบบลำดับชั้น (Hierarchical) มาเป็นการสร้างเครือข่าย (Networking) วัฒนธรรมองค์กรที่มีกระบวนทัศน์นี้ จะไม่เน้นการใช้อำนาจในการบริหารจัดการ แต่เน้นการจัดความสัมพันธ์ใหม่ การสร้างบรรยากาศ ทำงานที่ดี สร้างแรงบันดาลใจให้ทุกคนอยากทำงานและทลายกำแพงกันระหว่างกองฝ่ายโครงการ (เสรี พงค์พิศ, 2548)

อย่างไรก็ตาม เมื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดการพัฒนาอย่างองค์รวมในมิติต่างๆ ดังนี้ มิติด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเรียนรู้ และร่วมมือกันในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งจำกัดให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด มิติทางด้านการเมือง กิจกรรมท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับล่าง โดยการสร้างกระบวนการวางแผน และตัดสินใจในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน มิติด้านสังคมและวัฒนธรรม มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม (เมือง-ชนบท) เพื่อเพิ่มความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งการเท่าทันต่อวัฒนธรรมแบบเมืองที่เติบโตอย่างไร้รากฐาน มิติด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้กิจกรรมการท่องเที่ยวนำไปสู่การกระจายรายได้ และผลกำไรที่เกิดจากการท่องเที่ยวกับชุมชนอย่างแท้จริง ประชาชนในพื้นที่จะเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนา และควบคุมการเติบโตของการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนเอง ภายใต้มิติที่ไม่ขัดแย้งกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ (พจนา สวนศรี, 2540) จากมิติการพัฒนาดังกล่าว ภายใต้กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน และกลไกการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผู้เขียนได้ทำการสังเคราะห์สู่รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1
รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

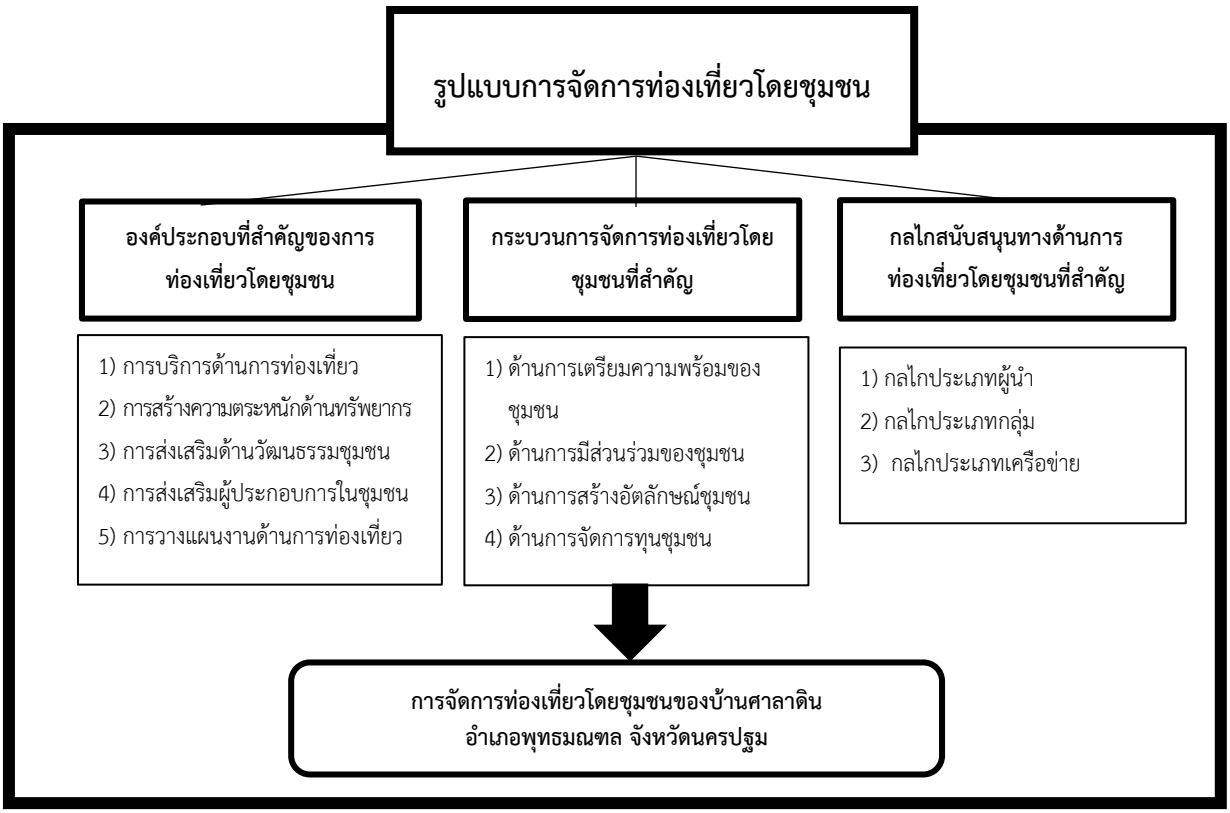

กรณีศึกษา การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านศาลาดิน อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านศาลาดิน 5 ประการ ดังนี้

1. การบริการด้านการท่องเที่ยว โดยการเน้นให้นักท่องเที่ยวสัมผัสความเป็นธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว การบริการด้านอาหารที่เป็นผลผลิตทางการเกษตร การให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวในกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ และส่งเสริมให้เกิดการสร้างความตระหนักในด้านรักษ์โลก ลดโลกร้อน โดยการลดใช้ภาชนะพลาสติก ตลอดจนการบริการด้านสาธารณูปการเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยว

2. การสร้างความตระหนักด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว การสร้างจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ และปลูกฝังค่านิยมด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม โดยการประกอบอาชีพภายในชุมชนผ่านกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่มีวิธีการสอดแทรกการเรียนรู้ด้านวิถีและวัฒนธรรมชุมชน ที่ยังคงให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศชุมชน ผ่านศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านศาลาดิน

3. การส่งเสริมด้านวัฒนธรรมชุมชน การอนุรักษ์บ้านเรือนไทยตามลำคลองมหาสวัสดิ์ การแต่งกายด้วยผ้าไทย การสืบทอดวิธีการทำขนมไทยโบราณ สู่การประยุกต์ใช้กับผลผลิตทางการเกษตรเพื่อจำหน่าย และสอนวิธีการทำให้แก่นักท่องเที่ยว การร้องเพลงแหล่ให้นักท่องเที่ยวได้รับฟังจากปราชญ์ชาวบ้าน

4. การส่งเสริมผู้ประกอบการชุมชน การยกระดับผลิตภัณฑ์กลุ่มให้มีมาตรฐานและสร้างการยอมรับตลอดจนการสร้างสินค้า OTOP ในระดับตำบลสู่ระดับประเทศ เพื่อการสร้างรายได้ของผู้ประกอบการรายหลักและรายย่อยในชุมชน ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบตลาดน้ำบ้านศาลาดิน และกลุ่มกิจกรรมอื่นๆ

5. การวางแผนงานด้านการท่องเที่ยว สำหรับแผนงานด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดินประกอบด้วย 3 ขั้นตอนที่สำคัญ คือ การรับนโยบายทางด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ชุมชนได้มีการประชุมและเสนอข้อคิดเห็นตลอดการสร้างเวทีเพื่อมีส่วนร่วมทั้งภายในชุมชนและภาครัฐ การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายทางการท่องเที่ยว เกิดการเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน การผลักดันสู่ชุมชนต้นแบบด้านการท่องเที่ยว เป็นการสร้างความร่วมมือในหลายบทบาทเพื่อให้ชุมชนเป็นฐานแห่งการเรียนรู้ สู่การจัดการแบบองค์รวม (Holistic Management) ในการสร้างสรรค์ชุมชนและท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านศาลาดิน สอดคล้องกับ พจนา สวนศรี (2546) ได้กล่าวถึง ความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ความกลมกลืนเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องให้เกิดขึ้นระหว่างนักท่องเที่ยว สถานที่ และชุมชน องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากผู้มีส่วนได้เสียประโยชน์ในพื้นที่ และความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและมนุษย์ ตลอดจนการตระหนักถึงความสำคัญของการร่วมมือระหว่างรัฐบาล ชุมชนท้องถิ่น และอุตสาหกรรมท่องเที่ยว องค์กรไม่แสวงกำไรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวควรเป็นไปอย่างกว้างขวางในแต่ละพื้นที่ ๆ มีการพัฒนาการท่องเที่ยว ความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่างๆ การมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการวางแผน ในการพัฒนา และการดำเนินงานบริหารทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนการบริหารต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความมั่นใจว่ามีการกระจายของผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันในระหว่างสมาชิกชุมชน นักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการต่างๆ

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สำคัญของบ้านศาลาดิน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนดังนี้

1) ด้านการเตรียมความพร้อมชุมชน สำหรับการเตรียมพร้อมชุมชน พบว่า มีการเตรียมความพร้อมทางด้านบุคคล โดยมีการวางแผนงานที่เป็นระบบ และการแบ่งหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละบุคคล และกลุ่มการเตรียมความพร้อมทางสาธารณูปการ ประกอบด้วย จุดบริการสำหรับนักท่องเที่ยว การสร้างรูปแบบการบริการเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เลือก การแสดงเส้นทางของกิจกรรม 5 จุดสำคัญที่มีความเชื่อมโยงกัน อาทิ กลุ่มฟักข้าวบ้านขนิษฐา กลุ่มนาบัวลุงแจ่ม กลุ่มแม่บ้านเกษตรฯ กลุ่มการท่องเที่ยวชมสวนผลไม้ กลุ่มการท่องเที่ยวชมสวนกล้วยไม้ การบริการด้านสาธารณูปการต่างๆ อาทิ บ้านพักรับรอง ห้องน้ำ ที่จอดรถ ความปลอดภัย จุดแวะพักสำหรับนักท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ พจนา สวนศรี (2546) ในขั้นที่ 6 ของการเตรียมความพร้อมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ที่เห็นว่าการวางรูปแบบการบริหารจัดการ ในขั้นตอนนี้จะเป็นการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาทำงาน หรืออาจใช้องค์การที่ชุมชนมีอยู่เดิมแต่เพิ่มเติมบทบาทหน้าที่ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน กำหนดรูปแบบของการท่องเที่ยว โปรแกรมและราคาการจัดสรรผลประโยชน์ สู่ชาวบ้านและชุมชน และมาตรการในการป้องกันผลกระทบ โดยอาจจะเป็นการสร้างกฎ-กติกา เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งชาวบ้านและนักท่องเที่ยว

2) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนมีลักษณะที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน โดยเป็นผู้มีบทบาทในการให้ความรู้ บทบาททางด้านการเรียนรู้และสร้างสรรค์ บทบาทของการเป็นผู้รับฟังที่ดี การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชน มีลักษณะด้านการมีส่วนร่วมต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน การมีส่วนร่วมด้านประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน การมีส่วนร่วมด้านการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ การมีส่วนร่วมของผู้ประกอบการในการจำหน่ายสินค้า และผลิตภัณฑ์ชุมชนในพื้นที่ตลาดน้ำบ้านศาลาดิน การมีส่วนร่วมของหน่วยงานต่างๆ มีลักษณะเพื่อการศึกษาและวิจัยเป็นสำคัญ จากผลการศึกษาข้างต้น สอดคล้องกับการศึกษาของ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (อ้างในถึง กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, 2549) ได้กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ว่าจะให้พวกเขาเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างไร ซึ่งเป็นแนวทางการพิจารณาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว ให้มีรายได้เพิ่มขึ้นและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย นอกจากนั้นยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดการใช้ท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนของ พจนา สวนศรี (2546) ในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชน สมาชิกของชุมชนจะต้องควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน กำหนดแหล่งทรัพยากรที่จะต้องได้รับการทำนุบำรุงและส่งเสริม รวมทั้งการร่วมกำหนดเป้าหมายและกลยุทธ์ในการพัฒนาและบริหารจัดการ นอกจากนี้สมาชิกของชุมชนจะต้องเข้าร่วมในการดำเนินการตามแนวทางและกลยุทธ์ที่ได้กำหนดขึ้น รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้านบริการสาธารณูปโภค และการอำนวยความสะดวก

3) ด้านการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน เป็นการให้ความสำคัญต่อ ด้านมรดกทางธรรมชาติ โดยการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมของชุมชน การดูแลรักษาบ้านเรือนที่มีความเป็นเอกลักษณ์ชุมชนริมคลอง เพื่อเป็นจุดเด่นด้านการท่องเที่ยว การจัดการด้านพื้นที่การเกษตรที่มีความสอดคล้องกับบริบทชุมชนท่องเที่ยว ด้านประเพณีและวัฒนธรรมการร่วมรักษาและสืบทอดให้คงอยู่แก่คนรุ่นหลัง ด้านโบราณสถาน บ้านเรือน สร้างความร่วมมือให้อนุรักษ์และเปิดบ้านให้นักท่องเที่ยวเข้าชม ด้านสินค้าชุมชนยกระดับและสร้างตราผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยว “Destination Branding” เป็นเครื่องมือสำหรับการตลาดและการประชาสัมพันธ์ สอดคล้องกับแนวคิดการใช้

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ พจนา สวนศรี (2546) การเสริมสร้างลักษณะเด่นอัตลักษณ์ของชุมชนและพื้นที่ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนรวมถึงการส่งเสริมกิจกรรมและการดำเนินการที่จะช่วยส่งเสริมลักษณะเด่นของสภาพภูมิทัศน์และพื้นที่กิจกรรมต่างๆ ควรมุ่งให้เกิดประสบการณ์ที่มีคุณภาพ อันนำไปสู่ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ขณะที่ยังยึดมั่นในหลักการอื่นๆ ของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

4) ด้านการจัดการทุนชุมชน สำหรับการจัดการทุนชุมชน ประกอบด้วย ทุนทางจิตวิญญาณ การสานต่อกิจกรรมชุมชนด้วยพลังชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและองค์กรต่างๆ เพื่อสร้างความสามัคคีและจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชน ทุนทางธรรมชาติ คือ ทรัพยากรทางธรรมชาติที่ชุมชนได้นำมาใช้สำหรับการประกอบอาชีพทางด้านการเกษตร ทุนภูมิปัญญา คือ สิ่งที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษและมีการฟื้นฟู อนุรักษ์ ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ทุนทรัพยากรมนุษย์ เกิดการบูรณาการของกลุ่มที่ประกอบไปด้วยบุคคล ที่มีความสามารถในหลายแขนงสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสร้างสัมมาชีพชุมชนเกิดขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ วรวุฒิ โรมรัตพันธ์ (2548, น. 46) ในเรื่อง ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมและถูกนำมาใช้ในมิติที่หลากหลาย มีทั้งมิติที่กว้างขวางครอบคลุมในสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ และมิติที่เป็นนามธรรม อันได้แก่ เรื่องของวัฒนธรรม ความรู้ สติปัญญา และจิตใจ การมีอยู่ของทุนทางสังคมในชุมชนนั้นอาจจะดูได้จากสถิติตัวเลขที่แสดงถึงความมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน (ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือ สิ่งแวดล้อม) หรือการเติบโตเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม มีความเชื่อว่า ทุนทางสังคมสามารถก่อให้เกิดพลัง เพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้

กลไกสนับสนุนทางด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดินที่สำคัญ มีดังนี้

1) ผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนมี 2 ลักษณะ คือ ผู้นำที่เป็นทางการ มีลักษณะการเป็นผู้ที่กระตุ้นสมาชิกภายในชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ เป็นผู้ที่คอยประสานงานและดำเนินกิจกรรมทางด้านการท่องเที่ยวของชุมชนอยู่เสมอ การเป็นผู้ร่วมประเมินผลการดำเนินงานและถอดบทเรียนร่วมกับสมาชิก ในส่วนผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เป็นผู้ที่มีความรู้และความสามารถเฉพาะด้าน อันได้แก่ ปราญช์ชุมชน ทำหน้าที่เป็นนักเล่าเรื่อง เพราะมีความรู้ทางประวัติศาสตร์ชุมชนเป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่ชาวบ้านและนักท่องเที่ยวได้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดของ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และคณะ (2537, น. 48-49) ได้เสนอว่า ผู้นำท้องถิ่น/ผู้นำชุมชน คือ บุคคลที่ชาวบ้านในชุมชนนั้นๆ ยอมรับนับถือเชื่อฟัง และเมื่อชาวบ้านมีปัญหาเดือดร้อนเรื่องอะไร มักจะไปปรึกษาขอคำแนะนำ ส่วนมากเป็นผู้มีประสบการณ์ได้รู้ได้เห็นมามาก เป็นคนมีความคิดกว้างไกลกว่าชาวบ้านโดยทั่วไป หรือมีความสามารถเฉพาะด้าน โดยได้แบ่งผู้นำท้องถิ่นออกเป็น 2 ประเภท คือ ผู้นำท้องถิ่นที่เป็นทางการ คือผู้นำท้องถิ่นที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นตัวแทนของทางราชการในการพัฒนาชุมชน ตามบทบาทหน้าที่ เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส เป็นต้น ผู้นำท้องถิ่นที่ไม่เป็นทางการ คือ บุคคลที่ชาวบ้านให้การยอมรับ เคารพนับถือ แต่ไม่ได้มีตำแหน่งหน้าที่ในราชการ ส่วนมากจะเป็นผู้มีความสามารถพิเศษเฉพาะตัว และเป็นแกนนำสำคัญในการทำกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมพัฒนา กิจกรรมทางสังคมอื่นๆ

2) กลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน กลุ่มผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย 5 กลุ่มหลัก ที่มีการเชื่อมโยงเส้นทางเพื่อการท่องเที่ยวภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มฟักข้าวบ้านขนิษฐา กลุ่มนาบัวลุงแจ่ม กลุ่มแม่บ้านเกษตรฯ กลุ่มการท่องเที่ยวชมสวนผลไม้ กลุ่มการท่องเที่ยวชมสวนกล้วยไม้ โดยในแต่ละกลุ่มจะมี

การสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนในลักษณะกิจกรรม ต่างๆ อาทิ การสาธิตวิธีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร การจำหน่ายสินค้า เป็นต้น อย่างไรก็ตามบทบาทของกลุ่มถือเป็นพลวัตสำคัญยิ่งต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ ปัญจศิลป์ เสนีย์ (2547, น. 11-12) ที่เห็นว่า ในขั้นกลุ่มเรียนรู้ (Group Learning Stage) เป็นการนำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลต่างๆ กับกลุ่ม ทั้งการจัดศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มอื่นๆ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การให้การศึกษาแก่ชาวบ้าน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยบุคคลหรือวิทยากรที่มีความรู้ และเป็นนักปฏิบัติทำหน้าที่แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และให้ข้อคิดแก่ชาวบ้าน เป็นการเปิดโลกทัศน์ และสร้างแนวคิดทางเลือกใหม่แก่ชาวบ้าน รวมทั้งการปรับปรุงเทคโนโลยีอันนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมในที่สุด วิธีการเรียนรู้จากวิทยากรท้องถิ่นที่ผ่านมา พบว่า น่าสนใจกว่าสำหรับชาวบ้าน และชาวบ้านสามารถเรียนรู้ได้มากกว่าการเรียนจากนักวิชาการ และขั้นดำเนินกิจกรรมหรือกลุ่มกิจกรรม (Action Group) จะต้องมีการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเหมาะสม สมาชิกและกรรมการจะต้องได้รับประโยชน์อย่างยุติธรรม กลุ่มกิจกรรมหลายกลุ่มมีโครงสร้างการทำงานที่เกี่ยวข้องกัน

3) เครือข่าย เครือข่ายภายในชุมชน มีลักษณะเป็นการส่งเสริมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนพื้นฐานของวิถีชุมชนเกษตรในการนำทรัพยากรสู่การจัดการชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมของการท่องเที่ยวเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน การสร้างโอกาสทางการกระจายรายได้ในชุมชน ในส่วนของเครือข่ายภายนอกเป็นการสนับสนุนในลักษณะการสร้างงานวิจัย และพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (2547, น. 146) กล่าวถึง การจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน คือ การจัดการพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม มีการโยงใยกระบวนการพัฒนาที่เป็นองค์รวม ที่ยึดเอาความสำเร็จในการพัฒนาเชิงพื้นที่ และประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมาเป็นยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างความสัมพันธ์และการจัดการเครือข่าย โดยมีหลักการและวิธีการ คือ การจัดการที่ตั้ง อยู่บนพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน การจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน และการจัดการมีเหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน

บทสรุป

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องคำนึงถึงประโยชน์ต่อชุมชนเป็นหลักสำคัญ และการสร้างปฏิสัมพันธ์กับแขกผู้มาเยือน ผ่านบทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่มกิจกรรมในชุมชน อาทิ การส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อความเข้าใจและสร้างความตระหนักในฐานทรัพยากรชุมชน ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรม ที่ยังคงถูกถ่ายทอดผ่านบรรพชนคนรุ่นหลังในรูปแบบการดำรงอยู่ของวิถีชีวิต

สำหรับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดิน เป็นพื้นที่ต้นแบบที่ประสบความสำเร็จและตอบโจทย์วัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สร้างสรรค์ ประการแรก องค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิ ด้านการบริการด้านการท่องเที่ยว การตระหนักต่อทรัพยากรการท่องเที่ยว การส่งเสริมด้านวัฒนธรรมชุมชน และการวางแผนด้านการท่องเที่ยว ประการที่สอง การสร้างกระบวนการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิ การเตรียมความพร้อมชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างอัตลักษณ์ชุมชน และการจัดการทุนชุมชน ประการต่อมา กลไกการสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิ ผู้นำชุมชน กลุ่มกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง และเครือข่ายร่วมพัฒนา โดยทั้งหมดล้วนเป็นแนวทางสู่การสร้างชุมชนต้นแบบ เพื่อการท่องเที่ยว ที่สามารถยกระดับและพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน “เพราะคนเป็นจุดศูนย์กลางของการพัฒนา” ตลอดจนการมุ่งสร้างการกระจายรายได้สู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่สำคัญของประเทศ

ข้อเสนอแนะ

1) กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดิน มีการเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน อาทิ ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการชุมชน ชาวบ้าน และหน่วยงานต่างๆ รูปแบบการท่องเที่ยวยังคงเน้นการสร้างวิถีชีวิตชุมชนเกษตรกรรม ดังนั้น ชุมชนควรส่งเสริมการสร้างฐานชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืนภายใต้บริบทของชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร การมุ่งสร้างและผลักดันให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมในด้านการวิจัยของชุมชนเพื่อยกระดับขีดความสามารถด้านการเรียนรู้

2) ด้านกลไกสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านศาลาดิน มีการทำงานภายใต้หน้าที่ของตนเองไม่ว่าจะเป็นผู้นำที่คอยส่งเสริมแนวคิดและสร้างการเรียนรู้แก่ชุมชน กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มีบทบาทต่อการสร้างกิจกรรม และสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว ควรสนับสนุนให้ทุกกลุ่มคนภายในชุมชนมีบทบาทขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการดึงเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมผ่านการสร้างหลักสูตรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเพื่อการสร้างสรรค์และสร้างแนวคิดใหม่ๆ ผ่านบทบาทของคนรุ่นใหม่

3) การสร้างวิสัยทัศน์ภายใต้อัตลักษณ์ชุมชนวิถีเกษตรร่วมกัน เพื่อให้เกิดความมุ่งมั่นต่อการเป็นต้นแบบด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดจนการสร้างยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการทำแผนการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้นแบบ เพื่อสะท้อนการพัฒนาจากฐานรากสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและรายได้ของชุมชน

รายการอ้างอิง

กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว. (2549). *การจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน ศึกษาเฉพาะกรณี: บ้านวังมอก อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

กรมอาเซียน. (2560). *ไทยและความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ความคืบหน้าและทิศทางในอนาคต.* สืบค้นจาก http://www.mfa.go.th/asean/contents/files/asean-media-center-20170418-160330-711791.pdf

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560*). ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย*. สืบค้นจาก https://www.mots.go.th/ewt_dl_link.php?nid=7114

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *คลื่นลูกที่ 5 ปราชญ์สังคม*. กรุงเทพฯ: บริษัท ซัคเซสมีเดียจำกัด.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *การจัดการเครือข่าย*: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพฯ: ซัคเซสมีเดีย.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และคณะ. (2537). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). *การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism Development).* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปัญจศิลป์ เสนี. (2547). *กระบวนการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มออมทรัพย์ในจังหวัดสงขลา.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์.

พจนา สวนศรี. (2546). *คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Handbook) โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ* กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

พนม ลิ้มอารี. (2529). *กลุ่มสัมพันธ์.* มหาสารคาม: ปรีดาออฟเซทการพิมพ์.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. (2547). *เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ.* กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

วรวุฒิ โรมรัตพันธ์. (2548). *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

สินธุ์ สโรบล. (บรรณาธิการ). (2546). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. เชียงใหม่*: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เสรี พงศ์พิศ. (2548). *เครือข่าย*. กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.

สำนักงานจังหวัดกระบี่. (2561). *หลักการของการพัฒนาท่องเที่ยวโดยชุมชน.* สืบค้นจาก http://www.krabi.go.th/krabi2015/m_file/lifetravel/25.pdf

อดิศร ศักดิ์สูง. (2554). *ประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวในประเทศไทย*. สงขลา: นำศิลปโฆษณา.

Kasemsangkul, A. (2009). *Legendary Salaya, Open the old record is not forgotten*. (2nd ed.). Nakhon Phathom: Faculty of Liberal Arts Mahidol University.

Sally Asker, Loui Borongak, Naomi Carrard, and Michael, Padon. (2010). *Effective Community Based Tourism:* A Best Practise Manual APEC Tourism working group, Australia

ห้องย่อยที่ 3

เสริมพลัง สร้างคุณค่า พัฒนาสังคม

วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกกับการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์: บทสังเคราะห์จากการประยุกต์ใช้ในการฝึกภาคปฏิบัติ

Clinical Social Work and Social Work Practice :Synthesis from Practical Application

สิริพรรณ ศรีมีชัย*

Siripan Srimeechai*

บทคัดย่อ

โครงการฝึกภาคปฏิบัติในหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต เป็นกระบวนการหนึ่งของการเรียนการสอนที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพของบัณฑิตให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ซึ่งจากการสังเคราะห์รายงานฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษาเฉพาะในกลุ่มวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก จำนวน 17 เล่ม พบว่า นักศึกษาสามารถนำองค์ความรู้ในวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก ที่ได้จากชั้นเรียนไปประยุกต์ใช้ในการฝึกภาคปฏิบัติได้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการฝึก ผ่านการกำหนดแผนดำเนินงาน การออกแบบโปรแกรม เครื่องมือ และกิจกรรมทางสังคมสงเคราะห์คลินิกที่สอดคล้องกับปัญหา และความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาได้อย่างเป็นองค์รวมและเป็นบูรณาการ นับว่าเป็นจุดแข็งของการเรียนการสอนในหลักสูตรฯ (ปรับปรุง พ.ศ.2558) อย่างยิ่ง ส่วนจุดอ่อนที่สำคัญ คือ การนำความรู้ด้านการจัดการรายกรณีมาประยุกต์ใช้ที่น้อยและไม่ชัดเจน และไม่มีโครงการฝึกภาคปฏิบัติใดเลยที่นำการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์คลินิกมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการฝึกภาคปฏิบัติ ซึ่งควรศึกษาเพื่อเป็นแนวทางปรับปรุงในการบริหารจัดการหลักสูตรให้มีคุณภาพมากขึ้นต่อไป

คำสำคัญ: วิธีวิทยาการสังคมสงเคราะห์คลินิก, การประยุกต์ใช้, การฝึกภาคปฏิบัติ

ABSTRACT

Field Practicum project of Master of Social Work was one of the learning process to enhance desired characteristics of graduates in accordance with the objectives of curriculum. The synthesis of 17 field training reports of students in Clinical Social Work course revealed that the students could apply knowledge from Clinical Social Work class for their Field practicum through: operation plan, program design, clinical social work tools and activities. Those were in harmony with the target group's problems and requirements holistically and integrally. This proved the strength of the curriculum) improved B.E. 2558, but the little and inexplicit application of case study knowledge was the weakness. Moreover, there was no practical project using clinical social work as an important tool for practical section. This should be studied to improve the quality of curriculum management afterward.

Keywords: Clinical Social Work, application, Field Practicum

* อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Faculty members, the Faculty of Social Administration, Thammasat University

บทนำ

หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต เป็นหลักสูตรในการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งมีการดำเนินการเรียนการสอนมาตั้งแต่ พ.ศ.2504 โดยในขณะนั้นใช้ชื่อว่า การศึกษาระดับปริญญาโท แผนกสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ภาคเรียน ภาคเรียนที่ 1 จะเรียนภาควิชาการในคณะ จำนวน 9 วิชา 38 หน่วยกิต และ ภาคเรียนที่ 2 เป็นการฝึกงานในพระนครและในชนบท จำนวน 30 สัปดาห์ 16 หน่วยกิต และจัดทำวิทยานิพนธ์ อีก 4 หน่วยกิต เน้นการเรียนวิชาด้านการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์อย่างลุ่มลึก ประกอบกับ มีการเพิ่มเนื้อหาในวิชา การบริหารงานสังคมสงเคราะห์และการวิจัย อย่างละ 1 วิชา เพื่อให้มีความรู้ที่กว้างขวางมากขึ้น (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, 2557, น. 46)

ปัจจุบัน หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต เป็นหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ.2558 ซึ่งตามคู่มือการศึกษาหลักสูตร สสม. (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.2558) มีจำนวนหน่วยกิตที่เรียนตลอดหลักสูตร 48 หน่วยกิต เป็นระบบการศึกษาแบบทวิภาค เรียนในวันเสาร์-อาทิตย์ โครงสร้างของหลักสูตร จะประกอบด้วย 5 กลุ่มวิชาหลัก ได้แก่

1. วิชาแกน เรียนทั้งหมด 4 วิชา 12 หน่วยกิต ประกอบด้วย วิชาพฤติกรรมมนุษย์ในสังคมโลกาภิวัตน์ วิชาปรัชญาและแนวคิดงานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม วิชาทฤษฎีสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม วิชาระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณทางสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม และ วิชาระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม

2. วิชาเฉพาะวิธีวิทยา จัดแบ่งออกเป็น 3 วิธีวิทยา โดยในแต่ละวิธีวิทยา เรียนทั้งหมด 4 วิชา 12 หน่วยกิต ตามเป้าหมายและความสนใจของนักศึกษา อันประกอบด้วย

2.1 กลุ่มวิชาวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก ได้แก่ วิชาการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คลินิกขั้นสูงกับบุคคล วิชาการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คลินิกขั้นสูงกับครอบครัวและกลุ่ม วิชาการพิทักษ์สิทธิและการจัดการรายกรณีในงานสังคมสงเคราะห์คลินิก และการวิจัยในงานสังคมสงเคราะห์คลินิก

2.2 กลุ่มวิชาวิธีวิทยาการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ ได้แก่ วิชาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในงานสังคมสงเคราะห์ การวิจัยประวัติชีวิตในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ การวิจัยประเมินผลในงานสวัสดิการสังคม การวิจัยนโยบายและการพิทักษ์สิทธิ

2.3 กลุ่มวิชาวิธีวิทยาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม ได้แก่ วิชาการพัฒนาองค์การสวัสดิการสังคมในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง วิชาการบริหารเชิงกลยุทธ์ในงานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม การวิเคราะห์นโยบายและการวางแผนงานสวัสดิการสังคม วิชากลยุทธ์การกำหนดนโยบายและการวางแผนงานสวัสดิการสังคม

3. วิชาเลือกการปฏิบัติงานกับกลุ่มเป้าหมายและบริบททางสังคม ได้แก่ วิชาบูรณาการวิธีวิทยาและกลุ่มเป้าหมายในงานสังคมสงเคราะห์และสวัสดิการสังคม

4. วิชาการฝึกภาคปฏิบัติ ประกอบด้วย การฝึกภาคปฏิบัติ 1 ระยะเวลา 300 ชั่วโมง จำนวน 3 หน่วยกิต และการฝึกภาคปฏิบัติ 2 ระยะเวลา 500 ชั่วโมง จำนวน 6 หน่วยกิต

5. วิทยานิพนธ์ 12 หน่วยกิต หรือ การค้นคว้าอิสระ 6 หน่วยกิต ทั้งนี้ นักศึกษาที่เลือกทำการค้นคว้าอิสระจะต้องศึกษาอีก 2 วิชา จากวิชาเลือกในกลุ่มวิชาใดกลุ่มวิชาหนึ่ง ดังต่อไปนี้ คือ กลุ่มวิชาสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุ กลุ่มวิชาสังคมสงเคราะห์สุขภาพ และ กลุ่มวิชาการพัฒนาเด็ก เยาวชน และครอบครัว

นับตั้งแต่มีการปรับปรุงหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต จาก พ.ศ.2558 มาจนถึงปัจจุบัน มีนักศึกษาทั้งสิ้น 4 รุ่น รวมมีจำนวนนักศึกษา 183 คน โดยนักศึกษา รุ่นที่ 1 และ 2 อยู่ในกระบวนการจัดทำวิทยานิพนธ์หรือการค้นคว้าอิสระ นักศึกษาในรุ่นที่ 3 อยู่ในกระบวนการสอบประมวล และ การเตรียมเสนอเค้าโครงวิทยานิพนธ์/การค้นคว้าอิสระ และนักศึกษาในเลขทะเบียน 61 เป็นนักศึกษารุ่นที่ 4 ซึ่งกำลังเข้าสู่กระบวนการ

ฝึกภาคปฏิบัติ 1 ในภาคฤดูร้อน/2561 นี้ หากพิจารณาโดยจำแนกจำนวนนักศึกษาในแต่ละวิธีวิทยาจะปรากฏดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1

จำนวนของนักศึกษาในการเรียนในแต่ละกลุ่มวิธีวิทยา ตั้งแต่ พ.ศ.2558-2561

นศ.รุ่นที่/ปีการศึกษา	นศ.ที่ขึ้นทะเบียน	เลือกกลุ่มวิธีวิทยา		
		กลุ่มบริหาร ฯ	กลุ่มสังคมฯคลินิก	กลุ่มการวิจัย
1 (2558)	47	25	19	0
2 (2559)	44	22	13	6
3 (2560)	52	24	17	8
4 (2561)	40	23	6	11

แหล่งข้อมูล: หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, 2562

จากตารางที่ 1 พบว่านักศึกษาทั้ง 4 รุ่น ส่วนใหญ่สนใจเลือกเรียนวิชาในกลุ่มวิธีวิทยาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคมมากที่สุด รองลงมา คือ วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก และวิธีวิทยาการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ตามลำดับ

อนึ่ง เนื่องจากผู้เขียนเป็นอาจารย์ที่มีความชำนาญการในวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก จึงขอสังเคราะห์เฉพาะรายงานการฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษาในกลุ่มวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก เท่านั้น เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางในการพัฒนาวิชาในหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.2563) ให้มีประสิทธิผลตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร และได้มหาบัณฑิตที่มีความสามารถตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยสอดคล้องตามมาตรฐานคุณวุฒิในระดับอุดมศึกษา และสมรรถนะทางวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ต่อไป

การฝึกภาคปฏิบัติในหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต: สังเคราะห์เฉพาะการฝึกของนักศึกษาในวิธีวิทยาการสังคมสงเคราะห์คลินิก

การฝึกภาคปฏิบัติของหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.2558) เป็นวิชาที่มีจำนวนหน่วยกิตรวม ทั้งสิ้น 9 หน่วยกิต โดยแบ่งการฝึกเป็น 2 การฝึก คือ การฝึกภาคปฏิบัติ 1 จะมีชั่วโมงในการฝึกภาคสนามทั้งสิ้น 300 ชั่วโมง นับเป็น 3 หน่วยกิต ตลอดช่วงภาคฤดูร้อนของปีการศึกษา และการฝึกภาคปฏิบัติ 2 จะมีชั่วโมงในการฝึกภาคสนาม 500 ชั่วโมง นับเป็น 6 หน่วยกิต ตลอดภาคการศึกษาที่ 1 ของปีการศึกษาถัดไป

แนวทางการฝึกภาคปฏิบัติ 1 และ 2 จะมีความต่อเนื่องและเชื่อมโยงกัน ในลักษณะที่การฝึกภาคปฏิบัติ 1 คือ การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของกลุ่มเป้าหมายที่นักศึกษาสนใจ และวิเคราะห์การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์หรือสวัสดิการสังคม ว่ามีประสิทธิผลบรรลุตามนโยบาย ยุทธศาสตร์หรือพันธกิจที่ตั้งไว้หรือไม่ อย่างไร พร้อมกับการประยุกต์ใช้แนวคิด ทฤษฎีที่ศึกษาในกลุ่มวิชาบังคับ ร่วมกับ กลุ่มวิชาวิธีวิทยาเป็นพื้นฐานหลักของการวิเคราะห์ในลักษณะของงานประจำสู่การวิจัย (Routine to Research) โดยการวิเคราะห์ผ่านองค์ความรู้ทั้งในกลุ่มวิชาบังคับและวิชาวิธีวิทยา ร่วมกับผลการวิเคราะห์จากการฝึกภาคปฏิบัติ 1 เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาหรือส่งเสริมให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น ด้วยการกำหนดเป็น “โครงการฝึกภาคปฏิบัติ” ในการฝึกภาคปฏิบัติ 2 ตามที่ปรากฏเป็นแผนภาพ ดังนี้

ฝึก 1	ฝึก 2
เสนอ สถานการณ์/บริบทปัญหา หรือกลุ่มเป้าหมายของงานที่ปฏิบัติ	โครงการฝึกภาคปฏิบัติ: ปฏิบัติการตามวิธีวิทยาที่ศึกษา
ศึกษา ค้นคว้า ประมวลปัญหาหรือประเด็นทางสังคมจากงานประจำเพื่อวิเคราะห์และกำหนดเป็นประเด็นการฝึกภาคปฏิบัติ สู่ “โครงการฝึก 2”	นำวิธีวิทยาที่ศึกษาเป็นพื้นฐานการฝึกปฏิบัติกับประเด็นที่วิเคราะห์จากการฝึก 1 โดยกำหนดเครื่องมือหรือกิจกรรมตามวิธีวิทยา และประมวลเชิงวิเคราะห์ เพื่อเรียนรู้ในการปฏิบัติงานตามวิธีวิทยานั้นที่ลุ่มลึกขึ้น

ในการฝึกภาคปฏิบัติของนักศึกษาเฉพาะในวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก ทั้ง 3 รุ่น ผู้เขียนได้คัดเลือกจากรายงานการฝึกภาคปฏิบัติที่ส่งหลักสูตรฯ โดยการสุ่มแบบบังเอิญ มีจำนวนทั้งสิ้น 17 เล่ม และมีรายละเอียดของหน่วยงานฝึก ซึ่งประกอบด้วย ประเภทของหน่วยงาน ลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย เครื่องมือ/โปรแกรม และกิจกรรมทางวิธีวิทยา ดังนี้

ตารางที่ 2

หน่วยงานในการฝึกภาคปฏิบัติ

ประเภทหน่วยงาน	ชื่อหน่วยงาน	จำนวน (แห่ง)
กระทรวงสาธารณสุข		5
สำนักบริหารการ สาธารณสุข สป.	โรงพยาบาลปากช่องนานา, โรงพยาบาลมหาราชนครราชสีมา, โรงพยาบาลมหาสารคาม,	3
กรมสุขภาพจิต	สถาบันกัลยาณ์ราชนครินทร์, สถาบันราชานุกูล	2
สภากาชาดไทย	โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์	1
สถานพยาบาลเอกชน	โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์	1
สังกัดกรุงเทพมหานคร		2
สำนักอนามัย	ศูนย์บริการสาธารณสุข 48 นาควัชระอุทิศ ประเด็นคนพิการ,	1
สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว	ศูนย์เยาวชน จตุจักร	1
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์		5
กรมกิจการเด็กและเยาวชน	ศูนย์อำนวยการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม, บ้านพักเด็กและครอบครัว,	3
กรมกิจการผู้สูงอายุ	กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ	1
กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ	ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง กรุงเทพมหานคร	1
กระทรวงศึกษาธิการ		2
กรมส่งเสริมการศึกษาเอกชน	โรงเรียนอนุบาล หมู่บ้านเด็ก สานรัก	2
องค์กรเอกชน	องค์การเฟรนด์ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย (Friends International Thailand)	1

ตารางที่ 3 นักศึกษาในวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก เข้าฝึกปฏิบัติในหน่วยงานสถานพยาบาลและหน่วยงานในสังกัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ในจำนวนที่เท่ากัน โดยจำแนกเป็นสถานพยาบาลในสังกัดกระทรวงสาธารณสุข สังกัดกรมสุขภาพจิต สภากาชาดไทย และสถานพยาบาลเอกชน รวมทั้งมีการฝึกในกรมกิจการเด็กและเยาวชน กรมกิจการผู้สูงอายุ และกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ รองลงมาคือ ฝึกในหน่วยงานสังกัดกรุงเทพมหานคร ได้แก่ สำนักอนามัย และสำนักวัฒนธรรม การกีฬาและการท่องเที่ยว ส่วนหน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ โรงเรียนอนุบาลหมู่บ้านเด็ก สานรัก และมีองค์กรเอกชน 1 แห่ง

ตารางที่ 3

คุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย โปรแกรม เครื่องมือและกิจกรรมทางสังคมสงเคราะห์คลินิก ที่ฝึกปฏิบัติ

คุณลักษณะ	วัตถุประสงค์	โปรแกรม	เครื่องมือ	กิจกรรม
ผู้ที่ถูกกระทำความรุนแรงทางเพศ และครอบครัว	เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ผู้ใช้บริการและครอบครัวในการเผชิญปัญหา	ครอบครัวบำบัด	Family Tree, Genogram, กระบวนการสังเกต, บันทึก, สัมภาษณ์, เยี่ยมบ้าน, การประสานเครือข่าย	ใช้กระบวนการกลุ่ม (กลุ่มปิด) โดยดำเนินกิจกรรมสัปดาห์ละครั้ง รวม 6 ครั้ง ครั้งละ 45-60 นาที เช่น การจัดการอารมณ์ คุณค่าในตนเอง เป้าหมายชีวิต ฯ
ผู้ป่วยจิตเวชและครอบครัว	เพื่อฟื้นฟูเพิ่มพูนศักยภาพให้ครอบครัวในการดูแลผู้ป่วยจิตเวชและป้องกันการมารักษาซ้ำ	การทำงานกับครอบครัว การเสริมพลังอำนาจ	แบบประเมินพลังอำนาจ, แบบประเมินภาระการดูแล, Art therapy, Family therapy, แบบบันทึกข้อมูลผู้ดูแลผู้ป่วย	ให้การปรึกษาแบบราย บุคคลและใช้กระบวนการกลุ่ม รวม 4 ครั้ง และติดตามหลังจำหน่าย
เด็กปากแหว่งเพดานโหว่	ส่งเสริมผู้ดูแลให้มีความรู้และทักษะในการดูแล รวมถึงการจัดการอารมณ์ความรู้สึกในขณะดูแลเด็ก	การทำงานกับครอบครัว การเสริมพลังอำนาจ ทักษะในการเผชิญปัญหา	แบบวัดความรู้ความเข้าใจภาวะปากแหว่งเพดานโหว่, แบบวัดการจัดการอารมณ์, แบบประเมินทางจิตสังคม, แบบประเมินความเสี่ยง, แบบประเมินครอบครัว	การสัมภาษณ์เชิงลึก และ การให้การปรึกษาแบบรายกรณี สัปดาห์ละ 1 ครั้ง โดยไม่เกิน 40 นาที/คน ทุกวันพุธตามนัดหมายของแพทย์

ตารางที่ 3

คุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย โปรแกรม เครื่องมือและกิจกรรมทางสังคมสงเคราะห์คลินิก ที่ฝึกปฏิบัติ (ต่อ)

คุณลักษณะ	วัตถุประสงค์	โปรแกรม	เครื่องมือ	กิจกรรม
คนพิการในชุมชน	ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจและทักษะของอาสาสมัครในการปฏิบัติงานกับคนพิการ	การทำงานของอาสาสมัครสาธารณสุข การสนทนากลุ่ม	แบบประเมินความรู้ความเข้าใจ แบบประเมินตนเอง การเยี่ยมบ้าน	ใช้กระบวนการกลุ่ม จัดกิจกรรมการสะท้อนปัญหา การให้ความรู้ในการปฏิบัติกับคนพิการ
ผู้ป่วยในแผนกศัลยกรรมประสาท เช่น ภาวะเส้นเลือดโป่งพองในสมองฯ	การพัฒนาระบบปฏิบัติงานกับทีมสหวิชาชีพในแผนกศัลยกรรมประสาท	การปฏิบัติงานแบบทีมสหวิชาชีพ	การประเมินทางจิตสังคม การประเมินผลก่อนและหลัง การประเมินครอบครัว การประเมินความต้องการ	ใช้กระบวนการกลุ่มด้วยการสัมภาษณ์และวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างทีมสหวิชาชีพตามระยะการดำเนินของโรคและบริบทปัญหาเป็นรายกรณี
ผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง	พัฒนาแนวทางการดูแลผู้ป่วยก่อนจำหน่าย ร่วมกับครอบครัวและทีมสหวิชาชีพ	การทำงานกับครอบครัว การทำงานกับทีมสหวิชาชีพ การจัดการรายกรณี	แบบประเมินทางชีวะ-จิต-สังคม แบบประเมินครอบครัว การเยี่ยมบ้าน	การสัมภาษณ์ครอบครัว และใช้กระบวนการกลุ่มทำงานแบบทีมสหวิชาชีพ และ เครือข่ายในชุมชน อาสาสมัคร
วัยรุ่น	การเสริมสร้างทักษะชีวิตแก่กลุ่มวัยรุ่นที่ใช้บริการในบ้านพักเด็กฯ	การสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน ทักษะชีวิตด้านการแก้ปัญหา	แบบสัมภาษณ์ การเล่าเรื่อง, แบบบันทึก การประเมินเชิงสะท้อนการเรียนรู้ที่ได้รับ	ใช้กระบวนการกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแก้ไขปัญหา, กลุ่มสนับสนุน, Self-help group
เด็กที่จะได้รับการอุปถัมภ์ขอรับเป็นบุตรบุญธรรม	ศึกษาแนวทางการเตรียมพร้อมแก่ครอบครัวที่ขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม จากนักสังคมสงเคราะห์	การทำงานกับครอบครัวอุปถัมภ์ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง	แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างในความรู้และจิตวิทยาในการเลี้ยงดูเด็ก, ความพร้อมในบทบาทเป็นพ่อแม่	การสัมภาษณ์เชิงคุณภาพจากแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเป็นรายกรณี

ตารางที่ 3

คุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย โปรแกรม เครื่องมือและกิจกรรมทางสังคมสงเคราะห์คลินิก ที่ฝึกปฏิบัติ (ต่อ)

คุณลักษณะ	วัตถุประสงค์	โปรแกรม	เครื่องมือ	กิจกรรม
เด็กในระดับประถมศึกษา	เข้าใจในพฤติกรรมทางสังคมเพื่อเสริมสร้างการปรับตัวและการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น	กิจกรรมศิลปะแบบกลุ่ม	กิจกรรมศิลปะ ได้แก่ การวาดภาพสีน้ำ วาดภาพด้วยสีไม้ การปั้นดินน้ำมัน การพับกระดาษ การตัดปะรูปภาพ	ดำเนินกิจกรรมกลุ่มโดยผ่านงานศิลปะ จำนวน 5 ครั้งๆ ละ 45-60 นาที
เด็กในระดับประถมศึกษา	เสริมสร้างศักยภาพพลังอำนาจของครอบครัว พร้อมทั้งพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับเด็ก	การทำงานกับครอบครัว การเสริมพลังอำนาจทักษะการแก้ไขปัญหา	การประเมินปัญหาความต้องการการให้การปรึกษาแบบรายบุคคล การเล่าเรื่อง	การสนทนากลุ่ม โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสนับสนุน กลุ่มเสริมพลังอำนาจ
เด็กอายุระหว่าง 8-11 ปี	เพื่อให้เด็กเห็นในคุณค่าของตนเองและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้	กิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์	วาดภาพสีน้ำ, ปั้นดินน้ำมัน, สะบัดสีน้ำด้วยแปรงสีฟัน,ประดิษฐ์สิ่งของจากวัสดุเหลือใช้ แบบทดสอบ Rubin’s Self Esteem Scale และแบบสังเกตพฤติกรรมทางสังคม	ดำเนินกิจกรรมกลุ่มโดยผ่านศิลปะ จำนวน 9 ครั้ง ครั้งละ 45-60 นาที
เด็กถูกทารุณกรรมทางเพศ ช่วงอายุ 12-18 ปี	เพื่อให้เด็กเห็นในคุณค่าของตนเองโดยการจัดกลุ่มให้การปรึกษา	กลุ่มให้การปรึกษา	การให้การปรึกษา, ใช้กิจกรรมบำบัดกลุ่มภาพสะท้อน และใช้กิจกรรมศิลปะ, แบบบันทึก, แบบประเมินพฤติกรรม	ใช้กระบวนการกลุ่ม จำนวน 5-10 คน รวมจัด 5 ครั้ง ครั้งละ 1.30 -2 ชั่วโมง
เด็กผู้มีภาวะบกพร่องทางสติปัญญา	เพื่อให้ผู้ปกครองหรือผู้ดูแลมีความรู้เข้าใจและลดความเครียดจากการเป็นผู้ดูแล	ทำกลุ่มเสริมพลังครอบครัว	ใช้เทคนิคการให้การปรึกษาแนวสุขภาพจิตศึกษา และการบำบัดแนว Satir และ Psychodrama	ใช้กระบวนการกลุ่ม จำนวน 7 คนโดยคัดเลือกแบบเจาะจง รวม 5 ครั้ง

ตารางที่ 3

คุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย โปรแกรม เครื่องมือและกิจกรรมทางสังคมสงเคราะห์คลินิก ที่ฝึกปฏิบัติ (ต่อ)

คุณลักษณะ	วัตถุประสงค์	โปรแกรม	เครื่องมือ	กิจกรรม
เด็กที่ถูกกระทำความรุนแรง	ให้ผู้ปกครองเข้าใจในพฤติกรรมภายในของตนเองเมื่อใช้ความรุนแรงต่อเด็กและสามารถลดการใช้ความรุนแรงได้	การบำบัดแนวซาเทียร์	การบำบัดแนวซาเทียร์ครอบครัวบำบัด แนวคิดเรื่องสรีระศาสตร์กับความเครียด, หลักปฏิจจสมุปบาทต่อการอธิบายความในใจ	กิจกรรมบำบัด ทำสัปดาห์ละ 1 ครั้ง จำนวน 6 ครั้ง โดยเป็นครอบครัวบำบัด 1 ครอบครัวและการบำบัดรายบุคคล 1 กรณี
ผู้ป่วยมะเร็งเต้านม	การพัฒนาระบบการบริการและแนวทางการปฏิบัติงานแบบทีมสหวิชาชีพในแผนกรังสีวินิจฉัย	การทำงานกับทีมสหวิชาชีพ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง	ประมวลจากข้อร้องเรียน แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง	สัมภาษณ์แบบรายบุคคลและใช้กระบวนการกลุ่มในการสัมภาษณ์ สะท้อนปัญหาและร่วมกันพัฒนาแนวทางการให้บริการให้มีคุณภาพมากขึ้น
บุคลากรในหน่วยงานภาครัฐ	เข้าใจในสาเหตุและสนับสนุนในการจัดการกับความเครียด	กลุ่มให้การสนับสนุน (Supportive group)	ประเมินผลก่อน และหลังการฝึก แบบวัดความเครียด โดยเป็นแบบประเมินของ รพ.สวนปรุง	ใช้กระบวนการกลุ่ม จำนวน 3-5 คน รวมจัดกลุ่ม 3 ครั้ง
คนขอทาน	ส่งเสริมศักยภาพในการวางแผนและดำเนินชีวิตครอบครัวของผู้เป็นขอทาน	การเสริมพลัง	การประเมินสภาวะทางกาย-จิต-สังคม การประเมินภาวะครอบครัว การให้การปรึกษา, การประสานทรัพยากร	การให้การปรึกษาทั้งหมด 4 ครั้ง

จากตารางที่ 3 แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมายในการฝึกภาคปฏิบัติที่แตกต่างกันหลายช่วงวัย และสะท้อนถึงประเด็นปัญหาและสถานการณ์ทางสังคมในหลายมิติ ซึ่งสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อตัวบุคคลต่อบุคคลที่รายล้อม และเครือข่ายทางสังคมในหลายระดับ โดยจะประมวลและวิเคราะห์โดยละเอียด ดังนี้

นักศึกษาส่วนใหญ่ ให้ความสำคัญกับกลุ่มเป้าหมายในช่วงวัยเด็ก (7 กรณี) โดยเป็นเด็กในช่วงวัยประถม 5-8 ปี และ 8-11 ปี ทั้งนี้ ในการฝึกปฏิบัติ จะสามารถจำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ รูปแบบแรก คือ การใช้โปรแกรมและเครื่องมือทางวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกในการเสริมหรือพัฒนาพฤติกรรมของตัวเด็กเอง ให้เห็นคุณค่าในตนเอง และสามารถสร้างสัมพันธภาพ มีพฤติกรรมทางสังคมที่เหมาะสมกับบุคคลอื่นได้ โดยนำกิจกรรมศิลปะมาประยุกต์เชิงสร้างสรรค์ด้วย ในรูปแบบแรกนี้ มีทั้งหมด 3 กรณี

สำหรับ รูปแบบที่ 2 คือ การฝึกปฏิบัติซึ่งเน้นที่ครอบครัวเป็นหลักสำคัญในการปรับพฤติกรรมตนเอง หรือได้รับการเสริมพลัง การพัฒนาศักยภาพเพื่อให้มีความสามารถในการดูแล มีทักษะในการจัดการอารมณ์ จัดการปัญหา สามารถปรับตนเองในการสร้างสัมพันธภาพกับเด็กในแนวทางที่ดีขึ้น โดยประยุกต์ใช้ความรู้ในการเสริมพลังเป็นแนวทางการพัฒนาภายในตนเองได้อย่างชัดเจน แนวคิดที่นำมาประยุกต์ใช้กับวิธีวิทยาทางสังคมสงเคราะห์คลินิกที่น่าสนใจ อีกแนวคิดหนึ่ง คือ แนวการบำบัดแบบ SATIR ในกลุ่มนี้ มีจำนวน 4 กรณี

ต่อมา คือ เป้าหมายที่อยู่ในช่วงวัยรุ่น มีจำนวน 2 กรณี โดยทั้งสองโครงการ เน้นการเสริมทักษะชีวิตและการจัดการกับปัญหาได้อย่างเหมาะสมของผู้ที่เป็นวัยรุ่นเอง ในกลุ่มฝึกปฏิบัตินี้ จะเน้นที่การให้การปรึกษาเสริมทักษะชีวิตในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตต่อไปร่วมกับการใช้พลังของกลุ่ม ในลักษณะกลุ่มสนับสนุน (Supportive group) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไข บำบัดส่งเสริมหรือพัฒนาตัวเด็กโดยตรง

ผู้ป่วย เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่นักศึกษาสนใจมากำหนดเป็นกลุ่มเป้าหมายในการฝึกปฏิบัติ มีทั้งสิ้น 4 กรณี ประเด็นที่ให้ความสำคัญหลัก คือ บทบาทของครอบครัวในการดูแลผู้ป่วย เนื่องจากผู้ป่วยทั้ง 4 กลุ่ม เป็นผู้ป่วยที่มีภาวะติดเตียง มีภาวะบกพร่อง เป็นผู้ป่วยระยะท้าย ได้แก่ ผู้ป่วยมะเร็งเต้านม ผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง (Stroke) ผู้ป่วยที่รักษาในแผนกศัลยกรรมประสาท ที่เผชิญภาวะผิดปกติทางสมอง ซึ่งต้องการการดูแลแบบประคับประคองที่มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ในแนวทางของการฝึก นักศึกษาจึงนำแนวคิดการจัดการรายกรณี และการทำงานแบบทีมสหวิชาชีพ เป็นเครื่องมือและร่วมในการดำเนินกิจกรรมกับครอบครัวด้วย

กลุ่มต่อมา เป็นกลุ่มที่มีคุณลักษณะของเป้าหมายแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง คือ กลุ่มผู้ที่ได้รับความรุนแรงทางเพศ และกลุ่มขอทาน แต่ทั้งสองกลุ่ม นำครอบครัวมามีส่วนร่วมในการเผชิญและจัดการกับปัญหาบริบทต่างๆ ที่กระทบ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตด้วยศักยภาพของตนเองต่อไป แนวทางที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมคือ การเสริมพลัง และ การเสริมทักษะในแก้ไขและจัดการปัญหา (Problem-solving and Coping Skill)

ในประเด็นของคนพิการในชุมชน นักศึกษาให้ความสำคัญกับการส่งเสริมและฟื้นฟูสมรรถภาพทางร่างกาย จิตใจและสังคม โดยตระหนักในความสามารถของบุคลากรทางสุขภาพชุมชนคือ อาสาสมัครสาธารณสุข เป็นผู้สนับสนุนในการจัดกิจกรรม ซึ่งเป็นกลุ่มในเครือข่ายทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในปัจจุบัน จึงศึกษาถึงความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่อาสาสมัครสาธารณสุขมีต่อคนพิการและครอบครัว เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบและกิจกรรมที่เหมาะสมกับความต้องการให้ดียิ่งขึ้น

กรณีสุดท้าย คือ การเสริมสร้างพลังและการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองโดยตรงกับบุคลากรในหน่วยงานภาครัฐแห่งหนึ่ง ที่เผชิญกับภาวะไม่สมดุลของการทำหน้าที่ในหลายบทบาทซ้อนกัน ได้แก่ การต้องรับผิดชอบปฏิบัติงานภายใต้พันธกิจและตามที่ได้รับมอบหมาย ทั้งภาระหน้าที่ในครอบครัว ทั้งการดำเนินงานกับกลุ่มเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ขององค์กร จึงทำให้เกิดภาวะเครียดที่ส่งผลต่อความสุขในการทำงาน ความสุขในชีวิตของตนเองและ

ครอบครัวที่ลดลง นักศึกษาจึงจัดกระบวนการกลุ่มแก้ไขปัญหาและเสริมพลัง เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เข้าใจในปัญหา เข้าใจในตนเอง และสามารถจัดการได้เหมาะสมขึ้น

ในโครงการฝึกภาคปฏิบัติทั้ง 17 กรณี สามารถประมวลได้ว่า นักศึกษาประยุกต์ใช้ความรู้ทางวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกในการพัฒนาศักยภาพของครอบครัวร่วมกับการแก้ไขฟื้นฟูส่งเสริมผู้ใช้บริการรายบุคคล (9 โครง การฝึกปฏิบัติ) ในจำนวนที่สูงกว่า การปฏิบัติงานเพื่อส่งเสริมศักยภาพ การเห็นคุณค่าในตนเองและเสริมพลังของบุคคลเป็นรายกรณี (7 โครงการฝึกปฏิบัติ) อยู่เล็กน้อย ส่วนอีก 1 โครงการฝึกปฏิบัติ คือ การสัมภาษณ์นักสังคมสงเคราะห์ซึ่งปฏิบัติงานด้านการรับเป็นบุตรบุญธรรม เพื่อเข้าใจในแนวทางการปฏิบัติงานเพื่อเตรียมความพร้อมครอบครัวของผู้ปฏิบัติงานแต่ละกรณี อันสะท้อนให้เห็นเชิงลุ่มลึกต่อประสิทธิผลในการพิจารณาคุณสมบัติของครอบครัวอุปถัมภ์ที่ส่งผลต่อชีวิตของเด็กอย่างยิ่ง

หากสังเคราะห์ให้ลึกลงไปในแนวทางของการใช้โปรแกรมหรือเครื่องมือทางวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกในการฝึกปฏิบัติ จะพบว่า นักศึกษาใช้ความรู้และการวางแผนกิจกรรมผ่านกระบวนการกลุ่ม หรือนำวิธีการสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนมาใช้ในการฝึกภาคปฏิบัติ มากถึง 13 โครงการ ได้แก่ การจัดกิจกรรมกลุ่มด้วยโปรแกรมการเสริมพลัง (8 กรณี) การประยุกต์ใช้กิจกรรมศิลปะหรือศิลปะบำบัด (4 กรณี) การทำงานร่วมกับทีมสหวิชาชีพ (3 กรณี) มาเป็นแนวทางในการพัฒนาและจัดกิจกรรม ส่วนโครงการฝึกปฏิบัติอื่นๆ (อีก 4 โครงการ) จะเน้นที่การให้การปรึกษาหรือการศึกษาเฉพาะเป็นรายกรณี

บทเรียนรู้ที่ได้จากการใช้วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกอย่างหลากหลายในการฝึกภาคปฏิบัติ

หากเริ่มพิจารณาจากนิยามของงานสังคมสงเคราะห์คลินิก ตามการให้ความหมายของ National of Social Work ได้อธิบายว่า เป็นการปฏิบัติงานทางสังคมสงเคราะห์ในขอบเขตของสถานการณ์ปัญหาที่ต้องการผู้ปฏิบัติงานที่มีความชำนาญการเฉพาะอย่างสูง ซึ่งเน้นตั้งแต่การค้นหาข้อเท็จจริงและประเมิน การวินิจฉัย การให้ความช่วยเหลือ การบำบัดฟื้นฟู และการป้องกันพัฒนา ทั้งในด้านจิตใจ อารมณ์ การได้รับผลกระทบหรือความบกพร่องทางกาย หรือความไม่เหมาะสมเชิงพฤติกรรม หรือการไม่อาจปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมได้ โดยปฏิบัติงานทั้งกับบุคคล ครอบครัว หรือกลุ่มบุคคล ซึ่งสามารถนำไปปฏิบัติได้ในหน่วยงานและพื้นที่ที่หลากหลาย ดังนั้น บทบาทของนักสังคมสงเคราะห์คลินิกจึงเป็นการปฏิบัติงานเชิงลึก ในการให้บริการโดยตรงแก่ผู้ที่ประสบปัญหาครอบครัว รวมถึงกลุ่มบุคคล โดยใช้กระบวนการทางสังคมสงเคราะห์ เป็นแนวทางในการให้ความช่วยเหลือที่ครอบคลุมบริบทปัญหาอย่างเป็นองค์รวม

จากนิยามดังกล่าวข้างต้น ผู้เขียนสามารถอภิปรายถึงการประยุกต์ใช้วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกในการฝึกภาคปฏิบัติของทั้ง 17 โครงการ ในประเด็นที่น่าสนใจได้ดังต่อไปนี้

นักศึกษาเข้าใจได้อย่างลุ่มลึกในผู้ใช้บริการที่มีความแตกต่างไปในแต่ละกรณี

ในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คลินิก เป้าหมายหลักที่สำคัญคือการปฏิบัติงานที่สามารถช่วยเหลือผู้ใช้บริการในแต่ละบุคคลหรือรายกรณีได้ตรงกับภาวะหรือปัญหาที่ประสบ ซึ่งกลุ่มเป้าหมายในการฝึกภาคปฏิบัติมีคุณลักษณะและปัญหาเฉพาะตนที่แตกต่างกันไป นักศึกษาจึงต้องดำเนินตามกระบวนการสังคมสงเคราะห์ในการแสวงหาข้อเท็จจริงและประเมินวินิจฉัย เพื่อเห็นถึงมิติของปัญหาที่มากมาย และเชื่อมโยงในความซับซ้อนของปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นองค์รวม การเข้าใจในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คลินิกมีผลให้นักศึกษาสามารถขยายมุมมองในการเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่กระทบต่อกันได้อย่างชัดเจน ด้วยการใช้เครื่องมือการปฏิบัติงานทาง

สังคมสงเคราะห์คลินิกกับผู้ใช้บริการแต่ละกรณีต่างกันไป ยกตัวอย่าง ในการปฏิบัติงานกับผู้ที่เจ็บป่วย เช่น ผู้ป่วยมะเร็งเต้านม ผู้ป่วยที่เป็นโรคทางหลอดเลือดสมอง หรือเป็นผู้ป่วยเด็กที่มีภาวะปากแหว่งเพดานโหว่ หรือมีภาวะบกพร่องทางสติปัญญา ซึ่งภาวะของการดำเนินโรคหรือภาวะบกพร่องดังกล่าวมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดและคุณค่าในตนเองอย่างยิ่ง ซึ่งรวมถึงกระทบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันให้มีศักยภาพในการดูแลตนเองที่ลดลง กระบวนการในการปฏิบัติงานของนักศึกษา จึงใช้แบบประเมินทางกาย-จิต-สังคม ร่วมกับแบบประเมินปัญหาและความต้องการ แบบประเมินความเสี่ยง และในบางกรณี ใช้แบบประเมินความเครียดหรือประเมินทางสุขภาพจิตร่วม เพื่อวินิจฉัยได้ถึงบริบทของปัญหาที่ผู้ใช้บริการประสบได้อย่างเป็นองค์รวม

นักศึกษาสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ในการวางแผน ออกแบบ และดำเนินการกิจกรรมกับผู้ใช้บริการได้ตรงกับปัญหาและความต้องการ

เมื่อนักศึกษาเข้าใจได้อย่างลุ่มลึกถึงภาวะทางกาย-จิตใจ-สังคม ที่ผู้ใช้บริการแต่ละรายกรณีประสบ ร่วมกับทราบถึงประเด็นปัญหาความต้องการ ความเสี่ยง หรือภาวะสุขภาพจิตที่ผู้ใช้บริการเผชิญอยู่ซึ่งมีอิทธิพลต่อกันและกันดังกล่าว ทำให้นักศึกษาปฏิบัติตามบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์คลินิก ด้วยการประยุกต์ใช้แผนดำเนินงาน และการออกแบบกิจกรรมในรายบุคคล ครอบครัว กลุ่ม รวมถึงการเสริมพลัง ในการดำเนินการช่วยเหลือตามบริบทปัญหาของแต่ละกรณีได้อย่างเหมาะสม ดังเช่น การเสริมพลังให้กลุ่มเด็กในศูนย์เยาวชนจตุจักร หรือในบ้านพักเด็กและครอบครัว ให้กลุ่มเด็กและเยาวชนได้มองเห็น และเชื่อในคุณค่าภายในตนเองได้อย่างเข้มแข็งขึ้น โดยผ่านการออกแบบกิจกรรมศิลปะผ่านกระบวนการกลุ่ม หรือการจัดกิจกรรมศิลปะในกลุ่มเด็กและครอบครัว ซึ่งเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ให้ดีขึ้นระหว่างกันในครอบครัว จัดว่าเป็นการฝึกภาคปฏิบัติที่ส่งผลเชิงพัฒนางานที่ต่างจากการปฏิบัติงานประจำเดิม ให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น

นักศึกษาเชื่อมโยงมิติที่ซับซ้อนของปัญหากับบุคคลหรือปัจจัยแวดล้อมได้อย่างเป็นระบบ

ในโครงการฝึกภาคปฏิบัติในหลายกรณี ผู้ใช้บริการต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในตนเอง ต้องกลายเป็นบุคคลที่มีศักยภาพและความพร้อมในการดูแลพึ่งพิงตนเองได้น้อยลง หรือจำเป็นต้องพึ่งพิงบุคคลอื่นที่มากขึ้น ซึ่งระบบแวดล้อมที่ใกล้ชิดกับผู้ใช้บริการมากที่สุดที่จะให้การสนับสนุนผู้ใช้บริการได้ คือ ผู้ดูแล หรือ ครอบครัว จากการฝึกภาคปฏิบัติ จึงพบว่า นักศึกษาสามารถวางแผน ออกแบบ และกำหนดกิจกรรมกับกลุ่มครอบครัว เพื่อเพิ่มความเข้าใจในการดูแลผู้ใช้บริการในแต่ละรายกรณีได้อย่างเหมาะสม พร้อมๆ กับการแลกเปลี่ยนความรู้สึกและประสบการณ์กับเพื่อนสมาชิกที่ประสบกับปัญหาหรือสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกัน ได้มีมุมมองที่ต่างออกไปและสร้างความเข้าใจในความคิดและอารมณ์ของตนเอง เพื่อสามารถรู้ทัน จัดการ แสดงออกและควบคุมพฤติกรรมได้อย่างสมดุลกับบทบาทที่ผู้ดูแลต้องรับผิดชอบอย่างมากมายนั้นได้

นักศึกษาสามารถพัฒนาการปฏิบัติงานสหวิชาชีพได้อย่างเป็นระบบและขั้นตอนในบทบาทของ “ผู้จัดการรายกรณี”

เนื่องจากภาวะปัญหาทั้งทางกาย-จิต-สังคม ของผู้ใช้บริการในแต่ละรายกรณีที่ซับซ้อน ดังที่ประเมินในขั้นต้นที่รับปรึกษา ซึ่งแต่ละบริบทปัญหาต้องการความเข้าใจอย่างเชื่อมโยง เพื่อนำไปสู่การวางแผน กำหนดแนวทางในการช่วยเหลือและกิจกรรมที่สอดคล้อง และต่อเนื่องกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานที่มีความชำนาญการเฉพาะในแต่ละด้านให้เกิดเป็นระบบที่เข้าใจชัดเจนตรงกัน ดังนั้นนักศึกษา จึงกระทำบทบาทในฐานะ “ผู้จัดการรายกรณี” โดยออกแบบ

กิจกรรมกลุ่มผ่านการประชุมปรึกษา (Case conference) กับผู้ปฏิบัติงานในแต่ละความชำนาญการ พัฒนาเป็นทีมสหวิชาชีพที่มีการดำเนินงานร่วมกันได้อย่างมีขั้นตอนและเป็นระบบ โดยจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การทำงานกับสหวิชาชีพภายในหน่วยงาน (Multidisciplinary teamwork) เป็นแนวทางการปฏิบัติงานโดยสหวิชาชีพในแต่ละสาขาของหน่วยงานเดียวกันมาทำงานร่วมกันเพื่อเป้าหมายเดียวกัน คือ เพื่อให้การบำบัดรักษาหรือการช่วยเหลือที่ครบถ้วนเป็นองค์รวมแก่ผู้ใช้บริการในแต่ละกรณี เช่น การบำบัดรักษาผู้ป่วยหลอดเลือดสมองหรือผู้ป่วยที่ถูกกระทำความรุนแรงจากบุคคลใกล้ชิด ซึ่งได้รับผลกระทบต่อร่างกายที่รุนแรงในหลายระบบ ทั้งทางสมอง เลือดคั่ง กะโหลกร้าว กระดูกหัก ม้ามแตก หรือมีภาวะแทรกซ้อนของโรคทั้งในระบบหัวใจ การหายใจ เบาหวาน ความดัน หรือ ไตวายด้วย เป็นต้น ซึ่งจากโครงการฝึกภาคปฏิบัติ นักศึกษาสามารถกระทำบทบาทเป็นผู้ประสานงานทั้งด้านการจัดการข้อมูล การนัดประชุม การสร้างบรรยากาศของการร่วมคิดร่วมทำ จนทำให้การรักษาแก่ผู้ใช้บริการได้อย่างเชื่อมโยง อย่างเป็นขั้นเป็นตอน และ มองเห็นเป็นระบบได้ชัดเจน อันมีผลให้ผู้ชำนาญการในแต่ละวิชาชีพได้เข้าใจและตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนและระหว่างกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. การทำงานกับสหวิชาชีพระหว่างหน่วยงานภายนอก (Interdisciplinary teamwork) เป็นแนวทางการปฏิบัติงานโดยสหวิชาชีพที่ปฏิบัติงานในองค์กรทางสังคมสงเคราะห์หรือสวัสดิการสังคมที่หลากหลาย ในพื้นที่แวดล้อมของผู้ใช้บริการ ถือเป็นเครือข่ายภาคีและทรัพยากรทางสังคม ซึ่งนักศึกษาสามารถทำหน้าที่เป็นผู้บริหารและจัดการให้ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรเหล่านั้นได้รับทราบ เข้าใจ และเข้ามาร่วมกันดูแล แก้ไข บำบัดฟื้นฟูให้ผู้ใช้บริการและครอบครัวได้รับการสนับสนุนจนสามารถข้ามผ่านปัญหาต่างๆ ไปได้ตามศักยภาพของแต่ละกรณี อาทิเช่น การดูแลผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง ผู้ป่วยระยะท้าย ผู้ป่วยจิตเวช ในชุมชน เป็นต้น

นักศึกษาสามารถปฏิบัติงานในเชิงป้องกัน ส่งเสริม หรือพัฒนา แม้จะมีเพียง 1-2 โครงการฝึกเท่านั้น

ในสถานการณ์ปัญหาบางกรณี มีปัจจัยทางสังคมที่เกี่ยวข้องอย่างซับซ้อนเกินกว่าที่จะดำเนินการช่วยเหลือเพียงในระบบของผู้ใช้บริการหรือครอบครัวได้ เช่น ปัญหาผู้มีรายได้น้อยและเผชิญภาวะยากลำบากในกลุ่มคนขอทาน ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขจากหลายระบบผ่านการบริหารจัดการเชิงปฏิบัติการทั้งในระดับชุมชน จังหวัด และในระดับนโยบายของหลายองค์กร แต่นักศึกษาก็สามารถนำแนวทางการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คลินิกมาเริ่มที่ระบบที่เล็กแต่สำคัญที่สุด คือ ครอบครัวของคนขอทาน ด้วยการเสริมพลังให้บุคคลขอทานและครอบครัว ได้มีมุมมองต่อคุณค่าพลังชีวิต และความเข้มแข็งร่วมกันที่จะช่วยกันปรับเปลี่ยนตนเองไปสู่ชีวิตครอบครัวที่ดีขึ้นจากเดิม

จึงสามารถอภิปรายโดยสรุปได้ว่า ในการฝึกภาคปฏิบัติของวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกทั้ง 17 โครงการ ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมาย วัตถุประสงค์ โปรแกรม เครื่องมือ และการออกแบบที่แตกต่างอย่างเฉพาะไปในแต่ละโครงการ จากการสังเคราะห์พบได้อย่างชัดเจนว่า นักศึกษาสามารถปฏิบัติงานโดยประยุกต์ใช้วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก ได้ตามขอบเขตของความหมาย หรือคำนิยามของงานสังคมสงเคราะห์คลินิกอย่างชัดเจน ซึ่งหมายความว่านักศึกษามีความเข้าใจที่ลุ่มลึกและสามารถวิเคราะห์ถึงเส้นทางของการดำเนินการช่วยเหลือ (Service Line) ให้แก่ผู้ใช้บริการได้อย่างเป็นองค์รวม และตรงตามบริบทปัญหาและความต้องการที่เฉพาะในแต่ละรายกรณี (client-centered) โดยผู้ใช้บริการแต่ละบุคคลหรือรายกรณีจะได้รับการดำเนินการตามกระบวนการสังคมสงเคราะห์ ตั้งแต่การค้นหาข้อมูล-ประเมิน การวินิจฉัย การวางแผน การออกแบบ-ใช้เครื่องมือและกำหนดกิจกรรมไปตามสถานการณ์ที่ผู้ใช้บริการเผชิญในแต่ละรายกรณีต่างกันไป โดยใช้ทั้งการทำงานในระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม ตามเส้นทางของขอบเขตบริการที่ควรได้รับ (Service line) ร่วมกับทีมสหวิชาชีพ กับ

ทุกองค์กรในทุกระดับที่เกี่ยวข้องด้วยบทบาทของการเป็น“ผู้จัดการรายกรณี” ได้อย่างเป็นมาตรฐานและมีความเป็นนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ

ตารางที่ 4

แนวคิด ทฤษฎีที่ประยุกต์ใช้ ในการฝึกภาคปฏิบัติ จำแนกตามโครงการฝึกปฏิบัติ

แนวคิดและทฤษฎี	กลุ่มวิชาวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก							กลุ่มวิชาสหศาสตร์
	สค.611		สค.612		สค.613		สค.614	
	รายบุคคล	ทำงานทีมสหวิชาชีพ	ครอบครัว	กลุ่ม	การพิทักษ์สิทธิ	การจัดการรายกรณี	การวิจัยทางคลินิก	
แนวคิดการล่วงละเมิดทางเพศ การปรับตัว สัมพันธภาพในครอบครัว การบำบัดทางการรู้คิดและพฤติกรรม การบำบัดที่เน้นครอบครัว	×		×				×	×
จิตเวชศาสตร์,โรคทางจิตเวชและผลกระทบ บทบาทนักสังคมสงเคราะห์ทางจิตเวช แนวคิดด้านครอบครัว แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ	×		×				×	×
แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ ทักษะการเผชิญปัญหา	×			×			×	
แนวคิดเกี่ยวกับคนพิการ แนวคิดในการดูแล แนวคิดเกี่ยวกับอาสาสมัครสาธารณสุข						×	×	×
แนวคิดการปฏิบัติงานสหวิชาชีพ		×					×	
แนวคิดเกี่ยวกับรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม การเตรียมความพร้อมของครอบครัวผู้ขอรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทและการเลี้ยงดูเด็ก	×						×	×
แนวคิดการทำงานเครือข่ายแบบทีมสหวิชาชีพ แนวคิดการพัฒนาบริการและคุณภาพการบริการ ทฤษฎีระบบ แนวคิดพฤติกรรมป้องกันมะเร็งเต้านม แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ แนวคิดการพิทักษ์สิทธิ		×			×		×	×

ตารางที่ 4

แนวคิด ทฤษฎีที่ประยุกต์ใช้ ในการฝึกภาคปฏิบัติ จำแนกตามโครงการฝึกปฏิบัติ (ต่อ)

แนวคิดและทฤษฎี	กลุ่มวิชาวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก							กลุ่มวิชาสหศาสตร์
	สค.611		สค.612		สค.613		สค.614	
	รายบุคคล	ทำงานทีมสหวิชาชีพ	ครอบครัว	กลุ่ม	การพิทักษ์สิทธิ	การจัดการรายกรณี	การวิจัยทางคลินิก	
การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน จิตวิทยาวัยรุ่น แนวคิดการเสริมพลัง แนวคิดทักษะชีวิต	×			×			×	×
การมองปัญหาด้วยแนวคิดสังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์ แนวคิดเกี่ยวกับตนเอง ทฤษฎีโครงสร้างการหน้าที่ แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ	×			×			×	×
ทฤษฎีการดูแลผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง, แนวคิดการเตรียมพร้อมผู้ป่วยก่อนจำหน่าย แนวคิดการพัฒนาระบบบริการ แนวคิดเครือข่ายทางสังคม		×	×			×	×	×
ความหมายของพฤติกรรมทางสังคมและพัฒนาการทางสังคม, การเรียนรู้ทางสังคมในช่วงปฐมวัยและแนวทางการส่งเสริม ความหมาย คุณค่า หลักการ และประเภทในการจัดกิจกรรมศิลปะ แนวทางในการจัดกิจกรรมกลุ่ม				×			×	×
แนวคิดการเห็นคุณค่าในตนเอง แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะสร้างสรรค์ แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมกลุ่ม แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการด้านสังคมจิตวิทยา				×			×	×
แนวคิดพัฒนาการวัยรุ่น แนวคิดการทารุณกรรมทางเพศ การให้การปรึกษารายบุคคล แนวคิดการจัดกิจกรรมกลุ่มบำบัด แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ การเห็นคุณค่าตนเอง	×			×			×	×

ตารางที่ 4

แนวคิด ทฤษฎีที่ประยุกต์ใช้ ในการฝึกภาคปฏิบัติ จำแนกตามโครงการฝึกปฏิบัติ (ต่อ)

แนวคิดและทฤษฎี	กลุ่มวิชาวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก							กลุ่มวิชาสหศาสตร์
	สค.611		สค.612		สค.613		สค.614	
	รายบุคคล	ทำงานทีมสหวิชาชีพ	ครอบครัว	กลุ่ม	การพิทักษ์สิทธิ	การจัดการรายกรณี	การวิจัยทางคลินิก	
ความหมาย สาเหตุ และแนวทางการจัดการความเครียด	×						×	×
แนวคิดเกี่ยวกับการขอทาน แนวคิดการจัดการรายกรณี แนวคิดการเสริมพลัง			×				×	
สุขภาพจิตศึกษา การบำบัดแนวซาเทียร์ การบำบัดโดยการแสดงออก แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ				×			×	×
แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวและความรุนแรงในครอบครัว ความในใจหรือพฤติกรรมภายในกับการให้ความหมายและการตีความ แนวการบำบัดแบบซาเทียร์ แนวคิดเรื่องสรีระศาสตร์กับความเครียด หลักปฏิจจสมุปบาทต่อการอธิบายความในใจ	×		×				×	×

ตารางที่ 4 เมื่อสังเคราะห์จากการทบทวนวรรณกรรม และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการฝึกภาคปฏิบัติของแต่ละโครงการ กับ การประยุกต์ใช้ความรู้ในแต่ละรายวิชา โดยพิจารณาจากคำอธิบายรายวิชาที่อยู่ในคู่มือการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.2558) แสดงให้เห็นว่า นักศึกษานำความรู้ในกลุ่มวิชาวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก มาบูรณาการใช้ในการกำหนดโปรแกรม เครื่องมือและกิจกรรมในการดำเนินการฝึกภาคปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องกับประเด็นและวัตถุประสงค์ในการฝึกภาคปฏิบัติ โดยจะสังเกตในรายละเอียดของแต่ละวิชา ได้ดังต่อไปนี้

วิชา สค.611 การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คลินิกขั้นสูงกับบุคคล

ในแต่ละโครงการฝึกภาคปฏิบัติ นักศึกษาประยุกต์ใช้องค์ความรู้ ทั้งในเรื่อง ทฤษฎีและการประเมินทางชีวะ-จิตสังคมเพื่อปฏิบัติงานกับรายบุคคล การให้การปรึกษา การเสริมพลัง การทำงานกับสหวิชาชีพ และการวางแผนออกแบบและกำหนดกิจกรรม

วิชา สค.612 การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คลินิกขั้นสูงกับครอบครัวและกลุ่ม

ในแต่ละโครงการฝึกภาคปฏิบัติ นักศึกษาประยุกต์ใช้องค์ความรู้ ทั้งในเรื่องการปฏิบัติงาน ความรู้ด้านโครงสร้าง พัฒนาการ และการประเมินครอบครัว มาใช้ในการปฏิบัติงานโครงการอย่างชัดเจน ร่วมกับการใช้ความรู้ในพลวัตกลุ่ม กระบวนการกลุ่ม การให้การปรึกษาและบำบัดทางจิตสังคมกับครอบครัวและกลุ่ม เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมกับครอบครัว ผ่านการใช้กลุ่มในหลายโครงการ

วิชา สค.613 การพิทักษ์สิทธิ และการจัดการรายกรณีในงานสังคมสงเคราะห์คลินิก

ในแต่ละโครงการฝึกภาคปฏิบัติ นักศึกษาประยุกต์ใช้องค์ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน การพิทักษ์สิทธิ และการจัดการรายกรณีเพื่อให้การช่วยเหลือหรือในการปฏิบัติงานที่ไม่ชัดเจนนัก มีการกำหนดในวิธีการศึกษาและการดำเนินกิจกรรมเพียง 3 โครงการเท่านั้น ซึ่งแนวคิดและแนวการปฏิบัติของทั้งสองประเด็นนี้ เป็นหัวใจหนึ่งของการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์คลินิกที่ถูกนิยามไว้ในการกำหนดความหมาย และองค์ประกอบของการปฏิบัติงานที่สำคัญยิ่ง

วิชา สค.614 การวิจัยทางสังคมสงเคราะห์คลินิก

ในแต่ละโครงการฝึกภาคปฏิบัติ นักศึกษาประยุกต์ใช้องค์ความรู้ด้านการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์คลินิกเป็นพื้นฐานของการพัฒนาโครงการฝึกภาคปฏิบัติ จากการฝึกภาคปฏิบัติ 1 สู่การฝึกภาคปฏิบัติ 2 เนื่องจากเนื้อหาที่กำหนดในคำอธิบายรายวิชา จะเน้นให้นักศึกษามีความรู้และฝึกปฏิบัติการพัฒนางานประจำโดยใช้กระบวนการวิจัยและการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ในการนำไปใช้ในการกำหนดประเด็นที่สนใจฝึก การศึกษาสถานการณ์โดยใช้กระบวนการวิจัย เพื่อพัฒนาสู่การกำหนดเป็นโครงการฝึกภาคปฏิบัติ ที่มีความเป็นวิชาการและวิชาชีพได้อย่างมีคุณภาพ

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.2558) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหลักสูตรการศึกษาที่ใช้เป็นพื้นฐานของการเรียนการสอนในระดับบัณฑิตศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ.2558 จนถึงปัจจุบัน โดยมีนักศึกษาทั้งหมด 4 รุ่น มีจำนวนนักศึกษาที่อยู่ในระบบการศึกษา รวม 183 คน ซึ่งขณะนี้ มีนักศึกษารุ่นที่ 1 (พ.ศ.2558) และ รุ่นที่ 2 (พ.ศ.2559) กำลังดำเนินอยู่ในกระบวนการทำวิทยานิพนธ์หรือการค้นคว้าอิสระ สำหรับรุ่นที่ 3 (พ.ศ.2560) มีนักศึกษาที่สอบประมวลผ่านแล้วและกำลังดำเนินการพัฒนาเค้าโครงวิทยานิพนธ์เพื่อดำเนินการสอบเค้าโครง ส่วนกลุ่มนักศึกษาที่สอบประมวลไม่ผ่านอีกเพียงบางส่วน จะมีการสอบประมวลอีกครั้งในเดือนกรกฎาคม 2562 ที่จะถึงนี้ และ สำหรับนักศึกษาปัจจุบัน เป็นรุ่นที่ 4 (พ.ศ.2561) กำลังจะดำเนินสู่กระบวนการฝึกภาคปฏิบัติ โดยจะเริ่มฝึกภาคปฏิบัติ 1 ในภาคฤดูร้อน/2561 คือ ในเดือนมิถุนายน 2562 ที่จะมาถึงนี้

หากพิจารณาจากการเรียนวิชาในกลุ่มวิธีวิทยา ซึ่งตามโครงสร้างของหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.2558) จะกำหนดกลุ่มวิชาวิธีวิทยา เป็น 3 กลุ่มวิชา คือ กลุ่มวิชาวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก กลุ่มวิชาวิธีวิทยาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม และ กลุ่มวิขาวิธีวิทยาการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ โดยมีการเรียนกลุ่มวิธีวิทยาละ 4 วิชา จำนวน 12 หน่วยกิต ซึ่งจัดเป็นพื้นฐานความรู้ที่สำคัญ ควบคู่ไปกับ องค์ความรู้ที่ได้จากกลุ่มวิชาบังคับ เพื่อนำไปใช้กำหนดประเด็น กลุ่มเป้าหมาย การใช้โปรแกรม เครื่องมือ และ

กิจกรรมในการดำเนินการฝึกภาคปฏิบัติของแต่ละโครงการฝึก ซึ่งนักศึกษาส่วนใหญ่ เลือกศึกษาในวิธีวิทยาการบริหารและนโยบายทางสวัสดิการสังคม รองลงมาคือ วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก และวิธีวิทยาการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์

เมื่อสังเคราะห์ถึงการประยุกต์ใช้วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกกับการฝึกภาคปฏิบัติ ในฐานะที่ผู้เขียนเป็นอาจารย์ที่มีความชำนาญการในวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก จึงได้คัดเลือกรายงานการฝึกภาคปฏิบัติเฉพาะโครงการทางสังคมสงเคราะห์คลินิกโดยการสุ่มแบบบังเอิญจากโครงการที่นักศึกษาส่งให้หลักสูตรฯ ของรุ่นที่ 1-3 รวม 17 เล่ม และจากโครงการฝึกภาคปฏิบัติดังกล่าว พบว่า นักศึกษาเลือกฝึกภาคปฏิบัติกับกลุ่มเป้าหมายเด็ก และกลุ่มวัยรุ่น มากที่สุด รองลงมาคือ กลุ่มผู้ป่วยที่มีภาวะเป็นผู้ป่วยติดเตียง และ มีภาวะบกพร่องทางกายที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ นอกจากนั้น เป็นกลุ่มคนพิการ ผู้ที่ถูกกระทำความรุนแรงทางเพศ คนขอทาน และบุคลากรผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐ

หากจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการฝึกภาคปฏิบัติ จะพบว่า นักศึกษาจะเน้นการทำงานกับครอบครัวของผู้ใช้บริการมากที่สุด เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ในภาวะบกพร่อง ภาวะโรค และสามารถสร้างสัมพันธภาพและให้การดูแลผู้ป่วยได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ อันจะส่งเสริมให้ผู้ป่วยไม่ต้องมารักษาซ้ำ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเหมาะควร รองลงมาคือ การให้ตระหนักและเห็นคุณค่าในตนเอง รวมถึง การปรับพฤติกรรมเพื่อให้มีพฤติกรรมทางสังคมกับบุคคลอื่นได้อย่างเหมาะสม

สำหรับการใช้เครื่องมือและการดำเนินกิจกรรมทางสังคมสงเคราะห์คลินิก นักศึกษาจะดำเนินกิจกรรมโดยผ่านการประยุกต์ใช้พลังกลุ่มและกระบวนการกลุ่มถึง 13 โครงการ จาก 17 โครงการ นอกนั้น จะเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดการเสริมพลังอำนาจ การให้การปรึกษาเพื่อพัฒนาทักษะในการแก้ไขปัญหา มีทักษะชีวิตในการปรับตัวและดำเนินชีวิต รวมทั้งทักษะในการจัดการได้อย่างมีคุณภาพ การใช้แนวคิดการทำงานกับสหวิชาชีพ และเพียงบางส่วนที่นำความรู้ของการจัดการรายกรณีมาใช้กับการดำเนินการฟื้นฟูสมรรถภาพ และเพิ่มความสามารถในการดูแล อีกแนวคิดหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การใช้แนวคิดการบำบัดแนวซาเทียร์ และการบำบัดด้วยกิจกรรมทางศิลปะ ซึ่งเหมาะสมกับทั้งกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็ก และ การเสริมสร้างสัมพันธภาพระหว่างเด็กและครอบครัว

ดังนั้น เมื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ที่นักศึกษาในแต่ละโครงการทบทวนเพื่อเป็นวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการฝึกภาคปฏิบัติ กับ เนื้อหาและคำอธิบายรายวิชาของแต่ละรายวิชา ตามที่กำหนดในคู่มือการศึกษาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.2558) พบว่า นักศึกษาในแต่ละโครงการฝึกภาคปฏิบัติสามารถบูรณาการความรู้ในกลุ่มวิชาวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก มากกว่า 2 วิชา เป็นพื้นฐานในการดำเนินโครงการและปฏิบัติการฝึกภาค ดังเช่น จะดำเนินกิจกรรมการเสริมพลังอำนาจให้แก่ผู้ที่ถูกกระทำความรุนแรงทางเพศ หรือเป็นบุคลากรที่เผชิญปัญหาการดำเนินชีวิตจนไม่มีความสุขกับการทำงาน นักศึกษาจะฝึกปฏิบัติโดยนำการให้การปรึกษามาดำเนินผ่านกิจกรรมกลุ่ม เป็นต้น

จุดแข็ง ข้ออ่อน และข้อเสนอแนะ

การฝึกภาคปฏิบัติในวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก สะท้อนได้อย่างชัดเจนถึงการมีจุดแข็งด้านองค์ความรู้ทางวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิก ซึ่งนักศึกษาสามารถบูรณาการความรู้จากการเรียนในแต่ละรายวิชา ประกอบกับการนำเครื่องมือทางสังคมสงเคราะห์คลินิกที่ศึกษาจากกลุ่มวิชา เป็นพื้นฐานสำคัญของการกำหนดเป็นแนวทางของการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุได้ตามวัตถุประสงค์ แต่ข้ออ่อนที่สำคัญมีอยู่ 2 ประการ คือ

1. การนำความรู้และวิธีการจัดการรายกรณี มาประยุกต์ใช้ในการฝึกภาคปฏิบัติได้ไม่ชัดเจนและขาดความลุ่มลึก ซึ่งมีผลให้การฝึกปฏิบัติงานไม่สามารถครอบคลุมอย่างเป็นองค์รวมได้เท่าที่ควร

2. ไม่มีนักศึกษาในโครงการฝึกภาคปฏิบัติใดเลย ที่ประยุกต์ใช้ความรู้ในวิชาการวิจัยทางสังคมสงเคราะห์คลินิก มาเป็นเครื่องมือในการดำเนินโครงการฝึกภาคปฏิบัติ เพื่อพัฒนาเป็นเครื่องมือทางสังคมสงเคราะห์คลินิกที่มีมาตรฐานทางวิชาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

การปรับปรุงรายวิชา

หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต จะมีการปรับปรุงหลักสูตร เพื่อใช้ในการเรียนการสอนใน พ.ศ. 2563 กรรมการหลักสูตร จึงควรประสานกับผู้ประสานวิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกเพื่อพิจารณาปรับเนื้อหาวิชาและวิธีการเรียนการสอน ที่เพิ่มการปฏิบัติการด้านการจัดการรายกรณี การเสริมพลังอำนาจ การให้การปรึกษา และการดำเนินกระบวนการกลุ่ม ที่เป็นระบบและเข้าใจในเชิงปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการฝึกภาคปฏิบัติได้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ และมาตรฐานตามคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาที่กำหนดไว้ รวมถึงการปฏิบัติงานที่มีความเป็นวิชาชีพทางสังคมสงเคราะห์ด้วย

หากตั้งข้อสังเกตจากโครงการฝึกภาคปฏิบัติ จะพบว่า โครงการฝึกภาคปฏิบัติส่วนใหญ่ มีวัตถุประสงค์ที่เน้นในขอบเขตของการแก้ไข การบำบัดรักษา และการฟื้นฟูส่งเสริม โดยไม่มีโครงการใดเลยที่ดำเนินโครงการฝึกภาคปฏิบัติในเชิงการป้องกัน จึงสอดคล้องการวิเคราะห์ข้ออ่อนที่ได้กล่าวไปข้างต้นนี้ นั่นคือ ไม่มีการนำกระบวนการวิจัยมาใช้ในการป้องกันหรือพัฒนางานสังคมสงเคราะห์คลินิก สาเหตุอาจเนื่องจากนักศึกษาขาดประสบการณ์ในการประยุกต์ความรู้ระดับมหภาค อันได้แก่ นโยบาย ยุทธศาสตร์ หรือพันธกิจมาร่วมใช้ในการวิเคราะห์สถานการณ์ในระยะของการฝึกภาคปฏิบัติ 1 จึงทำให้ประเด็นของโครงการฝึกภาคปฏิบัติ จะอยู่ในระดับของการปฏิบัติงานเป็นส่วนใหญ่ และขาดหายในระดับนโยบายและระดับการวิจัยเพื่อการพัฒนาไป ซึ่งทำให้วิธีวิทยาสังคมสงเคราะห์คลินิกจึงคงเป็นการปฏิบัติที่ปลายเหตุ และไม่อาจก้าวถึงการพัฒนาในระดับนโยบาย ยุทธศาสตร์ หรือในเชิงป้องกันได้เสียที

รายการอ้างอิง

กมลพรรณ ค้ำชู. (2560). *โครงการ แนวทางการจัดกลุ่มให้การปรึกษาสำหรับเด็กที่ถูกทารุณกรรมทางเพศในบ้านพักบ้านเด็กและครอบครัว กรุงเทพมหานคร.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

กัญญาวีร์ พริกกุล. (2560). *โครงการเสริมพลังอำนาจให้กับผู้ปกครองของเด็ก โรงเรียนอนุบาลหมู่บ้านเด็ก สานรัก.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

เจติยา เจนลาภวัฒนกุล. (2560). *โครงการส่งเสริมพฤติกรรมทางสังคมของเด็กโดยการจัดกิจกรรมศิลปะแบบกลุ่ม โรงเรียนอนุบาลหมู่บ้านเด็ก สานรัก.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ญาณิศา กวีกิจรัตนา. (2561). *โครงการเรื่องโปรแกรมครอบครัวบำบัดแก่ผู้รับบริการและครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงทางเพศ กรณีศึกษา ศูนย์พึ่งได้ โรงพยาบาลปากช่องนานา จังหวัดนครราชสีมา.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

เทียนชัย คุณยศยิ่ง. (2561). *โครงการฝึกภาคปฏิบัติเรื่องแนวทางการพัฒนาระบบการปฏิบัติงานของนักสังคมสงเคราะห์กับทีมสหวิชาชีพในแผนกศัลยกรรมประสาท ฝ่ายสวัสดิการสังคม โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ปัญยพัชร์ เรืองสำราญ. (2561). *โครงการส่งเสริมพลังใจผู้ดูแลเด็กปากแหว่งเพดานโหว่ โรงพยาบาลมหาราชนครราชสีมา.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

พระมหากฤษดา เสือสา. (2561). *โครงการสร้างเสริมพลังอำนาจผู้ป่วยจิตเวชและครอบครัวผู้ป่วยจิตเวช สถาบันกัลยาณ์ราชนครินทร์.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

รวิกานต์ ชาวสวน. (2560). *โครงการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชนเพื่อการเสริมสร้างทักษะชีวิตในกลุ่มวัยรุ่นผู้ใช้บริการภายในบ้านพักเด็กและครอบครัวจังหวัดจันทบุรี.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

รัชดาภรณ์ กล้าหาญ. (2560). *โครงการจัดการกับปัญหาของบุคลากรในกองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุกรมกิจการผู้สูงอายุ.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

วรวุฒิ ทองรวง. (2560). *โครงการการพัฒนาความรู้อาสาสมัครสาธารณสุขในการดูแลคนพิการในชุมชนเขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

วัชราภรณ์ คำแสน. (2561). *โครงการพัฒนาระบบการทำงานทีมสหวิชาชีพเพื่อให้บริการการตรวจคัดกรองมะเร็งเต้านม โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สถาพร อิ่มเอม. (2560). *โครงการกลุ่มเติมพลังครอบครัวผู้บกพร่องทางสติปัญญา สถาบันราชานุกูล.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สุชาดา คามจังหาร. (2560). *โครงการพัฒนาแนวทางการเตรียมความพร้อมในการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม. ศูนย์อำนวย การรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม.* รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สุชาดา นรานุต. (2560). *โครงการวางแผนครอบครัวและเสริมพลังในการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาครอบครัว ศูนย์คุ้มครองคนไร้ที่พึ่ง กรุงเทพมหานคร*. รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สุทธิชัย เพ็ชรศรี. (2561). *โครงการโปรแกรมครอบครัวบำบัดแนวซาเทียร์สำหรับผู้ปกครองที่มีพฤติกรรมใช้ ความรุนแรงต่อเด็ก องค์การเฟรนด์อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย*. รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

เสาวนีย์ ศรีสุวรรณ. (2560). *โครงการพัฒนาแนวทางการดูแลผู้ป่วยโรคหลอดเลือดสมอง.กลุ่มงานสังคมสงเคราะห์ โรงพยาบาลมหาสารคาม*. รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

อติพร สวัสดิ์สุข. (2560). *โครงการเรื่องกระบวนการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์กับเด็ก โดยใช้กิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ศูนย์เยาวชนจตุจักร*. รายงานวิชาฝึกภาคปฏิบัติ 2 หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

The Process of Mobilizing Community Strength by Sufficiency Economy Concept

กาญจนา รอดแก้ว*

Kanchana Roadkaew*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จากการศึกษาพบว่า กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีกระบวนการขับเคลื่อนดังนี้ 1) ระบบการบริหารจัดการชุมชนที่เชื่อมโยงกับทุนชุมชนและคุณค่าของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง 2) ระบบเศรษฐกิจชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชุมชน ไม่เบียดเบียนและทำลายระบบชุมชนและมีการพัฒนาสู่ธุรกิจชุมชนและสวัสดิการชุมชน 3) ระบบคุณค่าของชุมชนที่มุ่งพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน ภูมิปัญญาชุมชน ปราชญ์ชุมชน เพื่อการพัฒนานวัตกรรมชุมชนที่มีอัตลักษณ์ของชุมชน ทั้งนี้แนวทางการขับเคลื่อนชุมชนดังกล่าวจะต้องมีการประสานพลังภายในชุมชน ประกอบด้วย ผู้นำ แกนนำ กลุ่มและองค์กรชุมชน และการประสานพลังภายนอกชุมชน ประกอบด้วย ภาคีเครือข่ายการพัฒนาต่างๆ เพื่อมุ่งให้ชุมชนมีการพัฒนาครอบคลุมในทุกมิติ และมุ่งสร้างสังคมแห่งความสุข

คำสำคัญ: ชุมชนเข้มแข็ง, เศรษฐกิจพอเพียง, กระบวนการขับเคลื่อน

ABSTRACT

The academic article, “The process of mobilizing community strength by sufficiency economy concept”, aimed to propose guidelines for community strength mobilization by sufficiency economy concept. According to the study, the process of mobilizing community strength by sufficiency economy concept consists of 1) Community management system which links to community capital and community value, in order for the community to be able to adjust and exist amidst the changes. 2) Economic community system which was based on local wisdoms, not exploiting and destroying community system, and developing towards community business and community welfare. 3) Community value system which focuses on developing community body of knowledge, local wisdoms, and local scholars, in order to develop community innovation that has an identity of the community. Furthermore, guidelines for mobilizing community need collaboration from within the community, which consists of a leader, leaders, groups, and community organizations. Along with collaboration from the outside of the community, which

* อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Faculty members, the Faculty of Social Administration, Thammasat University

consists of development networks that emphasize on community development in all dimensions and strive to build a society of happiness.

Keywords: Community strength, Sufficiency economy, Mobilizing process

บทนำ

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้รับการน้อมนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศอย่างจริงจัง นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน โดยรัฐบาลทุกรัฐบาลได้ให้ความสำคัญในการดำเนินงานตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องและเพิ่มพูนขึ้น

สถานการณ์ในปัจจุบันเป็นที่ทราบกันว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีการเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดมากขึ้น สำหรับประเทศไทยอยู่ในช่วงของการปฏิรูปประเทศ โดยได้น้อมนำหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศ เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและช่วยให้สังคมไทยสามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคง มีการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม ส่งผลให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ.2560-2564 ได้กำหนดวิสัยทัศน์ของแผนฯ โดยยึดวิสัยทัศน์ของกรอบยุทธศาสตร์ชาติที่กำหนดว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” อีกทั้งได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์การบูรณาการการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งครอบคลุมการพัฒนาประเทศทุกด้านโดยความร่วมมือของทุกภาคส่วน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ให้ความหมายในมิติทั้งกว้างและลึก กล่าวคือ เป็นแนวทางแห่งการดำรงชีวิตและการบริหารจัดการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “ทางสายกลาง” และ “ความไม่ประมาท” มุ่งประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน โดยใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นฐานในการกลั่นกรองกระบวนการทางความคิดและการจัดการ ภายใต้หลักของความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน นำไปสู่การตัดสินใจที่รอบคอบ ระมัดระวัง สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์แวดล้อมต่างๆ อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนทั้งในระดับบุคคล ครัวเรือน ชุมชนและประเทศชาติ

ในระดับชุมชนมีการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไปเป็นแนวทางในการบริหารจัดการชุมชนเพื่อมุ่งสร้างชุมชนที่มีการพัฒนาอย่างสมดุล และมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ซึ่งการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงษ์ (2540) ได้นำเสนอลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง คือ 1) ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมทั้งมีอุดมการณ์ ค่านิยมร่วมกัน ทำให้สมาชิกชุมชนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชน 2) ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากรเพื่อการยังชีพขั้นพื้นฐาน มีการจัดการ การเลือกสรร และมีการตัดสินใจหากชุมชนต้องพึ่งพาภายนอก 3) ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และองค์กรชุมชน เป็นกลไกในการแก้ไขปัญหา 4) ชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่องด้วยกระบวนการเรียนรู้และการสร้างภูมิปัญญาของชุมชนในด้านต่างๆ

สถานการณ์การพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน มุ่งให้ความสำคัญกับการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการชุมชน การกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนเพื่อมุ่งสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาแนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการศึกษาชุมชนที่มีการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชน บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเป็นแนวทางในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชนต่อไป

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปในทางสายกลางที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่อันเรียบง่ายของคนไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับประชาชนทุกระดับทั้งระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร และระดับประเทศได้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2550) ได้นำเสนอคุณลักษณะสำคัญหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ 1) ความพอประมาณ หมายถึงความพอดีต่อความจำเป็น และเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจดำเนินการเรื่องต่างๆ อย่างมีเหตุผล ตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมที่ดีงาม คำถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างถ้วนถี่ และคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ 3) ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันท่วงที ทั้งนี้เงื่อนไขสำคัญเพื่อให้เกิดความพอเพียง ได้แก่ 1) เงื่อนไขคุณธรรม โดยการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้รัก สามัคคี ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ และรู้จักแบ่งปันให้ผู้อื่น 2) เงื่อนไขหลักวิชา โดยการอาศัยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้วางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน 3) เงื่อนไขชีวิต โดยการดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ และปัญญา บริหารจัดการการใช้ชีวิตโดยใช้หลักวิชาและคุณธรรมเป็นแนวทางพื้นฐาน ทั้งนี้ทุกคนสามารถนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้ไม่ใช่เฉพาะในหมู่คนจน หรือเกษตรกร โดยต้อง “ระเบิดจากข้างใน” คือการเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธาเชื่อมั่นเห็นคุณค่าและนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป ทั้งนี้ความพอเพียงระดับชุมชน คือการที่คนในชุมชน มีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชนบนหลักของความรู้ ความสามัคคี สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันในชุมชนและนอกชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การรวมกลุ่มอาชีพ องค์กรการเงินสวัสดิการชุมชน การช่วยดูแลรักษาความสงบ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาสร้างประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม เพื่อสร้างเสริมชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่พอเพียง โดยการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านต่างๆ ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ การไม่ใช้จ่ายเกินตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด คิดและวางแผนอย่างรอบคอบ มีภูมิคุ้มกัน ไม่เสี่ยงเกินไป 2) ด้านจิตใจ การมีจิตใจเข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว 3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้รัก สามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัว และชุมชน รักษาเอกลักษณ์ ภาษา

ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทย 4) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาดและรอบคอบ ฟื้นฟูทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและคงอยู่ชั่วลูกหลาน 5) ด้านเทคโนโลยี การรู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

การน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในทุกภาคส่วนของสังคมอย่างจริงจังจะส่งผลให้การพัฒนาประเทศก้าวหน้าไปอย่างสมดุล มั่นคง และยั่งยืน พร้อมรับมือการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี อันจะนำไปสู่ “ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย ทั้งนี้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกระบวนการคิด เป็นแนวทางที่ต้องนำมาประยุกต์ใช้ โดยการเรียนรู้ การทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วปรับประยุกต์ใช้ ไม่ยึดติดตำรา ปรับตามบุคคล ชุมชน สังคม สภาพพื้นที่และสถานการณ์ โดยสามารถนำหลักการทรงงาน 23 ประการ เป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกิดผลสำเร็จ ดังนี้ 1) ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร แผนที่ การสอบถามเจ้าหน้าที่ นักวิชาการ คนในพื้นที่ให้ละเอียด ครบถ้วน 2) ระเบิดจากข้างใน การมุ่งพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้คนและครอบครัวในชุมชนให้พร้อมรับการพัฒนา 3) แก้ปัญหาจากจุดเล็ก การมองปัญหาในภาพรวมก่อน แต่การแก้ปัญหาให้เริ่มจากจุดเล็กๆ 4) ทำตามลำดับขั้นตอน เริ่มจากสิ่งจำเป็นที่สุดก่อน เช่น เริ่มจากงานด้านสาธารณสุข ต่อจากนั้นจึงเป็นเรื่องสาธารณูปโภค รวมถึงการใช้ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่เรียบง่าย เน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำไปปฏิบัติได้และเกิดประโยชน์สูงสุด 5) ภูมิสังคม การพัฒนาที่คำนึงถึงสภาพภูมิประเทศ สังคมวิทยา ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน 6) องค์รวม การมองอย่างเป็นระบบครบวงจร มองทุกสิ่งเป็นพลวัตที่ทุกมิติเชื่อมต่อกัน 7) ไม่ติดตำรา มีลักษณะการพัฒนาที่อนุโลมและรอมชอมกับสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสภาพของสังคมจิตวิทยาของชุมชน ไม่ผูกติดกับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่แท้จริง 8) ประหยัด เรียบง่ายได้ประโยชน์สูงสุด สามารถทำได้เอง หาได้ในท้องถิ่นและประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาคนั้นๆ ไม่ต้องลงทุนสูง ใช้เทคโนโลยีที่ไม่ยุ่งยากนัก 9) ทำได้ง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อน สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ และระบบนิเวศโดยส่วนรวม ตลอดจนสภาพทางสังคมของชุมชนนั้นๆ 10) การมีส่วนร่วม นำ “ประชาพิจารณ์” มาใช้ในการบริหารจัดการ มีการอธิบายถึงความจำเป็น ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นและเปิดโอกาสให้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นและร่วมกันทำงาน 11) ประโยชน์ส่วนรวม การคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ 12) บริการรวมที่จุดเดียว เป็นรูปแบบการบริการเบ็ดเสร็จเพื่อประโยชน์ต่อประชาชนผู้รับบริการจะประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย 13) ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ เข้าใจธรรมชาติและมนุษย์ที่อยู่อย่างเกื้อกูลกัน ให้คนอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน 14) ใช้อธรรมปราบอธรรม เข้าใจความเป็นจริง ความเป็นไปแห่งธรรมชาติ กฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาเป็นหลักการ แนวปฏิบัติที่สำคัญในการแก้ปัญหา 15) ปลูกป่าในใจคน การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ต้องปลูกจิตสำนึกในการรักผืนป่าให้แก่คนเสียก่อน 16) ขาดทุนคือกำไร การให้และการเสียสละ เป็นการกระทำอันมีผลกำไรคือประเทศชาติก้าวหน้าและการที่คนอยู่ดีมีสุข เป็นการนับที่มูลค่าเงินไม่ได้ 17) การพึ่งตนเอง เบื้องต้นเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อให้ประชาชนมีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตต่อไป ขั้นต่อไปคือการพัฒนาให้ประชาชนสามารถอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อม และสามารถพึ่งตนเองได้ 18) พออยู่พอกิน การพัฒนาให้มีชีวิตอยู่ในขั้นพออยู่พอกินก่อน แล้วจึงขยับขยายให้มีขีดสมรรถนะที่ก้าวหน้าต่อไป 19) เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้แนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนในทุกระดับเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัฒน์ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี 20) ความซื่อสัตย์ สุจริต จริงใจ

ต่อกัน ผู้ที่มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจแม้มีความรู้น้อย ก็ย่อมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากกว่าผู้มีความรู้มาก แต่ไม่มีความสุจริต ไม่มีความบริสุทธิ์ใจ 21) ทำงานอย่างมีความสุข การทำงานที่มีความสุขร่วมกันในการทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น 22) ความเพียร ความไม่ท้อ อดทน มุ่งมั่นมีความเพียรพยายาม 23) รู้รัก สามัคคี คือการมีความรู้ มีความรัก การสร้างฉันทะ การไม่ทำงานคนเดียว การร่วมมือร่วมใจกัน เพื่อสร้างพลังในการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงด้วยดี (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2561, น. 8-13)

นอกจากนี้ อรสุดา เจริญรัถ (2546) กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ว่าเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลจัดการทรัพยากรต่างๆ ของตนเอง ได้แก่ 1) การสร้างและพัฒนาระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพในรูปแบบของบรรทัดฐานต่างๆ เช่น จารีตประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม ซึ่งเป็นผลเชื่อมโยงมาจากโลกทัศน์ภายนอกกับระบบคุณค่าของชุมชน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนก็ต้องถูกกระทบกระเทือน บรรทัดฐานต่างๆของชุมชนจำเป็นต้องปรับตัวภายใต้การจัดระเบียบสังคมใหม่ เช่น การสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชน เกิดการรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ เช่น กรรมการป่าชุมชน กลุ่มเกษตรนิเวศ กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น 2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การระดมทรัพยากร การบูรณาการความรู้บนพื้นฐานของทุนทางสังคมของชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพในการปรับตัวของชุมชน ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน และ อภิชัย พันธเสน และคณะ (2549) ได้สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชนของสังคมไทย มีประเด็นที่สำคัญ ดังนี้ 1) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกลุ่มแนวคิดทางเลือกในการพัฒนา เป็นความพยายามต้านกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักที่เริ่มส่งผลกระทบทางลบต่อระบบชีวิตมนุษย์และระบบนิเวศ นำไปสู่การกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะวัฒนธรรมทวนกระแส ทั้งนี้จำเป็นต้องทำความเข้าใจบริบททางสังคมด้วย 2) ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นศาสตร์แบบบูรณาการ ครอบคลุมมิติต่างๆ ทั้งความรู้ระดับอภิปรัชญา แนวคิดและวิถีปฏิบัติของวัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านไทย 3) ความรู้ของชุมชนไทยในภาคชนบท ภาคการเกษตร เรื่องความพอเพียงหรือเศรษฐกิจพอเพียง ดำรงอยู่แล้วในวิถีชีวิตชุมชนด้วยอุดมการณ์การผลิตที่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากอุดมการณ์การผลิตของระบบทุนนิยม 4) ความรู้ ประสบการณ์และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตของผู้คนในภาคการเกษตร หรือการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพิงระบบนิเวศธรรมชาติ และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม ในฐานะปัจจัยในการผลิตที่มีความสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากตั้งอยู่บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนหรือทำลายล้างระบบต่างๆ วิถีการผลิตและจารีตต่างๆ จึงสะท้อนการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การพัฒนาสำนึกกลุ่ม/ชุมชนเพื่อร่วมแรงในการผลิต การจัดการผลผลิตและการพัฒนาสวัสดิการของชุมชน ความสามารถในการปรับตัว ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต การสร้างความมั่นคงให้เศรษฐกิจฐานรากให้สามารถยืนอยู่ได้ในกิจกรรมการผลิตสองระบบ โดยมีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นภูมิคุ้มกัน 5) รูปธรรมของการดำเนินชีวิตของชุมชนในภาคการเกษตร ภาคชนบทโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีอยู่ในระบบเศรษฐกิจชุมชนไทย ดังนั้นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะทางเลือกในการพัฒนา จึงควรเริ่มจากเศรษฐกิจชุมชน นอกจากนี้ผลจากการสังเคราะห์งานวิจัย ข้อเขียน และบทความที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ของ อภิชัย พันธเสน และคณะ (2550) พบว่า ในมิติเศรษฐกิจสังคมชี้ให้เห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีอยู่เดิมแล้วในสังคมไทย ซึ่งมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่มาจากศาสนธรรมต่างๆ และมีกรณีศึกษาที่ปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน ตลอดจนธุรกิจเอกชน รวมทั้งความพยายามในการสร้างตัวชี้วัดเพื่อวัดความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่างๆ ในมิติการเมืองการปกครอง ได้มีความพยายามที่จะเชื่อมโยงยุทธศาสตร์การเมือง และการปกครองกับ

การบริหารราชการส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ในมิติการศึกษาได้สะท้อนความไม่เข้าใจในการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงเข้ากับการศึกษา ในมิติของกฎหมายได้มีการเสนอกฎหมายต่างๆ ที่จะช่วยปรับเปลี่ยนประเทศไทยไปสู่ทิศทางเศรษฐกิจพอเพียง ในมิติสุขภาพเน้นการให้บริการสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม ในมิติสิ่งแวดล้อมจะเน้นในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน และเน้นการมีคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อความสุขของทั้งผู้ให้และผู้รับบริการ ซึ่งจากการศึกษาของขนิฏฐา กาญจนรังษีนนท์ และคณะ (2554) พบว่า ผลของการดำเนินวิถีชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงก่อให้เกิดผล ดังนี้ 1) ประโยชน์สุข คือ การให้ การทำประโยชน์ให้กับคนอื่น การช่วยให้ผู้อื่นมีอยู่มีกิน รวมถึงการทำประโยชน์ให้กับสังคมและการทำงานเพื่อส่วนรวม เป็นความสุขที่ไม่ได้มองที่ผลประโยชน์อันเกิดกับตนเอง แต่มองที่ผลประโยชน์อันตกแก่คนอื่นและสังคม อันจะก่อให้เกิดสังคมแห่งความสุขที่ผู้คนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เอื้ออาทรแบ่งปัน ร่วมมือกัน สามัคคีกันและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข 2) การสร้างสังคมแห่งประโยชน์สุข ประกอบด้วย การสร้างลักษณะนิสัยส่วนบุคคล การสร้างความตระหนักคุณค่าของตนเอง การให้และการรักษาสภาพความดีให้ต่อเนื่องยั่งยืน 3) แนวทางการสร้างชุมชนแห่งประโยชน์สุข ประกอบด้วย การสร้างผู้นำและแกนนำ การเรียนรู้จากต้นแบบ การส่งเสริมการเรียนรู้และโอกาสทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์สาธารณะ และการกำหนดเกณฑ์การปฏิบัติ 4) ผลของสังคมแห่งประโยชน์สุข จะเกิดสังคมเอื้ออาทร มีความสามัคคี เป็นสังคมที่มีเกณฑ์การตัดสินคุณค่าใหม่หันมาทำความดี สร้างการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี เกิดความเข้มแข็งในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เน้นการพึ่งตนเองและการพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจ

ในระดับชุมชน มีตัวอย่างของการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจนทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้รัก สามัคคี เช่น ชุมชนบ้านบางโรง ต.ป่าคลอก อ.ถลาง จ.ภูเก็ต พัฒนาชุมชนโดยการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวทางในการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และร่วมกันจัดตั้งกองทุนปลดเปลื้องหนี้สิน จนสามารถซื้อที่ดินจากนายทุนกลับคืนให้สมาชิกในชุมชนได้ ชุมชนบางรักน้อย ต.บางรักน้อย อ.เมือง จ.นนทบุรี ชุมชนมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนใหม่และชุมชนดั้งเดิมที่อยู่ร่วมกันได้อย่างดี มีการรวมกลุ่มกันอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนเกิดกิจกรรมดีเด่น มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ชุมชนมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่พอเพียง เกื้อกูลและสามัคคี และ*ชุมชนบ้านท่าเรือ* ต.ท่าเรือ อ.นาหว้า จ.นครพนม ชุมชนที่สามารถผสมผสานความเป็นอยู่ดั้งเดิมพร้อมกับรับการพัฒนาที่ทันสมัย มีการวางแผนการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมสู่การพัฒนาเป็นอาชีพเสริมที่ยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2559, น. 46-48)

การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการส่งเสริม สนับสนุนให้คนในชุมชนมีวิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอพียง มีการบริหารจัดการชุมชนและการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนให้เป็นไปตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งการดำเนินกิจกรรมของชุมชนที่สมดุล ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรม ที่ทำให้ชุมชนสามารถดำเนินวิถีชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้ กล่าวคือ 1) มีกระบวนการสร้างและพัฒนาระบบการจัดการของชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน 2) การพัฒนาที่คำนึงถึง บริบทสังคม วิถีปฏิบัติ วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญา และวิถีการผลิตที่ไม่เบียดเบียนหรือทำลายล้างระบบต่างๆ มีวิถีของการเกื้อกูล รวมทั้งการบูรณาการเศรษฐกิจพอเพียงในทุกมิติทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง กฎหมาย การศึกษา สิ่งแวดล้อม สุขภาพตลอดจนคุณธรรมจริยธรรม 3) ผลลัพธ์ของเศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคม เกิดสังคมแห่งความสุข ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เอื้ออาทร แบ่งปันและสามัคคี ตลอดจนเกิดความตระหนักในคุณค่า เกิดระบบการตัดสินคุณค่าใหม่ด้วย

คุณธรรม จริยธรรมและความดีงาม การพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการพัฒนาที่ “ระเบิดจากข้างใน” ให้ความสำคัญกับการสร้างความเชื่อมั่น และการตระหนักในคุณค่าของตนเอง คุณค่าของสังคม

แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

การพัฒนาชุมชนให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง โดยมุ่งหวังว่าชุมชนที่เข้มแข็งจะเป็นกลไกในการบริหารจัดการชุมชน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน งานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่วัดผลที่กระบวนการ (Process) วิธีการ (Means) และเป้าหมาย (End) คือ “การที่ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการชุมชนสู่ชุมชนเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน” มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม และกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นการมองชุมชนในหลายมิติ เช่น มิติทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและสิ่งแวดล้อม ชุมชนที่เข้มแข็งน่าจะมีลักษณะอย่างไรบ้าง เช่น มีระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน มีการจัดระเบียบทางสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มีการดำรงและสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น โดย ประเวศ วะสี (2549) กล่าวว่า ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นปัจจัยในการแก้ปัญหาทุกเรื่องพร้อมกันไป ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมและการเมือง ทุกคนควรเข้าใจความเป็นชุมชน มีส่วนสร้างความเป็นชุมชน และแสวงหากลไกสนับสนุนความเป็นชุมชน ถ้าปราศจากความเป็นชุมชนจะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่สำเร็จ ความเป็นชุมชนจึงเป็นอนาคตของโลก

จากการศึกษาของ นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550) พบว่า ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่ในชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่รอคอยความช่วยหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและหวงแหนชุมชน มีวิสัยทัศน์สามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งมองเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้ โดยได้พัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนจากปรากฏการณ์จริง ดังนี้ 1) ดัชนีความเข้มแข็งชุมชน ประกอบด้วย มิติความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน มิติความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน มิติการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน มิติความรักและความหวงแหนชุมชน 2) ดัชนีการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ประกอบด้วย มิติความเข้มแข็งของการผลิต มิติความเข้มแข็งของกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ 3) ดัชนีเงื่อนไขที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ประกอบด้วย มิติบริบททางกายภาพของชุมชน มิติเครือข่ายความรู้ของชุมชน มิติการมีโลกทัศน์ด้านนิเวศของชุมชน 4) ดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการผลิต ประกอบด้วย มิติการจัดการปัจจัยการผลิต มิติการบูรณาการความรู้ในการผลิต มิติการควบคุมผลผลิตให้มีความปลอดภัย 5) ดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการแลกเปลี่ยนผลผลิตที่เก็บไว้รอขาย ประกอบด้วย มิติการสร้างเครือข่ายกับตลาดรับซื้อ มิติการสร้างความต้องการผลผลิตในท้องตลาด 6) ดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการแลกเปลี่ยนผลผลิตที่ต้องขายทันที ประกอบด้วย มิติการควบคุมปริมาณการผลิตให้สอดคล้องกับตลาดรับซื้อ มิติการสร้างเครือข่ายกับตลาดรับซื้อ มิติการควบคุมคุณภาพและระบบจัดส่ง 7) ดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการจัดสรร ประกอบด้วย มิติการจัดสรรทรัพยากรชุมชนเชิงอนุรักษ์ มิติการจัดสรรทุนทางเศรษฐกิจของชุมชน มิติการจัดสรรผลได้จากการผลิตในระหว่างผู้ผลิต มิติการจัดสรรผลได้จากการผลิตไปยังชุมชน 8) ดัชนีกระบวนการสร้างอำนาจอิสระในการบริโภค 9) ดัชนีความเป็นอิสระด้านวัฒนธรรมของชุมชน 10) ดัชนีเงื่อนไขที่นำไปสู่ความเป็นอิสระด้านวัฒนธรรมของชุมชน 11) ดัชนี

กระบวนการที่นำไปสู่ความเป็นอิสระด้านวัฒนธรรมของชุมชน 12) ดัชนีการพึ่งตนเองทางการเมืองของชุมชน 13) ดัชนีเงื่อนไขที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางการเมืองของชุมชน ประกอบด้วย มิติผู้นำ มิติความสัมพันธ์ทางสังคม 14) ดัชนีกระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางการเมืองของชุมชน

การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนด้วยพลังของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการตนเองอันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมั่นคง โดย อุทัย ดุลยเกษม และ อรศรี งามวิทยาพงษ์ (2540) ได้นำเสนอลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง คือ 1) ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่น แน่นแฟ้น สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมทั้งมีอุดมการณ์ ค่านิยมร่วมกัน ทำให้สมาชิกชุมชนรู้สึกตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชน 2) ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากรเพื่อการยังชีพขั้นพื้นฐาน มีการจัดการ การเลือกสรร และมีการตัดสินใจหากชุมชนต้องพึ่งพาภายนอก 3) ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และองค์กรชุมชน เป็นกลไกในการแก้ไขปัญหา 4) ชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่องด้วยกระบวนการเรียนรู้ และการสร้างภูมิปัญญาของชุมชนในด้านต่างๆ ดังนั้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่มุ่งสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคง

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็ง

ชุมชนเข้มแข็งจึงเกิดจากความพยายามของชุมชนในการจัดการกับสถานการณ์หรือปัญหาของชุมชน มุ่งสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชน อันจะนำไปสู่ความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนและการพึ่งตนเองของชุมชน โดยมีกระบวนการของชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ 1) การรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน เริ่มจากการรวมตัวของกลุ่มคนเล็กๆ เป็นแกนนำร่วมกันวิเคราะห์ วางแผน วางแนวทางในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน แสวงหาความร่วมมือ หลังจากนั้นจึงค่อยๆ ขยายความคิดไปสู่คนอื่นๆ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน 2) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ผ่านกิจกรรม ผ่านกระบวนการร่วมคิด ร่วมปรึกษา ร่วมวางแผนกัน จนได้กิจกรรมที่คิดว่าจะเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนได้ ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจของคนในชุมชน ในการดำเนินการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของชุมชน เช่น กิจกรรมเพื่อการรวมกลุ่ม กิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชน กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน กิจกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กิจกรรมในการสร้างเครือข่ายสนับสนุน กิจกรรมเพื่อการแก้ปัญหาสังคม กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ และกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชุมชน เป็นต้น การมีโอกาสในการรวมกลุ่มกิจกรรม มีพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดจะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างยั่งยืน 3) การขยายเครือข่าย เป็นการขยายแนวความคิด ขยายความรู้ ขยายกิจกรรมไปสู่กลุ่มอื่นๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ และการแสวงหาความร่วมมือ การส่งเสริมและการสนับสนุนซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นพลังในการพัฒนาชุมชน 4) การพัฒนานวัตกรรม เน้นการพัฒนากิจกรรมไปสู่กิจกรรมใหม่ๆ หรือประเด็นใหม่ๆ ซึ่งเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาความรู้ พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ และการต่อยอดความรู้จนเกิดเป็นความรู้ใหม่ นำไปสู่การพัฒนานวัตกรรมของชุมชนต่อไป

ดังนั้นกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งจึงมุ่งให้ชุมชนมีการเรียนรู้ มีความเชื่อมั่น ตระหนักในคุณค่าและศักยภาพของตนเอง และมีการสร้างคุณค่าใหม่ สะท้อนออกมาเป็นพลังของการเปลี่ยนแปลง พลังในการขับเคลื่อนชุมชน ที่เกิดจากคนในชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาตามความสามารถ และศักยภาพของชุมชน โดยทุนชุมชน ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการบริหารจัดการของชุมชนโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง

กรณีศึกษากระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง: บ้านคลองตาชม

บ้านคลองตาชม ต.บางคูรัด อ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี เป็นชุมชนในพื้นที่เขตเมืองที่ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ซึ่งท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมในพื้นที่จังหวัดนนทบุรีที่มีการขยายความเจริญทางด้านวัตถุและสภาพความเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว แต่บ้านคลองตาชมยังมีการอนุรักษ์และสืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านระบบการบริหารจัดการชุมชนที่ดี มีศูนย์กลางการบริหารชุมชน มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน มีผู้นำชุมชนและกลุ่มแกนนำชุมชนในการขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชน สามารถขับเคลื่อนและพัฒนาชุมชนตนเองบนวิถีของความยั่งยืน โดยการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน มีการรวมกลุ่มในลักษณะของกลุ่มอาชีพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน มีฐานการเรียนรู้และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน มีแนวทางการดำเนินชีวิตบนวิถีแห่งความเกื้อกูล และเอื้ออาทรกันในชุมชน นอกจากนี้ยังมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน โดยมีศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านคลองตาชมเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งข้อมูลและการสาธิตกิจกรรมการเรียนรู้การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน เป็นชุมชนที่เข้มแข็งสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ได้ โดยมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 1) ความพอประมาณ ชุมชนมีการรวมตัวทำกิจกรรมตามศักยภาพ ความถนัดและทุนชุมชน มีการใช้ทรัพยากรและองค์ความรู้ในชุมชนมาพัฒนาชุมชน 2) ความมีเหตุผล การส่งเสริมให้มีการแสดงศักยภาพและการแสดงออกทางความคิด เน้นหลักการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจและร่วมรับผลประโยชน์ 3) การมีภูมิคุ้มกัน มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน การใช้ศักยภาพภูมิปัญญาชุมชน องค์ความรู้ชุมชนมาจัดการแก้ไขปัญหาของชุมชน 4) เงื่อนไขคุณธรรม ชุมชนมีการยึดมั่นในวัฒนธรรม ประเพณี มีความสัมพันธ์ ช่วยเหลือ เกื้อกูลและเอื้ออาทรกัน 5) เงื่อนไขหลักวิชา มีการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน การจัดทำแผนชุมชน มีการสรุปบทเรียนและถอดบทเรียนชุมชนเพื่อการประยุกต์ใช้ 6) เงื่อนไขชีวิต มีศูนย์เรียนรู้เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ การถ่ายทอดวิถีการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย 1) กระบวนการกลุ่ม มีการรวมกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มชุมชนพอเพียง กลุ่มตำรวจชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มเป็นฐานเรียนรู้ของชุมชน เช่น กลุ่มอาชีพปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่ กลุ่มเกษตรแบบพอเพียง กลุ่มออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ กลุ่มปลูกพืชผักไฮโดรโปนิกส์ กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษและสมุนไพรไทย เป็นต้น 2) กระบวนการเรียนรู้ มีเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การถอดบทเรียนและการสรุปบทเรียนชุมชนเพื่อการประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการชุมชนต่อไป 3) การขยายเครือข่าย มีการสร้างเครือข่ายการทำงานทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ เช่น มีเครือข่ายการทำงานขับเคลื่อนศูนย์เรียนรู้ชุมชน การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และประสบการณ์การพัฒนาชุมชน 4) การพัฒนานวัตกรรม มีการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ ผ่านการคิดสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น อาหารพื้นถิ่น การแปรรูป การจักสาน เป็นต้น

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอพียง ประกอบด้วย 1) ระบบการบริหารจัดการชุมชน บ้านคลองตาชมมีการบริหารจัดการชุมชน โดยนำความรู้และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ วิเคราะห์ศักยภาพตนเอง การจัดทำแผนชีวิต แผนชุมชน เวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถอดบทเรียนชุมชนและการสร้างเครือข่ายการทำงานทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนโดยใช้ศักยภาพชุมชน ภูมิปัญญาชุมชน องค์ความรู้ชุมชนในด้านต่างๆ มีเทคนิค วิธีการในการแก้ปัญหาของชุมชนมาเป็นบทเรียนในการประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการชุมชน 2) ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีกิจกรรมการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง มีการรวมตัวกันในลักษณะกลุ่มอาชีพตามศักยภาพ ทุนชุมชน และความถนัดของชุมชน มีการพัฒนาเป็นจุดเรียนรู้ที่มีปราชญ์ชุมชนถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ผู้ที่สนใจ ได้แก่ กลุ่มอาชีพปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่

กลุ่มเกษตรแบบพอเพียง กลุ่มออกกำลังกายเพื่อสุขภาพ กลุ่มปลูกพืชผักไฮโดรโปนิกส์ กลุ่มเพาะเห็ด กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษและสมุนไพรไทย กลุ่มทำน้ำพริก โดยกลุ่มอาชีพมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจนเกิดเป็นองค์ความรู้ของชุมชน มีการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ และต่อยอดเป็นวิสาหกิจชุมขนที่สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน 3) ระบบคุณค่าของชุมชน มีการจัดเก็บ รวบรวมและการจัดการองค์ความรู้ ภูมิปัญญาชุมชน มีการจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และข้อมูลด้านต่างๆ ของชุมชน ตลอดจนแผนผังจุดเรียนรู้ของชุมชน จนเกิดเป็น “ศูนย์เรียนรู้ชุมชน” ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นแหล่งข้อมูลและการสาธิตกิจกรรมการเรียนรู้การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน

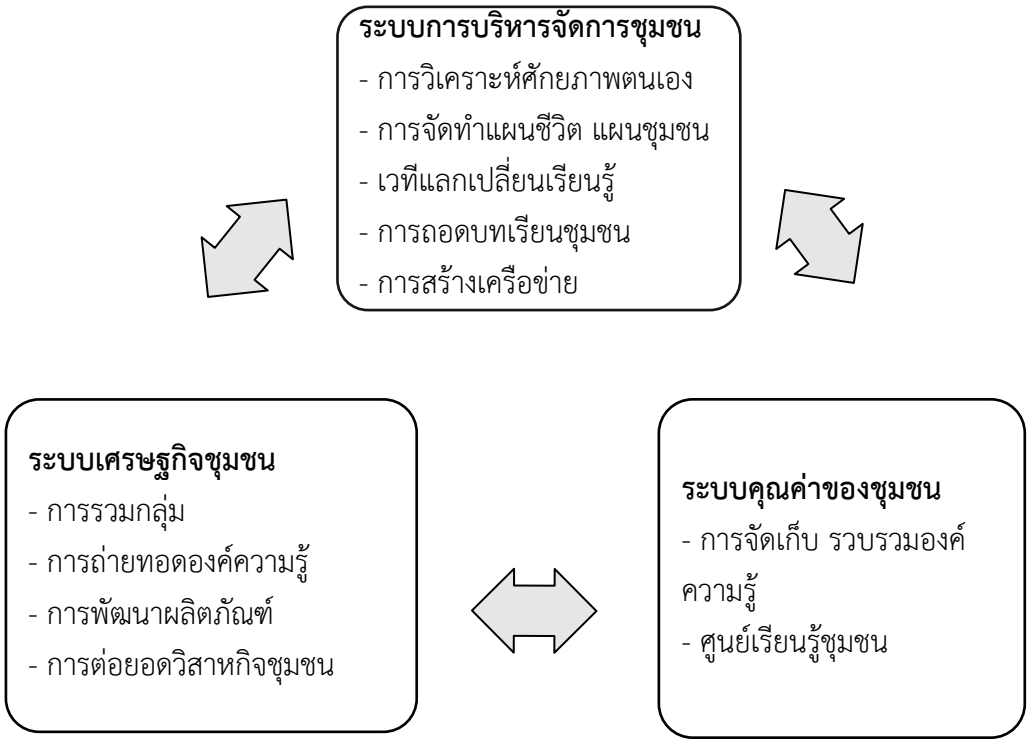

ข้อเสนอกระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและชุมชนเข้มแข็งมาบูรณาการ เพื่อเสนอแนวทางในการขับเคลื่อนชุมชนที่มุ่งหวังให้ชุมชนเข้มแข็ง มุ่งสร้างความเชื่อมั่น การสร้างคุณค่า และการพัฒนาศักยภาพชุมชน มุ่งสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชน ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง และพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยมีกระบวนการขับเคลื่อนดังนี้

1. ระบบการบริหารจัดการชุมชน เป็นระบบการบริหารจัดการที่เชื่อมโยงกับทุนชุมชน และคุณค่าของชุมชน เช่น ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา และระบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่พึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกัน รวมทั้งการรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ตลอดจนการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมและการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อมุ่งให้ชุมชนมีความเชื่อมั่น มีศักยภาพ สามารถปรับตัว และสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง

2. ระบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เน้นกระบวนการผลิตที่อยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาพึ่งพิงระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม เป็นการผลิตที่ไม่เบียดเบียนหรือทำลายระบบต่างๆ ของชุมชน มีการรวมกลุ่มในชุมชน ร่วมแรงร่วมใจในการผลิต เน้นการผลิตเพื่อการบริโภค หากมีส่วนเกินมุ่งเพื่อการแบ่งปัน และการแลกเปลี่ยน

ตามวัฒนธรรมชุมชน ตลอดจนต่อยอดการจัดการการผลิตที่เป็นระบบธุรกิจของชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตของชุมชน ผลกำไรที่ได้นำไปสู่การพัฒนาสวัสดิการชุมชนที่ดำเนินการโดยชุมชน

3. ระบบคุณค่าของชุมชน มุ่งพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน ภูมิปัญญาชุมชน ปราชญ์ชุมชน มีการพัฒนาทักษะกระบวนการคิด การวิเคราะห์ การถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชน การคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนา และต่อยอดระบบคุณค่าของชุมชน มีการบูรณาการความรู้ทุกส่วนของชุมชนเข้าด้วยกันเป็นความรู้ใหม่ของชุมชน เพื่อการสร้างนวัตกรรมชุมชนที่มีอัตลักษณ์ของชุมชน

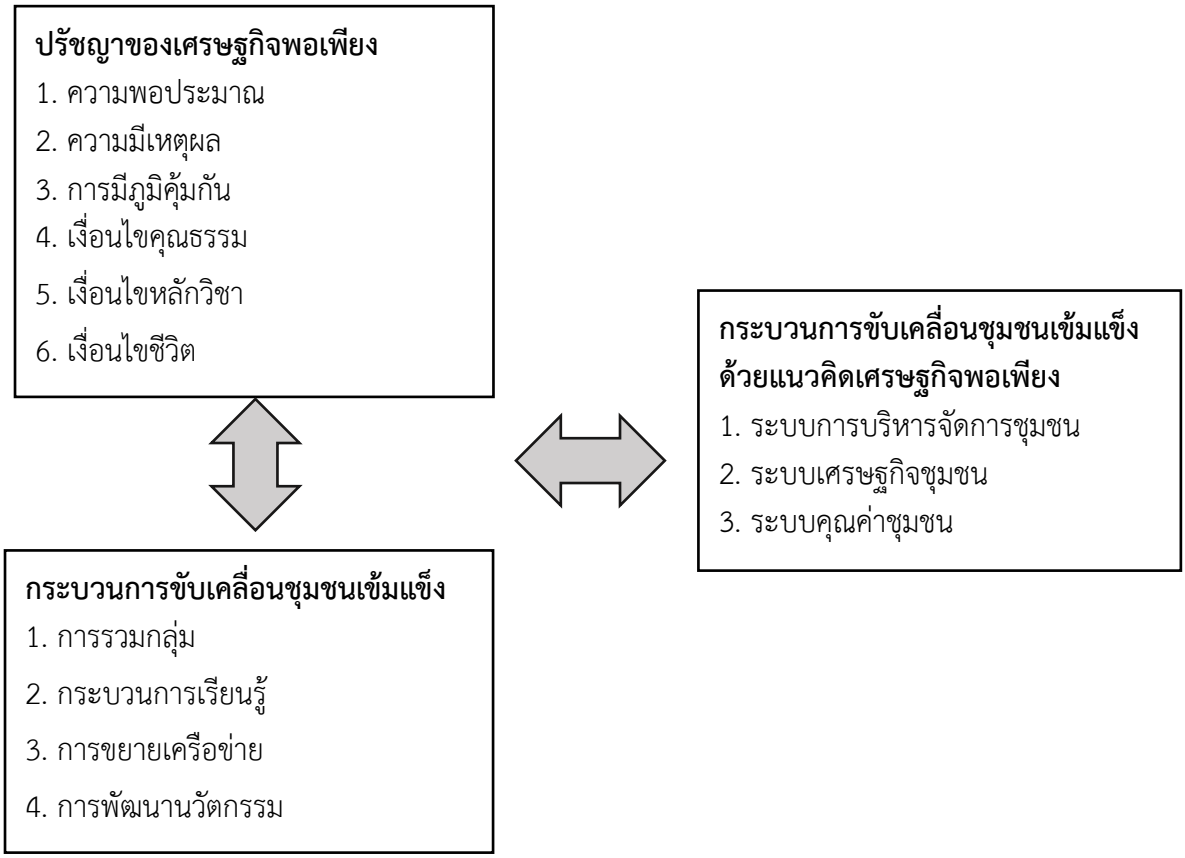

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการนำเสนอแนวทางการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาชุมชน เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีการบริหารจัดการชุมชน การกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนให้เป็นไปตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งการดำเนินกิจกรรมของชุมชนที่สมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เน้นการพัฒนาที่ “ระเบิดจากข้างใน” กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับการสร้างความเชื่อมั่น และตระหนักในคุณค่า เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองและชุมชน เพื่อจะนำไปสู่การสร้างชุมชนที่เข้มแข็ง คือ ชุมชนที่มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน และเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้กระบวนการขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็งด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อน ดังนี้ 1) การประสานพลังภายในชุมชน ประกอบด้วย การสร้างผู้นำ แกนนำ กลุ่มและองค์กรชุมชน เพื่อเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนชุมชน และเป็นต้นแบบในการเรียนรู้ การถ่ายทอดประสบการณ์และบทเรียนในการทำงานชุมชนซึ่งนอกจากจะเป็นพลังในการขับเคลื่อนชุมชน ยังเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่มีคุณค่าของชุมชน 2) การประสานพลังภายนอกชุมชน เป็นการประสานความร่วมมือภาคีเครือข่ายต่างๆ เพื่อเป็นพลังหนุนเสริมในการขับเคลื่อนชุมชน ตลอดจนการบูรณาการงานพัฒนาชุมชนให้ครอบคลุมในทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม

การเมืองการปกครอง การเรียนรู้ สิ่งแวดล้อม คุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนมิติสุขภาพ เพื่อการพัฒนาที่สมดุล และการสร้างสังคมแห่งความสุข

รายการอ้างอิง

ขนิฏฐา กาญจนรังสีนนท์ และคณะ. (2554). *ประโยชน์สุขจากเศรษฐกิจพอเพียง.* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ. (2548). *การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อชุมชนเข้มแข็ง*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.).

นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ. (2550). *ดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ประเวศ วะสี. (2549). *กระบวนทัศน์ใหม่ มรรค 8 แห่งการทำงานเรื่องสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม, มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2549). *การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง.* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม, มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2550). *การสังเคราะห์งานวิจัย ข้อเขียน และบทความเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง.* สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2550). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.* กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ.2560-2564.* กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). (2553). *ตัวอย่างความสำเร็จการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.* (อัดสำเนา).

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). (2559). *เผยแพร่องค์ความรู้ตามแนวพระราชดำริ.* (อัดสำเนา).

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.). (2561). *คู่มือการถอดบทเรียนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.* (อัดสำเนา).

อภิชัย พันธเสน และคณะ. (2555). *เหลียวหลังเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อรสุดา เจริญรัถ. (2546). *เศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. สถาบันวิถีทรรศน์.

อุทัย ดุลยเกษม, และ อรศรี งามวิทยาพงษ์. (2540). *ระบบการศึกษากับชุมชน กรอบความคิดและข้อเสนอเพื่อการวิจัย.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วิเคราะห์โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุน กรณีศึกษา: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

Structural Analysis of Reproduction in Resources Distribution for Justice to fund Members: A Case Study of Community Welfare fund at Tambon Nong Sarai, Amphoe Phanom Thuan, Kanchanaburi.

กฤษฎา ศุภกิจไพศาล*

Krissada Supakitpaisan*

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุน กรณีศึกษา: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นการศึกษาโครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย เป็นการศึกษาแบบกรณีศึกษา มีผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้นำ คณะกรรมการ และสมาชิกกองทุนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระจายทรัพยากรแก่สมาชิกกลุ่มของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จำนวน 3 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ใช้เครื่องมือในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก จากผลการศึกษาเฉพาะกรณี พบว่า โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ประกอบไปด้วย 1) พลังอำนาจของกองทุนสวัสดิการชุมชน 2) การสื่อสารในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชน 3) การตีความในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชน 4) การให้ความสำคัญในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชน 5) การเข้าครอบงำของกองทุนสวัสดิการชุมชน 6) สิ่งที่ส่งเสริมและสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชน 7) การเกิดความเป็นธรรมของกองทุนสวัสดิการชุมชน 8) การกลายเป็นบรรทัดฐานของกองทุนสวัสดิการชุมชน และ 9) การลงโทษของกองทุนสวัสดิการชุมชน อีกทั้งยังมีข้อค้นพบเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อจำกัดในการขับเคลื่อนเชิงนโยบายของกองทุนสวัสดิการชุมชน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการผลักดันกองทุนสวัสดิการชุมชนไปสู่การเป็นนโยบายระดับประเทศ

คำสำคัญ: การผลิตซ้ำ, ความเป็นธรรม, กองทุนสวัสดิการชุมชน, ทรัพยากร

ABSTRACT

The research “Structural analysis of reproduction in resources distribution for justice to fund members: a case study of community welfare fund at Tambon Nong Sarai, Amphoe Phanom Thuan, Kanchanaburi”, is the study of reproduction structure in resources distribution for justice to Tambon Nong Sarai community fund members. It is a case study which the data providers are a leader, a committee, and a fund member who were involved in resources distribution to Tambon Nong Sarai community fund members, in the total

* นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (นโยบายสังคม) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิชาการวิจัยเชิงคุณภาพในนโยบายสังคมหรือวิชานโยบายสังคม 803

* Student, Doctor of Philosophy Program in Social Policy, Faculty of Social Administration, Thammasat University

of 3 persons by using purposive sampling. In this study, the research tool was in-depth interview. According to the results of the study, it was discovered that reproduction structure in resources distribution for justice to Tambon Nong Sarai community fund members consists of 1) The power of community welfare fund 2) Communication about community welfare fund 3) Interpretation of community welfare fund 4) Giving importance to community welfare fund (5 The domination of community welfare fund 6) Things that promote and support community welfare fund 7) Justice in community welfare fund 8) Community welfare fund becoming a standard and 9) Punishment from community welfare fund. Moreover, there was an additional finding about the limitation in driven policy of community welfare fund. Therefore, the researcher has some suggestions as guidelines to push community welfare fund forward to be a national policy.
Keywords: Reproduction, Justice, Community welfare fund, Resource

บทนำ

เมื่อกล่าวถึง “สภาพปัญหาที่ส่งผลกระทบในระดับประเทศของไทย” ก็มักมีการกล่าวถึง “สภาพปัญหาด้านความเหลื่อมล้ำด้านรายได้” ร่วมกันไปอยู่เสมอ เสมือนกับว่าเป็นคู่ของความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ สำหรับสภาพปัญหาด้านความเหลื่อมล้ำด้านรายได้นั้นถือได้ว่าเป็นหนึ่งในสภาพปัญหาที่ยังคงอิทธิพลและส่งผลกระทบต่อประชากรทั่วประเทศอย่างเป็นวงกว้าง โดยผลกระทบที่เกิดขึ้น ล้วนเป็นผลลัพธ์ที่สืบเนื่องมาจากการที่สมาชิกในประเทศบางกลุ่มขาดโอกาสในการเข้าถึง การต่อรอง และการจัดการทรัพยากรในมิติของรายได้ สอดคล้องกับข้อมูลจากบทความ เรื่อง “พินิจการเมืองความเหลื่อมล้ำ และความยากจนเป็นความรับผิดชอบของใคร” ที่พบว่าประเทศไทยมีครัวเรือนที่มีรายได้ไม่ถึง 10,000 บาท ร้อยละ 47.30 ของครัวเรือนทั้งหมด ในขณะเดียวกันครัวเรือนที่มีรายได้ระหว่าง 10,000 บาท แต่ไม่ถึง 20,000 บาท มีจำนวนร้อยละ 27 และเมื่อรวมรายได้ครัวเรือนคนไทยต่อเดือนที่ยังไม่ถึง 20,000 บาท ถือว่ามีมากที่สุดถึงร้อยละ 74.30 นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสนใจว่าครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนมากกว่า 50,000 บาทต่อเดือน มีเพียงร้อยละ 5.45 เท่านั้น จากจำนวนครัวเรือนทั้งประเทศ 20,025,409 ครัวเรือน อีกทั้งจากรายงานของสำนักคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติยัง พบว่ารายได้ของคนไทยต่อหัวต่อเดือน มีค่าเฉลี่ยประมาณ 15,000 บาท โดยคิดยอดรายได้เฉลี่ยคนไทยต่อปี ได้เป็น 185,858 บาท (พ.ศ.2558) นอกจากนี้ ยังพบว่ารายได้ของครัวเรือนยากจนที่สุดต่อปี มีการเพิ่มขึ้นเพียง 4,266 บาท ในขณะที่ครัวเรือนที่รวยที่สุดใน 10 เปอร์เซ็นต์แรก (พ.ศ.2554) มีรายได้เพิ่มขึ้นต่อปีเป็นจำนวนกว่า 100,000 บาท (โกวิทย์ พวงงาม, 2560, น. 7-8)

ในทางเดียวกันจากข้อมูลรายงานสถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ประจำปี พ.ศ. 2559 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า สาเหตุและปัจจัยพื้นฐานของปัญหาความยากจนและปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม คือ การที่โครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศไทยมีขนาดของแรงงานนอกระบบเป็นจำนวนมาก ทำให้การคุ้มครองทางสังคมยังไม่ทั่วถึงและครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่ม และการที่คนจนส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ทั้งนี้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมองว่า ประชาชนที่มีการศึกษาน้อยมีโอกาสในการเป็นคนจนสูง เนื่องจากการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างโอกาสในด้านการประกอบอาชีพ ซึ่งครอบคลุมไปถึงการนำรายได้มาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง

และครอบครัว รวมถึงการทรงตัวของค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ 300 บาท อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้รายได้ของกลุ่มแรงงานทั่วไปมีการเปลี่ยนแปลงอย่างล่าช้า (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

จากสภาวการณ์ความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยที่กล่าวมาในข้างต้น ส่งผลให้รัฐบาลและนักวิชาการเกิดความตื่นตัวในการนำเสนอทางออกให้กับประเทศไทยในหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอแนวทางในการเก็บภาษีแบบอัตราก้าวหน้า ซึ่งเป็นอัตราการเสียภาษีที่จะสูงขึ้นเมื่อมีรายได้เพิ่มขึ้น อาทิ ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ทั้งนี้การเก็บภาษีตามอัตราดังกล่าวได้รับการยกย่องว่าเป็นรูปแบบการเก็บภาษีที่จะสามารถสร้างให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชนในประเทศไทยได้ เนื่องจากการเก็บภาษีแบบอัตราก้าวหน้าจะช่วยให้เกิดการกระจายรายได้ที่ทั่วถึง หากแต่ในทางปฏิบัติ กลับพบว่า การปฏิรูปภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาและภาษีอื่นๆ ยังคงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากในประเทศกำลังพัฒนา (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, 2560) แนวทางในการปฏิรูปที่ดิน ทั้งนี้การปฏิรูปการถือครองที่ดินเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงหรือถือครองที่ดินนั้น นอกจากจะทำให้ประชาชนที่ต้องการที่ดินทำกินสามารถมีที่ดินเป็นของตัวเองแล้ว ยังสามารถช่วยลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ เนื่องจากความเหลื่อมล้ำด้านรายได้เป็นหนึ่งในเหตุผลที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำด้านการถือครองที่ดินด้วยเช่นกัน หากแต่แนวทางในการปฏิรูปที่ดินก็ยังคงเป็นแนวทางที่เป็นไปได้ยากในสังคมไทย (ทีมงานความเหลื่อมล้ำฉบับพกพา, 2561) หรือแนวทางในการสร้างรัฐสวัสดิการ ทั้งนี้ถ้าประเทศไทยจะเดินตามแบบของรัฐสวัสดิการประเทศในแถบสแกนดิเนเวีย ประเทศไทยจำเป็นที่จะต้องสร้างระบบสหภาพแรงงานที่เข้มแข็ง เพื่อเป็นปากเสียงในการต่อรองอำนาจกับนายทุน และทำให้นายทุนไม่สามารถไล่คนงานออกโดยไม่มีเหตุผลหรือทำการอื่นๆ ที่แรงงานเสียประโยชน์ อีกทั้งประเทศไทยยังจำเป็นต้องปฏิรูปการเก็บภาษีที่ไม่ใช่แค่ภาษีมูลค่าเพิ่มอย่างเดียว (ระพีพรรณ คำหอม, 2557; สมชัย จิตสุชน, 2558) หากแต่ต้องเป็นการเก็บภาษีจากประชาชนทุกๆ คน โดยคนที่มีรายได้มากกว่าต้องเสียมากกว่า ทั้งนี้แนวทางในการแก้ไขสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำ ซึ่งครอบคลุมไปถึงมิติในด้านรายได้การศึกษา คุณภาพชีวิต สุขภาพ และการประกอบอาชีพของประชาชนที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย โดยไม่ต้องรอคอยว่าเมื่อไหร่คนรวย หรือคนที่มีรายได้สูงจะยอมควักกระเป๋าเพื่อกระจายทรัพยากรที่เป็นเงิน คือ “รูปแบบการจัดสวัสดิการแบบชุมชนท้องถิ่นสวัสดิการ” หรือการจัดสวัสดิการบนพื้นฐานความเชื่อที่มีร่วมกันของคนในชุมชน ภายใต้เงื่อนไขของคุณธรรมและจริยธรรมที่คนในชุมชนมีให้กัน โดยผ่านการแบ่งปันด้วยความบริสุทธิ์ใจทั้งผู้ให้ และผู้รับอย่างแท้จริง รวมทั้งยังมีหลักการสำคัญพื้นฐานที่ต้องการให้คนในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูล และแบ่งปันกันโดยมีหลักแห่งคุณธรรม จริยธรรม จิตสาธารณะ และการเห็นแก่ประโยชน์ของชุมชนเป็นที่ตั้ง (โกวิทย์ พวงงาม, 2560, น. 42-44) อีกทั้งยังถือได้ว่า เป็นหนึ่งในรูปแบบของการจัดสวัสดิการทางเลือกที่มีลักษณะสำคัญ 2 ลักษณะ คือ การมองสวัสดิการไปในมิติของการบำบัดความต้องการที่เกี่ยวข้องกับรายได้ที่เป็นเงินทุน วัตถุสิ่งของและสวัสดิการที่ไม่ได้เป็นการบริการในลักษณะที่เป็นรูปธรรม

สำหรับตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ถือได้ว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากสภาพปัญหาความยากจน และปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมในมิติต่างๆ อาทิ สภาพปัญหาหนี้สินในครัวเรือน สภาพปัญหาการไม่มีสวัสดิการดูแลเมื่อยามเจ็บป่วย ชราภาพ พิการ และเสียชีวิต เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ในตำบลประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ส่งผลให้ไม่มีสวัสดิการใดๆ มารองรับ ทั้งนี้สาเหตุหลักที่ทำให้ตำบลหนองสาหร่ายต้องเผชิญกับสภาพปัญหาหนี้สินในครัวเรือน สภาพปัญหาการไม่มีสวัสดิการดูแลตนเอง และครอบครัว คือ การกู้ยืมเงินนอกระบบมาซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง สารเร่งโต และการว่าจ้างเครื่องจักรมาหว่านไถเพื่อเร่งรอบในการเพิ่มผลผลิต รวมถึงการเกิดค่านิยมในการบริโภควัตถุ และแข่งขันอวดวัดฐานะด้วยทรัพย์สินเงินทอง

หากแต่ในท้ายที่สุดกลับการเป็นการพอกพูนหนี้สินโดยไม่รู้ตัว จากสภาพปัญหาหนี้สินในครัวเรือนและสภาพปัญหาการไม่มีสวัสดิการที่กล่าวมาในข้างต้น ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันของชาวบ้านทั้ง 9 หมู่บ้าน ในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ในรูปแบบของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย โดยมีเป้าประสงค์สำคัญในการรวมตัวกัน เพื่อจัดการกับสภาพปัญหาการไม่มีสวัสดิการดูแล สำหรับหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากผู้วิจัยมีเกณฑ์เรื่องของความสำคัญในการเป็นพื้นที่ที่มีความครบถ้วนและหลากหลาย อาทิ ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นพื้นที่ซึ่งมีความรุนแรงของสภาพปัญหาความยากจนในมิติของรายได้ระดับหนี้สินครัวเรือนและการไม่มีสวัสดิการ อีกทั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ยังเป็นหนึ่งในกองทุนที่ได้รับรางวัล “องค์กรสวัสดิการชุมชน: ผู้สร้างสรรค์ความมั่นคงของมนุษย์ ตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์” ด้านผลงานการจัดสวัสดิการชุมชนแบบองค์รวมหลากหลายมิติ และสามารถเชื่อมโยงบูรณาการทรัพยากรจากหลากหลายแหล่ง เพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในปี พ.ศ. 2559 (จุไรพร จิตพิทักษ์, 2559) ด้วยความเป็นมาและความสำคัญของสภาพปัญหาหนี้สินในครัวเรือน และสภาพปัญหาการไม่มีสวัสดิการดูแลเมื่อยามเจ็บป่วยในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ที่กล่าวมาในข้างต้น ผู้ศึกษาวิจัยจึงให้ความสนใจกับการศึกษาวิจัย ซึ่งนำมาสู่วัตถุประสงค์สำคัญในการศึกษาโครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุน กรณีศึกษา: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดความเป็นธรรมในมิติของผู้ที่เสียเปรียบทางสังคม เป็นแนวคิดที่มีความเชื่อพื้นฐานอย่างหนักแน่นว่าความเป็นธรรมที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม คือ การให้สิ่งทดแทนแก่ผู้ที่เสียเปรียบในมิติต่างๆ โดยสังคมควรที่จะเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมผู้ที่เสียเปรียบเพื่อทดแทนซึ่งสิ่งที่พวกเขาขาด และเป็นการประกันว่าจะไม่มีใครได้เปรียบหรือเสียเปรียบ เนื่องจากความบังเอิญทางธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมทางสังคม สอดคล้องกับแนวความคิดของ John Rawls ที่มองว่าสมาชิกทุกคนในสังคมมีจุดเริ่มต้นที่ไม่เท่ากัน ซึ่งความไม่เท่ากันดังกล่าวล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดความได้เปรียบและความเสียเปรียบ (Rawls, 1997) จากสภาวการณ์ในข้างต้น John Rawls จึงมีข้อเสนอเกี่ยวกับข้อตกลงในสัญญาประชาคม เพื่อการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ว่าจะต้องดำเนินการภายใต้หลักคิดหรือหลักการที่เรียกว่า Veil of Ignorance ที่สมาชิกแต่ละคนจะไม่สามารถรับรู้สถานะของตนเองว่าเป็นผู้ได้เปรียบหรือเสียเปรียบในสังคม เพื่อที่สมาชิกจะได้ร่วมกันสร้างสัญญาประชาคมที่จะเป็นประโยชน์สำหรับสมาชิกทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้ที่ได้เปรียบหรือเสียเปรียบในสังคม หรือไม่ว่าเขาจะมีจุดเริ่มต้นที่ใด สำหรับหลักของแนวคิดความเป็นธรรมของ John Rawls สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประการหลักๆ ซึ่งมีเนื้อหาและรายละเอียดดังต่อไปนี้ (วิชยา โกมินทร์ และบวร ทรัพย์สิงห์, 2557, น. 64) คือ 1. มนุษย์แต่ละคนจะต้องได้รับการจัดสรรชุดของสิทธิและเสรีภาพพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน ซึ่งชุดของสิทธิและเสรีภาพพื้นฐานดังกล่าวจะต้องครบถ้วนและเพียงพอรวมทั้งสามารถเข้ากันได้กับชุดของสิทธิและเสรีภาพแบบเดียวกันของคนอื่นๆ ทุกคน (Rawls, 1997) 2. ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขสำคัญ 2 ข้อ ดังนี้ 2.1 ตำแหน่งและหน้าที่การงานจะต้องเปิดให้แก่คนทุกคน ภายใต้เงื่อนไขของความเสมอภาคทางโอกาสที่เป็นธรรม (fair equality of

opportunity) และ 2.2 ความไม่เท่าเทียมต้องเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของสมาชิกที่เสียเปรียบที่สุดของสังคม (the Difference) (Rawls, 1997)

แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดความเป็นธรรมในมิติของผู้ที่เสียเปรียบทางสังคม กลับมีความคิดเห็นในทิศทางตรงกันข้ามกับกลุ่มนักคิดที่มองว่า ความเป็นธรรม คือ การสร้างมวลความสุขและประโยชน์สุขให้กับคนส่วนใหญ่ในสังคม หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า นักคิดกลุ่มนี้มีความเชื่ออย่างหนักแน่นว่าความเป็นธรรมสามารถพิจารณาได้จากผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม (สิริยา รัตนช่วย, 2557, น. 45) สอดคล้องกับแนวความคิดของ Jeremy Bentham นักปรัชญาด้านเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษ ที่มองว่ากฎหมายและนโยบายที่ดีจะต้องเปิดโอกาสให้คนจำนวนมากในสังคมมีความสุขมากที่สุด (ส. ศิวรักษ์, 2546, น. 199-200) ในทางเดียวกัน John Stuart Mill นักปรัชญาด้านเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษ ก็มองความเป็นธรรมในเชิงการกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์สุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด โดยเชื่อว่าอรรถประโยชน์นิยมจะนำมาซึ่งความเป็นธรรมทางสังคมได้เช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้น John Stuart Mill ยังมีความเชื่อพื้นฐานว่าหลักอรรถประโยชน์ถือได้ว่าเป็นหลักการแรกทางศีลธรรม (เนื่องน้อย บุณยเนตร, 2544, น. 98-100)

โดยผู้ศึกษาวิจัยมองว่าแนวคิดความเป็นธรรมของ Jeremy Bentham และ John Stuart Mill เป็นแนวคิดแกนหลักที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในการกำหนดนโยบายสาธารณะ ซึ่งถือได้ว่าเป็นร่มใหญ่ของนโยบายในการพัฒนาประเทศได้ในมิติของการสร้างผลประโยชน์ และความสุขให้กับคนส่วนใหญ่ในสังคม หากแต่แนวคิดดังกล่าวยังมีข้อจำกัดในมิติของการละเลยคนกลุ่มน้อยในสังคมที่เสียประโยชน์ ดังนั้นเพื่อเป็นการอุดช่องโหว่ขนาดใหญ่ของแนวคิดดังกล่าว เราจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างนโยบายที่แตกย่อยออกมาจากร่มใหญ่ อาทิ นโยบายสังคม ซึ่งมีวิธีคิดที่ให้ความสำคัญกับคนกลุ่มน้อยที่เสียประโยชน์ในสังคม เพื่อเป็นหลักประกันว่าเราจะไม่ปล่อยให้คนกลุ่มน้อยที่เสียประโยชน์ในสังคมมีสภาพชีวิตเป็นไปตามยถากรรม หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่านโยบายสังคมจะต้องเข้ามามีส่วนในการส่งเสริมและสนับสนุนคนในสังคมอีกกลุ่มหนึ่งที่ตกขอบและไม่สามารถเข้าถึงนโยบายสาธารณะได้ สอดคล้องกับแนวคิดความเป็นธรรมในมิติของผู้ที่เสียเปรียบทางสังคมของ John Rawls ที่มองว่ากลุ่มคนที่เสียเปรียบในสังคมควรจะเป็นกลุ่มคนที่ได้รับสิทธิพื้นฐานและโอกาสที่เท่าเทียมในสายงานนโยบายสังคม

จากข้อความในข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองทางความคิดของ John Rawls ที่เชื่อว่าระบบจริยธรรมและหลักความแตกต่างจะสามารถนำไปสู่การกระจายทรัพยากรให้กับคนที่เสียเปรียบมากที่สุดในสังคม เนื่องจากสังคมมีช่องว่างของความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม (Rawls, 1999, pp. 3-11; สิริยา รัตนช่วย, 2557, น. 42) ดังนั้นมนุษย์จึงต้องพยายามลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความสมดุลเพื่อลดช่องว่างแห่งความไม่เท่าเทียมในสังคม เช่นเดียวกันกับแนวความคิดของผู้ศึกษาวิจัย ที่มองว่ากลุ่มคนที่ด้อยโอกาสที่สุดของสังคมสมควรที่จะได้รับโอกาสที่เท่าเทียมและสิทธิพื้นฐานที่จะทำให้พวกเขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างทัดเทียมกับบุคคลอื่นๆ ในสังคม หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า สังคมควรมีการกระจายทรัพยากรเพื่อสร้างความเป็นธรรมให้ครอบคลุมไปถึงกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมมากขึ้น อาจกล่าวได้โดยสรุปว่าผู้ศึกษาวิจัยมีความคิดที่สอดคล้อง และเชื่อในแนวคิดทางปรัชญาของ John Rawls ดังนั้นตำแหน่งในการอภิปราย การพิจารณาประเด็น และการให้ข้อเสนอทั้งหมดของงานวิจัยชิ้นนี้จึงอยู่ภายใต้ฐานคิดความเป็นธรรมในมิติของผู้ที่เสียเปรียบทางสังคมตามทฤษฎีความเป็นธรรมที่ John Rawls เสนอไว้

สำหรับทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง เป็นหนึ่งในทฤษฎีสำคัญที่ถูกนำเสนอขึ้นโดย Anthony Giddens นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 ทั้งนี้ Anthony Giddens มองว่า ความเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการมีลักษณะเป็นคู่ความสัมพันธ์ หรือทวิภาวะที่ไม่สามารถดำรงอยู่อย่างแยกออกจากกันได้ อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างโครงสร้าง ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ถูกตีกรอบและควบคุมโดยโครงสร้าง เนื่องจากโครงสร้างถูกสร้าง รักษา และเปลี่ยนแปลงผ่านการกระทำ ในขณะที่การกระทำถูกให้ความหมายเมื่อดำรงอยู่ในโครงสร้าง อีกทั้ง Anthony Giddens ยังมองว่าโครงสร้างประกอบไปด้วยหลักกติกา และการกระจายทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของมนุษย์ (เชษฐา พวงหัตถ์, 2551) อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า Anthony Giddens มองว่ามนุษย์และโครงสร้างมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากการกระทำของมนุษย์ที่ซ้ำไปซ้ำมาจะก่อให้เกิดโครงสร้างทางสังคม อันได้แก่ จารีตประเพณี หลักศีลธรรม ค่านิยม และหลักการกระทำสิ่งต่างๆ ที่เป็นกระแสหลักของสังคม ในทางตรงกันข้ามหลักการเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอถ้าเกิดว่ามนุษย์เริ่มที่จะเพิกเฉยต่อหลักการ ทั้งนี้มนุษย์อาจมีการนำหลักการใหม่มาแทนที่หรือผลิตซ้ำหลักการเก่าให้มีความหมายที่แตกต่างออกไปจากเดิม (อรรถสิทธิ์ เมืองอินทร์, 2558; Giddens, 1984, p. 377; กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2550, น. 46-48)

ในอีกมุมหนึ่ง ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens กลับถูกวิพากษ์จากกลุ่มนักคิดที่มีความเชื่อในเรื่องของทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ในความหมายเดิม เนื่องจากนักคิดกลุ่มนี้มองว่าควรมีการแยกวิเคราะห์ผู้กระทำการและโครงสร้างออกจากกันอย่างเด็ดขาด หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า กลุ่มนักคิดที่มีความเชื่อในเรื่องของทฤษฎีโครงสร้างและการหน้าที่ในความหมายเดิมมองว่าไม่ควรวิเคราะห์ผู้กระทำการและโครงสร้างว่าเป็นสิ่งที่สามารถนำมารวมกันได้ราวกับว่าเป็นสิ่งเดียวกัน ทั้งนี้ ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens อาจมีความเหมาะสมในการวิเคราะห์การปฏิบัติการทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ หากแต่ในโลกแห่งความเป็นจริงยังมีแบบแผนในชีวิตทางสังคมอีกมากมาย ที่เมื่อแยกโครงสร้างและผู้กระทำการออกจากกันแล้วจะทำให้เราเข้าใจความหมายของปรากฏการณ์ได้ชัดเจนกว่า นอกจากนี้ ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens ยังมีความสับสนระหว่างข้อจำกัดในเชิงโครงสร้างและสถาบัน ซึ่ง Anthony Giddens ควรมีการพัฒนาเพื่อแยกแยะความแตกต่างระหว่างโครงสร้าง ระบบ และสถาบันให้ได้ชัดเจนกว่านี้ อีกทั้งหลักกติกาและทรัพยากร ในทฤษฎีการสร้างโครงสร้างยังคงมีข้อจำกัดในการอธิบายประเด็นโครงสร้างทางสังคมในบางประเด็น เนื่องจากแบบแผนที่เป็นข้อจำกัดทางสังคมของชีวิตมนุษย์ไม่ได้มีแค่เพียงหลักกติกาเท่านั้น (กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2550, น. 76-77)

ทั้งนี้ Anthony Giddens ได้พยายามพิสูจน์ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างโดยผ่านการขยายขอบเขตความกว้างของอำนาจในการอธิบายประเด็นทางสังคม อาทิ เพศวิถี การเมือง ชุมชน นโยบายสาธารณะ จนทำให้ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างกลายมาเป็นทฤษฎีทางสังคมที่มีความสมบูรณ์แบบ อีกทั้งทฤษฎีการสร้างโครงสร้างยังกลายเป็นทฤษฎีสำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์การผลิตซ้ำทางสังคม อาจกล่าวได้ว่า ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens เป็นหนึ่งในทฤษฎีร่วมสมัยที่มีการอธิบาย และให้ความสำคัญเกี่ยวกับบุคคล ซึ่งถือได้ว่าเป็นย่างก้าวสำคัญที่จะทำให้นักวิชาการสามารถข้ามผ่านจากการติดกับดักเชิงโครงสร้างทางความคิดแบบทวิลักษณ์หรือแนวคิดแบบแยกขั้วของลัทธิ Karl Marx และ Talcott Parsons ที่มองข้ามเรื่องบุคคลและให้ความสำคัญกับบรรทัดฐาน ประเพณี และค่านิยมจนทำให้ทฤษฎีเกิดความแข็งกระด้าง ซึ่งอาจสรุปได้ว่า จุดแข็งของทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens คือ การให้ความสำคัญกับหลักกติกาและทรัพยากร รวมถึงการกระทำการในชีวิตประจำวันของ

มนุษย์ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจอัตวิสัย อีกทั้งยังทำให้นักวิชาการไม่เพิกเฉย ละเลยต่อสภาพปัญหาความขัดแย้งและไม่ลงลอยในมิติของบุคคลและสังคม

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นแนวคิดที่อธิบายถึงกองทุนที่เกิดจากการรวมตัวกันของประชาชนในพื้นที่ๆ หนึ่ง ด้วยความสมัครใจ อาทิ การรวมตัวกันในระดับตำบล การรวมตัวกันในระดับชุมชน และการรวมตัวกันในระดับหมู่บ้าน โดยมีเป้าหมายสำคัญในการดูแลซึ่งกันและกันตั้งแต่เกิดจนตายบนพื้นฐานของความเอื้ออาทรต่อกัน (กองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดสิงห์บุรี, 2555) อนุมานได้ว่า กองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นหนึ่งในองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยภาคประชาชน ทั้งนี้กองทุนสวัสดิการชุมชนมีเป้าประสงค์สำคัญในการจัดสวัสดิการสังคมในมิติต่างๆ ให้กับสมาชิกในชุมชน โดยมีรูปแบบการบริหารจัดการภายใต้การดูแลและรับผิดชอบร่วมกันของคณะกรรมการกองทุน รวมถึงมีสมาชิกกองทุนเป็นผู้รับผลประโยชน์ หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่ากองทุนสวัสดิการชุมชนถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน การพัฒนาคุณธรรม รวมถึงการพัฒนาความเชื่อมั่นและความไว้วางใจซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชน (สถาบันองค์กรพัฒนาชุมชน, 2552; สิริยา รัตนช่วย, 2560, น. 81; สิริยา รัตนช่วย, 2558, น. 137)

โดยกรอบแนวคิดของการจัดสวัสดิการชุมชนในรูปแบบของกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นกรอบแนวคิดที่มีกระบวนการเชื่อมโยงกับเครือข่ายและกลไกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต คุณภาพสังคม และคุณภาพของบริบทแวดล้อมในชุมชน เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน สอดคล้องกับการแถลงการณ์ของภาครัฐที่ว่า “กองทุนสวัสดิการชุมชน” เป็นหนึ่งในรูปแบบของการพัฒนาระบบสวัสดิการจากฐานราก เพื่อให้โอกาสกับประชาชนในการเข้าถึงแหล่งสวัสดิการได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับผลงานการศึกษาวิจัยเรื่อง ทุนชุมชนที่สนับสนุนการจัดกองทุนสวัสดิการชุมชน: กรณีศึกษากองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านนา อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง ของ พริ้งขจร ธระเสนา (2559) ที่พบว่า ปัจจัยที่ช่วยให้กองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านนา สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง คือ กลุ่มแกนนำ กระบวนการทำงาน ความยืดหยุ่นของระเบียบกองทุนสวัสดิการชุมชน และการที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเป็นสมาชิก ในทางตรงกันข้ามจากผลการศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน: กรณีศึกษา กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลบางด้วน อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ ของ วรวิชญ์ วงศ์คำ (2557) กลับพบว่า ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลบางด้วน คือ การบริหารจัดการกองทุนที่ยังไม่เป็นไปตามหลักการบริหารจัดการองค์กรที่ดี คณะกรรมการส่วนใหญ่ยังขาดความรู้และความเข้าใจในเรื่องของแนวคิดสวัสดิการชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่มองว่าสวัสดิการเป็นเรื่องของรัฐ รูปแบบของสวัสดิการกองทุนที่มีอยู่ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน การสื่อสารกันระหว่างกองทุนกับสมาชิกยังไม่มีความชัดเจนพอ สถานภาพทางเศรษฐกิจและความเป็นไปได้ในการย้ายถิ่นฐานของประชาชน รวมไปถึงความกังวลในความไม่มั่งคงในระยะยาวของกองทุนเนื่องด้วยยังขาดกฎหมายรองรับ

กล่าวโดยสรุปว่า ผู้ศึกษาวิจัยพยายามมุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับการใช้ฐานคิดความเป็นธรรมในมิติของผู้ที่เสียเปรียบทางสังคมของ John Rawls ในการเปิดมุมมอง เพื่อทำความเข้าใจหลักกติกาและการกระจายทรัพยากร ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่อยู่ภายใต้ระบบของกองทุนสวัสดิการชุมชน หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าเมื่อหลักกติกา และทรัพยากรที่มีความเป็นธรรมเกิดการกระทำทางสังคมหรือเกิดการปฏิบัติซ้ำๆ จะทำให้ระบบดังกล่าวกลายมาเป็นโครงสร้างของกองทุนสวัสดิการชุมชนในที่สุด สอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens

ที่มองว่าโครงสร้างและระบบสังคม ล้วนเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมาจากการผลิตซ้ำของหลักกติกาและทรัพยากร หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง เป็นทฤษฎีที่มองว่าผู้กระทำการและโครงสร้างเป็นสิ่งที่เสริมสร้างซึ่งกันและกัน ดังนั้นงานวิจัย เรื่อง โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุนกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี จึงมีความหมายที่ครอบคลุมถึงการศึกษาและทำความเข้าใจสภาวการณ์ที่คณะกรรมการบริหารจัดการ และสมาชิกของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ใช้ความเป็นธรรมของหลักกติกาในการกระจายทรัพยากรของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี อาทิ เงินทุน สวัสดิการด้านการศึกษา สวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล สวัสดิการผู้สูงอายุ สวัสดิการผู้พิการ และสวัสดิการการเสียชีวิตแก่สมาชิกของกองทุน ซึ่งจะทำให้เกิดการผลิตซ้ำของหลักกติกาและทรัพยากร รวมถึงโครงสร้างของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

วิธีการศึกษาและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “วิเคราะห์โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุน กรณีศึกษา: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี” เป็นการศึกษาแบบกรณีศึกษา (Case Study) ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้นำ คณะกรรมการ และสมาชิกกองทุนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกระจายทรัพยากรแก่สมาชิกกลุ่มของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จำนวน 3 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเพื่อคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้ให้ข้อมูลมีคุณลักษณะเป็นบุคคลที่เข้าไปมีส่วนร่วม หรือมีปฏิสัมพันธ์ในการกระจายทรัพยากรแก่สมาชิกกลุ่มของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ประสบการณ์ไม่ต่ำกว่า 6 ปี สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ใช้เครื่องมือในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการเก็บข้อมูลรวบรวมจากเอกสารข้อมูลทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ รวมถึงผลงานการศึกษาวิจัยที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยวิเคราะห์ ได้แก่ 1. พลังอำนาจของกองทุนสวัสดิการชุมชน 2. การสื่อสารในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชน 3. การตีความในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชน 4. การให้ความสำคัญในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชน 5. การเข้าครอบงำของกองทุนสวัสดิการชุมชน 6. สิ่งที่ส่งเสริมและสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชน 7. การเกิดความเป็นธรรมของกองทุนสวัสดิการชุมชน (การสร้างความเป็นธรรมโดยผ่านการให้โอกาส และสิทธิประโยชน์ให้แก่สมาชิกทุกคนภายใต้เงื่อนไขของความเสมอภาค รวมไปถึงการให้โอกาสที่เท่าเทียม และสิทธิพื้นฐานบางประการแก่สมาชิกที่ด้อยโอกาสในกองทุน) 8. การกลายเป็นบรรทัดฐานของกองทุนสวัสดิการชุมชน และ 9. การลงโทษของกองทุนสวัสดิการชุมชน จากนั้นจึงนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสารและภาคสนามไปตรวจสอบกับท่านอาจารย์ประจำวิชา เพื่อให้ท่านอาจารย์ช่วยยืนยันว่ามีความถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่ผู้ศึกษาต้องการศึกษาวิจัย หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลในกลุ่มต่างๆ มาประมวลเพื่อหาโครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบการพรรณนาสิ่งที่ผู้ศึกษาค้นพบในการศึกษาวิจัยอย่างละเอียดและชัดเจน พร้อมกับยกตัวอย่างคำพูดประกอบคำสำคัญ เพื่อเป็นการแสดงถึงความชัดเจนของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ผลการศึกษาวิจัยโดยใช้วิธีการศึกษาเฉพาะกรณีเป็นตัวอธิบาย

ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับหน่วยวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี สามารถแบ่งออกเป็น 9 กลุ่ม ตามหน่วยวิเคราะห์ของกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย มีเนื้อหาและรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. พลังอำนาจของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

สถานการณ์และผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากสภาพปัญหาการทะเลาะเบาะแว้ง สภาพปัญหาการแบ่งแยกกลุ่มของชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งเป็นผลมาจากการแข่งขันเพื่อลงสมัครเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล สภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือน รวมถึงสภาพปัญหาการไม่มีสวัสดิการดูแลเมื่อยามเจ็บป่วย ชราภาพ พิการ และเสียชีวิต สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของสมาชิกกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่าชาวบ้านไม่ได้มีสวัสดิการดูแลเหมือนกับกลุ่มข้าราชการ และพวกเขาก็ไม่มีเงินมากพอที่จะซื้อกรมธรรม์ต่างๆ จากสภาวการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการที่พัฒนามาจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตของตำบลหนองสาหร่าย หลังจากที่กองทุนสวัสดิการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตได้ดำเนินการไปประมาณ 2-3 ปี พบว่า ผลการดำเนินงานของกองทุนสวัสดิการกลุ่มออมทรัพย์ค่อนข้างประสบความสำเร็จ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงเริ่มมีแนวคิดในการขยายกองทุนสวัสดิการให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลหนองสาหร่าย ผนวกกับในช่วงนั้นชาวบ้านมีแนวคิดที่จะยุบกองทุนฌาปนกิจของทุกหมู่บ้าน เนื่องจากเกิดสภาพปัญหาการเก็บเงินซ้ำซ้อน สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของคณะกรรมการกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่าชาวบ้านในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มฌาปนกิจทุกหมู่บ้าน เพื่อหวังที่จะได้เงินก้อนใหญ่ในเวลาที่เสียชีวิต ส่งผลให้เมื่อมีผู้เสียชีวิตหนึ่งคน ชาวบ้านจะต้องเสียเงินหลายพันบาทเพื่อสมทบทุนค่าฌาปนกิจศพ หลังจากนั้นชาวบ้านจึงนำเงินจากกองทุนฌาปนกิจของทุกหมู่บ้านมารวมกับเงินจากกองทุนหมู่บ้านของทั้ง 9 หมู่บ้าน และเงินจากกองทุนกลุ่มออมทรัพย์หนองขุย เพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย มีเป้าประสงค์สำคัญในการจัดสวัสดิการให้กับชาวบ้านในพื้นที่ หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าพลังอำนาจของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายได้ก่อร่างสร้างตัวมาจากความสำเร็จของกองทุนสวัสดิการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยกลุ่มผู้ก่อตั้งมีความคาดหวังว่ากองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจะมีพลังอำนาจในการเข้าไประงับ หรือบรรเทาสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแบ่งแยกกลุ่มของชาวบ้านในพื้นที่ การไม่มีสวัสดิการดูแล และการมีหนี้สินครัวเรือนเป็นจำนวนมากของชาวบ้านในพื้นที่ได้สำเร็จ

2. การสื่อสารในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

หลังจากนั้นคนในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย ได้เริ่มมีการสื่อสาร เรื่องกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย โดยผ่านเวทีในการประชุมทำแผนแม่บทของตำบลที่ค่อนข้างตระหนัก และให้ความสำคัญกับสภาพปัญหาด้านสวัสดิการของชาวบ้านในตำบล สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของคณะกรรมการกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่าสวัสดิการดั้งเดิมในมิติของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในพื้นที่จางหายไปหมด ถึงขนาดว่าในงานบวชและงานศพเจ้าภาพจะต้องเสียเงินจ้างแม้กระทั้งคนล้างจานและคนเก็บเก้าอี้ จากสภาวการณ์ในข้างต้นส่งผลให้หมู่บ้านที่ 4 (หมู่บ้านหนองขุย) ได้รับมอบหมายให้ไปดูแลในเรื่องกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย โดยที่ชาวบ้านในหมู่อื่นๆ จะแบ่งกำไร 10 เปอร์เซ็นต์ ที่ได้จากการทำวิสาหกิจหรือโรงงานต่างๆ ในหมู่บ้านของตน ให้กับกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายทุกปี สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของคณะกรรมการกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่าในทุกๆ

ปี กลุ่มวิสาหกิจชุมชนของทั้ง 9 หมู่บ้านจะต้องแบ่งกำไร 10 เปอร์เซ็นต์ เพื่อสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน หรือกล่าวได้โดยสรุปว่า ชาวบ้านมีการสื่อสารและทำความเข้าใจในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชนโดยผ่านการใช้เวทีประชุมแผนแม่บทตำบล เป็นเครื่องมือในการสื่อสารและทำความเข้าใจ อีกทั้งสมาชิกยังมีความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับการให้คุณค่ากับหลักกติกาที่ไม่ได้เป็นเพียงแค่ลายลักษณ์อักษร หากแต่เป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติต่อกันจึงทำให้หลักกติกาถูกผลิตซ้ำ

3. การตีความในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

สำหรับการตีความในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประการ มีเนื้อหาและรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ประการแรก คือ การตีความของผู้ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานของกองทุน ทั้งนี้ประธาน คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ได้มีการสังคายนาและตีความร่วมกันใหม่ถึงประเภทในการจัดสวัสดิการที่ทำให้กองทุนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนและเหมาะสมกับบริบทของตำบลหนองสาหร่าย สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของผู้นำกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่าในยุคเริ่มต้นประมาณปี พ.ศ.2543-2544 พวกเขาเริ่มคิดกันว่ากองทุนจะต้องมีการจัดสวัสดิการอะไรบ้าง จนได้ข้อสรุปว่ากองทุนจะมีการจัดสวัสดิการสำหรับเด็กแรกเกิด 1,000 บาทต่อคน การสวัสดิการด้านการศึกษา โดยแบ่งเป็นเด็กนักเรียนระดับชั้นอนุบาลเดือนละ 50 บาทต่อคน นักเรียนระดับชั้นประถมเดือนละ 100 บาทต่อคน นักเรียนระดับชั้นมัธยมเดือนละ 150 บาทต่อคน นักศึกษามหาวิทยาลัยเดือนละ 200 บาทต่อคน การจัดสวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล คืนละ 50-300 บาท โดยห้ามเกิน 12 คืนต่อปี การจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ เดือนละ 2,400 บาทต่อคน ซึ่งต่อมาไม่นานกองทุนก็เริ่มพบว่าการจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุมีจำนวนเงินมากเกินความจำเป็น กองทุนจึงมีการปรับลดเงินลงเหลือเดือนละ 1,200 บาทต่อคน การจัดสวัสดิการสำหรับผู้พิการหรือผู้ด้อยโอกาสเดือนละ 1,200 บาทต่อคน การสวัสดิการสำหรับผู้ที่แต่งงานโดยให้เงินกับเจ้าบ่าวและเจ้าสาวคนละ 2,000 บาท เพื่อเป็นเงินขวัญถุง รวมถึงการจัดสวัสดิการสำหรับผู้ที่ตั้งท้อง 300 บาทต่อครั้ง ต่อคน ทั้งนี้การเก็บเงินสมทบรายปีจากสมาชิกในโมเดลแรกจะเก็บจากเด็กปีละ 100 บาท (เด็ก คือผู้ที่อายุต่ำกว่า 13 ปี) และผู้ใหญ่ปีละ 200 บาท

หากแต่หลังจากมีการทำแผนแม่บทตำบลได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักกติกาในการจัดสวัสดิการ สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของผู้นำกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่า เมื่อดำเนินการไปสักพักก็เริ่มมีปัญหา เนื่องจากเด็กอายุต่ำกว่า 13 ปี เริ่มตั้งครรภ์ อีกทั้งเวลามีการจัดงานตลาดนัดความรัก เด็ก 3-4 ขวบ ก็จะมาช่วยกันหยิบของ ผู้ใหญ่ก็กลัวจะล้ม เลยบอกเดี๋ยวทำเอง อย่ามายุ่ง ผู้ใหญ่เขาจะทำ เด็กเลยบอก แบบนี้หนูก็ทำได้ หนูไม่ใช่คนหรือไง เมื่อนำสองเรื่องมาผนวกกันพวกเขาจึงกลับมาประชุมและตั้งคำถามกันว่า พวกเขาจะทำอย่างไรให้เกิดความเท่าเทียมและความเสมอภาค จนเกิดเป็นโมเดลที่สองที่สมาชิกทุกคนจึงต้องสมทบเท่ากัน 365 บาทต่อปี ต่อมาพบว่ากองทุนมีสมาชิกที่เป็นผู้สูงอายุในตำบลเพิ่มขึ้นเกือบ 400 คน กองทุนจึงไม่สามารถจ่ายเงินในอัตรา 1,200 บาท ได้ กองทุนจึงจำเป็นต้องทำการปรับลดระเบียบ ผนวกกับทางภาครัฐเริ่มมีการจ่ายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ดังนั้นกองทุนจึงปรับลดให้เหลือจ่ายเงินเดือนละ 100 บาท และมีการเพิ่มเติมสวัสดิการเสียชีวิตสูงสุด 10,000 บาท ส่วนโมเดลที่สามเริ่มต้นประมาณปี พ.ศ.2548 คือ การเก็บค่าสมทบทุนจากสมาชิกปีละ 400 บาท โดยที่พวกเขายังใช้ฐานนี้จนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของคณะกรรมการกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่า ในช่วงที่เก็บค่าสมทบทุนจากสมาชิกปีละ 365 บาท คณะกรรมการต้องเผชิญกับสภาพปัญหาความล่าช้าในการทอนเงิน ดังนั้นจึงมีข้อตกลงใหม่ในการเก็บ

ค่าสมทบทุนจากสมาชิกปีละ 400 บาท กล่าวได้ว่า กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจะไม่สามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืนถ้าไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงหลักกติกาตามที่กล่าวในข้างต้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงจะทำให้สมาชิกได้รับประโยชน์สูงสุดในแง่ของการผลิตซ้ำความยั่งยืน และอุดมการณ์ของกองทุนสวัสดิการชุมชนให้ยาวนานขึ้น ซึ่งถ้าหากไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยภายนอกจะก้าวเข้ามาทำลายอุดมการณ์ภายใน

ประการที่สอง คือ การตีความของชาวบ้านในพื้นที่ หลังจากที่ได้รับสารจากการสื่อสารในเวทีประชุมแผนแม่บทของตำบล ชาวบ้านแต่ละคนก็เริ่มมีการตีความเกี่ยวกับลักษณะของกองทุนสวัสดิการชุมชนดังกล่าว ชาวบ้านที่ตีความกองทุนสวัสดิการชุมชนแบบดูแลกันเองไปในทิศทางบวกจะมองว่าสวัสดิการชุมชนในลักษณะดังกล่าวจะสามารถแก้ไขปัญหาสถานการณ์ความเสี่ยง ความไม่มั่นคง และสร้างความปลอดภัยให้กับชาวบ้านได้ ก็จะตัดสินใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกเพื่อสานต่อและผลิตซ้ำพฤติกรรมในการจัดสวัสดิการชุมชนแบบดูแลกันเองให้ยั่งยืนต่อไป สอดคล้องกับเสียงสะท้อนสมาชิกกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่าการสมทบทุนจากสมาชิกปีละ 400 บาท ก็เปรียบเสมือนกับการเติมบุญให้กับชีวิตของเขา เพราะว่าท้ายที่สุดแล้วเขาก็จะได้รับสวัสดิการในมิติต่างๆ อย่างเหมาะสมตามเกณฑ์ของอายุในแต่ละช่วงวัย

4. การให้ความสำคัญในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

จากการสื่อสารและการตีความเกี่ยวกับกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายดังกล่าว ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มหันมาสนใจและให้ความสำคัญกับการจัดสวัสดิการชุมชนแบบดูแลกันเองในตำบลมากขึ้น โดยสังเกตได้จากการผลิตซ้ำพฤติกรรมในการสมทบเงินกองทุนสวัสดิการชุมชนจากแหล่งรายรับต่างๆ ของกองทุนในทุกปี สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของคณะกรรมการกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่าสมาชิกทุกคนช่วยสมทบทุนคนละ 400 บาทต่อปี วิสาหกิจชุมชนทั้ง 9 หมู่บ้าน ช่วยแบ่งกำไร 10 เปอร์เซ็นต์ต่อปี มาสมทบกองทุน และสถาบันการเงินชุมชนช่วยแบ่งกำไร 30 เปอร์เซ็นต์ต่อปีมาสมทบกองทุน ยิ่งไปกว่านั้นคณะกรรมการกองทุน (กรณีศึกษา) ยังกล่าวว่าชาวบ้านในพื้นที่ยังมีการให้ความสำคัญกับการฝากเงินไว้กับสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย เนื่องจากชาวบ้านมีความเข้าใจร่วมกันว่า ถ้าสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีกำไรมาก เงินสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายก็จะมีมากตามไปด้วยเช่นกัน สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของผู้นำกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่าทุกกลุ่มองค์กรจะมาฝากเงินที่สถาบันการเงินชุมชน โดยมีอัตราฝากออมทรัพย์ดอกเบี้ยร้อยละ 85 สตางค์ต่อปี และฝากประจำ ดอกเบี้ยร้อยละ 4.10 บาทต่อปี ทั้งที่พวกเขาน่าจะได้ดอกเบี้ยสูงกว่านี้ถ้าหากไปฝากเงินกับสถาบันการเงินภายนอกชุมชน แต่พวกเขากลับเลือกที่จะนำเงินมาฝากที่นี่ เพราะพวกเขามองว่าถ้าสถาบันการเงินชุมชนมีกำไร เงินกำไร 30 เปอร์เซ็นต์ ก็จะถูกนำมาสมทบกองทุนสวัสดิการเพื่อจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกในตำบล

5. การเข้าครอบงำของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

สำหรับตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของการเข้าครอบงำของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย คือ การจัดสวัสดิการตลาดนัดความรัก ที่มีเป้าประสงค์สำคัญในการตรวจสอบและประเมินผลเกี่ยวกับการเข้าครอบงำในเชิงพฤติกรรมการแบ่งปัน รวมถึงการดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักที่สำคัญของการจัดสวัสดิการชุมชน สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของผู้นำกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่าพวกเขาจัดงานตลาดนัดความรักปีละ 4 ครั้ง โดยเชิญชวนให้สมาชิกในชุมชนที่มาร่วมงานนำสิ่งของ อาหาร หรืออุปกรณ์ต่างๆ ที่เหลือกินเหลือใช้จากที่บ้านมาแบ่งปันกัน อาทิ มะเขือ พริก ฟักทอง จักรยาน เสื้อผ้า หมวก และรองเท้า อีกทั้งยังมีกิจกรรมการทำอาหารจากวัตถุดิบที่ชาวบ้านนำมาร่วมกัน อาทิ การทำส้มตำ การทำก๋วยเตี๋ยว และการทำขนม โดยผู้นำกองทุน (กรณีศึกษา)

กล่าวว่าความจริงที่พวกเขาจัดงานนี้ขึ้นมาเพราะพวกเขาต้องการรู้ว่าเงินที่มอบให้ไปปลูกผัก ตอนนี้ชาวบ้านมีผักหรือยัง ชาวบ้านเริ่มที่จะรักและดูแลกันหรือยัง อีกทั้งพวกเขายังมีการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัด มาเป็นประธานในการกล่าวเปิดงานและมอบทุนการศึกษาให้กับเด็กที่มีความประพฤติดีในตำบล

6. สิ่งที่ส่งเสริมและสนับสนุนกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

สำหรับองค์กรที่เข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมการจัดสวัสดิการชุมชนแบบดูแลกันเองในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย คือ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เทศบาลตำบลหนองสาหร่าย และนโยบายจากภาครัฐ สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของผู้นำกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่า เทศบาล (ในสมัยที่ยังเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล) มาเข้าร่วมทำแผนกับกองทุนและได้ทำการออกเทศบัญญัติเพื่อสนับสนุนกองทุนปีละ 100,000 บาท ในทางเดียวกันยังสอดคล้องกับเสียงสะท้อนของคณะกรรมการกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่ารัฐบาลมีการจัดโครงการ 1: 1: 1 หรือท้องถิ่น : รัฐ : ประชาชน ซึ่งเป็นโครงการที่มีเป้าประสงค์สำคัญในการสมทบเงินให้กับกองทุนวันละ 1 บาท ต่อสมาชิก 1 คน เป็นเวลา 4 ปี อีกทั้งยังมีหน่วยงานของภาครัฐ คือ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดกาญจนบุรี และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ที่เข้ามาทำวิจัยและช่วยดูแลในเรื่องของการจัดสวัสดิการอย่างยั่งยืน

7. การเกิดความเป็นธรรมของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

สำหรับการเกิดความเป็นธรรมของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประการ มีเนื้อหาและรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ประการแรก คือ การสร้างความเป็นธรรมโดยผ่านการให้โอกาส และสิทธิประโยชน์แก่สมาชิกทุกคนภายใต้เงื่อนไขของความเสมอภาค สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของผู้นำกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่า พวกเขาจะจ่ายเงินสวัสดิการในวันประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน เพื่อให้ทุกคนได้เห็นว่าเงินที่พวกเขาทุกคนสมทบทุนมาจะได้รับคืนอย่างแน่นอน อีกทั้งยังสอดคล้องกับเสียงสะท้อนของสมาชิกกลุ่ม (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่า เขาได้ใช้สวัสดิการกับหลานของตนเองตั้งแต่แรกเกิดจนเข้าโรงเรียนในปัจจุบัน กล่าวได้โดยสรุปว่า สมาชิกของกองทุนทุกคนได้รับสิทธิประโยชน์จากสวัสดิการสำหรับเด็กแรกเกิด สวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล สวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ สวัสดิการสำหรับผู้ที่แต่งงาน สวัสดิการสำหรับผู้ที่ตั้งท้อง สวัสดิการด้านการศึกษา สวัสดิการด้านการเสียชีวิต ซึ่งครอบคลุมไปถึงการจ่ายค่าสมทบกองทุนรายปีอย่างเสมอภาค

ประการที่สอง คือ การให้โอกาสที่เท่าเทียมและสิทธิพื้นฐานในรูปแบบการจัดสวัสดิการสำหรับผู้พิการหรือผู้ด้อยโอกาสแก่สมาชิกที่เป็นผู้ด้อยโอกาส สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของคณะกรรมการกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่า พวกเขาจะเข้าไปเยี่ยมสมาชิกที่เป็นคนพิการ และสมาชิกที่เป็นผู้ป่วยติดเตียง ปีละ 4-5 ครั้ง โดยพวกเขาจะเข้าไปพร้อมกับหมออนามัยและถุงยังชีพ ในส่วนของสมาชิกที่เป็นผู้สูงอายุที่เป็นผู้พิการและผู้ด้อยโอกาสคนอื่นๆ พวกเขาก็จะนำเจ้าหน้าที่จากสถานีอนามัยไปตรวจวัดความดันโลหิต และดูแลเรื่องที่อยู่อาศัย อาทิ การทำมุ้งเพื่อป้องกันยุง การสร้างห้องน้ำที่มีราวจับและชักโครก การซื้อเครื่องออกกำลังกายและกายภาพบำบัด รวมถึงการซื้อน้ำเต้าหู้และปาท่องโก๋ให้ทุกเช้า โดยสมาชิกที่เป็นผู้ด้อยโอกาสจะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการสมทบเงินรายปี

8. การกลายเป็นบรรทัดฐานของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

เมื่อการดำเนินงานของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลานาน ส่งผลให้กองทุนสวัสดิการชุมชน และชุดกติกาในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกกองทุน กลายเป็น

บรรทัดฐานของสังคมในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย สอดคล้องกับเสียงสะท้อนของคณะกรรมการกองทุน (กรณีศึกษา) ที่กล่าวว่า กองทุนมีสมาชิกมีประมาณ 2,400 คน แต่ประชากรในตำบลมีประมาณ 3,600 คน แสดงว่าคนในพื้นที่อีกประมาณ 700-800 คน เป็นพวกที่ดื้อไม่ยอมมาเข้าร่วมกองทุน จากข้อความในข้างต้นเปรียบเสมือนเครื่องฉายภาพขนาดใหญ่ที่สะท้อนว่า กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ได้กลายเป็นบรรทัดฐานของพื้นที่ตำบลหนองสาหร่ายไปแล้ว เนื่องจากคนที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกองทุนจะถูกเหมารวมให้ตกอยู่ภายใต้พันธการของคำว่า "คนดื้อ"

9. การลงโทษของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

สำหรับการลงโทษของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย เปรียบเสมือนกับส่วนต่อขยายของการกลายเป็นบรรทัดฐานของกองทุนสวัสดิการชุมชน เนื่องจากการลงโทษส่วนใหญ่มักจะเป็นไปในลักษณะของการลงโทษผู้ที่ไม่เข้าร่วมกองทุนให้กลายเป็นผู้ที่มีมลทิน ชนชายขอบ หรือผู้ที่เบี่ยงเบนไปจากสังคมของตำบล ซึ่งถ้าหากลองพิจารณาอย่างเป็นองค์รวมจะพบว่า วิธีการดังกล่าวเป็นการสร้างความเข้มแข็งและพลังอำนาจให้กับกองทุน หากแต่ในทางกลับกันชาวบ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกองทุน เขาอาจจะมีเหตุผลหรือความจำเป็นบางประการ ดังนั้นจึงควรมีการรับฟังและเคารพการตัดสินใจซึ่งกันและกัน

การอภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาที่ปรากฏในข้างต้นนำมาสู่การทำความเข้าใจและการสังเคราะห์ได้ถึง โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 4 ประเด็น มีเนื้อหาและรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก คือ การสร้างโครงสร้างกองทุนสวัสดิการชุมชน สำหรับจากการสร้างโครงสร้างกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ขั้นตอน มีเนื้อหาและรายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นตอนในการก่อร่างสร้างแนวคิดเกี่ยวกับกองทุนสวัสดิการชุมชน จากสถานการณ์และผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น สภาพปัญหาการทะเลาะเบาะแว้ง สภาพปัญหาการแบ่งแยกกลุ่มของชาวบ้าน สภาพปัญหาหนี้สินครัวเรือน รวมถึงสภาพปัญหาการไม่มีสวัสดิการดูแลเมื่อยามเจ็บป่วย ชราภาพ พิการ และเสียชีวิตในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย ส่งผลให้เกิดการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการที่พัฒนามาจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตของตำบลหนองสาหร่าย หลังจากที่กองทุนสวัสดิการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตได้ดำเนินการไปประมาณ 2-3 ปี พบว่า ผลการดำเนินงานของกองทุนสวัสดิการกลุ่มออมทรัพย์ค่อนข้างประสบความสำเร็จ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงเริ่มมีแนวคิดในการขยายกองทุนสวัสดิการให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลหนองสาหร่าย โดยชาวบ้านได้มีการนำเงินจากกองทุนฌาปนกิจของทุกหมู่บ้านมารวมกับเงินจากกองทุนหมู่บ้านของทั้ง 9 หมู่บ้าน และเงินจากกองทุนกลุ่มออมทรัพย์หนองขุย เพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จากสภาวการณ์ข้างต้น เห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens ที่มองว่า ความเชื่อมโยงระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการ มีลักษณะเป็นคู่ความสัมพันธ์ หรือทวิภาวะที่ไม่สามารถดำรงอยู่อย่างแยกออกจากกันได้ อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างโครงสร้างในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ถูกตีกรอบและควบคุมโดยโครงสร้าง (อรรถสิทธิ์ เมืองอินทร์, 2558; Giddens, 1984; กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2550) เช่นเดียวกันกับชาวบ้านในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย ที่ได้มีการกระทำการโดยผ่านการผนวกรวมทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนที่เป็นเงินในพื้นที่ เพื่อกำหนดสร้างโครงสร้าง

กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ที่คาดว่าจะมีพลังอำนาจในการเข้าไประงับ ตีกรอบและควบคุม หรือบรรเทาสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแบ่งแยกกลุ่มของชาวบ้านในพื้นที่ การไม่มีสวัสดิการดูแล และการมีหนี้สินครัวเรือนของชาวบ้านในพื้นที่ได้สำเร็จ

2. ขั้นตอนในการสื่อสารและตีความในเรื่องของกองทุนสวัสดิการชุมชน จากการก่อร่างสร้างแนวคิดเกี่ยวกับกองทุนสวัสดิการชุมชนของชาวบ้านในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการต่อยอดไปสู่การสื่อสาร โดยผ่านการใช้เวทีประชุมแผนแม่บทของตำบลหนองสาหร่ายเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากเวทีประชุม คือ การมอบหมายให้หมู่บ้านที่ 4 (หมู่บ้านหนองขุย) ดูแลเรื่องของการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย โดยชาวบ้านในหมู่อื่นๆ จะแบ่งกำไร 10 เปอร์เซ็นต์ ที่ได้จากการทำวิสาหกิจหรือโรงงานต่างๆ ในหมู่บ้านของตนให้กับกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายในทุกปี จากสภาวการณ์ในข้างต้น เห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับกองทุนสวัสดิการชุมชน ที่ได้เสนอว่า กองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นกองทุนที่เกิดจากการรวมตัวกันของประชาชนในพื้นที่ๆ หนึ่ง ด้วยความสมัครใจ โดยมีเป้าหมายสำคัญในการดูแลซึ่งกันและกันตั้งแต่เกิดจนตายบนพื้นฐานของความเอื้ออาทรต่อกัน (กองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดสิงห์บุรี, 2555)

ภายหลังจากการออกมติในการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ชาวบ้านในพื้นที่จึงเริ่มเกิดการตีความเกี่ยวกับการดำเนินงานและการดำรงอยู่ของกองทุนสวัสดิการชุมชน ซึ่งการตีความดังกล่าวสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 มิติ ตามบทบาทของผู้ตีความ ดังนี้ คือ การตีความของผู้ที่รับผิดชอบในการดำเนินงานของกองทุนทั้งนี้ประธาน คณะกรรมการ และเจ้าหน้าที่ของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ได้มีการตีความร่วมกันใหม่ถึงประเภทในการจัดสวัสดิการ ที่ทำให้กองทุนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน และเหมาะสมกับบริบทของตำบลหนองสาหร่าย และการตีความของชาวบ้านในพื้นที่ หลังจากที่ได้รับสารจากการสื่อสารในเวทีประชุมแผนแม่บทของตำบล ชาวบ้านแต่ละคนก็เริ่มมีการตีความเกี่ยวกับลักษณะของกองทุนสวัสดิการชุมชนดังกล่าว ชาวบ้านที่ตีความกองทุนสวัสดิการชุมชนแบบดูแลกันเองไปในทิศทางบวก จะมองว่าสวัสดิการชุมชนในลักษณะดังกล่าวสามารถแก้ไขปัญหาสถานการณ์ความเสี่ยง ความไม่มั่นคง และสร้างความปลอดภัยให้กับชาวบ้านได้ ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงตัดสินใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกเพื่อสานต่อ และผลิตซ้ำพฤติกรรมในการจัดสวัสดิการชุมชนแบบดูแลกันเองให้ยั่งยืนต่อไป จากการสื่อสารและการตีความเกี่ยวกับกองทุนสวัสดิการชุมชนในข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens ที่มองว่าโครงสร้างและระบบสังคมล้วนเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมาจากการผลิตซ้ำของหลักกติกาและทรัพยากร (อรรถสิทธิ์ เมืองอินทร์, 2558; Giddens, 1984; กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2550) ทั้งนี้โครงสร้างดังกล่าวจะต้องไม่ใช่โครงสร้างที่หยุดนิ่งหรือมีกฎระเบียบแน่นอนตายตัว หากแต่ต้องเป็นโครงสร้างที่มีการปรับเปลี่ยน และลื่นไหลไปตามการกระทำของผู้คนในสังคมตลอดเวลา หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่ากระทำการและโครงสร้างเป็นสิ่งที่เสริมสร้างซึ่งกันและกัน

3. ขั้นตอนในการให้ความสำคัญและการเข้าครอบงำกองทุนสวัสดิการชุมชน สำหรับการให้ความสำคัญและการเข้าครอบงำของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ล้วนเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการผลิตซ้ำพฤติกรรมในการสมทบเงินกองทุนสวัสดิการชุมชนจากแหล่งรายรับต่างๆ ของกองทุนในทุกปี ครอบคลุมไปถึงการฝากเงินไว้กับสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย เนื่องจากชาวบ้านมีความเข้าใจร่วมกันว่าถ้าสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีกำไรมาก เงินสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายก็จะมีมากตามไปด้วยเช่นกัน อีกทั้งยังครอบคุลมไปถึงการจัดสวัสดิการตลาดนัดความรัก ที่มีเป้าประสงค์สำคัญในการตรวจสอบและประเมินผลเกี่ยวกับ

การเข้าครอบงำของกองทุนสวัสดิการชุมชนในเชิงพฤติกรรมการแบ่งปัน รวมถึงการดูแลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักที่สำคัญของการจัดสวัสดิการชุมชน จากสภาวการณ์ในข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens ที่มองว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างโครงสร้าง ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ถูกตีกรอบ ควบคุม และครอบงำโดยโครงสร้าง เนื่องจากโครงสร้างถูกสร้าง รักษา และเปลี่ยนแปลงผ่านจากการกระทำของมนุษย์ ในขณะเดียวกันการกระทำของมนุษย์ก็ถูกให้ความหมายเมื่อดำรงอยู่ในโครงสร้าง (อรรถสิทธิ์ เมืองอินทร์, 2558; Giddens, 1984; กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์, 2550)

ประเด็นที่สอง คือ การสร้างความเป็นธรรมในการกระจายทรัพยากรของกองทุนสวัสดิการชุมชน สำหรับการสร้างความเป็นธรรมในการกระจายทรัพยากรของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประการ ดังนี้ คือ 1. การสร้างความเป็นธรรมโดยผ่านการให้โอกาสและสิทธิประโยชน์แก่สมาชิกทุกคนภายใต้เงื่อนไขของความเสมอภาค อาทิ การรับสิทธิประโยชน์จากสวัสดิการสำหรับเด็กแรกเกิด สวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล สวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ สวัสดิการสำหรับผู้ที่แต่งงาน สวัสดิการสำหรับผู้ที่ตั้งท้อง สวัสดิการด้านการศึกษา สวัสดิการด้านการเสียชีวิต รวมถึงการเก็บเงินสมทบรายปีจากสมาชิกทุกคนอย่างเสมอภาค และ 2. การให้โอกาสที่เท่าเทียมและสิทธิพื้นฐานในรูปแบบการจัดสวัสดิการสำหรับผู้พิการหรือผู้ด้อยโอกาสแก่สมาชิกที่เป็นผู้ด้อยโอกาส อาทิ การสร้างห้องน้ำแบบนั่งราบ และมีราวจับให้กับผู้สูงอายุที่พิการทางดวงตา การสนับสนุนเครื่องออกกำลังกายและกายภาพบำบัด การดูแลในเรื่องของที่อยู่อาศัยโดยผ่านการซื้อมุ้งและที่นอน รวมถึงการดูแลในเรื่องของอาหารโดยผ่านการซื้ออาหารให้ทุกเช้า โดยสมาชิกที่เป็นผู้ด้อยโอกาสจะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการสมทบเงินรายปี จากเนื้อหาและรายละเอียดข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับหลักการสำคัญ 2 ประการ ของแนวคิดความเป็นธรรมในมิติของผู้ที่เสียเปรียบทางสังคมของ John Rawls (วิชยา โกมินทร์ และ บวร ทรัพย์สิงห์, 2557 น. 64) คือ 1. มนุษย์แต่ละคนจะต้องได้รับการจัดสรรชุดของสิทธิและเสรีภาพพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน ซึ่งชุดของสิทธิและเสรีภาพพื้นฐานดังกล่าวจะต้องครบถ้วนและเพียงพอ รวมทั้งสามารถเข้ากันได้กับชุดของสิทธิและเสรีภาพแบบเดียวกันของคนอื่นๆ ทุกคน 2. ความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขสำคัญ 2 ข้อ คือ 2.1 ตำแหน่งและหน้าที่การงาน จะต้องเปิดให้แก่คนทุกคนภายใต้เงื่อนไขของความเสมอภาคทางโอกาสที่เป็นธรรม 2.2 ความไม่เท่าเทียมต้องเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของสมาชิกที่เสียเปรียบที่สุดของสังคม หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่ากลุ่มคนที่ด้อยโอกาสที่สุดของสังคมสมควรที่จะได้รับโอกาสที่เท่าเทียมและสิทธิพื้นฐานที่จะทำให้พวกเขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างทัดเทียมกับบุคคลอื่นๆ ในสังคม

ประเด็นที่สาม คือ การผลิตซ้ำโครงสร้างในการกระจายทรัพยากร เพื่อความเป็นธรรมของกองทุนสวัสดิการชุมชน สำหรับโครงสร้างในการกระจายทรัพยากรของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จะถูกผลิตซ้ำโดยผ่านการควบคุมของกลไกในเชิงบรรทัดฐานทางสังคมและการลงโทษ หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าการดำเนินงานของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลานาน ส่งผลให้กองทุนสวัสดิการชุมชน และชุดกติกาในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกกองทุน กลายเป็นบรรทัดฐานทางสังคมในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย ทั้งนี้การลงโทษของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายเปรียบเสมือนกับส่วนต่อขยายของการกลายเป็นบรรทัดฐานของกองทุนสวัสดิการชุมชน เนื่องจากการลงโทษส่วนใหญ่มักจะเป็นไปในลักษณะของการลงโทษผู้ที่ไม่เข้าร่วมกองทุนให้กลายเป็นผู้ที่มีมลทิน ชนชายขอบ หรือผู้ที่เบี่ยงเบนไปจากสังคมของตำบล ซึ่งถ้าหากพิจารณาอย่างเป็นองค์รวมจะพบว่า วิธีการดังกล่าวเป็นการสร้างความเข้มแข็งและพลังอำนาจให้กับกองทุนไป

ในตัว จากสภาวการณ์ในข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึง การขับเคลื่อนหลักกติกาและการผลิตซ้ำชุดพฤติกรรมจนกลายเป็นโครงสร้างและระบบสังคม ซึ่งสอดคล้องกับหลักกติกาและทรัพยากรที่กล่าวไว้ในทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens แต่อย่างไรก็ตาม หลักกติกาเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอ ถ้าหากว่าคนในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่ายเริ่มที่จะเพิกเฉยต่อหลักการ ทั้งนี้คนในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่ายอาจมีการนำหลักกติกาใหม่มาแทนที่หรือผลิตซ้ำหลักการเก่าให้มีความแตกต่างออกไปจากเดิม (อรรถสิทธิ์ เมืองอินทร์, 2558) และอีกหนึ่งเหตุผลสำคัญที่ทำให้โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุนกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่ายเกิดความยั่งยืน คือ การผลิตซ้ำและการส่งต่อความคิดในการดูแลซึ่งกันและกันผ่านหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาและวิถีการปฏิบัติต่างๆ ที่ไม่เป็นทางการจากรุ่นสู่รุ่น อาทิ การจัดสวัสดิการตลาดนัดความรักซึ่งถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมสำคัญในการส่งต่อและผลิตซ้ำความยั่งยืนของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

ประเด็นสุดท้าย คือ ข้อจำกัดและอุปสรรคของกองทุนสวัสดิการชุมชนในประเทศไทย จากการทบทวนวรรณกรรมและการสัมภาษณ์เชิงลึกกรณีศึกษาทั้ง 3 ท่าน ทำให้ผู้ศึกษาวิจัยทราบว่าที่ผ่านมากองทุนสวัสดิการชุมชนในประเทศไทยส่วนใหญ่มักจะได้รับการสมทบทุนในเชิงงบประมาณเป็นหลัก อาทิ การยกระดับกองทุนสวัสดิการชุมชนโดยผ่านการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบล มีการสมทบงบประมาณจากสามฝ่าย (1: 1: 1) คือ ทุนจากการสมทบของสมาชิกกองทุน ทุนจากการสมทบของรัฐบาลกลางโดยผ่านทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ รวมถึงทุนจากการสมทบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2553-ปัจจุบัน การสมทบทุนจากภาคเอกชน และการสมทบทุนจากการบริจาค แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดเกี่ยวกับกองทุนสวัสดิการชุมชนในประเทศไทย ยังไม่สามารถผลักดันไปสู่การเป็นพระราชบัญญัติ กฎหมาย หรือนโยบายหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งครอบคลุมไปถึงนโยบายในการแก้ไขสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำในมิติต่างๆ ของประเทศไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุปสาระสำคัญและข้อเสนอแนะ

โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุนกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ หมายถึง สภาวการณ์ที่คณะกรรมการบริหารจัดการ และสมาชิกของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ใช้ความเป็นธรรมของหลักกติกาในการกระจายทรัพยากรของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี อาทิ เงินทุน สวัสดิการด้านการศึกษา สวัสดิการด้านการรักษาพยาบาล สวัสดิการผู้สูงอายุ สวัสดิการผู้พิการ และสวัสดิการการเสียชีวิตแก่สมาชิกของกองทุน ซึ่งจะทำให้เกิดการผลิตซ้ำของหลักกติกาและทรัพยากร รวมถึงโครงสร้างของกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

จากผลการศึกษาในข้างต้น พบว่า โครงสร้างการผลิตซ้ำในการกระจายทรัพยากรเพื่อความเป็นธรรมแก่สมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ได้มีการนำองค์ประกอบหรือหน่วยวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยที่สรุปมาจากทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Anthony Giddens และแนวคิดความเป็นธรรมของ John Rawls มาใช้ครบทั้ง 9 ประการ แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไปในอนาคตว่า ควรทำการศึกษาเจาะลึกถึงทัศนคติ ความเชื่อ และมุมมองของกลุ่มภาคีเครือข่ายของ

กองทุนสวัสดิการชุมชน เพื่อที่จะได้เป็นการต่อยอดในการทำความเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัด และสามารถกำหนดแนวทางในการแก้ไขและปรับปรุงกองทุนสวัสดิการชุมชนในอนาคตได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ในส่วนของข้อค้นพบที่นอกเหนือไปจากองค์ประกอบหรือหน่วยวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย คือ ข้อจำกัดและอุปสรรคในของการขับเคลื่อนกองทุนสวัสดิการชุมชนในประเทศไทย เนื่องจากผู้วิจัยพบว่าที่ผ่านมากองทุนสวัสดิการชุมชนในประเทศไทยส่วนใหญ่มักจะได้รับการสมทบทุนในเชิงงบประมาณเป็นหลัก หากแต่ยังไม่สามารถผลักดันไปสู่การเป็นพระราชบัญญัติหรือนโยบายหลัก ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอเพื่อเป็นแนวทางในการผลักดันกองทุนสวัสดิการชุมชน ไปสู่การเป็นนโยบายระดับประเทศให้ได้สำเร็จ ดังนี้

1. คณะกรรมการและสมาชิกของกองทุนสวัสดิการชุมชน จะต้องไม่กีดกันกลุ่มผู้ด้อยโอกาส หรือกลุ่มผู้ที่เสียเปรียบทางสังคม หรือคณะกรรมการและสมาชิกของกองทุนสวัสดิการชุมชน จะต้องมีความเชื่อพื้นฐานว่าความเป็นธรรมที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคม คือ การให้สิ่งทดแทนแก่ผู้ที่เสียเปรียบในมิติต่างๆ โดยสังคมควรที่จะเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมผู้ที่เสียเปรียบเพื่อทดแทนซึ่งสิ่งที่พวกเขาขาด และเป็นการประกันว่าจะไม่มีใครได้เปรียบหรือเสียเปรียบเนื่องจากความบังเอิญทางธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมทางสังคม กล่าวโดยสรุปว่ากองทุนสวัสดิการชุมชนจะต้องจัดสวัสดิการที่ก่อให้เกิดประโยชน์สำหรับสมาชิกทุกคนไม่ว่าเขาจะเป็นผู้ที่ได้เปรียบหรือเสียเปรียบในสังคม

2. คณะกรรมการและสมาชิกของกองทุนสวัสดิการชุมชน จะต้องสร้างความสัมพันธ์ และร่วมมือกับองค์การระหว่างประเทศระดับรัฐ บรรษัทข้ามชาติ และองค์กรภาคประชาสังคม เพื่อเพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพในการยกระดับคุณภาพชีวิต ความอยู่ดีกินดี และความมั่นคงในชีวิตให้กับประชาชน และผู้ด้อยโอกาสหรือผู้ที่เสียเปรียบทางสังคม หรือกลไกความร่วมมือจากตัวแสดงอื่นๆ มีส่วนสำคัญอย่างมากในการสร้างขีดความสามารถของกองทุนสวัสดิการชุมชนในประเทศที่กำลังพัฒนา ในมิติต่างๆ อาทิ การประเมินสถานการณ์ การจัดการกับสถานการณ์ การแบ่งปันองค์ความรู้และประสบการณ์เฉพาะ ซึ่งครอบคลุมไปถึงการแบ่งปันเครื่องมือและเทคโนโลยีต่างๆ ดังนั้นการสร้างปฏิสัมพันธ์ของระบบระหว่างประเทศเพื่อจัดการกับสภาพปัญหาและประเด็นความท้าทายของกองทุนสวัสดิการชุมชน

3. กองทุนสวัสดิการชุมชนจะต้องแสดงให้ภาครัฐเห็นว่า กองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นหนึ่งในรูปแบบการจัดสวัสดิการทางเลือก ที่มีความเข้มแข็งและสามารถยกระดับคุณภาพชีวิต เพิ่มโอกาสในการดำรงชีวิต สร้างความอยู่ดีกินดี รวมถึงลดสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนที่เกิดขึ้นในประเทศได้จริง เพื่อให้ภาครัฐตระหนักและตื่นตัวว่าควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนขอบเขตการทำงาน และบทบาทของกองทุนสวัสดิการชุมชนในประเทศ ซึ่งเป็นการเน้นย้ำความคิดให้กับภาครัฐ ว่าในปัจจุบันองค์กรภาคประชาสังคม หรือองค์กรภาคประชาชนมีศักยภาพและความสามารถในการบริหารจัดการกับสภาพปัญหา ความเสี่ยง และความท้าทายใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศได้

4. ภาครัฐจะต้องเล็งเห็นถึงความสำคัญของกองทุนสวัสดิการชุมชน และบรรจุรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนแบบกองทุนสวัสดิการชุมชนเข้าไปเป็นกุญแจสำคัญในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ภาครัฐจะต้องมีความเชื่อมั่นว่ากองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นเครื่องมือสำคัญในการลดสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำ และสามารถช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศให้ดีขึ้นได้ โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มผู้ที่เสียเปรียบทางสังคม โอกาสที่แท้จริงของชุมชน รวมถึงพันธะรับผิดชอบในการจัดการกับ

สภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำของกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการพัฒนาในด้านสวัสดิการของประเทศไทย

รายการอ้างอิง

กองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดสิงห์บุรี. (2555). *เอกสารงานวิจัยกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดสิงห์บุรี*. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), การสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชน, โครงการสื่อสารประชาสัมพันธ์สร้างความเข้าใจ.

กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. (2550). *ทฤษฎีวิพากษ์ในนโยบายและการวางแผนสังคม*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

โกวิทย์ พวงงาม. (2560). *ความเหลื่อมล้ำ ความยากจน ท้าทายยุทธศาสตร์ชาติ. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการเรื่อง "สวัสดิการแห่งรัฐ": ลดหรือเพิ่มโอกาสคนจน"*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

จุไรพร จิตพิทักษ์. (2559). *7 รูปแบบองค์กรสวัสดิการชุมชน ผู้สร้างสรรค์ความมั่นคงตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ "คุณภาพชีวิต ปฏิทินแห่งความหวังจากครรภ์มารดาถึงเชิงตระกอน"*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์กรมหาชน).

เชษฐา พวงหัตถ์. (2551). *ทฤษฎีสังคมและการกระทำความเข้าใจสภาวะสมัยใหม่ของแอนโธนี กิ๊ดเดนส์*. บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการเรื่อง เวทีวิชาการเพื่อเสนอผลงานและรายงานการวิจัยประจำปี 2551. มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม, คณะอักษรศาสตร์.

ทีมงานความเหลื่อมล้ำฉบับพกพาสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2560). *ความเหลื่อมล้ำฉบับพกพา*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เนื่องน้อย บุณยเนตร. (2544). *จริยศาสตร์ตะวันตก: ค้านท์ มิลล์ ฮอปส์ รอลส์ ซาร์ทร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. (2560). *โครงการแนวทางการปฏิรูปภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาและวิเคราะห์การกระจายรายได้ของผู้มีเงินได้พึงประเมิน*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พริ้งขจร ธระเสนา. (2559). *ทุนชุมชนที่สนับสนุนการจัดกองทุนสวัสดิการชุมชน: กรณีศึกษากองทุนสวัสดิการชุมชนเทศบาลตำบลบ้านนา อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง*. ประกาศนียบัตร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์, สาขาวิชาบัณฑิตอาสาสมัคร.

ระพีพรรณ คำหอม. (2557). *สวัสดิการสังคมกับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรวิชญ์ วงศ์คำ. (2557). *ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการเป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน: กรณีศึกษากองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลบางด้วน อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, ชนบทศึกษาและการพัฒนา.

วิชยา โกมินทร์ และบวร ทรัพย์สิงห์. (2557). *การสร้างความเป็นธรรมทางสังคมเรื่องที่อยู่อาศัยในกลุ่มคนจนเมือง*. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ส. ศิวรักษ์. (2546). *นักปรัชญาการเมืองฝรั่ง* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศึกษิตสยาม.

สมชัย จิตสุชน. (2558). *ความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย: แนวโน้ม นโยบาย และแนวทางขับเคลื่อนนโยบาย.* รายงานการวิจัยโดยการสนับสนุนของธนาคารแห่งประเทศไทย.

สถาบันองค์กรพัฒนาชุมชน. (2552). *คู่มือการดำเนินการโครงการสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แอ๊ปป้า พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

สิริยา รัตนช่วย. (2557). *ความเป็นธรรมในการเข้าถึงและการรับประโยชน์จากแหล่งเงินทุนในชุมชนของผู้ด้อยโอกาสเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต กรณีศึกษาอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช*. (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

สิริยา รัตนช่วย. (มีนาคม-สิงหาคม 2558). *ความเป็นธรรมในการเข้าถึงและการรับประโยชน์จากแหล่งเงินทุนในชุมชนของผู้ด้อยโอกาสเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต กรณีศึกษา อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารการเมืองการปกครอง, 5*(2).

สิริยา รัตนช่วย. (มกราคม-เมษายน 2560). *การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นภายใต้พลวัตรโลกยุคใหม่. วารสารการเมืองการปกครอง, 7*(1).

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2559*. สำนักพัฒนาข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม.

อรรถสิทธิ์ เมืองอินทร์. (2558). *บทความแปล: แอนโธนี กิดเดนส์ กับทฤษฎี “หนทางเส้นที่ 3” ของคนรุ่นใหม่.* สืบค้นจาก https://prachatai.com/journal/2015/10/61933

Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Berkeley. CA: University of California Press.

Rawls, John. (1997). *Theory of Justice.* Cambridge: Harvard University press.

Rawls, John. (1999). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University press.

การปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการจังหวัดนครราชสีมา
Job Adaptation of Intellectual Disability in Organization in Nakhon Ratchasima

ปดิวรัดา ลุนบง*

Padiwludda Lunbong *

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการจังหวัดนครราชสีมา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการจังหวัดนครราชสีมา และเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการจังหวัดนครราชสีมา และเพื่อเป็นแนวทางให้กับสถานประกอบการที่จ้างงานคนพิการทางสติปัญญาในการวางแผนการทำงานที่สอดคล้องกับบริบทของคนพิการทางสติปัญญา ซึ่งทำให้คนพิการทางสติปัญญามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากการมีงานทำและมีส่วนร่วมในสังคม กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา คือ คนพิการทางสติปัญญาที่ทำงานในสถานประกอบการจังหวัดนครราชสีมามีประสบการณ์ในการทำงาน 2 ปีขึ้นไป จำนวน 6 คน หัวหน้างานที่ควบคุมการทำงานของคนพิการทางสติปัญญา จำนวน 6 คน เพื่อนร่วมงาน จำนวน 6 คน และผู้ปกครองหรือผู้ดูแลคนพิการทางสติปัญญา จำนวน 6 คน รวมทั้งหมด 24 คน โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์และการสังเกต

ผลการศึกษาพบว่า การปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการจังหวัดนครราชสีมา ระยะแรกอาจมีปัญหาบ้างเล็กน้อยเกี่ยวกับพฤติกรรมที่กลัวคนแปลกหน้าหรือมีปัญหาเรื่องความจำ แต่เมื่อผ่านไปสักระยะหนึ่งคนพิการสามารถปรับตัวในการทำงานได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานคนพิการทางสติปัญญา ที่ประกอบไปด้วย 3 ลักษณะ ได้แก่ สภาพแวดล้อมในองค์กร สัมพันธภาพในครอบครัว และการสนับสนุนทางสังคม เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับการสนับสนุนและส่งเสริมให้คนพิการทางสติปัญญาสามารถปรับตัวในการทำงานได้อย่างมีคุณภาพ และมีความสุขในการทำงาน ข้อเสนอแนะควรจัดระบบพี่เลี้ยงที่คอยให้คำปรึกษา แนะนำ ช่วยเหลือคนพิการ เพื่อให้คนพิการปรับตัวได้ดีขึ้นและยังเป็นการแบ่งเบาภาระงานจากหัวหน้างานในการดูแลคนพิการ และครอบครัวควรให้การสนับสนุนให้กำลังใจคอยสอบถามคนพิการทางสติปัญญาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้คนพิการทางสติปัญญารู้สึกว่าตนเองมีความสำคัญในครอบครัว และส่งผลให้คนพิการมีกำลังใจที่จะเข้าไปทำงานในสถานประกอบการ

คำสำคัญ: คนพิการทางสติปัญญา, การปรับตัวในการทำงาน, การสนับสนุนทางสังคม

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Social Work, Faculty of Social Work, Thammasat University

ABSTRACT

This research article is a part of " Job Adaptation of Intellectual Disability in Organization in Nakhon Ratchasima " thesis aimed to study job adaptation of intellectual disability in organization in Nakhon Ratchasima, to analyze factors related to job adaptation of intellectual disability in organization in Nakhon Ratchasima, and to suggest guideline for organizations hiring intellectual disabilities to prepare working plan in accordance with the context of intellectual disability. This helped intellectual disabilities have better quality of life from employment and social participation . The sample of this study were 24 people in total: 6 intellectual disabilities working in organizations in Nakhon Ratchasima with more than 2-year experience, 6 foremen of intellectual disabilities, 6 colleagues of intellectual disabilities and 6 parents or caretakers of intellectual disabilities . Qualitative research was conducted with interview and observation.

The study revealed that job adaptation of intellectual disabilities working in organizations in Nakhon Ratchasima might have some problem with the behavior of xenophobia or memory . However, it was better when they worked there for a while .Moreover, working environment, family relationships, and social support were three factors related to job adaptation of intellectual disabilities. Those factors supported and enhanced intellectual disabilities to adapt themselves for their job effectively and happily. The suggestions were that there should be mentors to give counsel, advice and help for intellectual disabilities to encourage them and help their foreman to supervise the intellectual disabilities .Furthermore, their family should encouraged and talked with those regularly to make them feel important, and this would lead them to work in organizations .

Keywords: intellectual disability, job adaptation, social support

บทนำ

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เป็นการเปลี่ยนฐานคิดของการให้ความช่วยเหลือคนพิการ จากการฟื้นฟูและสงเคราะห์มาเป็นการมุ่งเน้นให้คนพิการได้รับสิทธิที่พึงจะได้รับ ได้แก่ การเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากบริการต่างๆ จากสิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะ ตลอดจนสวัสดิการและความช่วยเหลือจากรัฐ เช่น ด้านการแพทย์ การศึกษา อาชีพ และบริการทางสังคม รวมทั้งสร้างกลไกเพื่อการพัฒนาส่งเสริมคุณภาพชีวิต การส่งเสริมและพิทักษ์สิทธิ การสนับสนุนให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตอิสระ มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และเสมอภาคกับบุคคลทั่วไป มีส่วนร่วมทางสังคมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่คนพิการสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ.2556 ได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพคนพิการมีความชัดเจนขึ้น ในมาตรา 20 ว่าด้วย การฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพ การให้บริการที่มีมาตรฐานการคุ้มครองแรงงาน มาตรการเพื่อการมีงานทำ ตลอดจนได้รับการส่งเสริมการประกอบอาชีพอิสระ และบริการสื่อ สิ่งอำนวยความสะดวกเทคโนโลยี หรือความช่วยเหลืออื่นใด เพื่อการทำงาน

และประกอบอาชีพของคนพิการ ตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน ประกาศกำหนด มาตรา 33 ว่าด้วยให้นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการ และหน่วยงานของรัฐรับคนพิการเข้าทำงานตามลักษณะของงาน ในอัตราส่วนที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติงานในสถานประกอบการหรือหน่วยงานของรัฐ โดยหน่วยงานของรัฐหรือสถานประกอบการที่มีผู้ปฏิบัติงานหรือลูกจ้างตั้งแต่ 100 คนขึ้นไป รับคนพิการที่สามารถทำงานได้ในอัตราส่วน 100 ต่อ คนพิการ 1 คน เศษของ 100 คน ถ้าเกิน 50 คนต้องรับคนพิการเพิ่มอีก 1 คน มาตรา 34 ว่าด้วยนายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการที่ไม่ได้รับคนพิการเข้าทำงานตามจำนวนที่กำหนดตามมาตรา 33 ให้ส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 24 โดยคำนวณจากอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ คูณด้วย 365 และคูณด้วยจำนวนคนพิการที่ไม่ได้รับเข้าทำงาน และมาตรา 35 ว่าด้วย ในกรณีที่หน่วยงานหรือนายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการไม่รับคนพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 และไม่ประสงค์จะส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 34 หน่วยงานของรัฐ นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการนั้นอาจให้สัมปทาน จัดสถานที่จำหน่ายสินค้าหรือบริการ จัดจ้างเหมาช่วงงาน ฝึกงาน หรือให้การช่วยเหลืออื่นใดแก่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการทดแทน

สำหรับสถานการณ์การจ้างงานคนพิการในจังหวัดนครราชสีมานั้น สถานประกอบการที่สำนักงานใหญ่อยู่ในจังหวัดนครราชสีมามีทั้งหมด 195 แห่ง ปฏิบัติตามกฎกระทรวงแรงงานเรื่องการจ้างงานคนพิการ จำนวน 177 แห่ง คือมีลูกจ้างตั้งแต่ 100 คนขึ้นไป จำนวน 195 แห่ง และไม่ปฏิบัติตามกฎกระทรวง จำนวน 18 แห่ง (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดนครราชสีมา, 2558)

จากสถิติการจ้างงานคนพิการ ของกรมการจัดหางาน กระทรวงแรงงาน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2556-2558 พบว่ามีสถานประกอบการรับคนพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 จำนวน 24,780 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 83.28 และคนพิการที่ได้รับความช่วยเหลือตามมาตรา 35 ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 จำนวน 4,976 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 16.72 ซึ่งสูงขึ้นจากปีงบประมาณ 2556 ในมาตร 33 จำนวน 19,167 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 86.92 และมาตรา 35 จำนวน 2,884 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 13.08 และปีงบประมาณ 2555 ในมาตร 33 จำนวน 16,507 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 93.62 และมาตรา 35 จำนวน 1,143 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 6.48 และยังพบข้อมูลเพิ่มเติมอีกกว่า การทำงานในมาตรา 33 ส่วนใหญ่จะเป็นผู้พิการทางการเคลื่อนไหว (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1

จำนวน และร้อยละสถิติการรับคนพิการเข้าทำงาน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2556-2558

ปี	คนพิการที่เข้าทำงานตามมาตรา 33		คนพิการที่ได้รับความช่วยเหลือตามมาตรา 35	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
2556	16,507 คน	93.52	1,143 คน	6.48
2557	19,167 คน	86.92	2,884 คน	13.08
2558	24,780 คน	83.28	4,976 คน	16.72
รวม	60,454 คน	87.04	9,003 คน	12.96

ที่มา: กระทรวงแรงงาน, กรมการจัดหางาน, ข้อมูล ณ วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ.2559.

ข้อมูลข้างต้นมีความสอดคล้องกับสถิติของสำนักงานจัดหางานจังหวัดนครราชสีมา เมื่อปีงบประมาณ 2559 พบว่าผู้บกพร่องทางสติปัญญาได้รับการจ้างงานต่ำ รองจากผู้พิการซ้ำซ้อนซึ่งเป็นประเภทความพิการที่ได้รับการจ้างงานต่ำสุดเมื่อเปรียบเทียบกับคนพิการประเภทอื่นๆ (ดังตารางที่ 2)

ตารางที่ 2

การจัดหางานและบรรจุงาน จำแนกตามประเภทความพิการ

ประเภทความพิการ		ลงทะเบียน	บรรจุงาน	ร้อยละที่ได้รับการบรรจุงาน (%)
		จำนวน (คน)	จำนวน (คน)	
1	ความพิการทางการมองเห็น	37	36	97.3
2	ความพิการทางการได้ยินหรือสื่อความหมาย	191	110	57.6
3	ความพิการทางการเคลื่อนไหวหรือทางร่างกาย	328	305	92.9
4	ความพิการทางจิตใจและพฤติกรรม	22	10	45.5
5	ความพิการทางสติปัญญา	26	15	57.7
6	ความพิการทางการเรียนรู้	2	-	-
7	ความพิการทางออทิสติก	-	-	-
8	ความพิการมากกว่า 1 ประเภทความพิการ	-	-	-
9	ไม่ระบุ	-	1	100.0
	รวมทั้งสิ้น	606	477	78.7

ที่มา: กระทรวงแรงงาน, สำนักงานจัดหางานจังหวัดนครราชสีมา, กุมภาพันธ์ 2559.

หากดูจากตารางการบรรจุงานของคนพิการแต่ละประเภท (ตารางที่ 2) จะเห็นได้ว่า คนพิการทางจิตใจและคนพิการทางสติปัญญาได้รับการบรรจุงานน้อยกว่าคนพิการประเภทอื่นๆ ซึ่งการจ้างงานในกลุ่มคนพิการทางสติปัญญาค่อนข้างน้อย หมายรวมถึง การจัดหางานให้แก่คนพิการทางด้านสติปัญญาในระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นสิ่งที่ค่อนข้างกระทำได้ยาก และมักจะได้รับการปฏิเสธจากเจ้าของสถานประกอบการเสมอ เพราะไม่แน่ใจว่าคนพิการทางสติปัญญาสามารถทำงานได้หรือไม่ เนื่องจากคนพิการทางด้านสติปัญญา มีขีดความสามารถจำกัดในทักษะการปรับตัวทางสังคม การเรียนรู้ถึงกระบวนการทำงานที่แท้จริง ขาดประสบการณ์และระเบียบวินัยในการทำงาน ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการทำงานในสถานประกอบการ ซึ่งสอดคล้องกับรายงานการศึกษาวิจัยของ เขมิกา พันธุ์วิไล (2546, น. 85) พบว่า คุณลักษณะของความพิการ หรือประเภทความพิการที่สถานประกอบการต้องการ เรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ คนพิการทางการเคลื่อนไหว คนพิการทางการได้ยิน และคนพิการทางการมองเห็น ส่วนคนพิการทางสติปัญญานั้นไม่เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน สอดคล้องกับสถิติของสำนักจัดหางานจังหวัดนครราชสีมา กระทรวงแรงงาน ปีงบประมาณ 2559 พบว่า คนพิการทางด้านสติปัญญาได้รับการจ้างงานต่ำรองจากคนพิการซ้ำซ้อน ซึ่งเป็นประเภทความพิการที่ได้รับการจ้างงานต่ำสุด เมื่อเปรียบเทียบกับคนพิการประเภทอื่นๆ เพราะคนพิการทางด้านสติปัญญามีความสามารถจำกัดในทักษะการใช้ชีวิตประจำวัน การเข้าสังคม การสื่อความหมาย การเรียนรู้ ฯลฯ ซึ่งเป็นผลให้บุคคลกลุ่มนี้เข้าสู่ระบบการจ้างงานได้ค่อนข้างยาก

จากประสบการณ์ในการทำงานของผู้วิจัย ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการฟื้นฟูสมรรถภาพของคนพิการด้านอาชีพ ณ สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดนครราชสีมา ร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ รวมทั้งสำนักงานจังหางานจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งได้ประสานงานเกี่ยวกับการจัดหางานให้แก่คนพิการ พบว่า คนพิการทางด้านสติปัญญาหรือผู้บกพร่องทางสติปัญญา เมื่อเข้าสู่ระบบงานแล้วทำงานได้ไม่นานจะเปลี่ยนงาน เนื่องจากมักมีปัญหากับนายจ้างและเพื่อนร่วมงาน ตลอดจนมีปัญหาการมองเห็นคุณค่าในตัวเอง คิดว่างานที่ทำอยู่เกินความสามารถของตนเอง ตนไม่สามารถทำงานได้ดีมากกว่าคนอื่น และจากปัญหาข้างต้น ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นสาเหตุ ทำให้บุคคลปรับตัวได้ดีหรือไม่ดี พบว่า Arkff (1968) กล่าวว่า ปัจจัยทางลักษณะส่วนบุคคลและสัมพันธภาพในครอบครัวของคนพิการมีผลต่อการปรับตัวทางอาชีพและ Bowlby (1980) นักจิตวิทยา กล่าวว่า การสนับสนุนทางสังคมเป็นตัวสร้างเสริมความสามารถในการอดทน และเอาชนะความข้องใจและอุปสรรคต่างๆ ซึ่งก็คือการปรับตัวอยู่รอดในสังคม รวมทั้งการปรับตัวในการทำงานนั่นเอง จากแนวคิดของ Arkff (1968) และ Bowlby (1980) ดังกล่าวเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสัมพันธ์ภาพภายในครอบครัว และปัจจัยด้านการสนับสนุนทางสังคม จะมีความสัมพันธ์กับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาหรือไม่ ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญา ในสถานประกอบการของจังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากผลการศึกษาด้านการปรับตัวในการทำงานของคนพิการ ค่อนข้างมีน้อย และในส่วนภูมิภาคยังไม่มีผู้ใดศึกษา โดยผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาคนพิการที่อยู่ในส่วนภูมิภาค เนื่องจากคนพิการที่อยู่ในเขตพื้นที่ชนบทมักมีข้อจำกัดในการจ้างงาน เช่น สิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ความรู้ ความสามารถ เฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนพิการที่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับพัฒนาการทางสมอง การรับฟังคำสั่งที่มีความบกพร่อง มักจะพบปัญหาเมื่อเข้าไปทำงานในสถานประกอบการ ผลการวิจัยในครั้งนี้จะทำให้ทราบถึงปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางด้านสติปัญญา ตลอดจนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้บกพร่องทางสติปัญญา ให้เป็นที่ยอมรับและสามารถอยู่ร่วมกับ คนอื่นๆ ได้อย่างปกติสุข

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการ
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาที่ทำงานในสถานประกอบการ

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ทราบการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางด้านสติปัญญาที่ทำงานในสถานประกอบ
2. ได้ทราบปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางด้านสติปัญญาที่ทำงานในสถานประกอบการ
3. เป็นแนวทางให้กับสถานประกอบที่จ้างคนพิการทางสติปัญญา ในการวางแผนการทำงานที่สอดคล้องกับบริบทของคนพิการทางสติปัญญา ทำให้คนพิการทางสติปัญญามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากการมีงานทำและมีส่วนร่วมในสังคม

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการปรับตัว

มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาต้องการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข แต่สภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นมนุษย์ต้องต่อสู้กับเหตุการณ์หรือเผชิญกับปัญหาต่างๆ ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ จึงเห็นได้ว่ามนุษย์ที่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ในโลกนี้ คือ ผู้ที่สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างมีสติและรอบคอบ ผู้ที่ไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นได้จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ หรือหลีกหนีจากสังคม ปัญหาที่ทำให้มนุษย์ต้องทนกับความกดดัน แต่บางปัญหาต้องใช้เวลาและความอดทน ซึ่งกระบวนการ แบบแผน และพฤติกรรมที่แก้ปัญหาเหล่านี้ จะเป็นแบบแผนของมนุษย์ที่ใช้ในขณะพบความกดดัน ความตึงเครียด ความคับข้องใจต่างๆ ซึ่งเรียกได้ว่า “การปรับตัว”

นอกจากนี้การปรับตัวในการทำงานมีความสำคัญในการทำงาน หากบุคคลไม่สามารถปรับตัวได้ จะเกิดความขัดแย้งระหว่างเพื่อนร่วมงาน ก่อให้เกิดปัญหาในการดำรงชีวิต หรือการเข้าร่วมกิจกรรมกับสังคมภายนอก และเมื่อเผชิญกับปัญหาความอึดอัดใจ ความคับข้องใจ ต้องมีการปรับตัวให้กับสภาพแวดล้อมนั้นๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนร่วมงาน นายจ้าง หรือกฎระเบียบของหน่วยงานได้ดี ส่งผลให้เกิดการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

ลักษณะสาเหตุของการปรับตัว

ทอร์ป และ ชมูลเลอร์ (Thorpe & Schmuller, 1965, อ้างถึงใน สุภาภรณ์ เกตุเอม, 2549, น. 21) ได้จำแนกการปรับตัวของบุคคลออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การปรับตัวด้านส่วนตัว หมายถึง ความคิด ความรู้สึกที่บุคคลมีต่อตนเอง

2. การปรับตัวทางสังคม หมายถึง ความคิด ความรู้สึก หรือพฤติกรรมของบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่น และให้ทัศนะว่าบุคคลที่มีสุขภาพจิตดี คือ บุคคลที่สามารถทำให้การปรับตัวด้านส่วนตัว และการปรับตัวทางสังคมอยู่ในลักษณะสมดุลกัน นอกจากนี้ เดโช สวนานนท์ (อ้างถึงใน สุภาภรณ์ เกตุเอม, 2549, น. 21) ยังได้กล่าวว่า การปรับตัวจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) การปรับตัวทางกาย

2) การปรับตัวทางอารมณ์

3) การปรับตัวทางสังคม

สำหรับสาเหตุของการปรับตัว วารินทร์ สายโอบเอื้อ และ สุนีย์ ธีรดากร (2522, น. 159, อ้างถึงใน สุภาภรณ์ เกตุเอม, 2549, น. 21) อธิบายถึงสาเหตุของการปรับตัวว่า คนจะปรับตัวเมื่อความไม่สบายใจ ความวิตกกังวล ความขับข้องใจ และความเครียดซึ่งเกิดจาก

1) ไม่สามารถสนองความต้องการพื้นฐานของตนได้ ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคที่เนื่องมาจากตัวเองและผู้อื่น มีผลทำให้บุคคลเกิดความไม่สบายใจ ความคับข้องใจตามมา มาสโลว์ (Maslow) ได้จัดลำดับความต้องการของมนุษย์ออกเป็นขั้นต่างๆ 5 ชั้น ได้แก่

1.1 ความต้องการทางด้านร่างกาย

1.2 ความต้องการความปลอดภัย

1.3 ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ เช่น ความรัก ความอบอุ่น การมีส่วนร่วมรับผิดชอบในกิจกรรมต่างๆ

1.4 ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือ เช่น ต้องการชื่อเสียงเกียรติยศ ความร่ำรวย ฐานะ การยอมรับนับถือตนเอง และการยอมรับจากสังคม

1.5 ความต้องการสัจธรรมแห่งตน คือ ต้องการเข้าใจอย่างถ่องแท้ เข้าใจความเป็นจริงของชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลาย ต้องใช้พลังความสามารถของตนเองให้เต็มที่ เพื่ออุทิศตนให้เป็นประโยชน์แก่วิทยาการและมวลมนุษย์

ปัจจัยที่ทำให้บุคคลปรับตัวได้ดี

บุคคลจะปรับตัวได้ดีประกอบด้วยปัจจัยดังต่อไปนี้ (สุภาพร พุ่มพวง, 2546)

1) รับรู้และเข้าใจสถานการณ์หรือปัญหาอย่างถูกต้องและตรงตามความเป็นจริงทำให้แก้ไขได้อย่างถูกจุด

2) มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี ทำให้ได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากครอบครัวญาติ พี่น้อง เพื่อนฝูง และบุคคลอื่นในสังคม

3) ได้รับการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องในวัยเด็ก ทำให้เมื่อโตขึ้น มีความขัดแย้ง หนักแน่น อดทน กล้าเผชิญกับสถานการณ์หรือปัญหาได้

4) มีประสบการณ์ในการแก้สถานการณ์หรือปัญหามากพอ รู้ว่าเมื่อไรควรแก้ปัญหาด้วยการต่อสู้หรือเผชิญ นิ่งเฉย หรือถอยหนี

5) มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดพอควร

6) สถานการณ์หรือปัญหาไม่รุนแรง ยุ่งยากหรือซับซ้อนมากนัก

7) มีเวลาพอเพียง เนื่องจากสถานการณ์หรือปัญหาบางอย่างต้องใช้เวลาในการปรับตัวหรือแก้ไข

แนวคิดการสนับสนุนทางสังคม

การสนับสนุนทางสังคมมีผลต่อบุคคลหลายๆ ด้าน มีความสำคัญต่อพฤติกรรมของมนุษย์ด้วย ซึ่งมีผลงานวิจัยยอมรับร่วมกันว่า การสนับสนุนทางสังคมเป็นปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ หากได้รับการสนับสนุนทางสังคมที่ดี จะทำให้มีปฏิสัมพันธ์ต่อผู้อื่นและสภาพแวดล้อมในสังคมที่เหมาะสม โดยนำไปสู่ความพึงพอใจในการทำงานและทำงานได้อย่างมีความสุข จากแนวคิดดังกล่าว มีผู้ให้ความหมายคล้ายคลึงกันในลักษณะของการมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายของตนเอง ในลักษณะของการช่วยเหลือและสนับสนุนในด้านต่างๆ โดยมีความหมายสอดคล้องกัน ดังนี้ Cobb (1976, p. 300, อ้างถึงใน ปิยวดี ทองทั้งสาย และคณะ, 2546, น. 40) ให้ความหมายของ “การสนับสนุนทางสังคม” ว่าเป็นข้อมูลข่าวสารที่ทำให้บุคคลเชื่อว่ามีคนรัก คอยเอาใจใส่และเห็นคุณค่าของตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และมีความเอื้ออาทรต่อกันในสังคม

ประเภทของการสนับสนุนทางสังคม

สิ่งที่ตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานทางสังคม ที่ทุกคนต้องการติดต่อสัมพันธ์กับคนในสังคมนั้นๆ คือ ชนิดของการสนับสนุน ซึ่งแบ่งได้ ดังนี้

ทอยส์ Thoit (1982, อ้างถึงใน ชลธร รักษานุวงศ์, 2545, น. 49-50) อธิบายถึงการสนับสนุนทางสังคมว่าเป็นระดับของความต้องการขั้นพื้นฐานทางสังคม ซึ่งเกิดการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคล แบ่งการสนับสนุนทางสังคมตามลักษณะของความจำเป็นขั้นพื้นฐานทางสังคมได้ 5 ชนิด

1. การสนับสนุนทางด้านอารมณ์ หมายถึง การที่มนุษย์มีความเชื่อว่าได้รับความรักและการดูแลเอาใจใส่ ซึ่งมักจะได้รับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด และมีความผูกพันลึกซึ้งต่อกัน

2. การสนับสนุนทางด้านการยอมรับและเห็นคุณค่า หมายถึง การที่บุคคลนั้นรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า บุคคลในสังคมอื่นๆ ให้การยอมรับ

3. การสนับสนุนด้านการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม หมายถึง การแสดงออกที่ทราบว่าบุคคลนั้นเป็นส่วนหนึ่งหรือสมาชิกของเครือข่ายทางสังคมและมีความผูกพันซึ่งกันและกัน

4. การสนับสนุนด้านการข้อมูลข่าวสาร หมายถึง การให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหา หรือการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เกี่ยวกับการบริการที่เป็นประโยชน์ต่างๆ เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้

5. การสนับสนุนทางสิ่งของ หมายถึง การให้ความช่วยเหลือด้านสิ่งของ เงินทอง หรือการบริการ

สรุปความหมายของการสนับสนุนทางสังคม คือ การที่คนพิการทางสติปัญญาได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่น หรือหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน การสนับสนุนทางสังคมนั้นเป็นไปในลักษณะของการสนับสนุนทางด้านอารมณ์และจิตใจ และทำให้คนพิการทางสติปัญญารู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม รวมถึงการสนับสนุนด้านข่าวสารและทรัพยากรต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่คาดว่ามีผลทำให้คนพิการทางสติปัญญาสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้

ดังนั้น การสนับสนุนทางสังคมที่นำมาใช้ในที่นี้ คือ การสนับสนุนทางด้านอารมณ์ จิตใจ การแสดงความเห็นอกเห็นใจ การดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน การยอมรับและเห็นคุณค่า การเป็นส่วนหนึ่งของสังคมด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านสิ่งของเงินทอง หรือได้รับบริการจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เป็นต้น จะทำให้คนพิการทางสติปัญญารู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและเป็นที่ยอมรับในสังคม และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งทางด้านจิตใจ อาชีพและสังคมได้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้คนพิการทางสติปัญญา สามารถที่จะปรับตัวในการทำงาน และยังเป็นสิ่งกระตุ้นให้คนพิการทางสติปัญญาสามารถมีงานทำ และเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม

กฎหมายเกี่ยวกับการจ้างงานคนพิการ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิและโอกาสต่างๆ แก่คนพิการ โดยมีมาตราที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิคนพิการ ดังนี้

มาตรา 4 ได้กำหนดสิทธิที่คนพิการพึงได้รับ คือ การคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคล

มาตรา 30 บุคคลย่อมเสมอกันและได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเท่าเทียม ห้ามเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุความแตกต่างในเรื่องความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ

มาตรา 40 (6) คนพิการและทุพพลภาพ มีสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองในการดำเนินกระบวนพิจารณาคดีอย่างเหมาะสมและได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมเกี่ยวกับคดีความรุนแรงทางเพศ

มาตรา 49 บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่า 12 ปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย คนพิการหรือทุพพลภาพต้องได้รับสิทธิและการสนับสนุนจากรัฐเพื่อให้ได้รับการศึกษาอย่างทัดเทียมกับบุคลอื่นๆ

มาตรา 54 บุคคลซึ่งพิการหรือทุพพลภาพ มีสิทธิเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากสวัสดิการ สิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นสาธารณะและความช่วยเหลือจากรัฐ

มาตรา 80 (1) ได้ให้ความคุ้มครองและพัฒนาคนพิการหรือทุพพลภาพ การจัดสวัสดิการและสงเคราะห์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและสามารถพึ่งตนเองได้

พระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550

กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการทำงานของคนพิการ เพื่อเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ให้สามารถดำรงชีวิตโดยลดการพึ่งพิงบุคคลอื่น และเป็นการเปิดโอกาสให้สังคมยอมรับในคุณค่าและความสามารถของคนพิการ ในหลากหลายมาตรา ดังนี้

มาตรา 20 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่กำหนดถึงการส่งเสริมให้คนพิการมีสิทธิเข้าถึง และใช้ประโยชน์ได้จากสิ่งอำนวยความสะดวก อันเป็นสาธารณะ ตลอดจน สวัสดิการและความช่วยเหลืออื่นจากรัฐได้กำหนดให้คนพิการมีสิทธิได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพด้านอาชีพ การให้บริการที่มีมาตรฐานการคุ้มครองแรงงาน มาตรการเพื่อการมีงานทำ ตลอดจนได้รับการส่งเสริมการประกอบอาชีพอิสระ และบริการสื่อ สิ่งอำนวยความสะดวก เทคโนโลยีหรือความช่วยเหลืออื่นใด เพื่อการทำงานและประกอบอาชีพของคนพิการ

มาตรา 33 ให้นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการ และหน่วยงานของรัฐรับคนพิการเข้าทำงานตามลักษณะของงาน ในอัตราส่วนที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติงานในสถานประกอบการหรือหน่วยงานของรัฐ โดยหน่วยงานของรัฐหรือสถานประกอบการที่มีผู้ปฏิบัติงานหรือลูกจ้างตั้งแต่ 100 คนขึ้นไป รับคนพิการที่สามารถทำงานได้ในอัตราส่วน 100 ต่อ คนพิการ 1 คน เศษของ 100 คน ถ้าเกิน 50 คนต้องรับคนพิการเพิ่มอีก 1 คน

มาตรา 34 ว่าด้วยนายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการที่ไม่ได้รับคนพิการเข้าทำงานตามจำนวนที่กำหนดตามมาตรา 33 ให้ส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 24 (5) ทั้งนี้ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน กำหนดจำนวนเงินที่นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการจะต้องนำส่งเข้ากองทุน โดยคำนวณจากอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ คูณด้วย 365 และคูณด้วยจำนวนคนพิการที่ไม่ได้รับเข้าทำงาน

นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการ ที่ต้องส่งเงินเข้ากองทุนตามวรรคหนึ่ง แต่มิได้ส่ง ส่งล่าช้าหรือส่งเงินไม่ครบถ้วน ให้เสียดอกเบี้ยในอัตราร้อยละเจ็ดครึ่งต่อปีของจำนวนเงินที่ยังไม่ได้ส่งเข้ากองทุน นายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการซึ่งรับคนพิการเข้าทำงาน หรือส่งเงินเข้ากองทุนตามวรรคหนึ่งมีสิทธิได้รับยกเว้นภาษีเป็นร้อยละของจำนวนเงินค่าจ้างที่จ่ายให้แก่คนพิการหรือเงินที่ส่งเข้ากองทุนแล้วแต่กรณี ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายกำหนด

มาตรา 35 ในกรณีที่หน่วยงานของรัฐไม่ประสงค์จะรับคนพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 หรือนายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการไม่รับคนพิการเข้าทำงานตามมาตรา 33 และไม่ประสงค์จะส่งเงินเข้ากองทุนตามมาตรา 34 หน่วยงานของรัฐนายจ้างหรือเจ้าของสถานประกอบการนั้นอาจให้สัมปทาน จัดสถานที่จำหน่ายสินค้าหรือบริการ จัดจ้างเหมาช่วงงาน ฝึกงาน หรือให้การช่วยเหลืออื่นใดแก่คนพิการหรือผู้ดูแลคนพิการแทนก็ได้ ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่คณะกรรมการกำหนดในระเบียบ

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยวิธีการต่างๆ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับปฐมภูมิและระดับทุติยภูมิ ในระดับปฐมภูมิ มีการสอบถามและสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าหน้าที่สำนักงานจัดหางานจังหวัดนครราชสีมา ผู้ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ด้านการหางานให้แก่คนพิการทุกประเภท ในกรณีที่นายจ้างหรือสถานประกอบที่รับ

คนพิการเข้าทำงาน สำหรับระดับทุติยภูมิ ได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ศึกษาค้นคว้าจากแหล่งต่างๆ จากหนังสือ วารสาร รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวกับกฎหมาย นโยบาย ความรู้ แนวคิด และข้อมูลด้านต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการอ้างอิง อธิบายและสนับสนุนในการปรับตัวของคนพิการทางสติปัญญา ที่ได้รับการจ้างงานในสถานประกอบการของจังหวัดนครราชสีมา รวมทั้งเป็นข้อมูลสำคัญในการกำหนดกรอบแนวคิด การคัดเลือกประชากรในการศึกษาและการสร้างเครื่องมือ

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างของงานวิจัย ได้แก่ คนพิการทางสติปัญญา จำนวน 6 คน หัวหน้างาน จำนวน 6 คน เพื่อนร่วมงาน จำนวน 6 คน ผู้ดูแลคนพิการทางสติปัญญา จำนวน 6 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน ซึ่งมาจากการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง และจากคนพิการทางสติปัญญาที่สามารถให้ข้อมูลได้ จะต้องเข้าทำงานในสถานประกอบการที่สำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา และต้องมีอายุงานอย่างน้อย 2 ปีขึ้นไป เพื่อเป็นการมองย้อนภาพการเปลี่ยนแปลงของชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ชัดเจนมากขึ้น

การศึกษารวบรวมข้อมูล

กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลนี้เป็นการลำดับเหตุการณ์ที่ผู้วิจัยจะปฏิบัติทั้งในช่วงระยะก่อนที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล ระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล และภายหลังการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อเป็นการจัดระบบในการปฏิบัติการศึกษางานวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ โดยขออนุญาตผู้ใช้ข้อมูลในการศึกษา และชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน จากนั้นได้ดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และสังเกต ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการ รวมทั้งได้จดบันทึก และบันทึกเสียง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วน ดังนี้

1. การสัมภาษณ์เจาะลึก ระหว่างผู้ศึกษาและผู้ให้ข้อมูล จำนวน 24 คน เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ส่วนคำถามนั้นเป็นคำถามที่เปิดกว้าง ไม่มีการเตรียมแนวคำถามไว้ล่วงหน้า และยังสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยใช้แนวคำถามเป็นหลักแต่ขณะเดียวกัน ก็เปิดกว้างสำหรับประเด็นที่อาจเกิดขึ้น

2. การสังเกต ผู้วิจัยสังเกตระหว่างทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

3. การจดบันทึกและการบันทึกเสียง เป็นการบันทึกข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูล ซึ่งช่วยเก็บข้อมูลได้อย่างถูกต้อง ครบถ้วน ในทุกขั้นตอนของการศึกษา ลดความผิดพลาดจากอคติหรือการบิดเบือนข้อมูล โดยผู้วิจัยได้ขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อนการบันทึกทุกครั้ง และไม่บันทึกข้อมูลในกรณีที่ให้ผู้ให้ข้อมูลไม่ต้องการเปิดเผย

ผลการศึกษา

ข้อมูลทั่วไป ศึกษาจากคนพิการทางสติปัญญาที่มีระดับเชาว์ปัญญา (IQ) ตั้งแต่ 50 ขึ้นไป และได้รับการจ้างงานในสถานประกอบการจังหวัดนครราชสีมา ที่มีลูกจ้างมากกว่า 100 คนขึ้นไป ซึ่งคนพิการทางสติปัญญาที่ได้รับการจ้างงานคนพิการในสถานประกอบการจังหวัดนครราชสีมา 5 ใน 6 เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 18-40 ปี สำหรับระดับการศึกษา พบว่า คนพิการทางสติปัญญาไม่ได้จบชั้นประถมศึกษา 3 คน จบชั้นประถมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 2 คน และจบชั้นมัธยมศึกษา 1 คน สถานภาพคนพิการทางสติปัญญาส่วนใหญ่ โสด มีเพียง 2 คนที่มีสถานภาพแยกทางกัน แต่ทุกคนสามารถทำงานในสถานประกอบการได้

ลักษณะงานที่ทำ จากการศึกษา พบว่า ลักษณะงานที่คนพิการทางสติปัญญาได้รับมอบหมายส่วนใหญ่จะเป็นงานที่ไม่ซับซ้อนมากจนเกินไป คนพิการทางสติปัญญา จะต้องเรียนรู้และเข้าใจกระบวนการทำงาน ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้และการลงมือปฏิบัติจริง ในระยะแรกอาจต้องมีหัวหน้างานและเพื่อนร่วมงานคอยดูแลอย่างใกล้ชิด งานที่คนพิการทางสติปัญญาได้รับมอบหมาย แบ่งลักษณะงานของคนพิการทางสติปัญญาออกได้ 3 ลักษณะ ได้แก่ งานทำความสะอาด จำนวน 2 คน งานตัดเส้นด้ายและตรวจเช็คความเรียบร้อยของชิ้นงาน จำนวน 3 คน และงานยกของ จำนวน 1 คน ทั้งหมดเป็นงานที่คนพิการทางสติปัญญาสามารถฝึกฝนได้ โดยงานที่คนพิการทางสติปัญญาได้มอบหมายจะมีหัวหน้างาน เป็นผู้วางแผนการทำงานให้เหมาะสมกับระดับความสามารถ ศักยภาพ และข้อบกพร่องของคนพิการทางสติปัญญาที่มีความแตกต่างกัน รวมทั้งต้องให้เพื่อนร่วมงานคอยดูแล ชี้แนะ และช่วยเหลือในการทำงาน

การปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญา จากการสัมภาษณ์คนพิการทางสติปัญญา พบว่า คนพิการทางสติปัญญา 2 ใน 6 คน สามารถปรับตัวและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำงานได้เป็นอย่างดี ซึ่งแต่ละคนมีวิธีการปรับตัวในการทำงานที่แตกต่างกันไปหรือคล้ายคลึงกัน เช่น กรณีของเนตร และป่าน ที่ทั้งสองคนมีปัญหาเรื่องความจำ หลงลืมคำสั่งอยู่เป็นประจำ จำเวลาเข้างานผิด ซึ่งทั้งสองคนมีวิธีแก้ไขปัญหาของตนเองที่คล้ายคลึงกัน คือ พกสมุดเล่มเล็กๆ ไว้ติดตัวตลอดเวลา หากใครมอบหมายงานให้ทำ จะนำสมุดมาจดบันทึก เพื่อช่วยเตือนความจำของตนเอง นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าคนพิการทางสติปัญญาทุกคนสามารถปรับตัวในการทำงานได้ซึ่งมีความแตกต่างกันตามความสามารถของแต่ละบุคคล การปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญานั้นเป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อที่จะสามารถทำงานในสถานประกอบการได้ และยังเป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงาน ในขณะเดียวกันหัวหน้าและเพื่อนร่วมงาน ที่เป็นผู้กำกับดูแลสอนงาน วิเคราะห์ความเหมาะสมของงานให้แก่คนพิการทางสติปัญญา ยังต้องมีการเรียนรู้ถึงพฤติกรรมของคนพิการทางสติปัญญา หรือสร้างความเข้าใจร่วมกัน อย่างเช่น บริษัท โตคูมิ ที่มีการประชุมทำความเข้าใจกับพนักงานทุกคนในบริษัทเกี่ยวกับการรับคนพิการเข้ามาทำงาน และยังมีการทำความเข้าใจกับเพื่อนร่วมงานในแผนกที่คนพิการเข้าไปทำงาน ซึ่งพนักงานทุกคนต่างเข้าใจและยอมรับในข้อจำกัดของคนพิการ

การปรับตัวด้านสังคมของคนพิการทางสติปัญญา จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มนายจ้างที่ คนพิการทางสติปัญญาทำงานอยู่นั้น พบว่า คนพิการทางสติปัญญา 5 ใน 6 คน ได้แก่ เนตร ป่าน พลอย ไก่ ชบา สามารถปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงานได้ดี แม้ว่าในระยะแรกอาจมีปัญหาเรื่องการปรับตัวและการสื่อสารกับเพื่อนร่วมงาน แต่เมื่อทำงานผ่านไประยะหนึ่งคนพิการทางสติปัญญา สามารถเข้ากับเพื่อนร่วมงานได้ดีขึ้น มีเพียงกรณีของเอ ที่กลัวคนแปลกหน้า จะมีท่าทางกังวลตลอดเวลาระหว่างเข้ามาทำงาน มีอาการเหงื่อออกทั่วใบหน้า เมื่อผ่านการปฏิบัติงานไประยะเวลาหนึ่ง เอเริ่มสนิทกับเพื่อนในแผนกเดียวกันมากขึ้น เพื่อนร่วมงานทุกคนในแผนกเข้าใจลักษณะท่าทางที่เอ กลัวคนแปลกหน้า และขี้อาย จึงทำให้ทุกคนพยายามทักทายพูดคุยกับเอทุกวัน เพื่อให้เอเกิดความเคยชินและรู้สึกสนิทใจที่ได้เข้ามาทำงาน แต่พฤติกรรมดังกล่าวของเอไม่ได้หายไป ยังมีให้เห็นอยู่บ้างหากต้องเจอคนเยอะที่ไม่รู้จัก เอจะไม่ยอมทำอะไรเลย จะนั่งหลบมุมอย่างเดียว เห็นได้จากคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“...มีอยู่ครั้งหนึ่ง เราอยากมอบเค้กให้เอในงานวันเกิดเขา ซึ่งตรงกับวันที่ทางบริษัทจัดประชุมประจำเดือน เราจึงให้เอออกมารับเค้กข้างหน้า แต่เรียกเขายังไงเอก็ไม่ลุกออกมา นั่งหลบมุม เหงื่อออกเต็มหน้า จนเราเห็นใจเขา ตั้งแต่นั้นมาเราก็เริ่มเข้าใจเขามากขึ้นกับพฤติกรรมที่เขาเป็น...”

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าคนพิการทางสติปัญญาจะสามารถปรับตัวได้ดี หากได้รับการยอมรับจากนายจ้างและเพื่อนร่วมงาน ถือเป็นแรงผลักดันส่วนหนึ่งที่ทำให้คนพิการทางสติปัญญาสามารถปรับตัวในการทำงานได้ และยังทำให้คนพิการทางสติปัญญารู้สึกมีคุณค่าในตนเองและเป็นที่ยอมรับของสังคม

การสนับสนุนทางสังคมของคนพิการทางสติปัญญา ผู้วิจัยได้กำหนด การสนับสนุนทางสังคม ออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ การสนับสนุนด้านอารมณ์ การสนับสนุนด้านการยอมรับและเห็นคุณค่าในตนเอง การสนับสนุนด้านการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และการสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร

1. การสนับสนุนด้านอารมณ์ คือ พฤติกรรมที่ทำให้บุคคลเกิดความสบายใจ อยู่ในรูปของการให้ความรัก ความเอาใส่ใจ การให้กำลังใจคนพิการทางสติปัญญาในการทำงาน ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มนายจ้างและเพื่อนร่วมงาน พบว่า คนพิการทางสติปัญญาทุกคนได้รับการสนับสนุนด้านอารมณ์อยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นการให้กำลังใจ การแนะนำ การตักเตือน เพื่อให้คนพิการทางสติปัญญาสามารถปรับตัวในการทำงานได้ อย่างเช่น กรณีศึกษาของเนตร ที่มีพฤติกรรมช้า และหลงลืมอยู่เป็นประจำ จนทำให้บางครั้งโดนลูกค้าตำหนิ จนเนตรเกิดความเครียด หัวหน้างานจึงเรียกเนตรมาพูดคุยและให้กำลังใจ พร้อมทั้งเปลี่ยนตำแหน่งงานให้เหมาะสมกับศักยภาพการทำงานของเนตร

> ช่วงแรกที่เข้ามาเราให้เนตรไปอยู่ตำแหน่งผู้ช่วยแคชเชียร์ ที่ทำหน้าที่เก็บสินค้าใส่ถุงให้ลูกค้า แต่เนื่องด้วยลักษณะความพิการของเขาที่ช้า ทำให้ถูกลูกค้าตำหนิอยู่เป็นประจำ เมื่อเราทราบเรื่องก็ได้เรียกเขามาคุยให้กำลังใจเขาตลอดว่า อย่าท้อน้า สู้ๆ น้า และก็เปลี่ยนตำแหน่งงานให้เขาใหม่ให้เขาไปทำในตำแหน่งแม่บ้านน่าจะเหมาะกับเขาที่สุด ซึ่งตำแหน่งนี้เขาทำออกมาดี (เก๋, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2560)

2. การสนับสนุนด้านการยอมรับ และเห็นคุณค่าในตนเอง ผู้วิจัยสัมภาษณ์กลุ่มนายจ้างและเพื่อนร่วมงานของคนพิการทางสติปัญญา พบว่า นายจ้างและเพื่อนร่วมงานส่วนใหญ่มีทัศนคติเชิงบวก เข้าใจและยอมรับข้อจำกัดในการทำงานอันเนื่องมาข้อจำกัดทางการเรียนรู้ของคนพิการทางสติปัญญา จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าคนพิการทางสติปัญญาได้รับการยอมรับจากนายจ้างและเพื่อนร่วมงานเป็นอย่างดี ถึงแม้จะมีความบกพร่องทางพัฒนาการและการเรียนรู้ แต่เนื่องด้วยความมุมานะ พยายามตั้งใจทำงานของคนพิการทางสติปัญญา ทำให้นายจ้างและเพื่อนร่วมงานต่างยอมรับในศักยภาพการทำงานของคนพิการทางสติปัญญา ซึ่งการยอมรับจากนายจ้างและเพื่อนร่วมงานนั้นทำให้คนพิการทางสติปัญญาภาคภูมิใจและมีคุณค่าในตนเองมากขึ้น

3. การสนับสนุนด้านการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม คือ การที่คนพิการทางสติปัญญารู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทุกกิจกรรมของสถานประกอบการ ซึ่งกิจกรรมที่ทางสถานประกอบการจัดขึ้น ปีละ 1 ครั้ง แบ่งเป็น 2 กิจกรรม คือ กีฬาสี และงานเลี้ยงสังสรรค์ในวันปีใหม่ กิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นการจัดขึ้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้แก่พนักงานทุกคนในบริษัท ผู้วิจัยสัมภาษณ์กลุ่มคนพิการทางสติปัญญา 5 ใน 6 คน ได้เข้าร่วมกิจกรรมที่ทางสถานประกอบการจัดให้ทุกกิจกรรม มีเพียงกรณีของพลอยที่ไม่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางบริษัทจัดขึ้น ถึงแม้เพื่อนร่วมงานจะชวนเข้าร่วมกิจกรรมพลอยมักชอบพูดว่า “...ไม่ไป ขี้เกียจ...” ถึงแม้ในกรณีของพลอยที่ชอบปิดกั้นตัวเอง ไม่ยอมเข้าร่วมกิจกรรมของทางบริษัทที่จัดขึ้น แต่นายจ้างและเพื่อนร่วมงาน ต่างเข้าใจและยอมรับในพฤติกรรมดังกล่าวของพลอย

4. การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร จากการสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่าสถานประกอบการทั้ง 6 แห่ง สนับสนุนให้พนักงานทุกคนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอยู่เป็นประจำ ทำให้พนักงานทุกคนได้เข้าถึงสิทธิประโยชน์ของตนเอง นอกจากนี้หากบริษัทใดที่ให้ความสำคัญกับคนพิการ ก็จะมีการจัดประชุมในส่วนของคนพิการเพิ่มขึ้น เพราะในบางครั้งที่มีการประชาสัมพันธ์เสียงตามสาย หรือประกาศตามบอร์ดประชาสัมพันธ์ คนพิการที่มีข้อจำกัดในการเรียนรู้ หรือมีความบกพร่องทางการได้ยิน ไม่สามารถที่จะรับฟังข่าวสารได้อย่างชัดเจนจึงได้มีการจัดประชุมในส่วนของคนพิการเพิ่มขึ้น

5. การสนับสนุนด้านการเงินและสิ่งของ เป็นการสนับสนุนการเงินและสิ่งของ ซึ่งอาจเป็นการสนับสนุนซึ่งกันและกัน จากการศึกษา พบว่า คือ คนพิการทางสติปัญญา 2 ใน 6 คน ได้แก่ เอ ป่าน ได้รับเงินเดือนจากสถานประกอบการแล้วนำเงินที่ได้มานำไปฝากไว้กับมารดาของตนเอง และให้มารดาเป็นผู้บริหารจัดการเงินทั้งหมด เนื่องจากเอและป่าน ไม่สามารถบริหารจัดการเงินของตนเองได้ ไม่รู้ถึงจำนวนเงิน จึงให้มารดาเป็นผู้บริหารจัดการทั้งหมด โดยมารดาจะแบ่งจ่ายเป็นรายวันๆละ 100-200 บาท และส่วนเงินที่เหลือจากการให้ในแต่ละวัน มารดาจะนำมาใช้ภายในครอบครัว “...แม่ให้เงินเอวันละ 100-200 บาท ซึ่งเงินที่ให้เอในแต่ละวันจะเป็นเงินเดือนของเอที่ฝากไว้ และให้แม่ใช้ทุกเดือน เอไม่รู้จักใช้เงิน ไม่รู้จักคุณค่าของเงิน เขาจะจำสีของธนบัตรได้ สีเขียว สีแดง แค่นั้นที่เขารู้จัก ส่วนเงินที่เหลือจากที่ให้เขาทุกวัน แม่ก็จะเอามาใช้ซื้อกับข้าวกินทุกวัน เพราะเราก็มีกันอยู่สองคนตอนนี้ และแม่ก็ไม่ได้ทำงาน...” (บุญ, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2560) ซึ่งจะเห็นได้ว่าคนพิการทางสติปัญญา และผู้ดูแลคนพิการต่างให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน เพราะหากคนพิการทางสติปัญญาไม่ได้รับการช่วยเหลือจากผู้ดูแลคนพิการจะทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นไปด้วยความกังวล อาจจะส่งผลต่อการทำงาน และหากผู้ดูแลไม่ได้รับการช่วยเหลือจากคนพิการทางสติปัญญาก็อาจจะทำให้การดำเนินชีวิตไม่ราบรื่น

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการของจังหวัดนครราชสีมา มีประเด็นที่น่าสนใจสามารถนำมาอภิปรายผล ได้ดังนี้

1. การได้โอกาสในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญา
2. การปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการ
3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาที่ทำงานในสถานประกอบการ

การได้โอกาสในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญา

ตามที่พระราชบัญญัติส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ.2550 และฉบับที่ 2 พ.ศ.2556 ได้ระบุ ในมาตรา 33 เกี่ยวกับการจ้างงานคนพิการ โดยสถานประกอบการแต่ละแห่งที่มีจำนวนพนักงาน 100 คนขึ้นไป หรือ 50 คนขึ้นไป ต้องรับคนพิการ 1 คน ทำให้คนพิการมีโอกาสมากขึ้นในการที่จะเข้าไปทำงานในสถานประกอบการ การที่คนพิการทางสติปัญญาได้รับโอกาสในการทำงาน ทำให้คนพิการเห็นคุณค่าในตนเองมากขึ้น คนพิการรู้สึกว่าตนเองไม่ถูกเลือกปฏิบัติ และยังรู้สึกว่าตนเองได้ทำประโยชน์ให้แก่ครอบครัว สอดคล้องกับแนวคิดการให้โอกาสในการทำงานที่กล่าวว่าคนพิการที่ได้รับโอกาสในการทำงานจะรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าในเอง และรู้สึกว่าตนเองได้ทำประโยชน์ให้แก่ครอบครัวของตนเอง และไม่เป็นภาระให้แก่ครอบครัว สำหรับ คนพิการทางสติปัญญาในจังหวัดนครราชสีมา ที่เข้าสู่งานได้ส่วนใหญ่มาจากการประชาสัมพันธ์ในองค์กร ซึ่งทำได้ 2 ช่องทาง ได้แก่ การติดบอร์ดประชาสัมพันธ์หน้าสถาน

ประกอบการ และการประชาสัมพันธ์ให้พนักงานที่มีญาติ หรือเพื่อนบ้านที่เป็นคนพิการเข้ามาสมัครงาน แต่พบว่าในความเป็นจริงที่คนพิการทางสติปัญญาได้รับโอกาสในการเข้ามาทำงาน คือการที่พนักงานที่มีญาติหรือเพื่อนบ้านที่เป็นคนพิการเข้ามาสมัครงาน และยังมีกลุ่มคนพิการทางสติปัญญาส่วนหนึ่งที่เข้ามาสมัครงานจากการทราบข่าวประชาสัมพันธ์ โดยที่ผู้ดูแลคนพิการเป็นผู้ทราบข้อมูลและนำตัวคนพิการทางสติปัญญาเข้ามาสมัครงาน ด้วยความบกพร่องทางสติปัญญา หรือความบกพร่องทางการเรียนรู้ของคนพิการ ที่อ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้ เพราะส่วนใหญ่ไม่ได้เข้ารับการศึกษา จึงทำให้ถูกปิดกั้นด้วยความสามารถของตนเอง ดังนั้น เพื่อเป็นการสร้างโอกาสในการเข้าสู่งานเพิ่มมากขึ้น การประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางต่างๆ ไม่ว่าจะผ่านสื่อวิทยุหรือทางโทรทัศน์ล้วนมีส่วนสำคัญที่ทำให้คนพิการทางสติปัญญาสามารถเข้าสู่งานมากขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องอ่านจากสื่อออนไลน์ต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กุลวีณ์ วุฒิกร (2552, น. 97) ที่กล่าวว่า ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ครอบคลุมและต่อเนื่อง เพื่อให้คนพิการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง

การปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาในสถานประกอบการ

การทำงานของคนพิการทางสติปัญญาที่ทำงานในสถานประกอบการ คนพิการจะได้รับการมอบหมายงาน โดยเป็นงานที่ไม่ซับซ้อนมากจนเกินไป ส่วนใหญ่เป็นงานที่เกี่ยวกับสำนักงาน และงานบริการที่ไม่ต้องใช้ความละเอียดมากนัก เป็นงานที่คนพิการทางสติปัญญาสามารถที่จะฝึกฝนได้ ซึ่งระยะเวลาในการฝึกฝนไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับความสามารถในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล และคนพิการทางสติปัญญาที่เข้ามาทำงานในสถานประกอบการสามารถที่จะพัฒนาทักษะทางสังคมและการสื่อความหมายได้ โดยมีนายจ้างเป็นผู้วิเคราะห์วางแผนการทำงานให้เหมาะสมกับระดับความสามารถของคนพิการทางสติปัญญา

สำหรับการปรับตัวด้านสังคมของกรณีศึกษา ส่วนใหญ่สามารถที่จะปรับตัวให้มีสัมพันธภาพที่ดีกับนายจ้างและเพื่อนร่วมงาน ความสัมพันธระหว่างนายจ้างและเพื่อนร่วมงานล้วนมีส่วนสำคัญ ที่จะทำให้การทำงานของคนพิการทางสติปัญญาดำเนินไปได้ด้วยดี จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่สามารถที่จะปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงานได้ดี แม้ว่าในระยะแรกอาจมีปัญหาเรื่องการปรับตัวและการสื่อสารกับเพื่อนร่วมงาน แต่เมื่อทำงานผ่านไประยะหนึ่งคนพิการทางสติปัญญาสามารถเข้ากับเพื่อนร่วมงานได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ อลิศรา ตะวังทัน (2554, น. 99) กล่าวว่า คนพิการสามารถที่จะปรับตัวเข้ากับเพื่อนร่วมงานและนายจ้างได้เป็นอย่างดี ซึ่งคนพิการมีความพยายามที่จะปรับตัวเอง เพื่อให้สามารถที่จะได้ทำงานในสถานประกอบการได้ มีเพียงกรณีศึกษาเดียวเท่านั้นที่คนพิการทางสติปัญญาชอบอยู่คนเดียว ไม่เข้าร่วมกิจกรรมที่ทางบริษัทจัดขึ้น ซึ่งนายจ้างและเพื่อนร่วมงานต่างเข้าใจถึงลักษณะความพิการที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่าการที่สถานประกอบการทั้ง 6 แห่งได้มีการจัดกิจกรรมนันทการ เช่น การจัดกีฬาสีหรือการจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ให้แก่พนักงานทุกคนในสถานประกอบการ เพื่อเป็นการสร้างสัมพันธ์ไมตรีที่ดีกับนายจ้างและเพื่อนร่วมงาน เป็นการกระชับความสัมพันธ์ และทำให้คนพิการทางสติปัญญาพัฒนาทักษะการเข้าสังคม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคม สอดคล้องกับแนวคิดของ บุญแสง ชีระภากร (2533, น. 5-12, อ้างใน พราว ศาลิคุปต, 2552, น. 14) กล่าวว่า วิธีการเสริมสร้างบูรณาการสังคมในองค์กรที่ดีที่สุด คือ การจัดกิจกรรมกลุ่มที่ไม่เกี่ยวกับงานแล้วค่อยนำเอากิจกรรมเหล่านั้นเข้ามาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์แก่องค์กร

ในมุมมองที่คนพิการทางสติปัญญามีต่อเพื่อนร่วมงานค่อนข้างเป็นมุมมองในเชิงบวก คนพิการทางสติปัญญามองเพื่อนร่วมงานมีความเข้าใจตนเอง ใจดี ยอมรับ และรักตนเอง อาจมีบ้างทีที่น้อยใจ อึดอัดในเรื่องของการทำงาน แต่คนพิการทางสติปัญญาสามารถจัดการแก้ไขได้ เมื่อมีปัญหาหรือเรื่องไม่สบายใจ สามารถที่จะปรึกษาเพื่อนร่วมงานหรือนายจ้างได้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุดา นุ่มพุ่ม (2549, น. 88) พบว่า ลักษณะของเพื่อนร่วมงานที่สร้างความพึงพอใจให้แก่คนพิการ ส่วนใหญ่เป็นคนที่มีน้ำใจ คอยช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นกันเองกับคนพิการ ยอมรับคนพิการและปฏิบัติตัวกับคนพิการเหมือนกับปกติทั่วไป สำหรับการปรับตัวเข้ากับนายจ้าง คนพิการส่วนใหญ่สามารถปรับตัวเข้ากับนายจ้างได้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญาที่ทำงานในสถานประกอบการ

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานคนพิการทางสติปัญญา เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับการสนับสนุนและส่งเสริมให้คนพิการทางสติปัญญาให้สามารถปรับตัวในการทำงานได้อย่างมีคุณภาพและมีความสุขในการทำงาน ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ลักษณะ ได้แก่ สภาพแวดล้อมในองค์กร สัมพันธภาพในครอบครัว และการสนับสนุนทางสังคม มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ลลิดา มาไพศาลทรัพย์ (2558, น. 205) ที่กล่าวว่าการได้รับการสนับสนุนจากบุคคล กลุ่มบุคคล และองค์กร ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีบทบาทสำคัญต่างส่งผลภายในองค์กรได้เป็นอย่างดี

การจัดสภาพแวดล้อมในองค์กร มีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่คนพิการ มีความสร้างห้องน้ำสำหรับคนพิการ ที่จอดรถคนพิการ แต่หากมองข้อจำกัดของคนพิการทางสติปัญญาในแง่ของการดำรงชีวิต คนพิการทางสติปัญญาสามารถทำกิจวัตรประวันได้โดยไม่จำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ช่วยเหลือ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุภาพร พุ่มพวง (2546, น. 106) ที่พบว่า สภาพแวดล้อมในการทำงานไม่มีความสัมพันธกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการในสถานประกอบการ กรุงเทพมหานคร เนื่องจากคนพิการมีความพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่จะเผชิญได้

สำหรับความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว พบว่า ครอบครัวคนพิการทางสติปัญญาทุกครอบครัวให้ความสำคัญกับคนพิการทางสติปัญญา โดยมีพูดคุย ให้กำลังใจ ให้คำแนะนำอยู่เป็นประจำ และเมื่อมีเวลาว่างหรือวันหยุดจากการทำงานผู้ดูแลคนพิการจะพาคนพิการเข้าวัดทำบุญ หรือออกไปเที่ยวนอกบ้าน เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธที่ดีในครอบครัว และทำให้คนพิการรู้สึกผ่อนคลาย ซึ่งคล้องคล้องกับ ขวัญชนก ผลประดิษฐ์ (2555, น. 168) ที่ได้ศึกษาคุณภาพชีวิตการทำงานผู้บกพร่องทางสติปัญญาที่ได้รับการจ้างงานในองค์กรภาคเอกชน พบว่าผู้บกพร่องทางสติปัญญามีสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัว สมาชิกในครอบครัวรักและให้การยอมรับผู้บกพร่องทางสติปัญญา นอกจากนี้เมื่อคนพิการทางสติปัญญาก้าวสู่การทำงาน พบว่า การดำเนินชีวิตประจำวันของคนพิการทางสติปัญญาส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านและที่ทำงาน เมื่อมีเวลาว่างหลังเลิกงานหรือวันหยุดจากการทำงาน คนพิการทางสติปัญญาจะทำกิจกรรมที่ตนเองสนใจ เช่น การดูโทรทัศน์ การฟังเพลง ทำสวนปลูกผัก และทำความสะอาดของใช้เสื้อผ้าห้องนอนของตนเอง แสดงให้เห็นว่าถึงแม้คนพิการทางสติปัญญาจะมีข้อจำกัดในการเรียนรู้ หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา แต่หากได้รับการฝึกฝนและพัฒนาจะสามารถทำกิจกรรมได้เหมือนกับคนปกติทั่วไป

การสนับสนุนทางสังคม ช่วยให้คนพิการทางสติปัญญาสามารถที่ปรับตัวในการทำงานได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุภาพร พุ่มพวง (2546, น. 104) ที่พบว่า การสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการในสถานประกอบการ กรุงเทพมหานคร แสดงให้เห็นว่าคนพิการที่มี

การสนับสนุนทางสังคมที่ดีจะช่วยให้คนพิการสามารถปรับตัวให้เข้ากับ ความต้องการของสังคมได้อาจเนื่องจากคนพิการมีสภาพร่างกายที่ไม่เหมือนคนปกติ ทำให้ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง และเมื่อได้ไปทำงานจึงพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในที่ทำงาน รวมทั้งต้องพยายามปรับตัวให้ทำงานร่วมกับคนปกติได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการสนับสนุนทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้คนพิการปรับตัวในการทำงานได้ รวมทั้งการที่บุคคลรอบข้างในที่ทำงานไม่ว่าจะเป็นนายจ้าง เพื่อนร่วมงาน หน่วยงานของรัฐ แสดงความรัก การเอาใจใส่ ดูแล ยกย่อง เห็นคุณค่าและให้คนพิการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจะมีผลต่อจิตใจของคนพิการ ให้มีการปรับตัวในการทำงานได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนั้นการได้รับข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำจากคนรอบข้างจะทำให้คนพิการมีความสามารถในการปรับตัวได้ดียิ่งขึ้น

สรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษาการปรับตัวในการทำงานของกลุ่มกรณีศึกษา พบว่า ทั้ง 6 คน ในระยะแรกอาจมีปัญหาบ้างเล็กน้อยเกี่ยวกับการทำงาน และพฤติกรรมของคนพิการที่กลัวคนแปลกหน้า หรือมีปัญหาเรื่องความจำ ถึงแม้แต่ละคนจะมีปัญหาแต่ทุกคนสามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้เป็นอย่างดี เช่น มีปัญหาเรื่องความจำที่ชอบหลงลืมคำสั่งของหัวหน้างานอยู่เป็นประจำ แต่เมื่อผ่านไประยะหนึ่งคนพิการสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โดยการพกสมุดเล่มเล็กไว้ติดตัว เพื่อเตือนความจำของตนเอง สำหรับการทำงานในสถานประกอบการ จะมีหัวหน้างานเป็นผู้คอยกำกับสอนงาน และวิเคราะห์ความเหมาะสมให้คนพิการ วิธีการสอนงานของแต่ละแห่งจะมีความคล้ายคลึงกัน เป็นการสอนงานช้าๆ ซ้ำๆ จนคนพิการทางสติปัญญาเกิดความเคยชินในงานที่ทำ จึงค่อยๆ พัฒนางานใหม่ที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังพบว่า นายจ้างและเพื่อนร่วมงานต่างให้ความใส่ใจกับคนพิการที่เข้ามาทำงานในสถานประกอบการ ซึ่งมีผลต่อการปรับตัวของคนพิการทางสติปัญญา ทำให้คนพิการมีความเชื่อมั่นในตนเอง สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นได้ บนพื้นฐานของความสุขในการที่จะแก้ไขปัญหาของตนเอง นอกจากนี้การเรียนรู้งานไม่ใช่เ พียงการปรับตัวด้านการทำงานเพียงอย่างเดียว แต่คนพิการทางสติปัญญาต้องสามารถปรับตัวยอมรับวัฒนธรรมขององค์กร กฎระเบียบของหน่วยงาน

สำหรับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวในการทำงานของคนพิการทางสติปัญญา ผลการศึกษา พบว่า สถานประกอบการ 5 แห่ง ได้จัดสิ่งอำนวยสะดวกให้แก่คนพิการ เช่น การสร้างห้องน้ำและที่จอดรถ รวมทั้งป้ายสัญลักษณ์สำหรับคนพิการในบริเวณต่างๆ ในสถานประกอบการ ซึ่งมีเพียงสถานประกอบการ 1 แห่ง ที่ไม่สามารถสร้างทางลาดหรือที่จอดรถสำหรับคนพิการได้ เนื่องด้วยพื้นที่ของสถานประกอบการมีความคับแคบจึงทำให้บริษัทยังไม่มีการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการ นอกจากนี้ยังมีสถานประกอบการที่ให้ความสำคัญในการเอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่คนพิการ ในการจัดที่นั่งกินข้าวสำหรับคนพิการโดยเฉพาะ เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่คนพิการที่จะได้ไม่ต้องเดินเบียดกับพนักงานคนอื่นๆ

สำหรับสัมพันธภาพของคนในครอบครัว จากการศึกษา พบว่า ผู้ดูแลคนพิการทางสติปัญญาในกรณีศึกษาทั้ง 6 คน มารดาเป็นผู้ดูแลคนพิการทุกคน และมารดาเป็นคนที่คนพิการไว้ใจมากที่สุด หากคนพิการไม่สบายใจหรือกังวลใจระหว่างทำงาน มารดาจะคอยพูดคุยสอบถามให้กำลังใจอยู่เป็นประจำ นอกจากนี้ผู้ดูแลคนพิการเป็นผู้ฝึกสอนคนแรก ที่สามารถทำให้คนพิการทางปัญญาพึ่งพาตนเอง รับผิดชอบและดูแลตนเองตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลให้คนพิการทางสติปัญญาสามารถปรับตัวในการทำงานได้เร็วขึ้นและรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่ามากขึ้นพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองอยู่เสอม

การสนับสนุนทางสังคมถือเป็นสิ่งสำคัญ ที่ช่วยให้คนพิการปรับตัวในการทำงานได้ รวมทั้งการที่บุคคลรอบข้างที่ทำงานไม่ว่าจะเป็นนายจ้าง เพื่อนร่วมงาน หน่วยงานของรัฐ แสดงความรัก การเอาใจใส่ ดูแล ยกย่อง เห็นคุณค่าและให้คนพิการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมีผลต่อจิตใจของคนพิการ ให้มีการปรับตัวในการทำงานได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนั้นการได้รับข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำจากคนรอบข้าง จะทำให้คนพิการมีความสามารถในการปรับตัวได้ดียิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อสถานประกอบการ

1. สถานประกอบการที่รับคนพิการเข้าทำงานควรประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารให้ครอบคลุมถึงคนพิการทุกประเภท

2. เปิดโอกาสให้พนักงานหรือเจ้าหน้าที่ที่สนใจ เข้าอบรมระยะสั้นเกี่ยวกับการทำงานร่วมกับคนพิการ หรืออาจมีการจัดอบรมในสถานประกอบการ เพื่อสร้างความเข้าใจหรือการมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อคนพิการ และทำให้คนพิการดำรงชีวิตได้อย่างอิสระโดยไม่รู้สึกว่าตนเองเป็นภาระ

3. ควรจัดระบบพี่เลี้ยงที่คอยให้คำปรึกษา แนะนำ ช่วยเหลือคนพิการ เพื่อให้คนพิการที่ปรับตัวได้ดีขึ้นและยังเป็นการแบ่งเบาภาระงานจากหัวหน้างานในการดูแลคนพิการ

4. เปิดโอกาสให้คนพิการรวมกลุ่มกันในสถานประกอบการ เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันหรือแลกเปลี่ยนมุมมองในการทำงานซึ่งกันและกัน

5. ควรทำแผนการประชุมระหว่างนายจ้างอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้คนพิการรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งในการทำงานในสถานประกอบการ

ข้อเสนอแนะต่อครอบครัว

1. ควรจัดกิจกรรมให้คนพิการทางสติปัญญาได้มีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ และยังพาคนพิการเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม เพื่อให้คนพิการรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมและรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า

2. ควรให้การสนับสนุน ให้กำลังใจ และสอบถามคนพิการทางสติปัญญาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้คนพิการทางสติปัญญารู้สึกว่าตนมีความสำคัญในครอบครัวและส่งผลให้คนพิการมีกำลังใจที่จะเข้าไปทำงานในสถานประกอบการ

ข้อเสนอแนะต่อคนพิการ

1. ควรเพิ่มพูนความรู้ให้ตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้สถานประกอบการเชื่อมั่นในความรู้ ความสามารถซึ่งไม่น้อยกว่าคนปกติและสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

รายการอ้างอิง

กุลวีณ วุฒิกร. (2552). *การติดตามผลการปฏิบัติงานของคนพิการในสถานประกอบการเขตกรุงเทพมหานคร.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.

ขวัญชนก ผลประดิษฐ์. (2555). *คุณภาพชีวิตการทำงานผู้บกพร่องทางสติปัญญาที่ได้รับการจ้างงานในองค์กรภาคเอกชน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

เขมิกา พันธุ์วิไล. (2546). *แนวโน้มการรับคนพิการเข้าทำงานในสถานประกอบการ จังหวัดเชียงใหม่.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. บัณฑิตวิทยาลัย.

ชลธร รักษานุวงศ์. (2545). *การดูแลตนเองของผู้สูงอายุในชุมชน: กรณีศึกษาผู้สูงอายุในชุมชนสะพานพระรามหก เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ,บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาการจัดการโครงการสวัสดิการสังคม.

ปิยวดี ทองทั้งสาย และคณะ. (2546). *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคเรื้อนสูงอายุในสถานสงเคราะห์ สถาบันราชประชาสมาสัย.* รายงานการวิจัย.

พราว ศาลิคุปต. (2552). *คุณภาพชีวิตการทำงานของข้าราชการกองบัญชาการ หน่วยบัญชาการอากาศโยธิน.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, บัณฑิตวิทยาลัย.

ลลิดา มาไพศาลทรัพย์. (2558). *การให้คุณค่าในตนเอง และความสุขในการทำงานของคนพิการทางการเห็น: กรณีศึกษา พนักงานให้บริการทางโทรศัพท์ (Call center).* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

สุดา นุ่มพุ่ม. (2549). *ความมั่นคงในอาชีพและรายได้ของคนพิการ ที่ผ่านการอบรมหลักสูตรคอมพิวเตอร์ของมูลนิธิส่งเสริมและพัฒนาคนพิการ.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

สุภาพร พุ่มพ่วง. (2546). *การปรับตัวในการทำงานของคนพิการ ในสถานประกอบการ กรุงเทพมหานคร.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, บัณฑิตวิทยาลัย.

สุภาภรณ์ เกตุเอม. (2549). *ความสัมพันธ์ระหว่างแรงจูงใจในการทำงานกับความตั้งใจลาออกจากงานของบุคลากรสายสนับสนุนวิชาการ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาจิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์การ.

อลิศรา ตะวันทัน. (2554). *ทัศนะต่อแรงจูงใจในการจ้างงานคนพิการในสถานประกอบการ.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม.

การทำกิจกรรมเพื่อสังคมของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ กรณีศึกษาสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน

Community Service for Potential Elderly People a Case Study of Senior Club in Public Health Center 24 Bang Khen

สิริพร วรยศ*

Siriporn Vorayod*

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ และเพื่อศึกษาการทำกิจกรรมเพื่อสังคมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เก็บข้อมูลจากสมาชิกชมรมผู้สูงอายุศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Taro Yamane รวมทั้งสิ้น 137 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติใช้ค่า ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบสมมติฐานโดยใช้ t-test และ F-test ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุ 70-79 ปี โดยมีอายุเฉลี่ย 71 ปี มีระดับการศึกษา ระดับประถมศึกษา อาชีพก่อนอายุ 60 ปี ประกอบธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย อาชีพหลังอายุ 60 ปี ไม่ได้ประกอบอาชีพ มีรายได้ก่อนและหลังอายุ 60 ปี ระหว่าง 1-10,000 บาทต่อเดือน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน คุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพของกลุ่มตัวอย่าง พบว่ามีศักยภาพมากที่สุด คือ ด้านสุขภาพ รองลงมา คือ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านการมีหลักประกันความมั่นคงปลอดภัย สำหรับการทำกิจกรรมเพื่อสังคม พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติกิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล กิจกรรมจิตอาสา/อาสาสมัครบริการสังคม กิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ อยู่ในระดับน้อยทั้ง 3 กิจกรรม

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาครั้งนี้ กรุงเทพมหานคร ควรกำหนดนโยบายในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมของชมรมผู้สูงอายุให้ชัดเจน และเป็นรูปธรรม รวมถึงขับเคลื่อนและพัฒนาการมีส่วนร่วมทางสังคมของผู้สูงอายุ สำหรับศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน ควรหาองค์กรพันธมิตร องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร และชุมชนเพื่อเข้ามาเป็นพลังในการขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมของผู้สูงอายุ และควรส่งเสริมให้สมาชิกชมรมฯ มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อสังคมมากให้มากขึ้น

คำสำคัญ: การทำกิจกรรมเพื่อสังคม, คุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Social Work, Faculty of Social Work, Thammasat University

ABSTRACT

This research aimed to study the characteristics of potential elderly people and community service of senior club in public health center 24 Bang Khen. The data were collected from the members of senior club in public health center 24 Bang Khen by the questionnaire. The samples were 137 people determined with Taro Yamane's formula. The data were analyzed by means of percentage, mean, standard variation. The hypothesis was tested by t-test and F-test. The study found that most of the sample were female, aged between 70-19 and 71 years in average, holding primary school level, married. They were business owners before retirement and they are not working after their retirement. Their income before and after retirement was 1-10,000 Baht per month. Most sample were the members of the senior club in public health center 24 Bang Khen. The characteristics of potential elderly people were health, participation and security guarantee. For community service, raising fund for charity, volunteer activities/volunteer social services, academic activity and knowledge sharing were in a low level.

The suggestions from this study were that Bangkok should set a policy for community service of senior club clearly and practically. Development of community service movement and participation of senior citizen should also be done. For Public Health Center 24 Bang Khen, the partners like non-profit organization and community should be connected to proceed the activities of elderly people and enhance the club members to participate in community service more.

Keywords: community service, characteristics of potential elderly people

บทนำ

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (2559) รายงานสถานการณ์ประชากรที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นโดยสัดส่วนของประชากรสูงอายุ จากร้อยละ 13.2 ใน พ.ศ.2553 เป็นร้อยละ 32.1 ใน พ.ศ.2583 การที่สังคมไทยมีโครงสร้างประชากรผู้สูงอายุเกินร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด ถือได้ว่าสังคมไทยเข้าสู่ภาวะสังคมสูงอายุอย่างแท้จริง จากรายงานสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พบว่า ประชากรผู้สูงอายุของกรุงเทพมหานคร ปี 2557 มีจำนวน 859,449 คน คิดเป็นร้อยละ 15.10 ปี 2558 มีจำนวน 898,759 คน คิดเป็นร้อยละ 15.78 และปี 2559 มีจำนวน 967,481 คน คิดเป็นร้อยละ 17.01 ของประชากรทั้งหมดที่ขึ้นทะเบียนในกรุงเทพมหานคร ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากรุงเทพมหานครได้ก้าวเข้าสู่ "สังคมสูงอายุ" เช่นกัน

"สังคมผู้สูงอายุ" (Aging Society) หมายถึง สังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่อยู่จริงในพื้นที่ต่อประชากรทุกช่วงอายุในพื้นที่เดียวกัน ในอัตราเท่ากับหรือมากกว่าร้อยละ 10 ขึ้นไป หรือมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไป ที่อยู่จริงในพื้นที่ต่อประชากรทุกช่วงอายุในพื้นที่เดียวกัน ในอัตราเท่ากับหรือมากกว่าร้อยละ 7 ขึ้นไป (พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ, 2546) การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มตัว ถือได้ว่าเป็นการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของสังคมไทย โดยเฉพาะการปรับตัวทางด้านโครงสร้างประชากรที่เห็นได้ชัดเจนจากจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มสูงขึ้นในทุกๆ ปี จนส่งผลให้ภาครัฐเร่งมือปรับกลยุทธ์และนโยบายที่เอื้อต่อผู้สูงอายุในสังคมไทยมากขึ้น อาทิ ปฏิญญา

ผู้สูงอายุไทย (พ.ศ.2542) แผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564) และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุแห่งชาติ พ.ศ.2546 เป็นต้น

ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546 ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลมีอายุเกินกว่า 60 ปีบริบูรณ์ ผู้สูงอายุเหล่านี้เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถที่ได้มีการสั่งสมมาตลอดชีวิต เมื่ออายุมากขึ้นสภาพร่างกาย จิตใจ ตลอดจนการดำรงอยู่ในสังคมของผู้สูงอายุจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากวัยอื่น เนื่องจากมีความเสื่อมสภาพของระบบต่างๆ ของร่างกาย โดยเฉพาะระบบประสาท ระบบหัวใจ การเปลี่ยนแปลงนี้ มักจะเกิดขึ้นอย่างช้าๆ ในสภาวะปกติอวัยวะของระบบต่างๆ จะยังทำหน้าที่ได้ปกติ แต่ในภาวะบีบคั้นไม่ว่าจะเกิดอารมณ์ทางร่างกาย หรือทางสังคม จะทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถรักษาสภาวะสมดุลของร่างกายไว้ได้ ทำให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ ผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษทั้งอาหารการกิน ความเป็นอยู่ การรักษาตัว การตรวจสุขภาพ สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยตลอดจนการเอาใจใส่และไม่เป็นภาระของสังคม ดังนั้นผู้สูงอายุไม่ต้องการเพียงแต่เป็นฝ่ายได้รับการดูแลจากบุตรหลานหรือสังคมเท่านั้น แต่พยายามที่จะช่วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาชีพ รายได้ความเป็นอยู่ ผู้สูงอายุบางคนมีความสามารถที่จะช่วยเหลือตัวเองได้ ผู้สูงอายุหลายคนที่เกษียณอายุแล้วยังมีความรู้ มีประสบการณ์ ความสามารถสูง ยังเป็นที่ต้องการและสามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้

ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยยังคงมีศักยภาพ คือมีภาวะสุขภาพแข็งแรงช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้ แต่ยังไม่มีการนำศักยภาพของประชาชนกลุ่มนี้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างเต็มที่ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ ได้สำรวจประชากรสูงอายุในโครงการการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและความอยู่ดีมีสุขในบริบทสังคมสูงวัยปี พ.ศ.2559 แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่เกือบร้อยละ 80 ยังทำงานเชิงเศรษฐกิจ และ/หรือ ทำกิจกรรมเพื่อสังคม เช่น ทำงานอาสาสมัคร ช่วยงานชุมชน เป็นวิทยากรถ่ายถอดความรู้ความสามารถหรือประสบการณ์ให้กับผู้อื่น การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ เข้ามามีส่วนร่วมทำประโยชน์ให้สังคมจึงกลายเป็นประเด็นที่ท้าทายยิ่ง ควรทำอย่างไรจึงจะส่งเสริมค่านิยมการเป็นอาสาสมัครทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์ และควรทำอย่างไรให้คนในสังคมมองผู้สูงอายุทางบวก ตระหนักถึงคุณค่าของผู้สูงอายุในฐานะบุคคลที่มีประโยชน์ต่อสังคม และส่งเสริมให้คงคุณค่าไว้นานที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุตามปรัชญาของแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 ที่กล่าวไว้ว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มิใช่บุคคลด้อยโอกาสหรือเป็นภาระต่อสังคม และถึงแม้ผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งจะประสบความทุกข์ยากและต้องการการเกื้อกูลจากสังคมและรับแต่ก็เป็นเพียงบางช่วงเวลาของวัยสูงอายุเท่านั้น และผู้สูงอายุมีคุณค่าและศักยภาพสมควรได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีส่วนร่วมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคม (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี, 2545)

ผู้ศึกษาเชื่อในแนวคิดพฤฒิพลัง ถึงแม้ว่าการสูงอายุจะนำมาซึ่งความเสื่อมถอยของร่างกาย แต่ผู้สูงอายุอีกไม่น้อยที่ยังมีศักยภาพและมีความพร้อมในการทำงานหรือทำกิจกรรมต่างๆ และเป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่งของสังคมและประเทศชาติ และถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีประโยชน์ต่อสังคม เป็นต้นทุนทางสังคม ที่มีค่ามาก ผู้สูงอายุในฐานะผู้ที่มีอาวุโส ผู้ที่มีประสบการณ์ และเป็นผู้มีภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เป็นผู้ที่ผ่านการดำเนินชีวิตมาเป็นเวลานานมีโอกาสสั่งสมวิทยาการ และประสบการณ์ต่างๆ มามากกว่าคนในวัยอื่นๆ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถจากผู้สูงอายุมาสู่สังคมจึงไม่เป็นเพียงการช่วยพัฒนาผู้สูงอายุ ให้มีศักยภาพ ให้มีคุณค่าแก่สังคม ยังสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ผู้สูงวัยเป็นหลักชัยของสังคม

ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการทำกิจกรรมเพื่อสังคมของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ กรณีศึกษาสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน เพื่อทราบถึงการทำกิจกรรมเพื่อสังคมของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ผลการศึกษาจะมีคุณค่าต่อการดำเนินงานส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสังคมและพัฒนาผู้สูงอายุ ต่อไป

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน

2. เพื่อศึกษาการทำกิจกรรมเพื่อสังคมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน

แนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing)

ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) ได้ถูกเสนอโดยองค์การอนามัยโลก เพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาประชากรสูงอายุที่กำลังเพิ่มมากขึ้นในอนาคต เป็นความพยายาม ปรับเปลี่ยนแนวคิดจาก ความต้องการพื้นฐาน (Need-Based) ที่มีผู้สูงอายุเป็นกลุ่มเป้าหมายแบบถูกกระทำ เป็นแนวคิดสิทธิขั้นพื้นฐาน (Rights-Based) จากหลักการพื้นฐานผู้สูงอายุขององค์การสหประชาชาติ ประกอบด้วย หลักการมีเสรีภาพ (Independent) หลักการมีส่วนร่วม (Participation) การได้รับการดูแล (Care) การบรรลุความพึงพอใจในตนเอง (Self- Fulfillment) และความมีศักดิ์ศรีที่ได้ตระหนักถึงสิทธิของประชาชนอย่างเท่าเทียม เป็นการปฏิบัติในทุกมิติของชีวิต ตามวัยหรือเหมาะสมกับอายุของผู้สูงอายุ (วันดี โภคกุล, 2549, น. 3-5)

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2002, อ้างถึงใน เอมอร จารุรังสี, 2551, น. 1) ได้เสนอกรอบที่เป็นองค์ประกอบหลักของการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) ใน 3 องค์ประกอบหลัก อันได้แก่ สุขภาพ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม และการมีหลักประกันความมั่นคงในชีวิต ดังนี้

1. สุขภาพ (Health) สุขภาพส่วนบุคคลเป็นสิ่งสำคัญหากบุคคลมีสุขภาพแข็งแรง จะเป็นเงื่อนไขแรกของการดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระ และพึ่งพาตนเองอันเป็นลักษณะสำคัญของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ การที่บุคคลจะมีสุขภาพดี แข็งแรงหรือไม่นั้น ล้วนเกี่ยวข้องกับทั้งปัจเจกบุคคล ครอบครัวและสังคมแวดล้อม

2. การมีส่วนร่วม (Participation) กิจกรรมในครอบครัว ชุมชน และสังคม เป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชนและวัฒนธรรมของสังคม ผู้สูงอายุที่ยังคงมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ นอกจากจะรู้สึกถึงความมีคุณค่า มีเกียรติภูมิแล้ว ยังรู้สึกถึงความเป็นผู้มีศักดิ์ศรี และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของบุตรหลานด้วย เหล่านี้ช่วยทำให้สุขภาพจิตของผู้สูงอายุดีขึ้น อันจะส่งผลต่อสุขภาพกายด้วย

3. การมีหลักประกัน (Security) ความมั่นคงของผู้สูงอายุ คือ การที่ผู้สูงอายุมีความมั่นคงปลอดภัยทางด้านร่างกาย ที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย ตลอดจนสถานที่ต่างๆ ที่ผู้สูงอายุต้องไปใช้บริการแล้ว ยังมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้สูงอายุมั่นใจที่จะดำเนินชีวิตในบั้นปลายอย่างมีคุณภาพ

สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล (2544) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับพฤฒิพลังว่า เป็นแนวคิดที่แสดงถึงสุขภาวะที่สมบูรณ์ของผู้สูงอายุ และเป็นเป้าหมายของภาวะ หรือคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุทั่วโลกที่ต้องดำเนินไปให้ถึง มีความหมายที่ครอบคลุมกว่าแนวคิดผู้สูงอายุสุขภาพดี (Healthy Aging) แนวคิดสูงวัยอย่างประสบผลสำเร็จ (Successful Aging)

และแนวคิดผู้สูงอายุที่ยังประโยชน์ (Productive Aging) ศาสตราจารย์ น.พ.สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล ผู้เชี่ยวชาญทางด้านเวชศาสตร์ผู้สูงอายุไทย ได้แปล คำว่า Active Aging เป็นคำว่า พฤฒิพลัง และให้ความหมายว่าเป็นกระบวนการ (Process) ที่เหมาะสม (Optimization) นำไปสู่สุขภาพ (Health) การมีส่วนร่วม (Participation) และหลักประกัน (Security) ในอันที่จะเสริมสร้างคุณภาพชีวิต (To Enhance Quality of Life) เมื่อสูงวัย (Older Age) อันแสดงให้เห็นว่าการมีภาวะพฤฒพลังไม่ได้เป็นเรื่องเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของทุกคนที่ต้องเตรียมตัวเมื่อสูงอายุ โดยมีขั้นตอนและเงื่อนไขดังนี้

1. การตระหนักและยอมรับที่จะทำ (Realization and Make Commitment) คือ การตระหนักว่าตนเองมีปัญหาและยอมรับที่จะวางแผนแก้ปัญหาด้วยตนเอง

2. การพึ่งพิงตนเอง (Self-Reliance) คือ การกระทำกิจกรรมใดๆ ได้ด้วยตนเอง

3. การทำเพื่อทุกคนและทุกคนทำ (Everyone Does and does for Everyone) คือ การที่ทุกคนร่วมมือร่วมใจกันทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม

4. การทำอย่างต่อเนื่อง (Do Continuously) คือ การทำกิจกรรมใดๆ ต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing)

แนวคิดผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) เป็นแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์และเชิงสังคมวิทยาที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ การเป็นผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ได้พัฒนาขึ้น เพื่อปรับทัศนคติทางลบต่าง ๆ ที่มีต่อผู้สูงอายุและเพื่อลดอุปสรรคที่มีต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ เป็นแนวคิดที่นำความสามารถของผู้สูงอายุไปใช้ประโยชน์ (Scott et.al, 2001, อ้างถึงใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2542)

เล็ก สมบัติ และคณะ (2554) ได้รวบรวมความหมายของผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) ที่นักวิชาการจำนวนมากได้ให้ความหมายไว้ ทั้งในลักษณะของผู้สูงอายุที่มีความสามารถที่จะทำงานต่อไปได้หลังการเกษียณอายุ เป็นทั้งงานที่ได้รับค่าตอบแทน หรืองานอาสาสมัคร ที่เป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว ชุมชน และประเทศ หรือการกล่าวถึงกิจกรรมใดๆ ที่ผู้สูงอายุได้ผลิตสินค้า บริการหรือเป็นการพัฒนาประสิทธิภาพของทั้งสองอย่าง ไม่ว่าผู้สูงอายุจะได้เงินจากกิจกรรมนี้หรือไม่ก็ตาม ซึ่ง เล็ก สมบัติ และคณะ (2554) สรุปว่าผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) ครอบคลุมถึงลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ผู้ที่เกษียณอายุหรือมีอายุ 60 ปีขึ้นไป และยังทำงานอยู่

2. ลักษณะการทำงานนั้น การผลิตสินค้า/บริการ หรือการทำงานที่เป็นการพัฒนาประสิทธิภาพของทั้งสองอย่าง กิจกรรมทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เช่น งานบ้าน การดูแลเด็ก งานอาสาสมัคร หรือการช่วยเหลือครอบครัว หรือเพื่อน โดยจะได้รับเงินค่าตอบแทน หรือไม่ได้รับค่าตอบแทนก็ได้ และค่าตอบแทนที่ได้รับอาจเพิ่มขึ้นตามลักษณะงาน ส่วนใหญ่มักจะมีบทบาทที่ไม่ได้รับค่าตอบแทน อันเป็นการอุทิศเพื่อครอบครัว ชุมชน และสังคม

3. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมที่ทำ เพื่อการฝึกทักษะ พัฒนาประสิทธิภาพ เพิ่มพูนความรู้ความสามารถ หรือบทบาทของบุคคลเมื่อสูงอายุ หรืองานที่สอดคล้องระหว่างสังคมและความคาดหวังส่วนบุคคล เพื่อเป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ที่ดีของครอบครัว ชุมชน และประเทศ

นอกจากนี้ ผู้สูงอายุที่ยังคุณประโยชน์ (Productive Ageing) ยังหมายถึง ผู้สูงอายุที่มีพฤติกรรมและบุคลิกภาพที่แสดงออกถึงความพอใจในการเป็นผู้สูงวัย วางตัวเหมาะสม มีการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย สร้างประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งมีอิทธิพลทางบวกต่อสภาวะทางจิตใจและสุขภาวะของผู้สูงอายุ

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Study) ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) การศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่เป็นบทความในเว็บไซด์ต่างๆ เพื่อนำมาใช้อ้างอิงประกอบการศึกษาให้สมบูรณ์ และศึกษาภาคสนาม (Field Study) โดยการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือ ประชากรในการศึกษา คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ทั้งเพศชายและเพศหญิง และเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน กรุงเทพมหานคร จำนวน 209 คน การกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Taro Yamane ได้จำนวน 137 คน ค่าความคลาดเคลื่อนของการสุ่ม 0.05 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ประกอบด้วยคำถามปลายปิดและคำถามปลายเปิด โดยแบ่งคำถามออกเป็น 3 ส่วนดังนี้ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน ส่วนที่ 2 การประเมินคุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง ตามองค์ประกอบของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ส่วนที่ 3 ลักษณะการทำกิจกรรมเพื่อสังคมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามมาวิเคราะห์ ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติใช้ค่า ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบสมมติฐานโดยใช้ t-test และ F-test นอกจากนี้การวิจัยในครั้งนี้ยังคำนึงถึงจริยธรรม ในการวิจัยตลอดเวลา โดยผู้วิจัยได้รับการอนุมัติจริยธรรมการวิจัยในคน ระยะเวลา 1 ปี อนุมัติ ณ วันที่ 10 ตุลาคม 2561 หมดอายุวันที่ 10 ตุลาคม 2562

ผลการศึกษา

ข้อมูลทั่วไป กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 84.7 มีอายุระหว่าง 70-79 ป รองลงมาอายุ 60-69 ปี และ 80 ปีขึ้นไป ตามลำดับ ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มากที่สุด รองลงมา คือ ระดับมัธยมต้น/มัธยมปลาย สถานภาพสมรสของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ คือ คู่ รองลงมา คือ หม้าย หย่า แยกกันอยู่ อาชีพก่อนอายุ 60 ปี ของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพ ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย มากที่สุด รองลงมา ข้าราชการและไม่ได้ประกอบอาชีพ สำหรับอาชีพหลังอายุ 60 ปีของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ไม่ได้ประกอบอาชีพมากที่สุด รองลงมาเป็นข้าราชการบำนาญ รายได้ก่อนและหลังอายุ 60 ปี ของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ มีรายได้ 1-10,000 บาท รองลงมามีรายได้อยู่ในช่วง 10,001-20,000 บาท ตำแหน่งในชมรมฯ ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชมรมฯ มากที่สุด รองลงมาเป็นคณะกรรมการชมรมฯ

คุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ มี 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านการมีหลักประกันความมั่นคงปลอดภัย

1. ด้านสุขภาพ คือ ผู้สูงอายุที่มีพฤติกรรมสุขภาพที่ดี มีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ มีความสามารถที่จะดำรงชีวิตได้อย่างอิสระ พึ่งพาตนเองได้ มีกิจกรรมที่ปฏิบัติแล้วชะลอการเสื่อมของการทำหน้าที่ของร่างกาย รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ ถูกหลักโภชนาการ เหมาะสมกับวัย รวมถึงสามารถที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตนเอง และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ ประกอบด้วย

1) การเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย 2) การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ 3) สุขภาพอนามัย 4) การออกกำลังกาย 5) อาหารโภชนาการ 6) การพัฒนาสุขภาพจิต ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน มีศักยภาพด้านสุขภาพ ในระดับมาก ร้อยละ 99.3 เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าอาหารโภชนาการ มีระดับศักยภาพระดับมาก ร้อยละ 99.3 รองลงมา สุขภาพอนามัย มีระดับศักยภาพระดับมาก ร้อยละ 98.5 และการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย มีระดับศักยภาพ ระดับมาก ร้อยละ 97.8

2. ด้านการมีส่วนร่วม คือ การที่ผู้สูงอายุเข้าไปมีบทบาทในกิจกรรมภายในครอบครัว ชุมชน และสังคม เป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งสิทธิมนุษยชน และวัฒนธรรมของสังคม ผู้สูงอายุยังคงมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ นอกจากจะรู้สึกถึงความมีคุณค่า มีเกียรติภูมิแล้ว ยังรู้สึกถึงความเป็นผู้มีศักดิ์ศรี และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของบุตรหลานด้วย เหล่านี้ช่วยทำให้สุขภาพจิตของผู้สูงอายุดีขึ้น อันจะส่งผลต่อสุขภาพกายด้วย ประกอบด้วย 1) กิจกรรมในครอบครัว 2) กิจกรรมในชุมชน 3) กิจกรรมในสังคม ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน มีศักยภาพด้านการมีส่วนร่วม ในระดับมาก ร้อยละ 98.5 เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่าการมีกิจกรรมในครอบครัว มีระดับศักยภาพ ระดับมาก ร้อยละ 97.8 รองลงมา กิจกรรมในชุมชน มีระดับศักยภาพ ระดับมาก ร้อยละ 94.2 และกิจกรรมในสังคม มีระดับศักยภาพ ระดับมาก ร้อยละ 92.0

3. การมีหลักประกันความมั่นคงปลอดภัย คือ การที่ผู้สูงอายุมีความมั่นคงปลอดภัยทางด้านร่างกาย จากที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย ตลอดจนสถานที่ต่างๆที่ผู้สูงอายุต้องไปใช้บริการ มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้สูงอายุมั่นใจที่จะดำเนินชีวิตในบั้นปลายอย่างมีคุณภาพ ประกอบด้วย 1) ความมั่นคงปลอดภัยทางด้านร่างกาย 2) ความมั่นคงปลอดภัยทางด้านที่อยู่อาศัย 3) ความมั่นคงปลอดภัยในสถานที่ต่างๆ 4) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ผลการศึกษา พบว่า ด้านการมีหลักประกันความมั่นคงของผู้สูงอายุ สมาชิกชมรมผู้สูงอายุศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน มีศักยภาพในระดับมาก ร้อยละ 97.1 เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า การมีหลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีระดับศักยภาพระดับมาก ร้อยละ 86.1 รองลงมา ความมั่นคงปลอดภัยด้านที่อยู่อาศัย มีศักยภาพในระดับมาก ร้อยละ 84.7 และการมีหลักประกันความมั่นคงปลอดภัยด้านร่างกาย พบว่า มีระดับศักยภาพ ระดับมาก ร้อยละ 82.5

การทำกิจกรรมเพื่อสังคม คือ กิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ เป็นการแสดงบทบาทเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วย 1) กิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล 2) จิตอาสา/อาสาสมัครบริการสังคม 3) กิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ ผลการศึกษาพบว่า การปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสังคมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน การปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย ทั้ง 3 กิจกรรม ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.30 โดยกิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล ค่าเฉลี่ย 1.52 รองลงมา กิจกรรมจิตอาสา/อาสาสมัคร บริการสังคม ค่าเฉลี่ย 1.30 และกิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ ค่าเฉลี่ย 1.23

อภิปรายผลการศึกษา

คุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีคุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ อยู่ในระดับมาก ด้านสุขภาพ ร้อยละ 99.3 ในด้านสุขภาพกลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญอย่างมากกับการตรวจสุขภาพประจำปี ร้อยละ 100 เช่นเดียวกันกับ อาหารและโภชนาการ ซึ่งกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 100 เลือกที่จะรับประทานอาหารที่ปรุงสุก ด้านการมีส่วนร่วม ของกลุ่มตัวอย่าง

อยู่ในระดับมาก ร้อยละ 98.5 เช่นกัน โดยกลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมกิจกรรมในครอบครัว อาทิเช่น การทำความสะอาดบ้าน ร้อยละ 95.6 การดูแลต้นไม้ ร้อยละ 94.9 เท่ากันกับการพูดคุยปรึกษาหารือ และร่วมรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว ในด้านการมีหลักประกันความมั่นคงปลอดภัย กลุ่มตัวอย่างมีศักยภาพด้านนี้ในระดับมากร้อยละ 97.1 โดยความมั่นคงปลอดภัยด้านที่อยู่อาศัย กลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับสภาพบ้านที่มีอากาศถ่ายเท มีแสงสว่างเพียงพอ ร้อยละ 97.8 รองลงมากลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญกับ การใช้ชักโครกแบบนั่งห้อยขา ร้อยละ 96.4 เป็นที่น่าสังเกตว่า ศักยภาพทั้ง 3 ด้านของกลุ่มตัวอย่างนั้นอยู่ในระดับมาก แต่ภาพรวมด้านสุขภาพ มีระดับศักยภาพมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (2560) ได้ศึกษาดัชนีพฤฒิพลังผู้สูงอายุไทย โดยนำแนวคิดผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ (Active Ageing) มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยกำหนดดัชนีพฤติพลังผู้สูงอายุไทยเป็น 4 ด้าน คือ ด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม ด้านความมั่นคง และด้านสภาพที่เอื้อต่อการมีพฤติพลัง พบว่า ระดับพฤฒิพลังของผู้สูงอายุไทย ด้านสุขภาพอยู่ในระดับมากที่สุด อีกทั้งงานดังกล่าวยังพบว่า กรุงเทพมหานคร มีดัชนีพฤฒิพลังด้านสุขภาพสูงที่สุดด้วย ทั้งนี้การที่กลุ่มตัวอย่างมีศักยภาพด้านสุขภาพอยู่ในระดับมาก เป็นผลจากการดำเนินงานการสร้างเสริมสุขภาพ และการป้องกันโรคที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน ดำเนินการส่งเสริมกับชมรมผู้สูงอายุฯ เพื่อให้สอดรับกับแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุกรุงเทพมหานคร ระยะที่ 2 (พ.ศ.2561-2564) ยุทธศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ มาตรการที่ 2 การส่งเสริมสุขภาพและการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ ซึ่งผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ถือว่าเป็นผู้สูงอายุรุ่นใหม่ในมุมมองของสังคมผู้สูงอายุในปัจจุบัน การมองผู้สูงอายุว่าเป็นบุคคลที่สามารถเป็นพลังสำคัญให้สังคมได้นั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่สังคมไทยนั้นควรยึดถือเป็นแนวคิดหลัก เพราะปัจจุบันสังคมไทยถือได้ว่าเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์แล้ว และถ้านับเพิ่มไปอีก 10 ปีข้างหน้า ผู้สูงอายุจะมากขึ้นเป็นเท่าตัว และถ้าในขณะนั้นผู้สูงอายุยังคงเป็นวัยที่ต้องรอคอยการช่วยเหลือ การพึ่งพา การสงเคราะห์ และการอุปถัมภ์ จากบุคคลอื่นๆ สิ่งที่จะตามมาจะเป็นอย่างไร ดังนั้นการสนับสนุน และส่งเสริม “ผู้สูงอายุ” ให้กลายเป็นกลุ่มคนที่มีศักยภาพในการช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม ผ่านการใช้ประสบการณ์ชีวิต และองค์ความรู้ที่ได้สะสม มาปรับใช้ให้เกิดเป็นพลังในการขับเคลื่อนสังคมไทยให้พัฒนาต่อไป และผลการศึกษายังสอดคล้องกับ วิไลพร วงค์คีนี และคณะ (2556) ได้ศึกษาระดับพฤฒิพลังและปัจจัยที่มีผลต่อการมีพฤฒิพลังของผู้สูงอายุเขตเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ที่มีข้อคำถามเกี่ยวกับพฤฒิพลังของผู้สูงอายุ ความรู้เกี่ยวกับการสูงอายุ ทัศนคติต่อการสูงอายุ และการสนับสนุนทางสังคม และวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการถดถอยพหุคูณ สำหรับการวัดภาวะพฤฒิพลังได้แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ตามแนวคิดขององค์การอนามัยโลก ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านความมั่นคง ซึ่งผลการศึกษาพบว่าระดับพฤฒิพลังของผู้สูงอายุเขตเมือง ในจังหวัดเชียงใหม่ ด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านความมั่นคง มีพฤฒิพลังในแต่ละด้านอยู่ในระดับสูง เช่นกัน

การทำกิจกรรมเพื่อสังคมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน การปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสังคมของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน ผู้ศึกษาได้จำแนกกิจกรรมเพื่อสังคม 3 ด้าน ดังนี้ 1. กิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล 2. กิจกรรมจิตอาสาและอาสาสมัครบริการสังคม 3. กิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ ผลการศึกษา พบว่า กิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด แต่ระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย เช่นเดียวกับ กิจกรรมจิตอาสา/อาสมัคร บริการสังคม และกิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้

เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มตัวอย่างมีศักยภาพอยู่ในระดับมาก ในขณะที่ระดับปฏิบัติการทำกิจกรรมเพื่อสังคม ด้านกิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล ด้านกิจกรรมจิตอาสา และอาสาสมัครบริการสังคม และกิจกรรมวิชาการ และการถ่ายทอดความรู้ มีระดับการปฏิบัติน้อย และเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่าง ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างกับกิจกรรมเพื่อสังคมด้านกิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล จิตอาสา/อาสาสมัครบริการสังคม และกิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ พบว่า ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง แตกต่างกันมีการทำกิจกรรมเพื่อสังคม ด้านกิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล จิตอาสา/อาสาสมัครบริการสังคม และกิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ ไม่แตกต่างกัน ขณะที่การเปรียบเทียบความแตกต่างของกลุ่มตัวอย่างที่มีศักยภาพด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม ด้านการมีหลักประกันความมั่นคง กับกิจกรรมเพื่อสังคมด้านกิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล จิตอาสา/อาสาสมัครบริการสังคม และกิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีศักยภาพด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม ด้านการมีหลักประกันความมั่นคง ที่ต่างกันมีการทำกิจกรรมเพื่อสังคมด้านกิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล จิตอาสา/อาสาสมัครบริการสังคม และกิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาดูแล้วอาจเป็นผลมาจากการขาดการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ เนื่องจากแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุกรุงเทพมหานคร ระยะที่ 1 (พ.ศ.2557-2560) เป็นแผนเฉพาะด้านผู้สูงอายุฉบับแรกที่กรุงเทพมหานครได้ประกาศใช้ ในปี 2558 เมื่อสิ้นสุดแผนฯ ระยะที่ 1 กรุงเทพมหานคร ได้มีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุกรุงเทพมหานคร ระยะที่ 1 (พ.ศ.2557-2560) ผลการประเมินแผน พบว่า ยุทธศาสตร์ที่ 1 ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ ซึ่งไม่ผ่านการประเมิน และในยุทธศาสตร์นี้มีมาตรการที่เกี่ยวข้องกับการการสนับสนุนผู้สูงอายุ ที่มีศักยภาพให้มีคุณค่าแก่สังคมกล่าวได้ว่า กรุงเทพมหานครมีการสนับสนุนผู้สูงอายุให้มีศักยภาพแต่ยังขาดการดำเนินการให้เกิดกิจกรรมเพื่อสังคม หรือจัดให้มีการทำกิจกรรมเพื่อสังคมที่เพียงพอในการที่ผู้สูงอายุจะใช้ศักยภาพที่ตัวเองมี สอดคล้องกับ ลัดดา สุทนต์ (2551) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “การใช้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ ศึกษากรณีชมรมผู้สูงอายุในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย” ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการการส่งเสริมภูมิปัญญาอยู่ในระดับมาก และหากมีการส่งเสริมภูมิปัญญาให้มากขึ้นจะนำมาซึ่งการทำกิจกรรมเพื่อสังคมด้านกิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาที่มากขึ้นตามไปด้วย

สรุปผลการศึกษา

กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 70-79 ป จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีสถานภาพคู่ อาชีพก่อนอายุ 60 ปี กลุ่มตัวอย่างประกอบอาชีพ ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย สำหรับอาชีพหลังอายุ 60 ปี ของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ไม่ได้ประกอบอาชีพ รายได้ก่อนและหลังอายุ 60 ปี ของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ มีรายได้ 1-10,000 บาท และกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชมรมฯ มากที่สุด การประเมินคุณลักษณะการเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ด้านสุขภาพ ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีศักยภาพมาก และเมื่อแบ่งคุณลักษณะด้านสุขภาพ ออกเป็น 6 ด้าน พบว่าระดับศักยภาพด้านอาหารโภชนาการ มีระดับศักยภาพ ระดับมาก และระดับศักยภาพด้านการออกกำลังกาย มีระดับศักยภาพ น้อย การประเมินคุณลักษณะด้านการมีส่วนร่วม ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีศักยภาพมาก แบ่งออกเป็น 3 ด้าน พบว่า การมีส่วนร่วมกิจกรรมในครอบครัว กลุ่มตัวอย่างมีศักยภาพมาก และการมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคมกลุ่มตัวอย่างมีศักยภาพน้อย การประเมินคุณลักษณะด้านการมีหลักประกันความมั่นคง ในภาพรวมกลุ่ม

ตัวอย่างมีศักยภาพมาก แบ่งออกเป็น 4 ด้าน พบว่าความมั่นคงทางเศรษฐกิจ กลุ่มตัวอย่างมีศักยภาพมาก และ ความมั่นคงปลอดภัยกลุ่มตัวอย่างมีศักยภาพน้อย การประเมินระดับการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสังคมของกลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ในภาพรวมมีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย โดยกิจกรรมวิชาการและการถ่ายทอดความรู้ มีการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อยที่สุด และมากที่สุด คือ ระดับการปฏิบัติกิจกรรมระดมทุนเพื่อการกุศล

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

1. กรุงเทพมหานคร ควรกำหนดนโยบายในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมของชมรมผู้สูงอายุให้ชัดเจน และเป็นรูปธรรม

2. กรุงเทพมหานครควรขับเคลื่อนและพัฒนาการมีส่วนร่วมทางสังคมของผู้สูงอายุ

ข้อเสนอแนะระดับปฏิบัติ

1. ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน ควรหาองค์กรพันธมิตร องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร และชุมชนเพื่อเข้ามาเป็นพลังในการขับเคลื่อนการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมของผู้สูงอายุ

2. ศูนย์บริการสาธารณสุข 24 บางเขน ควรส่งเสริมให้สมาชิกชมรมฯ มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อสังคมมากให้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ขยายการศึกษาในกลุ่มผู้สูงอายุที่อยู่ตามชุมชนต่างๆ

2. ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ และผู้สูงอายุที่ไม่ได้เป็นสมาชิกชมรม

3. ศึกษาปัญหาอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมของผู้สูงอายุ

รายการอ้างอิง

กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560). *ดัชนีพฤฒพลังผู้สูงอายุไทย.* กรุงเทพฯ: บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัลพับลิเคชั่น จำกัด.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วิทยาลัยประชากรศาสตร์. (2556). *รายงานการศึกษา โครงการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564) ระยะที่ 2 (พ.ศ.2550-2554).* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, วิทยาลัยประชากรศาสตร์. (2560). *รายงานผลการศึกษาฉบับสมบูรณ์โครงการการประเมินผลแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ กรุงเทพมหานคร ระยะที่ 1 (พ.ศ.2557-2560 ระยะสิ้นสุดแผน).* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ.2546. (.(2561สืบค้นจาก http://www.nesac.go.th/document/images

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). (2559). *รายงานประจำปีสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2558.* กรุงเทพฯ: บริษัททีคิวพี จำกัด.

ลัดดา สุทนต์. (2551). *การใช้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุ เพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรมของชมรมผู้สูงอายุ: ศึกษากรณีชมรมผู้สูงอายุในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ,คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ , ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม ,

เล็ก สมบัติ และคณะ. (2554). *ภาวะสูงวัยอย่างมีคุณประโยชน์กับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์,สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

วันดี โภคะกุล. (2549). *นโยบายและมาตรการทางกฎหมายคุ้มครองผู้สูงอายุในต่างประเทศ.* เอกสารการประชุมวิชาการประจำปี 2549. จัดโดย สมาคมพฤฒาวิทยาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ.

วิไลพร วงค์คินี, โรจนี จินตนาวัฒน์, และ กนกพร สุคำวัง. (2556). ปัจจัยทำนายพฤฒพลังของประชากรเขตเมือง จังหวัดเชียงใหม่. *พยาบาลสาร.*

ศศิพัฒน ยอดเพชร. (2542). *แนวคิดด้านสวัสดิการสังคมสู่วัยสูงอายุที่มีคุณภาพ.* เอกสารการประชุมวิชาการแหงชาติวาด้วยผู้สูงอายุ “สู่วัยสูงอายุด้วยคุณภาพ”. กรุงเทพฯ: โรงพิมพแหงจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.

สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล. (2544). *หลักสำคัญของเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , คณะแพทยศาสตร์, ภาควิชาอายุรศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2545). *แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2545-2564).* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

เอมอร จารุรังษี. (มกราคม-มีนาคม 2551). การเตรียมตัวเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ. *วารสารพฤฒาวิทยาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ* ,43-84.

แนวทางการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ตามหลักปฏิบัติของกรมอนามัย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

Four Guidelines to Promote Desirable Health for Working Age, According to Department of Health Practice in Order to Develop Quality of Life

โกวิท เป็งวงศ์*

Kowit Pengwong*

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องแนวทางการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ตามหลักปฏิบัติของกรมอนามัย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้ พฤติกรรม และหาแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน เป็นการวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม เก็บข้อมูลจากผู้ที่มีอายุระหว่าง 23-59 ปี ของบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง 152 คน จากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่า t-test และวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว ผลการศึกษา ดังนี้

ผลการศึกษาโดยสรุปพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 30-40 ปี มีสถานภาพโสด การศึกษาระดับปริญญาตรี อาชีพสายสนับสนุน รายได้ระหว่าง 10,000-20,000 บาทต่อเดือน มีดัชนีมวลกายระดับน้ำหนักเกิน มีการตรวจสุขภาพประจำปีทุกปี และผลการตรวจสุขภาพปกติ กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้อยู่ในระดับต่ำ มีพฤติกรรม 4 ด้าน อยู่ในระดับมาก ผลการศึกษาแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพอยู่ในระดับมากที่สุด ผลการทดสอบความสัมพันธ์พบว่า การรับรู้มีความความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 กับพฤติกรรมด้านการบริโภคอาหารที่เหมาะสมและด้านการดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม

ข้อเสนอแนะ ควรส่งเสริมการรับรู้และพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางสาธารณสุขเพื่อพัฒนาทักษะส่วนบุคคลในการคิดวิเคราะห์อย่างรอบด้าน ให้สามารถตัดสินใจเลือกปฏิบัติตามพฤติกรรมวัยทำงานที่พึงประสงค์ได้

คำสำคัญ: การส่งเสริมสุขภาพ, วัยทำงาน, พฤติกรรมที่พึงประสงค์ 4 ด้าน

ABSTRACT

“ Four guidelines to promote desirable health for working age, according to Department of Health practice, to develop quality of life” , aims to study perception, behavior, and to seek guidelines to promote health for working age. This survey research used questionnaire to collect data from 152 Department of Health’s personnel (central), aged between 23-59 years old. According

* นักศึกษาปริญญาโทหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Master of Social Work, Faculty of Social Work, Thammasat University

to systematic random sampling, data were analyzed by using percentage, mean, standard deviation, t-test, and one-way ANOVA. The results of this study are as follows.

The result of the study indicated that most of the samples are female aged between 30-40 years old, single, Bachelor's degree graduates, working in support job, and income between 10,000 to 20,000 Baht per month. Their body mass index was overweight. There is an annual check-up every year, and the result is normal. Sample group has a low level of perception and high level of the 4 desirable behaviors. The result of studying the guidelines to promote desirable health was at highest level. Statistical tests were conducted to determine that there were differences at the significance level of 0.05 between perceptions and appropriate behaviors of food consumption and oral health.

Suggestions for this study are to promote perceptions and to increase health personnel capacity in order to develop personal skills and analytical thinking in all aspects to be able to make a decision in following the desirable behavior for working age.

Keywords: Health promotion, Working age, Four desirable behaviors

บทนำ

องค์การอนามัยโลกระบุว่า ปัจจุบันทั่วโลกมีความเสี่ยงกับปัญหากลุ่มโรค NCDs (Non-Communicable Diseases) หรือกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ซึ่งเป็นสาเหตุการเสียชีวิตของประชากรทั่วโลกมากถึง 38 ล้านคนในแต่ละปี หรือคิดเป็นร้อยละ 68 ของประชากรโลกที่เสียชีวิตทั้งหมดในปี 2555 และจำนวนมากถึง 16 ล้านคน เป็นผู้ที่ตายก่อนวัยอันควรในช่วงอายุต่ำกว่า 70 ปี โดยพบในกลุ่มประเทศที่มีรายได้ต่ำและมีรายได้ปานกลาง ซึ่งมีการตายก่อนวัยอันควรสูงถึงร้อยละ 82 จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของโลกในอีก 15 ปีข้างหน้าที่ประมาณ 7 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ (รายงานสถานการณ์โรค NCDs: มุ่งหน้าสู่เป้าหมายระดับโลก Kick off to the Goals) ในขณะที่ประเทศไทย เป็นอีกหนึ่งประเทศที่กำลังเผชิญกับปัญหาของกลุ่มโรค Ncds จากการศึกษาของกรมควบคุมโรค รายงานว่า มีจำนวนผู้เสียชีวิตจากโรค NCDs เพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 8,687.5 คน โดยในปี พ.ศ.2552 มีผู้เสียชีวิตจำนวน 314,340 คน และเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ.2556 เป็น 349,090 คน ในแต่ละปี ประเทศไทยสูญเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลจากกลุ่มโรคที่ไม่ติดต่อเรื้อรังของประชากรวัยทำงานถึงประมาณ 300 ล้านบาท ต่อปี อีกทั้งในปัจจุบันโครงสร้างทางประชากรของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มวัยเด็กและวัยผู้สูงอายุ ทำให้ประชากรวัยทำงานต้องรับภาระในการดูแลผู้ที่ต้องพึ่งพิงคือ ประชากรเด็กและประชากรสูงอายุมากขึ้น โดยในปี พ.ศ.2553 มีจำนวนผู้ที่ต้องพึ่งพิง 48 คน ต่อประชากรวัยทำงาน 100 คน และในอีก 15 ปีข้างหน้า จะมีผู้ที่ต้องพึ่งพิงเพิ่มขึ้นมากถึง 60 คน ต่อประชากรวัยทำงาน 100 คน ทั้งนี้เป็นเพราะว่าจำนวนประชากรวัยสูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (กรมควบคุมโรค, 2559, น. 7)

กระทรวงสาธารณสุข นำโดยกรมอนามัยได้ดำเนินการส่งเสริมสุขภาพประชากรวัยทำงานซึ่งมีการดำเนินงานภายใต้หลักการที่พึงประสงค์ 4 ด้าน โดยจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2560-2564 เพื่อสอดรับกับแผนยุทธศาสตร์ของกระทรวงสาธารณสุข เพื่อเป้าหมายที่สำคัญ คือ พัฒนาและ

ลดปัญหาโรควิถีชีวิตที่สำคัญ ในด้านการลดการเกิดโรค และเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไทยทุกกลุ่มวัย (ด้านสุขภาพ) ในยุทธศาสตร์ที่ 1.4) ยุทธศาสตร์ส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ โดยมีเป้าประสงค์ คือ วัยทำงานหุ่นดี สุขภาพดี และมีตัวชี้วัดเป้าประสงค์ คือ 1) วัยทำงานอายุ 30-44 ปี มีดัชนีมวลกายปกติ (มีค่าดัชนีมวลกายไม่เกิน 25kg/m) 2) วัยทำงานมีพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้าน คือ ด้านที่ 1 พฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม ด้านที่ 2 กิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านที่ 3 นอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านที่ 4 ดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม โดยเป็นการดำเนินงานตามกฎบัตรออตตาวาในประการที่ 1 การสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ (Construct a Healthy Public Policy) และประการที่ 2 พัฒนาทักษะสวนบุคคล (Develop Personal Skills) ซึ่งกรมอนามัยเป็นหน่วยงานของรัฐที่เน้นแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค ภายใต้นโยบาย “สร้างนำซ่อม” ฉะนั้นการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ให้ได้ประสิทธิภาพนั้นต้องเริ่มต้นจากบุคลากรเองที่ต้องเป็นต้นแบบสุขภาพตามวัฒนธรรมขององค์กร เพราะว่าการที่จะเป็นผู้นำในการส่งเสริมสุขภาพที่ดี เราควรต้องปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างเพื่อการเรียนรู้รูปแบบและวิธีการปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงรูปแบบ และเป็นต้นแบบสุขภาพแก่ประชาชน จึงจำเป็นอย่างมากที่บุคลากรกรมอนามัยจะต้องมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ 4 ด้าน เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพกับประชาชน ซึ่งจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตประชาชนกลุ่มวัยทำงานต่อไป (กรมอนามัย, Health Leader, 2559)

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1) เพื่อศึกษาการรับรู้ของคนวัยทำงานในกรมอนามัยส่วนกลางเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุข

2) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ของบุคลากรในกรมอนามัยส่วนกลาง

3) เพื่อศึกษาแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง

ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และทบทวนวรรณกรรมต่างๆ โดยมุ่งศึกษาระดับการรับรู้ของประชากรวัยทำงานในการส่งเสริมสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข รวมถึงศึกษาระดับพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ตามหลักปฏิบัติของกรมอนามัย และหาแนวทางการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาทักษะส่วนบุคคลของคนวัยทำงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

ขอบเขตประชากร การศึกษาเชิงปริมาณ ได้แก่ บุคลากรของกรมอนามัยที่มีอายุระหว่าง 23-59 ปี โดยเป็นหน่วยปฏิบัติการในกรมอนามัยส่วนกลางทั้งหมดจำนวน 307 คน ขนาดตัวอย่างที่ศึกษาเท่ากับ 152 คน

ขอบเขตด้านพื้นที่ โดยพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา คือ กรมอนามัยส่วนกลาง

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดพฤติกรรมสุขภาพ (Health Behavior)

เมอเรย์ และ เซนต์เนอร์ (Murray & Zentner, 1989, อ้างถึงใน จันทิรา ทรงเตะ, 2554, น. 28) กล่าวว่าเป็นกิจกรรมที่บุคคลเชื่อว่าต้องลงมือกระทำพฤติกรรมด้วยตนเองจึงจะมีสุขภาพดี ขณะที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น

(2550, อ้างถึงใน ศรีวัชรา เต็มวงศ์, 2551, น. 40) ให้ความหมายว่าพฤติกรรมสุขภาพ หมายถึง การแสดงออกของบุคคลในลักษณะของความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด ท่าที ค่านิยม และการกระทำหรือไม่กระทำที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ หรือมีผลต่อสุขภาพของตนเอง และบุคลลอื่นๆในครอบครัว หรือของชุมชน แล้วแต่กรณี โดยพฤติกรรมสุขภาพ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ 1. พฤติกรรมการป้องกันโรค 2. พฤติกรรมเมื่อเจ็บป่วย 3. พฤติกรรมที่เป็นบทบาทของการเจ็บป่วย

แนวคิดการส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion)

การส่งเสริมสุขภาพ หมายถึง กระบวนการที่ทำให้ประชาชนสามารถควบคุม และสร้างเสริมสุขภาพด้วยตนเอง (WHO, 1986; กรมอนามัย, ม.ป.ป., น. 3) และกฎบัตรออตตาวา (1986, อางถึงใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร่างเสริมสุขภาพ, 2545) เสนอแนะวาการดำเนินการเพื่อการสงเสริมสุขภาพใหไดผล ควรดำเนินการในกิจกรรมที่สำคัญ 5 ประการ คือ 1. สร่างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ 2. สร่างสิ่งแวดลอมที่เอื้อตอสุขภาพ 3. เสริมสร่างกิจกรรมชุมชนใหเข้มแข็ง 4. พัฒนาทักษะสวนบุคคล 5. ปรับเปลี่ยนบริการสาธารณสุข

ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ของกรมอนามัย

มีแผนงาน คือ การส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ และมีเป้าประสงค์ คือ วัยทำงานหุ่นดี สุขภาพดี โดยมีตัวชี้วัดเป้าประสงค์ คือ 1. วัยทำงานอายุ 30-44 ปี มีดัชนีมวลกายปกติ (มีค่าดัชนีมวลกายไม่เกิน 25 kg/m) 2. วัยทำงานมีพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้าน คือ ด้านที่ 1 พฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม ด้านที่ 2 กิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านที่ 3 นอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านที่ 4 ดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม

ระเบียบวิธีการวิจัย

วิธีการศึกษา

1) ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) โดยการศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้องได้แก่ ตำรา หนังสือ เอกสารทางวิชาการ รายงานการประชุม วิทยานิพนธ์ บทความ กฎหมาย นโยบาย รายงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลอิเลคทรอนิกส์ที่เป็นบทความในเว็บไซด์ต่างๆ เพื่อนำมาใช้อ้างอิงประกอบการศึกษาให้สมบูรณ์

2) ศึกษาภาคสนาม (Field Study) การศึกษาภาคสนามในการสำรวจ (Survey Study) โดยการใช้แบบสอบถาม (Questionnaire)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ กลุ่มประชากร คือ บุคลากรวัยทำงานที่ปฏิบัติงานอยู่ในกองและสำนักต่างๆ ของกรมอนามัยส่วนกลาง อายุระหว่าง 23-59 ปี ที่เป็นหน่วยปฏิบัติการ ซึ่งมีขนาดกลุ่มประชากรที่ต้องการสำรวจจะอยู่ที่ 307 คน โดยใช้สูตรการสุ่มกลุ่มตัวอย่างอย่างเป็นระบบ (Systematic Random Sampling) ซึ่งเมื่อแทนค่าสูตรเพื่อสุ่มกลุ่มตัวอย่างจะได้อัตราส่วนของแต่ละหน่วยวงานเท่ากับ 2 แสดงว่าจำนวนประชากรทุกๆ 2 คน ของแต่ละหน่วยงาน จะได้รับการสุ่มตัวอย่าง 1 คน จากบัญชีรายชื่อของแต่ละหน่วยงานที่นำมาเรียงลำดับ ฉะนั้นจึงได้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา 152 ตัวอย่าง

สูตร $k = \frac{N}{n}$

k = อัตราส่วน

N = ระหว่างประชากร (ความต้องการกลุ่มตัวอย่าง)

n= กลุ่มตัวอย่าง

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) จำนวน 1 ชุด เป็นเครื่องมือในการรวมรวมข้อมูล โดยให้กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ตอบแบบสอบถาม โดยมีโครงสร้างของแบบสอบถามประกอบด้วย ข้อคำถามปลายปิด และปลายเปิด ซึ่งแบ่งป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของประชากรวัยทำงาน คือ คำถามเกี่ยวกับ เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ เป็นต้น ลักษณะข้อคำถามเป็นการทำเครื่องหมาย √ ลงในช่อง ( ) และเติมข้อความลงในช่องว่าง จำนวน 14 ข้อ

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการรับรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุข คือ 1. เรื่องพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม 2. เรื่องกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ 3. เรื่องนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ 4. ดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม 5. เรื่องอารมณ์ 6. เรื่องบุหรี่ 7. เรื่องสุรา ลักษณะของคำถามเป็นคำถามปลายปิดโดยมีลักษณะแบบ Likert Scale จำนวน 25 ข้อ

ส่วนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ 4 ด้าน คือ ด้านที่ 1 พฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม ด้านที่ 2 กิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านที่ 3 นอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านที่ 4 ดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม โดยสร้างคำถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับ จำนวน 15 ข้อ

ส่วนที่ 4 ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นต่อแนวทางการสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง โดยสร้างคำถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ จำนวน 10 ข้อ

การตรวจสอบความเชื่อมั่น

ภายหลังจากการตรวจสอบความเที่ยงตรง และปรับปรุงข้อคำถามในแบบสอบถาม นักศึกษาได้นำแบบสอบถามไป Pre-test กับกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างในกรมอนามัยส่วนกลาง จำนวน 30 ชุด แล้วนำแบบสอบถามที่เก็บตัวอย่างมาทดสอบความเชื่อมั่น โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์อัลฟ่า (Cronbach's Alpha Coefficient) โดยต้องมีค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไปจึงจะยอมรับ ซึ่งได้ค่า IOC ที่ 0.89 จึงถือว่าแบบสอบถามนี้ใช้ได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาเรื่องแนวทางการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ตามหลักปฏิบัติของกรมอนามัยเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ได้รับอนุมัติด้านจริยธรรมการวิจัยในคนเรียบร้อยแล้ว จากคณะอนุกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุดที่ 2 สาขาสังคมศาสตร์ โดยอนุมัติ ณวันที่ 28 กันยายน 2561-วันที่ 28 กันยายน 2562 ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้ดำเนินการรายงานความก้าวหน้าเมื่อครบระยะเวลา 6 เดือน

ผู้ศึกษาได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยนำแบบสอบถามไปแจกให้กับกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 152 ชุด โดยมีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้ 1.ทำหนังสือถึงอธิบดีกรมอนามัย เพื่อขออนุญาตในการเก็บข้อมูล 2.ชี้แจงวัตถุประสงค์ให้แก่กลุ่มเป้าหมายทราบ และขอความร่วมมือตอบแบบสอบถาม 3.นำแบบสอบถามไปแจกให้แก่กลุ่มเป้าหมายใน

หน่วยงานต่างๆที่กำหนดของกรมอนามัยส่วนกลาง 4.ดำเนินการแจกแบบสอบถามให้แก่กลุ่มเป้าหมาย เพื่อประเมินตามข้อคำถามในแบบสอบถาม หากกลุ่มเป้าหมายท่านใดมีข้อจำกัดในการอ่าน ผู้ศึกษาจะอ่านข้อคำถามให้ และให้กลุ่มเป้าหมายตอบ และกรอกข้อมูลลงในแบบสอบถาม 5.ตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูลหากมีแบบสอบถามไม่สมบูรณ์จะดำเนินการสอบถามเพิ่มเติมให้ครบถ้วนสมบูรณ์ 6.เก็บแบบสอบถามคืนเพื่อนำไปวิเคราะห์ต่อไป

ใช้ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2561 ถึงเดือนธันวาคม 2561 รวมระยะเวลา 2 เดือน และนำผลที่ได้ไปประมาณผลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่ได้มาจัดระเบียบ ลงรหัส เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลแล้ว นำมาประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมมาสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติเชิงพรรณา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ เพื่ออธิบายลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง ใช้การคำนวณค่ามัชฌิมเลขคณิต (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ในการวิเคราะห์ และทดสอบความสัมพันธ์โดยใช้ t-test การทดสอบความสัมพันธ์โดยใช้ F-test และการวิเคราะหความแปรปรวนทางเดียว (One-Way Anova)

ผลการศึกษา

ข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลภาวะสุขภาพ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 75.70 เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 30-40 ปี ร้อยละ 30.92 มีสถานภาพโสดร้อยละ 53.29 มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ร้อยละ 59.87 มีอาชีพสายสนับสนุน เช่น ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างชั่วคราว เป็นต้น ร้อยละ 65.79 โดยมีรายได้ระหว่าง 10,000-20,000 บาทต่อเดือน ร้อยละ 43.42 มีเส้นรอบเอวปกติโดยเป็นเพศหญิง ร้อยละ 45.39 ที่มีดัชนีมวลกายระดับน้ำหนักเกินร้อยละ 55.30 มีการตรวจสุขภาพประจำปี ร้อยละ 89.50 มีผลการตรวจสุขภาพปกติ ร้อยละ 90.13 และร้อยละ 14.50 มีโรคประจำตัว คือ ความดันโลหิต

การรับรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน ประกอบด้วย 1. เรื่องพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม 2. เรื่องกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ 3. เรื่องนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ 4. เรื่องดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม 5. เรื่องอารมณ์ 6. เรื่องบุหรี่ 7. เรื่องสุรา ภาพรวมมีค่าเฉลี่ยการรับรู้ทั้ง 7 เรื่องอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 55.36 แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานทั้ง 7 เรื่องอยู่ในระดับต่ำ และเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม มีการรับรู้อยู่ในระดับสูงที่สุด ร้อยละ 81.58 และเพียงร้อยละ 18.42 ที่มีความรู้อยู่ในระดับต่ำ ด้านสุรา พบว่ามีการรับรู้อยู่ในระดับสูง ร้อยละ 70.39 และเพียงร้อยละ 29.61 ที่มีความรู้อยู่ในระดับต่ำ ด้านบุหรี่ พบว่า มีการรับรู้อยู่ในระดับสูง ร้อยละ 64.47 และร้อยละ 35.53 มีความรู้อยู่ในระดับต่ำ ด้านการนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ พบว่า มีการรับรู้อยู่ในระดับสูง ร้อยละ 38.16 และร้อยละ 61.84 มีความรู้อยู่ในระดับต่ำ ด้านการมีกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ พบว่า มีการรับรู้อยู่ในระดับสูงเพียงร้อยละ 23.68 และร้อยละ 76.32 มีความรู้ในระดับต่ำ ด้านการมีพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสมต่อสุขภาพ พบว่า มีการรับรู้อยู่ในระดับสูงเพียง 17.76 และร้อยละ 82.24 มีความรู้ในระดับต่ำ ด้านเรื่องอารมณ์ พบว่า มีการรับรู้อยู่ในระดับสูงเพียง 16.45 และร้อยละ 83.55 มีความรู้ในระดับต่ำ และเมื่อพิจารณาข้อความที่กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้ถูกต้องมากที่สุด คือ “การสูบบุหรี่ทำให้เป็นโรคเหงือก มะเร็งปอด และ

ถุงลมโป่งพองได้” ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีร้อยละ 95.39 ลำดับรองลงมาคือข้อความ “ควรเลือกใช้ยาสีฟันที่มีส่วนผสมของฟลูออไรด์” ซึ่งมีกลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้ร้อยละ 94.08 สำหรับการรับรู้ที่ไม่ถูกต้องมากที่สุดในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกลุ่มตัวอย่าง คือ ข้อความ “ต้องไม่ยอมจำนนต่อปัญหาถึงแม้ว่าไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสาเหตุของปัญหาได้” ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีร้อยละ 78.95 ลำดับ

พฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรในกรมอนามัยส่วนกลาง พบว่า ภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.70 แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้านในระดับการปฏิบัติที่มาก โดยด้านดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดเท่ากับ 4.41 รองลงมาคือ ด้านพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.42 และด้านกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.47 เมื่อพิจารณารายด้าน ด้านพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติเรื่องกินอาหารเช้า 7 วันต่อสัปดาห์ มีค่าเฉลี่ยระดับมากที่สุดเท่ากับ 4.25 รองลงมาเรื่องการบริโภคอาหารประมาณวันละ 1,600-2,000 กิโลแคลอรี่ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.55 และแต่ละมื้อมีผักอยู่ครึ่งหนึ่งของมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ด้านกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติเรื่องการบริหารร่างกายโดยยืดเหยียดกล้ามเนื้อ เป็นเรื่องเป็นราว เช่น การยืนหรือนั่งก้มแตะปลายเท้า เหยียดหลัง เหยียดแขน ขา ก่อนหรือหลังการออกกำลังกาย มีค่าเฉลี่ยระดับมากที่สุดเท่ากับ 3.48 รองลงมาเรื่องการไม่นั่งหรือเอนกายเฉยๆ ติดต่อกันนานเกิน 2 ชั่วโมง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.46 และมีกิจกรรมทางกายจนรู้สึกเหนื่อยกว่าปกติอย่างน้อยวันละ 30 นาที 5 วันต่อสัปดาห์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.29 ด้านการนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพกลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติเรื่องกำหนดเวลาเข้านอนและเวลาตื่นให้เป็นเวลาที่สม่ำเสมอ มีค่าเฉลี่ยระดับมากที่สุดเท่ากับ 3.69 รองลงมาเรื่องนอนวันละ 7-9 ชั่วโมงต่อวัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.68 และเรื่องกินอาหารมื้อหนักก่อนเข้านอน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.01 ด้านพฤติกรรมด้านดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติเรื่องการแปรงฟันตอนตื่นนอนตอนเช้าและก่อนเข้า มีค่าเฉลี่ยระดับมากที่สุดเท่ากับ 4.75 รองลงมาเรื่องเลือกใช้ยาสีฟันที่มีส่วนผสมของฟลูออไรด์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.60 และเรื่องตรวจสุขภาพช่องปากอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง ส่วนมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.92 ด้าน

ความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง พบว่า ภาพรวมมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.43 แสดงว่ากลุ่มตัวอย่าง มีความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานทั้ง 3 ด้านในระดับมากที่สุด โดยด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสาธารณสุข ค่าเฉลี่ยมากที่สุดเท่ากับ 4.41 รองลงมาคือ ด้านสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงานและชุมชน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.36 และด้านพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่าย ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.27 เมื่อพิจารณารายด้าน ด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสาธารณสุข กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อเรื่องที่องค์กรควรมีการฝึกอบรมบุคลากรสาธารณสุขในการดำเนินงานส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ มากที่สุดเฉลี่ยเท่ากับ 4.24 รองลงมาองค์กรควรมีการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ความชำนาญในการดำเนินงานส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.22 และองค์กรควรส่งเสริมการพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้วยการคิดวิเคราะห์แยกแยะอย่างรอบด้านและสามารถตัดสินใจเลือกปฏิบัติตามพฤติกรรมวัยทำงานที่พึงประสงค์มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.21 ด้านพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่าย กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อเรื่องที่องค์กรควรส่งเสริมให้เกิดภาคีเครือข่ายการดำเนินงานด้านการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมสำหรับวัยทำงาน มากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.23 รองลงมา องค์กรควรมีการวางแผนและดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความรวมมือภาคีเครือขายการดำเนินงาน

ส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมสำหรับวัยทำงาน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.19 ด้านสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงานและชุมชน กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อเรื่องที่องค์กรควรยกย่องเชิดชูบุคลากรต้นแบบที่มีพฤติกรรมสุขภาพที่ดี มากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.30 รองลงมาองค์กรควรมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการแก้ปัญหาร่วมกันเพื่อพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่ายการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมสำหรับวัยทำงานมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.23 และองค์กรควรสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพ (Health Leader) ในสถานที่ทำงาน และชุมชนให้มีศักยภาพเพื่อดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพ และอนามัยสิ่งแวดล้อมสำหรับวัยทำงานมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.18

ความแตกต่างระหว่างข้อมูลส่วนบุคคล และข้อมูลภาวะสุขภาพกับพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง พบว่า อายุที่ต่างกันมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม ด้านกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม และพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ทั้ง 4 ด้าน ในภาพรวมที่ไม่แตกต่างกัน แต่ด้านนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพแตกต่างกัน สถานภาพสมรสที่ต่างกันมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม ด้านนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ และด้านดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสมที่ไม่แตกต่างกัน แต่ด้านกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ และพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ทั้ง 4 ด้านในภาพรวม แตกต่างกัน ระดับการศึกษาที่ต่างกันมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม ด้านกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพที่ไม่แตกต่างกัน แต่ด้านนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม และพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ทั้ง 4 ด้านในภาพรวม แตกต่างกัน และตำแหน่งงานที่ต่างกันมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม ด้านกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ และด้านนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพที่ไม่แตกต่างกัน แต่ด้านดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม และพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ทั้ง 4 ด้านในภาพรวมแตกต่างกัน ส่วนข้อมูลเรื่องเพศ รายได้ สถานที่ปฏิบัติงาน ดัชนีมวลกาย และการตรวจสุขภาพประจำปี ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างข้อมูลส่วนบุคคล และข้อมูลภาวะสุขภาพกับแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน 3 ด้าน ของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง พบว่า อายุที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน ด้านพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่าย และด้านสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงานและชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน แต่ด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสาธารณสุข และความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานทั้ง 3 ด้านในภาพรวมแตกต่างกัน สถานภาพสมรสที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน ด้านพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่าย ด้านสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงานและชุมชน และความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานทั้ง 3 ด้านในภาพรวมที่ไม่แตกต่างกัน แต่ด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสาธารณสุขแตกต่างกัน ระดับการศึกษาที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสาธารณสุขที่ไม่แตกต่างกัน แต่ด้านพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่าย ด้านสร้างสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงานและชุมชน และความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานทั้ง 3 ด้านในภาพรวมแตกต่างกัน ตำแหน่งงานที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริม

สุขภาพวัยทำงาน ด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสาธารณสุข และด้านสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงานและชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน แต่ด้านพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่าย และความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานทั้ง 3 ด้านในภาพรวมแตกต่างกัน และรายได้ที่ต่างกันมีความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน ด้านสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงานและชุมชนที่ไม่แตกต่างกัน แต่ด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสาธารณสุข ด้านพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่าย และความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานทั้ง 3 ด้านในภาพรวมแตกต่างกัน ส่วนข้อมูลเรื่องเพศ สถานที่ปฏิบัติงานดัชนีมวลกายการตรวจสุขภาพประจำปีผลตรวจสุขภาพประจำปี ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

ความแตกต่างระหว่างข้อมูลการรับรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานกับพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง พบว่า การหาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลางเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขทั้ง 7 เรื่อง กับการปฏิบัติเกี่ยวกับพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานด้านการพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม และด้านการดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงว่าการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลางเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขทั้ง 7 เรื่อง มีความสัมพันธ์กับระดับการปฏิบัติเกี่ยวกับพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานด้านการพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม และด้านการดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม ส่วนด้านกิจกรรมทางกายที่เพียงพอต่อสุขภาพ และด้านการนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ความแตกต่างระหว่างการรับรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขทั้ง 7 เรื่อง กับความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน 3 ด้านของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง พบว่า ภาพรวมผลการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขทั้ง 7 เรื่อง และความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน 3 ด้านของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง พบว่า มีค่าไคสแควร์เท่ากับ 0.02 มีค่า sig = 0.88 ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แสดงว่าการรับรู้ของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลางเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขทั้ง 7 เรื่อง ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน 3 ด้าน

การอภิปรายผลการศึกษา

การรับรู้ของคนวัยทำงานในกรมอนามัยส่วนกลาง เป็นการรับรู้เกี่ยวกับความรู้การส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขเกี่ยวกับเรื่อง พฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม กิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ นอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ ดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม อารมณ์ บุหรี่ และสุรา ผลการศึกษาพบว่า ภาพรวมบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง มีการรับรู้เกี่ยวกับความรู้การส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขในระดับต่ำ ร้อยละ 55.36 โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอ ที่มีการรับรู้อยู่ในระดับต่ำถึงร้อยละ 61.84 ในเรื่องควรนอนหลับวันละ 5 ชั่วโมง ซึ่งคำตอบที่ถูกต้องคือไม่ใช่ มีผู้ตอบผิดร้อยละ 42.76 แต่เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ประกอบอาชีพสายสนับสนุน เช่น ลูกจ้างประจำ ลูกจ้างชั่วคราว ผู้ประสานงานโครงการ เป็นต้น ร้อยละ 65.79 ซึ่งกลุ่มตัวอย่างบุคลากรเหล่านี้ไม่ใช่

นักวิชาการ และบทบาทการทำงานไม่ได้จำเป็นต้องมีความรู้เรื่องการส่งเสริมสุขภาพ เพื่อใช้ในการปฏิบัติงานกับประชาชนโดยตรง ผนวกกับกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอายุ 30-40 ปี ร้อยละ 30.92 ซึ่งเป็นวัยทำงานตอนกลางที่ยังมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่มีปัญหาเรื่องสุขภาพ จึงยังไม่ได้ใส่ใจดูแลสุขภาพและหาความรู้เรื่องการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ สอดคล้องกับ ชณิตา สุริอาจ และคณะ (2557) ที่พบว่า การที่บุคคลจะมีพฤติกรรมการป้องกันสุขภาพที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับอายุที่มีความสัมพันธกับระดับพัฒนาการและประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิต ซึ่งจะส่งผลถึงความแตกต่างในการตัดสินใจที่จะแสดงพฤติกรรมของแตละบุคคล บุคคลที่มีอายุแตกตางกันจึงมีพฤติกรรมแตกตางกันได้ โดยบุคคลที่มีวุฒิภาวะมากขึ้นยอมมีการตัดสินใจหาทางเลือกที่ดีในการดูแลตนเองทางด้านสุขภาพอนามัยที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นจึงทำให้ภาพรวมของกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลางมีการรับรู้เกี่ยวกับความรู้การส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขในระดับต่ำ

แต่ในฐานะกรมอนามัยที่เป็นกรมวิชาการ ซึ่งหน่วยงานหลักของประเทศ ในการเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม และหน่วยงานต่างๆ ภายในกรมอนามัยส่วนกลาง มีนโยบาย แผนงาน กิจกรรม และการสนับสนุนในด้านการส่งเสริมสุขภาพ ตามที่กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดนโยบาย โดยให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค เกี่ยวกับเรื่องพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคให้ประชาชนทุกกลุ่มวัย และให้ความสำคัญในการพัฒนากำลังคนด้านสาธารณสุข และกรมอนามัยมีภารกิจหลักในการส่งเสริมสุขภาพประชากรวัยทำงานซึ่งมีการดำเนินงานภายใต้หลักการที่พึงประสงค์ 4 ด้าน และมียุทธศาสตร์ส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ และมีแผนงาน คือ การส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ มีเป้าประสงค์คือ วัยทำงานหุ่นดี สุขภาพดี รวมไปถึงกรมอนามัยมีการกำหนดการปฏิบัติตามวัฒนธรรมองค์กร โดยเฉพาะประเด็นที่เน้นหนักสำหรับผู้ปฏิบัติงานในการส่งเสริมสุขภาพประชาชนคือ H = Health Model (เป็นต้นแบบสุขภาพ) เพราะว่าการที่เราจะเป็นผู้นำในการส่งเสริมสุขภาพที่ดีได้นั้น เราควรต้องปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างเพื่อการเรียนรู้รูปแบบวิธีการปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงรูปแบบและเพื่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพประชาชน (Health Promotion) เพราะฉะนั้นบุคลากรกรมอนามัยเองไม่ว่าจะสายอาชีพใดหรืออายุเท่าไหร่จะต้องความรู้ความเข้าใจ มีพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ รวมไปถึงมีสุขภาพที่ดีเพื่อเป็นต้นแบบสุขภาพให้กับประชาชนต่อไป

พฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ของบุคลากรในกรมอนามัยส่วนกลางเป็นการปฏิบัติตามคำแนะนำพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้านของกรมอนามัย ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้านของกรมอนามัย อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.23 แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างมีความรู้ และความตระหนักในการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ทั้ง 4 ด้านของกรมอนามัย เนื่องจากกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 59.87 มีระดับการศึกษาปริญญาตรี มีการตรวจสุขภาพเป็นประจำทุกปี ร้อยละ 56.58 และมีผลตรวจสุขภาพปกติถึงร้อยละ 90.13 สอดคล้องกับผลการศึกษาของ วรรณวิมล เมฆวิมล (2553) ที่พบว่า การตรวจสุขภาพประจำปี มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ตรวจสุขภาพประจำปีเป็นประจำทุกปี มีพฤติกรรมการดูแลสุขภาพดีกว่ากลุ่มอื่น แสดงให้เห็นว่าบุคลากรมอนามัยส่วนกลางมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่มีความเข้าใจ และนำไปสู่การปฏิบัติเป็นพฤติกรรมในชีวิตประจำวันตามแนวคิดพฤติกรรมสุขภาพที่ว่า การที่จะปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพได้นั้นต้องเกิดจากการที่บุคคลใส่ใจทั้งภายในและภายนอกในลักษณะของความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด ท่าที ค่านิยม และการกระทำหรือไม่กระทำที่เกี่ยวข้อง

กับสุขภาพ โดยมีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมสุขภาพให้แข็งแรง และการป้องกันร่างกายให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บมีผลต่อสุขภาพของตนเอง จึงส่งผลทำให้เกิดการมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้าน ในระดับมาก ตามยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ของกรมอนามัย ที่มีแผนงาน คือ การส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์ และมีเป้าประสงค์คือวัยทำงานหุ่นดี สุขภาพดี โดยมีตัวชี้วัดเป้าประสงค์ คือ 1. วัยทำงานอายุ 30-44 ปี มีดัชนีมวลกายปกติ (มีค่าดัชนีมวลกายไม่เกิน 25 kg/m) 2. วัยทำงานมีพฤติกรรมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้าน คือ ด้านที่ 1 พฤติกรรมการบริโภคอาหารที่เหมาะสม ด้านที่ 2 กิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านที่ 3 นอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ ด้านที่ 4 ดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม

สอดคล้องกับการศึกษาของ อัสณีย์ มะนอ (2560) ที่พิจารณารายด้านซึ่งประกอบไปด้วยด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพ ด้านการออกกำลังกาย ด้านโภชนาการ ด้านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และด้านพัฒนาจิตวิญญาณพบว่า พฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพทั้ง 6 ด้านอยู่ในระดับมาก เช่นกัน

ประกอบกับผลการวิเคราะห์ความแตกต่าง ที่พบว่า อายุที่ต่างกันมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านพฤติกรรมการนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอที่ต่างกัน (Sig= 0.03) และเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ ระหว่างอายุต่อระดับพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ด้านนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลางที่มี อายุต่ำกว่า 30 ปี มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 กับกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลางที่มีอายุ 51-59 ปี (Sig= 0.04) นอกจากนี้ไม่มีความแตกต่าง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี มีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ด้านนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพสอดคล้องกับ เบญจา ยอดดำเนิน แอ็ตติกจ์ และคณะ (2542; ชณิตา สุริอาจ และคณะ, 2557) ที่พบว่า การที่บุคคลจะมีพฤติกรรมการป้องกันสุขภาพที่แตกตางกัน ขึ้นอยูกับปจจัยของอายุ ที่มีความสัมพันธกับระดับพัฒนาการและประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิต ซึ่งจะสงผลถึงความแตกต่างในการตัดสินใจที่จะแสดงพฤติกรรมของแตละบุคคล บุคคลที่มีอายุแตกต่างกันจึงมีพฤติกรรมแตกตางกันได โดยบุคคลที่มีวุฒิภาวะมากขึ้นยอมมีการตัดสินใจหาทางเลือกที่ดีในการดูแลตนเองทางด้านสุขภาพอนามัยที่ถูกต่อง และพบว่า วัยผู้ใหญจะมีความรับผิดชอบตอการมีพฤติกรรมสุขภาพโดยทั่วไปที่ดีกวา ซึ่งกลุ่มที่มีอายุน้อยกว่า 30 ปีนั้นมีค่าเฉลี่ยพฤติกรรมการดูแลสุขภาพน้อยที่สุด และยังสอดคล้องกับการศึกษาของ จารุวรรณ วิโรจน์ และ พานทิพย์ แสงประเสริฐผล (2558) ที่พบว่าปัจจัยพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับคะแนนพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพโดยรวม คือ อายุ มีอิทธิพลและร่วมทำนายพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนโดยรวม

นอกจากนี้ผลการวิเคราะห์ความแตกต่าง พบว่า สถานภาพสมรสที่ต่างกันมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ (Sig= 0.01) และภาพรวมพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพทั้ง 4 ด้านแตกต่างกัน (Sig= 0.05) และเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ ระหว่างสถานภาพสมรสต่อระดับพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ ด้านกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลางที่มี สถานภาพโสด มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 กับกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลางที่มีสถานภาพคู่แต่แยกกันอยู่ (Sig= 0.05) นอกจากนี้ไม่มีความแตกต่าง แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีสถานภาพโสดมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ด้านกิจกรรมทางกายเพียงพอต่อสุขภาพ แตกต่างจากกลุ่มตัวอย่างอื่นด้วยเหตุผลของการมีเวลาและมีอิสระในการใช้ชีวิต ไม่มีภาระผูกมัดทางครอบครัวมากนัก เป็นผลทำให้มองเห็นความสำคัญของพฤติกรรมที่พึงประสงค์ทั้ง 4 ด้านโดยเฉพาะด้านกิจกรรมทางกายมากกว่าสถานภาพอื่นๆ และผล

การวิเคราะห์ความแตกต่าง พบว่า ระดับการศึกษาที่ต่างกันมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านนอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอต่อสุขภาพ (Sig= 0.00) ด้านดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม (Sig= 0.01) และภาพรวมพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพทั้ง 4 ด้าน (Sig= 0.00) ที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับการศึกษาของ จารุวรรณ วิโรจน์ และพานทิพย์ แสงประเสริฐผล (2558) ที่พบว่า ปัจจัยพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับคะแนนพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพโดยรวม คือ ระดับการศึกษา โดยปัจจัยนี้มีอิทธิพลและร่วมทำนายพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนโดยรวมและผลการวิเคราะห์ความแตกต่าง ยังพบว่า ตำแหน่งงานที่ต่างกันมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม (Sig= 0.01) และภาพรวมพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ทั้ง 4 ด้าน (Sig= 0.03) ที่แตกต่างกันสอดคล้องกับการศึกษาของ เกศบุญชู เกษมพิพัฒน์พงศ์ และ ธานินทร์ สุธีประเสริฐ (2558) พบว่าตำแหน่งหน้าที่การงาน มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพและป้องกันโรคของบุคลากรโรงพยาบาลเจ้าพระยายมราชอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่อาจเนื่องจากบุคลากรของโรงพยาบาลมีความหลากหลายของตำแหน่งอย่างชัดเจน ตั้งแต่แพทย์ ทันตแพทย์ เภสัชกร พยาบาล นักวิชาการและตำแหน่งอื่นๆ

แนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง เป็นความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงาน 3 ด้าน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.43 และเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่าด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรสาธารณสุข คือ ควรมีการฝึกอบรมบุคลากรสาธารณสุขในการดำเนินงานส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.24 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเหตุผลสูงสุดของความคิดเห็นต่อการพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางสาธารณสุข คือ ควรมีการฝึกอบรมบุคลากรสาธารณสุข และจากผลการศึกษาภาพรวมกลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง มีการรับรู้เกี่ยวกับความรู้การส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 55.36 แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง มีการรับรู้เกี่ยวกับความรู้การส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุขระดับต่ำ ถึงครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ทำให้บุคลากรกรมอนามัยส่วนกลางมีความคิดเห็นและความต้องการที่จะพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางสาธารณสุข เกี่ยวกับการฝึกอบรมบุคลากรสาธารณสุข สอดคล้องกับ กฎบัตรออตตาวา (1986, อางถึงในสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2545) ที่เสนอแนะว่าการดำเนินการเพื่อการส่งเสริมสุขภาพให้ได้ผล ควรดำเนินการในกิจกรรมที่สำคัญ คือ การพัฒนาทักษะส่วนบุคคล (Develop Personal Skills) การส่งเสริมสุขภาพ โดยการสนับสนุนในเรื่องการพัฒนาบุคคลและสังคม ด้วยการให้ข้อมูลข่าวสาร การศึกษาเพื่อสุขภาพและการเสริมสร้างทักษะชีวิต เป็นการเพิ่มทางเลือกแก่ประชาชนให้สามารถควบคุมสภาวะสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมของพวกเราได้มากขึ้น การเพิ่มโอกาสในการพัฒนาสุขภาพ การส่งเสริมให้ประชาชนเรียนรู้ และเตรียมพร้อมในการดำเนินชีวิตในวัยต่างๆ และสามารถควบคุมโรคเรื้อรังและการบาดเจ็บที่เกิดขึ้นกับตัวเอง นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับหน่วยงานต่างๆ เช่น การศึกษา สาธารณสุข ธุรกิจ องค์กรอาสาสมัคร เป็นต้น จะต้องเป็นผู้ริเริ่มจัดให้เกิดกระบวนการดังกล่าวขึ้นในโรงเรียน ในบ้าน ในที่ทำงาน ในชุมชนต่างๆ รวมทั้งภายในหน่วยงานของตนเอง M. Barker (201) ได้กล่าวถึง พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของสาธารณสุขแนวใหม่ (New public health) เห็นว่าต้องมุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพของประชาชนเป็นพื้นฐาน

ด้านพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่าย คือ ความคิดเห็นต่อการพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่ายที่ควรส่งเสริมให้เกิดภาคีเครือข่ายการดำเนินงานด้านการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อม สำหรับวัยทำงานของกรมอนามัยทุกพื้นที่ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.23 แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าการพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่ายนั้น ควรส่งเสริมให้เกิดการดำเนินงานด้านการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมสำหรับวัยทำงานของกรมอนามัยทุกพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion) ที่กล่าวว่าการส่งเสริมสุขภาพ คือ ผลอันเกิดจากความพยายามพัฒนาด้านการศึกษา การจัดสิ่งแวดล้อม การกำหนดนโยบาย การออกกฎหมาย และการจัดองค์กรภาคีเครือข่ายที่ส่งผลให้บุคคล ชุมชนและสังคมสามารถควบคุมดูแลสุขภาพและสภาพแวดล้อมในการดำเนินชีวิตของคน เพื่อนำไปสู่การมีสุขภาพความเป็นอยู่ที่ดี สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์สุขภาพดีวิถีไทย พ.ศ.2554-2563 ของกระทรวงสาธารณสุข ที่ได้ยึดแนวคิดการสร้างวิถีชีวิตไทยที่พอเพียง เพื่อการมีสุขภาพดีตามแนวคิดสุขภาพพอเพียงและปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และมุมมองการบูรณาการเป็นองค์รวมในระบบสุขภาพ บริบทแวดล้อมและการมีส่วนร่วมของทั้งสังคมทุกระดับ ด้านสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงานและชุมชน คือ ควรยกย่องเชิดชูบุคลากรต้นแบบที่มีพฤติกรรมสุขภาพที่ดี อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.30 สอดคล้องกับผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้านของกรมอนามัย อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.23 แสดงให้เห็นว่าถ้ามีพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้าน นอกจากที่จะมีสุขภาพดีแล้ว จะได้รับการยกย่องเชิดชูหรือเป็นบุคคลากรต้นแบบที่มีพฤติกรรมสุขภาพที่ดี เพราะว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 75.70 และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่เป็นเพศหญิงมีเส้นรอบเอวปกติมากกว่าเพศชายร้อยละ 45.39 สอดคล้องกับ เบญจา ยอดดำเนิน แอ็ตติกจ์ และคณะ (2542; ชณิตา สุริอาจ และคณะ, 2557) ที่พบวา การที่บุคคลจะมีพฤติกรรมการป้องกันสุขภาพที่แตกตางกัน ขึ้นอยูกับปจจัยเรื่องเพศ โดยเพศหญิงจะมีแรงจูงใจในการดูแลสุขภาพทั่วไปสูงกวาเพศชาย เพราะเพศหญิงจะให้ความสำคัญตอการดูแลสุขภาพของตนเองและครอบครัว จากข้อมูลการวิเคราะห์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อด้านการสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงานและชุมชน ในเรื่องที่ควรยกย่องเชิดชูบุคคลากรต้นแบบที่มีพฤติกรรมสุขภาพที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการรับรู้ที่ให้ความสำคัญต่อสิ่งเร้า คือ รางวัลการยกย่องเชิดชูเป็นบุคคลต้นแบบสุขภาพดี ตามที่กรมอนามัยมีวัฒนธรรมองค์กรสำหรับผู้ปฏิบัติงานในการส่งเสริมสุขภาพประชาชนคือ H = Health Model (เป็นต้นแบบสุขภาพ)

สรุป

กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของกระทรวงสาธารณสุข อยู่ในระดับต่ำ ยกเว้นด้านการดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม ด้านสุราและด้านบุหรี่ ที่มีการรับรู้ระดับสูง ผลการศึกษาพฤติกรรมการส่งเสริมสุขภาพที่พึงประสงค์ 4 ด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม และผลการศึกษาแนวทางสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานของบุคลากรกรมอนามัยส่วนกลาง พบว่าอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเฉพาะด้านการพัฒนาศักยภาพบุคลากรทางสาธารณสุข ผลการทบสอบความสัมพันธ์พบว่าการรับรู้ทั้ง 7 เรื่องมีความความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 กับพฤติกรรมด้านการบริโภคอาหารที่เหมาะสมและด้านการดูแลสุขภาพช่องปากที่เหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

ระดับบริหาร

1) องค์กรควรสนับสนุนบุคลากรที่ประกอบอาชีพสายสนับสนุนในการพัฒนาศักยภาพบุคลากรเพื่อให้ความรู้และสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์

2) องค์กรควรพัฒนาความร่วมมือภาคีเครือข่าย โดยควรส่งเสริมให้เกิดภาคีเครือข่ายการดำเนินงานด้านการส่งเสริมสุขภาพและอนามัยสิ่งแวดล้อมสำหรับวัยทำงานของกรมอนามัยทุกพื้นที่ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในองค์กรให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะทำให้เกิดการดำเนินงานต่อคนวัยทำงานในสังคมให้มีสุขภาพที่ดีต่อไป

ระดับปฏิบัติ

1) ควรมีการฝึกอบรมบุคลากรสาธารณสุขในการดำเนินงานส่งเสริมพฤติกรรมสุขภาพวัยทำงานที่พึงประสงค์เพื่อเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ และการพัฒนาทักษะส่วนบุคคลด้วยการคิดวิเคราะห์แยกแยะอย่างรอบด้านและสามารถตัดสินใจเลือกปฏิบัติตามพฤติกรรมวัยทำงานที่พึงประสงค์

2) หน่วยงานควรยกย่องเชิดชูบุคลากรต้นแบบที่มีพฤติกรรมสุขภาพที่ดี เพื่อสร้างและสนับสนุนแกนนำด้านสุขภาพในสถานที่ทำงาน

รายการอ้างอิง

จารุวรรณ วิโรจน์ ,และ พานทิพย์ แสงประเสริฐผล. (มกราคม-มีนาคม 2558). ปัจจัยทำนายพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทแห่งหนึ่งในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 23*(1).

จเกศบุญชู เกษมพิพัฒน์พงศ์ ,และ ธานินทร์ สุธีประเสริฐ. (มกราคม-กุมภาพันธ์ (2558. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพและป้องกันโรคของบุคลากรโรงพยาบาลเจ้าพระยายมราชจังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารวิชาการสาธารณสุข, 24*(1).

ชณิตา สุริอาจ และคณะ. (2557). การรับรู้ภาวะสุขภาพ พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ และความต้องการบริการสุขภาพของผู้ต้องขังที่มีความผิดปกติทางเมตาบอลิก. *วารสารรามาธิบดีพยาบาล, 20*(3).

ทวีศักดิ์ กสิผล, ภัทรา เล้กวิจิตรธาดา, และ อัจฉรา จินายน. (2553). *การศึกษาวิจัยมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.* รายงานการวิจัย.

ทีวทอง หงส์วิวัฒน์. (2534). *รายงานการสัมมนายุทธศาสตร์การสื่อสารเพื่อสงเสริมสขภาพและป้องกันโรค.*

ประภาสวัชร์ งามคณะ. (พฤษภาคม-สิงหาคม 2557). พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของคนไทยในเขตปริมณฑล. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยปทุมธานี, 6*(2).

มงคล การุณงามพรรณ และคณะ. (2555). พฤติกรรมสุขภาพและภาวะสุขภาพของคนทำงานในสถานประกอบการเขตเมืองใหญ: กรณีศึกษาพื้นที่เขตสาทร กรุงเทพมหานคร. *วารสารพยาบาลสงขลานครินทร, 32*(3), 51–66.

ลักขณา เต็มสิริกุลชัย. (2539). กองทุนส่งเสริมสุขภาพ: ทางเลือกใหมเพื่อสุขภาพของประชาชนไทย.*วารสารสุขศึกษา,* 38-43.

วรรณวิมล เมฆวิมล. (2554). *ภาวะสุขภาพและพฤติกรรมการสร้างเสริมสุขภาพของบุคลากรในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.* รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.

สมชาย จักรพันธุ์. (2555). 4 เทคนิคหยุดเครียดถาวร. *นิตยสารชีวจิต, 14*(332).

สุรีรัตน์ รงเรือง. (มกราคม .(2554 พฤติกรรมสงเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี. *วารสารพฤติกรรมศาสตร์17* ,(1).

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสรางเสริมสุขภาพ. (2545). *แผนพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานสำหรับแรงงานนอกระบบภาคการผลิต.* รายงานการวิจัย.

Garrison, C. K., & Mogoon, R. (1972). *Education psychology.* Columbus Ohio: Channles E. Merrill Publishing Co.

Green, L. W. (1980). *Health Education Planning: A Diagnostic Approach.* California: May field Publishing.

M. Barker. (2015). Cambridge University Press and the International Society for Developmental Origins of Health and Disease 2015. *Journal of Developmental Origins of Health and Disease (2015), 6*(5), 428–433.

McDonnell, A. (September 2013). *Health promotion in the workplace: employers and employee's perspectives.* MSc in Marketing Submitted to the National College of Ireland.